

Prof. Dr.
İhsan Süreyya
Sırma

Müslümanların Tarihi

3

BEYAN

Müslümanların Târihi, Beyan Yayınları'nın 577/3. kitabı olarak yayına hazırlandı; dizgi ve sayfa düzeni DBY Ajans, kapak Yûsuf Kot, baskı ve cild, Erkam Yay. San. Tic. A.Ş. (Sertifika: 19891 İkitelli OSB Mh. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3 C Başakşehir - İstanbul Tel: 0212 671 07 00 -Pbx-) tarafından gerçekleştirildi ve Kasım 2017'de İstanbul'da yayımlandı.
ISBN 978-975-473-768-4 / Takım ISBN 978-975-473-765-3

Sertifika No: 14723

BEYAN YAYINLARI
Ankara Cad. 21 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: +90 212 512 76 97 - Tel-Faks: +90 212 526 50 10
www.beyanyayinlari.com / bilgi@beyanyayinlari.com
www.facebook.com/beyanyayinlari
www.twitter.com/beyanyayinlari
www.instagram.com/beyanyayinlari

Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma

Müslümanların Târihi

III. Cild

(Örnek Halifeler-Emevîler Dönemi)

BEYAN

İçindekiler

I. Bölüm
Örnek Halifeler Dönemi, 11
Giriş, 11

Hz. Ebûbekir Dönemi, 13
İslâm'da Devlet Başkanlığı veya Hilâfet, 13
Hilâfet, 22
Neden Hz. Ebûbekir?, 29
Hz. Ali'nin Tutumu, 35
Hz. Ebûbekir Devlet Başkanı Oluyor, 39
Usâme'nin Ordusunun Cihada Gönderilişi, 48
İslâm'dan Çıkanlara ve Zekât Vermeyenlere Karşı Cihad İlân Edildi, 51
Zekât Vermeyenlere Karşı Cihad!, 54
Hz. Fâtıma'nın Vefatı, 56
Yalancı Peygamberler, 56
Yalancı Peygamber Müseyleme Olayı, 57
Eşkıyaya Emân Yok, 60
Halid b. Velid ve Bizans Komutanı Cerce, 61
Yermûk Savaşı, 63
Kur'an-ı Kerim'in Toplanması, 67
Hz. Ebûbekir Zamanında Hac Farizası, 69
Hz. Ebûbekir'in Hastalığı ve Vefatı, 69

Hz. Ömer Dönemi, 73
Hz. Ömer (r.a)'ın Hilâfete Gelişi, 73
Hz. Ömer'in Halife Seçildikten Sonra Yaptığı İlk Konuşmadan Seçmeler, 80
Hz. Ömer (r.a) Kimdir?, 81
Müslümanlarda İlk Defa "Emîru'l-Mü'minin" Sıfatını Taşıyan Lider, 82

Hz. Ömer (r.a) Hakkında Bazı Hadis-i Şerifler, 82
Hz. Ömer Akrabalarını Uyarıyor, 84
Hz. Ömer Maaşının Artırılmasına Karşı Çıkıyor, 84
Hz. Ömer'in İdaresinde Vali Olmak Adeta İşkenceydi, 85
Hz. Ömer (r.a)'ın Askerî Siyaseti, 85
Örnek İnsanlar, 87
Değerlendirme, 90
İslâmî Fütuhat, 92
Fihl Savaşı, 92
Dımeşk'ın [Şâm'ın] Fethi (Hicrî 14. Sene Receb Ayı), 93
Hz. Ömer İslâm'a Hizmet Etmiş Olanlara Maaş (Divân/Devâvin) Bağlıyor, 95
İran Cephesi Açılıyor, 95
Basra Köyü İmar Edilip Şehir Hâline Getiriliyor, 96
Müslüman Orduları İran'a Giriyor, 97
Kadisiyye Savaşı, 98
Bir Mahkûmun Cihadı, 108
Teravih Namazının Cemaatle Kılınması, 109
Fetihler Devam Ediyor, 110
Bizans Kralı Heraklius Şâm Diyarına Veda Ediyor, 111
Zühdün Anlamı, 113
Kudüs'ün Fethi (Hicrî 16. Sene), 114
Ka'bu'l-Ahbâr Müslüman Oluyor, 116
İran'ın Merkezi Medâin Düşüyor, 118
Hicrî Takvim Tesis Ediliyor, 121
İçki İçenler Cezalandırılıyor, 124
Şâm'da Veba, 124
Her Şeyleriyle Örnek İnsanlar, 125
Nihâvend Savaşı, 127
Değerlendirme, 129
Mısır'ın Fethi, 130
Sâriye Olayı, 135
Kürtlere Karşı Cihad, 138
Ganimet Dağıtımında "Divan" Usulü, 141
Hz. Ömer, Ailesini Kayırmıyor, 141
Hz. Ömer Zamanında Hac Emîrliği, 143
Hz. Ömer (r.a)'ın Vefatı, 143
Değerlendirme, 145

Hz. Osman Dönemi, 151
Hz. Osman'ın İslâm'a Girişi ve Hicreti, 151
Hz. Osman İslâm Devleti'nin Hizmetinde, 153
Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi, 156
İlk Siyâsî Şûrâ, 159
Şûrâ Çalışmaya Başlıyor, 162
Hz. Osman'ın İlk İcraatları, 167
Cuma Ezanı, 167
Hz. Osman Görevlileri Uyarıyor, 168
İslâmî Fütûhat Zirveye Ulaşıyor, 169
İdârî Tasarruflarda Yapılan Hatalar, 169
Kıbrıs Seferi, 171
Zekât Toplama Usulü Değişiyor, 173
Kur'an'ın Tedvini, 176
Hz. Osman'a Yöneltilen İthâmlar ve Müslümanlarda İlk Fitne Hareketleri, 179
Mektup Meselesinin Aslı Neydi?, 189
Hz. Osman'ın Son Hutbesi, 200
Hz. Osman'ın Mührü, 200
Değerlendirme, 201

Hz. Ali Dönemi, 205
Hz. Ali'nin Müslüman Oluşu ve Hicretteki Tutumu, 205
Hz. Ali'nin Hilâfete Getirilişi, 207
Hz. Ali'nin Halife Olarak Yaptığı İlk Konuşma, 211
Hz. Ali'nin İdarî ve Askerî Uygulaması, 216
Hz. Ali Valilerini Değiştiriyor, 220
Cemel Olayı (H. 36. Sene), 223
Hav'eb Köpekleri, 224
Ordu Yeniden Basra'ya Hareket Ediyor, 225
Sıffin ve Hakem Olayı (H. 37. Sene), 230
Amr b. As'ın Ölümü, 238
Müslümanların Târihinde İlki Halifeli Dönem, 239
Değerlendirme, 239
Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkındaki Görüşleri, 242
Değerlendirme, 245
Hâricîler Hareketi, 247
Hâricîler; Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. As'ı Öldürme Kararı Alıyor, 249
Hz. Ali Nerede Defnedildi?, 253

Hz. Hasan Dönemi, 255
Değerlendirme, 257
Hz. Hasan'ın Ölümü, 259
Sonuç ve Değerlendirme, 262

II. Bölüm
Emeviler Dönemi, 271
Takdim, 271

Giriş, 275
Müslümanlarda "Saltanat Sistemi" Nasıl Kuruldu?, 275
İnsanlık Târihinde Yönetimin Şekillenmesi, 276

Muaviye b. Ebi Sufyân Dönemi, 283
Muaviye Kimdir?, 283
Muaviye'nin Halife Oluşu, 285
Şâm'da Emevi Devleti, 290
Muaviye Medine'de, 291
Ziyâd Sahnede, 291
Muaviye: Büyük Siyaset ve Taktik Adamı, 294
"Siyaseten Katl" Dönemi Başlıyor, 296
İstanbul'un Kuşatılması, 297
Muaviye'nin Oğlu Yezid'i Veliaht Tayin Etmesi, 299
Yezid'e Biat Alınması ve Tepkiler, 305
Muaviye Yezid'e Biat Almak İçin Medine'ye Gidiyor, 308
Muaviye'nin Günlük Programı ve Bazı Özellikleri, 310
Muaviye Hilâfetinin Değerlendirilmesi, 312
Yezid b. Muaviye Dönemi, 317
Hz. Hüseyin'in Çıkışı ve Kerbela Olayı (Hicrî 61. Sene), 318
İbn Ziyâd'ın Sadizmi, 330
Hz. Hüseyin'in Kafası Yezid'e Gönderiliyor, 332
Yezid Tiran Oluyor, 336
"Vak'atu'l-Harre", Târihin Yüz Karası Bir Olay (Hicrî 63. Sene), 336
Mekke'nin Muhasarası ve Yezid'in Ölümü (Hicrî, 64. Sene), 341
Yezid Döneminin Değerlendirilmesi, 342
Hâricîlerin Durumu, 345

Muaviye b. Yezid Dönemi, 347
Değerlendirme, 348
İbn Ziyâd'ın Durumu, 349

Abdullah b. Zübeyr Dönemi, 351
Kâbe'nin Tamiri, 351

Mervân b. Hakem Dönemi, 353
Mervân Kimdir?, 354
Netice, 358

Abdulmelik b. Mervân Dönemi, 359
Muhtar es-Sakafî'nin, Hz. Hüseyin'in İntikamı İçin Baş Kaldırması, 360
Mekke Yerine Şâm'da Hacc, 361
Ehl-i Beyt Mekke'de Zor Durumda, 362
Zâlim Haccâc İbn Zübeyr'in Üzerine Gidiyor, 363
Değerlendirme, 365
İbn Zübeyr Kimdi?, 365
Abdulmelik'in Saltanatı Yerleşiyor, 367
İslâm Devleti'nde İlk Defa Para Basılıyor, 370
Hilâfet Sultalaşıyor, 373
Abdülmelik'in Ölümü ve Oğlu Velid'e Vasiyetleri, 375

Velid b. Abdülmelik Dönemi (Hicrî 86-96), 379
Medine'de Su Şebekesi Yapılıyor, 380
Fetihler, 384

Süleyman b. Abdülmelik Dönemi (Hicrî 96-99), 387
Kuteybe b. Muslim Meselesi, 387
Süleyman b. Abdülmelik, Babasının İbn Zübeyr'e Yaptığına Üzülüyor, 389
İstanbul'u Fethetme Teşebbüsü, 390
Kısa Bir Değerlendirme, 392

Ömer b. Abdülaziz Dönemi (Hicrî 99-101), 396
İlme Olan Bağlılığı, 396
Devlet Siyasetini Belirleyen Konuşma, 397
Makam Arabalarını Red, 400
Mesuliyet Duygusu Başka Şeydir, 401
Zulümle Alınan Mallar Sahiplerine İade Ediliyor, 405
Baş Sağlam Olursa Vücuda Zarar Gelmez, 410
Valileri İkaz, 413
Muhafız Alayı Kaldırılıyor, 414
Devlet Başkanının Ayrıcalığı Yoktur, 416

Fakirler İçin Aş Evi, 417
Ömer b. Abdülaziz'in Takvası, 417
Hz. Ali'yi Kötülemeye Son, 423
Zulümle Alınmış Olan Mallar, 424
Muharrem Ayının Başlangıcında Mekke Dağ Yollarında Ateşler Yakılıyor, 426
Hz. Peygamber (s.a.s)'in Hadisleri Tesbit Edilip Toplanıyor, 426
Ömer b. Abdülaziz Zamanında Endülüs, 427
Ömer b. Abdülaziz'in Ölümü, 428
Ölüm Döşeğinde, 430
Ömer b. Abdülaziz'in Hazinesi, 431
Hâricîler'le Temas, 433
Kısa Değerlendirme, 436

Yezid b. Abdülmelik Dönemi, 438

Hişâm b. Abdülmelik Dönemi (Hicrî 105-125), 444

Fâsık Velid'in Saltanatı Dönemi (Hicrî 125-126), 449
Ehl-i Beyt'ten Yahya b.Zeyd'in Ayaklanması, 449
Eğlence ve Lehviyât Düşkünü Velid, 450
Ses Sanatkârları ve Sarhoşlar Sarayın En Gözdeleri, 452

"Noksan Yezid"in Saltanat Dönemi (Hicrî 126. Sene), 455

İbrahim b. Velid'in Saltanatı (Hicrî 126. Sene), 458

Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem Dönemi (Hicrî 127-132), 459

Sonuç ve Değerlendirme, 467

İndeks, 473

I. Bölüm

Örnek Halifeler Dönemi

Giriş

Müslümanlar, hem dinî hem de siyasî liderleri olan Hz. Muhammed (s.a.s) vefat edince, bu beklenmedik olayın şaşkınlığını üzerlerinden attıktan sonra, kendilerini idare edecek bir lider aramaya koyuldular ve yapılan görüşmelerden sonra "*Halife*" dediğimiz devlet başkanlarını seçtiler.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatıyla "*Peygamberlik*" bitmiş, "*Vahiy*" kesilmişti. Fakat onun geriye bıraktığı İslam Devleti'nin idaresi devam etmeliydi. Devletin idaresini üstlenecek ve ümmetin sosyal işlerini yürütecek devlet başkanları gerekiyordu ki, Peygamber (s.a.s)'in halefleri olan bu idarecilere "*Halife*" diyoruz.

"*Örnek Halifeler Dönemi*" dediğimiz bu bölümde, Müslümanların Târihinde "*Hulefây-ı Râşidîn*" diye tanımlanan Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilâfet dönemleriyle daha sonra "*saltanat*"a dönüşen Emevîler'in yöntemini ele aldık.

Çalışmamızın kapsamı nedeniyle, bu dönemin sosyal ve kültürel ayrıntılarına girmeyecek, o dönemdeki siyasî olayları tahlile çalışacağız.

Hz. Ebûbekir Dönemi

İslâm'da Devlet Başkanlığı veya Hilâfet

Târihin ilk dönemlerinden bugüne değin, en ilkelinden en mükemmeline kadar bütün insan toplumları, şöyle ya da böyle, bir yönetici tarafından idare edilmişlerdir. Yönetici veya eski tabiriyle idareci dediğimiz kimseler, içinde bulundukları sosyolojik yapıya göre toplumlarını ya klan, aşiret veya kabile reisi gibi yönetmişler; ya da çeşitli kabile, aşiret veya toplulukları birleştirip hepsini egemenlikleri altına aldıkları devletler oluşturarak bu devletlerin kralları, imparatorları olmuşlardır.

Ne var ki, Yüce Allah *"insan"* denen varlığı başıboş, kendi başına bırakmamış [1]; onları kendisine kulluk etmeleri için yarattığından, toplumları eğitmek üzere peygamber dediğimiz seçkin (muhtar) insanlar görevlendirmiştir. Bu seçkin elçiler vasıtasıyla insanoğluna siyasi, sosyal ve dinî hayatlarına tatbik etmeleri için kanunlar, düsturlar ve ahlak ilkeleri göndermiştir.

İşte, Allah Teâlâ herhangi bir insan topluluğuna bir peygamber gönderdi mi, o topluluk, ilâhî mesuliyet mucibince, içinde bulunduğu idare sistemini, yargı mekanizmasını ve dinini, bu peygamberin getirmiş olduğu ilâhî mesajla yeniden tanzim etmekle yükümlü olur. Bu ilâhî mesuliyetten hiç kimse müstağni olamaz; devlet reisinden

1 Bk: K.K. Kıyâmet Sûresi, 36.

tebaanın en küçük ferdine kadar, baliğ olmuş her şahıs, yeni gelen kanuna uymakla mükelleftir. Ne var ki, Allah insanları gönderdiği peygamberlere inanıp inanmamakta hür bırakmıştır: *"Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."* [2] Ancak insanlara bu hürriyeti veren Allah, insanlara, inansalar da, inanmasalar da Kıyamet günü kulluklarından Kendisine hesap vereceklerini de hatırlatmaktadır. Nitekim aynı ayetin devamında inanmayanları *"zalim"* olarak niteledikten sonra, şöyle buyurmaktadır: *"Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar, imdatlarına erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir mesken!"* [3]

İnananlar için de şöyle buyurmaktadır:

"İman edip güzel davranışlarda bulunanlar (bilmelidirler ki) Biz, güzel işler yapanların ecrini zayi etmeyiz. İşte onlara, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle bezenecekler; dibadan yeşil elbiseler giyecekler. Bu ne güzel karşılık ve ne güzel bir mesken!" [4]

Her ne kadar idâre ve idâreciler, toplumun bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmışsa da, zamanın seyri içerisinde ve insanoğlunun nankörlüğü [5] yüzünden, yönetimi ellerinde bulunduran veya onu gasp ederek ele geçirmiş olan *"müteğallibe"* sınıf, toplumun yararını bir tarafa itip idare müessesesini kendi şahsi ihtiraslarının bir aleti olarak görmüş ve halka ait iktidar müessesesini yozlaştırarak insanları iktidar aletinin birer parçası konumuna getirmişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak da halkı köleleştirmiş ve eşyalaştırmışlardır.

2 K.K. Kehf Sûresi, 29.
3 K.K. Kehf Sûresi, 29.
4 K.K. Kehf Sûresi, 30-31.
5 K.K. Ma'aric Sûresi, 29.

İşte, idare dediğimiz bu mekanizmanın Kur'an'ın tabiriyle *tağut* nitelikli muhteris yöneticiler tarafından yozlaştırılmasından sonra ideal özellikteki yönetim şekilleri değişikliğe uğramış, çeşitli rejim ve düzenler hâline girerek çıkarcı sınıfların elinde şu veya bu sistem diye yasallaştırılmıştır; İmparatorluklar, krallıklar, saltanatlar, diktatörlükler, askeri rejimler bu idare sistemlerinin başat formlarıdır.

İktidarları bu şekilde işgal edenler, iktidar lezzetini tattıktan sonra bir daha bu güzel nimeti elden çıkarmama ve onu başkalarına kaptırmama mücâdelesi vermekten kendilerini alamamışlar, bütün güçleriyle iktidara sarılarak ellerindekini her ne pahasına olursa olsun korumaya çalışmışlardır. Dikta rejimlerinin, imparatorlukların, saltanatların ve tüm kötü yönetimlerin başlangıcı bu şekildedir.

Bu aşamalardan sonradır ki, günümüze kadar ya bazı aileler yahut bazı sınıflar dünya toplumlarından birçoğunu halkın tercihlerinden ziyade *"yönetim"*, *"idare"*, *"ıslahat"*, *"istikrar"*, *"tanzimat"*, *"kurtarma hareketleri"*, *"devrimler"*, *"sancak"*, *"bayrak"*, *"vatan"*, *"millet"*, *"devlet"*, *"ulusal çıkarlar"* vs. adına yönetme imkânına kavuşmuşlardır. Bu güç hırsızlarının adı, bazı baskıcı ülke rejimlerinde komiteler/konseyler; kapitalist ülkelerde iş adamları ve holdingler; Güney Amerika, Afrika, Orta Doğu gibi azgelişmiş bölge ülkelerinde ise generallerin oluşturduğu cuntalar şeklindedir.

Dolayısıyla, sömürü sistemini ve tarihçesini iyi kavramamız gerekir. Sömürünün ne olduğunu anlamazsak, yönetim şekillerini, devlet-hükümet ikilemini, idare nedir, *"ulu'l-emr* [iktidar]" kimdir, kim olmak lâzımdır; Müslüman olarak, en azından insan olarak bu konudaki mesuliyetimiz nedir, yöneten veya yönetilen olarak yetkilerimizin sınırları nedir, nerelere kadar varır, bilmemiz mümkün olmaz. Sömürü konusu üzerinde bu kadar fazla ve hassasiyetle durmamızın nedeni budur. Nitekim tarihi binlerce yıl öteye uzanan insan topluluklarını iyice araştırıp tahlilini yaptığımızda, korkunç neticelerle karşılaşıyoruz. İnsanlığın binlerce senelik tarihi içerisinde, amacı sömürü

olmayan idare sistemlerinin ve idarecilerin sayısı o kadar azdır ki, insanlık adına utanmak gerekir.

Şimdi de sömürü dediğimiz bu bin başlı canavarın kısa bir tarihçesini ele alalım:

Âdem (a.s.)'ın iki oğlu Hâbil ve Kâbil'in geçimsizliğinden ve bu geçimsizliğin sonucu olarak Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürmesinden bu yana, kelime olarak olmasa bile vakıa olarak sömürü vardır.

Kâbil, kendisine ait olmayan bir hakkı, kardeşi Hâbil'den gasp etmek istedi. Hâbil ise kardeşinin bu sömürü girişimine sadece öğüt vererek karşı koymaya çalıştı. 'Allah'a isyân pahasına' da olsa, sömürü talebinden vazgeçmeyen Kâbil, kardeşini vahşiyane bir şekilde öldürmekten kaçınmadı.

Bu *katl* olayından beri sömürü ve sömürü düzenleri var olagelmiş, sömürü çarkına çomak sokma ihtimali bulunan rakipler derhal iktidar sahipleri tarafından elimine edilerek tehlike bertaraf edilmiştir.

Sömürü mekanizması, tarihin seyri içerisinde, müstebit, ya da Kur'ânî tabirle tağut rejimlerinin en bariz vasıfları ve adeta hayat-ı asliîleri olmuştur. Firavunların despot varlıklarından, çağımızdaki *"hak-hukuk, sadece benim hak-hukuk dediğim şeydir!"* zihniyetinin temsilcileri olan Batı kapitalizmi ile bir zamanların Doğu sosyalizmine ve nihayet *"Üçüncü Dünya"*ya, özellikle de halkı Müslüman olan ülkelere kadar bu böyle olmuştur.

Sömürünün en tipik kahramanlarından birisi olan Firavun, ezdiği insanların sadece maddi varlıklarına değil, düşünce yargılarına bile göz koymuştu. Firavun rejiminde düşünceye bile -modern tabiriyle- ambargo konulmuştu. Nitekim Hz. Mûsâ'ya karşı toplamış olduğu sihirbazlar, Peygamber'in mucizesi karşısında gerçekleri kabul ederek *"Mûsâ'nın Rabbine inandık"* deyip secdeye varınca, Firavun şöyle bağırmıştı:

"Ben size izin vermeden mi inandınız?" [6]

Daha sonraki dönemlerde, Roma ve Bizans krallarının Orta Doğu ve Batı'daki uygulamalarıyla, Sasanîlerin İran'daki uygulaması, Firavun'unkinden farklı olmadı.

Mutlu bir azınlık, hayali bile güç bir şatafat içerisinde yaşarken; hayat hakkının bile kendilerine ihsan olarak verildiği telakki edilen milyonlarca reaya/sıradan insan, boyunlarına, burunlarına veya kulaklarına takılmış esaret ***"alâmet-i farikası"*** demir halkalar altında can çekişmekte ve en garibi de bu acıklı durumları tabii karşılanmaktaydı. Çünkü onlar insan değil, köleydiler. Köleler ise sadece efendiler ve patronlar için; herkes ise kral, şah veya firavun içindi. İşte, sömürü denen insanlık trajedisi böyle bir durumun adıydı.

Sömürü mekanizmasını kurabilmenin bir tek önemli şartı vardır; sömürücülerin hepsi de bunu çok iyi bilirler. Bu şart, sömürülmesi istenen insanların elinden şahsiyetlerini, dolayısıyla insanlıklarını almaktır. Bir insanın şahsiyeti elinden alındı mı, artık onun güdülebilir bir hayvandan farkı kalmaz. Hangi düdüğü verirseniz onu öttürür; hangi dine boyun eğdirmek isterseniz o dine bağlanır. Hangi kitabı ***"oku"*** derseniz, onu okur; kitabın içeriği yalan bile olsa, onun görevi okumak olduğundan, o görevi yerine getirir ve çoğu kez de ne yaptığını anlamaz. Onun görevi, -sınıfı ne olursa olsun-, efendileri, patronları ve tabii bunların hepsinin başında olan firavunun, kralın, başkanın yaptıklarının meşruluğunu savunmak, propagandasını yapmaktır. [7]

Bu meşruluğu temin etmek için de -ne gariptir ki- dinlerin ölüm sonrası hayattan şöyle veya böyle söz etmesinden dolayı din adamları kullanılır, onlara ayinler yaptırılır, kiliselerde, mabetlerde, camilerde ***"ulu'l-emr'e itaat vaazları"***, konferansları verdirilir. Böylece sömürücü patronun ***"satın aldığı"*** ***"kiralık"*** din adamı, insanları köleleştirmiş,

6 Bk: K.K. A'raf Sûresi, 121-124

7 Bk: K.K. Zuhruf Sûresi, 54. ayetin tefsiri.

kültürlerinden ve aslî dinlerinden soyutlayarak mahrum bırakmış olan önderin (veya şefin, koruyucunun, kurtarıcının, besleyicinin) başında olduğu reayayı/halkı sahte vaazlarıyla kandırıp onları köleleştirmiş olan *"ulu'l-emr"*in payandası, yardakçısı, destekçisi olur. İşin en korkunç tarafı, bunu yaparken din adına hareket eder, kutsal kitaptan pasajlar okur, milleti tütsüleyerek uyutur ve sömürülmek üzere hazırlayarak efendilerine arz eder.

Bu bağlamda, reaya dediğimiz sınıfın yâni sıradan vatandaş kesiminin insanî hiçbir özelliği kalmamış, efendileri için yaşar duruma getirilmişlerdir. Düşünceden o denli uzaklaştırılmışlardır ki, artık tek hedefleri kendilerini idare etmekte olanları memnun etmektir. Tıpkı *"Ashab-ı uhdûd"*a yaptıkları gibi... Allah'a inanmayan Kral'ın adamları, müminleri kazdıkları hendekler içerisinde ateşlerde yakarak iktidara yaranmak istiyorlardı. Bu nedenle de, can çekişen müminleri seyrederken acayip zevk alıyorlardı. [8]

Târih boyunca ne ehl-i küfr ne de ehl-i imân değişmiştir. Dün müminleri ateşe atarak Nemrutlaşan, Müslüman oldular diye onların ellerini, ayaklarını çaprazlama kesip Firavunlaşan, Allah'ın dinini tebliğ etti diye onu testerelerle biçip zalimleşen ne ise; günümüzde dahi dünyanın çeşitli yerlerinde, 'İslâm'ı istiyorlar' diye Müslümanları zindanlara dolduran ya da onları idam sehpalarına çıkaranlar da aynı zihniyetin, aynı dinin müntesipleridirler. İsterse, Müslümanlara karşı bu eylemleri sürdürenlerin adı Ahmet olsun, Mehmet olsun, Kemâl olsun, İhsan olsun, Kenan olsun!

Allah Teâlâ, insanları bu şekilde ezen, keyifleri ve rejimleri uğrunda onlara her türlü işkenceyi yapan bu despotların, firavunların, nemrutların, kralların, sultanların, generallerin ya da Kur'an'ın tabiriyle *Cunûd*'un, bu şekilde güttükleri küfür ve isyan rejimlerine son vermek ve insanlara kul olmaktan kurtarmaları için Peygamberler göndermiştir ki, bunların sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.s)'dir.

8 Bk: K.K. Burûc Sûresi, 5-6.

İnsanlık tarihi incelendiğinde açıkça görülecektir ki, Allah'ın görevlendirdiği bu peygamberlere ve onların ümmetlerine en fazla karşı çıkanlar, menfaatleri ve sömürü düzenleri tehlikeye düşen yönetici konumundaki kimselerdir. Çünkü kendilerini *"lâ yüs'el* [sorumsuz]" sanan ve insanları diledikleri gibi yöneten; diledikleri kanunu değiştirip yerine canlarının istediğini koyan bu despotlara karşı peygamberler hayatları pahasına şöyle haykırıyorlardı:

"Hüküm koymak hakkı size değil, Allah'a aittir!" [9] Yâni Allah, kendisinin yaratmış olduğu insana, başka insanların hayat tarzı dayatıp istedikleri şekilde düşünüp yaşamaya zorlayarak zulüm ve işkence yapmasına asla müsaade etmemektedir. Çünkü Allah şöyle buyuruyor:

"Beşerden hiçbir kimse, Allah kendisine Kitab'ı, (Allah'ın emrettiğiyle) hükmetmeyi ve peygamberliği verdikten sonra o, insanlara: 'Allah'ı bırakıp bana kul olun' diyemez." [10] Dolayısıyla ne bir Peygamber, ne bir Halife ve ne de bir Devlet Başkanı, Allah'ın emrine zıt olarak hareket edebilir, uydurma ilkelerle kanunlar çıkararak insanlara işkence yapabilir!

Milâdî VII. yüzyılda, *cahilî* dediğimiz böyle bir düzen üzerine kurulmuş olan Mekke Devleti'nin zulmüne son vermek; sürmekte olan şirk dinini kaldırarak yerine İslâm dinini/ahkâmını ikame etmek üzere Allah Teâlâ son peygamberi olan Hz. Muhammed (s.a.s)'i gönderdi. Hz. Muhammed (s.a.s), yirmi üç sene aralıksız devam eden İslâm'ı tebliğ mücâdelesine Mekke'de başlayıp Medine'de İslâm Devleti'ni kurarak devam etti.

Yirmi üç senelik kutsal mücâdelesinin sonunda, görevini eksiksiz yerine getirebilmiş olmanın verdiği haz ve itminanla ümmetine şöyle sesleniyordu:

9 K.K. En'âm Sûresi, 57.
10 K.K. Âl-i İmrân Sûresi, 79.

"Tebliğ görevimi yerine getirdim mi?" Yâni *"Allah'ın bana emrettiği gibi, zulüm ve işkence üzerine kurulu olan Mekke şirk devletini yıkıp, yerine Allah'ın adalet sistemini koydum mu? İnsanları ezmekte olan Bizans ve İran'a karşı ordularımı gönderdim mi? Târih boyunca insanların ve özellikle müminlerin kanlarını dökerek hayatlarını sürdüren; kendilerini diğer insanlardan üstün görerek sürekli ihanet eden İslâm düşmanlarına ihanetlerinin cezasını en güzel bir şekilde verdim mi?"*

Ümmeti de ona şöyle cevap veriyordu:

"Evet, ya Resûlallah!"

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s), ellerini havaya kaldırarak Allah'a şöyle seslendi:

"Şahit ol Ya Rab! Şahit ol Ya Rab! Şahit ol Ya Rab!"

Hz. Peygamber (s.a.s) bu sözleriyle şunu demek istiyordu:

"Ey ümmetim! Benden sonra siz de benim gibi olun! Benden sonra size yeni bir peygamber ve yeni bir kitap gelmeyeceği için hayatınızı Kur'an'a ve benim sünnetime göre tanzim edin! Allah'ın kitabı olan Kur'an'ı hayatın dışına atanlara ve 'Peygamber'in sünnetine ihtiyaç yoktur!' diyenlerin iğvalarına kapılmayın! Allah'ı unutup bazılarının yaptıkları gibi, insanları ezip onlara zulmetmeyin; size de zulmedilmesine asla müsaade etmeyin! Pısırıklaşarak, tağutların kendi rejimlerini ayakta tutabilmek için dağıttıkları makam ve menfaatlere aldanarak sinmeyin, pasifleşmeyin, şahsiyetinizi satmayın!"

Hicrî 11. senede, 12 Rebiulevvel Pazartesi günü Hz. Muhammed (s.a.s) Dâr-ı Bekâ'ya irtihal eyledi. Rabbine, Büyük Dost'una kavuşurken, heva ve hevesten, lüzumsuz sözlerden uzak dudaklarından şu cümle duyuluyordu:

"Usâme'nin ordusu cihada gitsin!"

Son emri dahi, insanları din ayırımı yapmaksızın ezen, sömüren Bizans'a karşı cihada gidilmesi hakkındaydı.

Hz. Ömer'in bütün çırpınmalarına rağmen vakıa gerçekti. Peygamberleri, başkanları, komutanları onları öksüz bırakıp Rabbine kavuşmuştu. Medine'nin dağı, taşı bu güzel insanın ölümüne ağlıyordu. Böyle güzel bir insan daha önce sadece o bölgeye değil, kâinata gelmemişti. Yaratan onu Kur'an'ında bizzat övüyordu. Öyle olduğu içindir ki, onun başkaca övgüye ihtiyacı yoktur. Onu övmek isteyenler, onun getirdiklerine yapışmalı, tebliğ ettiği buyruklara bağlanmalı; onu sevmeli, onun davası için kendini feda etmelidir.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatı üzerine üzüntüsünden adeta kendisini kaybeden Hz. Ömer'i, Hz. Ebûbekir şu ayetleri okuyarak yatıştırdı:

"Muhammed bir peygamberden başka (bir şey) değildir. Ondan evvel daha nice peygamberler gelip geçmiştir. Şayet o, ölür, ya da öldürülürse, topuklarınızın üstünde (gerisin geri) mi döneceksiniz? Kim böyle iki topuğu üzerinde geriye dönerse, elbette Allah'a hiç bir zarar veremez. Allah, şükür (ve sebat edenlere) mükâfat verecektir." [11]

"Biz Allah'a aidiz ve yine O'na dönücüleriz." [12]

Müslümanların peygamberliğini, devlet başkanlığını ve ordu komutanlığını şahsında toplamış olan Hz. Muhammed (s.a.s) vefat etmiş, Müslümanlar lidersiz kalmıştı. O, peygamberlerin sonuncusu olduğundan, yeniden bir peygamber gelmeyecekti. Ne var ki, geride bıraktığı İslâm toplumu lidersiz bir devleti daha ileri götüremeyeceği gibi, başsız bir devletin devamı da imkânsızdı.

Bunun ehemmiyetini kavrayan Müslümanlar, *"Saide Oğulları Sakîfesi"*nde bir araya gelerek yeni liderlerini seçtiler. Bu olaydan sonra Müslümanların devlet başkanlığı anlamına gelen *hilâfet* ve halifeler gündeme geldi. [13]

11 K.K. Âl-i İmrân Sûresi, 144.
12 K.K. Bakara Sûresi, 156.
13 Daha fazla bilgi için bk. Ya'kûbî, *Târîh*, II, 165-166.

Hilâfet

Hz. Muhammed (s.a.s), sadece Allah'tan aldığı vahyi tebliğle mükellef bir peygamber değil; aynı zamanda bir devlet başkanıydı. "*Peygamberlik*" ve "*Devlet Başkanlığı*" sıfatlarından dolayı Hz. Muhammed (s.a.s) çift yönlü bir sorumluluk taşıyordu. Başka deyişle, onun devlet sisteminde din-devlet ayırımı diye bir şey yoktu. Devlet, bugünkü anlamında bir devlet değil, doğrudan doğruya dinin tatbikatını kolaylaştırıcı bir alet, insan haklarını organize eden bir kurumdu. Din ise salt çeşitli ibadetler değil, tüm insan hayatının nizamı, düzeni demekti. Devletin ise hiçbir kutsiyeti yoktu; sadece bireylerin haklarını korumak için vardı.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in hayatının sonlarında nazil olan "*Bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım*" [14] ayetiyle İslam Dini kemale ermiş, tamamlanmıştı. Yâni onun bütün insanlar için Rabbi'nden aldığı vahiy son bulmuştu. Onun siyasi idaresinin kaynağı da vahiydi. Yâni sadece dini inanç ve ibadetleri değil, tüm sosyal, ekonomik ve siyasi idaresinin kaynağı da Kur'an'dı, yâni vahiydi.

Kur'an'ın Cebrail vasıtasıyla inişi tamamlanınca, her türlü maddi ve manevi ihtiyaca cevap verecek olan kaynak tekemmül etmiş oluyordu. Bu, aynı zamanda, Âdem (a.s.)'la başlamış olan peygamberlik misyonunun sona ermesi demekti. Artık insanlık için ne yeni bir "*uyarıcı [peygamber]*" ne de Kur'an'ı neshedecek, onun hükümlerini yok sayacak bir kanun gelecekti. Kur'an kıyamete dek inanan insanların tek nizam kaynağı olacaktı. İnsanları, dinen ve siyaseten yükümlülük altına alan bu kanun [Kur'an], beşer eseri değil, ilâhi bir kaynaktı. Kur'an müminlerin tek rehberi, tek hidayet ve nizam kaynağıydı. [15] Bu ilâhi kanunu da Hz. Peygamber (s.a.s) tatbik ediyordu. Bunun

14 K.K. Mâide Sûresi, 3.
15 K.K. Bakara Sûresi, 2.

içindir ki, Vedâ Hutbesinde kesin olarak Müslümanlara, kendi hayat nizamlarının kaynağını şu şekilde göstermişti:

"Ey müminler! Hayatımın bu son deminde, size iki şey bırakıyorum. Bunlara sarıldığınız müddetçe, dalâlete düşmezsiniz: Kur'an ve Sünnet!"

O hâlde Hz. Peygamber (s.a.s) ölmüş fakat kaynak ölmemişti. Başka bir deyişle, sadece kaynağı tatbik eden idareci ölmüştü.

İşte, Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra ortaya çıkan "*Hilâfet*" meselesine bu zaviyeden bakmamız gerekir.

Her kafadan bir sesin çıktığı, kimilerinin Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatına inandığı, kimilerinin inanmadığı o kargaşa ortamında Hz. Ebûbekir gelerek Resûlullah (s.a.s)'ın cansız bedenini gördü ve acı gerçekle karşı karşıya kaldı: Hz. Peygamber (s.a.s) ölmüştü.

Hemen üzüntülerinden ne yapacaklarını şaşırmış olan Müslümanlara yöneldi ve şöyle dedi:

"Ey insanlar! Kim ki Allah'a tapıyor idiyse, bilsin ki Allah diridir ve ölmez; kim de Muhammed'e tapıyor idiyse, bilsin ki Muhammed öldü. Allah Teâlâ Muhammed'i zikrederken şöyle diyor: 'Muhakkak sen öleceksin, onlar da ölecekler' [16]. Ve yine şöyle diyor: *'Biz senden önce de hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar? Her canlı muhakkak ölümü tadacaktır'* [17]. Ve yine Allah buyurdu: *'Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür, ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?'* [18] *Biliniz ki Muhammed kendi yoluna gitmiştir. Onun yerine birisinin idareyi eline alması lâzımdır. Hemen tedbirinizi alın ve bu konuda ne yapabilecekseniz yapın! Allah size merhamet etsin!"* [19]

16 K.K. Zümer Sûresi, 30.
17 K.K. Enbiyâ Sûresi, 34-35.
18 K.K. Âl-i İmrân Sûresi, 144.
19 Vâkıdî, a.g.e. s. 20.

Resûlullah (s.a.s)'in vefatını takip eden ilk dakikalar içinde Müslümanlar bir şaşkınlığa kapılmışlar; hatta İslâm'ı en güzel bilenlerden birisi olan Hz. Ömer bile telaşa kapılarak *"Kim Peygamber öldü derse, ellerini, ayaklarını keserim!"* demişti. Fakat Hz. Ömer'in telaş ve endişesinin derecesi ne olursa olsun, vakıa ortadaydı ve ilâhi emir tahakkuk etmiş, Peygamber ölmüştü.

Hz. Peygamber (s.a.s) ölmeden bir gün evvel, hizmetçisi Ebû Muveyhibe ile birlikte Medine mezarlığına gitmişti. Orada Allah Teâlâ Cebrail vasıtasıyla ona şu teklifte bulundu:

"Ey Muhammed! İstersen, dünyanın bütün hazinelerinin anahtarlarını sana vereyim, Kıyamete kadar yaşa; sonra da Cennet'e gir! İstersen de, hemen Bana kavuş!"

Resûlullah (s.a.s), *Cebrail'*in getirdiği bu teklifi hizmetçisine anlattı. Hizmetçisi ona:

"Sana feda olayım ya Resûlallah! Dünya hazinelerini al, sonra da cenneti!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s) ona şu cevabı verdi:

"Hayır! Ben hemen Yüce Allah'a kavuşmayı isterim!" [20]

Resûlullah (s.a.s), çilelerinin aza indiği, devletinin kuruluşunu tamamladığı, bütün Arap Yarımadasının kendisine yöneldiği, hayatının bu en güzel anında; Allah'a kavuşmanın vasıtası olan ölümü tercih ediyordu.

O hâlde Hz. Peygamber (s.a.s)'in ve sahabesinin hayat gayeleri, günümüz Müslümanlarının yaptıkları gibi hazineler peşinde koşmak değil, dünyada Allah'ın istediği gibi yaşamak, ölümden sonra da O'na kavuşmaktı. Heyhat ki, daha sonra gelen yüzyıllarda dünya malı Ahiret sevgisinin yerini aldı.

Dolayısıyla Resûlullah (s.a.s)'in vefatından sonra ortaya çıkan idare boşluğu, kaynak yokluğundan ziyade kaynak tatbikçisinin yok-

20 İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 642; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 161.

luğuydu. İşte bu yokluğu gidermek için Müslümanlar toplanıp kendi aralarından bir devlet başkanı/halife seçmişlerdi.

Halifeler de tıpkı Hz. Peygamber (s.a.s) gibi Müslümanların tüm yaşantılarında Kur'an'ı tatbik etmekle yükümlüydüler. Dolayısıyla Müslümanların hem dinî hem de siyasi başkanlarıydılar.

İşte bu halifelerin ilki Hz. Ebûbekir'di.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatıyla boşalan İslâm devlet idaresini, onun davasını en iyi bilen, yine onun davasına en sadık kişilerin ele alması kadar tabii bir şey olamazdı.

Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer gibi, İslâm davasına ilk hizmet edenlerden, *"Sâbikûn"*dan kimseler dururken, Mekke fethinde Müslüman olmuş Ebû Sufyân gibilerin devletin başına getirilmesi herhâlde düşünülemezdi.

Bu arada Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatını duyup Medine'ye gelmiş olan Müslümanlar ne yapacaklarını bilmiyor, herkes *Ensâr* ve *Muhacirûn*'un ne yapacağını bekliyordu.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in ani ölümü hem Müslümanları hem de gayrimüslimleri şaşırtmıştı. Çünkü hiç kimse onun ölümünü beklemiyordu. Bu nedenle gayrimüslimler onun vefatıyla İslâm'ın son bulacağına inandıkları gibi, bir takım Müslümanlar da Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatıyla 23 senedir sürmekte olan *"Müslümanlık serüveni"*nin sona erdiğine inandılar. Onun içindir ki Müslümanların bu durumuna Medine'deki Yahudi ve Hıristiyanlar sevinip bayram yapmaya başladılar. [21]

Müslüman olmadıkları hâlde kendilerini öyle gösterenler/münâfıklar da, artık inanmadıklarını açıkça ilân edip düşmanlık yapmaya başladılar. Bunun üzerine Ensâr'dan Malik b. Et-Teyhan adında bir zat, durumun çok kritik olduğunu, Müslümanların hemen Kureyş'ten ya da Haşimoğullarından bir idârecinin emri altında bir araya gelmeleri

21 Vâkıdî. *Kitabu'r-Ridde*, s.19.

gerektiğini söyleyerek onları ikaz etti. [22] Böylece dağıldılar ve ertesi günü beklediler. [23]

Ertesi gün Ensâr'dan bir grup *Sa'ide Oğulları Sakîfesi*"nde (çardağında) toplandı ve bu meseleyi görüşmeye başladılar. [24]

Bu konuda ilk sözü, *Huzeyme b. Sâbit* aldı ve hemşerileri olan Ensâr'a şöyle seslendi:

"Ey Ensâr! Siz bugün idareciliği Muhacirûn'a verirseniz, Kıyamete kadar bir daha bu müessese elinize geçmez! Oysaki sizler Allah'ın kitabında *"Ensâr"* (Yardımcılar) olarak tanımlanıyorsunuz. Hicret sizin ülkenize yapıldı ve Hz. Peygamber (s.a.s)'in kabri de sizin yanınızdadır. Onun için Kureyş'in saygı, Ensâr'ın da güven duyacağı bir adamda anlaşın!"

Buna karşılık Ensâr, "Doğru söyledin, ey Huzeyme! Nasıl diyorsan öyledir. Biz de arkadaşımız *Sa'd b. Ubade*'yi bu işe layık görüyoruz!" dediler.

Vakidî'nin rivayetine göre [25], orada bulunan bir kısım Muhacirûn'un bu duruma canları sıkıldı ve birbirlerine bakışmaya başladılar.

Bunun üzerine Ensâr tarafından çokça saygı duyulan ve dinlenen *Useyd b. Hudayr* konuşmaya başlayıp şöyle dedi:

"Ey Ensâr! Allah sizi *Ensâr* diye tanımlayarak, Hicret'i size yönlendirerek ve Resûlullah (s.a.s)'in ruhunu sizin yanınızda alarak sizi nimetlere boğdu. Onun için bu işi Allah'a bırakın ve biliniz ki bu sizin değil Kureyş'indir! Onlar kimi öne sürerse, siz de onu öne sürün, onlar kimi seçmek istemezlerse, siz de ondan uzak olun!"

Bunun üzerine Ensâr'dan birileri Useyd'in üzerine giderek onu susturdular; akabinde de yine Ensâr'ın ileri gelenlerinden birisi olan *Beşir b. Sa'd* konuştu:

22 Ay. es. s.19.
23 Ay. es. s.21.
24 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, IV, 175.
25 Ay. es. s. 21.

"Ey Ensâr! Biliniz ki siz Kureyş için, Kureyş de sizin içindir! Eğer siz, 'biz barındırdık; biz yardım ettik' diye hakkı kendinizde buluyorsanız, o zaman Allah onlara ne verdi? Onun için, 'Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenler'[26]*den olmayın!"*

Beşir b. Sa'd'ın bu konuşması üzerine yine Ensâr'dan olan *Uveym b. Saide*[27] atılıp şöyle dedi:

"Ey Ensâr! Din için ilk önce savaşanlar sizlersiniz! Şimdi de ona inanmış olanlarla savaşan ilkler olmayın! Hilâfet ancak kendilerine peygamberlik gelmiş olanlarındır![28] Şanı yüksek, izzet sahibi Allah nasıl yaptıysa, siz de öyle yapın!"

Uveym b. Saide'nin konuşmasına keza Ensâr'dan olan *Mu'in b. 'Adi* cevap verdi:

"Ey Ensâr topluluğu! Şayet bu makam Kureyş'in değil de sizin ise, bunu kendilerine bildirin de gelip size biat etsinler! Yok, sizin değil de onlarınsa, onu onlara teslim ediniz! Vallahi Resûlullah (s.a.s) vefat etmeden Ebûbekir bize namaz kıldırdı. Ve biz Resûlullah (s.a.s)'in ondan razı olduğunu öğrendik. Çünkü namaz dinin direğidir."

Ensâr bu şekilde konuşmakta iken Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer (r.a) ve Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh, yanlarında Muhacirûn'dan başkaları da olduğu hâlde çıkageldiler.

Muhacirûn'dan gelenler oracığa oturdular ve bir müddet konuşulmadı. Sonra Ensâr'dan *Sabit b. Kays* söz alarak konuşmaya başladı:

"Ey Muhacirûn! Siz de, biz de biliyoruz ki, Allah Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.s)'i peygamber olarak gönderdi. Peygamberliğinin ilk dönemlerinde Mekke'deydi ve yalanlamp kendisine işkence yapılıyordu.

26 K.K. İbrahim Sûresi, 28.

27 Bu zat, Kubâ Mescidi'nde haklarında, "Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever" (Tevbe Sûresi, 108) ayetinin nazil olduğu sahabilerden bir tanesidir (Vâkıdî, a.g.e. s. 21).

28 Vâkıdî, a.g.e. s.22.

Belli bir dönemden sonra Allah ona hicret etmeyi emretti. Sonra ona savaşmayı emredip onu yurdundan başka yere götürdü. Biz ona yardımcı olduk; topraklarımız da onun barınağı... Derken sizler bize geldiniz. Sizinle mallarımızı paylaştık ve size iş yaptırmadık. Sizi bağrımıza basıp dost olduk. Bizler 'Allah Teâlâ'nın yardımcıları/Ensâr' ve 'İslâm'ın orduları'yız. Ve bizler, Allah Teâlâ'nın, haklarında 'Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler" [29] ayeti gibi başka ayetleri de indirdiği kimseleriz ki, bunu hiç kimse inkâr edemez. Bunun dışında, Hz. Peygamber (s.a.s)'in bizi tezkiye eden birçok sözleri vardır. *O bu dünyadan göçtü ve kimseyi yerine tayin etmedi.* İnsanların seçtiği, Allah Teâlâ'nın kitabında söylediği, Sünnet'te geçtiği gibidir. Allah Teâlâ bu ümmeti sapıklıkta birleştirmez. Onun için biz Allah Teâlâ'nın yardımcılarıyız ve bizim önceliğimiz vardır. Buyurun, siz de yanınızdakileri söyleyin!"

Sabit b. Kays'ın bu sözlerine Hz. Ebûbekir cevap vererek şöyle konuştu:

"Ey Sâbit! Vallahi sen Ensâr'ı nasıl anlattıysan, aynen öylesiniz; hiç kimse bunun aksini söyleyemez! Allah Teâlâ bizim hakkımızda da şu ayetleri indirmiştir: Yurtlarından çıkarılmış ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakir Muhacirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır." [30] Ve Allah Teâlâ sizin doğrularla olmanızı emrediyor: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun!"* [31] Bunun dışında biliyorsunuz ki Araplar, bu konuda Kureyş dışında olanların emrinde toplanmazlar. Çünkü Kureyş bütün Arapların en vasat

29 K.K. Haşr Sûresi, 9.
30 K.K. Haşr Sûresi, 8.
31 K.K. Tevbe Sûresi,119.

olanıdır. Ayrıca Hz. İbrahim (a.s)'ın onlara daveti vardır. Ben sizin için Ömer b. Hattâb ve Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'tan birini uygun görüyorum. Hangisine isterseniz ona biat edin!"

Hz. Ebûbekir'in bu sözleri üzerine, karşılıklı cevaplar verildi; hatta iş münakaşaya kadar vardı. Fakat neticede iş tatlıya bağlandı ve Ensâr, Hz. Ebûbekir'in teklifini reddederek Hz. Ömer ve Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'a değil, bizzat kendisine biat ettiler. İlk biat eden de Ensâr'dan Beşir b. Sa'd oldu.[32] Beşir'den sonra da, Ensâr'ın lideri Sa'd b. Ubade hariç[33], orada bulunanların tamamı Hz. Ebûbekir'in elini sıkarak ona biat ettiler.[34]

Böylece Hz. Ebûbekir, Resûlullah (s.a.s)'in Halifesi olarak seçilerek İslâm Devleti'nin başkanı oldu.

Hz. Peygamber (s.a.s) hayatta iken, Müslümanlar iki defa Hac yapabildiler. Bunlardan birincisine kendisi katılmayarak, Hz. Ebûbekir'i "*Hac Emîri*" olarak tayin etti; ikincisinde ise bizzat kendisi hac ibadetini Müslümanlara yaptırdı. Müslümanların ilk defa yaptıkları bu hacda Ebûbekir'i emir tayin etmesi, aslında üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Halife seçiminde ise, her nasılsa bu konu gündeme gelmedi ve muhtemelen unutuldu.

Neden Hz. Ebûbekir?

Yukarıda gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber (s.a.s), *Cennetu'l-Bakî'* Mezarlığında Allah tarafından kendisine yapılan iki tekliften Allah'a kavuşmayı tercih ettikten sonra evine döndü ve hastalandı.

32 Vâkıdî, a.g.e. s. 26.

33 İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 390.

34 Benû Saide Sakîfesi'ndeki bu olayın diğer ayrıntıları için bk. İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 3 vd; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 325 vd; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 369 vd; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 167-168.

Ertesi günü, değişik kuyulardan getirilmiş sularla yıkandıktan sonra Mescid'e giderek son konuşmasını yaptı. Bu konuşmasında, Hz. Ebûbekir'in ilk halife seçilmesinin değerlendirilmesinde bizim için önemli ipuçları vardır. Hz. Peygamber (s.a.s)'in bu kısa ve özlü konuşmasını maddeler hâlinde sıralayacak olursak, şu hususları müşahede ederiz [35]:

1. Hz. Peygamber (s.a.s), Allah'a hamd ve senada bulunup istiğfar ettikten sonra, önce Uhud savaşında şehid olmuş olan sahabeye dua etti. Bu şehidler, kendilerini Allah davasına adamış ve bu dava için hayatlarını vermişlerdi.

Hz. Peygamber (s.a.s), Uhud şehidlerini hatırlatarak Allah'ın buyruklarının hâkim olabilmesi için bizden öncekilerin bu dava uğruna yapmış oldukları ve hiçbir zaman unutulmaması gereken fedakârlıklarını dile getirmiştir. Kısaca şöyle demek istemiştir: *"Eğer bugün Allah'ın buyrukları buralarda hâkimse, biliniz ki bu, kendi kendine oluşmadı. Onun oluşması, tesis olunması uğruna sizden öncekiler canlarını verdiler. Sizler de bu hâkimiyetin devamını istiyorsanız bu şehidleri unutmayın! Sizler de şehid olmayı göze alamıyorsanız, ne bir dava ve ne de bir devlet sahibi olabilirsiniz!"*

2. Uhud şehidlerine duadan sonra, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dedi: "Allah, kullarından birisine, Cebrail'i göndererek ona şu iki teklifte bulundu:

a) Yerin ve göklerin bütün hazinelerinin anahtarları, Kıyamete kadar hayat ve ondan sonra Cennet.

b) Hemen Rabbine kavuşmak için ölüm. [36]

35 Konuşmanın tam metni ve diğer rivâyetler için bk. İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 649; İbn Kesîr, *Sîre*, IV, 453; Muhammad Hamidullah, *The Episode of the Project of a written-Testament by The Prophet on is Death-Bed*, in Journal of Pakistan Historical Society, Karachi, XXXI, October,1983.

36 Makrîzî, *İmtâ'*, II, 133.

Kendisine teklif yapılan kul da, bu iki tercihten, ikincisini, yâni Rabbine kavuşmayı seçti."

Bu sözleri duyan Hz. Ebûbekir (r.a) ağlamaya ve *"analarımızla, babalarımızla sana feda olalım!"* demeye başlayınca, Resûlullah (s.a.s) ona, *"acele etme!"* dedi.

Hz. Peygamber (s.a.s), bu sözleriyle, ölümün kendisine çok yakın olduğunu ima etmiş; Hz. Ebûbekir (r.a) gibi bazı sahabeler bunu anlamışlardı.

3. Kendisine ölümün bu derece yaklaştığını belirttikten sonra, Hz. Peygamber (s.a.s), Ensâr'ı överek, onların İslâm davası için yaptıkları hizmetleri, fedakârlıkları dile getirerek, Muhacirûn'a şu şekilde seslendi:

"Ey Muhacirûn! Ensâr'ın iyiliklerine iyilikle mukabele edin, kötülüklerini de -görmezlikten gelerek- affedin!"

Hz. Peygamber (s.a.s)'in Ensâr ve Muhacirûn'a olan bu hitaplarında da sanki: Benden sonra hilâfet [devlet başkanlığı] Ensâr'da değil, Muhacirûn'da olacağı için, *"Siz ey Ensâr, size yapılacak olan bu muameleden dolayı, cennette, Kevser havuzu üzerinde buluşuncaya kadar sabredin!"* diyordu.

4. Resûlullah (s.a.s), Hz. Ebûbekir'inki hariç, Mescid'e açılan bütün kapıların kapatılmasını emretti.

Bunun manası şuydu:

Bildiğimiz gibi, Hz. Peygamber (s.a.s) hastalanınca, Müslümanlara namaz kıldırması için Hz. Ebûbekir'i imam tayin etmişti. Aslında, Hz. Peygamber (s.a.s)'in bu hareketi, bir tercihti. Hz. Ebûbekir'i imamete liyakat bakımından, sair Müslümanlara üstün görmesiydi.

Buhârî'de nakledilen şu rivayet de çok anlamlıdır:

Ensâr'dan bir kadın Resûlullah (s.a.s)'e gelerek bir şey sordu. Resûlullah (s.a.s) de ona cevabını verdi. Bunun üzerine kadın: *"Ya Resûlallah! Bir daha, başka bir meseleyi sormak için geldiğimde, seni*

bulamazsam, ne yapayım?" diye tekrar sordu. Hz. Peygamber (s.a.s) bu soruya da şu cevabı verdi:

"Beni bulamazsan, Ebûbekir'e git!" [37]

Hz. Peygamber (s.a.s) hastalanmadan önce namaz kıldıracağı vakit evinden çıkar ve doğrudan doğruya birinci safın önüne geçerek imam olurdu. Şimdi aynı görevi en seçkin sahabisine veriyor ve Hz. Ebûbekir, *"Peygamber'in arkasında namaz kıldığı sahabi"* makamına yükseliyordu.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in bu hareketi Müslümanların gözünden nasıl kaçsın!

5. Resûlullah (s.a.s) hutbesinin bir yerinde de şu kesin emri verdi:

"Usâme'nin ordusu Bizans'a karşı cihada gitsin ve Usâme'yi yaşından dolayı [38]*, 'komutanlığa layık değildir' diye eleştirmeyin! Babası nasıl bu göreve layık olduğu hâlde azatlı köle olmasından dolayı eleştirildi ve fakat o bu göreve en layık insan idiyse, onun oğlu Usâme de, -yaşına ve azatlı bir kölenin oğlu olmasına rağmen- bu göreve en lâyık olandır!"*

Hz. Peygamber (s.a.s) bu sözleriyle Müslümanlar arasındaki otoriteyi sağlamak, işi ehline vermek istiyordu. Evet, Usâme gençti; fakat yiğitti, kahramandı. Zeyd gibi şehid bir komutanın oğluydu ve babasından harp sanatını çok iyi öğrenmişti. Çünkü babası Zeyd b. Hârise, Resûlullah (s.a.s)'in kâfirlere karşı göndermiş olduğu seriyyelerin çoğunda komutandı. [39]

Yine Hz. Peygamber (s.a.s), bu sözleriyle, her türlü sınıf imtiyazına, sömürüsüne karşı olduğunu sarahaten belirtmiş ve böyle bir sınıf hiyerarşisini yasaklamıştır. İnsanlar, ailelerine, yaşlarına, parala-

37 Buhârî, *Sahih, Kitâb*, 96, bâb, 24.

38 Rivâyetlere göre o zaman Usâme 19 yaşlarındaydı.

39 Bk: Mahmûd Şit Hattâb, *Peygamber Ordusunun Târîhi*, Pınar yay. İstanbul, 1983.

rına, şunun-bunun oğlu olmalarına değil, kabiliyet ve maharetlerine, takvalarına, davaya bağlılık derecelerine ve de kendilerini bu davaya verebilme arzularına göre değerlendirilmelidir.

6. Hz. Peygamber (s.a.s), daha sonra şöyle devam etti:

"Kimin benden, -benim unuttuğum- bir alacağı varsa, gelsin alsın!"

Resûlullah (s.a.s), kul hakkıyla Rabbinin huzuruna gitmek istemiyor ve bu hareketiyle ümmetine şunu anlatmak istiyordu: Birbirinizin hak ve hukukuna riayet edin, birileriniz diğer birilerini ezmesin, zulmetmesin, borçlarını unutarak veya unutmayarak tediyesinden kaçıp sömürmesin, sömürü düzeninin kurulmasına vesile olmasın! Yâni benden sonra, siz Müslümanları idare edecek olan kimseler de benim gibi davransınlar. Devlet başkanı oldular diye milletin hak-hukukuna tecavüz etme salahiyetini ellerine aldılar sanmasınlar, kimsenin maddi-manevi hürriyetine el uzatmasınlar! Çünkü devlet başkanlarının, ya da devlet görevlilerinin sömürücü, soyguncu, hak yiyici oldukları toplumlar payidar olamazlar; zulümle iktidarlarını sürdürseler bile, Firavunca olan böyle bir devlet idaresini Allah istemez!

7. Hiç kimse devlet hazinesine hile ve yolsuzluk katmasın!

8. Hz. Peygamber (s.a.s), bu kısa konuşmayı yaptıktan sonra, Hz. Ebûbekir'e namazı kıldırmasını emretti. Hatta Hz. Aişe'ye, babası Ebûbekir'e namazı kıldırmasını söylediği zaman Hz. Aişe, *"Yâ Resûlallah! Ebûbekir nazik bir adamdır. Namaza durunca duygulanır ve namazı gerektiği gibi kıldıramaz"* deyince, Hz. Peygamber (s.a.s) tekrar emretti; Hz. Aişe de söylediğini tekrar etti. Ve bu üç defa olunca Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: *"Sizler Yusuf'un başını belaya sokanlarsınız, söyleyin Ebûbekir'e, imam olsun!"* buyurdu.[40] Bunun üzerine Ebûbekir imam oldu, Hz. Peygamber (s.a.s) de onun

40 Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Enbiyâ*, Hadis no: 3204, 3205; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 225.

sağında oturarak, iktida etti, yâni Hz. Ebûbekir (r.a)'ın arkasında namazını eda etti. [41]

Hatta bu esnada Hz. Peygamber (s.a.s)'in *"Benden önceki bütün peygamberlerin bir dostu olmuştur; benim dostum da Ebûbekir'dir. Allah İbrahim'i dost edindiği gibi, beni de dost edinmiştir!"* dediği rivayet edilir. [42]

Namaz kılındıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.s), Müslümanlara Mescid'in dışından dahi sesi duyulacak bir şekilde şöyle seslendi:

"Ey insanlar, cehennem ateşi tutuşturuldu ve gecenin gölgeleri yok ettiği gibi, hesaba çekilecekler geldi. Hiçbir konuda sorumluluğunuzu bana atmayın! Vallahi, Kur'an'ın helâl kıldığından başka hiçbir şeyi helâlleştirmedim ve yine Kur'an'ın haram kıldığından başka hiçbir şeye haram demedim!" [43]

Resûlullah (s.a.s)'in bu tavrı, ümmetine ve Rabbine karşı olan sorumluluklarının yerine getirildiğinin tatlı bir sevincinden ve heyecanından başka bir şey değildi. Bu son cümlesinde adeta Rabbine doğru olan gidişin aceleliği ve telaşı sezilmekteydi. Bu acele ve telaş, güzel bir yolculuğa çıkacak olan bir yolcunun sevinci, heyecanı, sabırsızlığı, bir an önce canana kavuşma aşkının verdiği titretici ve insan hayatına bahşedilen en temiz, en yüce, en leziz duyguydu. Bu hareketiyle gerilerde sorumluluk gerektirecek bir şeyi unutmamayı istiyordu. Evinden çıkmak üzere olan yolcu bir şeyi unutup unutmadığını nasıl kontrol ediyorsa, Hz. Peygamber (s.a.s) de terk edeceği dünya hayatında ümmetine karşı sorumluluklarından hiçbirini unutmayı istemiyordu. Demek istiyordu ki: *"Şartlar ne olursa olsun, Kur'an'ın bana tebliğ etmeyi emrettiği bütün helâl ve haramları size tebliğ ettim ve bu tebliği yerine getirirken de hiçbir insandan, makamdan çekinmedim, korkmadım!"*

41 İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 653.
42 İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 224.
43 İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 654.

Resûlullah (s.a.s)'in bu son cümlesinin vurgusuna da dikkat edecek olursak, biraz sert olduğunu, bu sertliğin meselenin ciddiyet ve ehemmiyetinden kaynaklandığını görürüz. Resûlullah (s.a.s) demek istiyor ki: "Allah neyi yasaklayıp haram dediyse, ben de ona haram dedim. Neye helâl dediyse, onun helâl olduğunu insanlara anlattım. Bunun içindir ki benden sonra iktidarı devralacaklar, Allah'ın koyduğundan başka helâl ve haramlar koymasınlar. Helâl ve haram hükmünü koymak sadece ve sadece Allah'ındır; onların ne olduğu da Kur'an'da belirtilmiştir. Kendi keyfinize, heva ve hevesinize uyarak, iktidarları da suiistimal ederek, yeni helâller, haramlar, yasaklar, kanunlar uydurmayın! Çünkü benim gibi, sizler de yaptıklarınızın hesabını Allah'a vereceksiniz!

Bu konuşmadan sonra hastalığı arttığından, Hz. Peygamber (s.a.s) evine gitti.

Hz. Ali'nin Tutumu

Hz. Peygamber'in (s.a.s) hastalığı ağırlaşınca amcası Hz. Abbas, Hz. Ali'ye giderek şöyle dedi:

"Ya Ali! Ölümün Abdulmuttalip oğullarının yüzündeki emarelerini nasıl gördüysem, anladıysam, Resûlullah (s.a.s)'in yüzünden de öleceğini anladım. Haydi, Resûlullah (s.a.s)'in yanına gidelim de ondan sonra idarenin, yâni iktidarın bize mi, başkasına mı ait olduğunu öğrenelim; böylece bu konuda bize tavsiyelerde bulunsun!" Hz. Ali (r.a) şu cevabı verdi:

"Vallahi böyle yapmam. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s), sarahaten iktidarı bizden başkasına verse, bu kanun olur ve idare hiç bir zaman bize tevdi edilmez!" [44]

44 İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 654.

Bir müddet sonra da Resûlullah (s.a.s) vefat etti ve yukarıda gördüğümüz gibi, Hz. Ebûbekir (r.a) hilâfete yâni İslâm Devlet Başkanlığına seçildi.

Hz. Ali'nin, Halife seçilen Hz. Ebûbekir'e biatine gelince, bu konuda üç meşhur rivayet vardır:

Bunlardan birine göre, Hz. Ali, diğer Müslümanlar gibi, başlangıçta biat etmiştir.

İkinci rivayete göre, Hz. Ebûbekir, kendisine biat edildikten sonra Hz. Ali'yi yanına çağırıp bu meseleyi görüştü. Târihçi Vakidî[45] bu rivayeti şu şekilde nakletmektedir:

"Daha sonra Ebûbekir Ali'yi yanına çağırttı.[46] Müslümanların bir kısmı da oraya toplanmışlardı. Ali:

"Beni neden buraya çağırdınız?" diye sordu. Ömer:

"Seni, bütün Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri biate çağırdık!" dedi. Bunun üzerine Ali şöyle dedi:

"Sizler, Ebûbekir'in Muhammed (s.a.s)'e yakınlığını delil olarak göstererek hilâfeti Ensâr'dan aldınız. Onlar da size bunu verdiler. Şimdi ben de size aynı delili sunuyorum: Bizler, Muhammed (s.a.s)'e herkesten daha yakınız. Ensâr nasıl bu delili kabul edip size hilâfeti terk ettiyse, siz de Allah'tan korkun ve bu işi bize bırakın!"

Ömer şöyle dedi:

"Ya biat edersin, ya da seni bırakmayız!"

Ali, Ömer'e şu cevabı verdi:

"O hâlde ben senin dediğini yapmıyorum ve benim bu işte kendisinden daha haklı olduğum bir kimseye biat etmiyorum!"

Ali'nin bu sözleri üzerine Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh konuştu:

"Yâ Ebe'l-Hasan! Vallahi meziyetlerin, İslâm'daki önceliğin ve Peygamber (s.a.s)'e olan yakınlığın seni bu işte haklı gösteriyor. Ne

45 Bk: *Kitâbu'r-Ridde*, s. 29-30.

46 Ayrıca bk. İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 12-13.

var ki, insanlar bir defa bu adama biat etmiş oldular. Gel sen de diğer Müslümanların razı oldukları gibi, bu işe razı ol!"

Ali şu şekilde cevap verdi:

"Yâ Ebâ 'Ubeyde! Sen bu ümmetin eminisin! Onun için Allah'tan kork! Zira bu işin yarını da var. Bu bakımdan, iktidarı Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in evinden çıkarıp kendi evlerinize götürmeniz doğru olmaz! Kur'an, bizim evlerimizde nazil oldu. Bizler ilmin, fıkhın, dinin, Sünnet'in ve bize farz kılınanların madeniyiz. Ve biz bu işi sizden daha iyi biliyoruz!" [47]

Ali'nin bu sözlerine karşı Ensâr'dan Beşir söz aldı:

"Yâ Ebe'l-Hasan! Vallahi Müslümanlar bu söylediklerini biatten önce duymuş olsalardı, iki kişi bile sana itiraz etmez ve herkes sana biat ederdi. Fakat sen evinde oturdun ve gelip bu işe iştirak etmediğin için, insanlar senin bu işe ihtiyacın olmadığını sandılar ve bu zata biat ettiler. Şimdi nasıl istersen öyle yap!" dedi.

Ali ona şu cevabı verdi:

"Yâ Ebâ 'Ubeyde! Vefat etmiş olan Resûlullah (s.a.s)'i evinde terk etseydim ve cenazesiyle ilgilenmeyip hilâfet münakaşalarına koşsaydım daha mı iyi olurdu?" [48]

Sonra Ebûbekir söz alıp şöyle dedi:

"Yâ Ebe'l-Hasan! Şayet bu konuda benimle münakaşa edeceğini bilseydim, bu işi istemez, üzerime almazdım. Fakat gördüğün gibi, insanlar bana biat ettiler. Sen de ister bana biat et -ki biat edeceğini zannediyorum-, istersen de biat etmeyip, işine bak. Ben seni bu konuda zorlamayacağım; git müsterih ol!" [49]

Mes'ûdî [50], Hz. Ali'nin Hz. Ebûbekir'e gelerek hilâfet konusunda kendisiyle istişare etmemesinden dolayı kendisini kınadığını, Hz.

47 İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 13.
48 İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 13.
49 İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 14.
50 *Murûc*, IV, 183.

Ebûbekir'in de bu kınamaya karşılık *"Dediklerin doğrudur. Fakat ben iç savaştan korktum!"* şeklinde cevap verdiğini nakleder. Sahabeden Zübeyr de Hz. Ebûbekir'e geç biat edenlerdendi. Fakat İbn Kesîr'in rivayetine göre, Hz. Ebûbekir halife seçildikten sonra mescitte konuşmasını yaparken, Hz. Ali ile Zübeyr'i göremeyince, onları da çağırtmış; onlar da mescide gelip kendileriyle istişarede bulunmayışlarından yakınmışlar, fakat Hz. Ebûbekir'i takdir ederek ona biat etmişlerdir. [51]

Böylece Ali evine gitti ve eşi Fâtıma vefat edinceye kadar da biat etmedi. [52]

Üçüncü ve doğruya daha yakın olan rivayete göre de, Hz. Ali, hanımı Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra biat etmiştir. Buhârî'de geçen bu rivayet de şu şekildedir:

Hz. Aişe validemiz anlatıyor:

"Hz. Peygamber (s.a.s)'in kızı Fâtıma, Ebûbekir'den, babasına ait Medine, Fedek ve Hayber'deki mallarından mirasını vermesini istedi. Ebûbekir de, Resûlullah (s.a.s)'in *"Biz (peygamberler) miras bırakmayız, terekemiz sadakadır"* [53] dediğini hatırlatarak Resûlullah (s.a.s)'in Sünnet'ini değiştirmeyeceğini beyan ederek o malları vermedi ve devlet hazinesine ayırarak *"Resûlullah (s.a.s) nasıl bir muamele yaptıysa, ben de öyle yapacağım"* dedi. [54] Böylece miras olarak Fâtıma'ya bir şey vermeyi reddetti. Bunun üzerine Fâtıma, ölünceye kadar Ebûbekir'le konuşmadı ve Hz. Peygamber (s.a.s)'in ölümünden sonra da altı ay yaşadı. [55] Ölünce, kocası Ali, Ebûbekir'e izin vermeyerek cenaze namazını kendisi kıldı ve onu defnetti. Müslümanlar,

51 Ayrıntılar için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 369-370.

52 İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 14.

53 Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: Bir Dinar mirasım olsa o dahi taksim edilmez; sadakadır (Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Humus*, Hadis no: 2929).

54 Ayrıntılar için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 314 vd.

55 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 370.

Ali'nin bu hareketini yadırgadıklarından, o da Ebûbekir'le konuşmayı ve ona biat etmeyi istedi. Çünkü Ali bu aylarda Ebûbekir'e biat etmemişti. Ali, Ebûbekir'e haber göndererek yalnız olarak gelmesini istedi. Ömer, Ebûbekir'i yalnız göndermek istememesine rağmen, Ebûbekir Ali'ye gitti. Ali ona şöyle dedi: *"Biz senin değerini ve Allah'ın sana lutfettiğini takdir ediyoruz. Biz, Resûlullah (s.a.s)'e olan yakınlığımızdan dolayı bu işi kendimizde sanıyorduk. Fakat Allah sana verdi."* Bunun üzerine Ebûbekir ağlayarak şöyle dedi: *"Canımı alma gücü elinde olana yemin ederim ki, Resûlullah (s.a.s)'e akraba olmamı, kendi akrabalığıma tercih ederim. Benle sizin aranızda geçen meseleye gelince; ben sadece Resûlullah (s.a.s)'in yaptığı gibi yaptım!"* Ali, biat etmek üzere akşam için Ebûbekir'e randevu verdi. Ebûbekir, öğlen namazını kıldıktan sonra minbere çıktı ve Ali'nin biatteki gecikmesini ve özrünü kabul ettiğini açıkladı. Ali de Ebûbekir'i övdükten sonra, biatindeki bu gecikme sebebinin Resûlullah (s.a.s)'e yakınlığı dolayısıyla kendilerinde zannettiklerini, hâlbuki Allah'ın bunu Ebûbekir'e verdiğini ve kendisinin de biat ettiğini söyledi. Bunu gören Müslümanlar çok sevindiler ve bu hareketinden dolayı Ali'yi takdir ettiler."[56]

Târihçi İbnu'l-Esîr[57], bu kargaşa sırasında, Ebû Sufyân'ın Hz. Ali'ye gelerek hilâfetin Ebûbekir'in değil, onun hakkı olduğunu, dilediği takdirde, askerleriyle birlikte onun yanında olacağını ve savaşacağını söylediğini; fakat Hz. Ali'nin ona *"senin nasihatine ihtiyacım yok!"* deyip onu reddettiğini kaydetmektedir.

Hz. Ebûbekir Devlet Başkanı Oluyor

Yukarda ayrıntılarını gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra, onun en sadık arkadaşı olan Hz. Ebûbekir, İslâm Devleti'nin başına halife, yâni devlet başkanı olarak seçildi. Tıpkı

56 Buhârî, *Sahih*, İstanbul baskısı, V,82-83, Kitab, 64, Bâb,38.
57 Bk: *el-Kâmil*, II, 325-326.

ondan önce İslâm Devleti'ni idare eden Hz. Peygamber (s.a.s) gibi, o da devletin hem dinî hem de siyasi temsilcisi idi. Kur'an ve Sünnet'in ışığında olmak kayd u şartıyla, teşrii otorite, yâni kanun koyma yetkisi de onda bulunuyordu.

Ne var ki, Hz. Ebûbekir (r.a), bu ağır görevin mesuliyetini müdrik olduğu için onu yüklenmek istemiyordu. İslâm ahkâmına harfiyyen uyup koca devleti idare etmek kolay değildi. Üstelik Peygamber'den sonra onun yerine ümmetin başına geçmek, İslâmî tebliğ ve cihadı devam ettirmek birçok yetenekler gerektiriyordu. Onun için Hz. Ebûbekir (r.a), fiilen halife seçilmiş olmasına rağmen, tellallar gezdirerek bu işi istemediğini, ondan alıp başkalarına vermeleri için Müslümanları uyardı.[58] Fakat Müslümanlar yine ona biat ettiler. Çünkü o, Resûlullah (s.a.s)'in en yakın dostu, onu ve getirdiği esasları en iyi bilendi. Allah onu Kur'an'da bile zikretmektedir. Hz. Ebûbekir'in Hz. Peygamber (s.a.s)'i, her yerde olduğu gibi, hicretinde de bütün tehlikeleri göze alarak yalnız bırakmaması ve ölümü pahasına ona mağara arkadaşı olması, Kur'an'da konu edilmektedir. Nitekim Müslümanlardan bazıları, Hz. Peygamber (s.a.s)'le beraber Tebuk seferine çıkmak istemeyince, onları uyarıcı ve tenkit edici olmak üzere şu ayetler nazil oluyor ki, bu ayetlerde de Hz. Ebûbekir'e işaretler vardır. Ayette şöyle deniliyor:

"Eğer siz ona (Peygambere) yardım etmezseniz Allah ona yardım etmiştir. Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebûbekir'le birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o arkadaşına, "üzülme Allah bizimle beraberdir" diyordu. Sonra Allah ona huzur ve emniyetini indirdi; onu, sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise, ancak o yücedir. Allah yegâne hüküm ve hikmet sahibidir." [59]

58 Muhammad Hamidullah, *The jewish Background of the Battles of Jamal and Siffin*, in Pakistan Historical Society, october, 1982, XXX, 235-251.

59 K.K. Tevbe Sûresi, 40.

Bunun içindir ki, ayeti kerimenin açıkça Hz. Ebûbekir'e işaret edip *"Peygamber o zaman arkadaşına (Ebûbekir'e), üzülme Allah bizimle beraberdir"* ifadesiyle ondan bahsetmesine rağmen, Hz. Ebûbekir'in değerini tartışmak, onun sahabiler arasında çok özel bir yeri olduğunu görememek büyük eksikliktir.

Elbette ki böyle bir şerefe sahip olan bir mümin, Resûlullah (s.a.s)'in halifesi olmaya da layıktı.

Ayrıca devlet başkanı olmak için cesur olmak gerekiyordu ki, Hz. Ebûbekir'in cesaretine dair Suyûtî'de[60] şöyle bir haber rivayet edilir:

"Bir gün Hz. Ali bir grup sahabeye şöyle sordu: İnsanların en cesuru kimdir? Onlar da, *"sensin"* diye cevap verdiler. O da *"Kendisiyle dövüşüp de yenmediğim kimse yoktur; fakat siz bana, insanların en cesuru kimdir onu söyleyin"* dedi. Onlar da *"bilmiyoruz"* dediler ve sordular: *"Peki kimdir?"* Hz. Ali bunun üzerine; *"Ebûbekir'dir, Bedir günü Resûlullah'ı müşriklerden korumak için 'kim Resûlullah'la kalacak?' diye sorduğumuzda, Ebûbekir'den başka hiç kimse bu işe yanaşmadı. O kılıcını çekerek sonuna kadar Resûlullah'ı korudu; insanların en cesuru Ebûbekir'dir"* demiştir.

Bütün servetini Allah yolunda harcayan da yine oydu. Allah'a ve Resulüne malıyla, canıyla feda olmaktan zevk alıyordu. Tabii, Allah da onu seviyordu. Ne hoş demiş Alvarlı Mehmed Efendi:

"Sen Mevlâ'yi sevende,
O da seni sevmez mi?
Rızasına irende,
Rızasını vermez mi?"

Allah Teâlâ, ondan razı olup onu sevdiği için cehennemi ondan uzaklaştıracaktır. *Leyl Sûresi*'nde onun hakkında şöyle buyrulmaktadır:

60 *Târîhu'l-Hulefâ*, s.36.

"İşte Ben size alevlendikçe alevlenen bir ateş (in tehlikesin)i haber verdim. Ki ona bedbaht olandan başkası girmez. (Öyle bedbaht ki) o, hakkı yalanlamış, (imandan) yüz çevirmiştir. Hâlbuki çok sakınan, malını (Allah nezdinde sırf) temizlenmek için veren ondan uzaklaştırılacaktır." [61]

Görevini tamamlamış olarak "*Büyük Dost*"a (Refîku'l-âlâ'ya) ulaşmış olan Peygamber'in yerine devleti artık Hz. Ebûbekir yönetecekti. Bütün ısrarlarına rağmen Müslümanlar başkasını istemeyip kararlı bir şekilde onu devlet başkanlığına seçip biat ettiler.

Bunun üzerine o büyük insan, iki senelik devlet başkanlığının muhasebesi niteliğinde olan ve devlet siyasetini içeren bir konuşma yaptı. Kendisini seçmekte kararlı olan Müslümanları camide toplayarak, onlara takip edeceği devlet siyasetini açıkladı.

Peki, bunu neden camide yapıyordu?

Çünkü cami devletin merkeziydi. Öyle bir merkez ki, ilk İslâm Devleti'nin kurulduğu bu camide hem ibadet ediliyor, hem de Allah'ın diğer emirleri uygulanıyordu. O caminin minberinde İslâm Devleti'nin siyaseti görüşülüyordu. O minber, iç içe olan İslâm dini ve siyasetinin karar organıydı.

Devlet Başkanı (Halife) Hz. Ebûbekir (r.a), bu mesuliyetli makama, yâni minbere [62] çıkarak Allah'a hamd u senadan sonra, dinî ve siyasî görüşlerini şu şekilde açıkladı:

"Ey Müslümanlar, sizin en hayırlınız olmadığım hâlde, sizi idare etmek üzere seçildim. İyilik yaparsam, bana yardım ediniz; kötülük

61 K.K. Leyl Sûresi, 14-18. Müfessirlerin rivâyetlerine göre bu sûrenin 21. ayeti de Hz. Ebu Bekir (r.a) hakkında nâzil olmuştur (İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 522).

62 Vay orayı Allah'tan başkasına tahsis edenlerin hâline! Allah şöyle buyuruyor: "Hiç şüphesiz mescidler, sadece Allah'a aittir. Öyleyse, Allah ile beraber başka hiçbir şeye (ve kimseye) kulluk etmeyin (dua etmeyin, tapmayın)" (Cin Sûresi,18).

yaparsam, beni doğrultunuz. Doğruluk, emanet; yalancılık da hıyanettir. Sizin yanınızda zayıf olanlar, benim yanımda güçlüdürler, tâ ki inşaallah onların bu illetini onlardan uzaklaştırayım. Yanınızda güçlü olanlar da inşaallah onlar üzerindeki hakkı alıncaya kadar yanımda güçsüzdürler. Hangi İslâm toplumu Allah yolunda cihadı terk ederse, Allah ona zillet ve aşağılık verir. Hangi Müslüman toplum arasında fuhuş yayılırsa, Allah onlara vereceği belâ ve cezayı umumileştirir. Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettiğim müddetçe, bana itaat edin! Şayet ben, Allah'a ve Resûlü'ne isyan edersem, artık bana itaat yoktur." [63]

Şimdi, madde madde bu konuşmanın tahliline geçelim:

1- *"Sizin en hayırlınız olmadığım hâlde, sizi idâre etmek üzere seçildim."*

Bu ilk cümlesinde, Hz. Ebûbekir'in tevazuunun büyüklüğünü görüyoruz. *"En iyiniz olduğum için beni seçtiniz" demiyor, böbürlenmiyor, kibre kapılmıyor, despotlaşmıyor, diktatörleşmiyor. "Bu işi benden başkası yapamaz!"* diyerek büyüklük taslamıyor. Çünkü o, ilhamını Kur'an'dan ve Sünnet'ten alıyordu; put heykellerinden değil! Çünkü o, şu ayeti asla unutmuyordu:

"Muhakkak ki Allah, müstekbirleri sevmez." [64]

2- *"İyilik yaparsam, bana yardım ediniz; kötülük yaparsam beni doğrultunuz."*

Bu cümlesi onun tebaasıyla, halkıyla ne kadar samimi olduğunu göstermektedir. İyilik yaparken yardım edilmesini, kötü davranışları olursa düzeltilmesini, ikaz edilmesini ve *"Ey Devlet Başkanı, şu şu hareketlerin yanlış, Allah kanunlarına aykırı"* denilmesini istemektedir. Bazıları gibi, *"Biz her şeyi biliriz, bize itaat edin, karşı çıkmayın! Bizim dokunulmazlık kanunlarımız vardır!"* demiyor. *"Kötülük yaparsam, yâni Allah yolundan saparsam, bana karşı çıkıp beni*

63 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, s. 30; İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 14; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 332; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI,368.

64 K.K. Nahl Sûresi, 23.

doğrultun" diyor. Bunu derken de, Müslümanların şu ayeti hatırlamalarını ima ediyor:

"Allah yolunda olmakta ve O'nun buyruklarını yerine getirmede yardımlaşın; O'na isyan etmekte ve günah işlemekte birbirinize yardımcı olmayın." [65]

3- *"Doğruluk, emanet; yalancılık, hıyanettir."*

Hz. Ebûbekir, Allah'ın ve Resûlünün doğruluk, sadakat ve emanet konusundaki emirlerini ve yalancılık hususundaki nehiylerini hatırlatıyor. Bir bakıma şunları söylüyor: *"Doğru sözlü olun, yağcılık, tabasbus etmeyin! Konuştuklarınız açık olsun! Kendinizin bile inanmadığı şeyleri söylemeyin! Allah'a ve Resûlü'ne 'şöyle diyorlar' diye iftira etmeyin! Makam, mevki, para, kadın ve benzeri menfaatler için, Allah yolunda taviz verip yalan söylemeyin; çünkü münafık olursunuz! Allah'ın emirlerine isyan edip ardından da 'ben de Müslümanım, ben de hacı çocuğuyum' diyerek Müslümanları kandırmayın! Hiç kimsenin hakkını yemeyin! Size ait olmayan bir mala dokunmayın! Kamuya ait olan hiçbir şeyde, hile-desise yapıp menfaat elde etmeye çalışmayın!"*

4- *"Sizin yanınızda zayıf olanlar, benim yanımda güçlüdürler, tâ ki -inşaallah- onların bu illetini onlardan uzaklaştırayım. Yanınızda güçlü olanlar da, -inşaallah- onlar üzerindeki hakkı alıncaya kadar yanımda güçsüzdürler."*

Bu cümleleriyle Hz. Ebûbekir, İslâm'ın zulüm mekanizmasını parçaladığını söylüyor ve devam ediyor: *"Bize Kur'an [Allah'ın hükümleri] geldikten sonra, hiç kimse fakir ve zayıf telakki edilerek ezilmeyecektir! Dünyalık değerler sistemine göre kurulmuş olan üstün sınıf, üstün ırk, üstün aile, üstün makam kavramları artık geçerli değildir! Kuvvetli zayıfı ezemeyecek; zengin fakiri sömüremeyecek; kapitalizmin faizle dönen çarkları artık zavallı insanları kendine bağımlı kılamayacaktır. İnsanın insanı sömürme kanununa artık paydos! Ve ben,*

65 K.K. Mâide Sûresi, 2.

İslâm Devleti'nin başkanı olarak daima zayıfın, ezilmişin, fakirin yanında olacağım. Onların başkaları üzerinde olan haklarını alıncaya kadar, güçlünün ve zenginin yakasını bırakmayacağım! Tâ ki Allah'ın buyruğu yerine gelinceye kadar!"

5- *"Hangi İslâm toplumu Allah yolunda cihadı terk ederse, Allah ona zillet ve aşağılık verir."*

Hz. Ebûbekir bu sözleriyle, Müslüman'ın izzet ve şerefinin Allah yolunda vermiş olduğu cihada bağlı olduğunu söylüyor. İnsanın yaratılış sebebi sadece Allah'a kulluk etmek olduğundan[66], şeref ve izzeti de bu kulluğun derecesine bağlıdır. Kulluk, Allah'ın Kur'an vasıtasıyla bildirdiği hayat nizamının kanunlarına harfiyen uymak, onun doğrultusunda yaşamaya çalışmak ve bunu tüm insanlara tebliğ etmektir. Bunun aksi, tehlike ve zillettir. İlk Halife, Allah'ın buyruklarına uymamakla Müslüman'ın kendisini tehlikeye/cehenneme atmaması konusunda tembihte bulunmaktadır. Müslüman böyle bir tehlikeden Allah'ın dinine yardım etmekle, onu tebliğ etmekle kurtulur. Hz. Ebûbekir bir bakıma bize günümüzde çok yanlış olarak değerlendirilen şu ayeti hatırlatmaktadır:

"Allah yolunda mallarınızı harcayın! Kendinizi (Allah yolunda cihad etmekten kaçarak) tehlikeye atmayın! (Böylece) iyilik edin! Allah muhakkak iyilik edenleri sever."[67] Günümüz Müslümanları ise bu ayeti yanlış yorumlamakta, Allah için yapılması gerekli mücâdele içinde olanlara, *"Kendinizi tehlikeye atmayınız! Bakın, ayet de 'kendinizi tehlikeye atmayınız!' demiyor mu?"* demektedirler. Oysaki söz konusu ayet, *"Allah yolunda harcamayarak kendinizi tehlikeye atmayınız"* şeklindedir.

6- *"Hangi Müslüman toplum arasında fuhuş yayılırsa, Allah onlara vereceği belâ ve cezayı umumileştirir."*

66 Bk: K.K. ez-Zâriyât Sûresi, 56.

67 K.K. Bakara Sûresi, 195.

Fuhşun insan toplumu üzerindeki olumsuz etkisi çok büyük olduğundan, Allah Teâlâ fuhşu yasaklamış ve insanın selâmeti için aile düzenini emretmiştir. Önemine binaen de, İslam fıkhında fuhuş yapan evli erkek ve kadınlara ağır cezalar takdir edilmiştir. Öyle ki, İslâm hukukuna göre üç fiilin cezası ölümdür [68]:

a. Müslüman iken İslâm'ı terk edip Müslümanlar aleyhinde çalışan [69],

b. Meşru sebebe dayanmadan bir insan öldüren,

c. Zina, yâni fuhuş yapan evli erkek veya kadın. [70]

Bunlardan sadece fuhuş yapan evlilere *recm*, yâni taşlayarak öldürme cezası verilir.

İşte, yukarıda arz ettiğimiz cümlesinde Hz. Ebûbekir, İslâm toplumunun bu büyük felaketten uzak durmasını, aksi takdirde Allah'ın vereceği cezanın herkese şamil olacağını belirtiyor.

Allah şöyle buyuruyor:

"İman edenler içinde fuhşun yaygınlaşmasından hoşlananlara, dünyada da, ahirette de acıklı bir azap vardır. Allah bilir, siz ise bilmiyorsunuz." [71]

Aslında fuhuş bütün semavi dinlerde haramdır [72] ve cezası oldukça ağırdır. [73] Meselâ Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da zina yapan evli ka-

68 Bk: İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 67.

69 Yahudilikte de dinden çıkmanın ve putperestliğin cezası, taşlanarak öldürülmektir (*Bible, Deutéronome*, 13, 10-11). Hatta Yahudilikte, dine ya da Tanrı'ya sövmenin de cezası, taşlanarak öldürmektir (Bk: Bible, Lévitique, 24,14).

70 Bu şekilde fuhuşun cezası, Yahudilikte de, Hıristiyanlıkta da ölümdür (Bk: *Bible, Deutéronome*, 22, 22). Yine Tevrat'a göre, şayet nişanlı ve bakire bir kız, bir erkek tarafından tecavüze uğrarsa, her ikisi şehir dışına çıkarılır ve taşlanarak öldürülür (*Bible, Deutéronome*, 22,23).

71 K.K. Nûr Sûresi, 19.

72 *La Bible, Deutéronome*, 5/18.

73 Bk: *La Bible, Exode*, 20/14; Pierre Norma, *Dictionnaire Encyclopédique de la Bible*, Paris, 2002, Maxi-Livres, s. 13.

dın ve erkek öldürülür.[74] Hatta İncil'e göre Hz. İsâ, bir erkeğin bir kadına istekle bakmasını bile zina kabul etmektedir.[75]

7- *"Allah'a ve Resulüne itaat ettiğim müddetçe, bana itaat edin! Şayet ben, Allah'a ve Resulüne isyan edersem, artık bana itaat yoktur."*

Hz. Ebûbekir (r.a), hutbesinin son cümlesini teşkil eden bu sözleriyle, devlet başkanı olarak kendisine edilmesi gereken itaatin sınırlarını çiziyor ve diyor ki: *"Ben Müslümanların devlet başkanı olarak, Allah'ın emirlerini uygulamakta ve bu uygulamayı yaparken de Hz. Peygamber (s.a.s)'i -asla başkasını değil- kendime örnek almakla mükellefim. Ben bu mükellefiyetime uyduğum müddetçe, sizler de bana itaat etmekle mükellefsiniz, mecbursunuz. Şayet Allah'ın Kur'an'la çizdiği bu yolu terk edersem, yâni O'nun ahkâmını değil, kendi -keyfi- kanunlarımı tatbik etmeye kalkışırsam, bana itaat yoktur. İslâm'ın "Ulu'l-emr'e itaat" kanunu budur."*

Hz. Ebûbekir (r.a), bu son sözleriyle de Allah'ın şu buyruklarını hatırlatıyor:

"Ey iman edenler, eğer Allah'ın buyruklarını inkâr edenlere itaat ederseniz, sizi ökçelerinizin üstünde (gerisin geri küfre) çevirirler de (dünyada da, ahirette de) büyük zarara uğrayanların hâline dönersiniz."[76]

Bir hadis-i şerifte de itaatin boyutları şöyle belirtiliyor: Hz. Peygamber (s.a.s) buyurdu:

74 Kitab-ı Mukaddes'te şöyle deniliyor: "Şayet bir erkek, evli bir kadınla zinâ yaparsa, ya da akrabalarından birisinin karısıyla zinâ yaparsa, kadın ve erkek, ölüm cezasıyla cezalandırılırlar... Şayet bir erkek, bir kadınla yattığı gibi bir erkekle zinâ yaparsa, her ikisi de öldürülür.... Şayet bir erkek, bir anne ile kızını karı olarak alırsa, hepsi öldürülür... Şayet bir erkek bir hayvanla cinsi münâsebette bulunursa, bu adam ölüm cezasına çarptırılır; hayvan da öldürülür." (La Bible, Lévitique, 20.)

75 *La Bible, Matthieu*, 5/28.

76 K.K. Âl-i İmrân Sûresi, 149.

"Allah'ın (emirlerine karşı) isyana emredilmedikçe, itaat etmek bir haktır. Allah'ın emirlerine karşı davet olunduğunda ise itaat yoktur!" [77]

Usâme'nin Ordusunun Cihada Gönderilişi

Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.s), hastalığı artınca Usâme'nin ordusunun Bizans'a karşı gönderilmesini emretti. Usâme'nin komutasındaki İslâm ordusu *El-Curf* denen yere varınca da Resûlullah (s.a.s) vefat etti.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatı üzerine, daha önce İslâm'ı kabul etmiş olan birçok Arap kabilesinde irtidat yâni dinden çıkma hareketleri başladı. Bu irtidat hareketleri beraberinde nifak ve fitneyi de körüklediğinden, bunlara karşı İslâm Devleti'nin çok güçlü olması gerekiyordu. Usâme ordusunun gönderilmesi bu bakımdan önemliydi.

Medine dışında kamp kurmuş olan ve Müslümanların kendi komutanlığından memnun görünmediklerini gören Usâme, Hz. Ebûbekir (r.a)'a gidip ne yapması gerektiğini sorunca, o; *"bir kartalın beni kapıp götürmesi, Resûlullah (s.a.s)'in emrettiğinden başka bir iş yapmamdan daha hayırlıdır!"* [78] diye cevap vermişti.

Usâme'yi ordusunun başına geri gönderen Hz. Ebûbekir, daha sonra Müslümanlara hitap edip Usâme ordusunda olup da Medine'ye gelen varsa tekrar silâh altına dönmelerini emretti. İslâm ordusu tekrar El-Curf denen yerde toplanınca, Usâme, ordu içinde bulunan Hz. Ömer'i, Hz. Ebûbekir'e göndererek [79] orduyu Medine'ye geri getir-

77 Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Cihâd*, Hadis no: 2796.

78 Suyûtî, *Târîh*, s.74.

79 Hz. Ömer, yaşça, ilimce ve de İslâm'daki önceliği itibariyle Usâme'den kat kat üstün olmasına rağmen, onun emrine uyuyor ve Hz. Ebûbekir'e gidiyor. Yani, *"bu çocuk da kim? Bana nasıl emir verir?"* demiyor; *"Ulu'l-Emr"* olması itibariyle, ona itaat ediyor.

mek istediğini, zira ordu içinde kendisini komutan olarak tanımak istemeyenlerin bulunduğunu haber verdi. Bu sırada Ensâr'dan bazıları, fakat özellikle Muhâcirûn[80], Hz. Ömer'e şöyle dediler: *"Ya Ömer, Resûlullah'ın halifesine söyle, başımıza, Usâme'den daha yaşlı olan birisini tayin etsin."* Hz. Ömer, Usâme'nin bu emrini Hz. Ebûbekir'e getirince o şöyle dedi: *"Kurtlar, köpekler beni parça parça etseler dahi, ben Resûlullah'ın emrinden dışarı çıkmam. Bu davada yalnız başıma kalsam bile Resûlullah'ın emrini yerine getireceğim!"* Haddizatında Hz. Ömer'in ve Usâme'nin komutanlığına karşı çıkan sahabenin endişeleri, görünüşte Usâme'ye karşı görünüyor ise de, bu karşı çıkışların bir sebebi de şuydu: Resûlullah (s.a.s)'in vefatı üzerine birçok Arap kabilesi irtidat etmiş ve Medine'ye yakın yerlerde kalıyorlardı. İşte bu *mürtetler* tehlikeli göründüğünden, Usâme ordusunun gönderilişinin tehir edilmesini istiyorlardı.[81] Hz. Ömer şöyle dedi:

"Müslümanlar, bu ordunun gönderilme işinin biraz ertelenmesini ve Usâme'den daha yaşlı birini komutan tayin etmeni istiyorlar."

O sırada oturmakta olan Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer'in sakalından tuttu ve şöyle dedi:

"Annen sensiz kalaydı! Usâme'yi Hz. Peygamber tayin etti, sen kalkmış benden onu azletmemi istiyorsun!"

Bunu müteakip Hz. Ebûbekir yürüyerek ordugâha kadar gitti. Bu sırada onu karşılayan Usâme deveye binmiş vaziyette, Hz. Ebûbekir de yaya olarak asker karargâhına yaklaşıyorlardı. Usâme şöyle dedi:

"Ey Resûlullah'ın halifesi, ya ben ineyim sen bin veya ben de yürüyeyim!"

Hz. Ebûbekir şöyle dedi:

"Vallahi sen inmeyeceksin, ben de binmeyeceğim. Ayaklarımı, Allah yoluna gitmekten bir an için dahi geri bırakmam. Çünkü cihada

80 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1120.

81 Ayrıntılar için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 372.

giden gazinin attığı her adımda, kendisine yedi yüz sevap yazılır, derecesi yedi yüz kadar yükseltilir ve yedi yüz günahı silinir!"

Hz. Ebûbekir bunları söyledikten sonra, nasıl hareket etmesi gerektiğini Usâme'ye bir daha hatırlattı ve Resûlullah'ın emrini yerine getirmesini emretti.

Ayrıca Hz. Ebûbekir, Usâme'ye şöyle dedi:

"Ey Usâme! Şayet izin verirsen, Ömer benimle kalsın, bazı konularda kendisine danışayım!"

Usâme de Hz. Ömer (r.a)'ın kalmasına izin verdi." [82]

Buradaki incelik çok önemlidir: Devlet başkanı olarak Hz. Ebûbekir istese, Usâme'nin iznini almadan Hz. Ömer'i yanında tutabilirdi. Fakat o öyle yapmadı. Çünkü Hz. Ömer ordu içersindeydi ve ordunun sorumluluğu Usâme'ye aitti. Muhtemelen bizzat Hz. Peygamber (s.a.s), Usâme'yi komutan tayin ettiği için Hz. Ebûbekir böyle davranıyordu.

Nihayet Hz. Ebûbekir'in kararlı tutumu sayesinde ordu içerisindeki kargaşaya son verildi ve Usâme, ordusunun başına geçti. Mute Savaşı'nda şehid olan babasının atına binmişti. [83] Yâni kader, o atı iki defa o topraklara götürmüştü.

Usâme komutasındaki İslâm ordusu Bizans üzerine hareket ederek, 40 gün, bazı rivayetlere göre de 70 gün cihadta kaldı. Rivayetlere göre Usâme'nin emrindeki İslâm ordusu, Usâme'nin babası Zeyd'in şehid edildiği yere kadar gitti. Burada yapılan savaşta, birçok esir ve ganimet alındı. Alınan Rum/Bizans esirleri arasından birisi, Usâme'nin, kendi babasının katilini öldürdüğünü gördüğünü söyledi. [84] Doğrusunu Allah bilir.

82 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1121; Kemâluddin Muhammed b. Mûsâ ed-Demirî, *Hayâtü'l-Hayavân*, Mısır, 1978 (5.bas.), s.70.

83 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1123.

84 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1123.

Bu ordunun gidişi, İslâm Devleti'nin selameti bakımından çok yerinde bir hareket olmuştur. Nitekim irtidat eden Arap kabileleri, İslâm Devleti'nin hâlâ böyle ordular gönderecek kadar kuvvetli olduğunu gördüler. Zira onlar, Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ın yıkıldığını zannediyorlardı. [85]

Usâme ordusunun Bizans'a karşı hemen gönderilmesinin stratejik önemi çok büyüktü. Çünkü bu ordunun sefere gidişiyle, İslâm düşmanları; özellikle İran ve Bizans, Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatıyla İslâm Devleti'nin yıkılmadığını gördüler ve Müslümanların bu üzüntülerini fırsat bilip İslâm Devleti'ne saldırma cihetine gitmediler. [86]

İslâm'dan Çıkanlara ve Zekât Vermeyenlere Karşı Cihad İlân Edildi

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra, İslâm Devleti'nin idaresini Hz. Ebûbekir yüklenince, İslâm'ı gereği gibi anlayamamış olan Müslümanlar bazı hareketlere tevessül ettiler. [87]

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatıyla beraber, İslâm'ın gerçeklerini anlayamamış olan bu şaşkın Müslümanlar, irtidat ettiler; yâni İslâm esaslarına inanmadıklarını ilân ettiler. [88] İslâm'da mürtedin yâni dinden çıkmanın cezası ölüm olduğundan [89], Halife Hz. Ebûbekir, bu insanların üzerine ordular göndererek, onları cezalandırdı. [90]

Ne var ki, Hz. Ebûbekir İslâm'ı terk eden bu insanlar üzerine ordularını göndermezden önce, onları uyarmak, tekrar İslâm'a çağırmak üzere mektuplar gönderdi. Aşağıdaki mektup onlardan bir tanesidir:

85 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 334-36.
86 Bu konudaki diğer ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 334 vd.
87 İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 16 vd.
88 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, s. 30-31; Belâzurî, *Fütûh*, s. 133 vd.
89 Bk: Buhârî, *Sahih, Kitabu istitâbeti'l-murteddin*, bâb, 2, hadis no: 6524. Yahudilik'te de hüküm bu şekildedir (*Bible, Deutéronome*, 13, 10-11).
90 Bk: Ya'kûbî, *Târîh*, II, 128 vd.

"Bismillâhirrahmanirrahim.

"Resûlullah (s.a.s)'in Halifesi Ebûbekir'den, Müslümanlığında devam etsin, ya da onu terk etmiş olsun, kendisine bu mektubum ulaşacak olan herkese...

"Selâm hidayete tabi olanlara ve hidayetten sonra dalâlet ve körlüğe sapmayanların üzerine olsun! Allah'a hamd ediyor, O'ndan başka ilâh ve O'na ortak hiç kimse olmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ediyorum. Onun getirdiğini alıyor, reddettiğini reddediyoruz.

"İmdi;

"Allah Teâlâ Muhammed'i hak üzere, müjdeleyici ve uyarıcı olarak kullarına gönderdi. Aynı zamanda O'nun izniyle insanları davet etmek üzere bir nur olarak gönderdi. Aynı zamanda onu, bütün canlıları uyarmak ve hak kelimesini kâfirlerin üzerine hâkim kılmak için gönderdi. Allah ona icabet edenlere hidayet verdi ve Resûlullah (s.a.s) ondan yüz çevirenlerle savaştı. Böylece insanların bir kısmı kerhen, bir kısmı da isteyerek Müslüman oldular. Sonra Resûlullah (s.a.s) vefat etti. O, Allah'ın emrettiklerini yerine getirdi ve ümmetine nasihatte bulundu. Böylece üzerine düşen görevi yerine getirmiş oldu. Allah onun ölümünü Kur'an'da zikretmişti: "Muhakkak sen öleceksin; onlar da ölecekler!" [91] Ve yine şöyle dedi: *"Biz senden önce hiçbir beşeri ebedi kılmadık; sen öleceksin, onlar ebedi mi olacaklar?"* [92] Müminlere de şöyle dedi: *"Muhammed ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür, ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."* [93] Onun için kim Muhammed'e tapıyor idiyse, bilsin ki Muhammed öldü; kim de tek ve ortağı olmayan Allah'a tapıyorsa, Allah ona yol gösterir,

91 K.K. Zümer Sûresi, 30.
92 K.K. Enbiyâ Sûresi, 34.
93 K.K. Al-i İmrân Sûresi, 144.

Diridir ve Ölmez! Kendisine ne uyku gelir, ne de uyuklama! Davasını korur, düşmanından intikam alır ve onu cezalandırır. Onun için ben size Allah'tan sakınmanızı tavsiye ediyorum. O'nun ve Peygamberinin verdiğini alın! Onun hidayetiyle yolunuzu bulun ve O'nun dinine sarılın! Çünkü Allah'ın hidayet vermediği herkes, sapkınlık içerisindedir. Ve afiyet vermediği herkes hastalıklıdır. O'nun yardım etmediği herkes de yeniktir! Allah kime hidayet verdiyse, o doğru yolu bulmuştur. Kimi saptırdıysa da, o sapkınlık yolundadır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır. Kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın."* [94] Birisinin ameli, dini üzerinde istikrar kılmayıncaya kadar ondan kabul olunmaz; Ahirette ise hiçbir şey kabul olunmaz! Sizden bazılarının, Müslüman olduktan ve onunla amel ettikten sonra, Allah'tan gafil olarak ve O'nun hükmünü bilmeksizin ve de şeytana uyarak İslâm'dan çıktıkları haberi geldi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"Hani biz meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik; İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için ne fena bir değişmedir!"* [95] Yine Allah buyurdu: *"Muhakkak ki şeytan sizin düşmanınızdır. O hâlde siz de onu düşman olarak kabul edin! O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaları için çağırır."* [96] Ben, Ensâr, Muhacirûn ve onlara güzelce uyanlardan/tabiiinden bir ordu gönderdim. Onlara, hiç kimseyle, Allah'a davet etmeden, savaşmamalarını ve hiç kimseyi öldürmemelerini emrettim. Dolayısıyla kim bu davete icabet eder, iyi amel işlerse, ondan kabul edilecek ve onunla savaşılmayacak; bu daveti kabul etmeyenlerle de savaşmalarını emrettim. Hiç kimseden, İslâm dışında bir şey de kabul edilmeyecek. Kim buna uyarsa, onun için hayırlı olur; kim de karşı çıkarsa,

94 K.K. Kehf Sûresi, 17.
95 K.K. Kehf Sûresi, 50.
96 K.K. Fâtır Sûresi, 6.

Allah'a hiçbir şey yapamaz! Ben elçime, mektubumu bütün toplumlarda okumasını emrettim. Aynı zamanda gittikleri toplumlarda Ezan'ı okumalarını; okunan bu Ezana icabet ettikleri takdirde, onlardan vazgeçmelerini emrettim. Ezana uymadıkları takdirde de onlarla savaşmalarını emrettim." [97]

Hz. Ebûbekir, İslâm'dan çıkanlara bu mektubu gönderdikten sonra, üzerlerine gönderdiği ordu komutanlarına da, İslâm dışı hareketlerde bulunmamaları konusunda kesin emir verdi. [98]

Zekât Vermeyenlere Karşı Cihad!

Bu arada bir takım Müslümanlar da şöyle dediler:

"Biz İslâm'ın dört şartını kabul ediyoruz: Kelime-i Şehâdet'i söyleriz, namaz kılarız, oruç tutarız, Hacca gideriz; fakat zekât vermeyiz."

Hz. Ebûbekir, İslâm'ın dört şartını yerine getirip sadece bir tek şartını ifa etmeyeceklerini söyleyen bu Müslümanlar üzerine de cihad ilân etti. Bu, son derece mühim bir karardı: Müslümanlara karşı cihad ilân etmek...

Hz. Ömer, sertliğiyle, celadetiyle ün salmış olan büyük sahabi, Hz. Ebûbekir'e yalvarıyor ve şöyle diyordu:

"Sen, Resûlullah (s.a.s)'in 'Ben, insanlar *lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah* deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim bunu derse malı ve canı emniyette olur, hak-hukuku ve hesabı Allah'a kalır' [99] dediğini duyduğun hâlde, nasıl Müslümanlara 'zekât vermiyorlar' diye savaş açarsın?" [100]

97 Taberî, *Târîh*, III, 250-251.

98 Bu emirlerin ayrıntıları için bk. Taberî, *Târîh*, III, 251-252.

99 Aslında bu hadis-i şerifin tamamı şu şekildedir: "Ben, insanlar 'lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah" deyinceye, Namazı kılıncaya ve Zekâtı verinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim bunu derse malı ve canı emniyette olur, hak-hukuku ve hesabı Allah'a kalır" (Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-İmân*, Had. No: 25).

100 Buhârî, İstanbul bas. *Kitâb*, 97, bâb, 28; Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, s. 31-32; Suyûtî, *Târîh*, s. 74-75.

Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer'e şöyle cevap verdi:

"Vallahi onlar zekât olarak Resûlullah (s.a.s)'e verdikleri bir deve yularını dahi İslâm Devleti'ne vermekten geri dursalar, onlarla savaşacağım! Vallahi, namazla zekât'ın arasını açanlarla savaşacağım; çünkü zekât malın hakkıdır!"

Hz. Ebûbekir daha sonra şöyle devam etti:

"Ey Ömer, ben senin yardımını beklerken, sen beni terk ediyorsun. Cahiliye döneminde cebbâr, İslâmiyet'te zayıf ve aciz! Muhakkak ki vahiy kesildi ve din tamamlandı. Bu dinden bazı esaslar eksiltilecek ve ben sağ olacağım öyle mi? [101] Ne oldu ki onlara yardımcı olmamı istiyorsun? Eşsiz şiirlerine mi, iftiracı sihirlerine mi? Heyhat heyhat! Peygamber (s.a.s) gitti, onunla beraber vahiy de kesildi. Vallahi elim kılıç tuttukça, onlarla mücâdele edeceğim, velev ki bana iplerle mani olmaya çalışsınlar!"

Daha sonra Hz. Ömer şöyle demiştir:

"Vallahi, Allah'ın Ebûbekir'in göğsünü ferahlattığını gördüm ve anladım ki, o haklıdır." [102]

Hz. Ebûbekir (r.a), bu kararı aldıktan sonra, Halid b. Velid'i, İslâm'ın beş şartından herhangi birisini terk edenlerle savaşmaya gönderdi. [103] Hz. Ebûbekir İslâm'ın beş şartından bir tanesini dahi terk edeni Müslüman saymıyor ve onlara cihad ilân ediyor. *"İslâm bir bütündür"* diyor; bir kısmı terk edilince, onun İslâm'dan başka bir şey olacağını kabul ediyor ve İslâm'ı bu şekilde anlayanlara savaş açıyor.

Nitekim Resûlullah (s.a.s)'dan, dinlerini değiştirip inançlarına ihanet edenlerin öldürülmeleri konusunda hadisler rivayet edilmiştir. [104]

Halid b. Velid, Esed oğulları ve Ğatafân'dan bu gibi insanlarla savaşıp büyük bir kısmını öldürdü; geriye kalanlar da ya esir oldular

101 ed-Demirî, *Hayâtü'l-Hayavân*, s.70.
102 Suyûtî, a.g.e. s. 75.
103 Ay. yer.
104 Buhârî, *Kitâbü'l-Cihâd*, Hadis no: 2854.

veya İslâm'ın beş şartına harfiyen uyacaklarını söyleyerek Müslüman oldular. Anladılar ki, bu işin şakası yok! Halife, İslâm'ın bir tek şartının bile reddedilmesine razı olmuyordu.

Hz. Fâtıma'nın Vefatı

Resûlullah (s.a.s)'in vefatından altı ay kadar sonra, kızı Fâtıma validemiz vefat etti. Cenazesini kocası Hz. Ali ile Esmâ binti Umeys yıkadılar.[105] Cenaze namazını ise, Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in amcası Abbas b. Abdulmuttalib kıldırdı. Mezarına da, Hz. Ali ile Hz. Abbas ve Fadl b. Abbas inerek defin işini tamamladılar.[106]

Yalancı Peygamberler

Hz. Peygamber (s.a.s) hastalanınca, bunu duyan bazı İslâm düşmanları düşmanlıklarını daha da ileriye götürmüş, hatta bazıları da peygamberlik iddiasında bulunmuşlardı.

Peygamberlik iddiasında bulunanlardan bir tanesi, hatta ilki[107] Yemenli *Esved el-İnsî* adındaki sihirbazdı. Bazı acayip hâllere giriyor, insanları kendi sihri etrafında topluyordu. Bununla da yetinmeyen yalancı peygamber, saldırıya geçip Yemen'in değişik bölgelerinde Müslümanları öldürmeye başladı. Kısa zamanda etrafına yüzlerce insanı toplayan bu yalancı peygamber, Yemen'i tamamen istilâ edip Tâif, hatta Bahreyn'e kadar iktidarını genişletti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s), Yemen ve Necrân'daki Müslümanlara Esved el-İnsi'yi öldürmeleri emrini gönderdi.[108] Resûlullah (s.a.s)'in emrini alan Müslümanlar, yalancı peygamberin evini bastılar ve hanımının da yardımıyla onu öldürdüler.[109]

105 Taberî, *Târîh*, III, 240.
106 Taberî, *Târîh*, III, 241.
107 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 337.
108 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 130; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 338.
109 Olayın ayrıntıları için bk. Belâzurî, *Fütûh*, s. 146 vd; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 339-341.

Tuleyhatu'l-Esedî de keza peygamberlik iddiasında bulunan birisiydi. Onu öldürmek için de Hz. Peygamber (s.a.s) bir ordu gönderdi; fakat Tuleyha öldürülmeden, Hz. Peygamber (s.a.s) vefat etti [110]; Müslümanları idare etmek üzere Hz. Ebûbekir halife seçildi. Tuleyha, yalan söylemeyi mubah kıldığı gibi, insanların secde etmelerini de yasakladı. Ayrıca Medine'ye haber göndererek, namazı kılmayacaklarını ve zekât vermeyeceklerini bildirdiler.

İslâm'dan hiçbir ödün vermeyeceğini bildiren Hz. Ebûbekir, askerlerini göndererek Tuleyha ve kendisine tabi olanları öldürttü. [111]

Yalancı Peygamber Müseyleme Olayı

Arabistan'ın Yemâme bölgesinde de, kavminin reisi olan *Müseyleme*, bir heyetle Hz. Peygamber'e gelip Müslüman olduğunu açıklamış ve ölümünden sonra kendisinin yerine tayin edilmesini istemişti. [112] O sırada, elinde bir hurma çöpü olan Hz. Peygamber:

"Sen, elimdeki şu çöpü dahi istesen, sana vermem!" dedi. [113]

Bunun üzerine Yemâme'ye geri dönen Müseyleme, irtidat edip peygamberlik iddiasında bulundu. Ayrıca halkını kandırmak için Kur'an ayetlerine benzer sözler uydurmaya başladı. [114] Hz. Muhammed (s.a.s)'le peygamberliği paylaştığını [115] halkına inandıran Müseyleme, Hz. Peygamber'e şöyle bir mektup yazdı:

"Resûlullah Müseyleme'den, Resûlullah Muhammed'e! Ben peygamberlikte sana ortak oldum. Yerin yarısı bizim, diğer yarısı Kureyş'indir. Fakat Kureyş, geçimsiz bir kavimdir." [116]

110 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 344.
111 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 346 vd.
112 Belâzurî, *Fütûh*, s. 119.
113 İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 576.
114 Bu uydurma sözler için bk. İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 577.
115 Belâzurî, *Fütûh*, s. 119.
116 Belâzurî, *Fütûh*, s. 119-120.

Bu mektubu getiren Müseyleme'nin elçisine, Hz. Peygamber şunu sordu:

"Benim Peygamber olduğuma şehâdet eder misiniz?" Onlar, *"evet"* dediler. Hz. Peygamber onlara *"Müseyleme'nin de peygamber olduğuna inanıyor musunuz?"* diye sordu. Onlar da *"evet, seninle peygamberliğe ortak olmuştur"* dediler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Vallahi, siz elçi olmasaydınız, boynunuzu vururdum!" dedi ve Müseyleme'ye şu cevabî mektubu yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim. Resûlullah Muhammed'den, yalancı Müseyleme'ye! Selam hidayete tabi olanadır. Yer Allah'ındır. Onu kullarından dilediğine verir. Başarı muttakilerindir. [117]" [118]

Bu mektubu alan Müseyleme, Hz. Peygamber'in mektubunu halkından saklayarak onun ağzından yeni bir mektup yazdı. Müseyleme bu mektupta, Hz. Peygamber'in Müseyleme'yle böyle bir ortaklığı kabul ettiğini halkına göstererek onları inandırdı. Bu hadise, Hicrî 10. senenin sonlarında olmuştur. Câhız'ın rivayetine göre, Müseyleme, peygamberlik iddiasında bulunmadan önce, sihirbazlık öğrenmek için seyahatler yapmış, astronomi ve astroloji sahalarında bilgi sahibi olmuştur. Bu şekilde peygamberlik iddia eden Müseyleme, halkından namaz farzını kaldırarak, şarap ve zinayı helâl yaptı.

Bu konuda Müseyleme'den herhangi bir yeni hareket görülmeden, Hz. Peygamber (s.a.s) vefat etti; Hz. Ebûbekir halife oldu.

Hz. Ebûbekir (r.a), Usâme'nin ordusunu Bizans üzerine gönderip zekât vermeyenlere ve irtidat edenlere de cihâd ilân ettikten sonra Halid b. Velid'i, Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında peygamberlik iddiasında bulunan Müseylemetu'l-Kezzâb üzerine gönderdi. [119]

117 Bk: K.K. A'râf Sûresi, 127.

118 Belâzurî, *Fütûh*, s. 120.

119 Ayrıntılar için bk. İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 31 vd.

Hâlid'in ordusu gelince, büyük bir savaş oldu ve Müseyleme Müslümanlar tarafından öldürüldü. Müseyleme'yi kimin öldürdüğü konusunda muhtelif rivayetler vardır. Vahşi tarafından öldürüldüğü de bu rivayetlerden biridir. Bir diğer rivayete göre ise Müseyleme'yi Abdullah b. Zeyd yalnız başına veya Vahşi'yle beraber öldürmüştür.[120] Yemâme savaşına, sahabi kadınlardan Ümmü Ammare de, yâni Abdullah b. Zeyd'in annesi de katılmıştır. Daha evvel Ümmü Ammare'nin başka bir oğlu olan Habib b. Zeyd, Umân'dan dönerken Müseyleme'nin ordusu tarafmdan yakalanarak şehid edilmişti. Rivayete göre, Müseyleme, Habib'i yanına getirerek ona: *"Benim peygamber olduğuma şehâdet eder misin?"* dedi. Habib: *"Duymuyorum"* deyince Müseyleme: *"Muhammed'in peygamber olduğuna şehâdet eder misin?"* diye sordu. Habib, *"evet"* dedi. Bu sorular birbirini takip etti ve Habib b. Zeyd, Hz. Muhammed (s.a.s)'in peygamberliğine her şehâdet edişinde bir uzvu kesildi ve şehid oluncaya kadar da taviz vermedi. Bunun üzerine öfkesi dinmeyen Müseyleme, onu ateşte yaktı.

Ümmü Ammâre, oğlu Abdullah ile Yemâme'ye gitti ve oğlunun Müseyleme'yi öldürdüğünü gözleriyle gördü. Ümmü Ammare'nin de bu savaşta eli kesilmiş ve Medine'ye dönünce Halid b. Velid'in getirdiği bir doktor tarafından tedavi edilmiştir.

Halid b. Velid de, bu savaşta birçok yerinden yaralanmıştır. Halid, bu savaşm son dakikalarındaki durumunu şöyle anlatıyor: *"Savaşın sonlarına doğru, düşmandan bir süvari bana saldırdı. Ben de süvariydim. Bu şekilde biraz dövüştükten sonra ikimiz de yere düştük ve boğaz boğaza mücâdeleye başladık. Ben elimdeki bir hançerle, o elindeki bir baltayla dövüşüyordu. Beni yedi yerimden yaraladı. Ben de ona bir darbe vurdum ki, ellerime yığıldı. İkimiz de kanlar içindeydik. Fakat onun eceli benden önce geldi."*[121]

120 Bu konudaki rivayetler için bk. Belâzurî, *Fütûh*, s. 121.
121 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 216.

Usâme b. Zeyd, Şâm seferinden döndükten sonra, Hz. Ebûbekir onu da, Halid b. Velid'e yardım için Yemâme'ye gönderdi. Usâme, Halid'in ordusuna yetişince, Halid, süvari komutanı el-Berâ'yı piyadelerin başına, Usâme'yi de onun yerine tayin etti. Fakat Müslümanlar, el-Bera'nın attan inişine razı olmayıp, Halid'e itiraz ettiler. Halid, bu itirazı kabul ederek el-Berâ'ya ata binmesini tekrar emretti. O da önce itiraz ettiyse de sonunda itaat edip atına bindi ve savaşa devam etti.

Yemâme'de İslâm ordusu galip gelmesine ve Yemâme'nin fethedilmesine [122] rağmen, sahabeden birçok Müslüman şehid oldu. Allah'ın kanunu, yâni Sünnetullah buydu. Birileri şehid olacak ki, geriye kalanlar Allah'ın hükümlerini yürütecek olan devleti kursunlar, O'nun kanunlarını uygulasınlar.

Bu savaşlara katılan Hz. Peygamber (s.a.s)'in damadı, Hz. Zeynep'in kocası Ebû'l-As b. Rebi' de şehid oldu.

Birçok şehid verilmesi pahasına, zekât vermeyenler, irtidat edenler ve yalancı peygamberler meselesi halledildikten sonra, Hz. Ebûbekir (r.a), Halid b. Velid'i Basra taraflarında cihada gönderdi. [123]

Halid b. Velid, Irak ve Medâin'in birçok yerlerini fethetti.

Cihâd, kuzeyde iki kolda yürüyordu:

Bizans cephesi, İran cephesi...

Halid b. Velid, bu cihâd meydanlarında öyle kahramanlıklar gösterdi ki, sadece Müslümanların değil, gayrimüslimlerin gözünde de efsaneleşmeye başladı. Adı *"Allah'ın Kılıcı"* olan Halid'e, yeni bir isim bulunmuştu: *"Hiç kimsenin yenemediği adam."*..

Eşkıyaya Emân Yok

Hz. Ebûbekir, insanların yolunu kesen, onları taciz eden eşkıyaya asla müsamaha etmiyor, onları cezalandırıyordu. Bir gün İyâs

122 Belâzurî, *Fütûh*, s. 123.
123 Belâzurî, *Fütûh*, s. 123-124.

b. Abdullah adında birisi kendisine gelerek Müslüman olduğunu söyledi. Hz. Ebûbekir onu tebrik edip kendisine bir silah hediye etti. Sonra Hz. Ebûbekir'e haber geldi ki, kendisine gelip Müslüman olduğunu söyleyen bu kişi, şaki olmuş, yolları kesiyor. Hemen üzerine adamlarını gönderip yakalattı ve onu Medine'ye getirterek en ağır bir şekilde cezalandırdı. [124]

Halid b. Velid ve Bizans Komutanı Cerce

Halid b. Velid, mürtetler ve zekât vermeyenlerle savaşıp geri döndükten sonra, Halife Hz. Ebûbekir (r.a) tarafından ordusuyla birlikte kuzey cephesinde bulunan Bizans üzerine gönderildi. [125] Rivayetler bu hadiseyi şöyle anlatırlar:

Hz. Ebûbekir (r.a) irtidat edenlere savaş açıp o meseleyi kapattıktan sonra, kuzeyde Bizans cephesini açmak istedi. Bu isteği gönlünde yer edip iyice karar bulunca, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh ve Muhacirûn'la Ensâr'ın diğer ileri gelenlerini toplayarak onlarla istişare etti. İstisnasız hepsi, bu düşüncenin yerinde olduğunu ve her konuda olduğu gibi, bu konuda da kendisini destekleyeceklerini söylediler.

Bunun üzerine, Hz. Ömer'in teklifi ile Hz. Ebûbekir, Ebû 'Ubeyde İbnu'l-Cerrâh'ı Şâm bölgesine genel komutan tayin etti. Fakat bir aksilik olduğu takdirde, Yezid b. Ebû Sufyân ve Şurahbil b. Hasene'yi Suriye bölgesinde cihâd yapmaları için komutan olarak tayin etti. [126] Ayrıca onlara şu emri verdi:

124 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 134.
125 Belâzurî, *Fütûh*, s. 149.
126 Belâzurî, *Fütûh*, s. 150.

"Düşmanla müştereken çarpışacak olursanız, komutan Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh olacak; Ebû 'Ubeyde yokken, siz ikiniz olursanız, Yezid b. Ebû Sufyân komutan olsun!" [127]

Ebû 'Ubeyde, Suriye bölgesine gittikten sonra, Bizans Kralı Heraklius'un Antakya'da çok asker topladığını öğrenince durumu Hz. Ebûbekir'e yazdı.

Hz. Ebûbekir (r.a) gerek Ebû 'Ubeyde'ye ve gerekse Yezid b. Ebû Sufyân'a yazmış olduğu mektuplarda, Bizans askerlerinin çokluğuna aldanmamalarını bir Müslüman askerinin, bin Bizans askerine bedel olduğunu bildirdi.

Böylece kuzeyde, Bizans cephesinde cihâd başlamış oldu.

Daha sonra Ebû 'Ubeyde'nin, bütün Rumların, yâni Bizanslıların bir araya toplandığını Hz. Ebûbekir'e bildirmesi üzerine Hz. Ebûbekir şöyle dedi:

"Vallahi, Halid b. Velid'i bu Rumlara göndererek onları perişan edecek, şeytanın vesveselerine boğduracağım." [128]

O sırada Halid, Irak cephesinde savaşıyordu.

Daha sonra Hz. Ebûbekir (r.a), Halid b. Velid'e şu mektubu [129] gönderdi:

"Mektubum sana ulaşınca, Irak bölgesini olduğu gibi bırak ve Yemâme'den, Hicaz'dan sana iltihak eden kuvvetlerle gizlice Şâm bölgesine git! Ebû 'Ubeyde ve diğer Müslümanlarla buluşunca da, komutan sensin!" [130]

Halid b. Velid, Halife'nin mektubunu alır almaz, Şâm'a hareket etti ve Ebû 'Ubeyde ile buluşunca da, ordu komutanlığını ondan devraldı.

127 Belâzurî, *Fütûh*, s. 150; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 222.
128 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 229.
129 Bu uzun mektubun ayrıntıları için bk. İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 75.
130 Belâzurî, *Fütûh*, s. 151; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 229.

Artık Bizans cephesinde komutan, Halit'ti ve cihadı o yürütecekti.

Hz. Peygamber (s.a.s), İslâm'ın payidar olması ve insanlığın kurtulması için, milâdî 7. yüzyılın iki emperyalist süper gücü olan Bizans ve İran İmparatorluklarının çökmesi gerektiğine işaret etmiş ve daha hayatta iken, buralara savaş açmıştır. Bizans ve İran: Bu gün dünyanın pek çok yerinde karışıklık çıkaran emperyalist sömürge dünyasına benzeyen iki devlet...

Bizans köyleri, kasabaları, şehirleri, teker teker İslâm Devleti'nin egemenliğine giriyor; Halid b. Velid'in eline teslim oluyorlardı. Resûlullah (s.a.s)'in duası gerçekleşmiş, Halid, Allah'ın Kılıcı (Seyfullah) olmuştu. Koca Bizans kaleleri, onun ve arkadaşlarının gayretleriyle teker teker düşüyordu. Bunlar hikâye değildi. Nitekim iki süper devletten Bizans, her gün biraz daha küçülüyor, topraklarını, vatandaşlarını İslâm adaletine, yâni Allah'ın kanunlarına terk ediyordu. Bu fütuhat neticesinde Şâm bölgesindeki Busrâ [131] da fethedildi. Ecnâdin [132] ve Fihl savaşlarından sonra da artık bütün Bizans kaleleri Müslümanların idaresine geçiyordu.

Yermûk Savaşı

Bu şekilde, tek gayeleri Allah'ın kanunlarını her tarafa hâkim kılmaya matuf olan [133] İslâm ordusu, bugünkü Ürdün sınırları içerisinde bulunan ve o zamanlar Bizans'ın elinde bulunan *Yermuk*'a varmıştı. [134]

İslâm ordusunda, 100'ü Bedir savaşına iştirak etmiş olan "*Bedrî*" olmak üzere, bin kadar sahabe vardı. [135]

131 Belâzurî, *Fütûh*, s. 155.
132 Belâzurî, *Fütûh*, s. 156; İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 115
133 Bk: K.K. Bakara Sûresi, 193.
134 Ayrıntılar için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, II, 141 vd.
135 Taberî, *Târîh*, III, 397.

İslâm ordusuyla kâfir ordusu karşı karşıya gelmişti. Her iki tarafın ordu komutanları, ordularını savaş düzenine sokuyor, son taktiklerini veriyorlardı.

Bizans ordu komutanı *Cerce*, ordusunun saflarından ayrılarak her iki ordu arasında durdu ve İslâm ordu komutanı Halid'i istedi. Halid, yerine Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'ı bırakarak atını Cerce'ye doğru sürdü. Her iki komutan birbirlerine o kadar yaklaştılar ki, atlarının boyunları birbirine değiyordu. [136]

İki davanın, iki dünya görüşünün temsilcileri karşı karşıya gelmişlerdi: Bir yanda İslâm, öbür yanda şirk ve küfür...

Her iki komutan birbirlerine aman verip konuşmaya başladılar. Cerce şöyle dedi:

"Ey Halid, bana doğruyu söyle, yalan söyleme! Çünkü hür olan yalan söylemez. Bana oyun oynamaya da kalkma, çünkü asil olanlar, Allah rızası için konuşmak isteyene oyun yapmazlar. Allah'ın, sizin Peygamber'e gökten bir kılıç indirdiği ve Peygamber'in de onu sana verdiği ve o kılıcı üzerlerine çekip savaştığın her kavmi mağlup ettiğin doğru mu? Halid:

"Hayır!" dedi. Cerce tekrar sordu:

"O hâlde, niçin *Seyfullah* (Allah'ın kılıcı) diye adlandırıldın?"

Halid şu cevabı verdi:

"Allah Teâlâ bize peygamberini gönderdi. O bizi İslâm'a davet etti. Biz ise, ondan nefret edip ondan uzaklaştık. Sonra bir kısmımız ona inanıp tabi oldu, bir kısmımız da onu yalanlayıp uzaklaştı. Ben, yalanlayıp ondan uzaklaşan ve onunla savaşanlar arasındaydım. Daha sonra Allah kalplerimize hidayet verdi ve ona inandık. O zaman bana, 'Sen, Allah'a başka güçleri ortak koşanlar -yâni O'na inandıklarını söyledikleri hâlde O'nun koyduğu esaslara değil, kendi belirledikleri esaslara tabi olanlar- üzerine çekilmiş olan Allah kılıçlarından bir

136 Taberî, *Târîh*, III, 398.

kılıçsın" dedi ve muvaffak olmam için dua etti. Böylece bana *"Seyfullah"* dendi. Ve ben, Allah'ın yanında başka güçler tanıyan, onlara tabi olanlara karşı en şiddetli savaşan Müslümanlardan biriyim. Cerce:

"Doğru söylüyorsun" dedi ve devam etti: *"Ey Halid, beni neye davet ediyorsun?"*

Halid şöyle dedi:

"Allah dışında itaat edilecek hiç bir ilâh tanımadığına; Muhammed'in, O'nun hem kulu hem de Peygamberi olduğuna inanmak ve bunu herkese karşı açıkça ilân edip şehâdet etmek; Peygamber vasıtasıyla Allah'tan gelen kanunlara ikrar edip uymak..."

Cerce şöyle sordu:

"Peki, bu dediklerini kabul etmeyenlere ne yaparsınız?"

Halid şu cevabı verdi:

"Teslim olurlarsa, onlardan cizye alır, inançlarına karışmayız ve İslâm Devleti'ne tabi olurlar."

Cerce devam etti:

"Cizye vermezlerse?"

Halid şöyle dedi:

"Onlara savaş açacağımızı söyler ve onlarla savaşırız!"

Cerce tekrar sordu:

"Bugün dininizi kabul edip size katılanların Allah katında mevkisi ne olur?"

Halid şu cevabı verdi:

"Allah'ın bize farz kıldığı gibi, mevkisi bizimkiyle aynı olur. Güçlü olanımız, zayıf olanımız; önce Müslüman olanımız, sonra Müslüman olanımız, hepimizin mevkisi birdir."

Cerce yine sordu:

"Ey Halid, bugün sizin dininize girenin sevabı ile sizinki aynıdır, demek mi istiyorsun?"

Halid:

"Evet, hatta bizden de üstündür!"

Cerce:

"Nasıl sizinle bir olur ki, siz ondan önce Müslüman oldunuz?"

Halid:

"Biz bu dine girip Peygamberimiz (s.a.s)'e biat ettiğimizde, o aramızda yaşıyordu. Ona Allah'tan haberler geliyor, o da bize tebliğ ediyordu. Bize öyle deliller gösteriyordu ki, bizim gördüklerimizi görenlerin, duyduklarımızı duyanların Müslüman olup biat etmeleri tabii bir şeydi. Size gelince; siz bizim gördüklerimizi görmediniz, duyduklarımızı duymadınız ve onda müşahede ettiğimiz harikalara şahit olmadınız. Onun için, aranızdan kim samimi bir niyet ve ihlâsla dinimize girse, o bizden üstün olur!"

Cerce şöyle dedi:

"Billahi bana doğru söyledin, yalan söylemedin ve beni kendi fikrine çekmek için bir söz söylemedin."

Halid:

"Billahi sana doğru söyledim. Benim, ne senden ve ne de sizden olan hiç bir kimseden korkum yok! Sana söylediklerimin doğru olduğuna da Allah kefildir."

Bunun üzerine Cerce, *"doğru söyledin"* dedikten sonra, kalkanını ters çevirdi ve Halid'e yaklaşarak, *"bana İslâm'ı öğret"* dedi.

Halid, Cerce'yi karargâhına götürerek üzerine bir tulum su döküp guslettirdi. Cerce Müslüman olmuştu.

Cerce'nin Müslümanlar tarafına geçmesini hücum sanan Bizans askerleri saldırıya geçti ve savaş başladı.

Cerce Müslüman olmuş, Halid'in yanında, biraz önce komutanı olduğu Bizans ordusuna karşı savaşıyordu. Savaş akşama kadar sürdü ve İslâm ordusunun zaferiyle son buldu. [137]

Savaş meydanında binlerce ölü ve şehid... Müslüman şehidleri ve kâfir ölüleri... Bir değillerdi elbette... Şehidler Allah için; ölüler

137 Taberî, *Târîh*, III, 398-401.

ise Allah düşmanı olarak savaşmıştı. Biri diğeriyle aynı kefeye konamazdı.

Müslüman şehidleri arasında bir tanesi vardı ki, diğerlerinden farklıydı. Peygamber'i görmemiş, Kur'an'ı duymamıştı. Zekât nedir bilmiyordu, hacdan habersizdi. Ayet okumamış, oruç tutmamıştı.

Bu farklı şehidin adı *Cerce* idi. Adını bile Müslüman adına çevirmeye fırsatı olmamıştı.

Bir tek şey bildi Cerce: Kendini Allah davasına fedâ etmek...

Buram buram şehadet kokuyordu Cerce. Cennet görevlileri, onu Cennette ağırlamak için yarışıyorlardı adeta...

Allah'ın kılıcı Halid, Müslüman oluşu henüz bir günü doldurmamış olan bu şehide gıpta ile bakıyor, Allah'ın hikmet ve kudreti karşısında sevinç ve şükür gözyaşları döküyordu.

Cerce, *"kâlû belâ"*dan beri, Allah davası için şehid olmuş, en güzel insanlar arasına giriyordu. [138]

Bazı rivayetlere göre Yermuk olayı Hz. Ebûbekir döneminde değil, Hz. Ömer döneminde cereyan etmiştir. [139] Allah en doğrusunu bilir.

Kur'an-ı Kerim'in Toplanması

Buhârî'de Zeyd b. Sabit'ten gelen bir rivayete göre, Hz. Ömer, Yemâme savaşından sonra, Kur'an hafızlarının tükeneceği, Kur'an parçalarının kaybolacağı korkusuyla Hz. Ebûbekir'e gelmiş ve Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin toplanarak bir araya getirilmesi hususundaki endişesini belirtmişti.

"Resûlullah (s.a.s)'in yapmadığını, ben nasıl yaparım?" diyen Hz. Ebûbekir; sonradan bunun bir zaruret olduğunu anlamış ve Zeyd b. Sabit'i çağırarak ona bu vazifeyi vermiştir.

138 Yermuk Savaşı'nın diğer ayrıntıları için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 410 vd

139 Bk: ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, III, 70 vd.

Zeyd b. Sabit de kendisine verilen bu ağır görevi kabul etmiş ve sahabeden toplamış olduğu Kur'an parçalarını birleştirerek deri parçaları üzerine yazmıştır.

Bir tek olan bu Kur'an nüshası Hz. Ebûbekir'in vefatından sonra Hz. Ömer'de; onun vefatından sonra da kızı Hafsa'nın yanında kalmış; bilâhare Hz. Osman bu nüshayı esas alarak Kur'an-ı Kerim nüshalarını çoğaltmıştır.

Kur'an-ı Kerim ayetleri Hz. Peygamber (s.a.s)'e peyderpey geliyor; o da gelen yeni ayetleri vahiy kâtiplerine yazdırıyordu. Ayrıca her sene Cebrail, peygamberimiz (s.a.s)'e gelip o zamana kadar nazil olmuş bulunan ayetleri tekrarlatarak kontrol ediyordu. Resûlullah (s.a.s)'in vefat ettiği sene bu tekrarlama (mukabele) işlemi iki defa yapılmış; Hz. Peygamber (s.a.s) de bundan vefat edeceğini anlamıştı. Konu ile ilgili bir hadis-i şerifte şunları okuyoruz:

"Hz. Aişe (r.a) anlatıyor: Fâtıma yürüyerek bize doğru geldi. Yürüyüşü, tıpkı Hz. Peygamber (s.a.s)'in yürüyüşüne benziyordu. Hz. Peygamber (s.a.s), 'Merhaba Kızım!' dedi, sonra da onu sağ ya da sol yanına oturttu. Sonra kulağına gizlice bir şey söyledi ki, Fâtıma ağladı. Ona, 'neden ağlıyorsun?' diye sordum; cevap vermedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.s) tekrar gizlice kulağına bir şey söyledi. Bu sefer de güldü. Kendi kendime, 'bugüne kadar sevinçle hüznün birbirine bu kadar yakın olduğunu görmemiştim!' dedim. Hz. Peygamber (s.a.s)'in Fâtıma'ya neler söylediğini sordum. O, Resûlullah (s.a.s)'in sırrını ifşa etmeyeceğini söyledi. Resûlullah (s.a.s) vefat edince tekrar Fâtıma'ya gidip o sırrın ne olduğunu sordum. O şöyle dedi: ' (Resûlullah) bana dedi ki: Her sene Cebrail bana gelip şimdiye kadar gelmiş olan Kur'an'ı tekrar ederdi (mukabelesini [140] yapardı). Bu sene ise iki defa mukabele yaptı. Bunu ancak ecelimin geldiğine yoruyorum. Ölümümden sonra, Ehl-i

140 Şimdiye dek, Ramazan aylarında, bütün İslâm ülkelerinde Müslümanların mukabele okumaları, Peygamber Efendimizin bu Sünnet'inden kaynaklanmaktadır.

Beytimden bana ilk kavuşan sen olacaksın!' Bunun üzerine ağladım. O zaman dedi ki: 'Cennet kadınlarının, ya da mümin kadınların efendisi olmak istemez misin?' Onun bu sözüne de güldüm." [141]

Hz. Ebûbekir Zamanında Hac Farizası

Tıpkı Hz. Peygamber (s.a.s) gibi, onun halifesi Ebûbekir de, hac mevsimi geldiğinde *"hac emîrleri"* tayin etmiştir. Bu cümleden olarak, haccı idare etmek üzere, hilâfetinin ilk senesinde *"Hac Emîri"* olarak Hz. Ömer'i, ikinci senede de 'Attâb b. Esîd el-Kureyşî'yi tayin etmiştir. [142]

Hz. Ebûbekir'in Hastalığı ve Vefatı

Hz. Ebûbekir, Hicretin 13. senesinde, 2 yıl 7 ay kadar İslâm Devleti'ni idare ettikten sonra hastalandı ve bu hastalıktan 63 yaşında iken vefat etti. On beş gün kadar süren hastalığı sırasında, yerine namazı kıldırmak için Hz. Ömer'i tayin etmişti. [143]

Bazı rivayetlere göre Hz. Ebûbekir'i Yahudiler zehirlediler [144]; diğer rivayetlere göre ise soğuk algınlığından kaynaklanan bir hastalıktan vefat etti.

Onun hastalığına üzülen Müslümanlar; *"Ey Resûlullah'ın halifesi, sana bir doktor çağıralım mı?"* diye sorduklarında, o, *"doktor beni gördü"* diye cevap verdi. Bir kez daha yoklayıp *"Peki, ne dedi?"* diye sorduklarında ise onlara şöyle seslendi [145]: *"Dedi ki: Ben dilediğimi yaparım!"* [146]

Allah, dilediği kullarına, dilediği şeyleri gösterir. Gösterilen bu şeylerden birisi de ölüm olabilir. Kim bilir, belki Allah, Hz. Ebûbekir'e de ölümü göstermişti ki, artık doktora ihtiyaç kalmamıştı.

141 Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Menâkib*, Hadis no: 3426.
142 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 272.
143 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 419.
144 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 418.
145 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 419.
146 K.K. Hûd Sûresi, 107.

Hz. Ebûbekir'in hastalığı ağırlaşınca, devlet sekreteri olan Hz. Osman'ı çağırtarak bir ahidnâme, ya da vasiyetnâme yazdırdı ve aynı günün akşamı vefat etti.

Hz. Ebûbekir (r.a) ruhunu Rabbine teslim ederken dudaklarından şu dualar dökülüyordu [147]:

"Müslüman olarak canımı al ve beni sâlihlere kavuştur." [148]

Hz. Ebûbekir vefat ettikten sonra, vasiyeti üzerine cenazesini hanımı Esma binti Umeys ve oğlu Abdurrahman yıkadı. [149] Cenaze namazını da Hz. Ömer kıldırdı. [150]

Ölmeden önce, Hz. Peygamber (s.a.s)'in yanına defnedilmeyi istediği için oraya gömüldü. [151]

Resûlullah (s.a.s)'i hiçbir zaman davasında ve mücâdelesinde yalnız bırakmayan Hz. Ebûbekir'i, onun yüce şahsiyetini, samimiyetini ve tevazuunu şu ettiği duaları ne güzel ifade ediyor! Birileri onu övdüğünde, Rabbine şöyle yalvarıyordu:

"Ya Rabbi Sen benim nefsimi benden daha iyi bilirsin; ben de nefsimi onların bildiğinden daha iyi bilirim. Allah'ım! Beni onların zannettiklerinden daha hayırlı yap! Onların benim hakkımda bilmedikleri konularda da beni affet ve onların söylediklerinden beni muaheze edip mesul tutma!" [152]

Böylece Resûlullah (s.a.s)'in ilk halifesi de, görevini yerine getirdikten sonra *"Dâru'l-Bekâ"*ya intikâl etti. Hz. Ömer cenaze namazını kıldırdıktan sonra aynı günün akşamında defnedildi. [153]

İslâm Devleti'nin Hz. Peygamber (s.a.s)'den sonra ilk başkanı olan Halife Hz. Ebûbekir, insanlar arasındaki davalarda hüküm vermesi

147 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 419.
148 K.K. Yûsuf Sûresi, 101.
149 Suyûtî, *Târîh*, s.85; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 419.
150 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 419.
151 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II,419.
152 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II,419.
153 Taberî, *Târîh*, III, 433.

için Hz. Ömer'i kadı olarak; Hz. Ali, Zeyd b. Sabit ve Hz. Osman'ı da kâtip olarak görevlendirmişti. [154]

Müslüman olduğu günden itibaren Hz. Peygamber (s.a.s)'i terk etmeyen Hz. Ebûbekir, onunla hicret etmiş, onun komuta ettiği bütün savaşlara katılmıştı. Malını köle azat etmekle tüketen Hz. Ebûbekir, kazancının çoğunu Allah yolunda infak ederdi. [155] Vefat ettiğinde, terekesinde bir dinardan başka bir şey bulamamışlardı.

Hz. Ömer, Medine'de hem âmâ hem de fakir olan bir kadın tanıyor ve ona yardım ediyordu. Fakat kadıncağıza her gittiğinde, kendisinden önce birilerinin ona bir şeyler götürdüğünü görüyordu. Bu durum iyice merakını çekince, kendisinden önce geleni öğrenmek için âmâyı takip etti. Orada karşılaştığı kişi Hz. Ebûbekir'di. Onun için Hz. Ömer, onun ölümünden sonra da o kadına yardım etmeye devam etti. [156]

154 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 420.
155 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 421.
156 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II,422.

Hz. Ömer Dönemi

Hz. Ömer (r.a)'ın Hilâfete Gelişi

Hz. Ömer'in hilâfete gelişi, Hz. Ebûbekir'inkinden farklı olmuştur. Nitekim Hz. Ebûbekir'in hilâfete gelişinde nispî de olsa bir seçim söz konusuydu. Hz. Ömer'in hilâfete getirilişinde ise böyle bir seçim söz konusu değildir. Şöyle ki:

Ayrıntılarını yukarıda gördüğümüz gibi, Hz. Ebûbekir'in seçimi sırasında, hilâfete namzet bir kaç aday vardı ve sonunda Hz. Ebûbekir seçilerek bu seçim biatle de teyit edilmişti.

Hz. Ömer için ise seçim değil tayin işlemi söz konusudur.

Hz. Ebûbekir hastalanınca, Müslümanların kendinden sonra hilâfet meselesi yüzünden ihtilâfa düşmemeleri için bazı tedbirler almak istedi. Müslümanları tek tek gözden geçirerek yönetim işini kime tevdi edebileceğini araştırdı. Hatta rivayetlere göre [157], bu gayeyle Abdurrahman b. Avf ve Hz. Osman'ı çağırtarak, onların Hz. Ömer hakkındaki görüşlerini öğrenmek istemiş; onlar da olumlu yönde cevap vermişlerdi.

Bir rivayete göre de, Hz. Ebûbekir hastalanınca, Ensâr ve Muhâcirin'in ileri gelenlerini toplayarak onlara şöyle dedi:

"Gördüğünüz gibi çok hastayım. Benden sonra sizi idare edecek birisi lâzımdır ki, zalimlerinizin zulmüne mani olsun; zayıf ve

157 Suyûtî, *Târîh*, s.82.

güçsüzlerin haklarını korusun. İsterseniz idarecinizi kendiniz seçin, isterseniz seçim hakkınızı bana verin! Vallahi sizin için hayırlı olandan başkasını yapmam!"

Bunun üzerine onlar da kendi halifelerini seçme hakkını ona verdiler. [158]

Bir başka rivayete göre de, Hz. Ebûbekir, hastalanınca, Abdurrahman b. Avf'ı çağırtarak ona Ömer'i seçme konusundaki reyini sormuş, Abdurrahman da Hz. Ebûbekir'e şu cevabı vermiş:

"Ey Resûlullah'ın Halifesi, vallahi o bu işe en layık olandır. Fakat Ömer sert bir insandır."

Hz. Ebûbekir şöyle dedi:

"Onun sertliği, benim yumuşaklığımdan kaynaklanıyor. Nitekim ben insanlara karşı sert olduğumda o beni yumuşatıyor; yumuşak olduğumda da sertleştiriyor. Onun için sorumluluk kendisine verilirse, o mutlaka değişecek ve insanlara karşı merhametli olacaktır! Ey Abdurrahman, sakın sana söylediklerimden kimseye bahsetme!" [159]

Hz. Ebûbekir daha sonra Hz. Osman'ı çağırtarak aynı şeyi ona da sordu. Hz. Osman şu cevabı verdi:

"Sen onu benden daha iyi tanırsın. Benim bildiğim kadarıyla o, içimizde bu işe en layık olanıdır!"

Hz. Ebûbekir, Osman'a da kendisiyle konuştuklarını kimseye söylememesini tembihledi. [160]

Hz. Ebûbekir, hilâfet konusundaki bütün araştırmalarını tamamladıktan sonra, devlet sekreteri olarak çalıştırdığı Hz. Osman'ı çağırarak ona şu emri yazdırdı [161]:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla... Bu, Ebû Kuhafe'nin oğlu Ebûbekir'in dünyadan çıkarken ve Ahiret'e girerken, yâni kâfirin iman

158 Diyarbekrî, *Târîh*, II, 641.
159 Taberî, *Târîh*, III, 428.
160 Taberî, *Târîh*, III, 428.
161 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 252.

ettiği, fâcirin ikna olduğu, yalancının doğru söylediği şu dakikadaki ahdimdir. Size halife olarak benden sonra..." deyip sözünü tamamlayamadan bayıldı. Böylece Hz. Ebûbekir'in dikte ettirdiği metin 'benden sonra' kelimesiyle kaldı. [162]

Hz. Osman çok kritik bir durumdaydı. Muhtemelen Halife'nin vefat ettiğini düşündüğü için, inisiyatifini kullandı ve boş kalan yere *"Ömer İbnu'l-Hattab"* yazdı. Bu hareketiyle, Hz. Osman'ın büyüklük ve yüksek karakterini müşahede ediyoruz. Çünkü o, boş kalan yere kendi adını da yazabilirdi. O böyle yapmayıp, Hz. Ömer'i kendisine tercih etmişti.

Hz. Ebûbekir ayılınca, dikte ettirmeğe devam etmek için; Hz. Osman'a yazdıklarını okumasını emretti. Hz. Osman da yazdıklarını okumaya başladı:

"... Bu, Ebû Kuhafe'nin oğlu Ebûbekir'in dünyadan çıkarken ve ahirete girerken, yâni kâfirin iman ettiği, facirin ikna olduğu, yalancının doğru söylediği şu dakikadaki ahdimdir. Size Halife olarak Ömer İbnu'l-Hattâb'ı tayin ediyorum."

Hz. Ebûbekir duyduklarına şaşırmıştı. Çünkü o Hz. Ömer'in adını yazdırmadan bayılmıştı. Hz. Osman'ın bu hareketine fevkalade memnun oldu ve ona hayır duasmda bulundu:

"Ya Osman! Sen halife olmanın bütün şartlarına haizsin; kendi adını yazabilirdin; fakat Ömer'in adını yazdın, Allah senden razı olsun! [163].

Hz. Ebûbekir bunları söyledikten sonra, ahitnameyi yazdırmaya devam etti:

162 *Târîh*çi İbn 'Asâkir, (*Târîhu Dımeşq*, C.44, s. 252) ve İbn A'sem ise (*Fütûh*, I-II, 122), emrin tamamının yazdırıldığını söylüyor ve böyle bir bayılmadan söz etmiyorlar. V'Allahu A'lem.

163 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 252; İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 667; Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1981, s. 100.

"... Ömer İbnu'l-Hattab. Onu dinleyin ve ona itaat edin! Şayet adil davranırsa -ki ben böyle hareket edeceğine inanıyorum- ne âlâ, yok, böyle davranmazsa, herkes yaptığından sorumludur. Ben hayrı istedim ve gaybı bilmem. 'O zulmedenler yakında nasıl bir inkılâp ile yıkılacaklarını bileceklerdir' [164]*. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun."* [165]

Taberî [166] ise, Hz. Ebûbekir'in daha ahitnameyi yazdırmaya başlamadan önce bayıldığını ve yukarıda geçen metni Hz. Osman'ın kendi inisiyatifiyle yazdığını belirtir.

Hz. Ebûbekir, vasiyetnamesini bu şekilde yazdırdıktan sonra, hilâfet mührüyle mühürletip kapattırdı.

Bunu müteakip, Hz. Ebûbekir, emniyet görevlisini çağırtarak ona şu emri verdi:

"Bu zarfı al, dışarı çık ve Müslümanları toplayarak onlara şöyle söyle: Bu kapalı zarfta, Ebûbekir'in vasiyetnamesi ve onun yerine geçecek olan halifenin adı yazılıdır. Ebûbekir, adı kâğıtta yazılı olan bu halifeye biat etmenizi istiyor!"

Kâğıdı götüren emniyet görevlisi dahi, elindeki kâğıtta kimin adının yazılı olduğunu bilmiyordu. [167] Yâni tayin edilen halifenin kim olduğunu, sadece Devlet sekreteri Hz. Osman biliyordu.

Emniyet görevlisi Müslümanları toplayıp onlara Hz. Ebûbekir'in emrini tebliğ edince, hepsi de kabul edip adını bilmedikleri yeni halifeye biat ettiler. Çünkü Hz. Ebûbekir'e sonsuz güvenleri vardı ve onun Müslümanlara en iyi halifeyi seçeceğini biliyorlardı.

Bu hadiseden sonra, sahabeden bir kaç kişi Hz. Ebûbekir'in yanına girerek ona şöyle dediler:

164 K.K. Şu'arâ Sûresi, 227.

165 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s.252; İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 668.

166 Bk: *Târîh*, III, 492.

167 Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s.100.

"Muhtemelen sen Ömer'i halife seçtin; sen onun sertliğini bizden fazla bildiğin hâlde, onu bize halife tayin ederken, Allah'tan korkmadın mı? O hiç kimseyi dinlemez, bildiğini yapar. Allah'a nasıl hesap vereceksin?" [168]

Bunun üzerine Hz. Ebûbekir üzülerek, hatta kızarak [169] şöyle dedi:

"Allah'a diyeceğim ki, yeryüzündeki en iyi insanı seçtim. [170] Ben Ömer'i sizden daha iyi tanıyorum. Ömer şüphesiz serttir; fakat hilâfete gelip, mesuliyeti eline alınca başka türlü hareket edecektir. Ömer, benim düşündüğüm gibi hareket ederse ne âlâ -ve ben onun düşündüğüm şekilde hareket edeceğine inanıyorum- yok, böyle hareket etmeyecek olursa, Allah onu cezalandıracaktır!"

Bir müddet sonra Hz. Ebûbekir vefat etti. [171]

Bazı rivayetlerde ise Hz. Ebûbekir, Hz. Osman'la bu konuda istişare etmiş, Osman da Hz. Ömer'in bu işe lâyık olduğunu söyleyince, bu karar kâğıda yazılmıştır. [172]

Hz. Ebûbekir'in hastalanınca tıpkı Resûlullah (s.a.s)'in yaptığı gibi, Müslümanlara namaz kıldırması için Hz. Ömer'i tayin etmesi [173], konuyu değerlendirmek bakımından çok önemli bir husustur.

Hz. Ebûbekir'in vefatı üzerine, yeni Halife Hz. Ömer (r.a)'a biat edildi. Kendisine biat edilmeyen halife, meşru halife değildir. O hâlde yeni seçilen veya tayin edilen halifeye Müslümanların biat etmeleri, yâni *"Biz seni Müslümanların Halifesi olarak tanıyoruz"* demeleri lâzımdır ki, yeni halife meşru olsun. Bu onay, bir bakıma Müslümanlar

168 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 669.
169 M. Hamidullah, Ay. es. s.101.
170 İbn A'sem, *Fütûh*, II, 121; İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 668.
171 M. Hamidullah, a. g. e. s.101.
172 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 665-666.
173 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 18.

tarafından verilen bir güvenoyudur. Ona biat etmeyen tek kişi, Hz. Ebûbekir'e de biat etmemiş olan Sa'd b. 'Ubede oldu. [174]

Bir rivayete göre [175], Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer'i halife olarak tayin ettikten sonra onu yanına çağırttı ve ona bazı nasihatlerde bulunduktan sonra şöyle dua etti:

"Allah'ım! Ben bu hareketimle onlara hayırdan başka bir şey dilemedim. Onlara fitne geleceğinden korktum ve Senin benden daha iyi bildiğini yaptım. Onlara bir içtihatta bulundum. Onları idare etmek üzere en iyilerini tayin ettim. O onların en kuvvetlisidir de. Onları irşatta en azimli olan odur. Senin emrin ne ise, o oldu. Onlar senin kullarındır. Onlar Senin elindedir. Ya Rabbi onu (Ömer'i) Hulefa-yi Raşidin'den eyle ve ona tabi olanları ıslah et!"

Bir rivayete göre, Hz. Ömer, halife seçildiğini duyduktan sonra, Hz. Ebûbekir'e giderek bu işin üstesinden gelemeyeceğini arz etmiş. Yatakta hasta yatan Ebûbekir, oğlu Abdurrahman'a *"Beni kaldır ve kılıcımı ver!"* deyince; Hz. Ömer, *"Beni cezalandırıyor musun?"* deyip kabul etti. [176]

Bir rivayete göre de, hasta olan Hz. Ebûbekir, kendisinin Mescid'in minberine kadar taşınmasını emretmiş ve oraya oturduktan sonra Ömer'i seçtiğini ilân etmiştir. [177] Bu şekilde Hz. Ömer'i kendinden sonraki halife olarak tayin ettikten sonra şu şekilde kısa bir konuşma yapmıştır:

"Ey insanlar! Dünyadan sakının ve ona uymayın! Çünkü dünya ihanet edicidir! Âhireti dünyaya tercih edin ve âhireti sevin!" [178]

Hz. Ebûbekir'in bu duası tahlil edilecek olursa, Hz. Ömer'i seçmesinin meşruluğuna inandığını ve bu konudaki iyi niyetini dile

174 İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 390.
175 Suyûtî, *Târîh*, s. 82-83.
176 Diyarbekrî, *Târîh*, II, 641.
177 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 666-667.
178 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 666.

getirdiği görülecektir. Halife'yi seçme tasarrufunu –görünüşte-, Müslümanlardan almış gibi görünüyorsa da, bunu, Müslümanların hayrı ve çıkması muhtemel bir fitneyi önlemek için yapmıştır. Yoksa onun bu hareketi, şahsi veya siyasi bir ihtiras değildir. Öyle olsaydı, oğullarından birini tayin ederdi. Öyle yapmadı. Değil oğlunu, ailesinin herhangi bir ferdini dahi seçmedi. Bu hareketiyle aile taassubu gütmediğini, hilâfet ehliyetine sahip olanı seçtiğini göstermiştir.

Burada, üzerinde durulması gereken bir husus daha vardır:

Yukarıda geçtiği gibi, Hz. Ebûbekir, Hz. Osman'a yazdırmış olduğu vasiyetnamesini şu ayetle bağlamıştı: *"O zulmedenler, yakında nasıl bir inkılapla yıkılacaklarını bilecekler (görecekler)dir."* [179]

Hz. Ebûbekir (r.a), hilâfete en layık olanın Hz. Ömer olduğunu bildiği gibi, onun sert mizacını da biliyordu. Bu nedenle Müslümanların da bu sert mizacından dolayı ondan korktuklarını göz ardı etmedi. Bunun içindir ki, Halifenin eline geçecek olan bu ahidnâmenin sonunu, zulmedenleri kınayan bu ayetle bağlayarak adeta Hz. Ömer'i uyarmıştır.

Nitekim Hz. Ömer dahi bu mizacını bildiği için, hilâfet makamına gelip biat aldıktan sonra şu duayı yapıyor:

"Ya Rabbi, ben sert mizaçlıyım, beni yumuşat; zayıfım, beni güçlendir; cimriyim, beni cömert yap!" [180]

Allah, sevdiği bu kulunun duasını kabul etmiş olmalı ki, Hz. Ömer, hilâfeti boyunca Allah davası için, hak önünde en yumuşak olduğu gibi, haksızlıklar karşısında da en güçlü olmuştur.

Allah yolundaki cömertliği de o kadar artmıştır ki, insanlara numune-i imtisâl olmuştur.

179 K.K. Şu'arâ Sûresi 227.
180 Suyûtî, *Târîh*, s. 139; Diyarbekrî, *Târîh*, II, 641.

Hz. Ömer'in Halife Seçildikten Sonra Yaptığı İlk Konuşmadan Seçmeler

"... Ey insanlar! Biliyorum ki, sizler sert ve katı olduğumu düşünüyorsunuz. Biliniz ki, ben Resûlullah (s.a.s) ile birlikte bulundum. Onun hizmetinde bulundum ve zekât toplama memuruydum. O, müminlere karşı dost ve merhametliydi. Ben onun emri altında, kınından çıkmış kılıç gibiydim. Bana emrettiğini yapar, nehyettiğinden de uzak dururdum ve vefat edinceye kadar yanında durdum. Allah'a sonsuzca hamdolsun ki, Resûlullah (s.a.s) vefat ettiğinde benden razı idi ve ben onunla yüceldim! Ondan sonra gelen kerem sahibi halifesi Ebûbekir zamanında da aynı şekilde devam ettim. Ebûbekir'in de hizmetçisi ve zekât toplayan memuru oldum. Ve onun yanında insanlara karşı kınından çıkmış kılıç gibi durdum. Onun yumuşaklığı ile kendi sertliğimi bastırmaya çalıştım. Vefat ettiğinde, o da benden razıydı. Bunun için de Allah'a sonsuz şükürler olsun. Ve ben böyle olmaktan sevinç ve gurur duyuyorum. Bazılarınız, size sert davranacağımı söyleyerek 'keşke bu iş başkasına verilseydi!' temennisinde bulunuyorlar. Biliniz ki, Resûlullah (s.a.s)'e sormak istediğim her şeyi sordum ve ondan cevabımı aldım. Biliniz ki, bende gördüğünüz şiddet ve sertlik, bu görev bana tevdi edildikten sonra zalimlere ve zorbalara karşı katbekat artmıştır! Güçsüzler için daima güçlülerin karşısında olacağım! Şiddetimin böyle olması yanında, haramdan kaçan ve kimsenin malına tasallut etmeyen muhtaçlara karşı da yanaklarımı yere koyup onların yanında olacağım! Herhangi birinizle benim aramda bir dava olursa, hüküm vermesi için dilediğiniz kimseye giderim. Allah'tan korkun ey Allah'ın kulları! Nefislerinize karşı bana yardımcı olunuz. Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehiy 'ani'l-münker konusunda da bana yardım ediniz! Allah'ın bana sizi idare konusunda yüklediğinde de nasihat etmeyi ihmal etmeyiniz!" [181]

181 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 264-265.

Hz. Ömer'in hilâfetteki tutum ve davranışlarını anlayabilmemiz için biraz gerilere gidip onun Müslüman olmadan önceki ve Müslüman olduktan sonraki şahsiyetini hatırlamamız lâzımdır ki, onu hakkıyla değerlendirebilelim.

Hz. Ömer (r.a) Kimdir?

Hz. Ömer, Resûlullah (s.a.s) ve arkadaşlarının en sıkıntılı oldukları Mekke döneminde Müslüman oldu ve Müslümanlığından hiçbir taviz vermeyerek Hz. Peygamber (s.a.s)'in emrine girdi.

Mekke Şehir Devleti'nde İslâm'ı tebliğ imkânı kalmayınca, Allah'ın ve Resûlü'nün emriyle Müslümanlar önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret etmeye, İslâmî hayatlarını oralarda sürdürmeye başladılar.

Diğer Müslümanlar gizlice hicret ettikleri hâlde Hz. Ömer (r.a) açıkça hicret etti. Hicret edeceği gün Kâbe'ye giderek tavaf edip iki rekât namaz kıldıktan sonra oradaki Mekkelilere dönerek şöyle dedi:

"Aranızdan kim annesini evlatsız, çocuğunu yetim ve karısını dul bırakmak istiyorsa, şu vadinin arkasında karşıma çıksın! Bu sözlerden sonra Hz. Ömer, oradan ayrıldı; fakat hiç kimse cesaret edip onu takip edemedi." [182]

Hz. Ömer, Medine'deki cihad döneminde, Resûlullah Efendimiz (s.a.s)'in bütün gazvelerine iştirak etmiş, onu yalnız bırakmamıştır. [183]

"Hz. Ömer (r.a) hilâfete geldikten sonra, Hz. Ebûbekir (r.a)'ın düşündüğü şekilde hareket etti. Yâni o artık eskisi gibi sert değildi. Hz. Ömer (r.a), devletin en fakir insanı idi. O, devlet parasının kendisine değil, ümmete ait olduğunu biliyordu. Bunun için sıradan bir insanın yiyemeyeceği kadar az yiyor, giyemeyeceği kadar da sade giyiyordu.

182 Suyûtî, *Târîh*, s.116.
183 Suyûtî, *Târîh*, s. 116,

Onun bu durumu sadece Müslümanları değil, Müslüman olmayanları da şaşırtıyordu." [184]

Müslümanlarda İlk Defa "Emîru'l-Mü'minin" Sıfatını Taşıyan Lider

Hz. Ebûbekir'in sıfatı "*Resûlullah'ın Halifesi*" idi. Hz. Ömer halife olunca bu sıfat değişti.

Rivayetlere göre Hz. Ömer'e "*Emiru'l-mu'minin*" denmesi hadisesi şöyle olmuştur:

Hz. Ömer Halife olunca, Irak'taki valisine bir mektup yazarak o yöreleri çok iyi bilen iki kişiyi kendisine göndermesini emretti. Bunun üzerine vali, iki kişi gönderdi ki, bunlardan bir tanesi 'Adî b. Hâtim adındaki sahabi idi. Adi ve arkadaşı Medine'ye gelince, Halife Ömer'le görüşmek için, onun bulunduğu yere gittiler. Kapıda Amr b. Ass vardı. Adî, Amr'a:

"*Biz 'Emiru'l-mu'minin' ile görüşmek istiyoruz!*" dedi. Hayretler içerisinde Hz. Ömer'e giden Amr, ona "*yâ Emiru'l-mu'minin!*" diye hitap edince, Hz. Ömer de şaşırdı ve "*bu isim de nereden çıktı?*" diye sorunca, 'Adî b. Hâtim'in bu ismi kullandığını, gerçekten de Ömer'in "*Emîr*", kendilerinin de "*mu'minûn*" olduklarını söyledi. Bu olaydan sonra da halifeler, "*Emiru'l-mu'minin*" olarak anılmaya başlandı. [185]

Hz. Ömer (r.a) Hakkında Bazı Hadis-i Şerifler

Hz. Peygamber (s.a.s) Ömer'e şöyle buyurdu:

"*Ey Hattab'ın oğlu, nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, şeytan hangi yolda seninle karşılaşsa, yolunu değiştirip seninkinden başka bir yola girer.*" [186]

184 Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s. 101-102.
185 Bu konunun ayrıntıları için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 263 vd.
186 Suyûtî, *Târîh*, s. 117.

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Şayet benden sonra bir peygamber olsaydı o Hattab'ın oğlu Ömer olurdu." [187]

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Ben, cin ve insan şeytanlarının Ömer'den kaçtıklarını gördüm." [188]

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Muhakkak ki Allah, Ömer'in dili üzerine gerçeği koydu, onunla söylüyor." [189]

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Ömer, cennet ehlinin lambasıdır." [190]

Hz. Peygamber (s.a.s) eliyle Ömer'i gösterip şöyle buyurdu:

"Bu adam aranızda yaşadığı müddetçe, siz ve fitne arasında, çok sağlam kilitlenmiş bir kapı olacaktır." [191]

Cebrail Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelerek şöyle dedi: Ömer'e selam söyle ve ona de ki, onun gazabı izzet, rızası da hükümdür. [192]

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Muhakkak ki şeytan Ömer'den korkuyor." [193]

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Gökte Ömer'e saygı duymayan bir melek ve yerde ondan korkmayan bir şeytan yoktur." [194]

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"İslâm, Ömer'in ölümüne ağlayacaktır." [195]

187 Suyûtî, *Târîh*, s. 117.
188 Suyûtî, *Târîh*, s. 117.
189 Suyûtî, *Târîh*, s. 118.
190 Suyûtî, *Târîh*, s. 118.
191 Suyûtî, *Târîh*, s. 118.
192 Suyûtî, *Târîh*, s. 118.
193 Suyûtî, *Târîh*, s. 118.
194 Suyûtî, *Târîh*, s. 119.
195 Suyûtî, *Târîh*, s. 119.

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Kim Ömer'e kızarsa, bana kızmış olur ve kim Ömer'i severse, beni sevmiş olur. Muhakkak ki Allah, Arefe gecesi bütün insanlarla umûmen ve Ömer'le hususen övünür. Allah Teâlâ hiçbir peygamber göndermedi ki, ümmeti arasında bir 'muhaddes' olmasın. Benim ümmetim arasında onlardan birisi olursa, o Ömer'dir." Dediler ki: *"Ya Resûlallah, muhaddes ne demektir?"* Hz. Peygamber (s.a.s), *"Meleklerin onun diliyle konuştuğu kimse"* dedi. [196]

Hz. Ömer Akrabalarını Uyarıyor

Hz. Ömer (r.a) insanlara bir şeyi yasaklayacağı zaman önce kendi ailesinden başlardı. Nitekim hilâfete geldikten sonra akrabalarını toplamış ve onlara şöyle demiştir:

"Ben insanlara şunu şunu yasakladım. Bu insanlar, kartalın ete baktığı gibi size bakıyor, sizi gözlüyorlar. Siz yanlış yaparsanız, onlar da yanlış yapar; siz doğru olursanız, onlar da doğru olur. Allah'a yemin ederim ki, sizden birisi bir suç işlerse ona, başkasına vereceğim cezanın iki mislini veririm!" [197]

Hz. Ömer Maaşının Artırılmasına Karşı Çıkıyor

Hz. Ömer (r.a) hilâfete getirilince, aile efradı çok olduğundan, hayatta olan sahabilerin ileri gelenleri, onun maaşını artırmak istediler. Yâni Hz. Ebûbekir'e verilen maaşı biraz artırmak istediler. Fakat Ömer, şiddetle karşı çıkarak bu tekliflerini reddetti ve Hz. Ebûbekir'e verilen maaş kadar maaş almaya devam etti. [198]

196 Suyûtî, *Târîh*, s. 119.
197 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 268.
198 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 270-271.

Hz. Ömer'in İdaresinde Vali Olmak Adeta İşkenceydi

Hz. Ömer valilerini tayin edince, onlara çok ağır şartlar koşuyor, keyfi davranmamalarını emrediyordu. Valilerine gönderdiği mektuplarda, *"Ben sizi insanlara baskı yapın diye tayin etmedim. Onların haklarına riayet edin! Süslü atlara binmeyin, halis undan yapılmış ekmek yemeyin, ipekli elbiseler giymeyin, ihtiyaçları için kapınıza gelen insanlara kapınızı kapatmayın! Kim bu dediklerime uymazsa, cezalandırılacaktır. Ensâr ve Muhacirûn da, bu valileri murakabe etsinler!"* [199] diye yazıyordu.

Hz. Ömer (r.a)'ın Askerî Siyaseti

Hz. Ömer (r.a)'ın devlet başkanlığı ve bu devlet başkanlığı sırasında, gerek Müslüman, gerekse gayrimüslim olan reayasına uyguladığı adalet, tarihin örnek sahifelerinden birini teşkil etmiştir.

Burada, onun mümtaz kişiliğinden, İslâm'ı uygulamasındaki tavizsiz siyasetinden ve bütün hayatı boyunca Allah için göstermiş olduğu cesaret ve fedakârlıktan söz etmeyeceğiz. Bu hususlar başlı başına birer kitap olacak niteliktedir.

Bütün inananların baş düşmanı olan Şeytan, sadece taviz vermeyen Müslüman'a yaklaşamaz ve ondan çekinir. Şeytanın bu tavizsiz Müslümanlardan Hz. Ömer'e karşı olan tutumunu, Resûlullah (s.a.s) şöyle anlatıyor:

"Gökte Ömer'e saygı duymayan bir melek ve yerde ondan korkmayan bir şeytan yoktur." [200]

Hz. Ömer (r.a), İslâm'ın Devlet Başkanı olunca, devletinin gerek iç, gerekse dış siyasetinde Hz. Peygamber (s.a.s)'in ve Hz. Ebûbekir

199 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 276.
200 Suyûtî, *Târîh*, s. 119.

(r.a)'ın izini takip etti. Askeri cihadı, yâni İslâm'ın savaşla olan tebliğini de onların bıraktığı yerden devam ettirdi.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.s), daha İslâmî tebliğin Mekke dönemindeyken, Müslümanlara şu hedefi gösteriyordu:

"Lâ ilâhe illâllah" deyin, İran ve Bizans'ın sarayları yıkılacaktır! [201] Yani, Allah'ın emirlerine karşı çıkan tüm güçlere, iktidarlara karşı çıkarak İslâm'ı kabul edin; insanlığı sömürmekte olan İran ve Bizans devletleri yıkılacaktır!

Hz. Peygamber (s.a.s), İslâmî tebliğin Medine döneminde, bu iki süper devletten Bizans'ın sınırlarını zorlamış, Tebuk Seferiyle [202], İslâm Devleti'nin sınırlarını bugünkü Ürdün topraklarına kadar genişleterek İslâm'ın esaslarının oralarda da hükümfermâ olmasını sağlamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra, onun cihâdını Hz. Ebûbekir sürdürdü ve Irak'ın güneyine kadar olan Bizans topraklarının tamamı fethedildi. Hz. Ebûbekir (r.a) vefat ettiğinde, Halid b. Velid komutasındaki orduları, Fihl ve Şâm kalelerini zorluyor, insanları İslâm'a davet ediyorlardı.

Hz. Ömer (r.a), İslâm Devlet Başkanı olur olmaz, bazı mülâhazalarla İslâm orduları Başkomutanı olan Halid b. Velid'in görevini değiştirdi ve yerine Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'ı tayin ederek [203] bunu bir mektupla Şâm bölgesinde bulunan Müslümanlara bildirdi.

Hz. Ömer (r.a), mektubunda şöyle diyordu:

Bismillâhirrahmanirrahim, Allah'ın kulu, Emiru'l-mu'minin Ömer'den, Şâm bölgesinde bulunan Müslüman ve müminlere: Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Resûlullah (s.a.s)'in halifesi olan Ebûbekir Sıddîk ve-

201 Bk: İhsan Süreyya Sırma, *İslâmî Tebliğin Mekke Dönemi ve İşkence*, s. 120.

202 Bk: İhsan Süreyya Sırma, *İslâmî Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, s.211 vd.

203 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 535; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 18.

fat etti. "*Biz Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz.*" [204] Allah'ın rahmeti ve rızası, hakkı üstün tutan, doğru sözlü olan ve doğruluğu emreden, adalete ve iyiliğe yapışan, çok merhametli, cömert Ebûbekir'in üzerine olsun. Allah onu merhametiyle korusun ve amelini kabul ederek ebedi cennetine koysun. Çünkü Allah her şeye kadirdir. Bu mektubum size ulaşınca, biliniz ki bundan böyle komutanınız Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'tır. Allah'ın selâmı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun." [205]

Hz. Ömer ayrıca Ebû 'Ubeyde'ye de kısa bir mektup yazarak, onu da bu mektubun içerisine koydu. Bu mektupta da Hz. Ömer (r.a), Ebû 'Ubeyde'nin, askerlerine nasıl davranması gerektiğini yazıyordu. [206]

Örnek İnsanlar

Hz. Ömer (r.a)'ın, Halid b. Velid'i azleden mektubu Ebû 'Ubeyde'ye ulaşınca, Ebû 'Ubeyde bu haberi Halid'e bildirmeye utandı ve Halid'in arkasında namaz kılmaya devam etti. Halid, yanındaki Müslümanların Ebû 'Ubeyde'ye "*yâ Emîr*" diye hitap ettiklerini duyunca gerçeği anladı ve şöyle dedi:

"Allah Ebûbekir'e rahmet etsin! Şayet o sağ olsaydı, beni ebediyyen azletmezdi. Sana gelince yâ Ebâ 'Ubeyde! Allah sana da merhamet etsin. Nasıl olur da benim azledildiğimi bana bildirmez, üzerime emir olarak atandığını söylemez ve arkamda namaz kılmaya devam edersin? Oysaki sen benim âmirimsin!"

Ebû 'Ubeyde şu cevabı verdi:

"Sen onu başkasından duymasaydın, sana bildirmeyi istemiyordum. Kaldı ki, ey Ebâ Suleyman [207]! Dünya saltanatının ve emîrliğinin ne

204 K.K. Bakara Sûresi, 156.

205 Ahmed b. A'sem (Ebû Muhammed) el-Kûfî, *el-Fütûh*, Beyrut, 1986. I, 127.

206 Ayrıntılar için bk. Ahmed b. A'sem, a.g.e. s. I,128.

207 "Ebû Suleyman", Halid b. Velid'in lakabıdır.

önemi var ki! Biz şanı yüce olan Allah'ın birliğinde kardeş olmuşuz! Onun için aramızdan hangimiz kardeşini bir makama tayin etse, diğerinin ne ahiretine ne de dünyasına bir zarar verir! Belki Emîr, emrindekilerden çok daha fazla fitneye yakındır. Meğerki Allah onu korusun! Onun için seni savaş emîrliğine ve atlıların komutanlığına tayin ediyorum. Allah'ın selamı üzerine olsun!" [208]

Hz. Ömer'in Halid b. Velid'i görevden alması bazı dedikodulara sebep olduysa da, Devlet Başkanı Hz. Ömer bu kararından vazgeçmedi ve bu kararında gayet haklıydı.

Hz. Ömer (r.a), Halid b. Velid'in üst üste kazandığı zaferlerden dolayı, esas görevi devlete hizmet olan ordunun şımararak sultalaşmasını istemiyordu. Zira böyle bir durumda, İslâm'ın tatbikatı için var olan devletin ordunun emrine girme ihtimali belirebilirdi; ki bu durum İslâm Devleti'nin bekası bakımından fevkalâde tehlikeli olurdu. Başka bir deyişle Hz. Ömer (r.a), İslâm kanunlarını harfiyyen ve de tavizsiz uygulanması için mevcut olan devlet otoritesinin kaybolarak yerine ordu başkomutanının, hatta devlet başkanının şahsi despotizminin geçmesini istemiyordu. Yoksa onun Halid b. Velid'i görevden alması şahsi bir meseleden, ya da Halid'in herhangi bir yolsuzluğundan kaynaklanmıyordu. Nitekim komutanlıktan azlinin sebebini öğrenmek için başkent Medine'ye giden Halid'e, Hz. Ömer (r.a), *"ey Halid, sen benim yanımda çok değerlisin ve seni çok severim"* dedikten sonra, devletin bütün valilerine şu tamimi gönderdi:

"Ben, Halid'i bir öfkesinden ya da ihanetinden dolayı azletmedim. Fakat insanlar onu o kadar büyüttüler ki, Allah'ı bırakıp ona tevekkül edeceklerinden korktum. Ben onlara bütün bu başarıların Allah'tan geldiğini bilmelerini istediğim için böyle hareket ettim." [209]

208 Ahmed b. A'sem, a.g.e. s. I,128.
209 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II,535.

Devlet Başkanı Hz. Ömer'in bu hassasiyetini gören Halid b. Velid, Medine'de kalabilme imkânı olmasına rağmen, ordusuna dönerek, Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'ın maiyetinde asker olarak cihada devam etti.

Hz. Ömer (r.a), ordu komutanlarının azlinde gösterdiği titizliği, onların tayininde de gösteriyordu. Nitekim Halid'in yerine tayin ettiği yeni komutan Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'a da şunları yazdı:

"Ben sana, tek kalıcı şey olan Allah'ın takvasını tavsiye ediyorum ki, ondan başka hiç bir şeyin değeri yoktur. O Allah ki, bizi dalaletten hidâyete, karanlıklardan aydınlığa çıkardı. Seni Halid b. Velid'in ordusuna komutan tayin ettim. Onların hakkı ne ise, ona göre davran! 'Ganimet alacağım' düşüncesiyle, Müslümanları helake götürme! Araziyi iyice keşfetmeden onları oraya sevk etme! Muhafızsız birlikler gönderme! Müslümanları felaketlere götürmemen için seni uyarıyorum. Allah seni benimle, beni de seninle imtihan edecek. Gözünü ve kalbini dünyadan çevir, dünyaya dalma! Dikkat et ki bu dünya, senden evvelkileri olduğu gibi, seni de helâk etmesin!" [210]

Hz. Ömer (r.a)'ın, normal vatandaşa olduğu kadar komutan ve askerlerine karşı da bu kadar hassas olmasının tek sebebi, onların hakhukukları hakkında Allah'a vereceği hesabın kendisine yüklemiş olduğu ağır sorumluluktu. Nitekim o, sürekli olarak kendi kendisini muhasebe etmekle meşguldü. Günümüz sosyolog, psikolog ve felsefecilerinin kamuoyuna empoze etmeye çalışıp bir türlü ne kendi nefislerinde, ne de toplumun hiç bir kesiminde uygulayamadıkları meşhur otokritik müessesesi, Müslümanlar tarafından bu şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunun başka yolu da yoktur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyuruyor:

"Hikmetin başı, Allah'tan korkmadır."

Başka deyişle, insanlığın ölçüsü, Allah'a ve O'nun kanunlarına olan bağlılıktadır.

210 Taberî, *Târîh*, III, 434; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,19.

Hz. Ömer (r.a), özel olarak görevlendirdiği postacılar vasıtasıyla ordusundan günü gününe haber alıyor; adeta onların yanında savaşıyormuş gibi ordusunu sevk ve idare ediyordu. Nitekim komutanlarına göndermiş olduğu emirlerde, her gün durumlarını bildiren mektuplar yazmalarını ve bu mektupları postayla Medine'ye göndererek devlet merkezini olup-bitenden haberdar etmelerini istemiştir. [211]

Değerlendirme

1- Hz. Ömer'in de yönetim tarzında göstermiş olduğu gibi; İslâm inancına göre esas olan ne devlet, ne ordu ne de ordu komutanlarıdır; değişmez esas, İslâm'ın tavizsiz ve noksansız tatbikatıdır. Bunun içindir ki, Hz. Ömer çok sevdiği ve gerçekten hayatını İslâm'a adamış olan Halid b. Velid'i İslâm'ın yararını gözeterek görevinden almıştır. Kısacası, Hz. Ömer, kim olursa olsun, insanların putlaşmasını istememiştir.

2- Hz. Ömer, komutanlarını kendi şahsi kaprislerine göre değil, İslâm'ın emirleri dâhilinde hareket etmeleri hususunda uyarmıştır. İslâm'a göre *"her şeyi ben bilirim, herkes benim emrimde olacak, emir komutayı ben veririm, kimse bana karışamaz"* gibi keyfi davranışlar yasaktır. İslâm neyi gerektiriyorsa o yapılır.

3- Hz. Ömer (r.a) en küçük rütbeli askerine kadar tebaasının bütün fertlerini düşünür; onlara en ufak bir hakaretin, haksızlığın yapılmasına müsaade etmezdi. İslâm'a aykırı davranışlarda bulunan olursa, -isterse bu kişi vali ya da komutan olsun-, mutlaka hesap sorar, gerektiğinde zor kullanarak onu düzeltirdi.

4- Ganimet almak için cihad yoktur. Cihad, Allah ahkâmını bildirmek içindir. Yâni insanları insanlara kul olmaktan kurtarıp Allah'a kul yapma mücâdelesidir.

211 Taberî, *Târîh*, III,435; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,38.

5- Mümin kişi, Allah'ı kılıcının yanı sıra diliyle de devamlı zikrederek kulluğunu ifa etmelidir. İslâmî kulluk denilen *"ibadet"* bir bütündür. Namazı oruçtan, cihadı hacdan, Allah'ın hakkını kul hakkından ayrı düşünmek, kulluğu hiç anlamamak demektir.

Suriye'deki Müslümanlar, sertliğinden dolayı Hz. Ömer'in halife olmasını istemiyorlardı. Hatta onu halifelikten indirmeyi bile düşündüler. Fakat sonradan durumu keşfetmek üzere Medine'ye birini göndermeğe karar verdiler. Keşif için gönderilen bu adam, Medine'de Hz. Ömer'i görmeye gitti. Hz. Ömer de, Suriyelilerin böyle düşündüklerini haber almıştı. Hz. Ömer ona, *"Müslümanların durumu nasıl?"* diye sorunca, Suriye'den gelen temsilci şöyle cevap verdi: *"Durumları çok iyi, fakat senin hilâfete gelmeni istemiyorlar ve şerrinden korkuyorlar. Beni sana gönderdiler ki, acı veya tatlı olduğunu göreyim."* Bunun üzerine Hz. Ömer ellerini kaldırarak şöyle dedi: *"Allah'ım, beni insanlara, insanları da bana sevdir."* [212]

Hz. Ömer hilâfetinin ilk sıralarında bir gün camide otururken bir adam gelerek ona şöyle dedi: *"Bana yaklaş sana bir şey söyleyeyim!"* Hz. Ömer *"Hayır"* deyince o adam, *"Allah beni senden korusun!"* deyip uzaklaştı. Hz. Ömer arkasından yetişerek *"Benden ne istiyorsun?"* diye sordu. Adam şöyle dedi: *"İnsanlar senden nefret ediyor ve korkuyorlar!"* Hz. Ömer, *"Neden?"* diye sorunca, adam *"Dilinden ve âsândan..."* cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, ellerini kaldırarak *"Allah'ım! Onları bana, beni de onlara sevdir"* diye dua etmeye başladı. Bunu nakleden adam devamla şöyle diyor: *"O ellerini indirdiğinde, yeryüzünde onu sevdiğim kadar hiç kimseyi sevmiyordum."* [213]

212 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, Beyrut, 1967, I,25.
213 Ay. es. s.25.

İslâmî Fütuhat

Hz. Ebûbekir (r.a) vefat ettiği sırada, İslâm orduları iki cephede cihad ediyorlardı: Bu cephelerden biri İran, diğeri de Bizans'tı. Bir taraftan İranlılar zorlanırken, diğer taraftan Bizans topraklarında İslâmî tebliğ yapılıyordu.

Filistin'de Yermuk fethedildiği sırada, Hz. Ömer (r.a)'ın, Halid b. Velid'i başkomutanlıktan azlettiğine dair mektubu Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'a ulaştı. [214]

Taberî'nin bu konudaki rivayetinden, İslâm Devleti'nde, daha o zamanlar düzenli bir posta teşkilatının olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayette şöyle denilmektedir: Ebûbekir'in vefatını ve Ebû 'Ubeyde'nin başkomutanlığa tayin haberini Medine'den getiren posta, onlar Yermuk'ta iken geldi. [215]

Ebû 'Ubeyde, Halid'in azli ve kendisinin onun yerine tayin haberini Dımeşk'ın (bugünkü Şâm şehri) fethinden sonra Halid'e tebliğ etmek istedi. Onun gayesi, Halid'in azlini bildirmeden evvel, o bölgedeki fütuhatı bitirmekti.

Fihl Savaşı

Kaynaklarımızdaki rivayetlere göre Fihl, Yermuk ile Dımeşk arasında surlarla çevrili bir şehirdi.

İslâm orduları, Yermuk fethinden sonra Fihl'e yöneldiler. Fakat Bizanslılar bunu haber alıp kalelerine çekildiler ve şehrin etrafına kanallardan su saldılar. Bu sular, kanallardan da taşarak şehrin etrafında bir çamur tabakası oluşturdu. İslâm askeri, beklenmedik bu hadise karşısında olduğu yerde durdu ve bir hareket yapamadı.

Düşman durumu bildiği için şehrin müsait bir yerinden çıkarak İslâm askerlerini arkadan vurup onları çamur içinde öldürmek istedi.

214 Taberî, *Târîh*, III,435.
215 Taberî, *Târîh*, III,435.

Fakat Ebû 'Ubeyde geceleri uyumadığından, düşmanın bu oyununu haber alarak askerini geri çekti. Ebû 'Ubeyde'nin bu hareketinden habersiz olan düşman, Müslüman ordusunu bulmak maksadıyla ilerliye ilerliye, çamur deryası ile Müslüman askerinin arasına girdi. Ebû 'Ubeyde, zaten bu anı kolladığı için hücum emrini verdi ve Bizans askerlerini çamura sürdü. Birçoğu boğuldu veya Müslüman askerleri tarafından öldürüldü. Kaçabilenler de Dımeşk'e sığındı. Düşman bu şekilde mağlup edilince, İslâm ordusu, onların geldiği yerden şehre girdi ve böylece Fihl fethedildi (Hicrî 13. sene Zilkade ayı).[216]

Dımeşk'ın [Şâm'ın] Fethi (Hicrî 14. Sene Receb Ayı)

Fihl fethinden sonra, Dımeşk üzerine hareket edilerek dört yanından kuşatıldı. Bu kuşatma yapıldığı sırada Bizans kralı Heraklius Humus'ta bulunuyordu.

İslâm ordusu Dımeşk'i yetmiş gün muhasara altında tuttu. Müslüman ordusu Dımeşk-Humus yolunu kestiği için Heraklius, Dımeşk'e herhangi bir yardım ulaştıramıyordu.

Ne Müslümanlar şehre girebiliyor ne de Hıristiyanlar muhasarayı engelleyebiliyordu. Hıristiyanların bütün ümidi, yaklaşmakta olan kış mevsimiydi.

Şehir halkı ümitsizliğe düşmüş, krallarından yardım bekliyordu. Fakat beklenen yardım bir türlü gelmeyince, Ebû 'Ubeyde'ye haber göndererek barış yapmak istediklerini bildirdiler. Yapılan barış antlaşmasında, İslâm Devleti'ne cizye vermek şartıyla savaş durduruldu ve Hıristiyanlar normal hayatlarını sürdürmeye devam ettiler.[217]

Başka rivayetlere göre[218] de, şehrin muhasarası sırasında Hıristiyan Patriğinin yeni bir oğlu dünyaya geldiği için, şehir halkı içki ve

216 Taberî, *Târîh*, III,438.
217 Ahmed b. A'sem, *Fütûh*, I,130.
218 Taberî, *Târîh*, III,440; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,20.

eğlenceye dalmıştı. Şehri çevreleyen surların üzerindeki tenha durum ve sessizlik Halid b. Velid'in gözünden kaçmadı. Çünkü o, savaş sırasında, geceleri uyumuyor, askerini de uyutmuyordu.[219] İşte Halid, Hıristiyanların bu gafletinden yararlanarak uzun iplerden merdivenler yaptırdı ve arkadaşlarıyla surlara tırmanıp iç taraftan kapalı bulunan kapıyı ve şehri çevreleyen su dolu hendeği geçmeğe yarayan köprüyü açmaya muvaffak oldular. Böylece şehre girildi ve Dımeşk fethedildi.

Fetihten sonra, ele geçirilen ganimet toplandı ve böylece Hıristiyanların önemli kalelerinden biri olan Dımeşk de düşmüş oldu.

Dımeşk'ın fethinden sonra Suriye bölgesindeki cephe iki koldan genişlemeye başladı: Birincisi, kuzeyde Humus ve Hama'ya doğru olan kol; ikincisi ise, batıda Filistin ve güney-batıda Mısır'a doğru genişleyen kol.

Hatırlanacağı üzere, Hz. Peygamber (s.a.s), Mekke'de İslâm'ı tebliğ edince, Mekkelilere ve Mekke'ye gelen yabancılara şöyle diyordu: *"Lâ ilâhe illallah deyin, İran ve Bizans sizin olacaktır."*

Hz. Peygamber (s.a.s), bunu gerçekleştirmek, yâni insanları sömürmekte olan bu iki süper gücün sömürülerine, İslâmî esasları hâkim kılarak son vermek için bizzat kendisi ordusunun başında sefere çıkmıştı. Ölüm döşeğinde iken yaptığı son vasiyetler içinde de Usâme ordusunun cihada çıkması emri vardı.

Onun emrine dayanarak Hz. Ebûbekir (r.a), İslâmî fethi devam ettirmiş; daha sağlığında İslam orduları Şâm ve Irak sınırlarına varmıştı.

Hz. Ömer de bir taraftan Filistin ve Suriye'deki fütuhatı devam ettirirken, diğer taraftan da o zamanın iki süper devletinden birisi olan İran üzerine cihad açmaya hazırlanıyordu. Diğer süper devlet olan Bizans üzerine ise zaten Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında cihad başlatılmıştı.

219 Ay. yerler.

Hz. Ömer İslâm'a Hizmet Etmiş Olanlara Maaş (Divân/ Devâvin) Bağlıyor

Hz. Ömer'in icraatlarından bir tanesi de, kendisinden önce uygulaması olmadığı hâlde, cihadta hizmeti geçmiş olanlara maaş bağlamasıdır. Bu uygulamaya bakıldığında, herkese hizmetine göre maaş bağlandığı görülür. Yâni hayatı boyunca cihad etmiş olan ile sadece bir iki savaşa katılmış olan bir tutulmuyordu. Özellikle İslâm'ın ilk zorlu yıllarındaki hizmet daha üstün tutuluyordu. [220]

İran Cephesi Açılıyor

Milâdî 7. yüzyılın iki süper devleti olan İran ve Bizans, Hz. Muhammed (s.a.s)'in, silâhları sadece kelime-i tevhid olan ümmetinin askerleri karşısında kırılmaya, gerilemeye başlamışlardı.

Bu sıralarda, İran tahtına Azermideht adında bir kraliçe (Şehbanu) oturmuş ve kendisine Rüstem adında bir savaş bakanı seçmişti. Rüstem, askeri bilgisi yanında, *"ilm-i nücûm"*u [astronomiyi] de çok iyi bilen bir âlimdi. [221]

Rüstem, bu göreve gelir gelmez, Câbân ve Merdânşâh adındaki iki komutanın idaresindeki orduyu, ilerlemekte olan İslâm ordusu üzerine göndermiş, fakat İran ordusu Müslümanlara dayanamamış ve yenilmişti. İslâm ordusunun komutanı Ebû Ubeyd'e, alınan ganimetin *"humus"*unu tespit edip Medine'de bulunan Hz. Ömer'e gönderdi. [222]

Rüstem, Calinus komutasında bir başka orduyu daha gönderdi. Ancak o da yenilip Medâin taraflarına kaçtı. İslâm ordusu ilerleyerek Fırat kenarına kadar geldi. Birçok komutan genel emîr olan Ebû Ubeyd'e köprüyü geçmemesini, kendisini ve Müslüman askerini tehlikeye atmamasını, çünkü İranlıların karşı tarafta çok güçlü olduklarını

220 Ayrıntılar için bk. Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 160.
221 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,26.
222 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,27.

söyledilerse de, o devam edilmesini yeğledi. Fakat İran ordusu karşısında çok zora düştü.

Çünkü İranlı komutan Rüstem, büyük bir ordu hazırlatarak ordunun önüne filler yerleştirmişti. Her iki ordu Fırat üzerindeki bir köprüde karşılaştı. Müslüman askerlerin atları fillerden korktukları için, Fars ordusu galip geldi ve çok sayıda Müslüman şehid oldu. [223] Buna İslam Târihi'nde *"Köprü Olayı"* denir.

Mücahitlerden geri çekilebilen birisi, acele Hz. Ömer'e durumu bildirdi. Müslüman askerlerinin bu hâle düştüğüne çok üzülen Hz. Ömer ağlamaya başladı. [224] Sonra da, hemen gelen mektuba cevap yazarak sebat etmelerini, en yakın zamanda Müslüman askerlerinin oraya imdada geleceklerini bildirdi. [225]

Basra Köyü İmar Edilip Şehir Hâline Getiriliyor

Köprü hadisesi üzerine Hz. Ömer, değişik yollardan İran üzerine ordular göndermeye başladı. Bu orduların bir tanesi de, o zamanlar sadece birkaç kulübesi bulunan ve taşlarının renginden dolayı kendisine *"Basra"* denilen mevkie vardılar. [226] 'Utbe adındaki komutanın liderliğinde Basra bölgesi fethedildi. [227] Hz. Ömer, askerlerine Basra'da bir cami yapmalarını, orada binalar inşa etmelerini emretti. Böylece bugünkü meşhur Basra şehri meydana geldi. [228] Hz. Ömer, Basra'nın imarından sonra, ordunun kuzeyde İran üzerine gitmelerini emretti.

223 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,28.
224 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 113.
225 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 114.
226 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 117.
227 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, III, 69.
228 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 118; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 160.

Müslüman Orduları İran'a Giriyor

Yukarıda zikredilen hadiselerden sonra İranlılar şahları Yezdicerd etrafında toparlanmaya ve daha büyük savaş hazırlıklarına başladılar. Beri taraftan da Hz. Ömer (r.a) cihadı hızlandırıyor; İran cephesindeki Müslüman asker sayısını artırıyordu. Hz. Ömer (r.a), bütün Müslüman liderlerine haber salarak yardım istedi. Onlar da topladıkları askerleriyle Hz. Ömer'in emrine koştular.

Köprü hâdisesi, Müslümanlara olumsuz mânâda çok büyük bir tesir yapmıştı. Öyle ki, bu kadar çok askerin İran ordusuna yenilip şehid düşmeleri üzerine, Müslümanlar cihada gitmekten çekindiler. Bunun üzerine bizzat Hz. Ömer (r.a), İran üzerine gitmeye karar verdi. [229]

Hatta rivayete göre Hicrî 14. senenin ilk günlerinde Hz. Ömer; Hz. Ali'yi Medine'de kendi vekili bırakarak ordusuyla İran üzerine gitmek üzere Sirâr denen yerde karargâh kurdu. Burada Müslümanlarla istişare etti. Yanında Hz. Osman ve sahabenin ileri gelenleri de vardı. Hz. Ömer, istişare etmek için Hz. Ali'yi de Medine'den getirtti.

Burada Hz. Ömer'in bütün hilâfeti boyunca Hz. Ali ile çok sıkı bir istişare içinde olduğu görülmektedir. Hz. Ali, Hz. Ömer'e biat etmekle kalmıyor; her teşebbüsünde ona yardımcı oluyor, devlet yönetiminde onu yalnız bırakmıyordu.

Yapılan istişarede, Halife'nin devlet merkezinde kalıp başkasını komutan olarak göndermesinin daha uygun olacağı görüşü hâkim olunca, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın İran üzerine gönderilmesi kararlaştırıldı. Özellikle Hz. Abbas bu konuda ısrar edip Hz. Ömer (r.a)'ı gitmekten vazgeçirdi. [230]

Cennetle müjdelenmiş on kişiden biri olan Sa'd b. Ebi Vakkas, hatırlanacağı üzere, İslâm uğruna ilk defa kan akıtan sahabidir. [231]

229 Belâzurî, *Fütûhü'l-Buldân*, s.253.
230 *Fütûhü'l-Buldân*, s.255.
231 İbn Hişâm, *Sîre*, I,263.

Devlet başkanı Hz. Ömer, İran cephesi başkomutanlığına tayin edilen Sa'd b. Ebi Vakkas'a şu tavsiyelerde bulundu:

"Ey Sa'd, Hz. Peygamber (s.a.s)'in dayısı ve onun sahabisi olman seni yanıltıp Allah'tan uzaklaştırmasın! Allah, kötülüğü kötülükle değil, iyilikle yok eder. Allah ve insanlar arasında O'na itaatten başka bir şey yoktur. Allah katında bütün insanlar eşittir. Allah onların Rabbi; onlar da O'nun kullarıdır. Onlara verilen hayat için O'nu zikrederek, O'nun kanunlarına tabi olarak, O'na hamd ederler. Resûlullah (s.a.s)'den gördüğün gibi hareket et!" [232]

Hz. Ömer (r.a), bu öğütleriyle gayelerinin insanlara kötülük yapıp onları öldürmek olmadığını, bilakis Allah davasını insanlara tebliğ ederek onları Allah'ın kanunları altında birleştirmek olduğunu vurgulamak istiyordu.

Hz. Ömer (r.a)'ın bu konuşmasından sonra Sa'd ordusuyla Irak üzerine yürüdü. Sa'd b. Ebi Vakkas'tan önce Irak bölgesindeki İslâm ordusu başkomutanı el-Musennâ b. Hârise idi. Fakat Sa'd b. Ebi Vakkas, Irak'a vardığında, Mûsânna yaralanmış, yerine kardeşi el-Mu'ni b. Hârise'yi komutan olarak tayin ettikten sonra vefat etmişti.

Aralarında Bedir savaşına katılmış 99 kişinin de bulunduğu İslâm ordusundaki asker sayısı 36.000'e ulaştı. [233]

Sa'd (r.a)'ın Irak'a varmasından sonra, o bölgelerde cihadta bulunan bütün Müslüman askerleri de onun emrine girdi. [234]

Kadisiyye Savaşı

Sa'd b. Ebi Vakkas, Irak bölgesine varınca, Hz. Ömer (r.a), kendisine bir mektup göndererek teferruatlı olarak ordusunun düzenini

232 Vâkidî, *Fütûhu'ş-Şâm*, Mısır, tarihsiz, I, 68; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 351; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 35-36.

233 Vâkıdî, a.g.e. s. I,68. *Târîh*çi Zehebî ise, bu sayıyı 7-8 bin civarında olduğunu kaydediyor (bk. Zehebî, *el-Hulefâu'r-Raşidûn*, s. 88.

234 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,36.

bildirdi. Hz. Ömer (r.a) bu mektubunda Sa'd'a ordusunu nasıl düzene koyacağını anlattıktan sonra, herkese Kadisiyye'de buluşmak üzere emir vermesini söylediği için Sa'd da öyle davranarak bizzat Kadisiyye üzerine yürüdü. [235]

Hz. Ömer, Sa'd'ın ordusuna kadı/hâkim olarak Abdurrahman b. Rebia'yı, ordu kılavuzu olarak da, -muhtemelen o yöreyi iyi tanıdığı için- Selmân-ı Fârisî'yi tayin etmişti. [236]

Ordunun tamamında 300 sahabi ve 700 sahabi çocuğu toplanmıştı. Sahabi olduklarından, cihada katılmama diye bir imtiyaz yerine, bilakis çocuklarıyla beraber cihad etmeyi tercih etmişlerdi.

Kadisiyye, İran'ın kapısı mesabesinde olduğu için, Hz. Ömer (r.a) oraya gidilmesini emretmişti. [237] Ordunun harekât tarzı en ince teferruatına kadar bildirilmiş; parolalarına varıncaya dek, Sa'd'ın nasıl hareket etmesi gerektiği kendisine yazılmıştı. Parolaları şuydu:

"لا حول و لا قوّة الا بالله"

(Güç ve kuvvet, ancak yüce ve ulu Allah'ındır!)

Hz. Ömer (r.a), Sa'd'a gönderdiği mektubun devamında şöyle diyordu:

"... Durumunuzu kesintisiz olarak ve bütün tafsilatıyla bana yaz! Nasıl hareket ettiğinizi; sizin düşmana, düşmanın da size olan nispet ve harekât tarzını öyle yaz ki, mektuplarından adeta savaşı izleyeyim!" [238]

Hz. Ömer (r.a), Sad'a yazdığı mektupta, İranlılara savaş açmadan önce, İran Şâhı'na bir heyet göndererek onu İslâm'a davet etmesini emretti. [239]

235 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, III, 72-73.
236 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 37.
237 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 36
238 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 37.
239 Belâzûrî, *Fütûhü'l-Buldân*, Beyrut, 1978. s. 257.

Bu tarzdaki yazışmalarla, Halife Hz. Ömer (r.a), İran cephesinde olsun, Bizans cephesinde olsun, adeta savaş alanındaymış gibi ordularını yönetiyordu.

Hz. Ömer (r.a)'ın bu direktif ve emirleri altında Sa'd, ordusuyla Kadisiyye'ye indi ve orada bir ay kadar İranlıları bekledi.

İran cephesinde ise karışıklıklar cereyan etmekte idi. Zira İran Kraliçesi Azermideht'in beceriksizliği yüzünden, İran orduları savaşlarda başarılı olamıyor, Müslümanlara yeniliyordu. Bunun üzerine Kisra'nın henüz küçük yaşlarda olan oğlu Yezdicerd, Azermideht'i İran tahtından uzaklaştırmaya muvaffak oldu ve kendisi yeni Kisra oldu. [240]

Nihayet İran'ın yeni kisrası Yezdicerd, Rüstem b. Ferahzad komutasındaki ordunun Müslümanlara karşı gitmesine karar verdi. İbn Kesîr'e göre [241] Rüstem, Ermeni asıllı idi.

Yezdicerd'in emriyle Rüstem 80.000 kişilik bir orduyla Kadisiyye'ye geldi. Rüstem'in ordusunda 33 tane [242] de fil vardı. Târihçi Belâzurî'ye göre [243], Müslüman askerlerinin sayısı da 9-10 bin kadardı.

Ordular birbirlerine yaklaşınca, Sa'd, Rüstem'e bir heyet göndererek onları İslâm'a davet etti. Rüstem, gelen heyete şöyle sordu:

"Sizi buralara kadar getiren şey nedir?" Müslüman heyeti şu cevabı verdi:

"Biz, Allah'ın bize vaad ettiklerine geldik. Allah'ın emrine uyup Müslüman olmazsanız, memleketinizi fetheder; kadınlarınız ve çocuklarınızı esir, mallarınızı da ganimet alırız. Biz buna inanıyoruz!" [244]

Rivayetlere göre Rüstem, rüyasında, gökten bir meleğin inerek İranlıların bütün silâhlarını mühürlediğini, sonra da onu Resûlullah (s.a.s)'e

240 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 119.

241 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,37.

242 Zehebî, fillerin sayısını 70 olarak vermektedir (bk. Zehebî, *el-Hulefâu'r-Raşidûn*, s. 88.)

243 *Fütûhü'l-Buldân*, s.256.

244 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 37.

verdiğini; onun da bunu Hz. Ömer'e verdiğini gördüğü için, Sa'd'la karşılaşmayı uzatmış ve Medâin'den hareketinden sonra, İslâm ordusuyla karşılaşmayı dört ay kadar geciktirmiştir. Kadisiyye'ye gelinceye kadar da, İslâm ordusunun geri dönmesini temenni ediyordu.

Bir başka rivayete göre ise ordular birbirlerine yaklaşınca, Rüstem, Sa'd'a haber göndererek savaş gayelerini anlatacak birini göndermesini talep etti. Sa'd da Muğire b. Şu'be'yi gönderdi. Rüstem Muğire'ye şöyle dedi:

"Sizler bizim komşularımızsınız. Size iyilik ediyor, kötülük yapılmasına mani oluyorduk. Memleketinize dönün! Tüccarlarınızın bizim memleketimize girmelerine de mani olmayız!" Muğire şöyle cevap verdi:

Bizim arzumuz dünya değil. Bizim arzu ve isteğimiz ahirettir. Allah bize bir peygamber göndererek ona şöyle dedi: *"Ben şu taifeyi benim dinimle amel etmeyenlere musallat ettim. Bunlar vasıtasıyla benim kanunlarıma karşı gelenlerden intikâm alacağım. Bu taife, benim kanunlarıma bağlı oldukları müddetçe onları galip kılarım. Bu hak dindir. Ondan yüz çeviren hiç kimse yoktur ki, zillete; ona bağlanan hiç kimse de yoktur ki, izzete kavuşmasın!"*

Rüstem şöyle dedi:

"Peki, bu anlattığın şey nedir?"

Muğire cevap verdi:

"Bu dinin esası, Allah'ın Birliğine ve Muhammed'in onun peygamberi olduğuna şehadet etmek ve Allah katından gelen her şeyi -noksansız- kabul etmektir!"

Rüstem:

"Bu ne güzel şey? Başka ne var?" dedi.

Muğire:

"İnsanları, insanlara kulluktan kurtarıp, Allah'a kul etmek!"

"Bu da güzel, başka ne var?" diye sordu.

Muğire şöyle dedi:

"İnsanlar Âdem'in çocukları olup aynı anne ve babadan olan kardeşlerdir."

Rüstem şöyle sordu:

"Bu da güzel. Şayet sizin dininize girersek, memleketimizi terk edip geri döner misiniz?"

Muğire:

"Vallahi evet, hem çeker gideriz, hem de ticaret dışında hiç bir maksatla ülkenize gelmeyiz." Rüstem bu cevaba da *"Güzel!"* dedikten sonra, Muğire oradan ayrıldı.

Rüstem'in bu duydukları üzerine askerlerine Müslüman olmalarını teklif ettiği, fakat onların bu teklifi kabul etmedikleri rivayet edilmektedir.[245]

Rüstem haber gönderip birisini daha isteyince Reb'î b. Amir gönderildi.

Rüstem'in çadırı, altın ve gümüşlerle süslenmiş minderler, ipekli perdeler ve yakut işlemeli kumaşlarla donanmıştı. Rüstem de başında tacı, üzerinde ipekli elbiseleriyle Müslüman elçisini bekliyordu.

Reb'î b. Amir, yırtık elbisesi ve paslı kılıcı ile yaklaşarak atıyla Rüstem'in çadırına kadar gidip atından indi ve atını çadırın direklerinden birine bağlayarak silâhlı olarak Rüstem'in yanına girdi.

Rüstem'in askerleri ona *"silâhını bırak!"* deyince, Reb'î *"Ben size kendi keyfimce değil, sizin davetinize icabet etmek için geldim. Ya kılıcımla kalırım, ya da geri döner giderim"*[246] diye cevap verdi. Bunun üzerine Rüstem, *"Bırakın gelsin!"* dedi.

Bu şekilde silâhıyla giren Reb'î, o altın ve gümüş işlemelerden yapılmış olan minderlerin üzerine koyduğu mızrağına dayanarak cesaretiyle oradakileri şaşırttı. Rüstem'in minderleri üzerine kim mızrağını koyabilirdi? Reb'î'ye sordular:

245 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 39.
246 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 38.

"Sizi buralara getiren şey nedir?"

O da cevap verdi:

"Allah bizi, insanları insanlara kul olmaktan kurtarıp onları Allah'a kul yapmak için gönderdi. İnsanları dünyanın darlığından, genişliğine, dinlerin sömürüsünden İslâm'ın adaletine davet etmek için Allah bizleri kullarına gönderdi. Kim bunu kabul ederse, biz de onu kabul eder, ondan vazgeçeriz. Kim de bu davetimize karşı çıkarsa, Allah'ın vaad ettiğine kavuşuncaya kadar onunla savaşırız!"

Onlar:

"Allah'ın vaad ettiği nedir?" diye sorunca, Rebi'i onlara şu cevabı verdi:

"Allah'ın kanunlarını reddedenlerle yapılan savaşlarda öldürülenlere cennet ve sağ kalanlara da zafer!"

Reb'î'nın bu cevabı üzerine, Rüstem:

"Bize biraz mühlet verin görüşelim!" deyince, Reb'î; *"Peygamberimiz, düşmanımıza üç günden fazla mühlet vermemize müsaade etmedi; ona göre kararınızı çabuk verin!"* dedi.

Reb'î'nın cevabı karşısında afallayan Rüstem:

"Sen Müslümanların lideri misin?" diye sordu. Reb'î şu cevabı verdi:

"Hayır! Fakat Müslümanlar tek vücut gibidirler. En aşağıdakinden en yukarıdakine kadar, hepsi bir diğerini korur!" [247]

Reb'î ve arkadaşları çıkıp gittikten sonra Rüstem yanındakilere şöyle dedi:

"Sizler, bu adamınkinden daha şerefli ve daha güzel söz duydunuz mu?"

Rüstem'in adamları kızarak:

"Bu köpeğin sözlerine mi kandın, elbiselerinin perişanlığını görmüyor musun?" deyince, Rüstem onlara şu cevabı verdi:

247 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 40.

"Sizler onun elbisesine değil, davranışına, görüşlerine ve şahsiyetine bakın!"

Bir yandan Müslüman elçileri Rüstem'le görüşürken, diğer yandan da İran Şâhı Yezdicerd'e elçiler gönderiliyordu.

İran kisrasına gönderilen bu Müslüman heyetinin tutumu, İslâmî tebliğ açısından önemli olduğundan, ayrıntı olarak değinmek istiyoruz.

Müslüman heyeti Kisra'nın, yâni İran Şâhı'nın sarayına yaklaşınca, halk sokaklara dökülmüş, onları seyrediyordu. *"Nasıl olur da bu yırtık elbiseli, paslı kılıçlı, çelimsiz atlı zayıf insanlar cesaret edip İran ordusunun karşısına çıkıyorlar?"* diye hayretle Müslüman heyetine bakıp gülüyorlardı.

Saraya varınca İran Kisrası Yezdicerd onları huzuruna kabul etti ve aralarında şu konuşmalar oldu:

Kibirli ve kibirli olduğu kadar da ahlâksız olan Kisra, Müslüman heyetiyle alay etmeye başlayıp elbiselerinden, çarıklarından, kemerlerinden sual edip her cevap alışında da onlarla alay etti; sonra da şöyle dedi:

"Sizi buralara getiren şey nedir? Yoksa biz iç işlerimizle meşgulken, bizi yıkacağınızı mı zannettiniz?"

Kisra'nın bu sorusuna Müslüman heyetinden Nu'mân b. Mukrin şöyle cevap verdi:

"Allah bize merhamet ederek, bize hayrı gösterip onunla amel etmeyi emreden, şerri gösterip ondan sakındıran; ona icabet ettiğimiz takdirde dünya ve ahiret saadeti vadeden bir peygamber gönderdi ki, hangi kabileye bu dini tebliğ ettiyse, o kabile iki gruba ayrıldı: Gruplardan birisi ona yaklaşırken, diğeri uzaklaştı. Böylece onun dinine ancak seçkin, şahsiyet sahibi insanlar girdi. Böylece, Allah'ın dilediği kadar, tebliğine devam etti. Sonra onun tebliğine karşı gelenlere savaş açma emrini verdi. Bu savaşlardan sonra Araplar onun dinini kabul ettiler. Bizler de onun getirdiğinin hak olduğunu; getirmiş olduğu bu nizamın, bizim içinde bulunduğumuz düşmanlık ve darlık düzeninden

çok daha iyi olduğunu gördük ve ona inandık. Daha sonra, komşularımız olan milletleri de bu dine davet etmemiz için tebliğ yapmamızı emretti. İşte bizler de ülkenize bunun için geldik; sizi adı İslâm olan dinimize davet ediyoruz. O din ki, güzelliği güzel, çirkini de çirkin gören bir dindir. Davetimize icabet ederek dinimize girerseniz, size, kendisiyle hükmedeceğiniz, hayatınızın nizamını kuracağınız Allah'ın Kitabı'nı bırakır gideriz. Bunu da kabul etmezseniz, İslâm Devleti'nin kanunlarının hükmüne girerek, sizi korumamız karşılığı olarak, İslâm Devleti'ne cizye verirsiniz! Davetimizi reddedip hiçbirini kabul etmezseniz, o zaman da Allah'ın bize emrettiği gibi sizinle savaşırız!"

Nu'mân'ın bu sözleri üzerine Kisra şöyle dedi:

"Dünya üzerinde, kendi aralarında sizin gibi eşkıya olan, kötü işlerle meşgul olan bir millet daha tanımıyorum. Şurada-burada size dokunulmasın diye korur, acıyarak kefil olurduk. Sayınız o kadar azdı ki, ancak bizim sayemizde kimse size bir şey yapmıyor, sizi öldürmüyordu. Şimdi biraz çoğaldınız diye aldanmayın! Şayet aç ve muhtaç kaldığınız için buralara geldiyseniz, size yiyecek verelim, sizleri giydirelim, sizi idare edecek bir başkan verelim!"

Kisra'nın bu sözlerine, Muğire şu şekilde cevap verdi:

"Ey İran Şâhı, şu gördüğün insanlar, Arap'ın reisleri ve ileri gelenleridirler. Onlar eşrafa şeref veren Arap eşrafındandır. Şereflilere ancak şerefli olanlar ikramda bulunabilir! Şereflilerin hukukunu da yine şerefliler korur! Onlar susuyorlarsa, senin her dediğini kabul ediyorlar demek değil! Sen şimdi bana cevap ver ki, sana tebliğ eden ben olayım, onlar da şahitler... Sen bizi öyle sıfatlandırdın ki, o konuda hiç bir şey bilmiyorsun! Bizim kötü durumlarımızdan bahsettin; bizden daha kötü durumda olan kimse yoktu. Açlığımızdan söz ettin ki o, açlıktan da öteydi. Bizler, lağım böcekleri, pislik solucanları, akrep ve yılanları yiyen insanlardık ve yiyeceğimiz olarak bunları bilirdik. Evlerimiz, üzerine yattığımız toprak, giydiklerimiz ise deve yahut koyunyününden ördüklerimizdi. Dinimiz ise bizim birbirimizi öldürmemiz,

birbirimize zulmetmemiz, yemeğimize iştirak etmesinden korkup kız çocuklarımızı diri diri gömmemiz şeklindeydi. Bizler, sana anlattığım bu durumdayken, Allah bize nesebini tanıdığımız, şerefini ve doğumunu bildiğimiz; yeri bizimkinden iyi, hepimizden asil, evi bizimkilerden hayırlı, kabilesi kabilelerimizin en hayırlısı, şahıs olarak da en güvenilir, en sadık ve en merhametlimiz olan bir adamı gönderdi. Herkesin saygı duyduğu bu adam da bizi öyle bir şeye davet etti ki, hiç kimse onun davetine icabet etmedi. Ona ilk uyan, kendisinden sonra halife olandı. O bir şeyler söyledi, biz karşılık verdik; o doğruyu söyledi, biz yalanladık. O çoğaldı, biz azaldık. Onun dediği her şey oldu! Allah kalplerimize iman ve sıdkı yerleştirdi ki, ona inandık ve onun emrine girdik. Böylece Allah'ın bize lutfettikleri tahakkuk etti. Bize söylemiş olduğu sözler, Allah'ın sözleridir. Bize emrettikleri, Allah'ın emirleridir. Bize dedi ki, Allah şöyle buyurdu: 'Ben O Allah'ım ki, benim ortağım yoktur. Hiç bir şey yok iken ben vardım ve Benden başka her şey yok olmaya mahkûmdur. Her şeyi Ben yarattım ve her şey Bana doğru gelir. Kendi rahmetimden; sizlere, sizi ölümden sonra azabımdan kurtarıcı ve cenneti size helâl kılacağım müstakim yolumu göstermesi için şu adamı gönderdim.' Ve biz bu adamın, Hakk'ın yanından bize Hakk'ı getirdiğine inandık, şehâdet ettik. Yine Allah buyurdu: 'Kim size uyarsa, onun hukuku da sizin hukukunuz gibi gözetilecek; sizin yapmakla mükellef olduklarınızla o da mükelleftir. Kim uymazsa, ona cizyeyi teklif edin. Kabul ederse, kendi nefislerinizi koruduğunuz gibi onları da koruyun. Bunu da kabul etmeyenle savaşın! Artık hüküm size kalmıştır. Sizlerden bu yolda öldürülenleri cennetime koyarım, kalanlara da zafer veririm!' Buna göre ey İran Kisrası, tercihini yap! İster cizye verir korunursun, istersen de kılıcı seçersin yahut da Müslüman olur nefsini kurtarırsın!" [248]

Muğire'nin bu konuşmalarına karşılık İran Şâhı,

248 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 41-42.

"Size verilecek hiçbir şeyim yoktur!" deyip Müslüman heyetini geri gönderdi.

Müslüman elçilerinin konuşmalarını bu şekilde tafsilatlı vermemizin gayesi, onların ehl-i küfür karşısında takındıkları tavrı göstermek, şahsiyetlerinin yüksekliğini, cesaretlerini ve karşılarında dünyanın bir numaralı süper gücünün kralı olmasına rağmen taviz vermeden, çekinmeden gerçekleri haykırabilmiş olmalarını, -bizlere de örnek olsunlar için- belirtmektir.

Bu elçi teatilerinden sonra, her iki tarafın orduları Kadisiyye'de karşı karşıya geldiler. O bölgede tarihin en meşhur meydan savaşlarından birisi cereyan etti. Müslümanların sayısı 8.000; kâfirlerin ise 60.000 civarındaydı. [249]

Müslüman ordu komutanı Sa'd hastaydı; bütün vücudunu çıbanlar kaplamıştı. Değil ata binmek, olduğu yerde bile zor oturabiliyordu. Onun için, savaşın sevk ve idaresini Halid b. Urfe'ye verdi.

Bu şekilde hasta olan Sa'd b. Ebi Vakkas, savaşı izleyeceği kaleye çıkmadan önce, ordu düzenini kurduktan sonra öğle namazını kıldırdı ve cihad ayetlerini okuyarak askerini cesaretlendirdi:

"Andolsun, Tevrat'tan sonra Zebûr'da da yazmışızdır ki, yeryüzüne (ancak) salih kullarım mirasçı olur." [250]

Bu konuşmasından sonra, Sa'd dört defa tekbir getirdi ve savaş başladı.

Her iki taraftan da birçok kişinin maktul düştüğü bu meydan savaşı, gecenin gelmesiyle durakladı, herkes mevzilerine çekildi.

Sabahleyin tekrar başlayan savaş bütün şiddetiyle dört gün devam etti.

Nihayet Müslümanlar İran ordusundaki fillerin gözlerini kör edince savaşın seyri değişti ve dördüncü gün öğlene doğru -ki bu güne Kadisiyye günü denir - büyük bir fırtına koptu. Kâfirlerin çadırlarını

249 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 43.
250 K.K. Enbiyâ Sûresi, 105.

yerlerinden söktü ve zaten bozulmaya başlamış olan Mecûsi ordusu kaçmaya başladı. Müslüman mücahitler, kaçmaya tevessül eden Rüstem'i ve onun en büyük komutanı olan Calinus'u da öldürerek zafer elde ettiler. Allah müminlere nusretini vermişti.

Böylece Kadisiyye savaşı İslâm'ın zaferiyle son buldu ve Müslümanlara İran yolu açıldı.

Târihçi Belâzûrî, Kadisiyye Savaşının olduğu tarihi Hicrî 16. senenin son günleri gibi gösteriyorsa da[251], savaş 14. yılda olmuştur.

Bunu takip eden senelerde de Kisra'nın ordusu her gün biraz daha geriledi ve nihayet o da yakalanarak öldürüldü. Bu şekilde, koca İran devleti yıkılarak yerine İslâm Devleti'nin kanunları kaim oldu. Kalan İranlılar da İslâm dinini kabul ettiler.

Ordu komutanı Sa'd'ın hastalığından ve yaralarından habersiz olan bazı askerler, *"Sa'd kalede otururken, biz savaşıyoruz!"* diye dedikoduya başlayınca; Sa'd bu dedikoducuları çağırarak yaralarını, çıbanlarını gösterdi ve onları bilgilerinin olmadığı hususlarda dedikodu çıkarmamaları konusunda uyardı.

Bir Mahkûmun Cihadı

Kadisiyye savaşının devam ettiği sırada, şarap içmekten mahkûm olan ve adı Ebû Mihcân olan bir Müslüman askeri, ayakları bağlanarak Sa'd'ın yanında, kaledeki bir odaya hapsedilmişti. Ebû Mihcân savaş alanında herkesin savaştığını görünce, Sa'd'ın hanımından kendisini serbest bırakıp Sa'd'ın atını da vermesini istedi. Serbest bırakıldığı takdirde, savaşıp akşam döneceğine dair yemin de etti. Bunun üzerine serbest bırakılan mahkûm, Sa'd'ın atını alarak savaş alanına gitti. Yiğitçe dövüşerek akşam olduğunda da gerçekten kaleye döndü ve mahkûm bulunduğu odaya girerek ayaklarını bağladı.[252]

251 *Fütûhü'l-Buldân*, s.256.

252 Ebû Mihcân'ın bu ilginç hareketinin ayrıntıları için bk. İbn A'sem, *Fütûh*, I-II, 164 vd.

Bir müddet sonra, kontrol için oradan geçen Sa'd, kan-ter içinde olan atını görünce şaşırdı ve ata ne olduğunu hanımından sordu.

Sa'd'ın hanımı Zubrâ hadiseyi anlatınca, Sa'd bu duruma çok sevindi ve gidip mahkûmu bu samimiyetine binaen serbest bıraktı [253]

Bir rivayete göre de Sa'd, savaş alanında atını ve üzerindeki mahkûmu fark etmiş; hatta uzaktan Müslüman askerlerini ve atlarını korkutan o büyük filin hortumunu da atına binmiş olan bu mahkûmun kestiğini görmüş, *"at benim atımdır; fakat fili yıkan darbe Ebû Mihcan'ın darbesidir"* demiştir. [254]

Kadisiyye savaşında, Müslüman ordusundan 2.500 kişi şehid olmuştu.

Savaştan sonra, Sa'd b. Ebi Vakkas, hemen zafer haberini Hz. Ömer'e göndererek İran'ın fethine devam edildiğini bildirdi.

Teravih Namazının Cemaatle Kılınması

Hz. Peygamber (s.a.s) ve Hz Ebûbekir'in hilâfeti zamanında teravih namazları bireysel olarak kılınıyordu. Bazen birileri diğerlerine uyuyor, Mescid'de karışıklıklar oluyordu. Müslümanlar buna bir çare arıyorlardı. Nihayet Ubeyy b. Ka'b'a gidip bu karışıklığın önlenmesinin nasıl olacağını sordular. O da onları saf hâline getirip onlara cemaatle teravih namazı kıldırdı. Bunu gören Hz. Ömer *"bu ne güzel bir bid'at!"* dedi ve o günden sonra teravih bu şekilde kılınmaya başladı. [255]

Kaynaklarımızda [256] geçen rivayetlere göre, teravih namazının bu şekilde kılınmasını kabul eden Hâlife Hz. Ömer, Hicrî 14. senenin Ramazan ayından itibaren teravih namazlarının cemaatle kılınmasını

253 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 44-45.
254 Bk: *Fütûhü'l-Buldân*, s. 258.
255 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 713.
256 Bk: İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 281; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 47.

resmen emretti ve böyle kılınması için de, vilayetlere emirnâmeler gönderdi. O günden itibaren Müslümanlar, teravih namazlarını cemaatle kılmaya başladılar. Hatta tarihçimiz İbn Sa'd'ın[257] bildirdiğine göre, Hz. Ömer Medine'de biri erkeklere, diğeri kadınlara namaz kıldırmak üzere iki imam da tayin etti.

Fetihler Devam Ediyor

Hicrî 14. senede Hz. Ömer (r.a), 'Utbe b. Ğazvân'ı Basra üzerine gönderdi.

Bütün komutanlarına olduğu gibi Hz. Ömer (r.a) 'Utbe'ye de bir mektup göndererek nasıl hareket etmesi gerektiği hakkında talimat verdi.

Hz. Ömer'in Allah'a ve davasına karşı duyduğu mesuliyeti göstermesi bakımından, bu mektubun bazı bölümlerini aşağıda naklediyoruz:

"... Ben seni düşmanın savaş cephelerinden birisi olan o Hint toprağında komutan olarak görevlendirdim. O konuda Allah'ın sana yardımcı olmasını dilerim. Ala b. Hadrami'ye yanına gelip sana yardımcı olması için yazdım. Sana gelince, daima onunla istişare et ve onu kendine yaklaştır; sonra da ora ahalisini Allah'ın dinine davet et! İcabet edeni kabul et, icabet etmeyene cizye teklifinde bulun! Bunu da kabul etmeyenlerle savaş! Sana verilen görev konusunda Allah'tan kork! Nefsinin kibir konusunda seninle mücâdele edip ahiretini mahvedebileceği ihtimalinden dolayı seni uyarıyorum; nefsine uyma! Ben zillette iken, Resûlullah (s.a.s) ile arkadaş oldum ve onunla yüceldim. Nefsim konusunda zayıftım, güçlendim; tâ ki kendisine itaat edilen bir emîr oldum. Öyle ol ki, konuştuğunda başkaları tarafından dinlenesin, emrettiğinde itaat edilesin! Salahiyetlerini aşmaman ve senden aşağı olanları hor görmemen ne büyük nimet! Günahtan korunduğun

257 *Tabakât*, III, 281.

gibi, dünya nimetlerinden de korun! Bana kalırsa, sana oyun yapıp seni cehenneme götürecek en korkulu şey budur. Dünya nimetlerine aldanmaktan, nefsim ve senin için Allah'a sığınırım. İnsanlar o derecede Allah'a koştular ki, Allah onların dünyalarını yüceltti; sonra da dünyaya meylettiler. Sen, dünyaya değil, Allah'a meyleti Zalimlerin çekişmelerinden, insanları ezmedeki yarışlarından Allah'a sığın, Allah'tan kork!" [258]

Bir tarafta Sa'd b. Ebi Vakkas, Kadisiyye'de İran ordusunu mağlup ederken, öbür yandan 'Utbe b. Ğazvân da Basra bölgesini fethetti.

Bundan sonra, İslâmî fütuhat hareketi durmayacak; kuzeyde Bizans, kuzeydoğuda İran şehirleri teker teker düşerek İslâm Devleti'nin kanunlarının idaresine gireceklerdir. Ancak biz bunların ayrıntılarına girmiyoruz.

İran, İslâm Devleti hudutları içerisine alınıp Kisra bile öldürülerek dünya zulüm ve sömürüsünü âdeta elinde bulunduran bu devlet ortadan kaldırılırken; Bizans cephesinde de Humus, Kınnesrin İslâm ordularının eline düşüyor ve Bizans Kralı Heraklius da Kostantiniyye'ye doğru çekilmeye, topraklarını İslâm Devleti'nin adaletine terk etmeye başlıyordu.

Bizans Kralı Heraklius Şâm Diyarına Veda Ediyor

Müslümanların fethettikleri topraklardan kaçıp Urfa'ya çekilen Heraklius'un Müslümanlarca fethedilen yerlere olan hitabı, tarihin unutulmaz sahifelerinden bir tanesidir. Gözyaşlarını tutamayan Bizans Kralı Heraklius, Bilâdu'ş-Şâm'a veda ederken geride bıraktığı topraklara şöyle sesleniyordu:

"Ey asırlardan beri devletimizi saadete boğmuş olan ülkeler! Ne yazık ki sizinle iftihar ettiğimiz günler geride kaldı. Ey kutsal topraklar! Sizden öyle kalbi yaralı bir şekilde ayrılıyorum ki,

258 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 48.

bundan böyle Rumlardan hiçbir kimse, korkmaksızın üzerinize ayak basamayacaktır!" [259]

Humus'un Müslümanlar tarafından kuşatılması kış boyunca devam etti; ancak bahar gelince, Bizanslılar cizye vermek şartıyla teslim oldular. [260]

Humus'un fethinden sonra, Hz. Ömer'in emri gereği Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh orada kalarak Halid b. Velid'i Kınnesrin üzerine gönderdi.

Çok sağlam ve yüksek olan kalelerine çekilen Bizans kuvvetlerine, Halid b. Velid şöyle bağırıyordu:

"Ben öyle bir Allah'a inanıyorum ki, siz bulutlara bile kaçsanız, Allah ya beni sizin yanınıza yükseltir; ya da sizi bizim yanımıza indirir!" [261]

Gerçekten de Halid, Bizans kalelerinin sarp kayalar üzerine kurulmuş olan Kınnesrin'i Allah'ın yardımıyla fethetmeye muvaffak oldu. Böylece Müslümanlar Bizans topraklarında ilerlemeye devam ettiler. [262]

Halid'in bu kahramanca fetihlerini duyan Hz. Ömer (r.a), yanındakilere şöyle demişti:

"Allah Ebûbekir'e rahmet etsin! İnsanları teşhiste benden ne kadar çok bilgiliydi! Vallahi Halid'i, onun hakkındaki bir şüpheden dolayı azletmedim. Fakat insanların ona tevekkül edeceklerinden korktum!" [263]

Üzgün üzgün Suriye topraklarını geride bırakan Bizans Kralı Heraklius, Kudüs'e yönelerek eski topraklarına şöyle seslendi:

259 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 52; *Diyarbekir Salnâmeleri*, Diyarbekir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, No: 14, İstanbul, 1999, III, 381.
260 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 52.
261 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 493; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 53.
262 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 493.
263 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 494; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 53.

"Sana selâm olsun ey Suriye! Bir selâm ki, ebedi ayrılığı haber veriyor! Artık Rumlar sana gelmeyecek, ya da korka korka gelecekler!" [264]

Bu sözlerinden sonra Heraklius Kostantiniyye'ye çekildi. [265]

Zühdün Anlamı

Suriye'yi ebediyen terk ederek Kostantiniyye'ye yâni bugünkü İstanbul'a yerleşen Bizans kralı Heraklius, daha önce Müslümanlara esir düşüp sonradan serbest bırakılan ve kendisiyle Kostantiniyye'ye gelmiş olan bir askerine, Bizans ve İran topraklarını bu hızla fetheden Müslümanların nasıl insanlar olduklarını sordu. Bizans askeri şöyle cevap verdi:

"Sanki onları görüyormuşsunuz gibi size tarif edeyim: Onlar gündüzleri at sırtında savaşır, geceleri zikrederler. İhtiyaçlarından fazla asla bir şey yemez, bir yere selâmsız girmezler. Davaları gerçekleşinceye kadar savaşta sebat ederler."

Bunun üzerine Bizans Kralı şöyle dedi:

"Eğer bu söylediklerin doğru ise, onlar, şu anda ayaklarımı bastığım yere dahi sahip olacaklar!" [266]

Gerçekten de Heraklius'un dediği oldu ve daha sonraki senelerde Kostantiniyye fethedilerek İstanbul oldu.

Kınnesrin'in fethinden sonra Haleb sulh yoluyla, yâni İslâm Devleti'ne cizye vermeyi kabul ederek; Antakya ise bazen savaşla, bazen de sulh yoluyla Ebû 'Ubeyde ve emrindeki Müslüman fatihler tarafından birkaç sefer fethedilerek İslâm kanunlarının hükmüne

264 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 494; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 53.
265 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 494.
266 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 53.

girdi.[267] Ardından Ebû 'Ubeyde, Halid b. Velid komutasındaki bir orduyu Maraş'a göndererek orayı da fethetti.[268]

İslâm'ı tebliğ için yapılan bu savaşlar, nihayet İlyâ, yâni Kudüs bölgesine kadar ilerledi.

Kudüs'ün Fethi (Hicrî 16. Sene)[269]

Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh Dımeşk'ı fethettikten sonra, Kudüs üzerine yürümeden önce bir mektup yazarak orada yaşayan Hıristiyanları İslâm'a davet etti. Hıristiyanlar Müslüman olmayı ya da cizye vermeyi reddedince, Ebû 'Ubeyde Kudüs üzerine gitmeye karar verdi. Kudüs İslâm ordularınca kuşatıldı. Bu kuşatmayı gören Hıristiyanlar bir şey yapamayacaklarını anlayınca, İslâm Devleti'ne cizye vermeyi kabul ettiler ve teslim olacaklarını, ancak şehri Müslümanların lideri Ömer b. Hattab geldiği takdirde ona teslim edebileceklerini Ebû 'Ubeyde'ye bildirdiler.[270] Ebû 'Ubeyde de hemen durumu Hz. Ömer'e bildirdi.

Halife Ömer (r.a), hemen devlet erkânını toplayarak bu konuda istişare etti.

Hz. Osman bunun İslâm devlet başkanlığı için zül olacağını söyleyerek Hz. Ömer'e gitmemesini, devlet merkezini boş bırakmamasını önerdi.

Hz. Ali ise Hz. Ömer'in gidişiyle Müslümanların fetih işinin daha da kolaylaşacağını öne sürerek Hz. Ömer'den bu teklifi kabul etmesini istedi.

267 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 494-495.
268 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 497.
269 Belâzurî, "17. senede" diye rivâyet eder (*Fütûhü'l-Buldân*, s. 145).
270 Taberî, *Târîh*, III, 608; Belâzurî, *Fütûhü'l-Buldân*, s. 144; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 500.

Hz. Ömer (r.a), Hz. Ali'nin teklifini kabul ederek onu Medine'de yerine vekil bıraktı ve hazırlattığı İslâm ordusuyla Şâm'a hareket etti. Hz. Ömer'in ordu komutanı Hz. Abbas'tı. [271]

Yeri gelmişken, burada bir hususa değinmek istiyoruz:

Hatırlanacağı üzere, Müslümanlarla İranlılar arasında cereyan eden ve birçok Müslüman askerinin şehid olmasıyla neticelenen Köprü Hadisesi'nden sonra da Hz. Ömer (r.a), uygulayacağı askeri taktik hususunda istişare yaptıktan sonra Hz. Ali'nin görüşünü kabul etmiş, devletin merkezi Medine'yi terk etmeyerek ordu komutanı olarak Sa'd b. Ebi Vakkas'ı İran cephesine göndermişti.

O hâlde Hz. Ömer-Hz. Ali ilişkisi, Şiî kardeşlerimizin zannettikleri gibi düşmanlık üzere değil, bilâkis İslâmî bir anlayışla Allah'ın kanunlarını ihya etmek için yapılan kardeşçe bir yardımlaşma ve dayanışma üzerineydi.

Ayrıca Hz. Abbas'ın Hz. Ömer (r.a) tarafından ordu komutanlığına tayinini de yine bu şekilde değerlendirmemiz gerekir.

Her iki halifemiz için de iktidar gaye değil araçtı. Hedef, İslâmî tebliği mümkün olan en uzak ülkelere ulaştırmak, oralarda Allah'ın hükümlerini hâkim kılmaktı.

Hz. Ömer'i Şâm'da, Ebû 'Ubeyde, Halid b. Velid, Yezid b. Ebi Sufyân gibi büyük İslâm komutanları karşıladı.

Hz. Ömer Şâm'da bir müddet kaldıktan sonra, şehri teslim almak ve Hıristiyanları cizyeye bağlamak için ordusuyla beraber Kudüs'e gitti.

Üç günlük bir müddet için Hıristiyanları şehrin dışına çıkaran Hz. Ömer, Kudüs'ü teslim alarak Hz. Dâvûd (a.s.)'ın mihrabında "*tahiyyetu'l-mescid* [*mescidi selâmlama*]" namazı kıldı. [272]

271 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 55.
272 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 55.

Ka'bu'l-Ahbâr Müslüman Oluyor

Ka'bu'l-Ahbâr, Kudüs'te yaşayan Yahudilerin ileri gelenlerindendi. Hem eşraftandı hem de büyük bir din adamıydı. Hz. Ömer, Kudüs'ü alıp şehri ziyaret etmeye başlayınca, Ka'bu'l-Ahbâr kendisine gelerek Müslüman olmak istedi. Hz. Ömer (r.a) ona Kur'an-ı Kerim'in: *"Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar! Biz, bir takım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut onları cumartesi adamları/Yahudiler gibi lânetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir"* [273] ayetini okudu. Ka'b bunları duyar duymaz Müslüman oldu; sonra da Hz. Ömer'e dedi ki:

"Yâ Emîre'l-Mu'minin! Tevrat'ta şöyle yazmaktadır: Allah, İsrailoğullarının malik olduğu bu toprakları sâlihlerden bir adam ıslah edecektir ki, müminlere merhametli, kâfirlere karşı şiddetli, içidışı bir, söyledikleri yaptıklarıyla çatışmayan, hak konusunda yakını ile yabancıyı ayırmayan, kendisine tabi olanlar ehl-i tevhîd, gece zahid, gündüz mücahid olup avret yerlerini yıkayanlar, kitapları göğüslerinde, dillerinde tekbîr, takdîs ve tehlil edenler, her hâlükârda, güzel topraklarda, yalçın dağlarda Allah'a hamdedenlerden oluşuyor. Kıyamette ise ilk defa cennete girecek olanlar bunlardır!"

Bunları duyan Hz. Ömer, hayretler içinde Ka'b'a dönüp *"bu söylediklerin gerçek mi?"* diye sordu. Ka'b, *"beni duyana yemin ederim ki, bu söylediklerim gerçektir!"* Bunun üzerine Ömer secdeye kapandı; sonra da kalkıp ellerini kaldırarak Allah'a şükretti. [274]

Ertesi gün, *Ka'bu'l-Ahbâr*'ın kılavuzluğunda, Hz Süleyman tarafından yaptırılmış olan mabedin yanında bulunan *"Kutsal Kaya"*ya gitti. Daha sonra oradan getirilen malzemelerle Ömer Camii'ni inşa ettirdi.

273 K.K. Nisâ Sûresi, 47.
274 İbn A'Sem, *el-Fütûh*, I, 227-228.

Hıristiyanlar Kudüs'ü ele geçirince, güya Hz. İsâ'nın intikamını almak için Yahudilerin kıblesi olan bu kutsal kaya mevkiini çöplük yapmışlardı. Çünkü daha önce Yahudiler, Hz. İsâ'yı çarmıha germek istedikleri yeri mezbelelik yapmışlar ve oraya *"Kumâme"* (çöplük) demişlerdi. [275]

Hz. Ömer (r.a), Kudüs'ü fethedince Hıristiyanların kirletmiş olduğu Davut (a.s.)'ın mihrabını tekrar temizletti. Böylece Kudüs, Hıristiyan ve Yahudilerin yapmış olduğu pisliklerden kurtarılmış oldu.

Hz. Ömer (r.a), Kudüs'ü fethettikten sonra, oradaki Hıristiyanlar için bir *"emân"* (ahitname) yazdı. Bu ahitnamenin içeriği oldukça ilginçtir. İşte o metinden bazı bölümler:

"Bismillâhirrahmanirrahim,

"Allah'ın kulu, müminlerin emîri Ömer'in *İlyâ* [276] halkı için verdiği emân şu şekildedir:

"... Onların kiliseleri ve kiliselerin müştemilatı işgal edilip mesken yapılmayacak, yıkılmayacak, arazileri ellerinden alınmayacak ve haçlarına dokunulmayacaktır. Hiç kimsenin malı alınmayacak; hiç kimse dinini değiştirmeye zorlanmayacak ve onlardan hiç kimseye zarar verilmeyecektir. Yahudiler, Kudüs halkıyla beraber kalmayacaktır. [277] *Buna karşılık, diğer ülkelerde olduğu gibi, Kudüs halkı da cizye verecektir. Buna ilâveten, Bizanslılar ve hırsızlar şehirden dışarıya çıkarılmalıdır. Bunlardan her kim şehri terk edecek olursa, gideceği yere varıncaya kadar güvence altındadır. Fakat buna rağmen Bizanslılardan kalmak isteyen olursa, onlar da şehir halkı gibi cizye verecektir. Aynı şekilde, Kudüs halkından da Bizanslılarla gitmek isteyen olursa, gidecekleri yere varıncaya kadar, hem kendileri, hem malları, hem de dinleri güvence altındadır. Savaştan önce Kudüs'e gelmiş olan*

275 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 55.

276 O zamanlar Kudüs'e "İlyâ" deniyordu.

277 Hz. Ömer (r.a), muhtemelen Yahudilerin, Hıristiyanlarla olan düşmanlıklarını bildiği için böyle bir tedbir alıyor.

yabancılar da aynı haklara sahiptirler; ister güvence altında ülkelerine döner, isterlerse de Kudüs halkıyla aynı şartlar altında ikamet etmeye devam edebilirler." [278]

Bütün bu fütuhat hareketlerinde Hz. Ömer'in çok önem verdiği bir şey vardı ki, o da, alınan bunca ganimetlerle Müslümanların dünyaya aldanmamaları için cihadlarının esas gayesini sık sık onlara hatırlatmasıydı.

İşte bunun içindir ki, Medine'den Şâm bölgesine gelince Müslümanlara şöyle seslenmişti:

"Ey insanlar, sahip olduğunuz kalbinizi ıslah ediniz ki, dışınız da ıslah olsun! Ahiretiniz için çalışınız ki, dünya işini halledesiniz! Biliniz ki Âdem'den bu yana hiç bir insan yoktur ki, babası ölmüş olmasın! Kim cennet yoluna girmek isterse, cemaatleşsin, cemaatten ayrılmasın! Çünkü şeytan, yalnız olanın arkadaşıdır. Hiçbiriniz size yabancı olan -nâmahrem- bir kadınla yalnız kalmasın; çünkü şeytan onların üçüncüsü olur. Kim Allah yolunda güzel amelleri yapılınca sevinir ve Allah'ın istemediği hareketler yapılınca da üzülürse, işte mümin olan odur." [279]

İran'ın Merkezi Medâin Düşüyor

Sa'd b. Ebi Vakkas Kadisiyye savaşından sonra, Nehreşîr'i de fethedince [280], Medâin'e sığınmış olan İran Şâhı'nın orada bulunan bütün hazinelerini Müslümanların eline geçmemesi için Hilvan'a naklettireceği haberi geldi.

Bunun üzerine Sa'd ordusunu toplayarak durumu askerlerine anlattı ve Allah'ın yardımıyla, taşmış olan Dicle'yi at ve kayıklarla geçerek Medâin'e vardılar.

278 Taberî, *Târîh*, III, 609.
279 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII. 56.
280 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,61.

Dicle o kadar kabarmıştı ki, karşı tarafta bekleyen İran askerleri Müslümanların hiç bir zaman bu nehri[281] geçemeyeceklerini zannediyor ve ilk Müslüman askerleri atlarını Dicle'nin sularına doğru sürünce *"divâne, divâne"* (Deli! Deli!) diyerek onlarla alay ediyorlardı.[282] Ne var ki Allah; kendisi için cihad edip canlarını feda edenlere yardım edeceğini vaad ediyor:

"Allah, dilediğini kendi yardımıyla destekler."[283]

Dicle'ye ilk defa atını süren Müslüman askeri de şu ayeti okuyup ilerliyordu:

"Hiç bir kimse yoktur ki, ölümü Allah'ın iznine bağlı olmasın. (Ölüm), belli bir süreye göre yazılmıştır. Her kim dünya nimetini isterse, kendisine ondan veririz; kim de ahiret sevabını isterse ona da bundan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."[284]

Yoksa şair İkbâl, bir şiirinde Dicle'ye seslenirken bu kahramanları mı dile getiriyordu:

"Ey Dicle! Kıyılarında göstermiş olduğumuz şanlı günleri yazdın mı?"

İslâm ordusu karaya çıkmaya başlayınca, İran askerleri kaçmaya başladı.

Müslüman askerlerinin karşı kıyıya çıkma hareketi tamamlanınca, Sa'd b. Ebi Vakkas orduyu toplayarak Medâin üzerine yürüdü. Fakat geç kalmıştı. Çünkü İran Şâhı Medâin'de ne varsa alıp kaçmıştı. Şehirde *"sonra geri geliriz"* ümidiyle veya götürmeye fırsat bulamadıkları hazinelerden başka her şeyi götürmüşlerdi.

Sa'd b. Ebi Vakkas şehrin teslim olması için üç günlük bir süre tanıdı. Sa'd'ın emirlerini İranlılara Selmân-ı Fârisî tercüme ediyordu.

281 Kaynaklarda *"bahr"*, yâni deniz olarak geçiyor.

282 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 126; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 64.

283 K.K. Âl-i İmrân Sûresi, 13.

284 K.K. Âl-i İmrân Sûresi, 145.

Nihayet üçüncü günü İranlılar teslim oldu ve Sa'd, adı *"Kasru'l-ebyad"* (Beyaz Saray) olan saraya girdi ve oranın en büyük salonunu mescit yaparak:

"Onlar geride nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar (makamlar), zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler bıraktılar. İşte böylece biz de onları başka toplumlara miras bıraktık." [285] âyet-i kerimesini okuduktan sonra, orada sekiz rekât fetih namazı kıldı (Hicrî 16. sene).

Târihin bazen insanları ürküten gariplikleri vardır. Bir zamanlar Müslümanlar, İslâm'ı tebliğ etmek için Beyaz Saray'ları fethederek oraları mescide çevirirlerken; bugün onların torunları Beyaz Saray'ların, Pentagon'ların esirleri oldular.

Fetih namazından sonra, Sa'd'ın askerleri gizli hazineleri; Şah'ın altından yapılmış olan tahtını, tacını buldular ve İslâm Devleti için büyük bir ganimet elde edilmiş oldu.

Sa'd, Beyaz Saray'ı heykel ve resimlerden temizleyerek Celulâ, Terit ve Musul fethine kadar Medâin'de kaldı. [286]

Medâin fethedildikten sonra Selmân-ı Fârisî oraya vali tayin edildi. Selmân oldukça basit elbise giyer, binek olarak basit bir palanı olan bir eşeği kullanırdı. Zaten fazla hüküm sürmeden orada vefat etti. Vefatı öncesinde ziyaretine gelen Sa'd b. Ebi Vakkas kendisine nasihat etmesini isteyince, Selmân ona şöyle demişti:

"Düşündüğünde, düşüncende; hükmettiğinde dilinin söyleyeceklerinde; paylaştığında da elinin hareketinde Allah'ı hatırla!" [287]

Selmân bunları söyledikten sonra ağlamaya başladı. Kendisine, *"neden ağlıyorsun?"* diye sorulunca şöyle dedi:

"Ben Hz. Peygamber (s.a.s)'in 'ahirette öyle bir geçit vardır ki, onu ancak yükü hafif olanlar aşabilir!' dediğini duydum. Benimse bu kadar çok eşyam var!"

285 K.K. Duhân Sûresi, 25-28.
286 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,66.
287 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 91-92; Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 196.

Vefat ettiğinde eşyalarına baktılar: Beyaz Saray'ın bulunduğu koca Medâin Valisi'nin evinde sadece bir testi, bir tas ve bir de ibrik vardı. [288]

Celula'nın düşmesinden sonra, Hilvan ve Musul da İslâm Devleti'nin idaresine alındı.

Hicrî 17. senede Cezire, Ahvâz, Sus şehirleri fethedildi.

Hicrî Takvim Tesis Ediliyor

Müslümanlar hem Mekke Şehir Devleti'nde hem de Medine İslâm Devleti'nde yaşarken kamerî takvimi kullanmalarına rağmen belli bir takvim başlangıcı yoktu.

İslâm gelmeden önce Kureyşliler, Mekke Şehir Devleti'nde; büyüklüğünü nazarı dikkate alarak Kusay b. Kilâb'ın ölümünü takvim başlangıcı olarak almışlardı. Fakat Fil hadisesini müteakip Mekkeliler bu kez de bu hadiseyi takvim başlangıcı olarak kabul etmişlerdi. [289]

Hz. Peygamber (s.a.s)'in Medine'ye gelir gelmez tarih kullandığı söyleniyorsa da [290], Müslümanlar tarafından tarihin ilk defa kullanılışına Hz. Ömer devrinde başlanmıştır. [291] Bu zamana kadar Müslümanlar değişik takvim başlangıçları kullanmışlardır. Bazı Müslümanlar, Medine'ye ilk vardıkları ay ve seneyi takvim başlangıcı olarak alırken, bazıları da Hz. Peygamber (s.a.s)'in hicret ettiği seneyi başlangıç olarak alıyordu. Bunun neticesi olarak ilk İslâm ravilerinde bazı tarih farkları ortaya çıkmıştır. Takvim başlangıcı olarak başka önemli olayları esas alanlar da vardı. (Ficâr harbi gibi). Yine bu cümleden olmak üzere bazı önemli şahısların ölümü de kabileler için takvim başlangıcı

288 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 196.
289 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 7-8.
290 Taberî, *Târîh*, II, 253.
291 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I, 10; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 10; es-Safadî, *el-Vâfi bi'l-Vefâyât*, I, 12.

olabiliyordu. Bütün bu farklı kabuller, mühim olayların tarihini tespitte önemli karışıklıklara sebep oluyordu. Takvimdeki bu karışıklık Hz. Ömer (r.a.)'ın hilâfeti dönemine kadar devam etti. Nihayet Hz. Ömer (r.a.) devrinde düzenli bir takvime ihtiyaç duyuldu. Buna, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Hz. Ömer (r.a.)'e yazdığı bir mektupta, "Senden mektup alıyoruz fakat tarihleri yok" demesi sebep olmuştu. [292]

Hz. Ömer'in Hicrî takvimi tesis etme sebebi olarak bir başka olay da rivayet edilmiştir: Bu rivayete göre, Yemenli bir zat Medine'ye gelerek Hz. Ömer'e şöyle demiştir [293]:

"Ey müminlerin emiri! Ben Yemen'den geliyorum. Orada insanlar 'tarih' diye bir şeyden bahsediyorlar ki, olayları 'falan seneden ve falan aydan' diye tanımlıyorlar."

Adamın bu söyledikleri karşısında şaşıran Hz. Ömer;

"Bu güzel bir şey, bunu biz de uygulayalım!" dedi.

Yine bir gün Hz. Ömer (r.a.)'a, üzerinde Şa'ban yazılı bir ahidnâme getirildi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): 'Bu hangi Şa'ban'dır? Gelecek olan Şa'ban mı?' diye sorduktan sonra yanındakilere: 'Öyle bir şey yapın ki, insanlar için anlaşılır olsun!' dedi. [294]

Bazıları Hz. Peygamber (s.a.s)'in nübüvvetinin, bazıları vefatının, [295] diğer bazıları da hicretinin başlangıç olmasını teklif ettiler. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): *"Biz Hz. Peygamberin (s.a.s) hicretini tarih başlangıcı olarak alalım, zira onun hicreti hak ile batılı birbirinden ayırmıştır!"* dedi. Bazıları da: *"Rum tarihini ihdas edelim; o tarih Zülkarneyn'den itibaren başlar"* dediler. Hz. Ömer (r.a.), *"O çok uzar"* dedi. Diğer bazıları İran takvim sisteminin kullanılmasını teklif ettiler. Hz. Ömer; *"Ne zaman İranlılardan bir şah ik-*

292 Taberî, *Târîh*, II, 253.

293 Ahmed b. Yahya b. Ahmed b. 'Umeyre ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Multemis fî Târîhi ehli'l-Endelusi*, el-Kâhire, 1967, s. 5 vd.

294 Taberî, *Târîh*, II, 253; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 10.

295 Taberî, *Târîh*, II, 253.

tidara gelse, kendinden önceki şahın tarihini kaldırır" dedi. Bunun üzerine hepsi Hz. Peygamber (s.a.s)'in Hicret'i üzerine ittifak edip Hz. Peygamber (s.a.s)'in Medine'de kaç yıl kaldığını hesapladılar. Ve bunun on sene olduğunu tespit ettiler. O günden sonra da Hicret Müslümanların takvim başlangıcı olarak kullanıldı. Senenin ilk ayı da Ramazan olarak teklif edildiği hâlde [296] Muharrem olarak kabul edildi.

Hicret'in tarih başlangıcı olarak kabul edilişi Hicret'in 17. veya 18. senesine rastlar. [297]

Bu tarihten itibaren, Türkiye'de laik cumhuriyetin kuruluşuna kadar, bütün İslâm toplumlarında Hicret takvim başlangıcı kabul edilerek Hicrî takvim kullanıldı.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ise, Hıristiyanlara ait olan milâdi takvim kullanılmaya başlandı.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2.8.1931 tarih ve 1869 sayılı emirleriyle bastırılan resmî Târih Kitabı'nda [298] bu konu ile ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir:

"Araplar, Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini tarih vakalarının zamanını tayinde mebde olarak kabul etmişlerdir. Hicret, mebde olmak üzere senelerin sayılmasına hicrî sene denir. Vakalar ay senesi ile hesaplanırsa ay hicri senesi, güneş senesi ile hesaplanırsa güneş hicrî senesi ismini alır. Bugün hemen bütün dünya milletleri İsa'nın doğduğu günü takvim mebdei kabul etmişlerdir. Bu senelere milâdî sene denir ve yalnız güneş senesiyle hesaplanır.

296 Taberî, *Târîh*, II, 253.

297 Buhârî, *Târîh*, I, 10; Taberî, *Târîh*, II, 253; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 10. Konu ile ilgili diğer ayrıntılar için bk. el-Kâfiyecî, *el-Muhtasarü'l-Mufid fî İlmi't-Târîh*, el yazması, Süleymaniye Kütüphânesi, No: 3402, s. 9a-10b. ez-Zehebî, takvimin tesbitini, Hicretin 16. senesi olayları içerisinde zikreder (bk.*Târîhu'l-İslâm*, III, 78).

298 I, 9.

"Türkler, bütün medenî milletler gibi Türk Cumhuriyeti'nin teessüsünden beri tarihe mebde olarak milâdi seneyi ve zaman ölçüsü olarak güneş senesini kabul etmişlerdir."

İçki İçenler Cezalandırılıyor

Yine bu senede, yâni Hicrî 18. senede, Bizans cephesi genel komutanı durumunda bulunan Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh, Halife Ömer'e bir mektup gönderdi. Mektubunda, gaza sırasında iki Müslüman'ın şarap içtiklerini, buna karşı nasıl davranacağını soruyordu. Hz. Ömer şu cevabı yazdı:

"Onları halkın huzuruna getirerek şarabın helâl mi, haram mı olduğunu sor. *"Haramdır"* derlerse 80'er sopa ile had cezası ver; *"Helâldır"* derlerse, boyunlarını vur." O iki kişi çağırıldıklarında pişmanlık duydular ve *"şarap haramdır"* dedikleri için de her birisine 80 sopa atıldı. [299]

Şâm'da Veba

Yine bu senede Şâm'da veba oldu ve Şâm bölgesi Komutanı Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh ve Mu'âz b. Cebel'in de aralarında olduğu birçok Müslüman öldü.

Bu sıralarda Hz. Ömer Şâm'a gelmek istemiş ve fakat orada veba olduğunu öğrenince geri dönmüştür. Bu vebada Yezid b. Ebi Sufyân da öldüğü için, Hz. Ömer onun yerine kardeşi Muaviye'yi Şâm valisi olarak tayin etti. İbnu'l-Esîr'in rivayetine göre, bu vebada 25.000 kişi hayatını kaybetti. [300] Vefat edenler arasında, Hz. Peygamber (s.a.s)'in Yemen'e göndermiş olduğu meşhur sahabi Mu'âz b. Cebel de vardı. Mu'az, Resûlullah (s.a.s)'in vefatına kadar Yemen'de kalmış, sonra

299 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 555.
300 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 558 vd.

Medine'ye; Hz. Ömer zamanında da cihad etmek üzere Şâm'a gitmişti. İşte o korkunç vebada o ve ailesinin tamamı vefat ettiler. [301]

Veba felaketinden sonra Hz. Ömer, devletin çeşitli bölgelerini teftiş etmek istedi ve seyahatine, vebadan büyük zarar gören Şâm'la başladı.

Hz. Ömer (r.a), Şâm'a hareketinden önce, Medine'de devletin işlerini yürütmek üzere yine Hz. Ali (r.a)'ı görevlendirdi ve onu yerine vekil bıraktı. [302]

Her Şeyleriyle Örnek İnsanlar

Hz. Muhammed (s.a.s) ve onun güzide sahabesi her hareketleriyle Müslüman topluma örnek insanlardı. Aslında sadece Müslümanlar için değil, tüm insanlar için örnektiler. Savaşlarında, barışlarında, sevmelerinde, nefret edişlerinde, şerefte, tevazuda sîretleriyle yâni hayatlarıyla tüm insanlık için örnek oldular.

Hicrî 18. senede, İslâm Devlet Başkanı Hz. Ömer, Suriye-Filistin bölgesini kontrol edip, bu sene vuku bulan vebanın neticelerini tespit için Şâm'a gitti. [303]

Müslümanlara ve diğer insanlara karşı olan tevazuunu göstermesi bakımından Hz. Ömer'in şu hareketi ne kadar manidardır:

Hz. Ömer (r.a), maiyetiyle birlikte Şâm'a yaklaşıyordu. Yolculukta deveye binme işini hizmetçisiyle sıraya koymuştu.

Şehre yaklaştıklarında deveye binme sırası hizmetçiye gelmişti.

İslâm Devlet Başkanı Hz. Ömer, bütün gurur ve kibir perdelerini yırtarak nefsini ayakları altına aldı ve deveden inerek hizmetçisini bindirdi.

301 İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 387 vd. Bu vebada, Hudeybiye'nin meşhur mücahidi Ebû Cendel ve Mekke fethinden sonra Müslüman olan babası Suheyl b. 'Amr da vefat etmişlerdir (İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 404-405).

302 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 561.

303 Ayrıntılar için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, II, 167 vd.

Böylece şehre girdiler. [304]

Yanında ne bir emir subayı, ne de bir koruma polisi vardı. Buna gerek de yoktu; çünkü herkese polislik, bekçilik görevini zaten o yapıyordu. İslâm'la şekillenmiş kişiliğiyle insanlığa emniyet saçıyor ve adalet dersleri veriyordu.

Toplanan kalabalık, Devlet Başkanı'nı onun askerinden bile fark edemiyordu. İslâm'ın tevazu ilkesi sosyal yönden aralarındaki farkı o kadar kaldırmıştı ki, hangisinin komutan, hangisinin er olduğu giysilerinden bile anlaşılmıyordu. Komutan-er ilişkileri, üniforma ve rütbeden değil; takva ve samimiyetten kaynaklanıyordu. Er; komutanına karşı en yüksek seviyede saygı duyarken, onun ne silâhının gücünden ne de taşıdığı rütbeden korkuyordu. Asker ve komutan, ikisi de aynı şeyi elde etmek istiyordu: Allah rızası...

Kortejler, fors alâmetleri, makam arabaları olmadığından, Hz. Ömer'i tanımayanlar, hizmetçisinin bindiği devenin yularını tutarak yürümekte olan Devlet Başkanı Hz. Ömer'e şöyle sordular:

"Emiru'l-müminin nerede?"

Hz. Ömer (r.a) kısaca şu cevabı verdi:

"İşte önünüzde!" [305]

Koca Ömer! Mekke'yi dehşetiyle, heybetiyle korkutan Ömer b. Hattab, İslâm Devleti'nin başkanı olmuş, hizmetçisini deveye bindirip yularından tutmuş çekiyordu.

Adaletine kurban olduğum yüce Allah'ın bize olan sevgisi ne kadar sonsuz ki, bizi bu yüce kanunun, yâni İslâm'ın müntesipleri saydı!

Şeytanların kendisinden korktuğu Ömer b. Hattab'ı, hiçbir zorlama yokken, üstelik kendisi devlet başkanı iken bir köleye hizmet ettiren kanuna, zihniyete insan kurban olmaz da ne olur?

304 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 561.
305 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 561.

İnsanların kanını sülük gibi emen çağdaş tağutlar, firavunlar, biraz dönüp tarih okumaz mısınız? Ömer'leri görüp tantanalarınızdan utanmaz mısınız? Villâlarda, şatolarda saltanatlar sürerken, hesabı sizden sorulacak olan bu insanların, *zir u zeber* olmuş haklarını hiç hatırlamaz mısınız?

Yolculukta Hz. Ömer'in gömleği yırtılmıştı. Yamalatmış, yamalı gömleği tekrar sırtına geçirmişti.

Adalet timsali Ömer, Şâm şehrinin güzelliklerine baktı, sonra da şu ayet-i kerimeyi okudu:

"Onlar geride nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar (makamlar), zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler bıraktılar. İşte böylece biz de onları başka toplumlara miras bıraktık." [306]

Târihin gariplikleri insanları ürkütmesin de ne yapsın?

Bu anlatılanlar müstekbirlere gülünç ve masal gelebilir. Çünkü onlar milletin sırtından her dakika elbise değişmeye, makam otolarına milyarlar yatırmaya alışmış sorumsuz kimselerdir. Bu vicdansızlar altı milyarlık insanlık âleminin *"ulu'l-emr'e itaat"* müessesesini sömürmeyi o kadar itiyat hâline getirmişlerdir ki, halk da onlara kanıp işledikleri haram ve irtikâplara helâl demeye başlamıştır.

Nihâvend Savaşı

Hicrî 20. senede [307] Hz. Ömer (r.a), Medâin'in düşmesinden sonra, İran Şâhı'nın büyük bir ordu toplayarak Müslümanlara saldırmak üzere olduğunu haber aldı. Halife onlara karşı bir ordu göndermek istiyordu. [308] Fakat İslâm ordusunu kime teslim edecek, kimi komutan yapacaktı? Günlerce bunu düşündü. Çünkü İran ordusu çok büyük, Müslümanlar

306 K.K. Duhân Sûresi, 25-28.

307 Bazı rivâyetlere göre de 19. veya 21. senede oldu (Bk: *Fütûhü'l-Buldân*, s.302-303). V'Allahu Te'âlâ e'lem!

308 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, III, 83 vd.

ise Bizans, Mısır, Şâm ve İran gibi çok değişik cephelerde savaştıklarından, sayıları düşmanlarınınkine nazaran oldukça azdı. Bu şekilde kimi komutan yapacağını düşünürken, bir gün Numan b. Mukarrin'i, Mescid'de[309] namaz kılarken gördü. Onu bekledi ve namazını bitirdikten sonra ona şöyle dedi:

"Ey Numan! Seni bir göreve tayin edeceğim!"

Numan şu cevabı verdi:

"Para ile ilgili bir işse, hayır! Cihadla ilgili ise evet diyorum!"[310]

Numan'ın bu cevabına çok sevinen Halife, onu İran'a karşı savaşacak olan orduya komutan tayin ederek Nihâvend'e gönderdi.

Numan ordunun başına geçince, İran Şâhı'na Muğire b. Şu'be'yi elçi olarak göndererek onları İslâm'a davet etti. Fakat Şah savaşmayı tercih edince, Muğire geri döndü ve haberi komutanına bildirdi.

Askerleri İran ordusuna çok yakın olan Komutan Numan, kurmaylarını toplayarak onlara:

"Ben bayrağımı üç defa kaldırıp sallayacağım. Birinci sallayışımda herkes ihtiyaçlarını görsün ve abdest alsın; ikinci sallayışımda kılıçlarını hazırlasınlar; üçüncü sallayışımda da, herkes saldırıya geçsin ve hiç kimse diğerinin akıbetiyle ilgilenmesin! Komutanınız Numan bile öldürülse, savaş bitinceye kadar onunla ilgilenmeyin! Bana gelince, ben Rabbime bir dua edeceğim ve hepinizin bu duaya iştirak etmesini istiyorum:

"Yâ Rabbi! Bize fethi ve zaferi nasip ederek Numan'a şehâdeti tattır!" dedi ve elindeki bayrağı üç defa sallayarak hücuma geçti.[311] Böylece savaş başladı.

Savaşın ilk yaralısı, komutan Numan b. Mukarrin oldu. Yardımcılarından Ma'kil onunla ilgilenmek istediyse de, o kendisini terk edip savaşmasını istedi.

309 Devletin merkezi olan Medine'deki Peygamber Camisi.
310 Belâzurî, *Fütûhü'l-Buldân*, s.300; Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 231.
311 Mes'ûdî, *Murûc*, s.234; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 116.

Bunun üzerine komutayı Huzeyfe [312] üstlenerek savaşı sürdürdü ve Allah onun elinde zaferi lütfetti.

Binlerce insanın ölümüne sebep olan savaş sona erip Allah Müslümanlara zaferi lütfedince, Ma'kil, komutanı Numan'ın yanına koştu. Numan hâlâ yaşıyordu ve dudaklarından şu sözler duyuldu:

"Allah Müslümanlara ne yaptı Ma'kil?"

"Allah onlara fethi nasip etti!" dedi.

Bunun üzerine Numan gözlerini açıp:

"Binlerce defa Allah'a hamd olsun! Bu güzel haberi derhal Ömer'e yazın!" [313] dedi ve özlemini çektiği şehâdete kavuştu.

Dinever'e yakın olan Nihâvend'de, İran Şâhının öldürülmesi ve ordusunun yenilip kaçmasıyla neticelenen bu savaş da, tarihe *"Nihâvend Savaşı"* diye geçti. [314]

Hz. Ömer (r.a), zafer müjdesini getiren Ebû Osman en-Nehdi'ye ilk önce Numan'ı sordu. Ebû Osman, Numan'ın şehid olduğunu söyleyince, Halife *"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi raci'ûn"* dedikten sonra, başını elleri arasına alıp ağlamaya başladı. [315]

Nihâvend düşüp teslim olduktan sonra, İslâmî fütuhata İran içlerine doğru devam edildi.

Değerlendirme

Nihâvend Savaşında özellikle iki husus dikkatimizi çekiyor:

Birincisi, kendisine görev teklif edilen Numan'ın, bu görevi para ile ilgili değil, gaza, yâni cihadla ilgili olduğu takdirde kabul edeceği hususudur. Bu, sahabenin para ile ilgili işlere ne kadar bigâne

312 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 117.

313 Belâzurî, *Fütûhü'l-Buldân*, s.301.

314 Bu büyük savaşın diğer ayrıntıları için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 128 vd.

315 Belâzurî, *Fütûhü'l-Buldân*, s.301.

kaldıklarını gösteriyor. Onlar için aslolan Allah rızasıydı ve dünya malında gözleri yoktu. Günümüzün Müslümanları ise dünya malına çok önem verdiklerinden dolayı kaybediyorlar. Öyle ki, neredeyse asıl görevleri, dünya için yaşamak oldu. Günümüz Müslüman'ı, Allah rızasını nasıl kazanacağını araştırmak yerine, dünya para piyasalarını konuşuyor, kendisine onu dert ediniyor. Onu dert edindiği için de dertlerden kurtulamıyor.

İkincisi, Komutan Numan'ın şehâdete olan iştiyakıdır. Bu husus da öyle görünüyor ki, Müslümanların literatüründen ya silindi ya da silinmek üzere...

Mısır'ın Fethi

Rivayetlere göre, Hz. Ömer, Kudüs'ü fethettikten sonra, Hicrî 20. senede Amr b. As'ı ve Zübeyr b. Avvâm'ı Mısır'ı fethetmeye gönderdi.[316] Onlar da İslâm ordusunu alarak Mısır'a gittiler ve ora halkını İslâm'a davet ettiler. Hatta Amr b. As, Hz. Peygamber (s.a.s)'in Kıptîler hakkında çok iyi düşündüğünü, onlara iyi davranılması gerektiğini emrettiğini söyledi.[317]

Müslümanlar Mısır kalelerine yaklaşınca, Kıptîler telaşa düştüler ve kendi aralarında nasıl davranacaklarına dair müzakerelere başladılar. Savaş başlamadan önce, Amr b. As bir elçiyle onlara şu teklifleri gönderdi:

"Ya Müslüman olun ya da can güvenliğiniz karşılığında cizye vermeyi kabul edin! Bunlardan hiç birini kabul etmiyorsanız, o zaman sizinle savaşırız!"[318]

Altı ay[319] kadar Mısır kalelerini kuşatan Müslümanlardan bu teklif gelince, Kral Mukavkıs Kıptîlere şöyle dedi:

316 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 564; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 118.
317 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 119.
318 İbn İyâs, *Bedâyi'u'z-Zuhûr fi Vakâyi'idduhûr*, I, Kısım 1, s. 96.
319 İbn İyâs, *Bedâyi'i-Zuhûr*, I, Kısım 1, s. 96.

"Bu teklif karşısında görüşünüz nedir?"

Kıptîler şu cevabı verdiler:

"Bizim bu insanlara gücümüz yetmez. Onlar için ölüm yaşamaktan çok daha önemli. Onlar için tevazu, yücelmekten daha sevimli. Hiç birinin zerre kadar dünyaya meyli yoktur. Toprağın üzerine oturur, binekleri üzerinde yemeklerini yerler. Komutanları ise onlardan herhangi birisi gibidir. Aralarında en düşük seviyeli olanı hangisidir bilinmez. Efendi ile köle birbirinden fark edilmez. Onun için onlarla barış yapmamızda yarar var!" [320]

Bunun üzerine Mısır Mukavkısı, Amr b. As'a haber göndererek barış şartlarını görüşmek üzere bir heyet göndermesini istedi. Amr da 'Ubede b. Samit başkanlığında bir heyeti Mukavkıs'a gönderdi.

Müslüman heyeti Mısır Kıptîlerinin yanına varınca, kralları Mukavkıs, derisinin renginden dolayı 'Ubede b. Samit'i küçümseyerek *"bu siyah adamın başınıza reis seçilmesine nasıl razı oldunuz?"* [321] deyip şöyle devam etti:

"Benden bu siyah adamı uzaklaştırın ve onun yerine başkası gelip benimle konuşsun!" dedi.

Müslümanlar Mukavkıs'a şu cevabı verdiler:

"Bu siyah adam, hem bizim en faziletli kişimiz, hem de Efendimizdir!"

Bunun üzerine Mukavkıs:

"Yaklaş ve benimle kibarca konuş ey siyahî! Çünkü ben siyahlığından ürküyorum!"

Bunun üzerine Mukavkıs'a yaklaşan 'Ubede, yukarıda belirtilen üç seçenekten birisini seçmelerini istedi, yâni ya Müslüman olmayı, ya can güvenlikleri karşılığında cizye vermeyi kabul etmelerini, ya

320 İbn İyâs, *Bedâyi'i-Zuhûr*, I, Kısım 1, s. 96.

321 Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, I, 12.

da bunlardan hiç birini kabul etmedikleri takdirde savaşacaklarını belirterek dördüncü bir şıkkın bulunmadığını söyledi. [322]

Mukavkıs, 'Ubede'ye şu cevabı verdi:

"Rum/Bizans askerlerinin haddi hesabı yoktur. Onların sizleri katlederek son askerinize kadar bitireceklerinden korkuyorum. Onun için, her Kıptî başına 2, komutanınıza 100 ve Halifenize de 1000 dinar olmak üzere size para verip barış yapalım; Rum askerleri sizi kuşatmadan çekip ülkenize gidin!"

'Ubede ona şu cevabı verdi:

"Ey falanca! Bizi Rum askerleriyle korkutmak istiyorsun. Şunu bil ki, biz onlarla savaşmayı tercih ederiz. Sizleri yenersek Allah'a hamdolsun deriz, eğer bizi yenecek olursanız, bilin ki Allah'a kavuşmayı ve cennete gitmeyi daha çok arzuluyoruz. Zikrettiğin paraya gelince, biz kendileri için malın hiçbir değeri olmayan bir topluluğuz! İster az olsun, ister çok olsun!"

'Ubede'nin bu kararlılığı üzerine Mukavkıs;

"Yâni söylediğiniz üç tekliften başkasını kabul etmiyor musunuz?" dedi.

'Ubede şu cevabı verdi:

"Yerin ve göğün Rabbine yemin ederim ki, hayır! Üç tekliften hangisini istiyorsanız onu seçin!" [323]

Bunun üzerine Mukavkıs, kendi adamlarına dönerek bu konuda ne düşündüklerini sordu. Onlar da Müslümanların tekliflerini kabul etmeyeceklerini söylediler. Kıptîlerden bu cevabı alan 'Ubede, ayağa kalkarak Mukavkıs ve adamlarını terk etti.

Mukavkıs, kendi kavminden, Müslümanların ikinci teklifini, yâni cizye vermeyi kabul etmelerini istediyse de onlar kabul etmediler. [324]

322 İbn İyâs, *Bedâyi'i-Zuhûr*, I, Kısım 1, s. 96; Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, I, 12-13.

323 İbn İyâs, *Bedâyi'i-Zuhûr*, I, Kısım 1, s. 97.

324 İbn İyâs, *Bedâyi'i-Zuhûr*, I, Kısım 1, s. 97.

Kıptîler bu şekilde Kralları dinlemeyince, Amr b. As savaş emrini verdi. Yapılan savaşta, Allah galibiyeti Müslümanlara nasip etti ve fetih müyesser oldu. Fetih gerçekleşince de, bu sefer cizyeye razı olarak dinlerinde kaldılar.[325] O dönemden günümüze kadar Kıptî Hıristiyanlar, hiçbir zorlamaya tabi tutulmadılar ve Müslümanların fethettikleri diğer coğrafyalarda olduğu gibi, günümüze kadar inançlarını ve geleneklerini korumayı sürdürdüler.[326]

Mısır'ın fethine Amr b. As dışında birçok sahabi de katılmıştır ki, Zübeyr b. Avvâm, Mikdâd b. Esved, 'Ubede b. Samit, Ebû'd-Derdâ, Fadala b. Ubeyd, Amr b. Alkame, Sa'd b. Ebi Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme bunlardan bazılarıdır.[327]

İslâm Târihi kaynaklarında[328], Mısır'ın fethiyle ilgili çok ilginç bir hadise anlatılır:

Söz konusu rivayete göre, Amr b. As, Mısır'ı fethedince, oranın halkı kendisine gelerek şöyle dediler:

"Ey Emîr! Her sene şu içinde bulunduğumuz ayın 11. günü gelince[329]*, bakire bir cariyeyi bulur, anne ve babasını razı ettikten sonra onu süsler, güzel elbiseler giydirir ve Nil'e*[330] *atarız.*[331] *Bunu yapmazsak Nil akmaz, biz de perişan oluruz!"*

Amr onlara şöyle dedi:

"İslâm asla böyle bir uygulamayı kabul etmez! İslâm gelince, batıl inançları yok eder!"

325 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 566.
326 Ayrıntılar için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 119-120.
327 Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, I, 50.
328 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 127.
329 İbn Kesîr ise, ayın 11'ini değil 12'sini zikreder (*el-Bidâye*, VII, 121).
330 Nil Nehri'ne.
331 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 121.

Amr onların isteklerini kabul etmeyince, Mısırlılar oradan göç etmeye karar verdiler. Bunun üzerine Amr, durumu Hz. Ömer'e yazdı. Hz. Ömer de Amr'a şu cevabı yazdı:

"O Kıptîlere doğru demişsin! İslâm, batıl inançları yok eder. Sana göndereceğim mektuba bir pusula iliştiriyorum. Eline geçince onu Nil Nehri'ne at!"

Amr b. As, mektubu içerisinde gönderilen pusulayı açıp okuduğunda, onda şunlar yazılıydı:

"Allah'ın kulu, Müminlerin Emiri Ömer b. Hattâb'tan, Mısır Nili'ne... Eğer şimdiye kadar kendi kendine akıyor idiysen, artık akma! Yok, seni akıtan Allah ise, Vâhidu'l-Kahhâr olan Allah'tan seni akıtmasını diliyorum." [332]

Amr b. As, Hz. Ömer'in Nil Nehri'ne gönderdiği mektubu okuduktan sonra onu Nil'e attı. Ondan sonra Nil'in akmaması şöyle dursun, on arşın da seviyesi yükselerek akmaya devam etti. [333] Böylece İslâm, insanlıkla bağdaşmayan bu cahilî âdeti kaldırmış oldu. [334] Aslında o dönem Mısır toplumunda [335] çok ilginç hadiseler vardır ki, tarihçi el-Hemedânî bizlere bunları uzun uzun nakletmektedir. [336]

Târihçi Tağriberdî, Mısır'da bulunan garip hayvanlardan, yiyeceklerden, madenlerden söz ederken, petrol ve afyonu da zikretmektedir.

Müslümanların Mısır'da karşılaştıkları ve başka yerlerde mislini görmedikleri garipliklerden bir tanesi de, Firavun mezarları olan piramitlerdir. Abbâsî Halifesi Me'mûn, Mısır'a gidince, merakını gidermek için esrarengiz olan bu piramitlerden bir tanesinin kapısını

332 İbnü'l-Fakih el-Hemedânî, *Muhtasaru Kitâbü'l-Buldân*, Beyrut, 1302, s. 65; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 127; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 122; Tağriberdi, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, I, 36.

333 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 127.

334 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 122.

335 Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*,

336 Bk: *Kitâbü'l-Buldân*, s. 56 vd.

bulmak üzere açtırmış ve piramidin inşaatında kullanılan kaygan geçidi ortaya çıkarmıştır. [337]

...

Yine 20. senede, Resûlullah (s.a.s)'in müezzini Bilâl, Şâm'da vefat eti. [338] Bilâl, annesi ile beraber İslâm'ın ilk günlerinde Müslüman olmuş, Allah yolunda çokça işkence görmüştü. Hz. Peygamber (s.a.s) onu müezzinlikle görevlendirmişti. Resûlullah (s.a.s) vefat edince, o da artık ezan okuyamaz olmuştu. [339]

Bilâl'in vefatından bir sene sonra da, Yemen'den Anadolu'nun güney bölgelerine kadar olan topraklarda, durmadan Allah rızası için cihad eden, vücudunun her tarafı savaşlarda aldığı yara izleriyle dolu, İslâm kahramanı, Allah'ın kılıcı Halid b. Velid, Humus'ta vefat etti.

Hicrî 22. senede fütuhat hareketleri fazlalaşarak Azerbaycan fethedildi ki, Müslümanların Türklerle ilk defa savaşmaları da bu seneye rastlar. [340]

Aynı senede İran'da İstahr ve Hemedân da fethedildi. [341]

Sâriye Olayı

Hz. Ömer'in dava ve mücâdelesinin bu kısa tarihçesini noktalamadan önce, bütün kaynaklarımızda zikredilen bir olaydan söz etmek istiyoruz.

Hicrî 23. senede Hz. Ömer (r.a), İran'da, bugünkü Türkiye'nin hudutlarına yakın bir yerde bulunan Dârâbicerd üzerine bir ordu gönderdi. İslâm ordusu şehri kuşattı. Fakat her taraftan İran askerleri geliyordu. İran Kürtlerinin de Fars ordularına yardım etmesi sonucu, Müslümanlara

337 Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, I, 40.
338 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 124.
339 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 124.
340 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 123 vd.
341 Taberî, *Târîh*, IV, 174.

karşı büyük bir kuvvet toplandı.[342] Müslümanlar umulmadık bir şekilde asker yığınlarıyla karşılaşınca, ordu içerisinde *"bu kadar çok askere karşı nasıl savaşırız?"* endişeleri dolaşmaya başladı.

Rivayet edilir ki, Hz. Ömer (r.a) o gece Müslümanların bu durumunu ve gündüzün tam ortasında maruz kaldıkları tehlikeyi rüyasında gördü. Ertesi gün, Müslümanları camide topladı; sonra da minbere çıktı[343] ve rüyada gördüklerini onlara anlatarak şöyle dedi:

"Müslümanlar şu anda büyük bir ovada bulunuyorlar. Şayet bu durumda kalsalar, düşman her taraftan onları çembere alacak. Fakat sırtlarını ovanın bitiminde bulunan dağa verirlerse, tek taraftan ve daha kolay savaşırlar."

Sonra birden bire Hz. Ömer (r.a), *"ey Sâriye dağa! Dağa doğru gidiniz!"* diye bağırdı ve toplanmış olan cemaate dönüp şöyle dedi:

"Allah'ın görünmeyen orduları vardır! Umulur ki onlar benim söylediklerimi Sâriye'ye ulaştırırlar!"

Gerçekten de Sâriye, Allah'ın lütfuyla Hz. Ömer'in dediklerini duydu ve orduyu dağa doğru çekti.[344]

Bazı rivayetlere[345] göre bu olay Hz. Ömer'in hutbe okuduğu sırada olmuş ve Allah'ın bir lütfu olarak binlerce kilometre ötelerde İranlılarla savaşmakta olan komutanı Sâriye'nin durumu kendisine gösterilmiş; tehlikede olan İslâm ordusunun dağa tırmanmaları halinde kurtulacağı bildirilmiş; Hz. Ömer de *"Ey Sâriye! Dağa tırmanın!"* diye bağırmış. Hz. Ömer'in sesini binlerce kilometre öteden duyarak askerini dağa çeken Sâriye de savaşı kazanmış, büyük ganimetlerle zaferi elde etmiştir.[346]

342 Taberî, *Târîh*, IV, 178; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 42; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,158.
343 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 158.
344 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 42-43.
345 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 158.
346 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 156.

Nitekim Sâriye'nin habercisi Medine'ye geldiğinde hadise ondan soruldu. O da gerçekten savaş günü böyle bir ses işittiklerini ve dağa tırmanarak muzaffer olduklarını anlattı.[347]

Bu hadiseye, Allah'ın dilediği zaman, dilediği kimselere yardım ettiğine ve salih kullarına kerametler lütfettiğine inanmayanlar olabilir. Ne var ki, Allah Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlara yardım eden görünmez orduları ve Kendisinin manevi yardımlarını müjdeliyor. Burada yeri olmadığı için meselenin ayrıntılarına girmiyoruz. Şu kadarını söylemekle yetiniyor ve diyoruz ki: Hangi Müslüman maddi bütün imkânlarını harcayarak Allah yolunda samimi olarak mücâdele verirse, Allah ona yardım eder. Çünkü O, Kur'an'ında şöyle söylüyor:

"Allah dilediğini yardımıyla destekler."[348]

"Siz Allah'a yardım ederseniz (yâni O'nun davası için mücâdele verirseniz) O da size yardım eder."[349]

"Sayınızın az olup, herkes tarafından ezildiğiniz (horlandığınız) zamanı hatırlayın. Halkın sizi tutup kapmasından korkuyordunuz. (İşte bu hâlde iken Allah) sizi, ev-bark sahibi yaptı, yardımıyla kuvvetlendirdi, size en temiz ve güzel şeylerden rızık verdi. Tâ ki şükredesiniz."[350]

"Allah size yardım ederse artık sizi yenecek yoktur. Sizi yardımsız bırakırsa ondan sonra size yardım edebilecek kimdir? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdır."[351]

Bir de denebilir ki; *"mademki Hz. Ömer binlerce kilometre ötede savaşan İslâm ordusunu tehlikede görüp emriyle kurtardı, kendisini öldürmeye gelen Mecûsi Ebû Lu'lue'yi neden görmedi?"*

347 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 336; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 43; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 159.
348 K.K. Âl-i İmrân Sûresi, 13.
349 K.K. Muhammed Sûresi, 7.
350 K.K. Enfâl Sûresi, 26.
351 K.K. Âl-İmrân Sûresi, 160.

Deriz ki, her şeyde ilk kaynağımız Kur'an ve Sünnet olduğu gibi bu meselede de kaynaklarımız bunlardır.

Allah, Peygamberine lütfettiği mucizeleri olduğu gibi, velilerine ihsan buyurduğu kerametleri de dilediği zaman verir! Nitekim Müslüman olarak hepimizin bildiği meşhur Hz. Yusuf kıssası da buna delildir.

Bir kaç kilometre ötede kuyuya atılan oğlu Yusuf'un, orada olduğunu -Allah bildirmediği için- bilemeyen Hz. Yakub, daha sonra Allah lütfedince, binlerce kilometre ötedeki Mısır'dan Yusuf'un kokusunu alabilmiştir. [352]

İşte Hz. Ömer'in bu kerametini de böyle algılamamız gerekir. Allah dilediğinde, mümin kullarından bazılarına kerametler lütfeder ve bu kerametler haktır.

Kürtlere Karşı Cihad

Büyük bir ihtimalle, bu olayda Kürtlerin, İranlıların yanında yer almasından dolayı, aynı sene, yâni Hicrî 23. senede, Kirmân, Sicistân, Mukrân ve Ahvâz'ın fethinden sonra, Hz. Ömer (r.a), o bölgede bulunan ordularını Kürtlerin üzerine gönderdi. [353] Yapılan savaşta Kürtler yenildi ve İslâm ordusu büyük bir ganimet elde etti. [354]

Kürtlerden alınan ganimet içerisinde güzel bir kaftan da vardı. Ordu Komutanı Seleme b. Kays, arkadaşlarıyla istişare ettikten sonra bu kaftanı devlet başkanı Hz. Ömer'e göndermeye karar verdi. [355]

Hadisenin devamını kaftanı Medine'ye götüren asker anlatıyor:

... Emiru'l-mu'minin Ömer'den izin alıp evine girdim. Arpa saplarından yapılmış bir minder üzerinde oturmuş, içine ot doldurulmuş

352 Ayrıntılar için bk. K.K. Yûsuf Sûresi.

353 Taberî, *Târîh*, IV, 186; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, Beyrut, 1971, C.II, Kısım II, 124.

354 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 48; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 161.

355 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, Beyrut, 1971, C.II, Kısım II, 124.

iki yastığa dayanıyordu. Bunlardan birini bana uzattı ve üzerine oturdum. Evin bir kısmı, küçük bir sofa ile ayrılmıştı. *"Yâ Ümmü Gülsüm! Bize yiyecek getir!"* diye içeride bulunan hanımına seslendi. O da, bir parça ekmek, zeytinyağı ve tuz getirdi. Hz. Ömer, *"Yâ Ümmü Gülsüm! Gelip bizimle yemez misin?"* diye seslenince, hanımı *"yanında buralı olmayan bir erkek sesi duyuyorum!"* diye cevap verdi. Hz. Ömer, *"evet!"* dedi. Bunun üzerine Ümmü Gülsüm; *"Eğer erkeklerin yanına çıkmamı isteseydin, İbn Ca'fer'in, İbn Zübeyr'in, Talha'nın, hanımlarını giydirdikleri gibi beni giydirirdin"* dedi. Ömer ona şu cevabı verdi: *"Senin için 'Ümmü Gülsüm, Ali b. Ebi Talib'in kızı ve Emîru'l-mu'minin Ömer'in hanımıdır' denmesi yetmez mi?"* Ümmü Gülsüm çıkmadı ve Emiru'l-mu'mininle birlikte yemeğimizi yedik. Benim çıkınımdaki yemek, onun yemeğinden daha güzel olduğu için az yedim. O ise benim beğenmediğim o ekmekle zeytinyağını öyle güzel yedi ki, yeryüzünde bu kadar güzel ve temiz yemek yiyeni görmemiştim. *"Elhamdulillah..."* dedikten sonra, ziyaret sebebimi sordu. Ben de, Seleme b. Kays'ın elçisi olduğumu söyledim. Bunun üzerine, Seleme'yi, yanındaki askerleri ve Kürtlerle yapılan savaşı sordu. Ben de uzun uzun anlattım. Ve ben, *"Yâ Emîra'l-mü'minin! Ganimet arasında güzel bir kaftan vardı. Komutan ve bütün askerler bu kaftanın sana verilmesini istediler ve getirmem için beni görevlendirdiler"* deyip kaftanı çıkardım. Ömer, üzeri kırmızı, sarı ve yeşil süslemeli olan kaftanı görünce üzerime atıldı ve elini böğrüne sokarak *"Demek ki Ömer'in karnı doymamış ha!"* diye bağırdı. İçeride bulunan kadınlar, benim ona bir şey yaptığımı sanarak bizi onlardan ayıran örtüye kadar geldiler. Bana, *"derhal bu getirdiğini kaldır ve getirdiğin yere götürüp savaşanlar arasında taksim edin! Bir daha senin ve komutanının böyle hareketler yaptığınızı görürsem, ikinizin de dünyasını başınıza yıkarım!"* deyip görevliye seslendi: *"Yâ Yerfâ! Bu adamı boynundan tut ve dışarı çıkar! Ben de yola çıkıp Seleme'ye*

geldim ve başımdan geçenleri anlattım. Seleme de derhâl bu ganimeti mücahitler arasında pay etti." [356]

Kim bilir belki hak karşısındaki bu tavizsiz tutumundan dolayıdır ki, onun adı *"Faruk"*tu. Nitekim Hz. Aişe'den nakledilen bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ömer'e, *"el-Fârûk"* ismini vermiştir. [357] Başka rivayetlere göre ise [358], Hz. Ömer'e *"el-Fârûk"* ismini Ehl-i Kitâb vermiştir.

Yine Irak taraflarından Medine'ye ganimet gelmiş ve Hz. Ömer'e teslim edilmişti. O sırada Hz. Ömer, çok sevdiği yeğeni Esma binti Zeyd b. Hattâb'ı kucağına almış seviyordu. Bir ara Hz. Ömer Esma'yı bırakıp oradan ayrılınca, Esma, gelen ganimet içerisinde bulunan bir yüzüğü alıp parmağına geçirdi. Hz. Ömer döndüğünde yüzüğü Esma'nın parmağında görünce, onu münasip bir şekilde çıkarıp tekrar İslâm Devleti'ne ait olan ganimetin içine koydu. [359]

Ez-Zuhrî'nin rivayetine göre [360], Hz. Ömer zamanında, bugün *"Güney Doğu Anadolu"* dediğimiz *"el-Cezire"* topraklarının tamamı 'İyâd b. Ğanem'in eliyle fethedildi ki, Harran, Rikka, Karkisya, Nusaybin [361], Sincâr, Âmid (Diyarbekir) [362], Meyâfarkîn (Silvan), Kefertusa [363],

356 Taberî, *Târîh*, IV, 186-189; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, Beyrut, 1971, C.II, Kısım II, 124.

357 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 662.

358 Bk: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 53.

359 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 325.

360 Bk: İbnü'l-Fakîh el-Hemedânî, *Kitâbü'l-Buldân*, M,J. De Goeje neşri, Leiden, Brill, 1885, s. 132.

361 İbnü'l-Fakîh (*Kitâbü'l-Buldân*, s. 132)'de Nusaybin'le ilgili özel bir not yer almaktadır.

362 İbn 'Asâkir, Diyarbekir'ın, yâni Âmid'in Hâlid b. Velid tarafından fethedildiğini yazmaktadır (Bk: *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 395).

363 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 109. Kefertusa, büyük bir ihtimâlle bugün Batman iline bağlı Beşiri Kazasının köylerinden "Keferzo"dur ki, o zamanlar Beşiri, Batman diye anılan bir yer yoktu.

Mardin[364], Dârâ[365], Kadre, Bezebdi, Erzen[366], Bitlis[367] vs. bunlardan bazılarıdır. Rivayetlere göre, Malatya da Habib b. Mesleme eliyle bu senede fethedilmiştir.[368]

Ganimet Dağıtımında "Divan" Usulü

Hz. Ömer zamanında devlet merkezine öyle çok ganimet geldi ki, devlet başkanı Hz. Ömer Müslümanlara bu ganimeti nasıl dağıtacağını sordu. Aralarından bir tanesi kalkıp şöyle dedi:

"Yâ Emîre'l-mu'minin, ben İran'da *divân* diye bir şey gördüm. Ganimeti buna göre dağıtıyorlardı."

Bunun üzerine Hz. Ömer, *"o halde siz de divan teşkil edin ve ganimeti ona göre dağıtın!"* emrini verdi.[369]

Hz. Ömer, Ailesini Kayırmıyor

Hz. Ömer'in Abdurrahman Ebû Şahmete (أبو شحمة) adında bir oğlu vardı. Abdurrahman bir gün Yahudî Nesike adında birinin yanına gidip şarap içmiş, sonra da sarhoş olduğu hâlde bir kadına tecavüz etmişti. Kadın hamile kalınca, bunu herkesten saklayıp bulunduğu yeri terk etti. Çocuk doğunca onu öldürmek istediyse de, bebeğin canına kıyamadı ve onu alıp Halife Hz. Ömer'e götürerek şöyle dedi:

"Ya Emîre'l-mu'minin! Benden olan şu çocuğunu al!"

364 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 109.

365 "Dârâ", günümüzde Nusaybin yakınlarında hâlen mevcut olan ve kiliselerinden dolayı kendisine *"Dârê"* denen yerleşim birimidir.

366 "Erzen", adı tarih kitaplarında sık sık geçen ve Beşiri ile Kurtalan arasında hâlen büyük bir alana yayılmış harabeleri berdevam olan bir şehirdir.

367 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 109.

368 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 109.

369 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 342.

Kadının söyledikleri üzerine şaşıran Ömer:

"Ben onu tanımıyorum!" dedi.

Bunun üzerine ağlamaya başlayan kadın:

"Yâ Emîre'l-mu'minin! O senden değilse de oğlundandır!"

Kadının bu sözleri üzerine, Hz. Ömer hemen yanına Abdullah b. Abbas'ı alarak oğlunun evine gitti. Oğlu yemek yiyordu. Ona kendisi hakkında söylenenin doğru olup olmadığını sordu. Hz. Ömer'in oğlu Ebû Şahmete, suçunu ikrar etti ve tövbe ettiğini belirterek babasına kılıcı alıp kendisini doğramasını fakat başkasına göstermemesini söyledi. Hz. Ömer ise oğluna:

"Sen Allahu Te'âlâ'nın, "وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ" [370] *'Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun!' dediğini bilmiyor musun?"* dedi ve yakasından tutarak Mescid'de oturan sahabenin yanına götürdü.

Hz. Ömer, oğludur diye ayırım gözetmedi ve suçu bu şekilde sabit olan oğluna, Kur'an'ın emri olarak yüz sopa vurdurdu. Aldığı son darbede ölmek üzere olan oğluna Hz. Ömer şöyle dedi:

"Oğlum! Sen sözlerinde sadakat göstererek cezanı çektin. Şayet ölür ve Resûlullah (s.a.s)'i görürsen benden ona selam söyle ve de ki: Ben Ömer'i Kur'an okurken ve hadleri uygularken terk ettim." [371]

Târihçi İbn 'Asâkir de meşhur tarihinde, Hz. Ömer'in oğlu Abdurrahman b. Ömer'in Mısır'da şarap içtiğini, bilahare Medine'ye döndüğünde, Halife Ömer'in, oğlu Abdurrahman'ı bu suçundan dolayı cezalandırarak ona had cezası uyguladığını ve Abdurrahman'ın bu had

370 Ayet-i kerimenin (K.K. Nûr Sûresi, 2) tamamı şu şekildedir: "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini (nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun".

371 Ayrıntılar için bk. Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 252-253.

cezasından öldüğünü rivayet etmektedir.[372] Şayet bu iki rivayet de doğru ise, Hz. Ömer iki oğluna had cezası uygulamış oluyor. Doğrusunu Allah bilir. Burada söz konusu olan, Hz. Ömer'in Allah'ın buyruklarını uygulamadaki tavizsizliğidir.[373]

Hz. Ömer'den üç yüz yıl sonra Endülüs'teki büyük Emevî Halifesi III. Abdurrahman en-Nâsır, babasına karşı isyan eden oğlu Abdullah'ı ölümle cezalandırınca, Hz. Ömer'in bu uygulamasını örnek göstermiştir.[374]

Hz. Ömer Zamanında Hac Emîrliği

Yukarıdaki bölümlerde gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s), Hz. Ebûbekir'i Hac Emîri tayin etmiş, müteakip senede ise bizzat kendisi Hac Emîri olarak Mekke'ye gitmişti. Hz. Ebûbekir ise hilâfeti zamanında hacca gidememiş, önce Hz. Ömer'i, ikinci senede ise Attâb b. Esîd adındaki sahabiyi Hac Emîri olarak tayin etmişti.

Hz. Ömer ise bütün hilâfeti boyunca her sene hacca gittiğinden[375], tabii olarak hac emîrliği görevini de o üstlenmişti.

Hz. Ömer (r.a)'ın Vefatı

Hicrî 23. Senede, İslâmî cihad bütün cephelerde ilerlerken, senenin sonuna doğru, zilhicce ayının son günlerinde Hz. Ömer (r.a), Muğire b. Şu'be'nin kölesi olan Mecûsi Ebû Lu'lue[376] tarafından şehid edildi.

372 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 324.
373 Bu olayın diğer rivayetleri için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 327 vd.
374 Ziya Paşa, *Endülüs Târîhi*, I, 83.
375 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 272.
376 Hz. Ömer'in katili Ebû Lu'lue hakkında daha geniş bilgi için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 409 vd.

Böylece Allah, onun duasına icabet etmişti. Çünkü kaynaklarımızın naklettiklerine göre, bu senede, Hz. Ömer (r.a), Müslümanlarla beraber hac yaptıktan sonra Rabbine şöyle yalvardı:

"Yâ Rabbi, ben yaşlandım ve gücüm de azaldı. İslâm Devleti büyüdü, reayam çoğaldı. Bundan dolayı görevimde kusur yapabileceğimden korkuyorum! Yüklendiğim mesuliyetin büyüklüğünden korkuyorum. Allah'ım! Beni şehâdetle şereflendirmeni ve Resulü'nün şehrinde bir ölümle nasiplendirmeni diliyorum!" [377]

Gerçekten de Allah, bu güzel kulunun duasına icabet etti ve bir pazar yerinde tartıştığı Ebû Lu'lue isimli bir Mecûsi köle tarafından sabah namazında, Peygamber Mescidi'nde hançerlenerek şehid edildi. [378].. Katil Ebû Lu'lue, Hz. Ömer'le birlikte on üç kişiyi daha yaraladı ki, bunlardan yedisi vefat etti. [379] Sabah namazını da Abdurrahman b. Avf kıldırdı. [380]

Aldığı yaralardan dolayı kanlar içerisinde evine getirilen Hz. Ömer, yaralarını değil, İslâm Devlet idaresini kime bırakacağını düşünüyordu. Bu büyük mesuliyeti de sırtında taşıyarak dünyasını değiştirmek istemiyordu.

Nihayet bu önemli işi altı kişilik bir *Şûrâ*'ya havale ederek Rabbine öyle kavuştu.

Hz. Ömer'in devlet mühründe şöyle yazıyordu:

"Sana vaiz (uyarıcı) olarak ölüm yeter, ey Ömer!"

377 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 137.

378 Hz. Ömer'le Ebû Lu'lue arasında geçen olayların ayrıntıları için bk. *Mes'ûdî*, IV, 226-227.

379 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 410; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 49.

380 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 44, s. 410; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 50.

Değerlendirme

1- Hz. Ömer (r.a), bir yere vali tayin etti mi, önce onun mal varlığını tespit ederdi.[381] Görevden aldıktan sonra da, milletin malını *"hortumlayıp hortumlamadığını"* kontrol ederdi.[382] Keza valilerini tayin etti mi, onlar hakkında Müslümanlara şöyle derdi:

"Ey insanlar! Ben üzerinize bu kimseleri tayin edince, onları, kadınlarınızı dövmeleri ya da mallarınızı almaları için göndermiyorum. Ben onları, sizlere dininizi ve sünnetinizi öğretmeleri için gönderiyorum. Kim bundan başka bir şey yaparsa, derhal bana bildiriniz! Ömer'in canını alma gücünü elinde bulundurana yemin ederim ki, onlara bu yaptıklarının hesabını sorarım!"[383]

2- İlk defa Medine'yi gece kontrol gezisine çıkan ve elindeki kamçı ile suçluları cezalandıran Hz. Ömer'dir.[384]

3- İlk defa devlet işlerini düzene koymak için *"Divân"*ı teşkil eden de Hz. Ömer'dir.[385]

4- İlk defa *"Emîru'l-mu'minin"* diye adlandırılmış olan halifedir ve bu ismi ona Muğire b. Şu'be vermiştir.[386]

5- İnsanlar Hz. Ömer'den korkuyorlardı.[387] Fakat bu korku, Ömer'in onlara bir şey yapacağından ya da onlara zulmedeceğinden değil; bilâkis Ömer'in, onların birbirlerine zulmetmelerine müsaade etmeyeceğini, kimsenin kimseye haksızlık edemeyeceğini bilmelerindendi.

381 Suyûtî, *Târîh*, s. 141.
382 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 282.
383 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 56.
384 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 282. Bu yüzden Hz. Ömer'in kamçısı, Müslümanlar arasında şu şekilde darbımesel hâline gelmiştir: *Ömer'in kamçısı, sizin kılıcınızdan daha tesirlidir!*
385 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 282.
386 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 677.
387 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 680.

6- İnsanlara hakaret edenleri kendi kamçısı ile cezalandırırdı. Nitekim Mekke'nin ileri gelenlerinden ve meşhur *"Dâru'n-Nedve"*nin varisi Hişâm b. İkrime, bir adamı hicvettiğinden dolayı kamçı ile dövüldü. [388]

7- Hz. Ömer, insanlara zarar verecek binaların yapılmasına asla müsaade etmiyordu. Bir gün Medine'de denetimlerini yaparken, Ebû Sufyân'ın bir ev yaptığını görüp ona şöyle seslendi:

"Ey Ebu Sufyân, senin yapacağın bu ev yolu daraltıyor, hemen onu yık!"

Hz. Ömer'in bu ikâzı üzerine Ebû Sufyân:

"Derhal, yâ Emîre'l-Mu'minin!" dedi ve yaptığı evi yıktı. [389]

Hz. Ömer'in tavizsizliği o denli dimağlara yerleşmişti ki, Ebû Sufyân'ın onu dinlemekten başka şansı yoktu.

8- Hz. Ömer, farelerin fitilleriyle oynayıp yangın çıkarmamaları için geceleri uyuduktan sonra lambaların yanık bırakılmasını yasaklamıştı. Aynı yasağı Resûlullah (s.a.s) de koymuştu. [390]

9- Korumaları yoktu. Bir gün Medine'ye bir İran heyeti gelmişti. Hz. Ömer'i görmek için evine gittiler. Evdekiler, Ömer'in Mescid'de olduğunu söyleyince, oraya gittiler. Baktılar ki Ömer orada yalnız başına oturuyor ve yanında hiçbir koruması yok. Bir devlet başkanının bu şekilde yalnız ve korkusuzca orada oturduğunu görünce şöyle dediler:

"Vallahi devlet dediğin budur, Kisra'nın devleti değil!" [391]

10- Müslümanlar arasındaki nizalarda genellikle Zeyd b. Sâbit'le istişare eder, ya da işi tamamen ona havale ederdi. [392]

388 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 684.
389 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 686.
390 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 57
391 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 692.
392 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 693.

11- Devletin malına kendi aile fertlerini dokundurtmazdı. Bir gün Bahreyn bölgesinden ganimet olarak misk ve amber gelmişti. Hz. Ömer şöyle dedi:

"Keşke bu misk ve amberi eşit dağıtabilecek birini bulabilseydim! Bunun üzerine hanımı Atike:

"Ver ben onu ölçeyim! Çünkü ben bu işi iyi biliyorum!" dedi. Fakat Ömer hanımının bu teklifini kabul etmeyerek şöyle dedi:

"Korkarım ki onun bir kısmı eline dökülür ve sen de Müslümanların malı olan o misk ve amberden şöyle şöyle göğsüne sürersin!" [393]

12- İlk defa deniz yoluyla Mısır'dan gıda maddeleri ithal edip gemilerle Arap Yarımadası kıyılarına getirten yine Hz. Ömer'dir. [394]

Hz. Ömer (r.a), üzerinde taşımış olduğu hilâfet görevinden dolayı kendisini son derece sorumlu görüyor, en küçük bir ayrıntıya bile dikkat ediyor, kendisine ait olmayan bir malın kendi malına katılmaması için büyük gayret sarf ediyordu. Bir gün Selmân-ı Fârisî ile konuşurken Selmân'a *"kral"* ile *"halife"* arasındaki farkı sordu. Selmân ona *"Sen Müslümanların malından bir dirhem ya da ondan az bir miktarını alır, onu hakkı olmayan bir yere verirsen, o zaman halife değil, kral olmuş olursun!"* deyince, Ömer ağlamaya başladı. [395]..

Eslem anlatıyor:

"... Bir gece Ömer'le birlikte Medine'nin dışına çıktık. Sonra yanmakta olan bir ateş gördük. Ömer oraya gitmemizi söyledi ve beraberce gittik. Orada bulunan bir kadın, içi boş bir toprak tencereyi ateşe koymuş; çocukları da hem ağlıyor hem de titriyorlardı. Ömer kadına sordu:

"Bu çocukların hâli ne böyle? Neden böyle yapıyorlar?"

Kadın:

"Açlıktan böyle yapıyorlar!" dedi. Ömer sordu:

393 İbnu Şebbe, *Târîhu'l-Medinetü'l-Munevvere*, II, 703.
394 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 282; Belâzurî, *Fütûh*, I, s. 217-218.
395 Suyûtî, *Târîh*, s. 140.

"Bu toprak tencerede ne var?" Kadın:

"Onları doyurup susturacak bir şeyim olmadığı için, bu tencereyle oyalıyorum ki uykuya dalsınlar! Allah bizle Ömer'in durumunu biliyor!"

Hz. Ömer ona:

"Allah sana merhamet etsin! Ömer senin durumunu ne bilsin ki?"

Kadın şu cevabı verdi:

"Ömer bize sırt çevirirse, elbette ki ne durumda olduğumuzu bilmez!"

Bunun üzerine Hz. Ömer, arkadaşı Eslem'le birlikte şehre döndü ve hazırlattığı unu sırtında taşıyarak ona götürdü. [396]

Eslem olayın sonunu şöyle bağlar:

"Ömer kadına unu verdi ve ocaktaki ateşe üfleyerek pişirmesine yardım etti. Uzun sakalları toprağa, küllere değiyordu. Ömer oradan ayrılır gibi yaptı ve yemek pişip çocuklar gülünceye kadar onları uzaktan seyretti. Doyan çocuklar uyuduktan sonra bizler oradan ayrılırken Ömer bana şöyle dedi: Açlık onları ağlatmıştı; bu son durumlarını görmeden onlardan ayrılamadım." [397]

Hz. Ömer (r.a)'ın değişik bir uygulaması da askerlik müddetinde idi. Zira o, askere giden hiç kimsenin dört aydan daha fazla eşinden ve çocuğundan uzak durmasını istemiyordu. Onu bu konuda bir kadın uyarmıştı:

Bir gün bu kadın Hz. Ömer (r.a)'a gelerek erkekleri askerde çok fazla tuttuğunu, kendisinin de kocasını özlediğini söylemiş. Bunun üzerine Hz. Ömer:

"Yoksa bir suç mu işledin?" diye sorunca kadın:

396 Olayın ayrıntıları için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 57.

397 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 58. Olayın diğer detayları için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C.44, s.352-354.

"Allah korusun, ben Allah'tan korkarım, nasıl böyle bir şey yaparım? Fakat kadınları da düşünüp onları zor durumda bırakmamanız gerekir!" demiş.

Kadının kendisini uyarmasını, Allah'ın bir lütfu gibi telakki eden Halife Ömer, bu müddeti tespit etmek için kadınlarla istişare etmiş ve evden ayrılış müddetini maksimum dört ay olarak tespit etmiştir.[398]

Hz. Ömer'in en büyük özelliklerinden birisi de, şüphesiz onun adalet anlayışı, daha doğrusu adaleti tesis edişiydi:

Bir gün Hz. Ömer (r.a), Medine kadınlarına ganimetten elbise dağıtıyordu. Herkese dağıttıktan sonra geriye çok güzel bir elbise kaldı. Hz. Ali'nin Hz. Ömer'le evli olan kızı Ümmü Gülsüm kastedilerek *"Ya Ömer, bu elbiseyi de Resûlullah (s.a.s)'in, yanında olan kızına ver!"* dediler. Hz. Ömer:

"Ümmü Salît[399] *buna daha lâyıktır!"* dedi ve elbiseyi hanımına değil, Ümmü Salît'e verdi.[400]

Hz. Ömer'in en önemli vasıflarından bir tanesi de onun derin sorumluluk duygusuydu. Herkesçe bilinen meşhur sözünde şöyle demişti:

"Muhammed (s.a.s)'i hak ile gönderene yemin ederim ki, Fırat kenarında bir deve kaybolup ölse, Allah'ın bana bunun hesabını soracağından korkarım!"[401]

398 Suyûtî, *Târîh*, s. 142.

399 Ümmü Salît, Ensârî bir kadın olup, Resûlullah (s.a.s)'e biat etmiş olanlardandı. Ayrıca Uhud Savaşı sırasında Müslüman askerlerine su taşıyordu (Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Cihâd*, Hadis no: 2725).

400 Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Cihâd*, Hadis no: 2725.

401 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 56.

Hz. Osman Dönemi

Hz. Osman'ın İslâm'a Girişi ve Hicreti

Hz. Osman b. Affân, Hz. Ebûbekir'in daveti üzerine İslâm'a giren ilk Müslümanlardandır.

Hz. Osman, Mekke Şehir Devleti'nin şirk düzenini reddedip İslâm'ın tevhid inancına teslim olduğu günden, vefatına kadar Allah'a ve O'nun davasının mücâdelesini vermekte olan Peygamber'ine yardım ve hizmette bulunmuş, örnek Müslüman, örnek sahâbilerden bir tanesidir.

Mekke'nin ileri gelen ailelerinden itibarlı bir zat olmasına rağmen, o dahi Mekke Devleti'nin Müslümanlara uygulamış olduğu işkence ve baskıdan kurtulamadı. İslâm uğruna, devletteki imkânlardan ve ailesinin imtiyazlarından uzak durdu.

Mekke Devleti'nde başlamış olan İslâmî hareket her gün biraz daha taraftar buluyor, devletin olanca terör ve baskı yöntemlerine rağmen bu ilâhî hareket durmuyor; bilakis günden güne büyüyordu.

Şirk ortamı içerisinde bulunan devlet bu beklenmedik hareketi sindirmek için bütün yöntemlere başvurmasına rağmen başarılı olamıyor, bu başarısızlığın sonucunda da her gün biraz daha acımasızlaşıyordu.

Mekke Devleti'nin bu olumsuz tutumunun en dikkat çekici yanı, söz konusu baskı ve terörün sadece Müslümanlara uygulanmasıydı. Çünkü Mekke Devleti'nde sadece Müslümanlar yoktu. Çoğu müşrik olan bu toplumda tamamen dinsiz olanlar, çok az sayıda olsa

bile Yahudi, Hıristiyan ve Hanîflik gibi başka dinlerin salikleri de vardı. Fakat devlet, günümüzde olduğu gibi, bütün bu gruplar içerisinde sadece Müslümanlara düşmandı. Halkı Müslüman olan birçok ülkede Yahudi ve Hıristiyanlar bugün bile dinleri nasıl bir hayat yaşamayı gerektiriyorsa öyle davranabilmektedirler. Buna karşılık sadece Müslümanların Müslümanca yaşamalarına yasak ve engeller konmaktadır. Bu ülkelerde üniversitelere devam eden Hıristiyan rahibelerin örtülerine ve Yahudi haham adaylarının kipalarına/takkelerine, sakallarına, hatta fötrlerine -ki fötr takma Yahudilerin en eski geleneklerinden bir tanesidir- hiç kimse karışmazken, Müslüman öğrencilerin giyim kuşamı sorun olabilmektedir.

İşte Mekke Devleti de böyleydi. Zulüm ve işkencenin tek muhatabı Müslümanlardı. Ancak Mekke Devleti bugünkü Müslüman devletleri gibi ikiyüzlü davranmıyor, *"Müslüman"* görünerek vatandaşlarını kandırma ya da asimile etme gibi şeytanca uygulamalara başvurmuyordu. İslam'a apaçık düşmandı.

Mekke Devleti'nin bu uygulamaları neticesinde, Mekke'de Müslümanca bir hayat yaşamaya ve -pasif bir direniş şeklinde bile olsa- bir mücâdele imkânı kalmayınca, Hz. Muhammed (s.a.s)'in emriyle Müslümanlar Habeşistan'a hicret ettiler.

Hicret kolay bir şey değildir. İnsanın maddi olan kazanımlarını terk etmesi, başkalarına bırakması, evinin düzenini, rahatını bozması büyük bir fedakârlığı gerektirir. Bu fedakârlığı gösterebilmek için de, uğruna hicret edilen idealin, görüşün, ideolojinin veya dinin çok değerli, çok sevgili olması lâzımdır ki, insanoğlu göç edebilsin. İşte İslâm, Hz. Osman ve arkadaşları için böyle bir sevgiyi temsil ediyordu ki, Allah için, İslâm için hicret edebildiler.

İslâm, ayrıcalık, sınıf üstünlüğü gibi imtiyazlar tanımadığından, bizzat Peygamber'in kızı olan Rukiyye de kocası Hz. Osman'la Habeşistan yollarında çöllere düşmüştü. Peygamber kızı olmak Rukiyye'ye

bir imtiyaz sağlamamıştı. Allah yolunda o da bütün baskılara katlanmak durumunda kalmıştı.

Bu dava insanlık gerektirdiğinden, insanlıklarını unutanların ve Allah'a isyan edenlerin hizmet verecekleri bir dava değildi. Bazen mal, bazen de can vermek gerekiyordu. Bu ilk Müslümanlar davaları için, Allah için ikisini de vermeyi iyi biliyordu. Bunun içindir ki, hicret etmesini de bildiler. [402]

Hz. Peygamber (s.a.s)'in Medine'ye hicret etmesinden sonra, Habeşistan'da bulunan Müslümanlar, aralarında Hz. Osman da olduğu halde, Peygamber (s.a.s)'in emri üzerine bu kez Medine'ye hicret ettiler. Böylece Allah yolunda ikinci kez hicret etmiş oldular.

Hz. Osman İslâm Devleti'nin Hizmetinde

Hz. Osman (r.a), İslâmi tebliğin Mekke döneminde nasıl İslâm davası için bütün maddi servetini ortaya koymuş ve canını tehlikeye atma pahasına Habeşistan'a hicret etmişse, aynı şekilde, *"benim bu yaptıklarım yeter"* demeden, Medine'de kurulmuş olan İslâm Devleti'nin ve o devletin başkanı olan Resûlullah (s.a.s)'in emrine girmişti.

Resûlullah (s.a.s), Medine'ye hicretinden sonra İslâm Devleti'ni kurmuş; ardından da askeri cihadı başlatmıştı.

Hicretin ikinci senesinin Ramazan ayında Bedir Savaşı oldu.

Hz. Osman, Habeşistan-Medine yolculuğunda rahatsızlanmış olan hanımı Rukiyye çok ağır hasta olduğundan Bedir savaşına katılamamış ve Hz. Peygamber (s.a.s)'in izniyle tedavi işleriyle meşgul olmak üzere Medine'de kalmıştı. Nitekim Rukiyye o kadar hastaydı ki, babası Hz. Muhammed (s.a.s), Bedir savaşından dönmeden vefat etti.

402 Bk: İhsan Süreyya Sırma, *İslâmî Tebliğin Mekke Dönemi ve İşkence*, s.95 vd.

Kızının ölümüne çok üzülen Resûlullah (s.a.s), Hz. Osman'ı diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlendirdi. Bunun içindir ki ona *"iki nur sahibi"* mânâsına gelen *"Zinnûreyn"* ismi verilmiştir.

Hz. Osman (r.a) fıtraten iyi bir savaşçı olmamasına rağmen, kâfirlerle yapılan savaşların çoğunda Resûlullah (s.a.s)'in yanında yer aldı ve savaştan geri durmadı.

Hz. Osman savaşlara katılmakla yetinmiyor; Allah davası uğruna seve seve canını tehlikeye atıyordu. Hudeybiye seferinde de böyle olmuştur:

Hudeybiye'de Hz. Peygamber (s.a.s) ile Mekke Devleti arasında antlaşma yapmak üzere elçi teatisi yapılıyordu. Resûlullah (s.a.s) Mekke Devleti ile görüşmelerde bulunmak için Hz. Ömer'i görevlendirmek istedi.

Bütün cesaretine ve İslâm davasına olan teslimiyetine rağmen, Hz. Ömer Mekke'de kendisini korumak için ailesinden hiç kimsenin bulunmadığını, dolayısıyla Kureyş'in, yâni Mekke Devleti'nin onu dinlemeyeceğini söyleyerek bu işe Hz. Osman'ın daha münasip olduğunu ifade etti. Muhtemelen Hz. Ömer, kendi sert mizacını da göz önünde bulundurarak Mekke Devleti'nin istenmeyen bir hareketi karşısında fevri davranabileceğini ve böylece görüşmelerin çıkmaza girebileceğini de düşünmüştü.

Resûlullah (s.a.s), Hz. Ömer'in bu görüşünü benimseyerek Hz. Osman'ı görevlendirdi.

Hz. Osman bu görevi tereddütsüz kabul etti. Yapacağı iş gerçekten fedâkârlık gerektiriyordu. Çünkü İslâm Devleti'nin elçisi olarak ondan önce Mekke'ye giden Hirâş b. Umeyye çirkin hakaretlere maruz bırakılmış ve ancak yabancıların müdahalesiyle ölümden kurtulabilmişti. Yâni Mekke Devleti, elçilerin dokunulmazlık prensibini pek kale almıyor, o zamanki devletlerarası hukuk kurallarını da çiğneyerek elçileri öldürebiliyordu. İşte, bu şekilde olumsuz bir tutum içerisinde bulu-

nan bir devlete elçi olarak gitmek gerçekten cesaret işiydi. Hz. Osman, hayatını tehlikeye atarak bu cesareti tereddütsüz göstermişti.

Gerçi tarihçilerin belirttikleri gibi, Hz. Osman'ın Mekke'de çok güçlü bir ailesi vardı. Fakat unutulan taraf şudur ki, bu güçlü aile, Mekke'nin kendileri gibi müşrik olan güçleriyle birleşmiş ve Habeşistan hicretinden önceki dönemde Hz. Osman'a baskılar, yaptırımlar uygulamıştı. Nitekim hatırlanacağı gibi, Hz. Osman, güçlü ailesine rağmen Mekke'de barınamamış, Allah yolunda Habeşistan'a hicret etmişti. Dolayısıyla, onun bu elçilik görevini kabul edişini salt ailesinin gücüne bağlamamak lâzımdır. Mamafih, bütün bu olumsuzluklara rağmen Hz. Osman'ın ailesi olan Umeyye Oğullarının Hz. Osman'ın öldürülmesine müsaade etmeyecekleri düşünülebilir. Belki, eskiden olduğu gibi, Hz. Osman'a yapılacak hakaret ve baskılara göz yumacak ama Kureyş işi öldürmeye kadar götürürse, tutumu ne olacak, pek açık değildi. Hz. Osman'ın bu görevi tereddütsüz kabul edişini bu yönüyle takdir etmek lâzımdır. Kısacası Hz. Osman, nasıl davranacağı belli olmayan bir devlete elçi olarak gidiyordu. Bu da o kadar kolayca katlanılacak bir risk değildi.

Mekke Devleti yetkilileri, kendileri gibi müşrik olmalarına rağmen, muhtemelen güçlü olan Arap taassubunun verdiği endişeyle, Hz. Osman'ın ailesinin tavrının ne olacağını kestiremediğinden, öldürme gibi olumsuz bir harekette bulunmaktan çekinerek ona bir şey demediler. Hatta ona isterse Kâbe'yi ziyaret edebileceğini ve fakat Hz. Muhammed (s.a.s) ve diğer Müslümanların Mekke'ye girmelerine müsaade etmeyeceklerini söylediler.

Hz. Osman, Mekkelilerin bu teklifini reddederek Resûlullah (s.a.s) olmadan Kâbe'yi yalnız başına tavaf etmeyeceğini söyledi. Hz. Osman'ın bu tavizsiz tutumu karşısında, Mekke Devleti onu hapsetti. Belki de Mekke yetkilileri Resûlullah (s.a.s)'in damadı ve davasının en ileri gelenlerinden birisi olması hasebiyle Hz. Osman'ı hapsederek İslâm

Devleti'nden tavizler koparmak istiyordu. Hz. Osman'ın hapsediliş haberi Resûlullah (s.a.s)'e onun öldürüldüğü şeklinde ulaştı.

Hz. Peygamber (s.a.s), Mekke Devleti'nin bu menfi tutumuna ve elçisinin öldürülmesine karşı onlarla savaşacağına dair sahabesinden ölüm üzerine biat aldı. [403]

Bu biat hadisesinden hemen sonra, Hz. Osman'ın katli hakkındaki haberin yanlış olduğu öğrenildi. [404]

Nitekim daha sonra Hz. Osman geri geldi ve devam eden görüşmeler sonunda Hudeybiye antlaşması imzalandı. [405]

İslâm davası için seve seve canını tehlikeye atan Hz. Osman, o uğurda malını da vermekten çekinmiyor, İslâm Devleti'ne parasıyla da herkesten fazla destek oluyordu. [406]

Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi

Hicrî 23. senenin son günlerinde Hz. Ömer'e suikast yapıldı. Ebû Lu'lue adında bir Mecûsi köle tarafından ağır bir şekilde yaralanan Hz. Ömer (r.a), sabah namazını kılamadan evine kaldırıldı.

Kanlar içerisinde eve götürülmüş olan Halife, büyük bir meseleyle karşı karşıya bulunuyordu: Kendisinden sonra kim halife olacaktı? Yaralı olmasına rağmen Hz. Ömer hayatının son günlerinde sadece bu konuyla ilgilendi. Zira bu konu o kadar önemliydi ki, seçeceği insan konusunda Allah'a hesap verecekti. Ayrıca üç kıtaya yayılıp büyük bir devlet hâline gelen Müslümanları idare edebilmek üzere, hilâfet görevine acilen çok kabiliyetli, ihlâslı, dinin menfaatini kendisininkine yeğleyen birisi gerekiyordu.

403 Ayrıntılar için bk. İhsan Süreyya Sırma, *İslâmî Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, s. 136 vd.

404 Olayın diğer ayrıntıları için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 77 vd.

405 Antlaşmanın maddeleri için bk. a.g.e. s.140.

406 Bunun bir örneği için bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s.93.

Halife olacak olan bu kişi İslâm için çok dikkatli olmalıydı. Eski Arap ırkçılığına, kabile taassubuna, aile üstünlüğüne, zenginlerin imtiyazına yer vermemeliydi. Her şeyden önemlisi, başkanı bulunduğu reayayı ezip sömürmemeli, sınırları oldukça genişlemiş olan İslâm Devleti'ni nefsinin arzularına kapılarak bir imparatorluğa, krallığa çevirmemeliydi.

Hatta İbn Sa'd'ın rivayetine göre[407], Hz. Ömer daha yaralanmadan çok önce de bu endişelerini dile getiriyor, Müslümanların başına liyakatli birinin gelmesini istiyordu. İbn Sa'd, bu konudaki rivayetini şöyle sürdürüyor:

"Bir gün Ömer minbere çıktı ve şöyle konuştu:

Şayet ölürsem, işinizi/idarenizi Resûlullah (s.a.s) vefat ettiğinde kendilerinden razı olduğu şu altı kişiye havale edin: Ali b. Ebi Talib ve onun dengi olan Zübeyr b. Avvam; ve Abdurrahman b. Avf ve onun dengi olan Osman b. Affân; ve Talha b. Ubeydullah ve onun dengi olan Sa'd b. Malik[408]! İdare ederken ve mal taksim ederken Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim!"

Saîd b. Zeyd de, bu zevat gibi Resûlullah (s.a.s)'in cennetle müjdelediği kimseler arasında olmasına rağmen akrabası olduğu için Hz. Ömer (r.a) onu Şura'ya dâhil etmedi.[409]

İşte bu endişelerden dolayıdır ki, Hz. Ömer (r.a) kolay kolay karar vermiyordu/veremiyordu. Fakat bu işin aile büyüklerine, zenginliklere, akrabalıklara bağlı olmadığını belirtmek için de şu meşhur arzusunu dile getiriyordu:

"Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim hayatta olsaydı, onu halife tayin ederdim!" [410]

407 *Tabakât*, III,61.
408 Yâni Sa'd b. Ebi Vakkas.
409 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,175.
410 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI,336.

Taberî[411] bu konuda şöyle yazıyor:

Ömer b. Hattâb yaralanınca, kendisine *"Bize bir halife tayin etmiyor musun?"* diye soruldu. Ömer onlara şu cevabı verdi:

"Size kimi tayin edeyim? Şayet Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh sağ olsaydı, onu tayin ederdim. Onu neden seçtiğimi soracak olan Rabbime de, 'Senin Resûlünün onun için 'o bu ümmetin emînidir' dediğini duydum' derdim.[412] *Şayet Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim sağ olsaydı, onu tayin ederdim.*[413] *Onu neden seçtiğimi soracak olan Rabbim'e de, Senin Resûlün onun için 'Sâlim Allah'ı çok seviyor' derdi, derdim."*

Burada dikkatimizi çeken husus; Hz. Ömer (r.a)'ın, daha sonra Hz. Osman ve Hz. Ali için gösterdiği tereddüdü, Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh ve Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim için göstermemesiydi. Şüphesiz bu, Ebû 'Ubeyde ya da Sâlim'in Hz. Osman veya Hz. Ali'den üstün olduklarını göstermez. Belki buradaki inceliği şöyle anlamak lâzım:

Hz. Ali ile Hz. Osman, aileleri büyük olan sahâbilerdi. Hz. Ömer, hilâfetin bir *"aile hilâfeti"* şekline dönüşmesini istemiyordu. Sâlim ise meşhur bir ailesi olmayan, bir rivayete göre İran'ın İstahr bölgesinden[414], yâni Arap olmayan, fakir bir köle, fakat asîl bir sahabiydi ve onun için böyle bir tehlike varit değildi. Üstelik Kureyş'ten de değildi.

Nitekim Hz. Ömer (r.a), aralarından birini hilâfete seçmeleri için şûra üyelerini yanına çağırttığında şöyle demişti:

"Ey Ali, Allah adına sana yalvarıyorum ki; hilâfete seçilirsen, ailen olan Hâşim oğullarını milletin başına musallat etme! Sana da Osman, Allah adına yalvarıyorum ki; hilâfete seçilirsen, ailen olan Ebû Mu'aytoğullarını milletin başına musallat etme! Ve sana Allah adına yalvarıyorum ki ey Sa'd, hilâfete seçilirsen, akrabalarını milletin başına

411 *Târîh*, IV,227-28.
412 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 412-413.
413 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 343; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 411.
414 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 85.

getirme![415] Böylece gidin, aranızda müşavere edin ve bu meseleyi halledin. Namazı da Suheyb kıldırsın!"[416]

Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim, yalancı peygamber Museylemetu'l-Kezzâb'la yapılan savaşta şehid olduğundan[417], Hz. Ömer yeni halifenin Hz. Peygamber (s.a.s) vefat ettiğinde kendilerinden razı olduğu, cennetle müjdelenmiş olan sahabe arasından seçilmesini istedi[418] ve bu sahabeyi Şûrâ'yı teşkil etmek üzere toplamak için Abdurrahman b. Avf'ı evine çağırttı.

Abdurrahman b. Avf, Hz. Ömer'in kendisini halife tayin edeceğini sanmış ve Hz. Ömer'in yanına varır varmaz, bu işi asla kabul etmeyeceğini ifade etmişti.[419]

İlk Siyâsî Şûrâ

Hz. Ömer (r.a), şûrâya seçtiklerini uyardıktan ve onlara gerekli talimatları verdikten sonra, Medineli Müslümanlardan [Ensâr'dan] Ebû Talha'yı çağırtarak ona şu emri verdi:

"Şûrâyı oluşturan heyeti bir eve kapat ve halifeyi seçinceye kadar; ne onları dışarı sal; ne de onların yanına birilerinin girmesine müsaade et!"[420]

Ebû Talha'nın emrine verilen elli asker de ona yardımcı olacaktı.[421]

Halifeyi seçecek olan şûra şu sahabilerden oluşuyordu: Hz. Osman b. Affân, Hz. Ali, Sa'd b. Ebi Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Abdurahman b. Avf.

415 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 343-344.
416 Taberî, *Târîh*, IV, 192; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, III, 62.
417 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 336.
418 Taberî, *Târîh*, IV, 191.
419 Taberî, *Târîh*, IV, 191.
420 Taberî, *Târîh*, IV, 192.
421 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 145.

Bu sahabiler kendi aralarında toplandıktan sonra, Abdurrahman b. Avf'ı, şûrânın başkanı seçtiler.

Yeni halifeyi seçmekle görevlendirilmiş olan şûra üyeleri, Taha Huseyn[422] gibi, müsteşrikler paralelinde İslâm'a bakan zevatın düşündükleri gibi hevâ ve heveslerinin peşinde olan insanlar değil; bilâkis İslâmî hareketin başından beri canlarıyla, mallarıyla mücâdele vermiş kişilerdi.

Ölünceye kadar Batı'ya karşı aşağılık kompleksinden kurtulamamış olan Taha Huseyn, şûrâ üyelerinin sultan olmak için yarıştıklarını yazmaktan hayâ etmemiş, âdi bir müfteri durumuna düşmüştür. Hz. Ebûbekir'le beraber aristokrasinin Müslümanlar arasında yerleştiğini çekinmeden yazan bu Mısırlı müfteri, tevazu örneği Hz. Ebûbekir'e ve dünyaya adâleti öğretmiş olan; sırtındaki abâda yedi yama sayılan Hz. Ömer'e *"aristokrasiyi kurdular"* derken nasıl utanmıyor, anlaşılamamaktadır. Ancak biz ne şaşıyor, ne de merak ediyoruz. Çünkü 19. yüzyıldan itibaren, özellikle Batı'da tahsil yapmış aydınlarımızın yüzde doksanının belirgin vasfı budur: Yalan-yanlış öğrendikleri Batı kavramlarıyla İslâm'ı ve onun müesseselerini yargılamak... Bunu yaparken de sûretâ İslâm'ı müdafaa ediyor gözükmek... Ne yazık ki, iki yüz yıldır Müslümanları eğitenler, idâre edenler, dinleri hakkında fetva verenler bu tiplerdir.

Hz. Ömer (r.a), hilâfete seçilmemek şartıyla[423] oğlu Abdullah'ı da şûrâya dâhil ederek ona şu talimatı vermişti:

"Şûrâ üyeleri aday konusunda ihtilâfa düşecek olurlarsa, çoğunluğun yanında yer al! Şayet oylama sonucu üç-üç berabere çıkarsa Abdurrahman b. Avf'ın bulunduğu tarafa oyunu kullan!

"Bu demek oluyor ki, şûrâya yedinci şahıs olarak seçilen Abdullah b. Ömer'in salâhiyetleri en aza indirilmişti. Hattâ diyebiliriz ki

422 Bk: *el-Fitnetü'l-Kubrâ*, Osman, el-Kâhire, 1966, s. 60 vd.
423 Taberî, *Târîh*, IV, 192.

o, sadece teknik yönden bir kuvvete sahipti; kendi şahsi görüşlerini ortaya atamazdı." [424]

Hz. Ömer (r.a), bu konudaki hassasiyetinden dolayı, cennetle müjdelenmiş olmasına rağmen amcası oğlu Sa'id b. Zeyd'i şûrâya seçmedi. Hz. Ömer, şûrâ üyelerinin liyakatli olanı seçmekten ziyâde, akrabası olmasından dolayı, Sa'id b. Zeyd'i hilâfete seçebileceklerinden korkmuştu. [425]

Hz. Ömer, kendisinden sonra seçilecek olan halifeye şu nasihatlerde bulunuyordu:

"Halife olan, Ensâr'a iyi muamele etsin; iyiliklerine iyilikle mukabele etsin, kötülüklerini de affetsin! Halife, sadakaları hakkıyla alsın, fakirlere dağıtsın! Halife, Hz. Peygamber'in yolundan ayrılmasın! Yâ Rabbi tebliğ ettim mi?" Bundan sonra da oğluna dönerek şöyle seslendi: *"Ey Abdullah b. Ömer, beni kim vurdu?"* Abdullah b. Ömer: *"Ebû Lu'lue"* [426] diye cevap verdi. Hz. Ömer: *"Allah'a hamd olsun ki, beni alnı bir tek defa secdeye gitmemiş birisi vurdu. Yâ Abdullah b. Ömer! Aişe'ye git, Resûlullah (s.a.s)'in ve Ebûbekir'in yanına defnedilmem için izin iste! Yâ Abdullah, halk ihtilâfa düşerse, çoğunluğun yanında ol! Şayet istişare olursa, Abdurrahman b. Avf'ın olduğu tarafta ol! Yâ Abdullah izin ver girsinler!"*

Bunun üzerine Ensâr ve Muhacirûn yanına girdi. Daha sonra oğlu Abdullah'a:

"Yâ Abdullah, başımı al toprağa koy, belki bu durumumu gören Allah, beni affeder!" dedi.

424 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 145; Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s. 147.

425 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 145.

426 Muğire b. Şu'be'nin kölesi olan Ebû Lu'lue İranlıydı ve asıl adı Feyruz'du (Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 191).

Daha sonra Hz. Ömer, üç gün boyunca, yâni şûrâ yeni halifeyi seçinceye kadar Suheyb'in Müslümanlara namaz kıldırmasını emretti.[427] Hz. Ömer vefat edince, Hz. Ali ve Hz. Osman cenaze namazını kıldırmak için teşebbüs ettiler. Fakat Abdurrahman b. Avf itiraz ederek Hz. Ömer'in bu görevi Suheyb'e verdiğini, dolayısıyla namazı onun kıldıracağını söyledi. Nitekim de öyle yapıldı.[428].

H. 23. senenin son günlerinde şehid edilen Hz. Ömer, 24. senenin Muharrem ayının ilk günlerinde defnedildi.[429]

Şûrâ Çalışmaya Başlıyor

Mikdâd b. Esved, Ebû Talha'yla birlikte şûrâ üyelerini bir evde toplayıp çalışmalarını başlattı.

Şûrânın çalışmaları beklenenin aksine tartışmaya dönüşünce, Abdurrahman b. Avf adayların üçe indirilmesini teklif etti. Bunun üzerine Zübeyr, Hz. Ali lehine; Talha, Osman lehine ve Sa'd b. Ebi Vakkas da Abdurrahman b. Avf lehine olmak üzere adaylıktan feragat ettiler. Böylece aday sayısı üçe indi. Daha sonra Abdurrahman b. Avf, Hz. Ali ve Hz. Osman'a *"ben de adaylıktan çekilirsem, beni hakem yapar mısınız?"* diye sorunca her ikisi de kabul ettiler[430]

Buhârî, bu hadisin devamında, Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Osman'ın elini kaldırarak önce kendisinin sonra da şûrânın diğer üyelerinin biat ettiklerini kaydediyorsa da, diğer kaynaklarımızda daha fazla teferruat verilmektedir.

İbn Kesîr[431], Abdurrahman b. Avf'ın, adaylıktan feragatinden sonra her iki adaya şöyle dediğini rivayet eder:

427 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 175.
428 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 175; Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 191.
429 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 49-52.
430 Buhârî, *Sahih, Kitâb*, 62, bâb, 8; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C.44, s. 417.
431 Bk: *el-Bidâye*, VII, 145.

"Ben bu işten feragat ettikten sonra ikinizden birini seçersem kabul eder misiniz? Onlar *"evet"* dediler. Daha sonra Abdurrahman b. Avf, her ikisinin meziyetlerini sayarak onlardan seçildikleri takdirde adil davranacaklarına; seçilmeyenin seçilene itaat edeceğine dair söz aldı."

Yine rivayetlere göre Abdurrahman b. Avf, Hz. Ali'ye *"seni seçmezsem, kim halife olsun istersin?"* diye sorduğunda *"Osman b. Affan"* diye cevap verdi. Hz. Osman'a da aynı soruyu ayrı bir yerde sormasına rağmen onun da cevabı *"Ali b. Ebi Talib"* oldu.[432]

Mesele bu raddeye gelince, Abdurrahman b. Avf, diğer şûrâ üyelerini Ebû Talha'nın nezaretinde bırakarak bu konuyu Müslümanlarla istişare etmek üzere dışarı çıktı.

Abdurrahman b. Avf, hiç bir ayırım gözetmeden, önüne gelen herkesle istişare edip Hz. Osman'ı mı, Hz. Ali'yi mi halife olarak görmek istediklerini sordu. İleri gelen zevatla konuştuğu gibi, gençlerle ve halkla müzâkere etti. Komutanlara ve görevlilere aynı soruyu ayrı ayrı sordu. Yalnız olanlara olduğu gibi, gruplara da sordu. Bu soruşturmasını bazan aleni, bazan da gizli yaptı. İbn Kesîr'in tabiriyle[433], *"hatta peçelerine bürünmüş olan kadınlara bile"*[434] sordu. Okumakta olan çocuklara olduğu gibi, dışarıdan Medine'ye gelmiş olan bedevi ve seyyahlara da sordu ve bu anketini geceli gündüzlü üç gün sürdürdü.

432 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 146.

433 el-*Bidâye*, VII, 146.

434 Abdurrahman b. Avf'ın bu hareketi, günümüzün modern seçimleri açısından oldukça dikkat çekicidir. Demokrasi sistemlerinde, kadınlara seçme hürriyeti tanınmasının mazisi çok gerilere gitmediği hâlde, yukarıda gördüğümüz gibi Müslümanlar bu hakkı kadınlara 15 asır önce vermişlerdir. Fakat saltanat dönemlerinde kadınlar bu haklarını kullanamamışlardır ki, bu konuda erkeklerin statüleri de pek farklı değildi.

Hadisenin devamını, Abdurrahman b. 'Avf'ın yeğeni el-Musevver şöyle anlatıyor[435]:

Ömer b. Hattâb'ın ölümünün üçüncü gününün gece yarısından sonraydı. Üç gündür gözlerine uyku girmemiş olan dayım eve geldi ve gidip Ali ile Osman'ı oraya getirmemi söyledi. Ben de ona *"hangisiyle başlayayım?"* diye sorduğumda, *"hangisiyle istersen, fark etmez."* Bunun üzerine Ali'den başlayarak her ikisini dayımın yanına getirdim. O sırada dayım namaz kılıyordu. Namazı bitince, Ali ve Osman'a şöyle dedi:

"Sizi herkese sordum; başkasını sizlere tercih edeni görmedim."

Sonra dayım, onlardan aldığı sözü hatırlattı ve Resûlullah (s.a.s)'in kendisine verdiği sarığı sararak kılıcını da kuşandı ve onları Peygamber Mescidi'ne götürdü. Daha sonra Medine'deki bütün Müslümanlara Mescid'de toplanmaları için haber verildi. Mescid insanlarla doluptaştı. O derecede izdiham oldu ki, Osman b. Affan bile ancak son taraflarda yer bulabildi. Daha sonra Abdurrahman b. Avf, Resûlullah (s.a.s)'in minberine çıkarak uzun uzun dua etti ve şöyle dedi:

"Ey insanlar, size bu konuda alenen ve gizlice sormama rağmen, hiçbiriniz bu iki adamdan başka birisini bu makama lâyık görmediniz. Ey Ali, kalk ve buraya gel!"

Hz. Ali minberin altına gelince, Abdurrahman b. Avf, elinden tutarak ona şöyle sordu:

"Allah'ın Kitabı, Resûlü (s.a.s)'in Sünneti, Ebûbekir ve Ömer'in takip ettikleri esaslara göre sana biat edeyim mi?" Ali:

"Gücümün yettiği kadar!" diye cevap verdi.[436]

Bunun üzerine, Osman'ın elini tutarak aynı soruyu ona sordu. Osman da:

"Evet!" dedi.

435 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, er-Riyâd, 1981, IV, 427-428.
436 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 195.

Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman'dan bu cevabı alınca, ellerini havaya kaldırarak şöyle dedi:

"Allah'ım! Duy ve şahit ol, Allah'ım duy ve şahit ol ki, boynumdaki emâneti çıkarıp Osman'ın boynuna geçirdim!"

Abdurrahman b. Avf, bu şekilde Hz. Osman'ı halife tayin edince, Müslümanlar da biat ettiler. [437]

İlk biat eden ise Hz. Ali oldu. [438]

Kendisine biat edildikten sonra Resûlullah (s.a.s)'in minberine çıkıp ilk konuşmasını yapan Halife Hz. Osman (r.a), konuşmasının bazı bölümlerinde şöyle dedi:

"... Elinizden geldiğince hayırla muamele edin. Dünya, gurur üzerine kurulmuştur. Dünya hayatı sizi aldatmasın! Gurura kapılıp, Allah'ı unutmayın! Geçenlerden ibret alın ve gâfil olmayın! Dünyaya kendilerini kaptırıp, onda eserler yapıp nimetlerle uzunca yaşayan ehl-i dünya nerede? Allah'ın dünyayı attığı gibi, siz de dünyayı atın? Allah'ın övdüğü Ahiret'e talip olun ki, en hayırlı olan, odur. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Onlara dünya hayatından bir örnek getir. O, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bununla yeryüzünün bitkileri (geliştikten sonra) birbirine karışmış; sonra da rüzgârın savurduğu bir çöp kalıntısı oluvermiş. Allah her şeye kadirdir. Servet ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Geriye baki kalacak olan sâlih amellerdir ki, Rabbi'nin nezdinde sevapça daha hayırlı ve ümit bağlamaya daha lâyıktır." [439]

Hz. Osman (r.a)'ın halife olarak yapmış olduğu bu konuşma, konu itibariyle oldukça dikkat çekicidir.

Dikkat edilirse; bütün konuşma metni, dünyayı dışlayarak ahireti ön plâna çıkarma gayretini göstermektedir. Hz. Osman, yâni o

437 Bu Şûrâ olayının diğer ayrıntıları için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 194 vd.

438 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 147.

439 K.K. Kehf Sûresi, 45-46.

günkü Müslümanların lideri, başkanı, imâmı; onları dünya hayatına bağlanmamaları konusunda uyarıyor! Sanki Hz. Osman, bu konuşmayı özellikle dünya hayatı ile ahiretin bir tutulamayacağını Müslümanlara hatırlatmak, büyümüş olan İslâm Devleti'nin sağlamış olduğu dünya nimetlerinin kendilerini dünyaya bağlamamaları hususunda onları uyarmak için yapıyor!

Sahabe, dünya ve ahiret için aynı şekilde çalışsaydı, yâni ahirete bağlandıkları gibi dünyaya bağlanmış olsalardı, hiçbiri şehid olmayacaktı. Onlar Allah'ın kanunu yeryüzüne hâkim olsun diye dünyalarını ahirete kurban ettiler. Hz. Osman bu gerçeği dile getiriyor ve dünya hayatını küçümseyerek ona bağlanmamamız gerektiğini vurguluyor. Çünkü Müslümanı iman ve İslam mücâdelesinden en çok alıkoyan şey, dünya ve onun nimetleridir.

Hz. Osman'ın en büyük özelliklerinden birisi de her zaman Müslüman ordusuna yardım etmesiydi. Özellikle Hz. Peygamber (s.a.s)'in Bizans'a karşı yapmış olduğu Tebuk Seferi'nde en büyük yardımı o yapmış, yüzlerce Müslüman atlıyı techiz ettiği gibi, nakdi olarak da desteklemiştir.[440]

Medine'de suyu çok güzel olan *Rûme* adında bir kuyu vardı. Fakat bu kuyu Medineli bir şahsa ait olduğundan, herkes ondan istifade edemiyordu. Bir gün Resûlullah (s.a.s), "Kim Rûme kuyusunu satın alıp onu Müslümanlara sadaka yapar/herkesin istifadesine sunar ki, Allah da "*Susuzluk Günü*" (Kıyamet Gününde) ona su versin?" diye sordu. Hz. Osman (r.a) da o kuyuyu satın aldı ve onu vakfederek insanların hizmetine sundu.[441] Keza Hz. Osman, Hz. Peygamber (s.a.s)'in isteği üzerine, Medine Mescidi'ne bitişik bir evi satın alarak Mescid'e katmış, böylece Mescid genişlemiştir.[442]

440 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 60 vd.
441 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 67.
442 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 73.

Hz. Osman'ın İlk İcraatları

Hz. Osman (r.a) hilâfete gelir gelmez, İslâm askerinin Hz. Ömer (r.a) zamanında 10 dirhem olan maaşını 200 dirheme çıkarttı. Yine Hz. Ömer zamanında Ramazan gecelerinde her Müslümana verilen birer dirhemi de artırdı. Ayrıca Peygamber Mescidinde ibâdet edenler, *"itikâfta bulunanlar"*, Allah yolunda yolculuk yapanlar, fakir ve miskinler için de hiç yerden kalkmayan bir sofra kurdu.[443]

Cuma Ezanı

Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında, Cuma günleri öğlen vakti tek ezan okunurdu. Resûlullah (s.a.s) hutbe okumak üzere minbere çıkıp oturduktan sonra Bilâl caminin kapısında ezan okur, hutbenin bitiminde de farz namaz için kâmet getirirdi.

İlk iki Halife Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer zamanlarında da bu böyle devam etti.

Hz. Osman ise, Medine'de sayıları çoğalmış olan Müslümanların Cuma namazlarını kaçırmamaları için bir de caminin dışında ezan okutmaya başladı. Böylece Cuma ezanları ikiye çıkmış oldu: Biri öğlen vakti girince okunan *"dış ezan"*, diğeri de hatip minbere çıktıktan sonra okunan ikinci ezan, yâni *"iç ezan"*dır. Hz. Osman zamanından beri de bu böyle devam etmektedir.

Konu ile ilgili olarak İmâm Kurtubî[444] şunları yazmaktadır:

"... Osman (r.a), insanların Medine'de kalabalıklaşması üzerine *"Zevrâ"* diye adlandırılan evinin üzerinde okunan üçüncü[445] bir ezan ilâve etti. İnsanlar ezanı duydular mı camiye gelirler, Osman minbere oturdu mu Peygamber (s.a.s)'in müezzini ezanı okur, sonra Osman hutbe irâd ederdi."

443 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 148.

444 el-*Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Türkçe tercümesi (M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul, 2003), XVII, 333.

445 Kâmet'le birlikte üç oluyor.

Fukahânın fetvalarına göre[446], birinci ezan okunduktan sonra, her türlü alışverişi bırakmak gerekir. Çünkü o vakitte yapılan alışveriş mekruhtur. Dolayısıyla Cuma namazına gitmenin vücûbu, birinci ezanın okunmasından hemen sonradır.[447]

Cuma âyetinde geçen *"sa'iyy"* (koşma) üzerine ulemâ düşüncelerini serdetmiş ve demişlerdir ki, âyette geçen *"sa'iyy"*, burada geçtiği şekliyle koşmak değil, azmedip gitmek anlamındadır. Nitekim Resûlullah (s.a.s), kılınmakta olan cemaat namazına yetişebilmek için dahi telaşlı telaşlı koşulmamasını emretmiştir.

Muteber hadis kitapları olan Kütübü Sitte'de Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bu konudaki hadis çok anlamlıdır:

"Ebû Hureyre dedi ki: Resûlullah (s.a.s)'in şöyle buyurduğunu duydum: "Namaz için kâmet getirildiğinde, ona koşarak gelmeyin; yürüyerek gelin ve sükûneti muhafaza edin! Yetiştiğiniz kadarıyla namazı kılın, yetişemediğinizi de tamamlayın!" [448]

Cuma namazlarında hâl böyleyken, bayram ve cenaze namazlarında durum farklıdır. Yâni bu namazlar için ezan okunmaz ve *"kâmet"* getirilmez.[449] Her iki bayram namazında da, yâni Ramazan ve Kurban bayramları namazlarında, namaz kılınacağı zaman müezzin, ya da bir başkası, "الصلاة جامعة" der ve öylece namaz kılınır.[450]

Hz. Osman Görevlileri Uyarıyor

Hz. Osman (r.a), halife olur olmaz, valilerine, cihâdı yürütmekte olan komutanlara, namazı kıldırmakla görevli imâmlara ve İslâm Devleti'nin

446 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, 1344, I, 390; el-Muttakîyü'l-Hindî, *Kenzü'l-'Ummâl*, VIII, 330.

447 Ayrıntılar için bk. İhsan Süreyya Sırma, *Ezan*, s. 38 vd.

448 Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Ezân*, Hadis no: 610.

449 İmâm Şâfi'î, *el-Umm*, Beyrut, 1993 baskısı, I, 169.

450 İmâm Şâfi'î, *el-Umm*, I, 169.

hazinesini korumakla yükümlü olan emniyet mensuplarına mektuplar göndererek onlara marufu [*Allah'ın yapılmasını emrettiği fiilleri*] ve münkeri [*Allah'ın yapılmasını yasakladığı fiilleri*] hatırlattı. Yine bu mektuplarında Halife, onları Allah'a ve Resûlü'ne itaatta sebât etmelerini ve Allah'ın koyduğundan başka ve O'nun Kitabı'na ters düşecek emir ve yasaklar, kanunlar uydurmamalarını emretti. [451]

İslâmî Fütûhat Zirveye Ulaşıyor

Üçüncü halife Hz. Osman zamanında, İslâmî fütûhât zirve denebilecek bir noktaya ulaştı.

Doğuda İslâm orduları Türkistan'da ilerlerken, batıda İspanya'ya giriliyordu. İslâm ordularının İspanya'ya girişi demek, bütün Kuzey Afrika'nın fethedilmiş olması demekti.

İdârî Tasarruflarda Yapılan Hatalar

Hz. Osman (r.a), hilâfetinin ilk altı yılında gerçekten mükemmel bir idare sergiledi. Hem adaleti sağlıyor hem de fıtraten Hz. Ömer gibi sert olmadığından, Müslümanlar kendilerini daha rahat hissediyorlardı. Fakat takip eden senelerde, bir taraftan askerî cihâdı yürütürken, diğer taraftan da bazı idârî tasarruflarda bulundu ki, maalesef bu idâri tasarruflarda bir takım isâbetsiz tayinler yapıldı ve bu tayinler onun hakkında bazı eleştirilere sebep oldu.

Tabii ki, her devlet başkanı gibi onun da valilerini değiştirme hakkı vardı. Nitekim ondan önceki halifeler, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer de bazı valileri değiştirip yerlerine yenilerini getirmişlerdi. Ne var ki, bu tayinlerin çoğu isabetliydi.

451 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 149.

Hz. Osman'ın yaptığı tayinlerde ise isteyerek ya da istemeyerek akrabalarına yer vermesi hoşnutsuzluk doğurdu. Valilerini sıkça değiştirmesi de ayrı bir tenkit konusu oldu.

Mesela Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Basra valiliğinden alarak yerine Abdullah b. Âmir'i tayin etti.[452] Muğire b. Şu'be'yi de Kûfe valiliğinden azledip yerine Sa'd b. Ebi Vakkas'ı getirdi. Daha senesi yeni dolmuştu ki, Sa'd'ı da azledip yerine kendi akrabası Velid b. Ukbe'yi tayin etti.[453]

Gerçi Hz. Osman, Sa'd b. Ebi Vakkas'ı Kûfe valiliğinden azlederken Sa'd ile Abdullah b. Mes'ud arasında geçen bir hadiseyi[454] gerekçe göstermiştir. Belki de gerçekten Sa'd'ın değiştirilmesi gerekiyordu.

Burada tenkid mevzuu olan nokta, Velid b. Ukbe'nin Hz. Osman'ın akrabası olmasıdır. Velid'in İslâm'a yakışmayan bir hareketi de bardağı taşıran damla olmuştur. Öyle ki, rivayetlere göre, vali olduğu için şehrin en büyük camisinde namaz kıldırması gereken Velid, sarhoş olarak sabah namazını kıldırmaya gitmiş ve iki yerine dört rekât kıldırdıktan sonra, cemaata dönmüş ve alay edercesine, *"daha artırayım mı?"* diye sormuştur.[455]

Mamafih Velid'i çok sevmelerine rağmen Kûfeliler şarap içmesinden dolayı onu Medine'ye gidip şikâyet ettiler. Hz. Osman, bu suçundan dolayı Velid b. Ukbe'yi hemen azledip yerine Said b. As'ı tayin etti. Ayrıca Halife, Hz. Ali'nin hükmü ile Velid'e seksen sopa vurdurarak *"hadd cezası"* uyguladı.[456].

452 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 139.

453 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 82; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s.154-155. İbn Dâvûd ed-Dineverî ise, 'Ammâr b. Yâsir'in Kûfe valiliğinden azledilerek yerine Velid b. 'Ukbe'nin getirildiğini yazıyor (*el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 139).

454 Bu hadisenin ayrıntıları için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 82-83.

455 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 155.

456 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 107; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 208.

Kanaatimize göre bu isabetsiz ve tarafgir tayinlerin yapılmasında, -ileriki sahifelerde daha ayrıntılı görüleceği üzere-, Hz. Osman'ın akrabası Mervân b. Hakem'in büyük rolü olmuştur. Zira Resûlullah (s.a.s)'in, ahlâksızlığından dolayı Tâif'e sürgün ettiği Hâkem'in [457] oğlu Mervân, bir bakıma Hz. Osman'ın sekreterliğini yürütüyordu.

Kıbrıs Seferi

Böyle münferit ve mevzii hadiseler, değişik cephelerde devam eden cihâdı durdurmadı.

Hz. Ömer zamanında Şâm valiliğine tayin edilmiş olan Muaviye, Hicrî 27. senede, bazı rivayetlere göre de 28. senede Hz. Osman'ın emriyle Kıbrıs fethine gitti. [458] Kıbrıs seferi, Müslümanların ilk deniz zaferi idi. Muaviye'nin bu deniz seferinde sahabeden birçok kimse de vardı; Ebû Zerr, Ebû'd-Derdâ [459] ve 'Ubede b. Samit de bunlardandı. [460] Bu sefere, İbn Samit'in hanımı olup Hz. Peygamber (s.a.s)'den bu sefere gitmeyi ve şehid olmayı talep eden Ümmü Harâm da katılmıştır ki, gerçekten Hz. Peygamber (s.a.s), onun bu savaşa katılması ve şehid olması için dua etmişti. [461] Müslüman askerleri Kıbrıs'a çıkınca, Ümmü Harâm'ın bindiği katır, bir yerden atlarken onu düşürdü ve boynu kırılan Ümmü Harâm oracıkta şehid oldu. [462] Onun mezarı bugün hâlâ Kıbrıs'ta korunmakta ve Müslümanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Muaviye daha önce Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında da Kıbrıs'a sefere çıkmak istemiş; fakat denizin tehlikeli olduğunu Amr b. As'tan

457 Bu adam, milletin kapı ve penceresinden içeriye bakan ahlâksız biriydi.
458 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 139.
459 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 130.
460 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 95.
461 Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Cihâd*, Hadis no: 2766; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 97.
462 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 97.

öğrenen Hz. Ömer, Müslümanların tanımadıkları bu denizde boğulabileceğinden korktuğu için ona müsaade etmemişti. [463]

Aynı sene [Hicrî 27] Amr b. As, Mısır valiliği görevinden alınıp yerine Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh tayin edildi. [464]

Abdullah b. Sa'd, Mısır valiliğine gelir gelmez, Kuzey Afrika'da başlamış olan cihâdı daha da hızlandırdı ve onun komutasında birçok yer fethedildi. Görevlendirdiği komutanlar, İslâmî fetih hareketlerini Endülüs'e [İspanya'ya] kadar götürdüler. Bu senede İspanya'nın birçok bölgesi İslâm Devleti'nin sınırlarına dâhil edildi. [465]

Hz. Osman (r.a), İspanya'nın fethine özel itinâ gösteriyordu. Nitekim komutanlarıyla yapmış olduğu bir konuşmada şöyle demişti:

"Kostantiniyye, (yâni İstanbul) deniz tarafından fethedilecektir. Şayet sizler Endülüs'ü fethederseniz, ahir zamanda Kostantiniyye'yi fethedecek olanla sevâpta ortak olacaksınız!" [466]

Hicrî 29. ve 30. senede İstahr ve Horasan'ın birçok bölgesi fethedildi. Nişâbur, İslâm topraklarına katıldı. Aynı senelerde Tus, Serahs, Merv, Beyhak gibi şehirler, bir kısmı sulhen, bir kısmı da savaşla İslâm Devleti'ne katılmış oldu.

Afrika ve Asya'da yapılan bu sayısız savaşlarda, birçok ganimet elde edildi ve İslâm Devleti ekonomik bakımdan çok güçlü bir konuma geldi. Ne var ki, bir devlet ne kadar büyük olursa, sorunları da o derecede çok olur. Şurası bir gerçek ki, büyük bir devleti ayakta tutabilmek için sadece güçlü bir ekonomi yetmez. Aynı zamanda güçlü idârecilere de ihtiyaç vardır. Hz. Osman'ın hilâfetinin son senelerinde, eyaletlerin valileri kendilerinden beklenen otoriteyi sağlayamadılar. Hâlbuki fethedilen bu geniş ve verimli arazilerden çokça gelir

463 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 95.

464 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 152.

465 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 152; İhsan Süreyya Sırma, *Ah Endülüs*, s. 13 vd.

466 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 152.

geliyordu. Devlete gelen haraç o kadar çoğaldı ki, Halife büyük depolar yaptırıp bunları gelen erzakla doldurdu.[467]

Zekât Toplama Usulü Değişiyor

İslâm Devleti bu kadar büyüyünce, Hz. Osman, zekâtın toplanma işinde bir değişiklik/ictihâd yaptı.

Hz. Peygamber (s.a.s) ve ilk iki halife olan Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer zamanında zekâtı devlet tahsildarları toplarken Hz. Osman, Müslümanların tahsildarlara gerek kalmadan zekâtlarını verebilecekleri hükmünü getirdi.

Bu yeni tatbikatın İslâm Devleti'ne sağladığı yararları Muhammed Hamidullah Hoca şöyle açıklıyor:

Hz. Peygamber (s.a.s) ve ilk iki halife zamanında bütün vergilere zekât deniyordu. Tüccarlar vergi veriyordu ve buna *"Ticâret zekâtı"* deniyordu. Ziraatçılar da vergi veriyordu ve buna *"Toprak zekâtı"* (Zekâtu'l-Ard) deniyordu. Madenler işletiliyordu; bunların vergisine de *"Maden Zekâtı"* (Zekâtu'l-Meadin) deniyordu. Koyun, deve gibi sürüler vardı ki bunlardan da vergi alınıyordu ve buna *"hayvan zekâtı"* (Zekâtu'l-mevâşi) deniyordu. Aynı şekilde, kervanların getirdiği mallar üzerinde de haklar vardı ki, bunlara zekât deniyordu. Özet olarak, Kur'an-ı Kerim'de geçen *"Zekât"* *"Sadaka"* *"infâk fisebilillah"* vs. gibi vergiler, İslâm Devleti'nin Müslümanlara taalluk eden vergileri idi.

Gayrimüslimlerden alınan vergiler bundan ayrıydı. Bunlara zekât denilmiyordu. Gayrimüslimlerden alınan vergiye, *"cizye"* deniliyordu. Bizim bugün zekât dediğimiz şey, o zaman da zekâttı. Fakat bu, zekât çeşitlerinden sadece biri idi.

Biraz önce belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber (s.a.s) ve ilk iki halife Hz. Ebûbekir ile Hz. Ömer zamanında, bütün bu zekât çeşitlerini

467 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 156.

devlet memurları topluyordu. Bugün bizim zekât dediğimiz ve zekât demediğimiz bütün vergileri bu memurlar topluyordu ve hepsine de zekât deniyordu.

Muhakkak ki biliyorsunuz; Hz. Osman zamanında, İslâm toprakları, yıldırım hızıyla ve şaşırtıcı bir sûrette genişledi. Hicrî 26. senede, Hz. Osman'ın bir ordusu Avrupa'da İspanya'ya girerken, diğer taraftan başka bir ordusu da Çin'e girdi. Her iki uç arasında Çin'den İspanya'ya kadar üç kıtaya yayılmış olan topraklar, İslâm Devleti'ni oluşturuyordu. Bazen, İspanya fethinin Emevîler zamanında Tarık b. Ziyâd'la başladığını söylüyoruz. Bu doğru değil; İspanya'nın bir kısmı daha Hz. Osman zamanında fethedilmiştir. Ve bu hususta kaynağımız Taberî, bu ordunun Tarık b. Ziyâd zamanına kadar İspanya'da kaldığını yazıyor. Yâni bu ordu İspanya'ya girdikten sonra geri çıkmamış, bilâkis orayı fethetmişler ve oraya yerleşmişlerdir. Netice olarak söyleyeyim ki, benim gayem bu fetihleri değil, fakat bu fetihlerin zekât için olan ehemmiyetinden bahsetmektir.

Üç kıtaya yayılmış olan bu büyük devlette, Müslümanların sayısı ne kadardı, bunu bilmek lâzımdır. Çünkü zekât, Müslümanlara taalluk eden bir vergidir. Üç kıtaya yayılmış olan İslâm Devleti'nde, milyonlarca gayrımüslim vardı. Fakat bunların zekât ile alâkaları yoktu. Bu gayrimüslimlerden de vergi alınıyordu. Fakat bu vergilere zekât değil, haraç vs. gibi başka isimler veriliyordu.

Hz. Osman -diyelim ki, mâliye bakanının tavsiyesi üzerine- bugün bizim anladığımız mânâdaki zekâtla, diğer zekâtları birbirinden ayırmak istiyor. Niçin? Hz. Osman diyor ki: *"Evin dışında olan şeylerin zekâtını toplamak kolaydır. Koyun, deve, maden vs. gibi mallar, kolayca tesbit edilebilir ve zekâtı alınabilir. Fakat zekât memurlarının, her Müslümanın evinde ne kadar para olduğunu bilme imkânı yoktur. Bunun için bu zekât çeşitlerini birbirinden ayırmak lâzımdır."* Bunun üzerine Hz. Osman, Müslümanların bizim bugün anladığımız zekâtı (yâni sahip olunup üzerinden bir sene geçen parayı) bundan böyle

devlete direkt olarak vermeye mecbur olmadıklarını ve bunu bizzat kendileri fakirlere dağıtabileceklerine dair bir emir vermiştir.

İşte bu tarihten itibâren bu şekilde verilen zekâta, zekât denmiş ve diğerlerine zekât değil, vergi, gümrük vs. denmiştir. Müsaadenizle, Hz. Osman'ın niçin bu şekilde karar vermiş olduğuna dair bir fikir söyleyeyim. Görünüşte bu karar, Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ebûbekir (r.a) ve Hz. Ömer (r.a)'ın tatbikatlarına aykırı idi. Şu hâlde Hz. Osman (r.a) niçin bunu değiştirdi? Ben zannediyorum ki bu, devletin menfaati için yapılmıştır. Çünkü İslâm Devleti İspanya'dan, Çin'e kadar uzanıyordu ve buna karşı, Müslümanların sayısı çok azdı. Bu hususta bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Fakat bazan 100 km'de, bir tek Müslümandan fazla kimse bulunmuyordu. Bunun üzerine tasavvur buyurun ki, İspanya'dan Çin'e kadar her 100 km'ye bir tahsildar gidip, bir Müslüman bulacak, üstelik bazen bulduğu bu Müslüman da zekât veremeyecekti. Çünkü evinde nisabı dolduracak kadar parası olmayabilirdi. Bu Müslümanın evi veya başka bir şeyi olabilir, fakat zekât verecek kadar parası olmayabilirdi. Netice olarak karşımıza şöyle bir durumun çıkması mümkündür: Zekât memurlarına verilecek olan para, toplanacak olan zekâttan daha fazla olabilir. İşte böyle bir şeyi bir maliye bakanının kabul etmesi düşünülemez. Bunun için Müslümanların, bizzat kendilerinin bu zekâtı vermeleri konusunda serbest bırakılması daha uygun görülmüştür.

"Müslümanlar, zekâtın bir farz olduğunu, Allah'ın emri olduğunu bildikleri için, herhangi bir murakabeye ihtiyaç duyulmaksızın, bilinç ve takvaları onlara bu farzı yerine getirmelerini emretmektedir. Meselâ; namaz ve oruç gibi ibâbetlerde, hükümet beni zorlamıyor, fakat benim şuurum bana emrettiği için bu ibâdetleri yapıyorum. Aynı şekilde zekâtı da murakabesiz verebilirim, çünkü şuurum bana bunu emretmektedir." [468]

468 Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s. 153-157.

Kur'an'ın Tedvini

Hz. Ebûbekir (r.a)'ın hilâfeti zamanında, dinden çıkanlarla Yemâme'de yapılan savaşta birçok Kur'an hafızı şehid olunca; bütün hafızların şehid olmaları hâlinde Kur'an'ın kaybolabileceği tehlikesini sezen Hz. Ömer (r.a), Hz. Ebûbekir'e giderek Kur'an sûrelerinin bir araya toplanması zaruretinden söz etti. Önceleri, Hz. Peygamber (s.a.s)'in yapmadığı bir fiili işlemekten korkan Hz. Ebûbekir, konunun nezaket ve ehemmiyetini kavrayarak, Kur'an sûrelerini bir araya toplama işini Hz. Peygamber (s.a.s)'in vahiy kâtibi olan Zeyd b. Sabit'e verdi.

İkinci bir sebep de genişlemekte olan İslâm Devleti'nin çeşitli bölgelerinde, Kur'an'ın değişik okunmasıydı. Nitekim o günkü Kuzey Irak sınırları içerisinde bulunan Ermenistan'da[469] cihada gitmiş olan Sahabi Huzeyfe b. Yemân, Müslümanların Kur'an kıraatı üzerinde ihtilâfa düştüklerini görmüş ve cihadtan döner dönmez, Halife Hz. Osman'a giderek bu işi halletmesini söylemiştir.[470] Bunun üzerine Hz. Osman, Hz. Peygamber (s.a.s)'in hanımı Hafsa validemizde bulunan tek Kur'an nüshasını isteterek bu nüshayı esas almış ve Kur'an nüshalarını çoğaltmıştır.[471]

Hem Hz. Ebûbekir, hem de Hz. Osman zamanında bu işle görevlendirilen Zeyd b. Sabit, hadiseyi bize şöyle anlatmaktadır:

Hz. Peygamberin sahabelerinden bir kısmı Yemâme cihâdında şehid düşünce, Hz. Ömer (r.a), halife Hz. Ebûbekir'in (r.a) yanına vardı ve dedi ki: *"Allah Resûlünün sahabeleri Yemâme'de kelebeklerin ateşe düştüğü gibi düştüler, korkarım ki buna benzer şehid olma ihtimâlinin zuhur ettiği hâllerde aramızdan hep ayrılacaklardır. Hâlbuki onlar Kur'an'ın taşıyıcısıdırlar. Böylelikle Kur'an-ı Kerim kaybolmuş ve*

469 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 241.

470 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 241; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 135.

471 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, II, 136.

unutulmuş olacaktır. Sen onları bir araya toplasan ve yazdırtsan!" Hz. Ebûbekir, böyle bir şey yapmaktan kaçındı ve şöyle dedi: *"Allah'ın Resûlünün yapmadığını ben mi yapacağım?"* Bu mevzuda karşılıklı deliller getirdiler. Sonra Hz. Ebûbekir, Hz. Zeyd b. Sabit'i getirtti. Zeyd anlatıyor: *"Onun yanına gittiğim zaman Hz. Ömer de orada bulunuyordu."* Hz. Ebûbekir bana dedi ki: *"Bu beriki (Hz. Ömer) reddettiğim bir şeyi yapmam için bana ısrar ediyor. Sen vahiy kâtibi idin. Şayet sen de onunla mutabık isen, ben her ikinize tâbi olacağım. Fakat sen benimle aynı fikirde olursan, bu işe teşebbüs etmeyeceğim."* Sonra Ebûbekir, Ömer'in fikrini anlattı. Ömer hep susuyordu. Bundan (telkinden) kaçındım ve dedim: *"Allah'ın Resûlünün yapmadığını o mu yapacak?"* O zamana kadar susan Hz. Ömer dedi ki: *"Şayet bu işi yapsanız size ne zararı olur?"* Düşündük, sonra dedik ki: *"Vallahi bu işin bize zararı yoktur."* Hz. Zeyd (r.a) ilâve ediyor: Hz. Ebûbekir (r.a) bana emretti, ben de onu deri parçaları, kürek kemikleri ve hurmaların orta damarları üzerine yazdım. Hz. Ebûbekir'in vefatı üzerine, yerine Hz. Ömer geçince, Kur'an'ı bir nüsha (mushaf) hâlinde yazdı. Ve bu nüsha kendinde kaldı. O da vefat edince bu nüsha, Hz. Peygamberden dul kalan, Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'ya intikâl etti. Bir müddet sonra Hz. Huzeyfe b. Yemân, Ermenistan'a karşı girişilen seferden dönünce,[472] Medine'deki evine gitmeden, Halife Hz. Osman'ın (r.a) yanına gitti ve ona dedi ki: *"Ey Halife, ümmetine ihtimam göster!" Halife "ne var?"* diye sorunca Huzeyfe dedi ki: "Ermenistan'a karşı sefere iştirak ettim. Seferde hem Iraklılar hem Suriyeliler vardı. Fakat Suriyeliler Kur'an'ı Ubey b. Ka'b'ın kıraatine göre okuyorlar ve Iraklıların duymadığı şeyleri söylüyorlardı. Bu sonuncular onları kâfirlikle itham ediyorlardı. Aynı şekilde İbn Mes'ud'un kıraatını takip eden Iraklılar da Suriyelilerin duymadığı şeyler okuyorlar ve Suriyeliler onları küfürle itham ediyorlardı.

472 *Târîh*çilere göre 25 veya 30 senesinde.

Hz. Zeyd ilâve ediyor: O zaman Hz. Osman İbn Affan kendisi için bir Kur'an yazmamı emretti ve bana: *"Sana zeki ve edebî zevki olan bir yardımcı vereceğim. İkiniz de Kur'an'ı yazın. İkiniz arasında bir ayrılık oldukça bana müracaat ediniz,"* dedi. Bu iş için Hz. Abân b. Said b. As'ı (bu zat da Hz. Peygamber'in kâtiplerindendir) tayin etti. İkisi de (kâtipler) II. sûrenin 247. âyetine gelince, misak tabiri üzerinde, Zeyd bu *tâbu*'dur dedi, Abân ise: Hayır bu *tâbut*'dur dedi. Sonra biz Hz. Osman'a danıştık. Hz. Osman bunu tâbut olarak yazdı. Hz. Zeyd devamla: *"Ben onu bitirince, bir şey eksik olup olmadığını anlamak için tetkik ettim."* Bu anda 33'üncü (Ahzâb) sûrenin 23'üncü âyetinin eksik olduğunu fark ettim. Bu âyeti Muhacirlere arz ettim ve (yazılı olarak) kimde varsa getirmesini rica ettim, fakat hiç birinde bulamadım. Sonra durumu Ensâr'a arz ettim. Onlardan tek bir kişide, Sabit oğlu Huzeyma'da buldum. Bunun üzerine yazdım. Sonra tekrar gözden geçirdim ve iki âyetin eksik olduğunu gördüm (Tevbe Suresi 128-129. âyetler). Muhacirlere müracaat ettim, fakat bu (âyetleri) hiç birinde bulamadım. Sonra bu mevzuda Ensâr'a müracaat ettim. Onlardan sadece bir kişide, gene Huzeyma adında birinde buldum. O zaman onları dokuzuncu sûrenin sonuna yazdım. Şayet (iki yerine) üç âyet olmuş olsaydı, onları müstakil bir sûre olarak toplayacaktım. Sonra tekrar bir defa daha eksik olup olmadığını anlamak için tetkik ettim, fakat bu defa hiç eksik bulamadım. Bilâhare Hz. Osman, Hz. Hafsa'dan Hz. Ömer'in kendisine verdiği Kur'an'ı iade edeceğine yemin ederek istedi. Hz. Hafsa Mushafı'nı emaneten ona verdi. Hz. Osman onu (yeni kopya) ile karşılaştırdı ve hiç bir fark bulamadı. Hz. Hafsa'nın Mushafı'nı iade etti ve durumdan son derece memnun oldu. Bundan sonra da halka Kur'an kopyalarını (bu nüshaya göre) yazmalarını emretti.[473]

473 Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Târîhi*, İstanbul, 1965, s.46-48.

Bu şekilde Kur'an-ı Kerim âyetleri bir araya toplanarak kaybolmaktan kurtarıldı. Daha sonra, toplanan bu Mushaf'tan nüshalar çoğaltılarak günümüze kadar eksiksiz geldi ki, yaygın kanaate göre Hz. Osman'ın çoğaltttığı nüshalardan bir tanesi de İstanbul'daki Topkapı Sarayı Müzesindedir.

Bu yazılı Mushaf yanında Kur'an-ı Kerim, onu ezberlemiş olan hafızlar vasıtasıyla da korundu ve bize kadar geldi. O günden bugüne dek, dünyanın her tarafında binlerce Kur'an hafızı bulunmaktadır. Dolayısıyla bazı kimselerin/oryantalistlerin, *"Kur'an eksiktir"* ya da *"Kur'an yanlıştır"* şeklindeki hezeyanları boşunadır. Kur'an-ı Kerim hem yazılı, hem de sözlü olarak ve de değişmeden günümüze kadar gelmiştir ki bu, Allah'ın kullarına olan bir lütfudur.

Hz. Osman'a Yöneltilen İthâmlar ve Müslümanlarda İlk Fitne Hareketleri

Hz. Osman, on iki senelik hilâfetinin ilk altı yılında bütün Müslümanları memnun eden bir idâre sergiledi. Öyle ki, onun idâresini Hz. Ömer (r.a)'ın idâresine tercih edenler bile vardı. Kimse onu tenkid etmiyordu; herkes icraatlarından memnundu.[474] Çünkü selefi olan Hz. Ömer, ona göre sert davranışlıydı.[475] Fakat altıncı seneden sonra Hz. Osman'ın, akrabalarına yönelip onlara makamlar tahsis etmeye başladığını görüyoruz.[476] Büyük bir ihtimâlle onun bu hareketi, Hakem b. Ebi'l-Ass ve oğlu Mervân'ı Medine'ye getirmesinden sonra olmuştur.

Yukarıda söylediğimiz gibi, herkes gibi Hz. Osman (r.a) da fıtraten akrabalarına düşkün bir insandı. Bunun neticesi olarak akrabalarına makamlar vermeye başladı ve işi ehline değil, yakınına verme

474 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s.251.
475 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 64.
476 Bk: İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39, s. 252.

kuralı yerleşince de, İslâmî uygulamaya karşı olan bu tasarruf, maalesef kendi başına belâ oldu. Hatırlanacağı üzere, Hz. Ömer (r.a), onu şûrâ üyeliğine seçince, tıpkı diğer üyeleri uyardığı gibi onu da uyarmış, akrabalarını değil, ehil olanları iş başına getirmesini emretmişti. Fakat o, Ömer'in dediklerini yapmadı.

Hz. Osman'ın bu konuda yapmış olduğu en büyük hata, Resûlullah (s.a.s)'in ahlâksızlığından dolayı Tâif'e sürgün ettiği Hakem b. Ebi'l-As'ı ve oğlu Mervân b. Hakem'i tekrar Medine'ye getirmesi[477] oldu.

Hakem b. Ebi'l-As yaşlanmış, onun yerine oğlu Mervân'ın yıldızı parlamıştı. Nitekim Mervân, Hz. Osman'ın akrabasıydı ve Medine'ye gelir gelmez, Hz. Osman tarafından devletin genel sekreteri olarak tayin edildi.

Hz. Osman da bir beşerdi ve beşeri zaafları vardı. Özellikle devletin iplerini eline almış olan Mervân'ın arzusu üzerine, diğer akrabalarını etkili yerlere tayin etmesi İslâm devlet siyasetinde kapanmaz bir yara hâlini aldı. Bu tasarrufun en büyük zararı da bizzat Hz. Osman'ın kendisine oldu.

İslâm tarihinde *"el-fitnetu'l-kubrâ"* (büyük fitne) diye adlandırılan ve Hz. Osman'ın katliyle neticelenen büyük isyânda, şahsiyetleri zayıf olan bazı Müslümanların büyük rolü olduğu kadar, Mervân'a yüz vererek onu adetâ devletin tek sorumlusu hâline getiren Hz. Osman'ın hatalarının olduğu da muhakkaktır. Nitekim olayların akışına baktığımızda, sanki devleti Hz. Osman değil, Mervân yönetiyordu. Ne var ki, babası gibi fitneci olan Mervân, bugün hâlâ sıkıntısını çektiğimiz icraatlarını kendi adına değil, Hz. Osman adına yapıyor, onu Müslümanların nazarında kötü gösteriyordu. İşte Mısır valisi 'Amr b. As'ın azledilerek yerine Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh'ın getirilmesi olayı da bu icraatlardan bir tanesidir. Üstelik Hz. Osman, bu tayin işiyle öylesine bir garip konuma konmuştur ki, izahı mümkün değildir.

477 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 164; ed-Demirî, *Hayâtü'l-Hayavân*, I, 89.

O zamana dek, bir şehrin valisi hem siyaseten vali, hem de şehrin en büyük camisinde namaz kıldırmakla mükellef imâm idi. Hz. Osman (aslında Mervân), bu geleneği bozuyor ve Amr b. As'ı siyasetten azledip sadece camide namaz kıldırmakla görevlendiriyor; Abdullah b. Sa'd b.Ebi Sarh'ı da idâre, savaş ve ekonomiden sorumlu vali olarak tayin ediyordu.[478]

Anlaşılması mümkün olmayan bu tasarruf, Müslümanlar arasında fitnenin çıkmasına sebep oldu. İki soru soruluyordu:

1- Neden idârede böyle bir taksimat yapıldı?

2- Neden Amr b. As yerine, Osman'ın akrabası olan Abdullah b. Sa'd görevlendirildi?

Belli ki birileri İslâm Devleti içerisinde karışıklıklar olması pahasına bazı işler çevirmek istiyordu. Bu kişi Mervân b. Hakem'di.

Olayların seyrine baktığımızda, Halife'den ya da onun tayin ettiği Mervân'dan kaynaklanan bir suçun olduğu kesindi. Fakat bu suçları irtikâb eden Halife'yi azletmek varken, neden sonuca ölümle varılmak istensin? Nitekim Hz. Osman'a bu suçlamalarda bulunanlar, daha sonraları öylelerine *"ulu'l-emr"* diye itaat ettiler ki, bu *"ulu'l-emr'e itaat"* anlayışı da esas mânâsını kaybedip gitti.

Her ne kadar Muhammed Hamidullah gibi değerli hocalarımız meseleye salt bir *"Yahudi oyunu"* olarak[479] bakmak istiyorlarsa da, 'bu fitnede Müslümanların hiç bir kusuru olmadı' diyemeyiz. En azından Hz. Ebûbekir'in oğlu Muhammed gibi Müslümanlar bu fitneye âlet oldular.

478 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 205. İbn Kesîr'in rivayet ettiği bu olay çok manidardır: Aynı vilayete, değişik tasarruflara sahip iki vali tayin edilmesi! Aslında bu, 'Amr b. 'Ass'ın valiliğinin hiçbir önemi olmadığı anlamına gelmektedir.

479 Bk: *The Jewish Back ground of Battles of Jamal and Sıffin (Cemel ve Sıffin savaşlarında Yahudi oyunu)*, in Pakistan Historical Society, october, 1982, XXX, 235-251.

Önce Taberî tarihinden bu hadise hakkındaki rivayeti zikredelim: Taberî, söz konusu fitnenin başı olan Mısırlıları Medine'ye götürenin Abdullah b. Sebe adındaki Yemenli bir Yahudi olduğunu söylüyor. Taberî o dönemdeki olayları şöyle anlatmaktadır:

"Abdullah b. Sebe, San'alı bir Yahudiydi. Hz. Osman zamanında Müslüman oldu. Daha sonra, Müslümanlar arasına fitne sokmak için, İslâm ülkelerinde gezmeye çıktı. Önce Hicaz'la başlayıp sonra Basra'ya, Kûfe'ye ve Şâm'a gitti. Fakat Şâm'da aradığını bulamadı. Hatta sapık fikirlerinden dolayı Şâm'dan çıkarıldı. Bunun üzerine Mısır'a gidip orada yerleştikten hemen sonra da yıkıcı faaliyetlerine başladı. Müslümanlara diyordu ki: İsâ için "rücû edecek" diyorlar. Hâlbuki esas rücû hakkı, yâni öldükten sonra dünyaya dönüş hakkı Muhammed'indir. Allah (azze ve celle) buyurmuyor mu ki: 'Her hâlde o Kur'an-ı (n tilâvetini, tebliğini ve mucibince amel etmesi) senin üzerine farz kılan (Allah) seni (yine) dönülecek yere döndürecektir!' [480] *Dolayısıyla Muhammed, dünyaya dönme konusunda İsâ'dan önceliklidir. Bir takım Müslümanlar da onun bu fikirlerini kabul ettiler. Abdullah b. Sebe daha sonra şöyle demeye başladı: Bin peygamber ve bu bin peygamberin de bin vasîsi vardı. Ali de Muhammed'in vasî'siydi. Muhammed 'Hatemu'l-enbiyâ', Ali de 'Hatemu'l-evsiyâ'sı (vasî'lerin sonuncusu)dır. Resûlullah (s.a.s)'in vasiyetini yerine getirmeyenden daha zalim kim vardır? Resûlullah (s.a.s)'in vasîsi Ali, ileri atılıp bu vasiyeti yerine getirmek için ümmet'in yükünü yüklenmek istedi. İşte Osman, hakkı olmadan bu imtiyazı ondan aldı. Ali, Resûlullah (s.a.s)'in vasîsidir. Ayaklanın ve onu bu işe teşvik edin! İşe idârecilerinizden başlayın; marûfu emr ve münkerden nehiy müessesesini çalıştırın ki insanlara bunu kabul ettiresiniz!"* [481]

480 K.K. el-Kasas Sûresi, 85.

481 Taberî, *Târîh*, IV, 340-341; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 154.

Böylece adamlarını görevlendirdi ve bu şekilde kurulan örgütün değişik ülkelerde bulunan temsilcileri arasında yazışmalar başladı. Gizli olarak da yeni elemanlar kazanma yolunu tuttular. Böylece marûfu emretmeye, münkerden de nehyetmeye başladılar. Kendi görüşlerinde olanlara yazdıkları mektuplarda valileri kötülüyor, bu mektupları alanlar da aynı konuları başka yerlere yazıyorlardı. Üstelik mektuplar, inandırıcı olmaları için, Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'in ağzından yazılıyordu. [482]

Bu mektupları alanlar da -halkın işitebileceği bir şekilde- ülkelerinin değişik bölgelerinde okuyorlardı. İşi o kadar büyüttüler ki, bu fesad mektupları Medine'ye kadar ulaştı. Böylece her tarafa bu müfsid düşüncelerini yaydılar. Öyle ki, bu mektuplar bir yerde okununca, orada bulunan dinleyiciler, her taraftaki vahâmet karşısında şöyle söylenmeye başladılar: Şükür ki biz afiyette yaşıyoruz, meğer başka yerlerde Müslümanlar neler çekiyormuş? Medine'de durum başkaydı. Zira buraya bir tek yerden değil, bütün vilâyetlerden mektup geliyordu. Medine'de taşradaki durumu duyan herkes hâline şükrediyordu. Bunun üzerine bir heyet Hz. Osman'a gelerek şöyle dedi:

"Yâ Emîre'l-mü'minin, Müslümanların durumları hakkında bize gelenler, sana da geliyor mu?"

Hz. Osman,

"Hayır, vallahi, herkesin selâmette olduğundan başka hiçbir haber gelmiyor!" dedi.

Heyet ise, kendilerine birçok kötü haber geldiğini ve bu haberlerin neye dair olduğunu kendisine anlattılar.

Hz. Osman, ne yapılması gerektiği hakkında gelen heyetle istişârede bulundu. Onlar da güvenilir bir kaç kişiyi devletin çeşitli vilâyetlerine gönderip durumu öğrenmesi hakkında Halife'ye tavsiyede bulundular.

482 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 209.

Hz. Osman bu heyetin tavsiyesine uyarak Muhammed b. Mesleme'yi Kûfe'ye, Usâme b. Zeyd'i Basra'ya, Ammâr b. Yâsir'i Mısır'a, Abdullah b. Ömer'i Şâm'a ve bunlar ayarında olan başka zevatı da başka vilâyetlere gönderdi. Giden müfettişler –Ammâr b. Yasir müstesnâ olmak üzere hepsi geri dönüp fevkalâde bir durum olmadığını bildirdiler.

Mısır valisi Abdullah b. Sa'd. b. Ebi Sarh ise Ammâr b. Yasir hakkında şöyle bir mektup yazdı: Mısır'da, aralarında Abdullah b. Sevde, Halid b. Mulcem, Sûdan b. Humrân ve Kınâne b. Bişr'in bulunduğu bir grup, Ammâr b. Yâsir'e meylettiler. [483]

Taberî'nin bu konudaki haberi böyle bitiyor. Daha sonra, Hz. Osman valilerini de Medine'ye çağırtarak onlarla bu konuyu konuşur. Valilerle yapılan bu toplantıya Hz. Ali, Talha, Zübeyr gibi sahabenin ileri gelenleri de katılır.

Toplantı dağılırken Muaviye'nin Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'e hitaben yaptığı bir konuşma vardır ki, sanki bu gelişmelerde bu üçünün dahli varmış gibi sert çıkışmaktadır. [484] Üstelik Şâm valisi olan Muaviye'nin bu sıralarda Medine'de bulunması da garip bir durumdur.

Muaviye, Hz. Osman'a daha emin bir yerde olması için kendisiyle beraber Şâm'a gitmesini tavsiye ettiyse de, Hz. Osman, Resûlullah (s.a.s)'in bulunduğu toprakları terk etmeyeceğini söyledi. [485]

Hz. Osman aleyhinde oluşmuş olan gruplar, ona, *"akrabalarını devlet makamlarına getiriyor, Mushafları yakıyor"* gibi zahiri tenkidler yapıyorlarsa da [486], esas gayelerinin siyasi olduğunu ve gizli maksa-

483 Taberî, *Târîh*, IV, 340-341.
484 Taberî, *Târîh*, IV, 344.
485 Taberî, *Târîh*, IV, 345.
486 Hz. Osman'a yapılan bu tenkidler ve bunlara verilen cevaplar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebûbekir İbnü'l-Arabi, *el-Avâsım mine'l-Kavasım*, el-Kâhire, 1399.

dın Halife'yi öldürerek veya hiç olmazsa indirerek İslâm Devleti'nde anarşi çıkarmak olduğu hadiselerin seyrinden anlaşılmaktaydı.

Mısır'daki esas karışıklıklar, Amr b. As'ın valilikten azledilerek onun yerine İbn Ebi Sarh'ın tayin edilmesiyle başlamıştı.

Nitekim bu hadiseden sonra, Mısır'da Amr b. As taraftarları, İbn Ebi Sarh taraftarları gibi gruplar oluşmaya başladı. Abdullah İbn Sebe'nin örgütlediği nifâk grubu da, âdeta bu grupları fitneye sürükleyen motor oldu.

Mısır'da fitne büyüyünce, Mısırlılar, valileri olan İbn Ebi Sarh'ı Halife'ye şikâyet ettiler. Bunun üzerine Halife, valiye kendisini tehdid eden emir ve yasakları muhtevi bir mektup yazdı. İbn Ebi Sarh ise Hz. Osman'ın bu emir ve yasaklarını önemsemedi. Üstelik bu şikâyeti yapanlardan birçoğunu dövmüş, hatta birini de öldürmüştü. [487]

Daha sonra Mısırlılar 700 kişilik bir 'asîler' grubu oluşturarak hacc bahanesiyle [488] Medine'ye hareket ettiler.

Aynı zamanda Abdullah İbn Sebe'nin örgütlediği diğer gruplar da Medine'ye gitmek üzere Basra ve Kûfe'den hareket ettiler ki, bu bir tesadüf olamazdı. Bu, o günün şartlarında düzenlenmiş hainâne ve iyi niyetten uzak bir komployd u.

Mısır Valisi İbn Ebi Sarh, Medine'ye giden grubun hareketini Halife'ye mektupla bildirdiğinden; Halife'nin isteği üzerine, Hz. Ali gelen grubu yatıştırmak ve Medine'ye girmelerini önlemek üzere onlarla konuşmaya gitti.

Hz. Ali gruba Medine'ye geliş sebeplerini sorunca, onlar cevaben Hz. Osman'ın Mushafları yaktığını, sahabenin yerine başkalarını vali tayin ettiğini, ayrıca develere devlet arazisinden bir yer ayırdığını söylediler. Hz. Ali onlara şu cevabı verdi:

487 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 157.

488 Muhammed Hamidullah, *The Jewish Background of the Battles of Jamal and Siffin.*

"Halife, kendi develeri için arazi tahsis etmedi. Bu arazi, devletin zekât develerine ayrılmıştır. Daha önce Ömer b. Hattab da aynı şekilde hareket etmişti. Yakılan Mushaflar ise, üzerinde ihtilâf olan nüshalardır. Üzerinde ittifâk olan nüshaları yakturmadı! [489]

Mısırlı heyet, Amr b. As'ın azlini sorunca da, Hz. Ali onun daha önce Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında da Tâif'e sürüldüğünü söyledi.

Sahabelerden bazıları kargaşaya sebebiyet veren bu Mısırlıların cezalandırılmalarını istedilerse de, Hz. Osman bunu kabul etmedi. [490]

Bunun üzerine Mısırlılar geri döndüler. [491]

Hz. Ali, Hz. Osman'a giderek halka bir konuşma yapmasını teklif etti. Hz. Osman bu nasihati memnuniyetle kabul ederek camide bir konuşma yaptı. Hatta bu konuşma o kadar dokunaklıydı ki, oradakiler ağlamaya başladı. Çünkü konuşan Hz. Osman'dı. Her şeyini Allah davası uğrunda fedâ eden, hilâfet makamındayken bile devletten bir tek kuruş maaş almayan [492], iki hicrete katılmış olan Osman b. Affân'dı. *"Peygamber'den sonra bunlar da mı olacaktı?"* diye o da ağlamış, daha sonra evine dönmüştü.

Ne var ki, devletin sekreteri ve Hz. Osman'ın bütün işlerine hâkim bir konumda [493] bulunan Mervân b. Hakem, toplanmış olan Müslümanlarla ileri geri konuşunca, Hz. Ali bu durumu beğenmez ve çekilir. [494]

Bunu haber alan Mısır halkı bakar ki Hz. Osman, Hz. Ali gibi sahabenin değil, Mervân'ın sözleriyle hareket ediyor ve bu hareket Hz. Ali'nin gazabına sebep oluyor; tekrar harekete geçip her tarafa mektuplar yazdılar.

489 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 171.
490 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 172.
491 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 172.
492 Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s. 153.
493 Ya'kûbî, *Târîh*, II,173.
494 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 172.

Abdullah İbn Sebe'nin yönettiği anlaşılan bu gruplar, sahabenin ileri gelenleri adına mektuplar uydurarak Müslümanları Hz. Osman'ın katline ve *"Din"*e yardıma davet ettiler. Onlara göre en büyük cihâd bu idi. [495]

Hicrî 35. senenin Şevval ayında Mısırlılar dört kafile halinde tekrar Medine'ye girdiler. Aralarında Abdullah İbn Sebe de vardı. [496]

Kûfe ve Basralılar da, anlaştıkları ayan-beyân belli olan bir biçimde, dörder kafilelik gruplar hâlinde Medine'ye gittiler.

Artık gelen grupların istekleri de değişmişti; Mısırlılar Hz. Ali'nin, Kûfeliler Zübeyr'in, Basralılar da Talha'nın hilâfete getirilmesini istiyorlardı. [497]

Medine'ye varmış olan bu grupların hepsi şu haberi yaydılar: Biz hacc yapmaya geldik. Bazı valileri de değiştirsinler, başka gayemiz yok!

Bu şekilde Mısırlılar valilerinin değiştirilmesinde ısrar edip onun bu işe lâyık olmadığını her tarafa yayınca, Mısır'daki karışıklığı önlemek için Hz. Aişe, Hz. Ali ve diğer Müslümanlar da Hz. Osman'a giderek Mısır valisi İbn Ebi Sarh'ı değiştirmesini tavsiye ettiler. [498] Daha önce müfettiş olarak Mısır'a gönderilen Ebû Hureyre'nin de Hz. Osman'a bu teklifi yaptığı rivayet edilmektedir. [499]

Hz. Osman bu teklifi kabul etti ve yapılan istekler doğrultusunda Hz. Ebûbekir'in oğlu Muhammed'i Mısır'a vali tayin edip tayin emrini de yazdı.

Bu şekilde Mısır Valisi değiştirildikten sonra olaylar yatıştı. Ne var ki, bir müddet sonra Medine'yi terk etmiş olan bu isyâncı gruplar geri döndü. Medine'ye geri dönmekle kalmayıp Halife'nin evini sardılar.

495 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 173.
496 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 173.
497 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 159; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 173.
498 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 157.
499 Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s. 162.

Mısırlıların başında Ğâfikî b. Harb[500] ve onun yanında da Abdullah İbn Sebe vardı.[501]

Hz. Osman'ın evini muhasara eden asîler şöyle diyorlardı: *"Kim elini bu işten çekerse emniyettedir."* Buna rağmen Hz. Osman Müslümanlara namaz kıldırmaya devam etti. Fakat bu grupların çekip gittikten sonra geri dönmeleri Medine'deki Müslümanları endişelendirmiş olacak ki, Hz. Ali'nin başkanlığında âsi gruplara giderek onlarla konuştular. Hz. Ali onlara şöyle dedi:

"Çekip gittikten sonra, sizi geri getiren sebep nedir?"

Onlar şu cevabı verdiler:

"Biz, bir postacının üzerinde katlimizi emreden bir yazı gördük."

Talha Basralılara, Zübeyr de Kûfeliler'e gidip aynı soruyu sorduğunda, bütün gruplar, antlaşmalı oldukları için aynı cevabı verdiler. Her biri kardeşlerini müdafaa edip onlara yardım ettiklerini söylüyorlardı.[502]

Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi:

"Ey Kûfeliler ve ey Basralılar, sizler yola çıkıp gitmişken, Mısırlıların karşılaştığı hadiseyi nasıl haber aldınız da böyle hep beraber döndünüz?"

Onlar da şöyle söylediler:

"Bırakın, bu adamla bir alıp vermediğimiz yok, o da çekip gitsin!"

Hz. Ali'yi bu şekilde kâle almayan isyâncılar, Medineli Müslümanları da toplanmaktan alıkoyuyorlardı.[503]

500 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 158.
501 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 173.
502 Taberî, *Târîh*, IV, 351.
503 Taberî, *Târîh*, IV, 351.

Mektup Meselesinin Aslı Neydi?

Hz. Osman, âsî grupların isteği üzerine Muhammed b. Ebi Bekr'i Mısır valiliğine tayin edip gönderdikten sonra, yukarıda belirttiğimiz gibi, durum yatıştı.

Fakat tayin emrini almış olan Muhammed b. Ebi Bekr, Mısırlı grupla Mısır'a doğru yol alırken Medine yönünden gelip Mısır'a doğru gitmek istiyor intibaını veren bir atlıyla karşılaştılar. Mısırlı grubu geçen atlı, biraz sonra geri dönerek tekrar yanlarından geçti; sonra geri dönerek tekrar yanlarından geçti; sonra tekrar döndü. Böyle git-gel hareketleriyle grubun dikkatini üzerine çekmek istiyordu. Fakat Mısırlılar yine aldırmayınca küfretmeye başladı. Bunun üzerine onu yakalayıp kim olduğunu, ne istediğini sordular. O da Halife'nin Mısır valisine gönderdiği bir kurye olduğunu söyleyince, üzerini aradılar ve Hz. Osman'ın dilinden yazılmış, onun mührüyle mühürlenmiş bir mektup buldular. Bu mektupta Medine'ye gelmiş olan Mısırlı grubun katledilme emri veriliyordu. Ayrıca bu gruba katılmış olanların çaprazlama el ve ayaklarının kesilmesi emrediliyordu.[504]

Mektup hikâyesi hakkında, Suyûtî[505] şu teferruatı veriyor:

"Osman (r.a) da onu (Muhammed b. Ebi Bekr'i) tayin ederek tayin emrini yazdı. Onlarla beraber Ensâr ve Muhacirlerden büyük bir topluluk Mısırlılarla İbn Ebi Sarh arasındaki durumu görmek için çıkıp gitti. Ebûbekir'in oğlu Muhammed ve beraberindekiler de gitti. Medine'ye üç günlük mesafedeki Mesire'ye geldikleri vakit hızlı ve süratli koşan bir deve üzerinde siyah bir köle gördüler. Sanki birini kovalıyor veya kendisini biri kovalıyordu." Resûlullah (s.a.s) ashabı kendisine *"Senin maksadın ve de şu halin nedir? Sanki birinden kaçıyorsun veya sen birini kovalıyorsun"* diye sordular. O da onlara şöyle cevap verdi: *"Ben Emiru'l-Mü'mininin hizmetçisiyim. Beni Mısır va-*

504 İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-'Aliye*, Kuveyt, 1973, IV, 284.
505 *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 158-159.

lisine gönderdi." Topluluktan biri O'na (Muhammed b. Ebi Bekr'i göstererek) şöyle dedi: İşte şu adam Mısır valisidir! Köle de *"benim aradığım bu değildir"* dedi. Hemen Muhammed b. Ebi Bekr'e O'nun durumu bildirildi. O da köleyi yakalamak için bir adam gönderdi. Adam köleyi yakalayıp kendisine getirdi. Muhammed b. Ebi Bekr, *"sen kimin hizmetçisisin?"* diye sordu. O bir defasında *"ben Halifenin hizmetçisiyim"*, bir defasında da *"ben Mervân'ın hizmetçisiyim"* dedi. Nihâyet cemaattan birisi O'nun Hz. Osman (r.a)'ın hizmetçisi olduğunu anladı. Muhammed b. Ebi Bekr kendisine *"sen kime gönderildin?"* diye sordu. Hizmetçi de *"Mısır valisine"* diye cevap verdi. Muhammed *"Niçin?"* sorusunu sordu. O da, *"Bir mektup götürüyorum"* diye söyledi. Muhammed *"Mektup yanında mı?"* deyince, o *"hayır"* diye karşılık verdi. Bunun üzerine orada bulunanlar hemen onu aradılar. Fakat onda mektup benzeri bir şey bulamadılar. Yanında sadece boş bir matara vardı. İçinde bir şey görünüyordu. Onu çıkarıp almak için matarayı sallayıp durdular. Fakat yine de çıkmadı. Bu defa matarayı kırıp, parçaladılar. İçerisinde Hz. Osman (r.a)'ın İbn Ebi Sarh'a yazdığı bir mektubu gördüler. Muhammed b. Ebi Bekr hemen yanında bulunan Ensâr, Muhacir ve diğer kimseleri topladı. Sonra da onların huzurunda mektubu açtı. Bir de ne görsün, içerisinde şu hususlar yer alıyordu: *"Muhammed b. Ebi Bekr ile falanca kişiler sana geldiklerinde onların öldürülme işlemini hemen yerine getir, mektubu imhâ et, sana yeni bir emrim gelinceye kadar işine devam et, senden anlaşmak üzere bana gelenleri hapseyle, Allah'ın (c.c.) izniyle bu hususta sana benim talimatım mutlaka gelir."*

Onlar bu mektubu okuyunca korktular ve koşarak Medine'ye dönüp gittiler."

Hz. Osman'ın yazdırdığı sanılan bu mektup üzerine Muhammed b. Ebi Bekr'le beraber, Mısırlı grup geri dönerek doğruca Hz. Ali'ye gidip ona şöyle dediler:

"Bizim hakkımızda şöyle-şöyle yazan Allah düşmanını görmüyor musun? Artık Allah onun öldürülmesini helâl kılmıştır! Kalk beraber ona gidelim!"

Hz. Ali,

"Vallahi sizinle gelmem!" dedi. Bunun üzerine sordular:

"O hâlde, neden bize mektup yazdın?" Bu haber üzerine şaşıran Hz. Ali:

"Vallahi size hiç bir mektup yazmadım." Bu sefer onlar şaşırıp birbirlerine bakıştılar; sonra da *"Bu adam için mi savaşıyorsunuz, yoksa diğerine mi kızıyorsunuz?"* diye söylenip, Hz. Osman'ın evine doğru gittiler. [506]

Gelen grupla, Hz. Osman arasında şu konuşmalar cereyan etti:

Grubun ileri gelenleri şöyle bağırdı:

"Sen hakkımızda şöyle-şöyle yazmışsın! Onun için Allah senin katlini helâl kıldı!" Hz. Osman şöyle cevap verdi:

"Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, söz konusu ettiğiniz mektubu ne yazdım, ne yazdırdım ve ne de yazılmasını istedim! [507] *Çok iyi biliyorsunuz ki, başkasının adına mektup yazılabilir ve yine başkasının adına mühürler kazılabilir!"* Asîler yine şöyle bağırmaya devam ettiler:

"O zaman sana rağmen, üzerinde hilâfet mührünün basıldığı bir mektup yazılabiliyor ve bu mektup hizmetçine verilerek devletin develeriyle bir yere gönderilebiliyor ve senin bundan haberin olmuyor, öyle mi?"

Hz. Osman,

"Evet!" dedi.

Asî grup şöyle dedi:

506 İbn Hacer, a.g.e. IV, 284.
507 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 169.

"Sen ya doğru, ya da yalan söylüyorsun! Şayet yalan söylüyorsan, haksız yere katlimizi emrettiğinden, halledilmen meşru oldu. Yok, doğru söylüyorsan, bu da senin zaafını, olaylara hâkim olmadığını gösterir ki, yine halledilmen gerekir! Bizim bu işi terk etmemiz mümkün olmadığından, sen Allah'ın seni hallettiği gibi, kendi kendini hallet! [508] *Vallahi ahdine vefâ göstermediğin için, Allah senin katlini helâl kıldı."* [509]

Daha sonra da Hz. Osman'ın evini muhasara altına aldılar.

Hz. Osman, Medine dışındaki vilâyetlerden, özellikle Şâm'da bulunan valisi ve akrabası Muaviye'den yardım istediyse de netice değişmedi. Çünkü Muaviye'nin gönderdiği ordu Vâdi'l-Kurâ'ya ulaştığında, Hz. Osman'ın katli haberi geldi. [510]

Bu olaylar olmadan, Medine'de terör estiren isyâncıları bastırmak için Hz. Osman camide bir konuşma yaptı. Medine'yi bu şekilde işgâl edenlerin, Hz. Peygamber'in dilinde lânetlendiklerini söyledi. Hz. Peygamber (s.a.s)'in gerçekten böyle dediğine şehâdet eden Zeyd b. Sabit ve Muhammed b. Mesleme'yi camidekiler zorla oturttular. [511] Hatta Hz. Osman'a hakaret edip taşladılar.

Bu hareketlerin üzerine bayılıp minberden düşen Hz. Osman, evine götürüldü.

Hz. Ali, Hz. Osman'ın durumunu öğrenmek için evine gitti. Fakat orada bulunan Mervân İbnu'l-Hakem ve Beni Umeyye'den bir kaç kişi daha Hz. Ali'ye hitaben:

"Bütün bunlar senin yüzünden oldu!" diye bağırınca, Hz. Ali de evine döndü.

Bu sırada Hz. Aişe, muhtemelen fitneden kaçmak için Mekke'ye gitme hazırlıklarını yapıyordu. Bunu duyan Mervân, hemen Hz. Ayşe'nin

508 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 169.
509 İbn Hacer, a.g.e. IV, 285.
510 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 170.
511 Taberî, *Târîh*, IV, 353.

evine koşup gitmesine mani olmak istedi. Çünkü Mervân, kendisine destek arıyordu. Fakat bütün ısrarlarına, hatta *"müminlerin annesi"*ne hitap edilmemesi gereken bir tarzda konuşarak onu iknâ etmeye çalıştıysa da, Hz. Aişe kararından vazgeçmedi ve Mekke'ye gitti. [512]

Bu durum içinde, Hz. Osman otuz gün daha Mescid'de namaz kıldırdı. Fakat daha sonra duruma tamamen hâkim olan isyâncılar, Hz. Osman'ın Mescide gelmesini önlediler ve kendi başlarına namaz kıldılar. Medineli Müslümanlar ise evlerine çekildiler ve bu muhasara kırk gün devam etti.

Rivâyete göre, Hz. Ali, Mısırlıların dönüşünden sonra onlarla konuşup Hz. Osman'a gelmiş ve bir konuşma yaparak halkı yatıştırmasını istemişti. Bu teklifi kabul eden Hz. Osman onlarla konuşmuş ve orada tövbe etmişti. Hatta halk, pişmanlık duyarak ağlamış, fakat Hz. Osman evine döndükten sonra Mervân gelip halkla konuşmak istemiş ve Hz. Osman da buna izin vermişti. Mervân, Müslümanlara karşı birçok hakaretâmiz sözler söyleyerek onları tekrar kışkırtmıştı. O derecede ki, Mervân şu şekilde konuşmaktan çekinmiyordu:

"Size ne oluyor? Sanki gelmiş, elimizden iktidarımızı/mülkümüzü almak istiyorsunuz. Çekin gidin buradan!" [513]

Dikkat edilirse, Mervân duruma o kadar hâkim olmuştu ki, iktidarı kendi mülkü gibi görüyor ve onu kimseye vermeyeceğini söylüyordu. Nitekim onun bu ihtirası ileriki senelerde daha da artacak ve ümmetin başına birçok gâileler getirecekti.

Bunu duyan Hz. Ali çok sinirlenmiş ve derhal Hz. Osman'a giderek kızgınlığını ifâde etmiş ve şöyle demişti:

"Bizi yardıma çağırıyorsun, hemen geliyoruz. İşleri tam düzeltip, giderken, bizi değil, seni yoldan çıkaran Mervân'ı dinliyorsun. Ben gidiyorum ve bundan sonra da işlerine karışmayacağım."

512 İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 37.
513 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,208.

Hz. Ali, bu sözleri söyledikten sonra evine döndü.

Hz. Osman çaresiz kalınca, hanımı Nâile'nin tavsiyesi üzerine, Hz. Ali'ye haberciler gönderdi. Fakat Hz. Ali bunları kabul etmeyince, Hz. Osman bir gece onun evine giderek yardım istedi. Hz. Ali ona şunu dedi:

"Sen çıkıp, Resûlullah (s.a.s)'in minberinden Müslümanlara söz verdikten, tövbe ettikten sonra, Mervân senin kapında durarak onlara küfrediyor, onları incitiyor."

Hz. Osman,

"Sen beni terk ettin, millet de üzerime yürüdü!" deyip oradan ayrılırken, Hz. Ali de şunları diyordu:

"Vallahi, seni en çok koruyan bendim, fakat senin için hayırlı olacak ne dediysem, Mervân aksini söyledi, sen onu dinledin, dediğimi terk ettin."

Bu konuda hanımı Nâile de Hz. Osman'ı birçok defa uyararak Mervân'ın dediği gibi değil, Hz. Ali'nin uyardığı gibi hareket etmesini söyledi. Fakat Hz. Osman, Mervân'ın dediklerinden dışarı çıkamadı. [514]

Hz. Osman o derecede Mervân'ın emrine girmişti ki, Hz. Ali ona şöyle diyebiliyordu:

"Bu Mervân'ın seni dininden ve aklından uzaklaştırmasından başka sana ne yararı var? Sen yolunu şaşırmış deveye benziyorsun; nereye çekerlerse oraya gidiyorsun!" [515]

Daha sonra Mısırlılar Hz. Osman'ın evine girerek ona öldürülmeleri için neden emir verdiğini sordular. Hz. Osman ise bu emirden habersiz olduğunu söyledi ve yemin etti. Bunun üzerine Mısırlılar Hz. Osman'a:

514 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,209.
515 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,208-209.

"Ya yalancısın ya da doğru sözlüsün. Şayet yalancıysan, indirilmen haktır, doğru sözlüysen de bu işi yürütemediğin için kendin çekilmen gerekir, Zira bu işi zayıf ve gâfil birine bırakamayız. Bunun için kendin çekil, aksi takdirde seni indirinceye veya öldürünceye kadar buradan ayrılmayız, sana tabi olanlar bizimle savaşırlarsa, onlarla da sonuna kadar savaşırız!" dediler.

Bunun üzerine Hz. Osman:

"Ben, savaşmaları için kimseye emir vermedim. Kim sizinle savaşırsa, emrimin dışında savaşmış olacak. Ben savaş isteseydim, çoktan ümmeti çağırmış olurdum!" dedi.

Hadiselerin devamı ve Hz. Osman'ın isyâncılar tarafından şehid edilişini de Suyûtî[516] şöyle anlatıyor:

"Muhammed b. Ebi Bekir, Beni Teym ve diğer kâbileler ile beraber Hz. Osman (r.a)'ın aleyhinde toplanmıştı. Hz. Ali (r.a), bu durumu görünce hemen Talha, Zübeyr, Sa'id, Ammâr ve diğer sahâbilerin yanına -ki bütün bunlar Bedir Savaşına iştirak etmiş olan kişilerdir- gitti." Sonra da mektubu, hizmetçiyi ve deveyi alıp doğruca Hz. Osman (r.a)'ın yanına gitti ve ona şöyle söyledi:

"Bu hizmetçi senin hizmetçin mi?" Hz. Osman (r.a):

"Evet!" cevabını verdi. Hz. Ali (r.a):

"Bu mektubu sen mi yazdın?" diye sorunca Hz. Osman (r.a) *"Hayır!"* cevabını verdi. Sonra da Allah (c.c.)'a yemin ederek şöyle dedi:

"Bu mektubu ben yazmadım, yazılması için emir de vermedim, onun hakkında benim hiçbir malumatım yoktur."

Hz. Ali (r.a) ona tekrar şunu sordu:

"Bu mühür senin mührün mü?" Hz. Osman (r.a):

"Evet!" karşılığını verdi.

Bunun üzerine Hz. Ali (r.a) şöyle dedi:

516 *Târîhu'l-Hulefâ*, s.159 vd.

"Nasıl olur da senin hiçbir malûmatın olmadan, hizmetçin senin kendi deven ve üzerinde kendi mührünün bulunduğu bir mektup ile beraber çıkıp gider?"

Hz. Osman (r.a), Allah (c.c.)'a yemin ederek,

"Bu mektubu ben yazmadım, yazılması için emir de vermedim, bu hizmetçiyi Mısır'a ben asla göndermedim!" dedi.

Onlar mektuptaki yazının Mervân'a ait olduğunu anladılar ve Hz. Osman (r.a)'ın bu işinden şüpheye düştüler. Onun için de Mervân'ı kendilerine vermesini istediler. Fakat Hz. Osman (r.a) onu, evde kendi yanında olduğu hâlde onlara teslim etmedi. Resûlullah (s.a.s)'in ashabı da kızgın bir hâlde yanından ayrılıp gitti. Bu defa onun bu işinden iyice şüphelendiler. Bu arada Hz. Osman (r.a)'ın da boşuna yemin yapmadığını anlamışlardı. İçlerinden bir grup şöyle diyordu:

"Hz. Osman (r.a)'ın bu işi; mektubun mahiyetini iyice öğrenmemiz için, Mervân'ı muhakeme etmek üzere bize teslim etmedikçe kalbimizden silinmeyecektir. Nasıl olur da Resûlullah (s.a.s)'in ashabından birinin haksız yere öldürülmesini emredebilir? Eğer mektubu Hz. Osman (r.a) yazdı ise (onu) hemen halifelikten azlederiz. Eğer bu mektubu Mervân onun ağzından yazdıysa bu takdirde Mervân hususunda aramızda geçecek şeyi düşünürüz!" dediler.

Onlar yerlerinden hiç ayrılmadılar. Hz. Osman (r.a) da Mervân'ı çıkarıp onlara teslim etmeye razı olmadı. Zira onun öldürüleceğinden korkuyordu. Bu defa Müslümanlar Hz. Osman (r.a)'ı muhasara ettiler. Öyle ki, ona su bile getirilmesine müsaade etmediler.

Bunun üzerine Hz. Osman (r.a), Müslümanlara yaklaşıp şöyle seslendi:

"Ali sizinle midir?" Onlar:

"Hayır!" dediler. Hz. Osman (r.a) bu defa:

"Sa'd sizlerle midir?" diye sordu. Onlar yine:

"Hayır!" dediler.

Hz. Osman (r.a) biraz susup sonra da şöyle konuştu:

"Bizlere su getirmesi için Ali'ye haber verecek olan içinizde hiç kimse yok mudur?"

Durum Hz. Ali (r.a)'ye bildirildi ve o da hemen Hz. Osman (r.a)'a daha hiç bir taraftan su ulaşmadan üç kap dolusu su gönderdi. Fakat su kendisine ulaşıncaya kadar Benu Haşim ve Benu Umeyye'ye mensup kişiler arasındaki sürtüşmeden yaralananlar bile oldu. Hz. Osman (r.a)'ın öldürülmek istendiği haberi Hz.Ali (r.a)'ye bildirilince, o şöyle dedi:

"Biz Osman'dan sadece Mervân'ı istiyoruz. Yoksa onun öldürülmesini asla!" Ve derhal oğulları Hasan ve Hüseyin'e de:

"Kılıçlarınızı kuşanıp doğruca Osman'ın kapısına gidin ve onun yanına hiç kimseyi koymayın!" diye talimat verdi.

Rivâyetlere göre[517] Ensâr, muhasara altında olan Hz. Osman'a Zeyd b. Sabit'i göndererek isterse ikinci defa ona yardımcı olmak istediklerini bildirdiği hâlde Osman, *"savaşmak için yardıma hayır"* diye cevap vermişti.

Zübeyr ve Talha da çocuklarını oraya gönderdi. Ayrıca Resûlullah (s.a.s)'in ashabından pek çok kişi de çocuklarını, isyâncıların Hz. Osman (r.a)'a gitmelerine mani olmak üzere göndermişti. Onlar (muhasara eden isyâncı grup) ise Mervân'ın kendilerine teslim edilmesini istiyorlardı. İsyancılar bu durumu (muhafız kuvvetlerini) görünce Hz. Osman (r.a)'ın kapısını bu defa ok yağmuruna tuttular.[518] Hz. Osman

517 Bk: İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 70.

518 Muhasaracılar, kapıya yüklenmişti ve hiç kimse de onların bu işine mani olmadı. Kapı kapalı olduğu için içeri giremediler. Hemen bir ateş getirip, kapıyı ve üzerindeki gölgeliği yaktılar. Bu esnâda Hz. Osman içeride namaz kılıyordu. Namazı bitirince oturup Kur'an'ı açtı ve "Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine: "Düşmanlarınız size karşı ordu hazırladı, o hâlde onlardan korkun" dedi de bu söz onların imânını artırdı ve üstelik "Allah (c.c) bize kâfidir. O ne güzel vekildir" dediler" meâlindeki Al-i İmrân Sûresinin 173. âyet-i celilesini okumaya başladı (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 175).

(r.a)'ın kapısında bekleyen Hasan b. Ali kana boyanmış, Mervân da evin içinde olduğu hâlde kendisine bir ok isabet etmişti.

Aynı şekilde Muhammed b. Talha da yaralanıp kana boyanmıştı. Hz. Ali (r.a)'ın kölesi Kanber'in de başı yarılmıştı. Bunun için Muhammed b. Ebi Bekir Benu Haşim'in, Hasan ile Hüseyin'in bu durumlarını (yaralanmalarını) gördükleri takdirde, bir fitnenin çıkacağından endişelendi. Oradaki iki kişiyi yana çekip kendilerine şöyle dedi:

"Eğer Benu Haşim gelip de Hasan'ın yüzündeki şu kanları görürse, insanlar Hz. Osman (r.a)'dan (onu halletmeden) vazgeçer ve böylece de maksadımız boşa çıkmış olur. Onun için siz bizleri Osman'ın yanına varabileceğimiz bir eve getirin de, kimin öldürdüğü tanınıp bilinmeksizin onu öldürelim!"

Muhammed b. Ebi Bekir ve arkadaşları, Ensâr'dan bir adamın evine girmandı.[519] Ve bir fırsatını bulup Hz. Osman (r.a)'ın etrafında bulunan muhafızlardan hiç birinin haberi olmadan yanına vardılar. Zira muhafızların hepsi de evinin damında idiler. Yanında sadece hanımı vardı. Muhammed b. Ebi Bekir arkadaşlarına:

"Siz yerinizde durun! Çünkü hanımı yanında bulunuyor. Önce ben gireyim. Ben O'nu yakalayıp tutunca siz içeri girin ve öldürünceye kadar kuvvetlice dövün!" dedi.

Muhammed içeri girip Hz. Osman (r.a)'ın sakalına yapıştı. Hz. Osman (r.a) ona şöyle seslendi:

"Allah (c.c.)'a yemin olsun ki, eğer baban seni (bu hâlde) görecek olsaydı, şüphesiz senin bana karşı olan bu tavrın onu çok üzerdi!"

Bu defa Muhammed'in eli kalkmaz oldu. Hemen iki kişi içeri girip onu öldürünceye kadar dövdüler. Girdikleri yerden de kaçarak çekip gittiler. Hz. Osman (r.a)'ın hanımı Nâile, feryat edip çığlıklar attıysa da feryadını duyan olmadı. Evde gürültü kopunca hanımı doğruca insanlara (komşulara) koşup gitti ve şöyle feryat etti:

519 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 177.

"Emîru'l-Mü'minin öldürüldü!"

Bunun üzerine Müslümanlar koşup geldiler ve onu boğazlanmış bir hâlde buldular. Haber Hz. Ali (r.a), Talha, Zübeyr, Sa'd ve bütün Medinelilere ulaştı. Onlar da kendilerine ulaşan bu haber sebebiyle akılları uçup gitmiş bir hâlde, Hz. Osman (r.a)'ın yanına koşup geldiler, onu öldürülmüş bir hâlde buldular ve hemen geri dönüp gittiler. Hz.Ali (r.a), her iki oğluna da şöyle bağırdı:

"Sizler kapıda bekleyip durduğunuz hâlde Emîru'l-Mü'minin nasıl öldürüldü?" Sonra da elini kaldırıp Hasan'ı tokatladı, Hüseyin'in de göğsüne vurdu. Muhammed b. Talha, Abdullah b. Zübeyr'e de ağır sözler savurdu ve kızgın bir hâlde ayrılıp evine gitti.

Rivayet edildiğine göre Hz. Osman'ın evi sarılınca, o, işgalcilerin karşısına çıkmış ve onlara şöyle seslenmiştir:

"Sizler beni hangi suçumdan dolayı öldürmek istiyorsunuz? Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmamış mıydı; "Müslüman'ın kanı şu üç suçtan birisini işlemedikçe helal olmaz[520]: Müslüman olduktan sonra tekrar küfre dönerse veya evliyken zina ederse veyahut katil olursa!" Vallahi ben cahiliye döneminde de, İslâm döneminde de zina yapmadım; bir insanı öldürmedim ve İslâm'dan dönüp kâfir olmadım!"[521]

Hz. Osman böyle konuştu ama gözleri kan bürümüş katiller onu dinlemediler ve katlettiler.

Resûlullah (s.a.s)'in üçüncü halifesi Hz. Osman (r.a) da bu şekilde şehid edildi.

Hz. Osman (r.a) öldürüldükten sonra üç gün süreyle defnedilemediği rivayet edilir.[522] Sonra Cubeyr b. Mut'im'in teşebbüsüyle ve fakat Bakî' Mezarlığının dışına defnedilebildi.[523] Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'in de cenaze merasimine iştirak ettikleri tarihlerin rivayetleri

520 Yâni bir Müslüman, şu üç suçtan birisini işlemedikçe öldürülemez!
521 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, III, 124.
522 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 180.
523 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 180.

arasındadır.[524] Cenaze namazının ise Cubeyr b. Mut'im tarafından kıldırıldığı rivayet edilmektedir.[525]

Hz. Osman'ın Son Hutbesi

Rivayet edilir ki, Hz. Osman, Müslümanlara yaptığı son konuşmada şöyle demiştir:

"Allah size dünyayı, onunla ahireti istemeniz için verdi; ona meyletmeniz için değil! Dünya yok olur, fakat ahiret kalıcıdır. Fani olan, sizi meşgul edip baki olandan ayırmasın! Bakî kalanı, fani olana tercih ediniz! Dünya sonludur, gidişiniz ise şanı yüce olan Allah'adır. Onun için Allah'ın emirlerine uyup muttaki olunuz! Çünkü takva, Allah'ın yanında bir ayrıcalık ve bir derecedir. "*Ğayretullah*"[526] konusunda sizi uyarırım! Cemaatinize sarılın ve bölünüp parçalanmayın!"[527]

Hz. Osman'ın Mührü

Kitaplarda rivayet edildiğine göre, Hz. Osman da, tıpkı Hz. Peygamber (s.a.s) ile ondan sonra gelen iki halifesi gibi parmağında aynı zamanda mührü olan bir yüzük taşıyordu ki, o mührün üzerinde *"Yaratan ve yarattığını en güzel şekle koyan Allah'a iman ettim"* yazılıydı.[528]

524 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 180.
525 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 180.
526 *"Ğayretullah"*, "Allah'ın gazabı" demektir. Allah'ın rıza göstermediği konularda kullarını şiddetle cezalandırması.
527 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39. s. 238.
528 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, III, 96.

Değerlendirme

Kanaatimiz odur ki, İslâm Târihine *"büyük fitne"* olarak geçen Hz. Osman'ın şehâdeti meselesini, basit bir *"Yahudi oyunu"* olarak telâkki etmemek gerek.

Hadisede Yahudi dönmelerinin parmağı olduğu kesin... Hatta olayın tertipçileri doğrudan onlar olabilir. Ancak hadiseleri bu şekilde değerlendirmenin Müslümanlara herhangi bir yararı yoktur.

Maddeler hâlinde belirtecek olursak:

1. Kaynakların zikrettiğine göre, Abdullah İbn Sebe, bu fitnenin tertipçisi, ya da hiç olmazsa tertipçilerden bir tanesidir.

Hz. Osman zamanında Müslüman olduğunu iddia eden bu Yahudi[529], daha İslam'a hiç bir hizmeti geçmeden, hayatlarını İslâm davasına verip malıyla, canıyla, mücâdelesiyle bu uğurda fedâ eden Hz. Osman'ı eleştiriyor. Birisi de çıkıp demiyor ki:

"Efendi! Sen bu davâ uğruna hangi mücâdeleyi verdin ki, kalkmış bir de Hz. Osman'ı eleştiriyorsun? Sen hicret ettin de o etmedi mi? Sen malını verdin de o vermedi mi? Sen cihâda gittin de o gitmedi mi? Söylesene, sen kimsin? İslâm davasının tahakkukundaki payın nedir?"

Açıkça belirtmek gerekir ki, bu konuda Müslümanların da ihmâli büyüktür. Böyle anarşistlere meydanı boş bırakırlarsa, düşmanları da elbette boş durmaz. Müslümanlar Abdullah b. Sebe'yi dinleyip onun oyununa geldiler. Hz. Osman'a yapmış olduğu ve hakaret seviyesine çıkarttığı tenkidlerine karşı, bir Müslüman müdahale etmedi/edemedi...

2. Mısır'dan geri dönen grup, Hz. Ali'ye, neden kendilerine mektup yazdığını sorunca, Hz. Ali, böyle mektuplardan haberi olmadığını söylüyor. Ve bu; hadisenin bir komplo olduğunu, sadece Hz. Osman'ın adına değil, ortalığı fesada boğmak için başkalarının

529 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 154.

adına da düzmece mektuplar gönderildiğini gösteriyor ki; Muhammed b. Ebi Bekr ve arkadaşlarının öldürülmelerini emreden ve Hz. Osman'ın yazdığı iddia edilen mektubun, bir başkası tarafından yazıldığı kesinlik kazanıyor.

3. Mervân b. Hakem ve Muhammed b. Ebi Bekr'in tutumu:

Hz. Osman'ı hedef gösteren ve esas hedefleri İslâm Devleti'ni yıkmak olan münâfıkların isyânının bu boyutlara varmasında, şüphesiz Mervân b. Hakem'in menfi tutumunun da payı büyüktür.

Her ne kadar Hamidullah Hoca bütün hareketin Yahudi dönmeleri olan Abdullah İbn Sebe, el-Ğafikî gibileri tarafından yürütüldüğünü söylüyorsa [530] da, hadiseleri yatıştırmaya çalışan Hz. Ali'nin yapıcı davranışlarına mukâbil, Mervân'ın hakaretamiz ve kışkırtıcı, tehdid edici tutumu olayları menfi yönde etkilemiştir ki, Muhammed b. Ebi Bekr'in bu konudaki ihmâli ve basîretsizliği, ondan az değildir. [531]

4. Müslümanların genel durgunluğu ve hadisenin boyutlarının Hz. Osman'ı şehid edecek dereceye kadar uzanma temayülü gösterdiğinin fark edilememesi. Oysaki isyâncılar, Hz. Osman'ı ölümle tehdid edip duruyorlardı...

İlk Müslümanlardan olan, Allah davası uğruna her şeyini terk ederek ilk muhacirlerle beraber Habeşistan'a giden, sonra Hz. Peygamber (s.a.s)'in emriyle Medine'ye geçip mücâdelesini orada sürdüren Hz. Osman, Müslümanların gözü önünde ve görünüşte Müslüman olan bir grubun darbeleriyle İslâm Devlet Başkanı olarak, İslâm Devlet Merkezi olan Medine'de şehid edildi.

5. Medine'deki işgalciler Hz. Osman'ın evini çevirdiklerinde, o pekâlâ ordusuna, gelenlerle savaşma emri verebilirdi. Fakat yapmadı. Çünkü o, Müslüman kanının dökülmesini istemiyordu. [532]

530 Bk: *The Jewish Background of the Battles of Jamal and Siffin.*
531 İbn Teymiyye, *Munhâcu's-Sunne*, Bulak, 1321, III, 189.
532 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 39. s. 381.

6. Hz. Osman (r.a) nübüvvetin Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s)'e verilişinden şehid oluncaya kadar her zaman canıyla, malıyla İslâm'ın hizmetinde bulunmuş ve Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in damadı olma şerefine nail olmuş büyük bir sahabidir. Yukarıda gördüğümüz gibi, beşerî bazı zaafları olmuşsa da, bu zaaflar asla onun hizmetini küçültmez. Allah ondan razı olsun!

Hz. Osman (r.a)'ın mücâdele dolu hayatının sonu işte böyle oldu: Şehâdet...

Hz. Ali Dönemi

Hz. Ali'nin Müslüman Oluşu ve Hicretteki Tutumu

İslâmî tebliğin en parlak simâlarından biri, Hz. Peygamber (s.a.s)'in tabiriyle *"ilmin kapısı"* olan Hz. Ali (r.a)'dır.

Ali b. Ebi Talib, Hz. Peygamber (s.a.s)'in evinde bütün Mekkelilerin kutsadığı ilâhlara *"lâ!"* (hayır) diyerek; bu ilâhların temsil etmiş olduğu bütün makamlara, ideolojilere, ilkelere, hiziplere, atalara isyân edip Müslüman olduğunda henüz dokuz-on yaşlarında bir çocuktu.

Ali b. Ebi Talib, amcasının oğlu Hz. Muhammed (s.a.s)'de bir şeyler görmüş, onda müşahede ettiği bu hareketlerin anlamlarını sorup öğrenmiş, öyle Müslüman olmuştu. İslâm Dinine girişin anahtarı olan *"Kelime-i Tevhid"*i, yâni şehâdetini Hz. Peygamber (s.a.s)'e arz ederken bunu şuurluca yapıyor; neye isyân edip neyi tasdik ettiğini iyi biliyordu.

"Lâ ilâhe" (hiçbir ilâh tanımıyorum) derken hangi ilâhları dışladığını, reddettiğini; aynı bilinçle *"illâllah"* (Allah müstesnâ) derken de, tek yaratıcı, tek koruyucu, tek sahip ve tek ilâhın Allah olduğunu biliyor; buna olan inancını *"eşhedu"* diyerek tasdik ve ilan ediyordu.

Ali b. Ebi Talib, insanların kutsayarak ilâhlaştırdıkları, putlaştırdıkları kişi ve ideolojilerin insanları ne denli ezdiklerini, sömürdüklerini, bazı ilkeler uğruna ve o ilkelerin yaşatılması için nice insanın suçsuz yere öldürüldüklerini, ezildiklerini öğrenip bu ilkelere hayatı boyunca, elinden eksiltmediği kılıçla ve İslâm'ın aksiyon ruhuyla mücâdele etti.

Peygamber'in izinde ve emrinde ve daima ezilen insanların yanında yer alarak Müslümanlara örnek bir kulluk sergiledi.

İslâmî tebliğin Mekke döneminde daima Hz. Peygamber (s.a.s)'in emrinde oldu; İslam davası mücâdelesinde yanında yer alarak daima ona yardımcı oldu. Kendini ölünceye kadar bu yola adadı.

Hz. Ali (r.a)'ın İslâm davasına ne kadar candan ve samimi olarak bağlı olduğunu anlamak için Hz. Peygamber (s.a.s)'in hicretini hatırlamak gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.s), Mekke şirk devleti tarafından öldürüleceğini öğrenince Allah'ın emriyle hicret etmeye karar vermiş, kendisini öldürmeye gelen kiralık katilleri şaşırtmak için de Hz. Ali'nin kendi yatağına yatmasını istemişti.

Hz. Ali (r.a) zerre kadar tereddüt etmemiş, dava lideri Resûlullah (s.a.s)'in bu emrini memnuniyetle kabul ederek onun yatağına yatmıştı.

Görünürde basit gibi görünen bu hareket üzerinde düşünüldüğünde, pek de basit olmadığı kolayca görülür. Çünkü Resûlullah (s.a.s), Hz. Ali'ye şunu demek istemişti: Ey Ali, Mekke devletinin kiralık katilleri bu akşam beni öldürmeye gelecekler. Bu davanın başarıya ulaşabilmesi için benim hicret etmem gerek. Sen benim yatağıma yat ki, seni ben sansınlar. Yâni beni öldürmeye gelenler, karşılarında beni değil, seni görsünler!

Mekke Devleti'nin Hz. Peygamber (s.a.s)'i öldürmeye gönderdiği katillerin, ne yapacakları kesin olarak bilinmediğinden, Hz. Ali ölümle karşı karşıyaydı. Zira Resûlullah (s.a.s)'i öldürmeye gelenlerin, onu bulamayınca yerine yatmış olan Hz. Ali'yi öldürmeyeceklerini hiç kimse garanti edemezdi. Dolayısıyla Hz. Ali, bu itaat ve davranışıyla büyük bir fedâkârlık örneği göstermiş; canını, davasının yoluna koymuştu. Davasının tahakkuku için adeta *"Devletin katilleri, Peygamberimi öldüreceklerine beni öldürsünler!"* gibi büyük bir jestte bulunmuştu.

İşte, İslâm Devleti'nin duvarları, Hz. Ali'nin ve onun gibi olan diğer sahabenin göstermiş oldukları bu cesaret ve fedâkârlıklarının oluşturduğu temeller üzerine yükselmiştir.

Onlar, *"Allah'a itaat edin ve Resûlullah'a itaat edin!"* mealindeki âyeti en güzel şekilde tatbik edip Allah'a gerektiği gibi kul ve Resûlullah'a gerektiği gibi ümmet olmasını bildiler. Onlar, bugünün zevk ve rahatlarından zerre kadar taviz vermeyen Müslümanları gibi Resûlullah (s.a.s)'e ve onun *"Kur'an tatbikatı"* olan Sünneti'ne ilgisiz kalmadılar. Hz. Peygamber (s.a.s)'in emirlerine karşı, *"ey Muhammed, biz de senin gibi insanız, biz sadece istediğimiz konuda sana itaat ederiz!"* demediler.

Mesela Selmân, bugünkü nevzuhur reformistler gibi Resûlullah (s.a.s)'e *"Ey Muhammed! Sen Arapsın, ben İranlıyım. Dolayısıyla ben, senin emrettiğin Arap adetlerine uymam; senin gibi sakal bırakmam! Senin gibi yemem, içmem, oturmam! Kur'an'a bakar onu tatbik ederim, sen bana karışma!"* demiyordu.

Hz. Ali de Hz. Peygamber (s.a.s)'e bütün samimiyetiyle iman ediyor, imanını kesin itaat ile perçinliyordu. Günümüzün neo-Müslümanları (!) gibi, İslam'ın folklörünü yapmakla yetinmiyordu. İslâm ahkâmını itaatiyle, inkıyadıyla, teslimiyetiyle, ibâdetiyle önce kendi nefsinde tatbik ediyordu.

Hz. Ali'nin Hilâfete Getirilişi

Hz. Ali (r.a), çok karışık ve kritik bir dönemde, İslâm Devlet Başkanlığı'na getirildi.

Yukarıdaki bölümlerde gördüğümüz gibi, Hz. Osman (r.a)'ın şehadetinden sonra Medine'ye tam bir anarşi hâkim oldu.

Hayatlarının büyük bir bölümünü İslâmî hareket uğruna fedâ etmiş olan sahabe, bu durum karşısında; yâni İslâm Devlet Başkanı'nın/Halifenin bizzat Müslümanlar tarafından öldürülüşü hâdisesi karşı-

sında ne yapacaklarını şaşırmış, âdeta üzülmekten başka bir harekette bulunamamışlardı.

Gerçi Hz. Osman'ı öldürenlerin *"Yahudi dönmesi"* oldukları söyleniyordu ama o dönemde zaten bütün Müslümanlar başka dinlerden dönmeydiler. Dolayısıyla onların hangisinin samimi, hangilerinin gayrisamimi oldukları, bugünkü dönmelerin bilindiği gibi bilinmiyordu. Zira bugünkü dönmeler; yâni isimleri Ahmet, Mehmet, Hüseyin olup İslâm ve Müslüman düşmanlığı yapanlar açıkça bilinmektedirler. Gerçi kendilerini saf Müslüman olmaya adamış ve hiç bir zaman Müslümanı gayrımüslimden -isterse isimleri yukarıda zikredildiği gibi Ahmet, Mehmet, Hüseyin olsun- ayırmamalarına; öldüklerinde onların da cenaze namazlarını kılmalarına; ruhlarına hatim duaları ve fatihalar ihsân etmelerine; Müslümanlara çektirdikleri onca işkencelere rağmen İslâm'ı alay konusu yapıp eğlence vasıtası gibi ikide birde gündeme getirip bu uğurda mücâdele vermelerine rağmen, *"bayram namazı kılıyor"* deyu onları da Müslüman olarak anmaya *"azm u cezm u kast"* eylemiş Müslümanlar vardır ve Müslümanlığın fetvasını da bunlar vermektedirler. Ancak buna rağmen gerçek değişmez: Birisi İslâm ve Müslüman düşmanlığı yapıyorsa, İslâm'ın ilkelerine *"çağdışı"* deyip saldırıyorsa, artık o kişi gayrımüslimdir. Üstelik şuurluca İslâm'la mücâdele eden bir gayrımüslimdir; isterse adı İhsan Süreyya olsun, Ahmet olsun, Ayşe olsun, Kenan olsun, Süleyman olsun... Çünkü İslâm'a düşmanlıkları gizli değil, fiil ve hareketleriyle, söz ve davranışlarıyla, İslâm ilkelerine olan saldırılarıyla ayan-beyan ortadadır, açıktır.

Hz. Osman'ın şehid edildiği günlerdeki gayrisamimi Müslümanlar günümüzdekiler kadar belli olmuyordu. Onlar Mescid'de namaz kıldıkları gibi, İslâm'a saldırmıyor, -görünüşte bile olsa- İslâm'ın müdafaasını yapıyorlardı. Kaldı ki, bu isyancı grubun içerisinde, Hz. Ebûbekir'in oğlu Muhammed gibi olanlar da vardı. Dolayısıyla, İslâm'ı müdafaa

durumunda gözüken o isyancılara hiç kimse *"Siz İslâm düşmanısınız, gayeniz anarşidir"* vs. gibi bir söz söyleyemiyordu.

Bunun içindir ki, sahabe durgun ve küskündü. Onlar müşriklerle mücâdeleyi ilke edinmişlerdi, Müslümanlarla değil... Bu nedenle, sahabenin çoğu *"fitne daha da büyümesin"* düşüncesiyle evlerine çekildiler. Ortada, şehre hâkim bulunan isyâncılar vardı. Fakat aradan bir iki gün geçince, onlar da tedirgin olmaya başladılar. Ne yapacaklardı ve başka ne yapabilirlerdi? Tâ Mısır'dan, Kûfe'den gelmiş bu gruplar hep Medine'de kalamazlardı ya!

Muhtemelen, gerek Medine'de bulunan Müslümanlar ve gerekse isyâncılar arasında bulunup oynanan oyunun farkında olmayan saf insanlar, isyâncıların gerçekten suç ve cinâyet işlediklerini anlamaya başlamaları üzerine, bu işgalciler, durumu kendi düşünceleri doğrultusunda düzeltmek üzere, bir halife aramaya başladılar. Kendi liderleri olan *Ğafikî*'yi elbette aday gösteremezlerdi; çünkü hiç bir Müslümanın ona biat etmeyeceğini çok iyi biliyorlardı. Onun için, Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebi Vakkas gibi, Şûrâ üyelerini aradılar. Fakat bu sahabenin hiç biri, halife olma teklifini kabul etmediler. Hatta kaynaklarımız [533], Hz. Ali'nin devamlı olarak bu tekliften kaçtığını hatta Benu Amr mahallesinde bir eve kapanarak kapısını kapattığını zikrederler.

Bazı rivayetlere göre [534] de, aralarında Talha ve Zübeyr'in de bulunduğu sahabe Hz. Ali'ye gelerek halife olmasını istediler. Hz. Ali ise *"Benim buna ihtiyacım yok; kimi seçerseniz kabulümdür"* deyip reddetti. Onlar ise üstelediler ve *"Bu işe senden daha layık olan yoktur! Müslümanlıktaki öncülüğün, Hz. Peygamber (s.a.s)'e olan yakınlığın, senin olmanı gerektiriyor!"* dediler. [535]

Hz. Ali ise şöyle dedi:

533 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 226.
534 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 190.
535 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 190.

"Benden vazgeçin! Benim size vezir[536] olmam, emîr olmamdan daha hayırlıdır!"

Fakat Müslümanlar ısrar edip halifeliği kabul etmeye zorlayınca, bunca baskılardan sonra, Hz. Ali:

"O zaman bunu Mescid'de yapalım!" dedi ve halife olmayı kabul etti.[537]

Hilâfetin meşruluğu ve geçerliliği için Mescid'deki umûmi biat olmadan bu görevi kabul etmeyeceğini bu şekilde belirten Hz. Ali (r.a), Müslümanların teşvik ve zorlamalarıyla hükûmet ve devlet merkezi olan Peygamber Camisine gitti ve orada kendisine biat edildi.

Kaynaklarımız, bir kısım Müslümanın hiç biat etmediklerini; Talha ve Zübeyr'in de kerhen biat ettiklerini kaydederler.[538]

Târihçi İbn Kesîr[539], Hz. Ali'ye biat etmeyenler arasında, Hassan b. Sabit, Ka'b b. Malik, Mesleme b. Muhled, Ebû Sa'd, Muhammed b. Mesleme, Nu'mân b. Beşir, Zeyd b. Sabit, Rafi' b. Hadîc, Fadala b. Ubeyd gibi Müslümanları saymakta; Ya'kûbî[540] ise sadece Kureyş'ten Mervan b. Hakem, Said b. Ass ve Velid b. Ukbe isimlerini zikretmektedir.

Hz. Ali'ye biat etmeyenlerin kim oldukları ve sayıları hakkındaki rivayetler değişik olduğundan; biz sadece şunu belirtelim ki, Hz. Ali'ye yüzde yüz bir biat olmadı ve belirttiğimiz gibi Talha ve Zübeyr de kerhen biat ettiler.[541] Bu zevatın neden biat etmedikleri hakkında, maalesef yeterli bilgiye sahip değiliz. Belki de bunlar *"Hz. Osman'ın katlinde Hz. Ali'nin payı var"* gibi haksız bir zanna kapılmış olabilirler. Oysaki Hz. Ali, gelişen olaylar karşısında, onlardan

536 Yardımcı.
537 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 191.
538 Bk: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III,190-191.
539 Bk: *el-Bidâye*, VII, 227.
540 *Târîh*, II, 178.
541 Konunun ayrıntıları için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII,227.

farklı davranmamıştı. Üstelik Hz. Ali, yukarıda gördüğümüz gibi, Hz. Osman'ı korumak üzere, oğulları Hasan ve Hüseyin'i onun kapısına bekçi göndermişti.

Hâdiseler hakkındaki bilgi yetersizliğimizi de hesaba katarak diyoruz ki; olay, üzerinde yorum yapılabilecek kadar açık değildir. Kim Allah için idiyse mükâfatını, -Hz. Osman'ı şehid edenler gibi- kim de nefsine hizmet ettiyse cezasını görecektir.

Hz. Ali'nin Halife Olarak Yaptığı İlk Konuşma

Hz. Ali'ye biat edildikten sonra, İslâm Devleti'nin bu dördüncü Devlet Başkanı, yâni Halifesi, devlet ve hükûmetin merkezi olan Cami'de, cuma günü minbere çıkarak Müslümanlara şu şekilde hitabetti [542]:

"- Allah Teâlâ insanlara rehber ve hayat kaynağı olmak üzere bir kitap indirdi ki, o kitapta hayır ve şerrin ne olduğunu açıkça beyân etti. Hayra sarılıp alın, şerri dışlayarak terk edin! Allah bazı şeyleri haram, yâni kutsal, yâni dokunulmaz saydı ki, Müslümanın kutsallığını, kutsallığın tamamından üstün kıldı. Allah, Müslümanların hukukunu ihlâs ve tevhidle garantiye bağladı. Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir. Hiç bir Müslümanın diğer bir Müslümana eziyet ve işkence yapma hakkı yoktur. Her biri, diğerine İslâm'ın gerektirdiği gibi hareket etme durumundadır. İslâm toplumunun menfaatine öncelik verin. Ve ölüm sizi alıcıdır. İnsanlar! Önünüzde ve arkanızda sizi izleyen Hesap Günü vardır. Hafif olun ki ona rahat kavuşasınız! Çünkü insanları ahiretleri bekliyor. Allah'ın kulları, Allah'tan korkun! Unutmayın ki, sizler hayvanlardan ve çitlerinden bile sorumlusunuz! Allah'a itaat edin, O'na isyân etmeyin! Dolayısıyla hayrı görünce sarılıp alın, şerri görünce de onu dışlayıp terk edin! *"Ve sayınızın az olup ezildiğiniz günleri hatırlayın! İnsanların*

542 Hutbenin tam metni için bk. İbnü'l-*Esîr*, *el-Kâmil*, III, 194-195.

sizi tutup paralamalarından korkuyordunuz da, Allah size sahip çıktı, barındırdı, yardımıyla sizi güçlendirdi, destekledi; size en temiz ve güzel şeylerden rızık verdi. Tâ ki şükredesiniz. [543]" [544]

Hz. Ali'nin o anarşik ortamdan sonra, bir nevi mecburen devlet iktidarını kabul edişinden sonra yapmış olduğu bu ilk konuşmayı maddeleştirip, değerlendirecek olursak şu hususları müşahede ederiz:

1. Hz. Ali, Kur'an'da yer alan ve insanoğlunun tüm hayatını ilgilendiren meseleler arasından hayır ve şerri seçip anlatıyor. Neden? Çünkü Müslümanlar, haksız yere halifelerini, yâni devlet başkanlarını öldürüp şerre yaklaşmışlardı.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Hz. Osman'ın beşer olduğu için hataları olabilir ve olmuştur. Fakat bu hatalar, hiç bir zaman onun öldürülmesini tecviz edecek hatalar değildi ve böyle bir hareket şerdi. Hz. Ali bunu anlatıyor.

2. Müslümanın hayatı haram, yâni dokunulmazdır. Şer'î bir sebep olmadan ona kastedilemez. Dolayısıyla Hz. Osman'ın haram olan yâni dokunulmaz olan hayatına haksız olarak tecavüz edilmiştir.

3. Hz. Ali *"hayra sarılıp alın, şerri dışlayarak terk edin"* derken de, *"hareketlerinizi iyi kontrol edin: Neyin hayr, neyin şerr olduğunu iyice bilmeden hareket etmeyin. Çünkü özellikle başkalarının hak-hukuku konusunda, aceleciliğinizden ve o konudaki bilgisizliğinizden dolayı, hayra şerr, şerre hayr diyebilme tehlikesiyle karşı karşıyasınız"* demek istiyor.

4. Müslümanın ve genel anlamda tüm insanların hukuku, ihlâs ve tevhid kanunlarıyla garanti altındadır. Bir başka tabirle, ihlâs ve tevhid yok olunca insanoğlunda sorumsuzluk ve ihtiras başlar.

5. Hz. Ali, insanların hukukunu garanti edecek olan ihlâs ve tevhidin ölçüsü olarak da şu hadisi hatırlatıyor: *"Müslüman, Müslümanların*

543 K.K. Enfâl Sûresi, 26.
544 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 227-228.

elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir!" Bu hadis-i şerif, açıkça Müslümanların, elinden ve dilinden emin olmadıkları kimsenin gerçek mümin olamayacağını beyan ediyor ve bunu ihlâs ve tevhidin yâni insan hukukunun korunabilme ölçüsü olarak veriyor.

Hz. Ali (r.a), Resûlullah (s.a.s)'in bu hadis-i şerifine dayanarak Müslümanları uyarıyor ve kimin Müslüman olup olmadığının hareketleriyle ortada olduğu konusunda dikkatli olmaları gerektiğini öğütlüyor.

Bu, şu demektir:

Eğer bugün olduğu gibi; isimleri Ahmed, Muhammed, Ebûbekir, Ali, Osman oldukları hâlde, Müslümanla -sırf Müslüman oldukları için- uğraşanlar, onların istedikleri gibi bir *"İslâmî hayat"* yaşamalarına engel oluyor ve yaptırımlar uyguluyorlarsa; bazı dünyevi makamlara gelebilme uğruna, Müslümanlara saldırıyı âdet ve itikâd, hatta inanç hâline getiriyorlarsa, şu-bu Müslümanın sakalı veya kılık kıyafetiyle uğraşıyor ve bu yolda mücâdele veriyorlarsa; Müslümanların toplum içerisindeki etkinliklerine mâni olabilmek için şunabuna ihbâr ediyor ve haklarında şeytanca uyduruk raporlar düzenleyip ceza ve yaptırımların uygulanmasında en büyük gayreti gösteriyorlarsa; Cuma namazında Müslümanın yanında oturup namazdan sonra *"Müslümanların canına nasıl okurum?"* düşüncesiyle komplolar hazırlıyorlarsa; işte burada durup bu insanların davranışlarını, Hz. Peygamber (s.a.s)'in yukarıda zikrettiğimiz hadisinin ışığı altında iyi değerlendirmek lâzımdır.

"Bunlar; Müslümanların, elinden ve dilinden emin oldukları kimseler midir?" Bu soruyu düşünüp değerlendirmede ve ona göre tavır koymada bütün Müslümanlar mesuldür!

6. Hz. Ali (r.a), yukarıdaki hadis-i şerifi hatırlattıktan hemen sonra *"hiç bir Müslümanın diğer bir Müslümana eziyet ve işkence yapmaya hakkı yoktur"* diyor. Böyle yapan varsa, o kişinin Müslümanlığı hakkında düşünmek gerekir demek istiyor ve ardından bu görüşü

pekiştirmek için de *"her biri, diğerine İslâm'ın gerektirdiği gibi hareket etme durumundadır"* diyor.

7. Bundan sonraki cümlelerde Hz. Ali ölümün yakınlığını hatırlatarak şahsî menfaatlerimizi değil, umûmun, yâni İslâm toplumunun sorunlarını ön plâna almamızı öğütlüyor.

8. Müslüman sadece diğer insanlara karşı olan tutumlarından değil, Allah'ın yaratıp insan hizmetine ihsan ettiği her şeyden mesuldur; Ahirette bunun hesabını Allah'a verecektir. İsterse bir hayvana yapılan zulüm olsun! Çünkü zulüm ve işkence, Allah'a inanmayanın, O'ndan korkmayanın, O'nun kanununu hiçe sayanın şiar ve parolasıdır ki, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar insanları ezenler -isterse bir din adına hareket etsinler- hep bu mes'uliyetten yoksun olanlardır.

Günümüzde her gün binlerce insan Afganistan'da, Irak'ta, Suriye'de, Filistin'de, Filipinler'de, Hindistan'da dünya insanlığının yüz karası olan 'Veto Konseyi'nin, insanları daha güzel sömürebilmek için oluşturulmuş *Birleşmiş Milletler*in bu iğrenç tabusunun, dokunulmaz, karşı çıkılmaz, imtiyâzlı devletlerin savaş ve sömürme stratejisiyle öldürülebiliyorlarsa ve buna Allah'ın bir kulu çıkıp da *"Durun!"* diyemiyorsa, yazıklar olsun altı küsur milyarlık insanlık ailesine! Ki, bunun iki milyardan fazlası Müslümandır!

BM'nin *"Güvenlik Konseyi"* denen Amerika, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin gibi üyeleri, diğer ülke halklarına şöyle hakaret ediyorlar:

"Dünya bizim istediğimiz gibi, ama fazlasıyla da Amerika'nın istediği gibi dönecek, biz istediğimiz gibi sizi yönetecek, sömürecek, öldürülmesi gerekenleri öldüreceğiz. Silâhı biz üretir, biz satarız. Siz, size verilen emre uymakla mükellefsiniz. Libya, Pakistan, Kore silâh yapamaz. Hele hele İran asla yapamaz! Canına okuruz ve *"Veto"* dinimizce onları aforoz ederiz.

İşte, Hz. Ali (r.a), insanları bu şekilde diğer insanlara kul olmaktan kurtaran tek müessesenin İslâmî mesuliyet duygusu olduğunu hatırlatıyor. Öyle ki, bu sorumluluk bilinci diğer sistemler gibi teoride kalmamış, Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde bile olsa uygulamasını bulmuştur. İnsanlığı kurtaracak, onlara tekrar insan haysiyetini kazandıracak olan sistem budur!

9. *"Allah'a itaat edin, O'na isyân etmeyin!"* derken de, Hz. Ali, bütün bu söylediklerinin Allah'ın emrettiği şekilde yaşamakla sağlanabileceğini söylüyor ve tekrar ediyor:

"Hayrı görünce, sarılıp alın; şerri görünce de onu dışlayıp terk edin!"

10. Hz. Ali (r.a), ezilmiş olan insanların bu sisteme sarılınca nasıl kurtulduklarını, zulüm ve işkence rejimlerinin nasıl yıkıldıklarını, adaletin insanlar arasında nasıl yayıldığını, renklere dayalı insan farklılığının nasıl ortadan kalktığını, kana susamış olan Amerika kapitalizminin ve uydularının bu yeni sistemle artık zenci ve Kızılderilileri yakıp işkence yapamayacaklarını hatırlatmak için de Kur'an-ı Kerim'in şu âyetini okuyor:

"Ve sayınızın az olup ezildiğiniz günleri hatırlayın! İnsanların sizi tutup parçalamalarından korkuyordunuz da, Allah size sahip çıktı, barındırdı, yardımıyla sizi güçlendirdi, destekledi; size en temiz ve güzel şeylerden rızık verdi. Tâ ki şükredesiniz!" [545]

Hz. Ali bu konuşmayı yaptıktan sonra evine gitti. Arkasından da Talha ve Zübeyr gelerek tehdid yollu şu sözleri söylediler:

"Biz Allah'ın ahkâmını uygulaman şartıyla sana biat ettik! Bu karışık duruma sebebiyet verenlerse Osman'ın katlini şart koştular!"

Buna karşılık Hz. Ali şöyle dedi:

"Kardeşlerim! Sizin bildiklerinizi bilmiyor değilim! Fakat üzerimize hâkim olan ve bizim kendilerine hâkim olamadığımız bir gruba

545 Enfal Suresi, 26

ne yapabilirim ki? Bu grup öyle bir grup ki, köleleriniz ve size bağlı olan hür herkes onlarla beraber olaylara sebebiyet verdi. Bana, sizin istediğiniz şekilde bunlara hâkim olabilecek bir güç gösterebiliyor musunuz?"

Onlar, *"Hayır!"* dediler.

Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi:

"Cahiliye her tarafa hâkim oldu. Her kafadan bir ses çıkıyor. Allah'ın emrini beklemekten başka çaremiz yok! Siz de istediğiniz şekilde bekleyiniz ve dilediğiniz şekilde hareket ediniz!" [546]

Hz. Ali'nin İdarî ve Askerî Uygulaması

Aslında Hz. Ali'yi bazı tarihçilerin takdim ettikleri gibi, bir cengâver, kan dökücü, insan öldürücü olarak anlamamamız gerekir.

O, İslâm'ın emir ve yasaklarını kendi nefsinde o derece tatbik ediyordu ki, gerçekte normal bir insanın onun gibi davranması, onun gibi hareket etmesi fevkalâde zordur. Onun hareketlerini yapabilmek için onun gibi Allah'a inanmak; onun gibi Resûlullah (s.a.s)'e itaat etmek gerekir.

Medine'de İslâm Devleti kurulduktan sonra, Hz. Peygamber (s.a.s)'in başlatmış olduğu askeri cihâtta fevkalâde aktif bir rol oynayan Hz. Ali (r.a), Tebuk Seferi hariç, bütün gazvelerde onun yanında yer aldı. Tebuk seferinde de, Hz. Peygamber (s.a.s) onu Medine'de İslâm Devleti'nin başında vekil bıraktı. Bu sefere o sebeple katılamadı.

Hicret'ten sonra, Hz. Ali Peygamber (s.a.s)'in kızı Fâtima ile evlenerek damadı oldu. Bu evliliğin Bedir zaferinden sonra olduğu rivayet ediliyor. [547]

546 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 195-196.
547 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 226.

Hz. Ali (r.a)'ın cihâddaki önemi, çok kâfir öldürüşünden ziyâde, onun seve seve kendisini İslâm uğruna fedâ etmesini bilmesinden kaynaklanıyor.

Bedir savaşında, ilk savaşçı olarak Mekkelilere karşı çıktığında yaşı henüz yirmi sularındaydı. Ölünceye kadar kılıcıyla Allah için savaştı, yaralandı ve sonunda şehid oldu.

Biz burada, onun gerek Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde ve gerekse ondan sonraki dönemlerde gösterdiği kahramanlıkları anlatmayacağız. Yalnız onun kılıç sallarken, düşman askerini öldürürken, nasıl bir endişeyle bu mücâdeleyi verdiğini ve asla nefsine uymadığını göstermek için bazı sözlerini nakletmekle yetineceğiz.

Surayh b. Hâni'yi Şâm'a komutan olarak gönderirken ona şöyle tavsiye ediyordu:

"Her sabah, her akşam Allah'tan kork, çekin; dünyanın seni aldatmasından sakın; hiç bir hâlde ondan gafil olma! Bil ki nefsini, istediği şeylerin çoğundan çekmezsen bu dilekler, seni pek çok zarara sokar. Nefsine engel ol, çek çevir onu; öfkelenince öfkene hâkim ol; al ayağının altına, ez onu!" [548]

Mısır valisi Maliku'l-Eşter'e yazdığı mektubun bir bölümünde ise valilerin nasıl bir siyaset takip etmeleri gerektiğini şöyle belirtiyordu:

"... Sonra şunu bil ki ey Mâlik, seni öyle bir yere yollamaktayım ki, senden önce oradan adâletle hükmeden, zulümle hüküm yürüten nice devletler gelip geçmiştir. Sen kendinden önceki buyruk sahiplerinin yaptıklarını nasıl görüyor, seyrediyorsan, halk da senin yaptığın işleri senin gibi görecek, seyredecek. Sen onlar hakkında neler diyorsan, halk da senin hakkında o çeşit sözler söyleyecek. Allah kullarının

548 *Nehcü'l-Belâğa*, Türkçe Tercümesi, Abdulbâki Gölpınarlı, Qum, 1981, s. 334.

dillerine neler ilham eder de onları söyletirse, temiz kişiler, o sözlerle gerçeği anlarlar, hükümde bulunurlar.

Kendine temiz işleri gıda edin, en fazla sevdiğin azık, sence bu olsun. Hevâ ve hevesine hâkim ol, sana helâl olmayan şeyleri yapma; nefsini bunlara meylettirme; nefsini kötülükten alıkoymak, sevdiğin yahut nefret ettiğin şeylerde ona hâkim olmak, ona insafla muâmelede bulunmaktır. Halka merhametle muameleyi kendine âdet et; onları sevmeyi, onlara lütfetmeyi huy edin. Onlara karşı yiyeceklerini, içeceklerini ganimet bilen yırtıcı bir canavar gibi olma! Çünkü halk iki sınıftır: Bir kısmı dinde kardeştir sana, öbür kısmı yaradılışta eştir sana. Onlar sürçebilirler, kusur ederler; bilerek yahut yanılarak ellerinden bazı şeyler çıkabilir. Senin yaptıklarını Allah'ın bağışlamasını nasıl seviyor, istiyorsan, sen de onları bağışla; kusurlarından geç. Çünkü senin mevkiin onlardan üstün; seni bu işe memur edenin mevkii senin mevkiinden üstün; Allah'sa vâli tâyin edenden de üstün; onların işlerini senin emrine vermiş, onlarla seni smamaya uğratmış. Allah'la savaşmaya kalkışma sakın; onun azabından kurtulmana çaren yok; bağışlamasına, merhametine aldırış etmemene de imkân yok.

Halkın kusurlarını bağışlayınca nedâmete düşme; onlara öfkeye kapılıp cezâ vermekte tez davranma! Ben onlara buyruk verenim, emrime uyulması gerek demeye kalkışma; çünkü bu gönle gurur verir. Dini gevşetir, nimeti bozar gider. Gönlüne böyle bir düşünce geldi mi, gücünün kuvvetinin üstünde olan Allah'ın gücünü kuvvetini düşün, onun kudretine karşı aczini gör; bu baş kaldıran, serkeşlik eden nefsini yatıştırır, kibrini, gururunu giderir, yitip giden aklını başına getirir. Sakın Allah'ın azametiyle boy ölçüşmeye, onun kudretine kendi gücünü kuvvetini benzetmeye girişme; çünkü Allah, her zorbayı hor, hakir eder; her baş çekeni, ululananı alçaltır gider.

Allah'a karşı da insaflı ol; insanlara, ehline ayâline, adamlarından buyruğuna uyanlardan hoşlandıklarına karşı da insafla muâmelede bulun; böyle yapmazsan bil ki zulmetmiş olursun. Allah kullarına

zulmedenin düşmanıysa Allah'tır, Allah'la düşmanlığa girişenin delilini Allah bâtıl kılar, zulümden geçinceye, tövbe edinceye dek de o kişi Allah'la savaşmış olur. Allah'ın nimetlerini bozan, zâil eden, azâbından çarçabuk çatmasına sebep olan şeyler içinde zulümden daha güçlüsü yoktur. Çünkü Allah mazlumların dualarını duyar; zalimlere de zamanı gelince azabını yollar.

Halkın vâliye en ağır gelen sınıfı, belâ zamanında ona en az yardım eden, adâletten hoşlanmayan, isteklerinde direndikçe direnen, kendilerine ihsanda bulunulduğu zaman en az şükreden, ihsanda bulunulmayınca özrü güç kabul eyleyen zamânenin çetinliklerine az dayanan, ileri gelenleridir. Dinin direği olan Müslümanların topluluğuna sebep bulunan, düşmana karşı duranlarıysa halk tabakasıdır; onları sevmelisin; onlara meyletmelisin.

İnsanların ayıplarını görüp gözeten, onları açıp söyleyen kişiler sana en uzak kişiler olsun! Onları kendine yaklaştırma! Çünkü insanlarda ayıp olabilir; vâliyse bunları örtmeye en fazla hakkı olan kişidir. Onların bilmediğin ayıplarını açmaya, öğrenmeye kalkışma, sence bilinenleri, iyiliğe, temizliğe yormaya bak; bilmediklerin hakkındaysa Allah hükmeder. Ayıpları elinden geldikçe ört; buyruğuna uyanların ayıplarını örtmeyi sevdikçe, bu huyla huylandıkça Allah da senin ayıplarını örter, bağışlar.

Halka karşı duyduğun kini bırak, her suça ceza vermeye kalkma; sence doğru olmayan şeyleri bilmezlikten gel! Halkın kötülüğünü söyleyenlerin sözlerini hemencecik gerçek bulma; çünkü halkın kötülüğünü söyleyen kovucu, öğütçülere benzese bile garez sahibidir.

Nekes kişiyle meşverette bulunma; seni üstünlükten alıkor, ihsandan men'eder, yoksulluğu gösterir sana, seni yoksulluğa sevk eyler. Korkakla danışma; işlerde zaafa düşürür, yapacağın şeyden seni alıkor. Harîs kişiyle de danışma; zulümle mal yığmayı güzel gösterir sana. Nekeslik, korkaklık, hırs, ayrı ayrı huylardır ama bunların hepsi birden Allah'a kötü zan meydana getirmede birleşir.

.....

Sonra acı bile olsa sana gerçeği söyleyen, Allah'ın dostlarında bulunmasını hoş görmediğin şeylerde sana az müsâade eden kişileri seç; onların sözleri seni gerçeğe götürür, haksızlıktan geri kor. Takvâ ehliyle gerçek kişilerle dost ol; onların seni fazla övmelerine, yapmadığın işleri yapmış göstererek övünmelerine sebep olmalarına müsâade etme; çünkü fazla övülme, insanı kibre götürür, faziletten düşürür." [549]

Hz. Ali Valilerini Değiştiriyor

Hz. Ali, yukarıda kısmen belirtilen zor şartlarda iktidara geldikten sonra, devleti yönetmedeki tasarruflarına başladı ve bu meyânda valilerinin bir kısmını değiştirdi.

Hz. Ali'nin valilerini değiştirmesi konusunda Târihçi Mes'ûdî [550] enteresan rivayetler nakletmektedir.

Mes'ûdî'nin anlattıklarına bakılırsa, Hz. Ali valilerini değiştirmek isteyince, Muğire b. Şu'be kendisine gelerek şöyle dedi:

"Senin benden itaat ve nasihat bekleme hakkın vardır. Bugün dikkatli ol ki, yarın duruma hâkim olabilesin! Bugün yapılacak bir hata, yarın sana kaybetme sonucunu getirecektir. Muaviye ve diğer görevlilerin tamamını yerinde bırak! Biatlarını alıp askerin itaatini sağladığında ise ister onları değiştirirsin, ister yerlerinde ibkâ edersin!"

Ali, *"bu konuyu düşüneceğim"* dedi ve Muğire çekip gitti. Ertesi gün Muğire bir daha gelerek şöyle dedi:

"Dün sana verdiğim nasihati değiştiriyorum. Kimin itaat edip, kimin itaat etmediğini görmen için, hemen onları azlet! Böylece otoriteni sağlamış olursun.

Muğire, bu şekilde görüş değiştirtip çıkınca İbn Abbas, Ali'nin yanına geldi ve şöyle dedi:

549 *Nehcü'l-Belâğa*, s. 369-371.
550 Bk: *Murûc*, IV, 299.

"Muğire'yi, senin yanından çıkarken gördüm. Ziyaretinin sebebi neydi?"

Ali de, *"dün gelip şöyle dedi, bugünse gelip şöyle dedi"* diye cevap verdi. Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi:

"Vallahi dün söylediklerinde gerçekten sana nasihat etti; bugün söylediklerinde ise seni kandırdı." [551]

İbn Abbas'ın Hz. Ali'ye bu şekilde dediği haberi Muğire'ye gelince, Muğire *"İbn Abbâs doğru söyledi! Ben Ali'ye nasihat ettim. Beni dinlemeyince, sözümü değiştirdim!"* dedi. [552]

Medine'de yaşanan bu olaylardan sonra Müslümanlar tereddüt içerisindeydiler ve ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Nitekim gönderilen yeni valilere karşı biraz lâkayt kaldılar. [553] Valilerin kendileri de Hz. Ali'ye kesin itaat içinde olmadılar. [554]

Şâm valiliğinde ise öyle beklenmedik bir olay yaşandı ki, bu olay, daha sonraki dönemlerde, hatta günümüzde, Müslümanlar arasında bazı fitnelerin zuhuruna sebebiyet verdi. Bu uğursuz olay, Şâm Valisi Muaviye b. Ebi Sufyân'ın, Halife Hz. Ali'nin tasarruflarına karşı çıkarak onun tayin etmiş olduğu Sehl b Huneyf adındaki valiyi tanımamasıydı. Nitekim Muaviye, Devlet Başkanı Hz. Ali'nin gönderdiği elçiyi kabul etmeyerek kendisi bir elçi göndererek, Hz. Osman'ın kısasını istediklerini belirtti ve suçlu olarak Hz. Ali gösterildi. [555]

İbn Dâvûd ed-Dineverî'de geçen bir rivayete göre [556] Hz. Ali, Medine'de biat aldıktan sonra, Muaviye'ye bir mektup göndererek

551 Aynı rivâyet İbn Dâvûd ed-Dineverî'de de geçmektedir (bk. *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 142).

552 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 142.

553 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 201-202.

554 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 304-305.

555 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 203.

556 el-*Ahbâru't-Tıvâl*, s. 141.

onun da biat etmesini istedi. Muaviye ise onun mektubuna boş kâğıt göndererek cevap verdi ki, bu olumsuzluk işaretiydi.

Mısır'a ise Kays b. Sa'd'ı gönderdi. Mısır da Hz. Osman'ın katlinden dolayı hayli karışık olduğundan, halkın bir kısmı valiyi kabul etti, bir kısmı ise kabul etmedi. Vali Kays da bu durumu Halife Ali'ye bildirdi. Basra'ya gönderilen vali Osman b. Huneyf de aşağı yukarı aynı şekilde karşılandı. Kimi onu kabul ederken, çoğu da *"Bakalım Medine Müslümanları ne yapacak?"* diye beklemeye koyuldular.

Hz. Ali'nin tayin ettiği bütün valiler aynı muameleyle karşılaşıyorlardı. Çünkü ortada bir karışıklık vardı ve Müslümanlar kimin haklı kimin haksız olduğunu bilmedikleri için ne yapacakları bilmiyorlardı.

Durum böyle olunca, Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'i çağırarak onlara *"ben sizi bu konuda uyarmamış mıydım? İşte olan oldu!"* dedi. Onlar da buna bir çare bulmak için umre yapmak üzere Medine'den ayrılma izni istediler. [557]

Bundan sonra Hz. Ali, muhtemelen son olaylardan dolayı Medine'yi güvenli bulmadığı için Irak'a gitmek istedi. Sahabenin ileri gelenleri ise onun Irak'a gitmesini istemiyorlardı. [558] Çünkü onlar, Müslümanlar arasında muhtemel bir çatışmaya taraftar değillerdi. Nitekim Sa'd b. Ebi Vakkâs, Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Muhammed b. Mesleme gibi sahabiler Hz. Ali'ye gidip bu konudaki endişelerini bildirdiler. [559]

Hz. Ali onlara neden kendisi ile gitmek istemediklerini sorunca, Sa'd b. Ebi Vakkâs şöyle dedi:

"Bana bir kılıç ver ve bana kâfirleri göster ki seninle birlikte savaşayım!"

Abdullah b. Ömer ise şu cevabı verdi:

"Allah için benim anlamadığım bir konuda (yâni benim şer'an tasvip edemediğim bir konuda) sana yardım etmemi benden isteme!"

557 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 202.
558 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 204.
559 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 142.

Muhammed b. Mesleme ise Hz. Ali'ye şöyle dedi:

"Resûlullah (s.a.s) bana, kılıcımla kâfirlere karşı savaşmamı; ehl-i Salât, yâni Müslümanlar öldürülmeye başlandı mı da, kılıcımı Uhud kayalarına vurarak kırmamı emretti. Ve ben dün itibariyle kılıcımı kırdım!"

Sonra Usâme b. Zeyd gelerek:

"Beni seninle çıkma konusunda affet! Çünkü ben, "لا اله الا الله" diye şahâdet edenle savaşmayacağıma dair Allah'a söz verdim!" [560]

Tâbiîn'den ve Hz. Ali'ye bağlı olan el-Eşter bunları duyunca Hz. Ali'ye gidip ona şunları söyledi:

"Yâ Emîr'el-Mu'minin! Biz Muhâcirûn ve Ensâr'dan değilsek bile, Tâbiîn'deniz! Onlar bizim öncülerimiz hasebiyle bizden efdal iseler de, bu konuda bizim gibi doğru düşünmüyor olabilirler! Sana genel biat edildi. Bunu kabul etmeyenler, haksızdırlar! Onun için bunları hapset!" [561]

Hz. Ali ise şöyle dedi:

"Hayır! Ben onları görüşleriyle baş başa bırakıyorum!" [562]

Hz. Ali kesin olarak Irak'a gideceğini söyleyince, Ensâr'ın da ileri gelenleri kendisini ziyaret ederek bu harekâttan vazgeçmesini, çünkü sahabenin ileri gelenlerinin bu işi tasvip etmediklerini hatırlattılar. Fakat Hz. Ali onları da dinlemedi ve Irak'a harekete karar verdi. [563]

Cemel Olayı (H. 36. Sene)

Hz. Ali'ye Medine'de halife olarak biat edildiğinde, Hz. Aişe Mekke'de bulunuyordu.

560 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 143.
561 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 143.
562 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 143.
563 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 143.

Biatlarını kerhen yapmış olan Talha ve Zübeyr, Hz. Ali'den izin alarak Mekke'ye gittiler ve onu yalnız bıraktılar.

Bazı rivayetlere göre [564] Hz Ali onların Basra ve Suriye taraflarına gitme niyetinde olduklarını anlamış, onlarsa yemin ederek niyetlerinin sadece Mekke'ye gitmek olduğunu söylemişlerdi. Bütün fitnelerin müsebbibi olan Mervân b. Hakem, zaten Hz. Osman'ın katlinden sonra Mekke'ye kaçmıştı.

Mekke'de Hz. Aişe'nin etrafında toplanan bu gruplar, Hz. Osman'ın kâtillerini istemeye başladılar. Özellikle Hz. Osman'ın tayin ettiği Yemen Valisi Munye'nin oğlu Ya'lâ, intikam için hem silah vaadinde bulunuyor, hem de bu iş için 400.000 dirhem vereceğini ilân ediyordu. [565] Güya suçluları yakalayıp cezalandırmak için de, Basra tarafına gidip ordu toplamak gayesiyle 100 deve ve 600 atlıyla [566] yola çıktılar.

Hav'eb Köpekleri

Talha ve Zübeyr'in başlarında bulunduğu ordu Basra'ya doğru ilerlerken, mola için bir vadide bulunan çeşme üzerinde konakladılar. Bu sırada o yörenin köpekleri gelen yabancılara havlıyorlardı.

Hz. Aişe, bu mevkiin adını sordu. Kendisine,

"Hav'eb!" denince dövünüp söylenmeye başladı:

"Vay benim başıma gelenler! 'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi raciûn' [567]*. Ben Resûlullah (s.a.s)'in hanımlarına şöyle dediğini duydum: Vay aranızdan Hav'eb köpeklerinin havlamalarını duyacak olana!"* [568]

Bu şekilde bağırdıktan sonra, devesini çöktürdü ve şöyle dedi:

564 Bk: Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 304.

565 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 305.

566 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 305.

567 K.K. Bakara Sûresi, 156. Müslümanlar, başlarına bir felâket geldi mi, bu ayet-i kerimeyi okurlar: "Biz Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz!"

568 Taberî, IV, 457; İbn Kesîr, el-Bidâye VII, 278, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 210.

"Derhal beni geri götürün! Vallahi ben, Hav'eb suyunu gören oldum!" [569]

Bunun üzerine herkes devesini çöktürdü ve Hz. Aişe yaptığının yanlış olduğunu anlayarak, Basra'ya gitmek istemediğinden, mecburen burada bir gün bir gece geçirdiler.

Basra'ya doğru yol almak isteyen Abdullah b. Zübeyr ise, Hz. Aişe'ye gelerek durdukları yerin Hav'eb olmadığını, Hav'eb'in başka yerde olduğunu söyledi. [570] Başka bir deyişle, Hz. Aişe resmen kandırıldı. Mes'ûdî'nin rivayetine [571] göre ise Hz. Aişe'yi kandıran bizzat Zübeyr oldu. Ardından Talha gelerek 50 kişiyle birlikte bulundukları yerin Hav'eb olmadığına dair yemin ettiler. [572] Bu rivayeti nakleden Mes'ûdî, Müslümanların tarihinde *"ilk yalan yemin"*in de bu olduğunu ilâve ediyor. [573]

Ordu Yeniden Basra'ya Hareket Ediyor

Hz. Aişe, *"Ali b. Ebi Tâlib tehlikesi"* ile korkutularak [574], ordu yine yoluna koyuldu ve Basra'nın yolunu tuttu. Talha, Zübeyr, Mervân ve yanındakiler yolda giderlerken, Basra halkını yanlarına çekmek için de Hz. Aişe'ye mektuplar yazdırdılar. [575]

Bu isyancı ordu Basra'ya varınca, önce Talha, sonra da Zübeyr halka hitap ederek Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü ve onun kanını talep etmek için yola çıktıklarını, dolayısıyla kendilerine yardım etmeleri gerektiğini söylediler. [576]

569 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 306, Taberî, IV, 457; İbn Kesîr, el-Bidâye VII, 278.
570 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 210.
571 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 306.
572 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 306.
573 Bk: Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 306.
574 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 210.
575 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 210-211.
576 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 212.

Onların ardından, Hz. Aişe söz alarak uzun bir konuşma yaptı ve Medine'yi işgal edip Hz. Osman'ı öldürenlerin yaptıklarını özetledi. [577] Hz. Aişe sözlerini bitirdikten sonra, Câriye b. Kudâme karşısına çıkarak şöyle dedi:

"Ey Müminlerin Annesi! Vallahi Osman'ın katli, senin evinden çıkarak bu mel'ûn deve üzerinde silâha sarılmandan daha ehvendir! Sana yakışan, evinde oturmandı. Bizi itaate davete geldiysen, evine dön! Yok, bize zorbalığa geldiysen, o zaman yanındakilere yardımcı ol! [578]

Sa'd Oğullarından bir genç de, Talha ve Zübeyr'in savaş için gelmelerine aynı meâlde itiraz ettiyse de bunun bir faydası olmadı. [579]

Mekke'den gelen ve içinde Hz. Aişe'nin de bulunduğu ordu Basra'ya gelince, namazı Zübeyr'in mi, Talha'nın mı kıldıracağı konusunda münakaşa çıktı. Çünkü hangisi kıldırırsa, lider o kabul edilmiş olacaktı. Nihâyet, bir gün Zübeyr'in oğlu Abdullah'ın, ertesi gün de Talha'nın oğlu Muhammed'in kıldırmasına karar verildi. [580]

Hz. Ali (r.a) da, Basra'da, el-Mirbed denen yerde toplanan bu Müslümanların, yeni bir fitne çıkarmalarını önlemek için, hazırladığı ordusuyla Basra'ya hareket etti.

İki ordu birbirine yaklaşınca, boş yere Müslüman kanının akmasını istemeyen Müslümanlar arabuluculuk yapmaya başladılar. Her iki tarafın ileri gelenleri de savaşmak istemiyorlardı. Çünkü karşı karşıya gelmiş olan sahabe, daha önceleri aynı dava için omuz omuza vermiş, beraberce müşriklerle savaşmışlardı. Şimdi birbirleriyle nasıl savaşacaklardı? En iyisi anlaşmaydı ve onu yaptılar.

Basra yakınlarında karşı karşıya gelmiş olan her iki orduda da sahabiler, yâni Hz. Peygamber (s.a.s)'in arkadaşları vardı.

577 Konuşmanın metni için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 213.
578 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 213.
579 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 213.
580 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 306.

Bunlardan bir kısmı; yâni Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr'in bulunduğu taraf, masum olarak katledilmiş olan Hz. Osman'ın kan davasını güdüyordu. Diğer taraf, yâni Devlet Başkanı Hz. Ali'nin bulunduğu taraf ise ortaya çıkması muhtemel yeni bir fitneyi önlemek istiyordu.

Hz. Aişe validemiz, *"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka vermeyi ya da bir iyilik yapmayı veya insanların arasını düzeltmeyi emredenlerinki müstesnâ. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona çok büyük bir mükâfat vereceğiz"* [581] âyet-i kerimesini, hareketinin mesnedi olarak öne sürdüğü gibi, Talha ve Zübeyr de Hz. Osman'ın katillerini istediklerini ilân ediyorlardı.

Fakat Müslümanlar arasında bulunup mevcut anarşiyi daha da ileri götürmek isteyen gruplar, taraflar arasında herhangi bir barış istemediklerinden, etrafa Hz. Ali'nin katilleri koruduğu zannını veriyor, diğer taraftan da etrafa uydurma mektuplar göndererek tarafların tansiyonunu daha da yükseltiyorlardı.

Mamafih bu menfi grupların bütün çabalarına rağmen barış sağlanmış gibiydi. Hatta kaynaklarımızda [582] Hz. Ali (r.a)'ın Zübeyr'e şöyle dediği rivayet edilir:

"Ey Zübeyr, bir gün Ğanemoğulları mahallesinde [583] seninle gezerken, Hz. Peygamber (s.a.s)'le karşılaştık. O sana demişti ki: *"ey Zübeyr bir gün, Ali b. Ebi Talib'le savaşacaksın ve o savaşta sen zalimsin!"* Bunu hatırlıyor musun? Bunun üzerine Zübeyr:

"Vallahi hatırladım. Şayet daha önce bunu hatırlamış olsaydım, sana karşı gelmezdim! Vallahi seninle savaşmayacağım!" dedi ve oradan ayrıldı.

581 K.K. Nisâ Sûresi, 114.

582 Bk: Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Beyrut, tarihsiz, I, 173; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 242; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-'Aliye*, Kuveyt, 1973, IV, 301 vd.

583 Medine'de bir semt.

Bir rivayete göre Zübeyr, savaşmamak üzere oradan ayrılınca, bir vadide öldürüldü. Diğer bir rivayete göre de [584], oğlu Abdullah'ın zoruyla orduda ibkâ edildi; hatta yeminine keffâret olmak üzere bir köle âzad etti; sonra da savaşa iştirak edip şehid oldu. Doğrusunu Allah bilir.

Her halükârda taraflar yatışmış ve birbirleriyle savaşmayacaklardı. Her iki taraf da emin ve mutmain olarak uykuya dalmışken, sabaha karşı anarşist gruplar Hz. Aişe tarafından Hz. Ali tarafına saldırdılar. Karanlıkta hiç bir şey anlaşılamadı ve Hz. Ali (r.a) ihânete uğradığını sanarak saldırıya karşı koydu. Böylece anlaşmaya varmış olan taraflar, İslâm düşmanlarının oyunlarına gelerek savaşı başlattılar. Savaş daha ziyâde Hz. Aişe'nin devesi etrafında cereyan ettiği için bu savaşa *"Cemel (deve) olayı"* denir.

Hz. Ali (r.a) duruma hâkim olup işin esası anlaşılınca, taraflar yatıştı. Fakat olan olmuştu. Her iki taraftan binlerce ölü vardı.

Hz. Aişe de bütün gerçekleri anlamış, bu kadar Müslümanın kanı boş yere aktığından son derece üzülmüştü. Hatta Hz. Ali'den özür dileyip Muaviye'ye karşı ona yardım teklifinde bile bulundu [585] *"Hz. Ali teşekkür etti ve onun yardımına ihtiyacının olmadığını söyleyip onu Medine'ye, evine dönmeye iknâ etti. Hz. Aişe'nin bu yolculuğunu şerefi ile mütenasip bir şekilde yapması için de gerekeni yaptı."* [586]

Talha, Zübeyr ve daha birçok sahabi, bu anlamsız savaşta yok yere ölüp gittiler.

Gerek Hz. Osman'ın katlinde ve gerekse daha sonraki hadiselerde, devamlı olarak menfi bir tutum içerisinde bulunan Mervân b.

584 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 174.

585 Muhammad Hamidullah, *The Jewish Background of the Battles of Jamal and Siffin*, XXX, 235-251.

586 Hamidullah, *The Jewish Background of the Battles of Jamal and Siffin*, XXX, 235-251.

Hakem'in, -aynı tarafta olmalarına rağmen- Talha'yı suçlu göstererek [587] öldürmesi [588], bu hadiselerin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gereken bir husustur. Fakat buna rağmen savaş Hz. Ali taraftarlarının galibiyeti ile sonuçlanınca, Hz. Ali, Mervân'ı affetti; hatta Mervân, Hz. Ali'ye biat etti. [589]

Rahmetli Hamidullah Hoca [590], Cemel hadisesini değerlendirirken, *"Târihçiler Cemel savaşından az sonra veya az önce vuku bulmuş olan ve hemen zikredilmesi gereken ufak bir hadiseyi rivayet etmektedirler. Bazı ihlâslı Müslümanlar, Hz. Osman'ın katillerinin Hz. Ali'nin ordusunda oldukları ve onun ise bunlara karşı hiç bir şey yapmadığı yolunda sitemde bulundular. Hz. Ali adamlarına döndü ve 'Hz. Osman'ın katilleri kimlerdir?' dedi. On iki bin kişi kalkıp, 'katil benim' diye bağırdı.* [591] *İtiraf edilmelidir ki, bütün iyi niyetine rağmen Hz. Ali, bir idâreci için gerekli olan gerçek bir hürriyete sahip değildi"* diyor.

Fakat biz, şunu da ilâve edelim ki, aynı şekilde, Talha ve Zübeyr'in gittikleri Basra'da da, Hz. Osman'ın katlinde rol oynamış olan insanların var olduğunu ve Talha ile Zübeyr'in de bunları bildikleri hâlde bir şey yapamadıklarını aynı tarihçilerimiz [592] zikretmektedirler.

Hadiselerin seyrinden öyle anlaşılıyor ki, Hz. Osman'ın şehid olmasına sebep olan gruplar, her nasılsa taraftarlarını öyle çoğaltmışlardı ve terörle de olsa duruma o kadar hâkim olmuşlardır ki, samimi Müslümanlar bunlarla uğraşmamış, bilâkis onların iğrenç oyunlarına

587 İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 38.

588 İbn Sa'd, *Tabakât*, V,38; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 248; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 279; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 174; ed-Demirî, *Hayâtü'l-Hayavân*, I, 89.

589 İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 38.

590 Muhammad Hamidullah, *The Jewish Background of the Battles of Jamal and Siffin*, XXX, 235-251.

591 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 260.

592 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 238.

gelip birbirleriyle savaşmışlar ve binlerce Müslüman boş yere canından olmuştur.

Sıffin ve Hakem Olayı (H. 37. Sene)

Şâm valisi Muaviye, Hz. Ali halife olduktan sonra, yapılan bütün yazışmalara rağmen Hz. Osman'ın katillerinin hâlâ yakalanıp cezalandırılmadıkları bahanesiyle ona biat etmemişti. Biat etmemesinin ve ona karşı çıkmasının nedenlerinden birisi, etrafında bulunan ve onu Hz. Ali'ye karşı savaşa teşvik eden menfaatçilerdi. Bu adamlar, daha ortada bir şey yokken Muaviye'ye gelmiş, ona *"yâ Emîre'l-muminin"* [593] şeklinde hitap ederek onu provoke etmişlerdir.

Hz. Ali ile Muaviye arasındaki yazışmalar aylarca sürdü; fakat hiç bir netice alınamadı. Son olarak, Cemel savaşından sonra Hz. Ali Kûfe'ye geçince, tekrar Muaviye'yi biate davet etmek için Cerir b. Abdullah'ı Şâm'a gönderdi. Hz. Ali, Cerir'le Muaviye'ye gönderdiği mektupta, Muhacirûn ve Ensâr'ın kendisine biat ettiklerini hatırlattıktan sonra, Cemel olayındaki hadiseleri anlattı. Dolayısıyla bir daha böyle kan dökülmemesi için herkes gibi onun da biat etmesini istedi. [594] Fakat Muaviye, Amr b. As ve Şâm'ın diğer ileri gelenleriyle yaptığı istişâreden sonra, biat etmeyeceğini ancak Hz. Osman'ın katillerini bulup öldürdükten sonra biat edeceklerini, bunu yapmayacak olursa da, biat etmek şöyle dursun, kendisiyle savaşacaklarını bildirdi. [595] Hatta kaynaklar, Amr b. As'ın bu konuda Muaviye ile bir antlaşma yaptığını bile zikrederler. [596]

593 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 155.
594 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 254.
595 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 254.
596 Besmele ile başlanan bu antlaşmanın metni için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 254.

Bunun üzerine Hz. Ali (r.a), Hicrî 36. yılın Şevval ayının başında ordusunu alarak Kûfe'den hareket etti ve Suriye'ye yöneldi.[597] Muaviye de hazırladığı büyük ordusuyla Şâm'dan hareket etti. Her iki ordunun sayılarının 80.000 civarında olduğu rivayet[598] ediliyorsa da, bu rakamlara biraz ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

İki ordu Fırat yakınlarında Sıffin denen yerde karşı karşıya geldiler. Sıffin'e ilk önce Muaviye geldiği için ordusunu Fırat kıyısına yerleştirdi. Burası savaş stratejisi açısından en uygun mevkiydi. Hz. Ali ve askerleri ise ancak onların karşılarında, çölde susuz bir kamp kurabildiler.[599] Bunun üzerine Amr b. As, Muaviye'ye gelerek şöyle dedi:

"Ali ve bu 90.000 kişi ellerinde kılıçları olduğu hâlde susuzluktan ölmeyecekler. Bırakalım onlar da bu sudan içsinler."[600]

Muaviye şu cevabı verdi:

"Vallahi muhasara edilmiş olan Osman nasıl susuzluktan öldüyse, bunların da aynı şekilde ölmelerini istiyorum!"[601]

Muaviye'nin bu tutumu karşısında, Hz. Ali'nin komutanlarından Eş'as'ın teklifi üzerine bir atak yapıldı ve Fırat Nehri kıyılarının bir kısmı ele geçirildi. Bu beklenmedik hareket karşısında geri çekilip daha önce işgal ettiği mevkii terk eden Muaviye, ne yapacağını şaşırarak komutanı Amr b. As'a şöyle dedi:

"Ey Abdullah'ın babası! Sence Ali'nin niyeti nedir? O da bizim yaptığımız gibi, su içmemizi engelleyecek mi?"

Amr b. As şu cevabı verdi:

"Hayır! Ali su içmemize mani olmayacak! Onun derdi su değil, sensin ve senin ona biatındır!"

597 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 344.
598 Bk: Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 344-345.
599 Mes'ûdi, *Murûc*, IV, 345.
600 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 345.
601 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 345.

Gerçekten Muaviye, su ihtiyaçları için adamlarını gönderdiğinde, Hz. Ali hiçbir şekilde onları terslemedi; bilâkis serbestçe ihtiyaçlarını görebileceklerini söyledi. [602]

Hz. Ali, bu şekilde Fırat Suyu'nu ele geçirdikten iki gün sonra, Zilhicce Ayı'nın ilk günü, Muaviye'ye bir heyet göndererek bu ayrılığın giderilerek Müslümanların birleştirilmesini ve fitnenin ortadan kalkmasına yardımcı olmasını istedi. Bu şekilde birkaç heyet teatisinden sonra, Hicrî 37. Senenin Muharrem Ayı'nın sonuna kadar *"ateşkes"* ilân edildi. Bu arada Müslümanların birbirleriyle uğraşmalarından dolayı cihâd durmuş; hatta Muaviye, Bizans İmparatoru ile antlaşma imzalayarak ona vergi vermeyi bile kabul etmişti. [603]

Hz. Ali, ordu komutanı olan Eşter'e şu kesin emri verdi:

"Savaşacak kadar yaklaşmayın ve devamlı olarak onları biate davet edin. Onlar başlatmadıkça, siz savaşı başlatmayın, biate davet etmeye devam edin!"

İki ordu bu şekilde iki ay savaşmadan kaldılar. Sadece aralarında heyetler gidip geliyordu.

Hicrî 36. senenin son ayı olan Zilhicce ayı ile 37. senenin Muharrem ayı bu şekilde savaşsız geçti. [604]

Hz. Ali'nin gönderdiği kimseler, onun Muaviye'den daha haklı olduğu konusunda kendisini iknâya çalışmalarına rağmen Muaviye buna yanaşmadı ve Hz. Ali'yi Hz. Osman'ın katilleriyle beraber olmakla suçlamaya devam etti. [605]

Târihçiler [606] her iki ordunun 110 gün Sıffin'de birbirleriyle bazen elçi teatileriyle ve sonunda şiddetli savaşla mücâdele ettiklerini naklederler.

602 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 349.
603 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 350.
604 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 175.
605 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 254.
606 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 175.

Muharrem Ayının son günü, yâni ateşkesin sona erdiği gün, güneş batmazdan önce, Hz. Ali Muaviye taraftarlarına şu mesajı gönderdi:

"Ben Allah'ın Kitabı'nı delil göstererek sizi O'na davet ettim. Gelin bana itaat edin! Bu mesajım hepinizedir. "Allah hainleri başarıya ulaştırmaz!" [607]

Suriye'den gelen grubun Hz. Ali'ye cevabı ise şu şekilde oldu:

"Aramızda sadece kılıç karar verecek! Aciz olanlar helâk olsunlar!" [608]

Safer ayının ilk günü, Hz. Ali ordusunun başına Eşter'i geçirerek saldırıya geçti ve taraflar savaşmaya başladılar. Günlerce süren savaş her iki taraftan da binlerce Müslümanın ölümüne sebep oldu.

Savaş bütün acımasız şiddetiyle devam ederken Hz. Ali tarafında savaşmakta olan 'Ammâr b. Yâsir şehid oldu. Ardından da Tabiin'in gözdesi Veysel Karani. [609]..

Bunu haber alan Muaviye'nin başkomutanı Amr b. As dehşete düştü; savaşacak hali kalmadı. Çünkü Amr, Hz. Peygamber (s.a.s)'in *"Ammâr'ı âsiler öldürecek!"* dediği hadisi çok iyi biliyordu. Nitekim Buhârî'de [610], Ebû Said'in rivayet ettiği şöyle bir hadis geçmektedir:

"Mescid'i [611] inşâ için kiremit taşıyorduk. Her birimiz bir kiremit taşırken, Ammâr ikişer ikişer taşıyordu. Resûlullah (s.a.s) yanından geçti ve başındaki tozları silerek şöyle dedi: Vay Ammâr! Seni isyancı bir grup öldürecek! Ammâr onları Allah'a, onlarsa onu ateşe çağırıyorlar."

Binlerce ölü yere yıkılırken, Hz. Ali, Muaviye'ye şöyle bağırıyordu:

607 K.K. Yûsuf Sûresi, 52.
608 Mes'ûdî, *Murûc*, IV, 350.
609 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 277.
610 *Sahih, Kitâbü'l-Cihâd*, Hadis no: 2657.
611 Medine'deki Peygamber Mescidi.

"Kendin için insanları neden öldürüyorsun? Çık da ikimiz vuruşalım! Kim ölürse, iktidâr diğerine kalır!"

Fakat Muaviye buna yanaşmıyor, onu Hz. Ali'ye karşı çıkmaya teşvik eden Amr b. As'a şöyle diyordu: *"Ali kimle dövüştü ise, onu öldürdüğünü bilmiyor musun?"* [612]

Nihâyet Muaviye taraftarlarının yenildiğini gören Amr b. As, Kur'an sahifelerini kaldırarak ve Hz. Ali'yi Kitabullah'a davet ederek durdurulabileceğini ona telkin etti [613] ve Muaviye'nin askerleri mızraklarına Kur'an sahifelerini takarak aman dilediler. Aslında bu hareket, Amr b. As'ın hilesinden başka bir şey değildi. [614]

Hz. Ali, askerlerine bunun bir oyun olduğunu, kendisinin aylardır onları Kur'an ve Allah'ın hükmüne davet ettiğini; fakat onların bunu istemediklerini ve zaten onlarla bu yüzden savaştığını söylemesine rağmen [615], askerleri dinlemedi ve savaş durdu.

Böylece meselenin halli, Kur'an'a ve seçilecek hakemlere bırakılıyordu.

Muaviye, hakem olarak bu hakem işini teklif eden Amr b. As'ı seçti.

Amr b. As'ın Muaviye'yi nasıl desteklediğini yukarıda gördük. Kaldı ki Amr b. As ona yardım karşılığında Mısır valiliğini istemiş; Muaviye de bu teklifi kabul etmişti. [616]

Hz. Ali'ye gelince, zaten *"hakeme başvurma"* hükmünü kerhen kabul etmişti. Üstelik Muaviye gibi dilediğini de hakem seçemedi. Çünkü o, Abdullah İbn Abbas'ı istiyordu. [617] Fakat onun yanında, söz sahibi bulunan ve bir bakıma Hz. Ali'yi hakem işini kabul

612 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 176.
613 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 255.
614 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 32.
615 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 176.
616 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 177.
617 Taberî, *Târîh*, V, 51.

etmeye zorlayan ve Hamidullah Hoca'nın tesbitine göre Yahudi asıllı olan[618] el-Eş'as b. Kays, hakemi seçme işinde de Hz. Ali'ye baskı yaptı. Muhtemelen bu adam, Hz. Ali'nin ordusu içersinde nüfuz sahibi ve adamları fazla olan biriydi.

Hz. Osman'ın dünürü olan bu Eş'as, aynı zamanda onun Azerbaycan valisi idi. Hz. Osman'ın akrabası olmasından dolayı, o makama getirildiği için Müslümanların kendisinden hoşnut olmadıkları bir kimseydi.[619]

Eş'as b. Kays, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi hakem olarak teklif etti ki, Hz. Ali onu istemiyordu. Fakat istememesine rağmen taraftarları ısrar edip onu kabul ettirdiler.

Muaviye'nin tarafında ise böyle bir şey yoktu ve herkesin Muaviye tarafgirliğinden şüphe etmediği Amr b. As seçilmişti. Dolayısıyla daha başlangıçta bile hakemlerin tarafsız olmadıkları ayan-beyan ortadaydı. Ne var ki, Hz. Ali'nin alınmış olan bu ters kararı değiştirmeye gücü yetmedi ve kerhen de olsa Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi hakem kabul etti.

Kararlaştırılan tarihte bir araya gelen hakemler maalesef beklenen yapmadılar. Çünkü Abdullah b. Abbas'ın uyarılarına rağmen Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Amr b. As'ın oyununa geldi.[620]

Bir sene sonra toplanan hakemler hilâfeti Hz. Ali'den alıp Muaviye'ye verdiler.

Fakat maalesef hakemlerden Amr b. As'ın tahkim işinde gerektiği şekilde tarafsız davranmadığı, bilâkis Muaviye'yi tuttuğu tarihçilerimiz tarafından uzun uzun anlatılmaktadır.

Tahkim kısaca şöyle oldu: Her iki hakem de yâni Hz. Ali'nin hakemi Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Muaviye'nin hakemi Amr b. As, iki halife adayının yâni Hz. Ali ile Muaviye'nin her ikisinin de halledilmesine,

618 Muhammad Hamidullah, *Te Jewsh Background.*
619 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, s. 156.
620 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 256.

bu işi Şûrâ'ya havale ederek onların yerine başka adaylar bulmaya karar vermişlerdi. [621] Sıra bu kararın ilânına gelince, işler karıştı. Amr b. As, Ebû Mûsâ El-Eş'arî'ye:

"Haydi, kalk! Kararını ilân et, ardından da ben kalkarım!" dedi.

Ebû Mûsâ kalkarak kararın neticesini merakla bekleyenlere, Müslümanların maslahatı için kendisinin ve Amr b. As'ın her iki adayı da, yâni hem Ali b. Ebi Tâlib'i, hem Muaviye b. Ebi Sufyân'ı azlederek işi Şûrâ'ya bırakacaklarını söyledi. [622] Sıra Amr b. As'a gelmişti.

Amr b. As ise Ebû Mûsâ ile vardıkları karara muhalif olarak görüşünü şu şekilde açıkladı:

"Gördüğünüz gibi Ebû Mûsâ, kendi adayı olan Ali b. Ebi Talib'i hilâfetten halletti. Ben de onun kararını kabul etmekle beraber, kendi adayım olan Muaviye b. Ebi Sufyân'ı hilâfete tayin ediyorum. Çünkü o, Osman b. Affân'ın kanını talep edebilecek velisidir." [623]

Bunun üzerine Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye seslenerek,

"Sana ne oluyor yâ Ebâ Mûsâ? Seni Amr'ın karşısında bu kadar zayıf duruma düşüren şey nedir?"

Ebû Mûsâ el-Eş'arî:

"Ne yapabilirdim ki? Adam antlaşmasına ihânet etti!" [624]

Amr b. As, bu şekilde antlaşmaya uymayarak antlaştıklarının hilâfına hareket edince, Ebû Mûsâ el-Eş'arî kızarak şöyle dedi:

"Sana ne oluyor ki antlaşmaya ihânet ettin, fâcir oldun? Allah seni başarıya ulaştırmasın! [625]*. Senin tavrın köpeklerinkine benziyor.* [626]

621 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 256; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 178.
622 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 257.
623 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 257.
624 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 257.
625 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 178.
626 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 257.

Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur." [627] Hatta rivayete göre Ebû Mûsâ, Amr'a *"ihanet ettin ey münâfık!"* da demiştir. [628]

Amr b. As şu cevabı verdi:

"Senin durumun da "ciltlerce kitap taşıyan eşeğinki gibidir." [629]

Ebû Mûsâ bu olaydan duyduğu utanç üzerine, kimselere görünmemek için Mekke'ye gitti. [630]

Amr b. As'a da, Muaviye için yaptıklarına karşılık olarak tekrar 7 seneliğine Mısır valiliği verildi ve bununla ilgili bir antlaşma da yapıldı. [631]

***

Mısır'da ise durum oldukça karışıktı. Hz. Ali, Mısır'daki asayişi düzeltmesi için el-Cezire'deki valisi el-Eşter'i Mısır'a vali tayin etti. Fakat bunu duyan Muaviye, Mısır'ın Kulzum bölgesindeki gayrimüslimlere gizliden haber göndererek Hz. Ali'nin Mısır'a gönderdiği yeni vali el-Eşter'i öldürdükleri takdirde kendilerinden haraç almayacağını bildirdi. Gerçekten de el-Eşter Kulzum'a varınca, oradaki Hıristiyanlar kendisine iltifatta bulunup güzel bir yemek yedirdikten sonra içmesi için zehirli bir şerbet verdiler; el-Eşter de aldığı bu zehirden öldü. [632] El-Eşter'in ölümünden sonra Hz. Ali, Hz. Ebûbekir'in oğlu Muhammed'e mektup göndererek onu Mısır'a tayin etti.

Amr b. As ise *"Mısır valiliği"* karşılığında Muaviye'ye yardım ettiğinden, hâlâ o makamın kendisine tevdi edilmesini, hatta buna Şâm bölgesinin de dâhil edilmesini istiyordu. Bu konuda aralarında anlaşmazlık çıktığı ve birbirlerine hakaretler ettikleri de kitaplarımızda

627 K.K. A'râf Sûresi, 176; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 190.
628 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 190.
629 K.K. Cum'a Sûresi, 5; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 190.
630 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 178.
631 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 258.
632 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 352-353.

anlatılmaktadır.[633] Nihayet aralarında anlaşma sağlanıp bir ahitnâme imzalanınca, Muaviye, Muhammed b. Ebi Bekr'in hâlâ vali olarak görev yaptığı Mısır'a kendi valisini nasıl göndereceği konusunu görüşmek üzere kurmaylarını topladı. Alınan karar gereğince, Muhammed b. Ebi Bekr'e Mısır'ı terk etmesi teklif edilecekti. Muhammed b. Ebi Bekr, Mısır'ı terk etmediği takdirde savaş açılması karara bağlandı.

Muaviye'nin emri üzerine Şâm ordusu Mısır üzerine yürüdü. Muhammed b. Ebi Bekr'e teslim olması çağrısı yapıldığı hâlde o teslim olmadı ve Amr b. As'ın askerleri tarafından öldürülerek cesedi bir eşeğin yarılmış karnına konularak ateşe verildi.[634]

Kardeşine böyle bir muamele yapıldığını öğrenen Hz. Aişe, çok üzüldü ve namazlarının son rekâtında Kunut Duası okuyarak bu duasında Muaviye ve Amr b. As'a beddualarda bulundu.[635]

İşte Muhammed b. Ebi Bekr'in bu şekilde öldürülmesinden sonradır ki, Muaviye'nin valisi Amr b. As Mısır'a tekrar vali olarak gidebildi.

Amr b. As'ın Ölümü

Amr b. As bu görevde ancak 2-3 sene kalabildi[636] ve Hicrî 42. senede öldü.[637] Rivayetlere göre Amr b. As ölüm döşeğindeyken Muaviye adına yaptıklarından dolayı çekinmeden babasını tenkid[638] eden oğlu Abdullah yanına gelerek:

"Baba, şu an ölmek üzeresin; bana ölümün nasıl bir şey olduğunu anlatır mısın?" diye sordu.

633 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 257.
634 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 357.
635 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 357.
636 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 258.
637 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 261.
638 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 308.

Amr b. As şu cevabı verdi:

"Oğlum! Ölüm, tarif edilemeyecek özelliklere sahiptir. Fakat ben yine de ondan birazını sana anlatacağım: Şu anda boynumu Radvâ [639] Dağı'nın altında hissediyorum sanki içimi çöl dikenleri yırtıyor ve sanki şimdi vücudumu bir iğne deliğinden geçiriyorlar!" [640]

Müslümanların Târihinde İki Halifeli Dönem

Bu olaylar üzerine Müslümanlar dağıldı, ümmet bölündü. Muaviye kendisini meşru halife sayarak Şâm'a yerleşti ve Devlet'in merkezini de oraya taşıdı.

Hz. Ali'ye gelince, onun için durum çok daha farklı oldu. Maddeler hâlinde zikredecek olursak:

1. Hz. Ali (r.a), hiç bir zaman Muaviye'yi meşru Halife olarak tanımadı.

2. Hz. Ali şehid edilinceye kadar, Şâm bölgesi hariç, diğer bütün Müslümanlar tarafından tek meşru Halife olarak tanınmaya devam etti.

3. Hz. Ali, Şâm'da halife olan Muaviye'ye bir daha savaş açmadı veya açmaya fırsat bulamadı.

Böylece, İslâm tarihinde iki halifeli bir dönem başladı.

Kısaca hadise bundan ibarettir.

Değerlendirme

Ehl- i Sünnet ulemâsının tamamına yakın bir kısmı, bu hadiselerde Hz. Ali'ye haksızlık yapıldığı kanaatindedirler. Esasında hakem olayından önce dahi Muaviye'nin Hz. Ali'ye biat etmeyip isyân etmesi onun haksızlığı için yeterli bir sebebtir.

639 Radvâ, Mekke'de, yüksek ve yalçın bir dağın adıdır.
640 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 260.

Bu konudaki icmâ şu şekildedir: Muaviye'nin önce Hz. Ali'ye biat etmesi; ancak ondan sonra isyânına bahane ettiği Hz. Osman'ın kanını talep davasına kalkışması gerekirdi. Mamafih Hz. Osman'ın kanını talep etme hakkı Muaviye'ye değil, Osman'ın çocuklarına ait bir haktı. [641]

Yine Ehl-i Sünnet ulemâsı, Hz. Ali'nin meşru halife olduğunu, ona karşı çıkan taifenin bağî [isyânkâr] olduğunu, Hz. Peygamber (s.a.s)'in şu hadis-i şerîfine dayanarak söylemişlerdir:

"Hz. Peygamber (s.a.s) bir gün Ammâr b. Yâsir'e şöyle dedi: Seni, bağî (isyânkâr) olan taife öldürecek!" [642] Yukarıda belirttiğimiz gibi Ammâr b. Yâsir, Sıffin savaşında Hz. Ali'nin yanında, Muaviye'ye karşı savaşırken şehid olmuştu.

Hatta tarih kitaplarımızda rivayet edilir ki, bu hadis Muaviye'ye hatırlatılınca şöyle dedi: *"Onu biz değil, savaşa getiren öldürdü."* [643]

Muaviye'nin bu sözüne karşı Hz. Ali'nin de şöyle söylediği rivayet edilir:

"O zaman Hamza'yı da onu savaşa götüren Resûlullah (s.a.s) öldürdü mü diyeceğiz? Bu cevap değil, tarafgirliktir!" [644]

Netice olarak Hz. Ali, Muaviye'yi bağî, yâni isyânkâr görmektedir.

Kezâ tarihlerimizde, Ammâr b. Yasir'in ölmeden hemen önce *"Katelnâkum alâ te'vilihi, kemâ katelnâkum ala tenzilihi"*/*"Kur'an'ın inişinde (onu kabul etmediğiniz için) sizinle savaştığımız gibi, şimdi de onun anlaşılması konusunda sizinle savaşıyoruz"* dediği [645] zikredilmektedir.

641 İbnu'l-İmâd, *Şezerât*, Beyrut, tarihsiz, I, 45.
642 İbn Teymiyye, *Fetavâ*, IV, 437.
643 İbn Hacer, *el-Metâlib*, IV, 307.
644 İbnu'l-İmâd, *Şezerât*, Beyrut, tarihsiz, I, 45; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 227.
645 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 176.

Bütün bunlar, göz göre göre Hz. Ali (r.a)'a haksızlık yapıldığını göstermektedir.

Ne var ki, bu haksızlık Muaviye'nin müşrik olduğunu göstermez. Evet; o bağî idi, isyânkâr idi, hatalı idi, hatta suçlu idi; fakat kimi Şiilerin dediği gibi[646], müşrik değildi. Nitekim ona müşrik dersek, onun irtidâd ettiğini de söylememiz gerekir. Çünkü o, Hz. Peygamber zamanında hem inanmış, hem de babası Ebû Sufyân onu Hz. Peygamber'e kâtiplik yapması için takdim ettiğinde, Resûlullah (s.a.s) onu reddetmemişti. Dolayısıyla Sıffin hadisesinden sonra müşrik olduysa, o aynı zamanda mürted de olmuştu ki, Hz. Ali'nin mürtedlere karşı tavrı başka olurdu.

Nitekim İbn Teymiyye'nin belirttiğine göre[647], Muaviye'nin imânı, mütevatir nakillere göre sabittir ve bu konuda ilim ehlinin icmâ'ı vardır. Fakat bütün bunlar onu masum ve suçsuz kılmaz. O bir isyancı, o bir suçlu idi.

Çocukluğumuzdan beri hoca ve üstadlardan duyduğumuz bir söz vardır ki, cüret bile olsa katılamıyoruz. Bu hocalar derlerdi ki:

"Hz. Ali haklıydı, Muaviye haksız değildi!"

Bizi bağışlasınlar ama bu söz mugalâtadan, demagojiden başka bir şey değildir. Zira selef ulemâmızın tamamı Hz. Ali'yi haklı görmektedirler ve gerçekten de o haklıydı, Muaviye de haksızdı.

Ne var ki, İslâm Târihinin hüzün dolu sahifelerini teşkil eden bu olay, bugün Müslümanın münâkaşalara dalarak parçalanmasına değil, bilâkis birleşip düşünmelerine, şahsi çıkarlarını bir tarafa bırakarak ve mezhep-meşrepleri de hoş görerek -tabii bu mezheb ve meşreplerin hiç bir sûrette ilâhî ahkâma ters düşmemesi gerekir- kucaklaşmalarına, kendilerini sömürmekte olan; şirk, nifâk, küfür odaklarına karşı müşterek mücâdele etmelerine vesile olmalıdır!

646 Ali Şeriatî, *Dine Karşı Din*, İstanbul, 1988, İkinci basım, s. 42 vd.
647 İbn Teymiyye, *Fetavâ*, IV, 453.

Sıffin Savaşı'na Amr b. As'ın oğlu Abdullah da katılmıştı. Fakat savaştan sonra pişman olmuş, yapılanın hata olduğunu kabul ederek şöyle söylenmiştir: Ben kim, Sıffin kim? Bana ne oldu da Müslümanlarla savaştım? [648]

Şimdi de bu bahsi kapatmadan önce Hz. Ali'nin hilâfet hakkındaki görüşlerine bakalım. Bu, meselenin doğru değerlendirilmesi açısından fevkâlâde önemlidir.

Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkındaki Görüşleri

Yukarıdaki bölümlerde gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber (s.a.s) vefat edince, Müslümanlar kendilerini idâre etmek üzere Hz. Ebûbekir (r.a)'i Devlet Başkanlığı'na getirdiler.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.s), iki görevi birden üstlenmişti: Birisi, Allah'tan gelen vahyi, yâni ilâhi emirleri insanlara tebliğ etmek; ikincisi, başkanı bulunduğu devleti bu vahiy hükümlerine göre yönetmekti.

Onun ölümüyle sadece vahiy değil, peygamberlik de, yâni Allah'ın insanları uyarma ve Kendi kanunlarına uymaya çağırma olgusu da son buldu. Artık Peygamber gelmeyecek, inanan insanlar, son peygamber vasıtasıyla gelen Kur'an'la ve bu son Peygamber'in Sünnetiyle kendi hayatlarına yön verecek, düzenlerini kuracaklardır. Başka deyişle, inanmak isteyen insanlar, yâni Müslümanlar, yaşantılarının her yönünü bu iki kaynağa göre tanzim edecekler, bu iki kaynağa ters düşen hayat kanunlarını tanımayacaklardır.

Bu iki kaynağın özü olan İslâm'ı, Allah Teâlâ tek din, tek nizam olarak kabul etmiş ve bunun dışında kalan sistemleri tanımayacağını şöyle ferman buyurmuştur:

648 İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 495.

"Kim İslâm'dan başka bir Din (topyekün bir hayat nizamı) ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o, Ahiret'te de en büyük zarara uğrayanlardandır." [649]

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatıyla kanun değil, kanunun tatbikçisi olan Hz. Muhammed (s.a.s) Müslümanlar arasından ayrılmıştır. Dolayısıyla onun ölümünden sonra Müslümanlar yeni kaynaklara değil; zaten mevcut olan kaynakları tatbik edecek bir insana, bir idâreciye muhtaçtılar. Yâni vakıa, kanun boşluğu veya yokluğu değil, lider yokluğuydu; bu lideri bulmak lâzımdı. Nitekim bu ihtiyacı da başlarına *"Halife"* dediğimiz devlet başkanlarını getirerek giderdiler.

Hz. Peygamber (s.a.s), kendi vefatından sonra, Müslümanları yönetmek üzere, sarahaten bir halife seçmek istemediğinden -çünkü buna yeteri kadar vakti vardı- halife seçim işi Müslümanların inisiyatiflerine bırakılmış; onlar da peygamberlerinin vefatından sonra, kendilerini yönetmek üzere Hz. Ebûbekir (r.a)'i seçip biat etmişlerdi. Bunun ayrıntılarını yukarıdaki bölümlerde görmüştük.

Hz. Ebûbekir (r.a)'a biat etmiş olmasına rağmen, daha sonraki senelerde bazı gruplar Hz. Ali (r.a)'ı ona karşı göstermek istemişler ve maalesef bu şekilde başlatılan ihtilâflar asırlarca sürmüş, binlerce Müslümanın ölümüyle neticelenen savaşlara sebebiyet verilmiştir. Hâlbuki bunlar, dava arkadaşı, cihâd ve siper ortaklarıydılar. Bunlar, hayatlarını Allah'a hizmette yarıştırmış olan insanlardı.

İşte, bu konuyu Hz. Ali'nin en güzel şekilde tahlil ettiğine inandığımız bir konuşmasıyla açıklamak istiyoruz.

Hz. Osman (r.a)'ın şehid edilmesiyle başlayan ve İslâm tarihinde *"el-fitnetu'l-kubrâ"* (büyük fitne) diye adlandırılan hareketten sonra, halife seçilen ve hilâfetini tanımayanlarla savaşmak üzere Basra'ya gitmiş olan Hz. Ali (r.a)'a, İbnu'l-Kevva ve Kays b. İbâd, bu gidişinin sebebini sorup şöyle dediler:

649 K.K. Al-i İmrân Sûresi, 85.

"Müslümanların karşı karşıya gelip birbirlerini öldürecekleri bu gelişin, Resûlullah (s.a.s)'in sana olan bir ahdi veya emriyle midir?" Hz. Ali (r.a), onlara şu cevabı verdi:

"Bu konuda Resûlullah (s.a.s)'in bana bir ahdi olup olmadığını soruyorsunuz. Bana verilmiş böyle bir ahid yoktur. Vallahi ona ilk inanan ben olduğum gibi, ona ilk defa yalan isnâd eden ben olmayacağım. Şayet bu konuda Resûlullah (s.a.s)'in bana bir ahdi olsaydı, Ebûbekir ve Ömer b. Hattab'ın onun minberine çıkmalarına müsaade etmezdim, elimle onlarla savaşırdım (Resûlullah'in emri olduğu için). Fakat Resûlullah (s.a.s) ne öldürüldü, ne de aniden öldü. Hastalığı bir kaç gün ve gece devam etti. Müezzin ona namaz vaktini bildirmek için geldiğinde, o Müslümanlara namaz kıldırmak için Ebûbekir'e emrederdi. Kaldı ki, benim orada olduğumu da görüyordu. Hanımlarından birisi[650] Hz. Peygamber (s.a.s)'e bu görevi Ebûbekir'den almasını söyleyince kızdı ve *"Siz kadınlar Hz. Yusuf'un başını derde sokanlarsınız, Ebûbekir'i geçirin Müslümanlara namazı kıldırsın!"*[651] dedi. Allah, Peygamberinin ruhunu alınca, işimize baktık ve Resûlullah (s.a.s)'in dinimiz için lâyık gördüğünü dünyamız için seçtik. Namaz, İslâm'ın aslıdır; o dinin emîri, dinin direğidir. Biz (bunun için) Ebûbekir'e biat ettik ve o bu işin ehliydi. İçimizden iki kişi dahi ona muhalefet etmedi. Ebûbekir'e hakkını edâ ettim ve ona itaat etmesini bildim. Onunla beraber askerleri içinde cihâd ettim. Bana verdiğini aldım, savaşa gönderince gittim; onun emriyle hadd cezalarını kendi kamçımla yerine getirdim. Ölünce yerine Ömer geldi ve arkadaşının (yâni Ebûbekir'in) yolunu takip etti, onun gibi hareket etti. Böylece Ömer'e biat ettik ve içimizden iki kişi dahi ona muhalefet etmedi. Hiçbirimiz de başkasını ona tercih etmedik. Ömer'e hakkını edâ ettim ve ona itaat etmesini bildim. Onunla beraber askerleri içinde cihâd ettim. Bana verdiğini

650 Hz. Ebûbekir'in kızı Aişe.
651 Zehebî, *Târîh*, III, 640.

aldım, savaşa gönderince gittim; onun emriyle hadd cezalarını kendi kamçımla yerine getirdim. Ölünce; Hz. Peygamber (s.a.s)'e olan akrabalığımı, İslâm'da önceliğimi ve selefiyyetimi ve bu işe liyakatimi düşünerek bu konuda başkasının bana tercih edilmeyeceğini sandım. Ömer, bir günâh işlememek ve kendini mesuliyetten kurtarmak için vefatından sonra hilâfeti çocuğuna yasakladı ve yeni halifeyi seçmek üzere altı kişilik bir heyet (Şûrâ) seçti ki ben onlardan biriydim. O isteseydi oğlunu seçebilirdi; yapmadı. Şûrâ toplanınca kimsenin bana tercih edilmeyeceğini sandım. Abdurrahman b. Avf, kimi halife tayin ederse [652], ona kesinlikle itaat edileceğine dair bizden söz aldıktan sonra Osman b. Affan'ın elini tutarak eline vurdu ve biat etti. Ben de işime baktım. Ona itaatim ise biatımdan önce oldu. Böylece Osman'a biat ettik. Ona hakkını edâ ettim ve itaat etmesini bildim. Onunla beraber askerleri içinde cihâd ettim. Bana verdiğini aldım, savaşa gönderince gittim; onun emriyle hadd cezalarını kendi kamçımla yerine getirdim. Osman şehid edilince kendi işime baktım. Resûlullah (s.a.s)'in iki halifesi gitmiş, birisi de öldürülmüştü. Haremeyn'deki (Mekke ve Medine'deki) ve iki bölgedeki Müslümanlar bana biat ettiler. Bunun üzerine birisi ortaya atıldı ki, dengim değil; ne Resûlullah (s.a.s)'e olan akrabalığı benimki kadar yakın, ne ilmi benim ilmime denk ve ne de İslâm'daki önceliği benimki gibi eskiydi. Dolayısıyla ben bu işe ondan (yâni Muaviye'den) daha lâyıktım!" [653]

Değerlendirme

1- Hz. Peygamber (s.a.s), hilâfet konusunda kesin bir tavır takınmamış, kimseyi halife seçmemiştir. Nitekim Hz. Ali'nin yukarıda buyurduğu gibi, o bu konuda bir emir vermiş olsaydı, onun

652 Abdurrahman b. Avf adaylıktan çekildiği için, Şûrâ ona, yeni halifeyi seçme yetkisini vermişti.

653 Zehebî, *Târîh*, III, 640-642; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 177-178.

emri kanun olduğundan, mutlaka yerine getirilirdi. Ne Hz. Ali böyle bir emri yerine getirmekten geri durur; ne de diğer Müslümanlar -Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer dâhil- böyle bir uygulamaya karşı çıkar; kendi adaylıklarını ortaya atarlardı. Her konuda Hz. Peygamber (s.a.s)'e kesin itaat eden Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer, böyle dünyevi bir meselede mi onu dinlemeyeceklerdi? Onlar ki, ahiretleri için dünyalarını dışlamasını bilenlerdi.

2- Namaz İslâm'ın aslıdır. Asılsız, yâni temelsiz hiç bir şey düşünülemediği gibi, namazsız bir İslâm tasavvur edilemez. Hz. Ali (r.a), bunu delil kabul ederek Hz. Peygamber (s.a.s)'in namaz için seçtiği imâmı [Hz. Ebûbekir'i] devlet başkanı olarak kabul etmektedir.

3- Hz. Ali, kendinden önce biat ettiği halifelere kesin bir itaatle bağlıdır.

4- Hz. Ali, Muaviye'den de kendisine aynı şekilde itaat istemekte ve kendisinin hilâfete lâyık olduğunu söylemektedir ki, gerçekten de hilâfete lâyık olan oydu.

5- Asırlardır Müslümanlara kabul ettirilmeye çalışıldığı gibi, Hulefây-i Raşidin birbirine düşman değil, tam aksine birbirlerinin yardımcılarıydılar. Öyle olsaydı, yâni Hz. Ali, Hz. Ömer'i sevmeseydi ona kızı Ümmü Gülsüm'ü verir miydi [654]? Allah'ın aslanı olan Hz. Ali'nin korkudan takiyye yapıp kızını Hz. Ömer'e verdiğini düşünmek en azından haksızlık olur. Bu evliliğin nasıl cereyan ettiğine dâir, ilk olanlarından [655] başlamak üzere bütün kaynaklarda ayrıntılı bilgi vardır.

6- O örnek halifelerin bir tek endişesi vardı; o da İslâm'ın gereği gibi tatbik edilmesiydi.

654 Nitekim bu evlilikten, Rukiye adında bir kızla Zeyd adında bir oğlan çocuğu dünyaya gelmiştir (Bk: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 54).

655 Meselâ bk. *Sîretu'bnu İshâk*, Muhammad Hamidullah neşri, er-Ribât, 1976, Paragraf no: 344- 347.

Hâricîler Hareketi

Sıffin hadisesinden sonra, hilâfet makamının şûrâ ile değil, hakemler vasıtasıyla tesbit edilmesine karar verilince, bir grup Müslüman ortaya çıkıp *"Hüküm ancak Allah'mdır"*[656] âyetini delil alarak kimsenin bu meselede hakem olamayacağını; dolayısıyla böyle bir müesseseyi kabul etmenin küfür olduğunu ileri sürdüler. Dolayısıyla Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. As'ı kâfir ilân ettiler. İslâm tarihinde bu düşünceye sahip olanlara *"Hâricîler"* denir. Hâricîler için Halife'nin şu ya da bu kabileden ya da aileden olması önemli değildi. Önemli olan, Halife olacak kişinin ehil olmasıydı. Bu yüzdendir ki, bazıları onları *"Müslümanların demokratları"* diye tanımlamışlardır[657] ki, bu tamamen yanlış bir tanımlamadır. Hâricîlerin demokratlıkla hiçbir ilişkileri yoktur. Nitekim Hâricîlerin hareket kaynağı din, demokrasilerin hareket kaynağı ise *"demo"*, yâni halktır.

Hz. Ali'nin Hicrî 38. yılda Nehrevân'da Hâricîleri büyük bir yenilgiye uğratması dahi bu taifenin tamamen yok olmasına yetmemiş; fitneleri ve zaman zaman aykırı düşünceleri devam etmiştir.

Yukarıda gördüğümüz gibi, Sıffin hadisesinden bir sene sonra, yeni halifeyi tayin etmek için Ezruh'da toplanan hakemler, hilâfeti Hz. Ali'den alıp Muaviye'ye verince Müslümanlar dağıldı.

Hz. Ali bu kararı kabul etmediği için hiç bir zaman Muaviye'ye biat etmedi ve ölümüne kadar kendini meşru halife olarak gördü. Ne var ki, artık fiilen Müslümanları yöneten iki halife vardı. Birisi hakemlerin, daha doğrusu sadece Amr b. As'ın seçtiği ve yalnız Şâm bölgesinin kendisine biat ettiği Muaviye; diğeri ise Şâm bölgesi hariç, diğer bütün bölgelerin tek meşru halife sayıp Medine'de daha önceki halifeler gibi kendisine peygamber camisinde biat etmiş oldukları Hz. Ali.

656 K.K. En'âm Sûresi, 57.

657 Juan Vernet, *Ce Que la Culture Doit Aux Arabes D'Espagne*, (*Traduction Française par Gabriel Martinez-Gros*, Sindbad, Actes Sud, 1985), s. 19.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, iki sene kadar devam eden bu döneme *"iki halifeli dönem"* denir.

Burada, *"iki ayrı İslâm Devleti nasıl yönetildi; bu iki devletin birbirlerine karşı olan hukuki statüleri neydi; meşruiyet yönünden Halife Hz. Ali'ye isyân etmiş olan onun Şâm valisi Muaviye'nin Amr b. As'ın kararıyla halife tayin edilmesi hükmünün ne kadar geçerli olduğu"* gibi ihtisas gerektiren meselelere girmiyoruz.

Hakem olayını müteakip Muaviye Şâm'a çekilerek orayı devletinin merkezi ilân etti. Hz. Ali için ise devlet'in merkezi hâlâ Medine'ydi. Fakat onu meşgul eden hadiseler, fitneler, savaşlar o kadar çoktu ki, vefatına kadar Medine'ye gidemedi ve devleti Kûfe'den yönetti.

Hadiseler böyle seyrederken, fitneleri tamamen söndürülememiş olan Hâricîler, Ali veya Muaviye tarafından hangi Müslüman'ı görüyorlarsa, *"Allah'tan başka hakem kabul ettiler"* deyip onları işkenceyle katlediyorlardı. Bu şekilde taraftarlarından bazılarını öldürmeleri üzerine, Hz. Ali üzerlerine gidip neden böyle yaptıklarını, işledikleri bu cinayetlerin İslâm'la bağdaşmadığını, bu isyanlarından vazgeçmelerini ve adamlarını öldürenlerin kendilerine verilmesini söyledi. Fakat onlar aynı kafada devam ederek Hz. Ali'yi tövbe etmeye davet ettiler. Hz. Ali de *"ben kâfir miyim ki tövbe edeyim?"* deyip onlara savaş açtı. [658] Bir nehir kenarında karşı karşıya gelince, Hz. Ali tarafında bulunan Ebû Eyyub el-Ensârî, elindeki beyaz bayrağı Hâricîlere göstererek şöyle dedi: Aranızdan her kim bu bayrağın altına girerse veya savaşmazsa yahut çekip giderse ona emân verilecektir! Biz sadece arkadaşlarımızın katillerini bulup cezalandıracağız, o kadar! [659] Bunun üzerine birçok kişi Hâricî ordusundan ayrıldı. Geriye kalanlar ise Hz. Ali'ye saldırdı ve neticede Hâricîler büyük bir bozguna uğratılmış oldu.

658 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 344.
659 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 345-346.

Hâricîler; Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. As'ı Öldürme Kararı Alıyor

Hz. Ali'ye yenilen Hâricî tayfasından kurtulabilenler, Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. As'ı öldürmeye karar verdiler.

Hazırlanan suikast planına göre, Hâricîlerden Abdurrahman b. Mülcem, Hz. Ali'yi; Burek b. Abdullah, Muaviye'yi; Amr b. Bekr de Amr b. As'ı öldürecekti. [660] Târihçi ed-Dineverî, suikastçıların isimlerini şu şekilde vermektedir: Abdurrahman b. Mülcem el-Muradî, Nezzâl b. Amir ve Abdullah b. Mâlik es-Sayyadî. [661]

Suikast gününün de bir sene sonraki [Hicrî 40] Ramazan ayının 17'si olmasını kararlaştırdılar.

Her üç Hâricî suikastçı da, ifâsı için yemin ettikleri görevlerini yerine getirmek üzere harekete geçtiler. İbn Mülcem, Hz. Ali'nin bulunduğu Kûfe'ye; Burek b. Abdullah, Muaviye'nin bulunduğu Şâm'a; Amr b. Bekr de Amr b. As'n bulunduğu Mısır'a gitti.

Suikastçılardan sadece İbn Mülcem dediğini yapabildi ve Hicrî 40. senenin Ramazan ayının 17'sinde sabah namazı vakti Hz. Ali'yi şehid etti. [662]

Yakalanıp getirilen katil İbn Mülcem'e, Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm şöyle dedi:

"Ey Allah düşmanı, Emîru'l-mu'minin'i mi öldürdün?"

Katil şu cevabı verdi:

"Ben emîru'l-mu'minin'i değil, senin babanı öldürdüm!"

Katil, bu sözleri üzerine kısas tatbik edilerek öldürüldü. [663]

Muaviye'yi öldürmeye giden Burek, kötü emelinde muvaffak olamadı ve suikastı yaralarla atlatan Muaviye, suikastçı Burek'i öldürttü. [664]

660 Taberî, *Târîh*, V, 144; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 388-389.
661 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 214.
662 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 214.
663 Ayrıntılar için bk. ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 214.
664 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 393.

Rivâyete göre, Muaviye'yi yaralayan kılıç zehirli olduğundan, onu tedaviye gelen doktor şu teklifte bulundu:

"Yaran zehirli olduğu için onu yakmam lâzım. Yakmasam kurtulamazsın. Ya da bunun yerine sana bir ilâç içiririm, fakat bundan sonra çocuğun olmaz. Bunlardan birini seç!"

Muaviye şöyle dedi:

"Yanmaya dayanamam! Çocuk ise, benim için Yezid ve Abdullah yeter!"

Doktor, Muaviye'den bu cevabı alınca, ona ilacı içirdi ve yarası iyileşti. [665]

Bu tarihten sonra Muaviye, camilerde *"Maksûra"* denen muhafazalı yerler yaptırdı [666] ki, bu daha sonraki dönemlerde adet oldu. Nitekim Selâtin camilerinin tamamında bu maksûreler vardır.

Mısır'a gitmiş olan Amr b. Bekr de, Amr b. As'ın yerine namazı kıldırmaya gitmiş olan Harce adında birini Amr sanarak öldürdü. Bunu bizzat kâtilden öğrenen Amr b. As da derhal katili öldürttü. [667]

Böylece sadece Hz. Ali'nin katili İbn Mülcem plânını tam uygulayabilmiş oldu.

Hz. Ali (r.a) yaralanıp Kûfe'deki evine götürülünce, çocukları Hasan, Hüseyin ve Muhammed b. Hanefiyye'yi çağırtarak onlara uzun uzun vasiyetlerde bulundu. Biz bu veciz tavsiyelerden sadece bir kısmını buraya alıyoruz:

Hz. Ali, ağlamakta olan Hasan'a şöyle dedi:

"Oğlum, sana söyleyeceğim sekiz husus vardır ki, bunları kendinde çok iyi muhafaza et!"

Hz. Hasan *"Onlar nedir babacığım?"* diye sorunca, yaralar içinde yatan Hz. Ali şu cevabı verdi:

"Bunlardan dördü şudur:

665 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 393.
666 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 393.
667 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 394.

1. Zenginliklerin en büyüğü akıldır.
2. Fakirliklerin en büyüğü ahmaklıktır.
3. Vahşetin en büyüğü kibirdir.
4. Meziyetlerin en büyüğü de güzel ahlâktır!"

Hz. Hasan, geri kalan dört şeyi de sorunca, Hz. Ali şöyle devam etti:

"Diğer dördü de şunlardır:

1- Ahmaklarla asla arkadaş olma! Çünkü ahmak, sana *"yararlı olayım"* derken zararlı olur!
2- Yalancılarla asla dost olma! Çünkü onlar sana, uzak olanı yakın, yakın olanı da uzak gösterirler.
3- Cimrilerle asla arkadaşlık kurma! Çünkü cimri, senin en çok ihtiyaç duyduğun şeyi bile sana vermekten çekinir.
4- Dine lakayt davrananlarla asla dostluk kurma! Çünkü onlar, seni adi şeylere götürürler." [668]

Her Müslümanın uyması gereken bu güzel vasiyetlerden başka, Hz. Ali'nin çocuklarına yapmış olduğu bazı tembihler vardır ki, İslâm tarihinin tahlili bakımından son derece önemlidirler. O şöyle buyurmuştur:

"... Allah'ın ipine (ahkâmına) sımsıkı sarılın ve tefrikaya düşmeyin! Çünkü ben, Ebû'l-Kasım (s.a.s)'in şöyle buyurduğunu duydum: Müslümanların arasını bulmak (yâni onları cemaat olarak birleştirmek), (sevap bakımından) namaz ve orucun tamamından üstündür! Sizi Kur'an konusunda uyarırım! Onu kendisine rehber ve düstur edinmede kimse sizi geçmesin! Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihâd edin! Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münkerden, yâni Allah'ın emrettiklerini tebliğ ve söylemekten, yasaklarından, yâni haram kıldıklarından sakındırmadan geri durmayınız! Çünkü siz bunu

668 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 184.

terk ederseniz, iktidar, şerr ehlinin, yâni kötülerin eline geçer. Sonra da siz Müslümanları Hakk'a çağırırsınız da size icabet eden olmaz!"

Burada yeri gelmişken, günümüzde çoğu kez istismâr edilen bu konuya, yâni *"emr-i bi'l mâ'ruf ve nehy-i ani'l-münker"* hususuna biraz daha değinmek istiyoruz.

"Ma'rûf" ve *"münker"*, bize anlatıldığı gibi iyilik ve kötülük değildir. Çünkü iyilik ve kötülük tanımları izafî olup herkese göre değişmektedir. Dimağlara öyle yerleştirilmek isteniyor ki, ma'rûf ve münker, gayr-i İslâmî ahlâk anlayışlarıyla tarif edilmiş olan iyilik ve kötülüktür. Hâlbuki dünyada ne kadar insan varsa, belki o kadar da iyilik ve kötülük anlayışı vardır. Meselâ dinsizlere göre, birine şarap ikram etme veya arkadaşını pavyona götürüp fuhuş yapmak, hatta homoseksüellik propagandası yapmak iyiliktir. Şimdi biz, bu çarpık iyilik anlayışına nasıl ma'rûf deriz? Allah'ın yasaklamış olduğu bu fiillere ma'rûf dersek, O'nun iyi dediklerine kötü demiş oluruz.

Bu kavram kargaşasından kurtulmamız için mutlaka ıstılahlarımıza sahip çıkmalıyız. Böylece ne olduğumuzu bilelim, ne olmadığımızı da anlayalım! Onun için tekrar ediyoruz:

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker, ne olduğu belli olmayan iyiliği emretmek ve yine ne olduğu belli olmayan kötülükten sakındırmak değildir! Tam tersine, sağlıklı ve selim aklın tüm toplumlarda iyi gördüğü güzellikler ma'ruf, kötü ve çirkin gördüğü işler de münkerdir. Daha öz olarak; Allah'ın yapılmasını emrettikleri, *"ma'rûf"*; yapılmamasını emrettikleri de, *"münker"*dir.

Bu önemli konuya mutlaka Müslümanların sahip çıkmaları gerektiğini, aksi takdirde İslâm düşmanlarının iktidarı kapacaklarını önemle tembih eden Hz. Ali Efendimiz, şöyle devam ediyor:

"... Sadece, Allah'ın size emretmiş olduklarında birlik-beraberlik içinde olup yardımlaşın; Allah'a isyân ve O'na düşmanlık etmede yardımlaşmayın! (Yâni Allah'a isyân içinde olanların birlik-beraberlik çağrılarına uyup onlarla uzlaşarak bu isyânlarda onlara yardımcı

olmayın!) Şayet ölürsem, benden sonra, 'Emiru'l-mü'minin öldürüldü! Emiru'l-müminin öldürüldü!' diye bağırıp Müslümanların kanını dökmeyin! Ölürsem, sadece kısas olmak üzere, katilimi öldürün. Oğlum Hasan, şayet bu adamın bana vurduğu darbeden ölürsem, sen de aynı darbeyle onu öldür. Sakın onu parçalayıp işkence yapma! Çünkü ben Resûlullah (s.a.s)'in şöyle buyurduğunu duydum: "Sakın işkence yapmayın! Velev ki öldürmek istediğiniz, bir kuduz köpek olsa bile..." [669]

Hz. Ali (r.a) çocuklarına ve onların şahsında biz Müslümanlara bu vasiyyetleri yaptıktan sonra vefat etti.

Bize düşen, onun bu güzel nasihatlarını dinlemek ve onları nefislerimizde tatbik etmek iken; değil onun dediklerini, bizim için kanun olan Resûlullah (s.a.s)'in emirlerini, hatta Kur'an'ı terk ettik. Bu davranış ve ihmâlimizle kurtuluşu hak edemeyiz. Bu durumda bize Hz. Yûnus'un duasını etmek düşer:

"Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Ben ise zalimlerden oldum." [670]

Hz. Ali Nerede Defnedildi?

Bazı rivayetler Hz. Ali'nin aldığı yaralar yüzünden vefat ettikten sonra Kûfe'de defnedildiğini söylüyorlarsa da[671], diğer rivayetlerin çoğu olayı başka şekilde naklederler.[672]

Bu rivayetlere göre, Hz. Ali vefat ettikten sonra, çocukları Hasan ve Hüseyin, Hâricîlerin onu mezardan çıkarıp parçalamamaları için Medine'ye götürmek istediler. Bunun için hazırlıklar yapıldı ve Hz. Ali'nin cesedi bir devenin üzerine yerleştirilerek Medine'ye doğru yola çıkıldı. Hz. Hasan, babasını Resûlullah (s.a.s)'in yanına defnetmek

669 Taberî, *Târîh*, V, 146-147.
670 K.K. Enbiyâ Sûresi, 87.
671 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 175; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 282.
672 Bu rivâyetlerin ayrıntıları için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 391-397.

istiyordu.[673] Cenaze kafilesi yolda giderken bir yerde mola verdiler. İşte bu esnâda Hz. Ali'nin cenazesini taşıyan deve kayıplara karıştı ve bir daha da görünmedi.[674] İbn Kesîr[675] ve Vakidî ise birinci rivayetin daha doğru olduğunu belirtirler. Târihçi ed-Dineverî de Hz. Ali'nin nereye defnedildiğinin bilinmediğini kaydetmektedir.[676] En doğrusunu ise sadece Allah bilir.

Hz. Ali yaralıyken, kendisinden sonraki halifeyi tayin etmesi istendiğinde şöyle cevap verdi:

"Resûlullah (s.a.s) vasiyet etmedi ki, ben de vasiyet edeyim! Allah insanlara hayır murad ederse, onları hayırda toplayacaktır."[677]

Hz. Ali vefat ettikten sonra, katili İbn Mülcem de idam edildi. Fakat Hz. Ali'nin menetmesine rağmen, İbn Mülcem'e işkence yapılarak öldürüldü. Elleri, ayakları kesildikten sonra yakıldı.[678]

673 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 176.
674 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 176.
675 Bk: *el-Bidâye*, VII, 396.
676 *Ahbâru't-Tivâl*, s. 216.
677 Zehebî, *Târîh*, III (*Ahdü'l-Hulefâi-Râşidin*), 646.
678 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 283.

Hz. Hasan Dönemi

Hz. Ali (r.a), Hâricî İbn Mülcem'in düzenlediği suikastta aldığı yaralardan vefat edince, Kûfe'de bulunan Müslümanlar Hz. Hasan'a halife olarak biat ettiler.

Biat alan Hz. Hasan, hemen ordusunu toplayarak Amr b. As'ın hilesiyle hilâfeti babası Hz. Ali'den almış olan Muaviye ile savaşmak üzere Şâm'a hareket etti.

Hz. Hasan'a biat edildiğini ve Hasan'ın bir ordu ile Şâm üzerine yürüdüğünü haber alan Muaviye de, hemen savaşmak üzere harekete geçti.

Her iki ordu Şâm yakınlarında karşı karşıya geldiler.

Biz, bu karşılaşmaların ayrıntılarına girmeyecek, meselenin siyasî yönünü ele alacağız ki, bu bağlamda Hz. Hasan'ın tutumu oldukça ehemmiyeti haizdir.

Halife olur olmaz, ordusunu hazırlayıp Şâm üzerine -savaşmak üzere- yürüyen Hz. Hasan, neden kararını değiştirerek hareketten önceki düşüncesinin tam zıddını teklif etti?

Muhtemelen günlerce süren Kûfe-Şâm yolculuğunda Hz. Hasan uzun uzun düşündü ve ilk üzüntü ve duygusallığı biraz yatışınca, daha sakin düşünme imkânı buldu. Bu düşüncenin neticesinde de muhtemelen daha fazla Müslüman kanı akmasın noktasına geldi.

Bütün tarihlerimiz şu konuda müttefiktirler ki, her iki ordu çarpışmak üzere karşı karşıya gelince, Hz. Hasan büyük bir jestte bulunarak Müslümanların boş yere öldürülmelerine mâni oldu.

Hz. Hasan, bütün Müslümanların menfaatini kendi menfaatine yeğlediğinden, her iki ordunun arasına geçti ve Müslümanların hayrı için Hilâfet'i bazı şartlarla Muaviye'ye terk ettiğini ilân etti. Fakat Muaviye, sonradan bu şartların çoğunu yerine getirmedi. [679] Meselâ şartlardan birisi Hz. Ali'ye sövülmemesiydi. Ama bu şarta uyulmadı. [680]

O güzel insanın güzel torunu, bu tarihi konuşmasında:

"Ben, Allah'ın yanında olanı tercih ederek hilâfeti Muaviye'ye terk ettim. Şayet bu makam benim idiyse, ben onu Allah'a terk ediyorum. Yok, bana ait değil, ona aitse, zaten o zaman ona karşı çıkmak doğru olmaz!" dedi ve şu âyeti okudu: "Ben bilmem. Belki bu (mühlet) sizin için bir imtihandır, bir zamana kadar bir faydalanmadır, (bir geçinmedir.)" [681]

Bir rivayete göre de Hz. Hasan şöyle konuşmuştu:

"Allah öncekilerimizle size hidâyet etti. Ve sonrakilerimizle kanlarınızın akmasını durdurdu. Bu işin (hilâfetin) bir zamanı vardır. Dünya değişkendir. Bir ayetle şöyle buyurulur: "Ben bilmem. Belki bu (mühlet) sizin için bir imtihandır, bir zamana kadar bir faidelenmedir, (bir geçinmedir.)" [682]

Bunun üzerine Müslümanlar tekbir getirerek birbirlerine sarıldılar ve savaş olmadı. Böylece hilâfet Muaviye'ye geçti; Hz. Hasan da Medine'ye gitti. [683]

Bu hadisenin olduğu Hicrî 41. seneye *"Senetu'l-cema'ati"* (yâni Müslümanların birleşme senesi) denir. [684]

679 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 405. Hz. Hasan'ın Muaviye'ye biat şartlarından bir tanesi de, üzerinde olan yüklü borçların ödenmesiydi (Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 7).

680 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 405.

681 K.K. Enbiyâ Sûresi, 111.

682 Taberî, *Târîh*, V, 163.

683 İbnü'l-'İmâd, *Şezerât*, I, 52.

684 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s.5.

Buhârî'de geçen bir rivayete [685] göre ise, her iki tarafı barıştırma fikri Amr b. As'dan gelmiş ve Amr, Hz. Hasan'a iki adam göndererek Hasan'ın barışması ve hilâfetten feragat etmesi karşılığında ne isterse verileceğini teklif etmiştir. Hz. Hasan'ın da bu teklifi kabul etmesi üzerine barış sağlanmıştır.

Değerlendirme

Bu hadisenin kısa bir değerlendirmesini yaparsak, görürüz ki: Hz. Hasan Muaviye ile savaşmaktan vazgeçmiş, üstelik hilâfeti de ona terketmiştir.

Şayet Hz. Hasan Muaviye'yi müşrik (bu durumda mürted olur) kabul etseydi, değil ona Peygamber'in hilâfetini bırakmak, onunla cihâd etmesi gerekirdi ki, bunu yapmadı. Hz. Hasan'ın korkarak ve takiyye yaparak, mevcut olduğu iddia edilen şirk dinine karşı cihâd ilân etmemesi düşünülemez. Eğer ortada şirk olsaydı, 12 imâmın ikincisi olan Hz. Hasan buna göz yummazdı. Üstelik şirki temsil ettiği iddia edilen Muaviye'ye hilâfeti terk etmezdi. Böyle bir şey olmaz. Hz. Hasan'ın imânı buna müsâade etmez. Çünkü Hz. Hasan da, bu uğurda kardeşi Hz. Hüseyin gibi şehid olmasını bilirdi.

Kaldı ki, tarih kitaplarımızda rivayet edilen çok meşhur bir hadis-i şerif daha vardır:

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s), torunu Hz. Hasan'ın başını okşayarak şöyle der:

"Benim bu oğlum Seyyid'dir. Umulur ki, Allah onun vasıtasıyla Müslümanlardan iki büyük taifenin arasını bulacaktır!" [686]

Resûlullah (s.a.s)'in bu hadis-i şerifi tahakkuk etmiş ve Hz. Hasan hilâfetten feragat ederek Müslümanların arasını bulmuştur.

685 Bk: *Sahih, Kitâbu's-Sulh*, Hadis no: 2557.
686 Buhârî, *Sahih, Kitâbu's-Sulh*, Hadis no: 2557.

Söz konusu hadisde Hz. Peygamber (s.a.s) her iki taifeye de Müslüman diyor; birine müşrik diğerine Müslüman demiyor. Onun demediklerini söylemek kimsenin haddine değildir.

Netice olarak deriz ki: Meselelere hissiyatımızla değil, aklıselimle bakalım, on beş asır öncesine ait bu ihtilâfları tekrar gündeme getirip Müslümanları bölmeyelim; buna hiç kimsenin hakkı yoktur.

Heyecana kapılıp sevdiklerimizi kusursuz görmeyelim! Hepimiz beşeriz, hepimiz günahkârız. O hâlde birbirimizin güzel taraflarını alalım; şaibeli ve kötü taraflarını değil...

Bizim parolamız şudur:

İslâm için nerede, ne varsa alınız ve yine İslâm'a neler ve kimler -isterse bunlar en sevdiklerimiz olsun- ters düşüyor, onda olmayanı ona malediyorsa, canımız pahasına da olsa buna karşı çıkarız.

İnsanları putlaştırmaktan vazgeçmezsek ve davamızı insanlara bağlarsak, bu insanlarda göreceğimiz kusurlar davamıza zarar verebilir. Onun için insanlar şahıslara değil, davaya bağlı olmalıdır. Bu mânâda, davaya bağlı her mücâdelecinin kusurları olabilir ve bu da tabiidir. Nitekim her birimizin şahsiyetinin oluşmasında emeği geçmiş hocalarımızın, mütefekkirlerimizin ve şairlerimizin de birçok hataları vardır.

Onun için Hz. Hasan'ın bu büyük jestini *"Muaviye'ye boyun eğdi, teslim oldu"* şeklinde anlamak yerine, binlerce Müslümanın öldürülmesine mani olduğu için takdir etmeliyiz. O bu harekette bulunurken korkaklık ya da aczinden dolayı böyle davranmadı. Nitekim ona hilâfet konusunda soranlara şöyle diyordu:

"Bütün Müslümanlar etrafımda toplanmış; savaştıklarımla savaşıyor, barıştıklarımla barışıyorlardı. Ve ben böyle güçlü iken, Allah rızası ve Muhammed (s.a.s)'in ümmetinin kanı akmasın diye hilâfeti terk ettim!" [687]

687 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 192.

Hz. Hasan kendisini bu konuda tenkid edenlere de aklıselimle yaklaşıyordu. Bu hareketinden, yâni hilâfeti Muaviye'ye terkinden dolayı kendisine, "يا عار المؤمنين" *"Ey Müminlerin utancı!"* diye hitap edenlere, "العار خير من النار" (Utanç, Ateşten/Cehennemden daha hayırlıdır!) diye cevap veriyordu [688]

Hz. Hasan'ın hilâfeti Muaviye'ye terk etmeden önce, ondan sonra kendisinin halife olması gerektiğini şart koşmuştur ki [689], bu dahi Hz. Hasan'ın sırf kan dökülmemesi için çekildiğini göstermektedir. Hatta Hz. Hasan taraftarlarından bazıları, onun bu barış teklifine karşı çıkıp savaşmak istemişler; fakat Hz. Hasan *"biz barış yaptık!"* deyip onların teklifini reddetmiştir. [690]

Bazı rivayetlere göre, Hz. Hasan'ı Muaviye'ye karşı savaşmaktan vazgeçiren, Hz. Peygamber (s.a.s)'in sahabilerinden Hucr b. Adî'ydi. [691]

Târihçi Diyarbekrî, Hz. Hasan'ın Kudüs'te hilâfeti Muaviye'ye terk edip çekildiğini kaydetmektedir. [692]

Hz. Hasan'ın Ölümü

Hz. Hasan, hilâfeti Muaviye'ye terk ettikten sonra Medine'ye gidip yerleşti.

Kaynaklarımızdan Hz. Hasan'ın bu dönem içerisinde aktif bir siyaset yapmadığını öğreniyoruz. Böylece Hz. Hasan'ın hilâfeti ancak 5-6 ay kadar sürmüştü.

688 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 5; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 192.
689 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 5; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 191; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 290.
690 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 220.
691 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 220.
692 *Târîhu'l-Hamîs*, II, 290.

Hz. Hasan ölünceye kadar hep Medine'de kaldı. [693]

Hicrî 49. senenin Rebi'ul-evvel ayında Hz. Hasan'ın hanımı Ca'de onu zehirleyerek öldürdü. [694]

Hz. Hasan'ın kimin teşviki ile zehirletildiği konusunda tarih kitaplarımızda muhtelif rivayetler vardır. Muaviye'nin oğlu Yezid'in teşviki ile zehirletildiği rivayet edildiği [695] gibi, bu işi Muaviye'nin tertiplediğini söyleyenler de vardır. [696]

Rivâyete göre [697] Yezid, Hz. Hasan'ın hanımı Ca'de'ye bir haber göndererek, Hz. Hasan'ı zehirlediği takdirde kendisiyle evleneceğini bildirmiş; o da bu işi yapmıştı. Her halükârda tertibin Muaviye ailesinden kaynaklandığının rivayet edilmesi düşündürücüdür; ister bu işi Yezid düzenlesin, isterse babası...

Suyûtî'de geçen bir rivayete göre [698], Hz. Hasan kendisine içirilen zehirden hasta yatıyorken, yanı başında bulunan kardeşi Hüseyin ona şöyle dedi:

"Kardeşim, sendeki bu telâş ve sabırsızlık nedir? Sen Resûlullah (s.a.s) ve Ali'ye doğru gidiyorsun ki, onlar babaların; Hatice ve Fâtıma'ya doğru gidiyorsun ki, onlar annelerin; Kasım ve Tahir'e [699] doğru gidiyorsun ki, onlar dayıların; Hamza ve Ca'fer'e doğru gidiyorsun ki, onlar da amcalarındır."

Bunun üzerine Hasan şöyle dedi:

"Ey kardeşim, ben Allah'ın emri olan öyle bir duruma girdim ki, daha önce böyle bir şey görmemiştim. Yine ben, şu anda Allah'ın

693 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 183.
694 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 192; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 293.
695 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 183; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 192.
696 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 183.
697 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 183; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 192.
698 *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 193.
699 Hz. Peygamber (s.a.s)'in iki oğlu.

öyle güzel yaratıklarını görüyorum ki, daha önce bunlar gibisini de asla görmemiştim!"

Yine Suyûtî[700], İbn Abdi'l-Berr'den naklen, Hz. Hasan'ın ölmeden önce, kardeşi Hüseyin'e şöyle dediğini zikreder:

"Ey kardeşim, babam halife olmak istedi; fakat Allah onu Ebûbekir'e verdi. Sonra yine istedi; fakat ondan uzaklaştırılarak Ömer'e verildi. Şûrâ toplanınca da bu işin kendisine verileceğinden asla şüphe etmiyordu; fakat ondan uzaklaştırılarak Osman'a verildi. Osman vurulunca Ali'ye biat edildi. Biattan sonra karışıklık ve münakaşalar o dereceye vardı ki, kılıçlar çekildi ve ona bırakılmadı. Vallahi, Allah'ın bize hem nübüvveti, hem de hilâfeti vereceğini zannetmiyorum. Kûfeli sefihler seni halife yapsalar bile onu sana bırakmayacak, ellerinden alacaklar. Ben, Aişe (r.a)'dan Resûlullah (s.a.s)'in yanına defnedilmemi istemiştim; o da "olur; öleceğin zaman orayı iste!" demişti. Fakat idârecilerin sana müsâade edeceklerini sanmıyorum. Şayet bu arzuma mani olurlarsa, onlarla uğraşma! Beni Bakî' Mezarlığına gömün."

Sonra Hz. Hasan vefat etti.

Kardeşi vefat edince vasiyyeti üzerine Hz. Hüseyin müminlerin annesi Aişe (r.a)'ye gidip Hasan'ın arzusunu bildirdi. Hz. Aişe, memnuniyetle kabul etmesine rağmen, o zaman Muaviye'nin Medine Valisi bulunan Mervân b. Hakem buna müsâade etmedi.[701] Bunun üzerine Mervân'a karşı silâhlanan Hz. Hüseyin'i de Ebû Hureyre (r.a) -böyle bir mesele yüzünden kan akmaması için- yatıştırdı ve Hz. Hasan, Bakî' Mezarlığında annesi Fâtıma'nın yanına defnedildi.[702]

Hz. Hasan bu şekilde vefat edince, Kûfeliler kardeşi Hüseyin'e mektuplar göndererek onun yanında olduklarını ve isterse onun için savaşacaklarını bildirdiler.[703] Hz. Hüseyin ise onlara yazdığı cevabî

700 *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 193-194.
701 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 221.
702 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 193-194.
703 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 221-222.

mektupta, böyle bir şey istemediğini, Muaviye sağ olduğu müddetçe de bir karışıklığın çıkmasını arzu etmediğini bildirdi. [704]

Fakat ileride görüleceği üzere, Hz. Hüseyin, Kûfelilerin talebi üzerine Yezid'le savaşmak için Kûfe'ye gidince onu ailesiyle birlikte yalnız bıraktılar.

Sonuç ve Değerlendirme

İslâmî tebliğin Peygamber Dönemi'nden sonra, örnek Halifeler Dönemi'ni sunmuş olduk.

Bu örnek dört halifenin ve çok kısa süren Hz. Hasan'ın idârelerini, hilâfete geliş ve ayrılışlarını değerlendirecek olursak:

1- İlk örnek halife Hz. Ebûbekir'in Benu Sa'ide Sakîfesi'nde hilâfete getirilişi her ne kadar bir *"oldubitti"* şeklinde görünüyorsa da, mesele zannedildiği kadar despotça ya da bazı modern yazarların iddia ettikleri gibi aristokratça olmamıştır. Aksine, tam bir hürriyet söz konusudur. Çünkü Hz. Ebûbekir'in Sa'ideoğulları Çardağında hilâfete getirilişi ile bu iş bitmemiştir. O ancak Peygamber camisinde Müslümanların hür irâdeleriyle kendisine biat etmelerinden sonra meşru ve seçilmiş halife olmuştur ki, bu biatta en ufak bir zorlama yoktur. Hiç kimse Hz. Ebûbekir'e biata zorlanmamıştır; ayrıca zorlanamazlardı da. Çünkü Resûlullah (s.a.s) onları o şekilde yetiştirmişti ki, onlar en küçük bir haksızlığa, tavize rıza gösteremezlerdi. Nitekim Hz. Ebûbekir'in "Ey insanlar, sizin en hayırlınız olmadığım hâlde, sizi idâre etmek üzere seçildim. İyilik yaparsam, bana yardım ediniz; kötülük yaparsam, beni doğrultunuz!" sözüne karşı sıradan bir adam ortaya çıkar ve Hz. Ebûbekir'e şöyle bağırır:

"Eğer doğruluktan saparsan, seni şu kılıcımla düzeltirim!"

704 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 222.

O ortamdaki eşsiz hürriyeti izâh edebilecek daha çarpıcı bir misâle ihtiyaç olmasa gerektir. Devlet Başkanına karşı bu şekilde konuşabilecek bir reaya varken, Hz. Ebûbekir'in hilâfeti gasp etmesi nasıl düşünülebilir? Kaldı ki, Hz. Ebûbekir'in Benu Sa'ide Sakîfesi'nde hilâfete getirilişini facia olarak tanımlayan rahmetli Ali Şeriatî [705] bile bu gerçeği daha sonra yazmış olduğu *"Histoire et Destin"* (Târih ve Kader) adlı Fransızca kitabında [706] kabul etmekte ve Hz. Ebûbekir'le o bedevi arasında geçen bu konuşmayı siyasi hürriyete misâl olarak vermektedir.

Hz. Ebûbekir'in Sa'ideoğulları çardağında hilâfete getirilişini çağdaş demokratik yollara benzerlikle izâh etmek de [707] kanaatimizce yanlıştır. İlk halifelerin bu makama getirilişlerinde demokrasilerde karşılaşılan iğrenç oy cambazlıklarının, sahtekârlıklarının, dolandırıcılıklarının hiç birisi yoktur. Onun için Şeriati'nin *"demokrasi ve şûrâ ilkesine dayandılar. Hâlbuki zaman vesayet, yâni inkılâba rehberlik zamanıydı. Bu nedenle hem demokrasi ortadan kaldırıldı ve hem de şûrâ ebediyyen yok edildi"* [708] şeklindeki izahına katılmıyoruz. Şûrâ vardı; doğrudur. Ama bu seçim işinde demokrasi diye bir şey yoktu. Haddizatında buna ihtiyaç da yoktu. Çünkü Şûrâ'daki hürriyet, çağdaş demokrasilerin hiç birisinde yoktur.

Biat müessesesini, demokrasinin düzenbaz ve çarpık sistemiyle karıştırmamamız gerekir.

Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilâfete getirilişlerinde kesin biat mevcuttur. Hilâfet makamına kendisinin daha layık olduğunu kabul eden Hz. Ali bile, -Şii kardeşlerimizin de kabul ettikleri gibi- İslâm birliğinin bozulmaması için, bu üç halifeye biat etmiştir.

705 *Ümmet ve İmâmet*, Ankara, 1990, s. 158.
706 Bk: s. 53.
707 Ali Şeriatî, *Ümmet ve İmâmet*, s. 147, 159.
708 Ali Şeriatî, *Ümmet ve İmâmet*, s. 158.

2- Hz. Osman'ın, yaşlı, akrabalarına fazla düşkünlüğü ve bu düşkünlüğün neticesi onları devlet makamlarına getirişi, kendi döneminde karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Özellikle Mervân b. Hakem gibi menfi bir tipi, -ısrarlara rağmen- devletten uzaklaştıramaması, onun bütün Müslümanları üzen sonunu hazırlamıştır.

3- Hz. Osman'ın şehâdetinden önce, Müslümanların çoğu, Talha ve Zübeyr dâhil olmak üzere, onun bu siyasetini yeriyorlardı. Ne var ki, kendisine yapılan bütün tenkidlere rağmen öldürülebileceği hiç kimsenin aklına bile gelmiyordu. Çünkü onun katlini gerektirecek şer'i bir sebep yoktu. Fakat öldürüldüğü haberi Medine'de yayılınca, bir kaos oluştu ve anarşi başladı.

4- Hz. Ali, bu anarşi ortamı içerisinde hilâfete getirildi ve bu hem onun için hem de bütün Müslümanlar için fevkalâde şanssız bir dönemdi.

Yukarıda gördüğümüz gibi Peygamber camisinde Hz. Ali'ye halife olarak biat istendiğinde, bir takım Müslümanlar, -kanaatimizce haksız olarak- ona biat etmediler. Ve İslâm'da *"ulülemre itaat"* müessesesi ilk defa yara aldı.

Ulülemr olarak Hz. Ali'ye itaat edilmeyecek de kime edilecekti?

5- Cemel hadisesinde Talha, Zübeyr, hatta Hz. Aişe validemiz, yaptıkları hatayı anlamışlar; fakat iş işten geçmiş, binlerce Müslüman yine binlerce Müslümanın kılıçlarıyla yok yere öldürülmüştür.

6- Muaviye'nin menfi tutumu yüzünden aynı hata Sıffin'de de yapılmış, bundan da yine Müslümanlar zarar görmüştür.

Daha Hz. Osman hayatta iken halifeliği düşünmeye başlamış olan Muaviye'nin [709], bir vali olarak Devlet Başkanı Hz. Ali'ye itaat etme-

709 Bk: Taberî, *Târîh*, IV, 343.

yişini ictihâd olarak değerlendirenler, dillerinden düşürmedikleri 'ulülemre itaat' müessesesini nereye koymaktadırlar?

Hz. Osman'ın katillerini istemeyi, biat etmemesine bahane olarak ileri süren Muaviye, halife olduktan sonra bu katillerden kaç tanesini bulup cezalandırmıştır? Muaviye'nin valileri de, biat edebilmeleri için ondan Hz. Osman ve Hz. Ali'nin katillerini istemiş olsalardı, o ne yapardı acaba?

Dolayısıyla, Ehl-i Sünnet ulemasının ekserisi, Muaviye'nin kendi *"Ulu'lemr"*i olan Hz. Ali'ye biat etmemesini haksızlık, bağiy, yâni bozgunculuk olarak kabul etmişlerdir.

Muhtemelen birileri bu gerçekleri naklettik diye ya da *"Muaviye için nasıl böyle söyleyebilir?"* diye bizi eleştireceklerdir. Fakat aynı zihniyet, bakın 'ulülemr'e itaati nasıl anlıyor:

"Emîr (âmir, başkan), 'Ya Müslümanlığı bırakırsın veya öldürürüm' derse, 'Müslümanlığı bırakmamalı, boynunu uzatmalı' buyuruluyor. Kâfir olmaya zorlayan bir emîre bile isyân etmeyi dinimiz caiz görmüyor." [710]

Şayet Hz. Ebûbekir (r.a)'ı ulülemr kabul ediyorsa, yukarıdaki satırların müellifine, onun halife olarak yaptığı konuşmanın son cümlesini hatırlatmak isteriz. Ebûbekir Sıddîk şöyle söylemişti:

"Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettiğim müddetçe bana itaat edin! Şayet ben Allah'a ve Resûlü'ne isyân edersem, artık bana itaat yoktur!" [711]

7- Muaviye'nin bu menfi tutumuna rağmen, kimi *Şiiler* gibi ona müşrik diyemeyiz. O, Resûlullah (s.a.s)'in bir sahabisiydi ve beşer olduğu için hata yapmıştır. Onun hata yapmış olması müşrik olarak değerlendirilmesini gerektirmez. Çünkü (ismet sıfatları olduğundan), -Peygamberler hariç- herkes hata yapabilir ve yapmıştır da...

710 Ali Güler, *Türkiye Gazetesi*, 28 Ekim 1988 Cuma.
711 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 248.

Öyle görülüyor ki, günümüz Müslümanının en çok muhtaç olduğu şeylerden bir tanesi, karşılıklı saygı ve hoşgörü esasıdır. Maalesef bu hoşgörüyü İslâm düşmanlarına ve gayrimüslimlere gösteriyor, kendi Müslüman kardeşlerine göstermiyoruz.

Hemen belirtelim ki, kamu efkârının çoğunun ters anladığı gibi *"hoş görü"* derken, bunu 'taviz verme' anlamında kullanmıyoruz. Bizim *"hoşgörü"* anlayışımız, kimilerinin anladığı mânâda, her şeyimize küfreden, inancımızla alay etmeyi meslek haline getirmiş olan, her felâketin sebebini dönüp dolaşıp Müslümanlara yükleyen ve sanki bu millet tamamen kâfir olursa memleket güllük gülistanlık olacakmış havasını veren İslâm düşmanlarına karşı saygı gösteren anlayışla uzlaşmak değil; belki bu çarpık zihniyetle mücâdeledir.

Fakat yapılması gereken bu mücâdelenin bir tek gayesi olmalı: gerçek ne ise onun söylenmesi, ne sûretle olursa olsun bunun gizlenmemesi; bu mücâdele yapılırken duygusallığa kapılıp davayı sahiplenen kardeşlerimize bazı kusurlarından dolayı -çünkü hepimizin sayısız kusurları vardır- *"şu kâfir"*, *"şu müşrik"* şeklinde saldırıda bulunmayarak birbirimizi düzeltmeye ve doğru yola sevk etmeye çalışmalı, birbirimize *"Hakk"*ı anlatmalıyız. Tabii, bunu yaparken de sadece Allah adına hareket etmemiz, hissiyât ve menfaatlerimizi bir tarafa bırakmamız gerekir. En önemlisi de, Allah için yapılan bir uyarıya mütehammil olmamız gerektiğidir.

Dolayısıyla, davası uğruna şehid olduğuna inandığımız rahmetli Ali Şeriatî ve onun gibi düşünen kardeşlerimiz Muaviye konusunda aşırı gitmekte ve bazan da hataya düşmektedirler.

8- Her şeyleriyle kendilerini İslâm'a adamış olan sahabe hakkında daha duyarlı olmalı, onları eleştirirken onların hizmetlerini kendi hizmetlerimizle kıyaslayarak yapmalıyız. Şayet biz İslâm davası uğruna onlardan daha çok cehd ediyor, malımızdan ve canımızdan veriyorsak, belki o zaman eleştirmeye hakkımız olabilir.

Mevlânâ Celâleddin ne güzel demiş:

"Kâr-ı pâkânra kıyas ez hod megir!
Gerçi mâned der nevişten şir şir!"

Yâni,

"İyilerin işini kendi değersiz işinle kıyaslama!
Yazılışta şir (süt) ve şîr (aslan) de birbirine benzese de."

Koltuklarına gömülmüş olan bazı kolaycı Müslümanlar *"İmâm Ebû Hanife de bizim gibi bir insandı"* deyip onunla alay ederken, müstekbir ve sömürücülere karşı onun zerresi olabilecek hangi uğraşı verdiler?

Hz. Osman'ı haksız yere ve en acımasızca tenkid edenler, onun gibi Allah için kaç hicret yaptılar, o yolda kaç kuruş harcadılar?

Resûlullah şöyle buyuruyor:

"Benim sahabeme sövmeyin! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizden birisi Uhud dağı kadar altını Allah yolunda verse, onlardan birisinin seviyesine hatta yarısına bile varamaz." [712]

Bazı densizlerin hadlerini aşarak eleştirdikleri sahabenin İslâm için nelere katlandıklarını Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a) şöyle anlatıyor:

"Allah yolunda ilk oku atan benim. Öyle anlarımız oldu ki, savaşıyorduk ve fakat çalıçırpı yapraklarından başka yiyeceğimiz yoktu. Bunu yiyorduk ve dışkımız koyunlarınki gibi çıkıyordu. Sonra Esed oğulları çıktı, beni beğenmemeye başladı. Desene yaptıklarım hep boşuna gitti!" [713]

Ömürleri uzun olsun, kısa olsun, bütün devletlerin yıkılış sebebi, o devletlerin yöneticilerinin adalete uymamaları, hukuk tanımamalarıdır. Başkaları için böyle olduğu gibi, Müslümanlar için de böyledir. Zira onlar Allah'ın emrettiği şekilde adalete ve hukuk prensiplerine uydukları sürece hep yücelmişler, müreffeh bir şekilde yaşamışlardır.

712 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 163.
713 Buhârî, *Sahih*, *Kitâb*, 81, bâb, 17.

Böyle örnek dönemlerde Hz. Peygamber (s.a.s)'in adalet ve hukuk anlayışı tatbik edilmiş, hiç kimsenin hakkı çiğnenmemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in adalet ve hukuk anlayışını, onun bir tek hadis-i şerifinde özetlemek mümkündür:

Hz. Aişe validemiz anlatıyor:

Kureyş'ten olan Mahzum kabilesinden bir kadın hırsızlık yaptı. Hırsız Kureyş'ten, yâni yüksek tabakadan olduğundan, bir yolu bulunup cezalandırılmaktan kurtarılmak isteniyordu. Kendi aralarında çözüm yolu ararlarken, sıra kimin meseleyi Resûlullah (s.a.s)'le konuşacağına gelmişti. Sonra, Resûlullah (s.a.s)'in çok sevdiği Usâme b. Zeyd'den başka hiç kimsenin buna cüret edemeyeceği konusunda ittifak ettiler. Usâme bu konuda Resûlullah (s.a.s)'le konuştu. Resûlullah (s.a.s) ona *"Sen Allah'ın koymuş olduğu cezalar konusunda benden şefaat mi diliyorsun?"* dedi ve ayağa kalkarak şöyle konuşmaya başladı: Sizden öncekiler helâk oldular! Çünkü onlar, kendilerinden yüksek tabakadan birisi hırsızlık yaptığında onu görmezden geldiler; zayıflardan birisi hırsızlık yaptığında da ona ceza uyguladılar. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapsa, onun da elini keserim! [714]

Allah bir müminin diğer bir müminle savaşmasını kesinlikle yasaklamış; bu kesin emre rağmen iki Müslüman grup veya devlet savaştığında, bunlara karşı nasıl davranılacağını da şöyle emretmiştir:

"Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa, onların aralarını bulup düzeltin! Eğer onlardan biri diğerine tecavüz ederse, siz de bu tecavüz eden Allah'ın emrine dönünceye kadar onunla savaşın. Şayet Allah'ın emrine dönerse, onların aralarını bulun ve adil olun. Çünkü Allah adil olanları sever. Müminler kardeştirler. O hâlde kardeşlerinizin arasını bulunuz! Ve bağışlanırsınız ümidiyle Allah'tan korkun." [715]

714 Buhârî, *Sahih*, Bâb,52, Hadis no: 3288.
715 K.K. Hucûrât Sûresi,9-10.

Bir Müslümanın diğer bir Müslümanla savaşması konusunda Hz. Peygamber (s.a.s) çok kesin ve net tavır takınarak şöyle diyor:

"İki Müslüman birbirlerine kılıç çekerlerse, kâtil de maktul de cehennemdedir. 'Yâ Resûlallah, kâtili anladık da, maktulun günâhı ne?' diye sorulduğunda şu cevabı verdi: Çünkü maktul de arkadaşını öldürmek istiyordu!" [716]

Sözümüzü şu âyet-i kerime ile bitirelim:

"(İslâm'da) birinci dereceyi kazanan Muhacirler ve Ensâr ile onlara güzellikle tâbi olanlar (yok mu?), Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. (Allah) bunlar için -kendileri içinde ebedî kalıcı olmak üzere- altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte bu, en büyük bahtiyarlıktır." [717]

716 Buhârî, *Sahih*, Bâb, 20-21, Had. No: 31.
717 K.K. Tevbe Sûresi, 100.

II. Bölüm

Emevîler Dönemi

"Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde bir halife yaptık.
O halde insanlar arasında hak (ve adâlet)le hükmet.
(Hükmünde) heva ve hevesine tabi olma ki,
bu seni Allah yolundan saptırır.
Çünkü Allah yolundan sapanlar (yok mu?)
hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bir azab vardır."
(Kur'an-ı Kerim, Sâd Sûresi, 26)

Takdim

Resûlullah (s.a.s) döneminin zorlu mücâdelesinden ve örnek halifelerin onun izindeki sebat ve gayretlerinden sonra Müslümanların idari bakımdan saltanat rejimine tabi olmaları çok dramatik bir gelişme olmuştur. Bu vesileyle saltanat denen tarihe kök salmış yönetim biçiminin genişçe ele alınması gerekmektedir. Bu konuda alabileceğimiz bütün eleştirilere açığız.

Gayemiz kitap yazmak değil; eski tarihimizi günümüze taşımaktır. Tâ ki Selefin yapmış olduğu güzel mücâdeleyi taklit edelim; hatalarını da bir de biz işlemeyelim!

Emevîler dönemini (Hicrî 41-132) kapsayan bu döneme *"Hilâfetten Saltanata"* adını koyarken, birçok riskleri de göze alarak klâsik ve modern saltanatların kötülüklerini aktardık. Fakat bütün bu menfiliklere rağmen *"Emevi Devleti'nde hiç iyi icraatlar olmadı"* diyemeyiz;

buna hakkımız da yoktur. Bu konuda yazdıklarımız okunduğunda konunun daha da iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Yalnız şunu da kaydetmeden geçemeyeceğiz: Bu konuda bizi eleştirecek olanlar, bu eleştirilerini bir takım gruplar ya da rejimler adına yapmamalıdırlar. Bizi eleştirecek meslektaşlarımızdan ricamız, eleştirilerini yaparken doğruluğu, tarafsızlığı ve ilk kaynakları esas almalarıdır. Konuya duygusal ve milliyetçi bir gözle değil, ilmi gözle bakmalıdırlar. Böylece bizden önceki tarihçilerin yaptığı gibi bazı gerçekleri gizlemiş durumuna düşmeyelim. Böyle yapıldığı takdirde bizi eleştirenlere müteşekkir olur, dile getirilen hatalarımızı tashih ederiz. Bunu yaparken de utanmaz, ilim adına gurur duyarız.

Bu bölümü kaleme alırken diğer bölümlerde olduğu gibi kronolojik sistemi benimsedik. Sultan-halifelerin siyasetlerini, icraatlarını bu tarihsel sıralamaya göre anlatmaya çalıştık.

Her insan gibi bizim de bu araştırmada birçok hatalarımız olmuştur. Bütün tesellimiz, okuyucularımızın samimiyetimize inanmaları ve hatalarımızı tespit ettiklerinde de bizi ikaz edeceklerine olan güvenimizdir.

Bizim uğraş alanımız *"Müslümanların Siyasî Târihi"* olduğundan, Emevi Devleti'nin diğer müesseseleri üzerinde durmadık. Nitekim başka meslektaşlarımız da o konular üzerinde durmaktadırlar.

Müslüman toplulukların sosyal, siyasi ve ekonomik çıkmazlardan kurtulması ve Müslümanca yaşayabilmesi için, klasik ve özellikle modern saltanatların çok iyi bilinip değerlendirilmesi gerekmektedir. Hadiseler birazcık irdelendiğinde görülecektir ki, modern saltanatlar çok daha zalim, çok daha sömürücü, çok daha kurnaz ve sinsicedir.

Mustaz'af insanın kurtuluşu, -şekli ne olursa olsun- saltanatları analiz edip, onları yargılayabilmekten geçer. Bu da tarihimizi doğru bilip tarafsız bir şekilde analiz etmekle mümkündür.

Rabbimiz, bu çaba içerisindeyken bizi riyadan, tekebbürden, grup taassubundan, şirkten ve her türlü saltanattan muhafaza buyursun!

Saltanatlar geçicidir. En küçük bir müesseseyi yöneten sultandan, dünyanın kanını emen emperyalizmin modern sultanlarına kadar, herkes ölecek ve Allah'a dünyada iken yaptıklarının hesabını verecektir.

Umulur ki, sömürülen toplumlar hâlâ ölmemiş ve insanları sömürmekte olan klasik ve modern saltanatlara karşı daha duyarlı, daha bilinçli olsunlar! Elbette ki Allah, o saltanatları kuran ve çoğu kez din adına ya da kendilerinin ürettikleri kutsallar, dokunulmazlar adına insanları sömürenlerden hesap soracaktır. Ancak hesabı sadece onlardan değil, onlara karşı mücâdele etmeyenlerden de soracaktır! Çünkü saltanat ve sömürü rejimleri yüzlerce sene bile sürse, hiç kimsenin ondan kaçamayacağı bir hesap gününe gelinecektir. Dünyada ezilmiş olanlar, o hesap gününde haklarına kavuşacaklar; onları ezip sömürmüş olanlar da hak ettikleri cezayı bulacaklardır!

Nitekim Allah şöyle buyuruyor:

"Zalimlerin yaptıklarından Allah'ı gafil sanmayın! O (onlara vereceği cezayı) sadece gözlerin şaşkınlıktan dışarı fırlayacağı güne erteliyor! (İbrahim/42)."

Giriş

"Hilâfet benden sonra otuz senedir. Ondan sonra saltanat olacaktır."
Hz. Muhammed (s.a.s)

Müslümanlarda "Saltanat Sistemi" Nasıl Kuruldu?

Allah bir müminin diğer bir müminle savaşmasını kesinlikle yasaklamış; bu kesin emre rağmen iki Müslüman grup ya da devlet savaştıklarında, bunlara karşı nasıl davranılacağını da şöyle emretmiştir:

"Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa, onların aralarını bulup düzeltin! Eğer onlardan biri diğerine tecavüz ederse, siz de, Allah'ın emrine dönünceye kadar tecavüz edenle savaşın. Şayet Allah'ın emrine dönerse, onların aralarını bulun ve adil olun. Çünkü Allah adil olanları sever. Müminler kardeştirler. O hâlde kardeşlerinizin arasını bulunuz! Ve bağışlanırsınız ümidiyle Allah'tan korkun." [718]

Bir Müslüman'ın diğer bir Müslüman'la savaşması konusunda Hz. Peygamber (s.a.s) de çok kesin ve net tavır takınarak şöyle diyor:

"İki Müslüman birbirlerine kılıç çekerlerse, kâtil de maktul de cehennemdedir." "Ya Resûlallah, katili anladık da maktulun günahı ne?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: *"Çünkü maktul de arkadaşını öldürmek istiyordu!"* [719]

718 K.K. Hucûrât Sûresi,9-10.
719 Buhârî, *Sahih*, Bâb, 20-21, Had. No: 31.

Yukarıda arzettiğimiz bu kesin hükümler olmasına rağmen, bir önceki bölümde gördüğümüz gibi, müminler, üstelik de "*Sahabi*" müminler birbirleriyle savaştılar ve maalesef Müslümanların bir kısmı, ayet-i kerimede emrolunmasına rağmen, "*bağî*"nin, yâni Hz. Ali'ye karşı isyan eden Muaviye'nin safında yer aldılar. İşte, aşağıdaki bölümlerde göreceğimiz hadiselerin anlaşılabilmesi için bu ilk notun göz önünde bulundurulması gerekir.

İnsanlık Târihinde Yönetimin Şekillenmesi

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri, bir takım insanlar, diğer insanlar arasından temayüz ederek kendileri gibi olanları idare etmişler; bazen isabetli, çoğu kez de isabetsiz davranarak toplumların yükselmelerine ya da yok olmalarına sebebiyet vermişlerdir.

Genel olarak insanlar üç türlü yönetilmişlerdir:

1. İlahi kanunlarla
2. Beşeri, yâni bizzat insanların yapmış oldukları kanunlarla
3. Yozlaştırılmış ilâhi kanunlarla, beşerî kanunların karışımı olan karmaşık idare sistemleriyle.

1- Bunlardan birincisinde, yâni ilâhi kanunlara dayalı olan yönetimlerde *teşri* yâni kanun koyma yetkisi, vahye yâni Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla göndermiş olduğu kitaplara, Suhûf'a dayanmaktadır. Bu gibi yönetimler ya bizzat peygamberler ya da bu peygamberlerin çizdikleri siyâseti takip eden zatlar tarafından yürütülmüştür.

Bu kabil rejimlerde devlet başkanı olan Peygamber, devleti Cebrail vasıtasıyla Allah'tan aldığı esaslarla idare eder.

Mamafih devlet başkanı olan bu peygamberlerin de ilâhî vahye ters düşmeyecek şekilde ictihadlarda bulunup kanun koyma yetkileri vardır. İlâhi sisteme dayalı devletlerde, devlet başkanlarının -ki bunlar Allah'ın murakabesinde olan peygamberlerdir-, nefislerine uyarak yönetimlerini sürdürmeleri söz konusu değildir. Onlar, devletlerinin

bütün sektörlerindeki kanunları vahyin ışığı altında düzenler, ona göre tatbikat sahasına koyarlar.

Mesela bu peygamberlerden Hz. Muhammed (s.a.s)'in icraatı hakkında Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

"Arkadaşınız (Muhammed) (hakk olan müstakim yoldan) sapmadı, bâtıla da inanmadı. O kendi hevâsından konuşmaz. Onun konuştukları, Allah'tan gelen bir vahiyden başka bir şey değildir." [720]

Dolayısıyla Peygamberlerin yasakladıkları, ya da mubâh kıldığı her husus, vahiyle uyum içerisindedir, öyle olmaya mecburdur. Nitekim Allah, peygamberlerinden Hz. Dâvûd (a.s) için de şöyle buyurmaktadır:

"Ey Dâvûd, biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. O halde insanlar arasında hak (ve adalet) ile hükmet. (Hükmünde) hevâ (ve hevese, hissiyatına) tabi olma ki, bu seni Allah yolundan saptırır. Çünkü Allah yolundan sapanlar (yok mu?) hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bir azap vardır." [721]

Kısaca; ilâhî sistem dediğimiz bu idâre şekillerinde esas olan ilâhî kanunlardır. Peygamber dahi olsa, ilâhî vahye ters düşen bir tasarrufta bulunamaz.

2- Beşerî sistemlerde ise durum tamamen farklıdır. Kökü materyalizme dayanan bütün bu sistemler; ister kapitalist, ister sosyalist yâni komünist, isterse de faşist olsunlar, teşrî, yâni kanun koyma kaynağı insandır.

Kanun koyma yetkisini elinde bulunduran bu mekanizma, bazen Firavun ve Nemrut gibi tek insan; bazen Roma Senatosu gibi bir grup, komünizmde olduğu gibi tek parti ve polit-büro ve nihayet kandırmaca demokrasilerdeki (çünkü gerçek demokrasinin hiç bir zaman pra-

720 K.K. Necm Sûresi, 2-4.
721 K.K. Sâd Sûresi, 26.

tiği görülmemiştir) partilerin oluşturdukları parlamento üyesi insanlar şeklinde tezahür eder ki, bunlara beşerî sistemler diyoruz.

Krallık rejimleri dediğimiz Firavun, Nemrut, Kayser, Şah rejimlerinde tek kanun koyucu insan, krallık tahtı üzerinde oturan şahıstır. Devlet ona aittir; devletinin kanunlarını da o yapar ya da yaptırır. Maiyetinde birinci sınıf köle durumunda olup çalışanlar, bütün hareketlerini kralın direktifleri doğrultusunda ayarlarlar.

Birinci sınıf köle dediğimiz bu insanlar, devletin yâni kralın memurlarıdırlar. Bunlar alt tabakadaki ikinci sınıf köle durumunda olan ve toplumun çoğunluğunu teşkil eden halkı, kral adına idâre eder, onların en sadık köleler olmasını sağlarlar.

Her iki köle sınıfının da düşünme ve düşündüklerini açıkça söyleme hakları yoktur. Ne var ki, memur dediğimiz birinci sınıf köleler, kralın emri üzerine düşünebilir, hatta düşünmeye mecburdur.

Meselâ Firavun, memurlarından birine *"Bana devasa ve çok karmaşık olan bir mezar tipi yap!"* diye emrederse, memuru olan mimar, öldürülmemek için veya en azından ikinci sınıf köle durumuna düşmemek için yıllarını harcar ve çağımızın mimarlarının yapamayacakları projeler çizerek bugün bile hayatiyetlerini sürdüren koca piramitleri ortaya koyar.

Bu gibi sistemlerde devlet kralın menfaati için vardır.

Firavun'un devleti de mezarı gibi piramit şeklindedir:

Bu devlet piramidinin en tepesinde bütün yetkileri elinde bulunduran Firavun, onun hemen altında kendisini parayla destekleyen *Kârûn*, siyasi ve askeri olarak destekleyen *Hâmân* ve Firavun için yapılan bütün faaliyetleri *"meşru"* gösteren din adamı/adamları *"Bel'âm"* yer alır. Her şey, Firavun için var olan bu üçlünün elindedir: Kârûn, Hâmân ve Bel'âm... Bütün toplum, bu üçlünün marifetiyle, Firavun'a *"kul-köle"* olmakla yükümlüdür. Onun içindir ki Allah, Hz. Mûsâ'yı sadece Firavun'a değil, aynı zamanda onun sistemini ayakta tutan *"devlet adamları"*na da göndermiştir:

"Andolsun ki, biz Mûsâ'yı mucizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a, Hâmân'a ve Kârûn'a gönderdik. Onlar ise 'Bu çok yalancı bir sihirbazdır' dediler." [722]

Tabana doğru genişleyen hizmetli ve köle sınıfları da bunların altında yer alır. Tepedeki ne derse o olacağından, onun altındakilerin tek çabası, kölelikte bir üst rütbeye ulaşmaktır. Bunun için çırpınır dururlar. Tabiidir ki, piramit en tepede oturan tağuta doğru daraldığından, yâni üst kölelik makamlarının kadroları azaldığından, yukarı doğru çıkıldıkça köle sınıfları arasında ve özellikle bir sınıfın birey köleleri arasında amansız bir 'kadro kapma' mücâdelesi başlar. Bu mücâdelede birey köleler birbirlerini yerken, tepedeki *tağut*/Firavun keyif içerisinde sömürü rejimini devam ettirir.

Aslında, tüm beşerî sistemlerde idâre mekânizması aynı piramit sistemiyle çalışır: Krallıklarda piramidin üst tabakası kral, komünizmde politbüro, kapitalist rejimlerde parti ve parti başkanı, nasyonal-sosyalizm yâni faşist sistemlerde ise diktatördür.

Bu rejimlerin tamamında piramidin alt tabakalarının tümü tepedeki tağut için çalışırlar; başka bir deyişle onun için vardırlar.

İlim ve teknoloji ilerledikçe piramidin elementleri daha sağlamlaştırılır, tepenin resmî ideoloji hâline getirmiş olduğu bazı kavramlar tabulaştırılır, bazı kişiler ve kurumlar için özel kanunlar çıkartılarak eleştirilmesi bile imkânsız hâle getirilir.

Tepede kendisini tanrı sayan parti veya diktatör, kendini ve rejimini koruyucu kanunlar çıkartarak dokunulmazlık, eleştirilmezlik, ulülemre itaat -bunu bilhassa yozlaştırılmış din adamları yürütür- prensiplerini *"lâ yüs'el"* ve *"değiştirilmesi teklif bile edilemez"* bir hâle sokarak piramidin alt tabakalarını kendisine bağımlı kılar, onları hafife alır ve şahsiyetlerini kaybettirerek birer *"uydu insan"* hâline sokar. Tıpkı Firavun'un, kavmine yaptığı gibi. Kur'an, Firavun'un bu

722 K.K. Mü'min Sûresi, 23-24.

siyâsetini ve insanların, haksızlıklara karşı olan isyankâr ruhlarının nasıl köreltildiğini şöyle dile getiriyor:

"Kavmini aşağıladı; onlar da kendisine itaat ettiler." [723]

Bu piramidî devlet yapılanması tepeye o denli bağımlıdır ki, köleleştirilmiş olan piramit birimleri hareket etmekten bile korkarlar. Çünkü en ufak bir kıpırdanmada, tepedeki iktidar şöyle konuşmaya başlar:

"Fazla hareket etmeyin! Böyle yaparsanız devletin istikrarı bozulur, piramit başınıza yıkılır. Biz tepedekiler, piramit taşları altında kalıp ezilmemeniz için tepenizde duruyor, hayatınızı düzenliyoruz. Zaten bizim alternatifimiz de yoktur! Onun için itaat ederseniz, huzur içinde yaşarsınız! Karışıklık çıkarırsanız memlekete anarşi ve terör gelir, vatan hainleri, yobazlar iktidarı ele geçirir, siz de perişan olursunuz! İnsan haklarının bir numaralı savunucusu olan Batı'yı asla eleştirmeyin! Çünkü Batı ne derse doğrudur! Bu doğruluğundan dolayıdır ki, dünyanın tümünü katliama tabi tutsa bile, kimse onu kınamamalı, her hâlukârda ona yardımcı olunmalıdır. Çünkü o dünyanın ağasıdır ve ağalar hata yapmaz! Bütün dünya ülkelerinin onun emrine girdiklerini görmüyor musunuz? Hem ona kölelik yapmakta çıkarlarımız bile olabilir! Bu çıkarlarımız halka yansımasa da, en azından bizim iktidarımızı onaylıyor ki, ülkede istikrarı devam ettirebilelim! Onun için ayağınızı denk alın da onların bu ülkedeki temsilcileri olan bizlere karşı gelmeyin!"

Böylesi rejimlerin -komünist, kapitalist ya da faşist olmaları fark etmez- en çok düşman oldukları şey, İslâm ve Müslümanlardır. Çünkü sadece İslâm onların gayrimeşru, gayriinsanî sistemler olduğunu, insanları ezdiklerini söylüyor. Tabii ki, *"Müslüman"* derken, Batı'nın emri altında iktidarlarını sürdüren, günlerini gün eden *"Müslüman isimliler"*i kastetmiyoruz!

723 K.K. Zuhruf Sûresi, 54.

3- Üçüncü kısım rejimler ise ilâhî ve beşerî kanunların karmaşık olarak egemen oldukları rejimlerdir. Böylesi idarelerde din adeta devlet için vardır, onun emrindedir.

Bu sistemin Batı'daki örneği Ortaçağ feodalizmi; Doğu'daki örnekleri ise dini ikinci plâna atmış saltanatlardır. Fakat görünüşlerine bakılırsa, her ikisinin de din için oldukları zannına varılır. Oysa gerçek hiç de öyle değildir!

Miladi 11. yüzyılda İslâm ülkelerine karşı başlatılan Haçlı seferleri, görünüşte Hıristiyanlık için yapılan savaşlardı. Çünkü bu savaşları başlatanlar papazlar, alâmetifarikaları ise haçtı. Ne var ki, bu tarihi hadiselerin temeline inildiğinde görülecektir ki, Haçlı Seferleri kesinlikle Hıristiyanlık [haç/salip] için değil, doğrudan doğruya Batı emperyalizmi için başlatılmıştır. Nitekim Avrupa'dan gelen Haçlı ordularının, Müslümanlara olduğu kadar Hıristiyanlara hatta Yahudilere de zararları olmuştur. *Templier* denen Haçlı çapulcularının İstanbul, Anadolu ve Filistin'deki Hıristiyanları nasıl yağmaladıkları araştırma konusu olmuştur. Dolayısıyla bu hareket, Batı'nın maddi çıkarları için yapılmış bir *"din savaşı"*dır.

Maalesef Müslümanların tarihinde de, Haçlılar kadar zâlim olmasalar bile, birçok *"halife/sultan"*ın da dini kendine payanda yaptığını görüyoruz. Adalete dayalı hilâfetin kaldırılarak sultanın çıkarlarının ön plâna çıkarıldığı saltanat sisteminde Müslüman halk sultan karşısında ezilmiş, sesi kısılmış, gerçeği söyleyemez olmuştur. Bunun çağdaş versiyonları, Müslüman ülkelerde insanlara demokrasi adına yapılan çağ dışı baskılar, düşünce hürriyetine getirilen kısıtlamalar ve işkence uygulamalarıdır. Nasıl ki bir zamanlar hilâfeti işgâl etmiş olan sultan, ordularını Müslümanlar üzerine gönderebiliyor; saltanatı uğruna binlerce Müslüman'ın ölmesine sebebiyet veriyor idiyse, günümüzün demokratik saltanatları da, iktidarları uğruna Müslümanlara her türlü baskı ve terörü revâ görüyor, bu sistemi ayakta tutabilmek için onları açlık ve sefalete götürüyor.

Müslümanlarda saltanat belası, tarihimizdeki meşhur "*Hakem Olayı*"yla başlamıştır.

İslâm devlet başkanlığının *şûrâ* yerine tarafgir hakemlere havale edilişi ve Müslümanların seslerini keserek buna -kerhen de olsa- razı oluşları, Müslümanların idâre sistemlerinde çatlamalara yol açmıştır. Nitekim Hz. Ali (r.a), *Sıffîn* olayından sonra seçilen hakemlerin vermiş oldukları kararı hiç bir zaman kabul etmediği gibi, bu hakemlerin tayin ettiği Muaviye'yi de halife olarak tanımamıştır.

Böylece bir tarafta geleneğe uygun olarak Medine'de Peygamber Mescidinde biat almış olan Halife Ali b. Ebi Tâlib; öbür yanda da tarafgir hakemlerin oldu-bitti ile tayin ettiği Halife Muaviye b. Ebi Sufyân ayrı ayrı devletler halinde yönetimlerini sürdürmekteydiler.

Mamafih, hiç bir ehlisünnet âlimi Hz. Ali'nin sağlığında Muaviye'nin hilâfetini meşru görmemiştir.

Hz. Ali'nin vefatından sonra, bir hurûc hareketi yapmış olan Hz. Hasan'ın, Müslümanların kanları akmasın diye Kudüs'te hilâfeti Muaviye'ye terk edişinden sonra her tarafta Muaviye'ye biat edilmiştir.

Halife Muaviye'nin, oğlu Yezid'i kendisinden sonra halife olmak üzere veliahd tayin etmesiyle beraber, İslâm tarihinde saltanat dönemi başlamış oldu.

Hulefây-ı Râşidîn dediğimiz örnek halifelerin örnek idârelerinden sonra Muaviye ile beraber saltanat dönemi başladı ki, ilerideki sahifelerde bu konuyu ele alacağız.

Muaviye b. Ebi Sufyân Dönemi

Muaviye Kimdir?

Muaviye, Mekke'nin ileri gelen ailelerinden biri olan Beni Umeyye'den Ebû Sufyân'ın oğludur.

Muaviye, Hz. Peygamber (s.a.s) Mekke'de İslâm'ı tebliğ etmeye başlayınca, bu tebliğe karşı koyanların başında bulunmazsa bile, Ebû Cehil, Ebû Leheb ve 'Utbe b. Ebi Rabi'a gibi azılı İslâm düşmanlarının yanında yer alan Ebû Sufyân'ın oğlu olarak Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından fethedilinceye kadar Mekke müşrik devletinin saflarında yer aldı.

Mekke'nin fethinden sonra Ebû Sufyân [724] ve diğer Mekkelilerin Müslüman oldukları gibi, Muaviye de Müslüman oldu. [725] Bu süreçte Uhud savaşında Hz. Hamza'nın ciğerlerini çiğneyip parmaklarını, kulaklarını ve burnunu kendisine kolye yapmış olan Ebû Sufyân'ın karısı, yâni Muaviye'nin annesi Hind de Müslüman oldu. Rivayetlere göre Muaviye Müslüman olduğunda on sekiz yaşındaydı. [726]

Târihçi İbn Kesîr, Muaviye'nin fetihten bir sene önce olan "*Umretu'l-Kadâ*" [727] sırasında Müslüman olduğunu ve fakat Müslüman oluşunu

724 Ebû Sufyân'ın esas adı "Sahr" idi. (İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 59).
725 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 55.
726 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 62.
727 "Umretü'l-Kadâ", Hudeybiye Barışı'ndan bir sene sonra, Hz. Peygamber (s.a.s) ve ashabının yapmış oldukları umreye denir. Ayrıntılar için bk. İbn Hişâm, *Sîre*, III, 370.

fetih gününe kadar babası Ebû Sufyân'dan sakladığını söylediğine dair bir rivayeti de ayrıca zikretmekteyse [728] de, genel olarak kaynaklar onun Mekke fethinde Müslüman olduğunu kaydediyorlar. İbn Sa'd'a göre [729] ise Muaviye, Hz. Peygamber (s.a.s)'in Hudeybiye seferi sırasında Müslüman olmuş, fakat babası Ebû Sufyân'dan korktuğu için Müslüman oluşunu açıklamamıştır.

Mekke'nin fethinde kerhen [730] Müslüman olan Ebû Sufyân, Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelerek oğlu Muaviye'yi kendisine kâtip olarak kabul etmesini istedi ve Resûlullah (s.a.s), *"Müellefe-i kulûb"* [731]dan olan Ebû Sufyân'ın bu teklifini kabul etti ki, İbn Kesîr [732] bunu Muaviye'nin vahiy kâtibi olduğuna delil olarak göstermektedir. İbn Sa'd [733] da, Mekke fethi sırasında Muaviye'nin Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelerek Müslüman olduğunu açıkladığını, Huneyn ve Tâif gazvelerinden sonra Resûlullah (s.a.s)'in ona da 100 deve verdiğini kaydeder. [734] Yâni o da *"Müellefe-i kulûb"*tandı.

Rivayete göre Resûlullah (s.a.s) Muaviye'yi şöyle uyarmıştır:

"Ey Muaviye! Şayet bir gün sana bir görev tevdi edilirse, adil ol!" [735]

Bu şekilde Hz. Peygamber (s.a.s)'in diğer vahiy kâtipleri [736] arasında zikredilen Muaviye, ilk defa Hz. Ebûbekir zamanında İslâm or-

728 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1966, VIII, 21.

729 Bk: *Tabakât*, VII, 407. Ayrıca bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59. s. 67.

730 Nitekim Huneyn Savaşı'nda takındığı olumsuz tavırlar, onun nasıl istemeyerek Müslüman olduğunu ortaya koymuştur.

731 "Müellefe-i kulûb", Müslüman olmayanlar arasından, İslâm'a ısındırılmak için, kendilerine özel muamele edilen; mal, para verilenlere denir.

732 el-*Bidâye*, VIII, 21.

733 *Tabakât*, VII, 407.

734 Ayrıca bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s.67.

735 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 107.

736 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 55.

duları içerisinde cihada gönderildi ve Hz. Ömer (r.a)'ın hilâfeti döneminde, ağabeyi Yezid b. Ebi Sufyân'ın emri altında Suriye cephesinde Bizans'a karşı cihada devam etti. Yezid b. Ebi Sufyân ölünce Hz. Ömer, onu ağabeyinin yerine Şâm valisi olarak tayin etti. [737]

Bundan önceki bölümde gördüğümüz gibi, Hz. Osman şehid edilince, hanımı Naile, onun kanlı gömleğini bir mektupla birlikte Muaviye'ye gönderdi. Muaviye de Hz. Osman'ın kanlı elbisesini Şâm sokaklarında gezdirerek intikamının alınması için halkı teşvik etti [738]

Hz. Ali, halife olarak kendisine biat edilince, diğer valilerine elçiler gönderdiği gibi, Şâm valisi Muaviye'ye de Cerir b. Abdullah adında birini göndererek biat istedi. Fakat Muaviye, Hz. Osman'ın katillerini bahane ederek biat etmedi ve daha önce gördüğümüz gibi, müessif Sıffin Savaşı oldu ve binlerce Müslüman hayatını kaybetti. [739]

Muaviye'nin Halife Oluşu

Hz. Ali (r.a), hilâfete gelince bazı valilerini değiştirdi ki, bunlar arasında, Hz. Ömer (r.a)'in Hilâfeti döneminden beri Şâm valiliğini yapmakta olan Muaviye b. Ebi Sufyân da vardı.

Hz. Ömer zamanında, Şâm'da büyük bir veba çıkmış ve hicri 18. seneye tesadüf eden bu korkunç felakette 25.000'e yakın insan ölmüştü. [740]

Bu vebada Muaviye'nin ağabeyi Yezid b. Ebi Sufyân da öldüğü için, Hz. Ömer, onun yerine kardeşi Muaviye b. Ebi Sufyân'ı Şâm valisi olarak tayin etmişti. Muaviye'nin Şâm valiliği 20 sene sürdü.

Muaviye'nin Şâm valiliği, yukarıda belirttiğimiz gibi, Hz. Ali'nin hilâfete getirilişine kadar sürdü.

737 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 117.
738 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 117.
739 Bk: İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 118.
740 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmilu fi't-Târîh*, Beyrut, 1965, II, 558 vd.

Hz. Ali halife olunca, Muaviye'nin yerine Sehl b. Huneyf'i Şâm valiliğine tayin etti ve Hicrî 36. senede Sehl b. Huneyf valiliği Muaviye'den devralmak üzere Şâm'a hareket etti.

Şâm'ın yeni valisi Sehl, Tebuk'ta Muaviye'ye bağlı askerlerle karşılaştı. Sehl, bu askerlere Şâm'ın yeni valisi olduğunu söylediyse de, Muaviye'nin askerleri ancak Hz. Osman'ın tayin ettiği bir valiyi tanıdıklarını, dolayısıyla kendisinin geri dönmesi gerektiği yolunda tehditler savurunca, oralarda siyasi otoriteyi sağlayamayacağını anlayan Sehl b. Huneyf, selameti Medine'ye geri dönmekte buldu. [741] Bundan sonra da Hz. Ali'nin tayin ettiği hiçbir vali Şâm'a giremedi.

Hz. Ali'nin otoritesine karşı bu kadar açık tavır koyan Muaviye, onun valilerini kabul etmediği gibi, Hz. Osman'ın katillerini ve kan davasını bahane ederek onun hilâfetini de kabul etmedi ve Hz. Ali'ye *"Ulu'l-emr'e itaat prensiplerine rağmen"* hiç bir zaman itaat etmediği gibi, ona isyan ederek Sıffin'de onunla savaştı. [742]

Sıffin savaşında, Hz. Ali'nin galip gelmesi, Muaviye için büyük bir tehlike oluşturdu. Öteden beri Muaviye'nin yanında Hz. Ali'ye karşı mücâdele eden Amr b. As da durumu sezdiğinden, İslâm Târihi'nde meşhur ve birçok fırkanın doğmasına sebebiyet veren meşhur *"Hakem Olayı"*nı organize etti.

Hz. Ali'nin hakem işine ısrarlı muhalefetine rağmen her iki taraf da onu dinlemedi, hakem tayin edilmesini kabul ederek Amr b. As'ı, Muaviye'nin, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi de Hz. Ali'nin hakemi olarak tayin ettiler.

Hakem tayininde, Muaviye kendi arzusu ile Amr b. As'ı tayin etmesine karşın, Hz. Ali onun kadar özgür davranamadı ve onun adamları bile isteklerini kabul etmedi. Bu şekilde taraftarlarına söz geçiremeyen Hz. Ali, Abdullah b. Abbas'ı ve başkalarını teklif ettiyse de, arzusunu

741 Taberî, *Târîhu'l-Umemi ve'l-Mulûk*, Beyrut, tarihsiz, IV, 442.
742 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 119.

kimseye kabul ettiremedi ve adamlarından Eş'as b. Kays'ın zoruyla kerhen, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi kabul etmek zorunda kaldı. [743] Böylece hakemler, Muaviye'nin istediği şekilde tayin edilmiş oldular.

Sıffin olayından bir sene sonra hakemler Dumetu'l-Cendel bölgesinin Ezruh mevkiinde bir araya gelip meseleyi görüştüler. [744]

Amr b. As, hakemi olduğu Muaviye'yi överek Hz. Osman'ın katlinden dolayı hilâfete onun daha layık olduğunu söyledi. Ebû Mûsâ el-Eş'arî ise, İslâm'daki önceliğinden ve liyakatinden dolayı Hz. Ali'nin bu göreve getirilmesi gerektiğini söyledi. [745]

Uzun süren münakaşalardan sonra taraflar Muaviye ve Hz. Ali konusunda birbirlerini iknâ edemeyince, Ebû Mûsâ'nın teklifi üzerine, her iki adayı da hal edip, halife seçim işini Müslümanlar arasında kurulacak bir şûrâya havale etmeye karar verdiler. [746]

Hakemler, kararlarını açıklamak için anlaşmış oldukları tarihte bir araya gelince, Amr b. As, Ebû Mûsâ'nın kendisinden daha yaşlı olduğunu, bundan dolayı önce onun konuşmasının daha münâsip olacağını belirtti.

İbn Abbas, bunun bir oyun olduğunu, önce Amr'ın konuşmasını Ebû Mûsâ'dan istediyse de, Ebû Mûsâ, anlaştıklarını ve Amr'ın ihanet etmeyeceğini söyledi. [747]

Amr'ın bu teklifi üzerine, Ebû Mûsâ el-Eş'arî söz alıp şöyle konuştu:

"Ey insanlar! Biz ümmetin bu meselesini görüştük ve her iki adayın da bu işi deruhte edemeyeceklerine kanaat getirdik. Onun için

743 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 318.
744 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 119.
745 Taberî, *Târîh*, V, 70.
746 Taberî, *Târîh*, V, 70.
747 Taberî, *Târîh*, V, 71.

Muaviye'yi de, Ali'yi de bu işten azlediyoruz. Sizler toplanıp şûrâyı kurun ve halifenizi seçin!" [748]

Ondan sonra söz alan Muaviye'nin hakemi Amr b. As'dan da aynı hareket beklenirken, o, Hz. Ali'nin azlini tasdik etti ve fakat Muaviye'yi azletmeyerek bilakis halife olarak ilân etti. [749]

Amr b. As'ın, bu şekilde konuşması üzerine ortalık yeniden karıştı ve taraflar birbirlerine hakaret etmeye başladılar. Özellikle Ebû Mûsâ, Amr'a karşı çok sert konuştu. Hatta Şureyh b. Hâni, Amr'a saldırarak elindeki kamçı ile onu dövmeye başladı. Bu sefer Amr taraftarları Şureyh'a saldırdılar. Sonra araya girenlerce ayrıldılar ve çekip yollarına gittiler. [750] Artık olan olmuştu.

Gerçi Amr b. As'ın tek reyiyle Muaviye hilâfete getirilmiş oldu. Ancak bu hilâfetin meşruiyetini, Şâm bölgesi dışında kalan diğer Müslümanların hiç biri kabul etmediği gibi, Hz. Ali'ye olan bağlılıklarını sürdürmeye de devam ettiler.

Muaviye'nin Şâm'da, Hz. Ali'nin de Kûfe'de -çünkü hadiseler onun Medine'ye gitmesine fırsat vermedi- sürdürdükleri bu iki senelik dönemde, İslâm Devleti ikiye bölünmüş, iki bağımsız halife tarafından idare edilmiştir.

Hakem olayını ortaya atanlara karşı çıkan ve Allah'tan başka hakem kabul etmeyi şirk kabul eden bir takım Müslümanlar, her iki tarafı da *"Allah'tan başka hakem tanıdıkları"* gerekçesiyle *"kâfir"* ilân ederek oradan ayrıldılar ve kendi inançlarına göre Allah'ın hükmünü kaldırmış olan bu Müslümanlara sırt çevirerek bir bakıma onlara savaş açtılar. Daha sonraları *"Hâricîler"* diye tanımlanan bu gruba karşı, gerek Hz. Ali ve gerekse Muaviye taraftarları savaşmak zorunda kaldı.

748 Taberî, *Târîh*, V, 71

749 Bu hadisenin ayrıntılarını, *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi* adlı kitabımızda anlattığımız için aynı hadiseleri burada tekrar etmiyoruz.

750 Taberî, *Târîh*, V, 71.

Hz. Ali Kûfe'ye, Muaviye de Şâm'a çekilince, Hâricîler onları öldürme kararı aldılar. Alınan karara göre, Ali, Muaviye ve Amr b. As Allah'ın hükmüne karşı çıktıklarından *"kâfir"* olmuşlardı ve öldürülmeleri gerekiyordu. Nitekim plânlarından bir sene sonra, kararlarını infaz edip her üçüne de suikast düzenlediler. Suikastlar aynı günde ve aynı saatte, yâni Hicrî 40. senede Ramazan ayının 17'sinde, sabah namazında yapılacaktı.

Gerçekten de söylenilen tarihte[751] İbn Mülcem adındaki bir Hâricî, Hz. Ali'ye suikast düzenledi ve Hz. Ali, aldığı yaralardan dolayı şehid oldu.

Hz. Ali'nin katili İbn Mulcem'le birlikte görevli diğer iki Hâricî de Muaviye'yi ve Amr b. As'ı öldürmek üzere aynı gün suikast teşebbüsünde bulundular. Ne var ki, ikisi de hedeflerini tam olarak gerçekleştiremedi.

Muaviye'yi öldürmek için Şâm'a gitmiş olan Hâricî Nezzâl b. Âmir sabah namazında mescide gidip Muaviye'yi bekledi. Muaviye geldikten sonra da, namazı kılmak için arkasında saf tuttu. Muaviye namazı kıldırırken, saldırgan Hâricî, koynunda sakladığı hançerle Muaviye'yi yaralayıp ona şöyle dedi:

"Seni öldürdüm mü, ey Allah'ın düşmanı?"

Muaviye:

"Asla yeğenim!" dedi ve emri üzerine Hâricî'nin elleri, ayakları ve dili kesilerek katledildi.[752]

Muaviye yaralı olarak kurtulmaya muvaffak oldu.

Amr b. As ise, kararlaştırılan günde camiye gelmediği için suikastçı Hâricî, Amr sanarak onun yerine namaz kıldıranı öldürdü.[753]

Hz. Ali şehid edilince, Kûfeliler Hz. Hasan'a biat ettiler.

751 Bk: Taberî, *Târîh*, V, 143; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 387.
752 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 215.
753 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, Mısır, 1952, s. 174 vd.

Fakat Hasan, Muaviye ile savaşmak üzere ordu hazırlamış ve Kudüs'e kadar gitmiş olmasına rağmen, boş yere Müslüman kanı akmaması ve Muaviye'den sonra hilâfetin kendisine geçmesi şartıyla[754], savaşmaktan vazgeçti ve hilâfeti Muaviye'ye terk etti.

Hicrî 41. senede Hz. Hasan, Muaviye'ye bu şekilde hilâfeti terk ettikten sonra, Muaviye İslâm Devleti'nin halifesi oldu ve Kudüs'te kendisine biat edildi.[755] Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ise Medine'ye çekildiler.[756]

O seneye kadar da Muaviye'ye sadece *"Emir"* denilmişken, Hz. Hasan'ın ona hilâfeti terk etmesinden sonra, *"Halife"* anlamına gelen *"Emiru'l-Mü'minin"* denmeye başlandı.[757]

Şâm'da Emevi Devleti

Hz. Hasan'ın hilâfeti kendisine terk etmesinden sonra, Muaviye diğer bölgeleri de zamanla idaresi altına alarak zorla da olsa biatlarını almaya muvaffak oldu. Ne var ki Muaviye, o zamana kadar devletin merkezi olarak bilinen Medine'ye yerleşmedi ve kendisini daha güvende hissettiği Şâm'ı Emevi Devleti'nin başkenti yaptı. Böylece, Örnek Halifeler Dönemi dediğimiz Hulefay-ı Raşidîn'den sonra, Müslümanların tarihinde saltanat dönemi başlamış oldu.

Emevi Devleti'nin ilk yıllarında Muaviye, Hâricîler ve kendisine biat etmeyen diğer insanlarla uğraşıp onların da biatini almaya çalıştı. Fakat bunda başarılı olamadı. Çünkü zaten Hakem Olayı'ndan sonra ortaya çıkmış olan Hâricîler, onu Müslüman bile kabul etmiyorlardı. Muaviye de kendisinin ne olduğunu biliyordu ki, hiçbir halifenin yapmadığı bir şekilde kendisini övüyor, Şâm Büyük camisinin minberinden

754 Taberî, *Târîh*, V, 159; Suyûtî, *Târîh*, s.191.
755 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 14.
756 Taberî, *Târîh*, V, 165.
757 Taberî, *Târîh*, V, 161.

"Beni iyi dinleyiniz! Dünyanız ve ahiretiniz için benden daha iyisini bulamazsınız!" [758] şeklinde konuşmalar yapıyordu.

Muaviye Medine'de

Kendisine biat edildikten ve tehlike emaresi kalktıktan sonra, Muaviye ilk haccını yapmak üzere Medine'ye gitti. Ne var ki, insanlar ona pek de iltifatkâr davranmadılar. Çünkü onun hilâfeti nasıl ele geçirdiğini herkes biliyordu. Muaviye, aralarında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de bulunduğu Müslümanlarla görüştükten sonra Hz. Osman'ın evine gitti. Onu gören Hz. Osman'ın kızı Aişe, çığlık atıp bağırmaya başladı. Sanki *"Hadi şimdi sıra sende! Babamın katillerini bul!"* diyordu. Fakat Muaviye, onu tatlı sözlerle ikna edip susmaya davet etti. Çünkü Muaviye'nin derdi Osman'ın katilleri değil, *"Hilâfet makamı"* idi ve onu elde etmişti. Onun için kendisini rahatsız edecek bir şey istemiyordu. [759]

Halk o kadar küskündü ki, Muaviye Medine'de Resûlullah (s.a.s)'in minberine çıktığında, dillerinde Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in bu günleri işaret eden sözleri dolaşıyordu. [760]

Ziyâd Sahnede

Ziyâd b. Sümeyye, Tâif'te dünyaya gelmiş, büyüdükten sonra Müslüman olmuş, belagat ve fesahatte olduğu gibi, gösterdiği kahramanlıklarla da ün salmış bir kişiydi.

Hz. Ali (r.a), halife olunca Ziyâd'ı İran bölgesine vali tayin etti. Bu görevi çok güzel yerine getiren Ziyâd, Hz. Hasan'ın Muaviye'ye hilâfeti terkinden sonra bile Muaviye'ye biat etmeye yanaşmadı. Hatta

758 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 163.
759 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 154.
760 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s. 155-156.

Muaviye Sıffin'e doğru hareket edince, Ziyâd'a bir mektup göndererek ona birçok vaadlerde bulundu. Bunun üzerine Ziyâd yanındakilere şöyle dedi: *"Ciğer yiyen kadının oğlu ve aynı zamanda nifâkın başı olan adam, bazı menfaatler karşılığında beni Resûlullah (s.a.s)'in yeğenine karşı çıkmaya davet ediyor. Vallahi onunla karşılaşırsam, ona kılıçla saldırırım!"* [761]

Hz. Ali şehid edilince, Ziyâd'ın bu durumundan endişe içerisinde [762] olan Muaviye, onun Benu Haşim'den bir başkasına biat etmeyeceğinden de korktuğu için, kendisine bir mektup göndererek Şâm'a gelip biat ettiği takdirde kendisine birçok makamlar vaad etti. Ziyâd da bu mektup üzerine Şâm'a gitti. Gerçekten de Muaviye onu Basra valiliğine tayin etti.

Fakat Muaviye, Ziyâd'ı daha emin bir şekilde kendisine bağlamak istiyordu.

Hicrî 44. senede Muaviye, Ziyâd'ı kendi ailesinin bir ferdi sayarak onu *"istilhâk"* etti; yâni kendi nesebinden saydı. [763] Bunu yapmak için de şahitler arandı. Bulunan şahitler arasında, İslâm öncesi dönemde Tâif'te meyhanecilik yapmış olan Ebû Meryem [764] de vardı. Ebû Meryem, Ebû Sufyân'ın Ziyâd'ın annesi olan Sümeyye ile cinsi ilişki kurduğuna, hatta kendisinin bizzat bu işe yardımcı olduğuna şahadet etti. [765] Târihçi Mes'ûdî'nin [766] rivayetine göre Ziyâd'ın annesi Sümeyye, Tâif'te sur dışında olan fuhuş mahallinde çalışan bir hayat kadınıydı. Ziyâd'ın, Ebû Sufyân'ın Sümeyye'den oğlu olduğuna

761 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 219.

762 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 22.

763 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 13.

764 Bu tuhaf olayın ayrıntıları için bk. ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 219; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 443.

765 Olayın ayrıntıları için bk. ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 219; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, I, 185.

766 Bk: *Murûc*, V, 22.

karşı çıkan Mekkeliler, Ebû Sufyân'ın hiçbir zaman Sümeyye'yi görmediğine dair yemin ediyorlardı. [767]

Mes'ûdî'de [768] geçen bir rivayete göre, Ziyâd'ı, Muaviye ile kardeş kabul etmeye ikna eden Muğire b. Şu'be'dir. Nitekim Muğire'nin bu girişiminden sonra, Ebû Sufyân'ın kızı Cuveyriye, yâni Muaviye'nin kız kardeşi, Ziyâd'ı yanına çağırtıp başını açmış ve bizzat babası Ebû Sufyân'ın kendisine, Ziyâd'ın kız kardeşi olduğunu söylediğini beyan etmiştir. [769]

Târihçi Ebû'l-Fidâ'nın deyişiyle, Muaviye'nin Ziyâd'ı istilhâk etmesi, yâni onun kendi öz kardeşi olduğunu ilân etmesiyle, ilk defa alenen Şeriat'a aykırı bir iş yapıldı; çünkü Resûlullah (s.a.s) şöyle buyuruyor:

"Çocuk kimin yatağında doğduysa, ona aittir!" [770]

Ziyâd doğduğunda, Sümeyye'nin kocası Ebû Sufyân değil, Ubeyd er- Rumî adında birisiydi. [771] Dolayısıyla Ziyâd, Muaviye'nin kardeşi değildi. Bu şekilde babası belli olmadığı için Ziyâd'a *"Ziyâd b. Ebihi"*, yâni *"babasının oğlu Ziyâd"* deniyordu.

Muaviye'nin, sırf iktidardaki mevkiini sağlamlaştırmak ve kendisi için tehlike saydığı Ziyâd'ı bertaraf etmek için irtikâb ettiği bu hareket, kendi ailesi Umeyye oğulları dâhil, herkes tarafından kınandı.

Bu yetmiyormuş gibi Muaviye, Basra valiliğiyle beraber, Horasan ve Sicistan'ın idaresini de Ziyâd'a verdi. Çok geçmeden, Bahreyn ve Umân bölgeleri de kezâ Ziyâd'ın emrine verildi. Muğire'nin ölümünden sonra, Kûfe valiliği de Ziyâd'ın uhdesine verildi. [772]

767 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 441-442.

768 *Murûc*, V,

769 Bu hadiseye karşı çıkanlar ve diğer ayrıntıları için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 25 vd.

770 Bk: Buhârî, *Sahih, Kitâbü'l-Buyû'*, Had. No: 1948, *Kitâbü'l-Muhâribîn*, Had. No: 6432.

771 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I,185.

772 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 219.

Muaviye, kendisine muhalif olanları ortadan kaldırmayla saltanatına başladı ve saltanatın ve bu siyasetinin ilk kurbanı, Hicrî 53 senesinde katledilen ve Hz. Peygamber (s.a.s)'in en gözde sahabesinden olan Hucr b. Adî oldu. Bu, Müslümanların tarihinde, cellât eliyle Müslümanlara uygulanan ilk infazdı.[773] Tabii, bu icraatlarında ona en çok yardımcı olan şahıs, Ziyâd b. Ebihi idi. Nitekim Hucr ve arkadaşlarını Kûfe'den Şâm'a o götürmüştü.[774]

Muaviye: Büyük Siyaset ve Taktik Adamı

Muaviye, askerî ve idarî yönden kendisine tehlike getirmeyecek tenkitlerin birçoğuna katlanır, siyaseti gereği ortamı germez, kendisini eleştirenleri kolay kolay cezalandırmazdı.

Bir gün Muaviye, Hz. Ali'nin yanında kendisine karşı savaşmış olan büyük sahabi 'Adî b. Hâtim'i kınamış ve bu savaşlarda öldürülmüş olan çocukları için duygu sömürüsü yaparak azarlamış; fakat Adî, buna rağmen Muaviye'ye hiçbir tavizde bulunmamış, onun tehdidlerine aldırmamış ve ona karşı vakarını korumaya devam etmiştir. Muaviye ise bu tavizsizliği karşısında onunla iyi geçinmek zorunda kalmıştır.[775]

Keza Usâme b. Zeyd ile Hz. Osman'ın oğlu Amr arasında bir arazi meselesi çıkmış; Muaviye, kendisine ters gelse bile Hz. Osman'ın oğlunun değil, Usâme'nin haklı olduğunu söylemiştir.[776] Bu konudaki tavrından dolayı kendisini eleştiren Emevîlere de şu sözleri söylemiştir:

773 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 15.

774 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 15. (Hucr'un, Kûfe'den çıkarılışından sonra, kızının yaptığı ağıt için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 15).

775 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 18.

776 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 19-20.

"Ben O Haşimîlerin, Sıffin Savaşı sırasında miğferlerinin altında parıldayan gözlerini hissediyorum. Savaş ne işe yarar ki! Başlangıcı muamma, ortası şekva, sonu da acıdır! [777]

Şu olay da Muaviye'nin ne derecede mahir bir siyasetçi olduğunu gösterir:

Bir gün Muaviye cuma hutbesinde konuşurken şunları söyledi:

"Devletin bütün malı bizimdir; ganimet bizimdir; dilediğimize verir, dilemediğimize de vermeyiz!"

Onun bu sözlerine hiç kimse karşı çıkmadı. İkinci cuma hutbesinde de aynı şeyleri tekrar etti; yine kendisine itiraz eden olmadı. Üçüncü cumada da aynı şeyleri tekrar edip *"Devletin bütün malı bizimdir; ganimet bizimdir; dilediğimize verir, dilemediğimize de vermeyiz!"* şeklinde konuşunca, cemaatten birisi kalkıp:

"Asla senin dediğin gibi değil! Mal da bizim (biz Müslümanların), ganimet de bizimdir! Kim bu hakkamıza mani olmak isterse, kılıçlarımızla onu hallederiz!" dedi.

Muaviye namazı kıldırdıktan sonra, bu şekilde konuşan adamı kendisine getirmelerini emretti. Adam gelince, onu yanına oturttu, sonra da diğer Müslümanların içeri girmelerini emretti. Müslümanlar huzura gelince, Muaviye onlara şöyle dedi:

"Ey Müslümanlar! Birinci cuma konuştum; kimse bana itiraz etmedi. İkinci cuma aynı şeyleri tekrar ettim; yine kimse karşı çıkmadı. Üçüncü cuma, yâni bugün de aynı şeyleri tekrar edince, bu adam itiraz edip beni ihyâ etti; Allah da onu ihyâ etsin! Ben Resûlullah (s.a.s)'in şöyle dediğini duydum: Öyle kimseler çıkacak ki, konuşacaklar ve kimse karşı çıkamayacak! İşte bunlar maymunların koşuşmaları gibi

777 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 20. Muaviye, bu sözü, meşhur şair İmrü'l-Kays'ın, "Savaş, başlangıçta cahilleri baştan çıkaran güzel bir genç kız gibidir...." ifadesinden almış olmalıdır.

cehenneme koşacaklardır!" Allah'ın beni onlardan biri kılmasından korktuğum için bu adama böyle davrandım." [778]

"Siyaseten Katl" Dönemi Başlıyor

Halid b. Velid'in oğlu Abdurrahman, hem babasından hem de Bizans ülkesinde göstermiş olduğu kahramanlıktan ileri gelen şöhretinden dolayı, Müslümanların sevgisine mazhar olmuş, insanlar ona meyletmeye başlamışlardı.

Bu durumu kendisi için tehlikeli gören Muaviye, İbn Asâl adındaki bir Hıristiyan'ı çağırarak Abdurrahman b. Halid b. Velid'i öldürdüğü takdirde, kendisinden haraç vergisini kaldıracağını, yâni ondan vergi almayacağını, ayrıca Humus vilayetinin haracını toplamaya da kendisini tayin edeceğini söyledi. [779]

Gerçekten de bu Hıristiyan, Bizans topraklarındaki cihaddan Humus'a dönen Abdurrahman b. Halid'i, içtiği şerbete zehir katarak şehid etti.

Bunun üzerine Muaviye, Hıristiyan olan İbn Asâl'ı Humus'taki haracı toplamakla görevlendirdi ki, ondan önce hiçbir halife bir Hıristiyan'ı böyle bir göreve tayin etmemişti. [780]

İbn Kesîr, diğer tarihçiler gibi, bu hadiseyi rivayet etmesine rağmen, Muaviye'nin böyle bir şey yapmadığını da ayrıca zikretmektedir. [781]

Daha sonra, Abdurrahman b. Halid'in oğlu -ki dedesinin adını almıştı- Halid, Humus'a giderek, babasının katili olan bu Hıristiyan'ı öldürdü. [782]

778 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq* C. 59, s. 168.
779 Taberî, *Târîh*, V, 227; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 453.
780 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 223.
781 Bk: Ya'kûbî, *Târîh*; II, 223; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 31.
782 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 453.

Taberî'nin rivayetine göre [783], bu hadise üzerine Halid'i hapseden Muaviye, daha sonra onu diyetini ödemek şartıyla serbest bıraktı. [784]

İstanbul'un Kuşatılması

Muaviye bir taraftan iç güvenliği sağlamaya çalışırken ve bunun için kendisine en uygun valileri bulup iş başına getirirken, diğer taraftan da bütün cephelerde cihadı devam ettiriyordu.

Bu gayeyle Hicrî 49. senede [785] büyük bir ordu hazırlatıp oğlu Yezid'in komutasında Kostantiniyye'yi [İstanbul'u] kuşatmaya gönderdi. İstanbul surlarını kuşatan ordu içerisinde Sufyân b. Avf, İbn Abbas, Amr b. Zübeyr, Ebû Eyyub el-Ensârî ve Yezid b. Muaviye gibi zatlar da vardı ki, bunlardan Halid b. Zeyd [Ebû Eyyub el-Ensârî] orada hastalanarak şehid oldu ve İstanbul surlarının yanına defnedildi. [786] Târihçi Bağdâdî şöyle bir rivayet nakleder: Filistin'den yaşlı bir zat anlatıp dedi ki: "Ben Kostantiniyye'ye gittiğimde, Kostantiniyye surlarının alt tarafında beyaz, küçük bir bina gördüm. Bu binanın ne olduğunu sorduğumda, onun Resûlullah (s.a.s)'in sahabisi Ebû Eyyub el-Ensârî'nin mezarı olduğunu söylediler. O binanın yanına gittim ve orada onun kabrini gördüm. Üzerinde ince bir zincire asılı bir de

783 *Târîh*, V, 229.

784 Ayrıca bk. Ya'kûbî, *Târîh*, II, 223.

785 *Târîh*çi Zehebî, İstanbul kuşatmasını, Hicrî 50. sene hadiseleri içerisinde zikreder (Bk: *Târîh*, *Vefâyât*, 41-60, s. 21).

786 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 485; Taberî, *Târîh*, V, 232; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 458. İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 485. İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil*, III, 459)'in bu rivâyette anlattıklarına göre, o zamanlar İstanbul'da kuraklık olunca, orada yaşayanlar Ebu Eyyub el-Ensari'nin mezarının yanına gelip yağmur duasında bulunurlarmış. Bu duayı yapanların Hıristiyan olmaları ve bir Müslüman büyüğünün mezarında dua yapmaları oldukça ilginçtir. Oysaki o dönemde, Hıristiyanların İstanbul'da tebcil ettikleri pek çok azizleri vardı.

kandil vardı.[787] El-Bağdadî'nin vefatı 1070 olduğuna ve bu rivayeti başkasından naklettiğine göre, olay, İstanbul'un fetihinden en az 500 sene önce cereyan etmiştir. Yâni Ebû Eyyub el-Ensârî'nin türbesi, söylenilegeldiği gibi ilk defa İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesinden sonra bulunmadı; fetihten çok önce de hem İstanbul'a giden seyyah/tüccar Müslümanlar, hem de İstanbul'da yaşayan gayrimüslimler tarafından çok iyi biliniyordu.

Bugün İstanbul'da Eyüp Sultan olarak bilinen bu ünlü sahabi, vefat etmeden önce arkadaşlarına şöyle tembih etmişti:

"Beni elinizden geldiği kadar düşman toprağında düşmana en yakın yerde defnedin! İslâm'ı tebliğe gittiğim yer, en uzak nokta olsun!" [788]

Ebû Eyyub, vefat etmeden önce de Müslümanları şu hadis-i şerifle müjdelemiştir:

Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Kim Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmadan ölürse, cennete girer!" [789]

Ebû Eyyub vefat edince, Yezid onun vefat ettiği yere defnedilmesini emretti. Defin işi tamamlandıktan sonra, Ebû Eyyub'un büyük bir zat olduğunu öğrenen Bizans Kralı, Yezid'i kastederek şöyle dedi: *"Bu çocuk ne kadar da akılsız! Bu zatı buraya defnedip kaybolmaması için işaret koydu. Düşünmedi ki o çekip gittikten sonra bu kabri açacak ve ölülerini köpeklere atacağız!"* Yezid Bizans Kralının bu sözünü duyunca, ona cevaben şöyle dedi:

"Bu adamdan daha ahmak birini görmedim. Bilmiyor mu ki, o bizim ölümüze böyle bir şey yaparsa, topraklarımızda bulunan bütün Hıristiyan mezarlarını ve kiliselerini yerle bir ederiz!"

787 el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I, 154.
788 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 485; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 59.
789 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 485; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 59.

Yezid'in bu tutumu üzerine Bizans Kralı, Ebû Eyyub'un mezarını yıkmak şöyle dursun, ziyaret edilen ve kutsanan bir mekân hâline getirdi.[790]

Ebû Eyyub'un vefatından sonra İstanbul Hıristiyanları onun muhterem bir zat olduğunu öğrenince, kabrini ihtiyaç olduğunda tamir ettiriyor, ziyaret ediyor, kıtlık zamanında da mezarının yanında yağmur duası yapıyorlardı.[791]

İstanbul, yâni o zamanki ismiyle Kostantiniyye daha birçok defa Müslümanlarca kuşatıldı ve neticede bu güzel şehrin fethi Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet'e nasip oldu.

Muaviye'nin Oğlu Yezid'i Veliaht Tayin Etmesi

Hicrî 50. senede, Muaviye Şâm'da yaşayan Müslümanları, kendinden sonra halife olmak üzere, oğlu Yezid'e biat ettirdi.[792]

Yezid'in veliaht tayin edildiği sene konusunda, tarihçiler değişik rivayetler vermektedirler. Suyûtî, bu olayı hicri 50. senede gösterirken, Taberî[793] ve İbnu'l- Esir[794] hicri 56., Mes'ûdî[795] ise 59. sene hadiseleri arasında zikretmektedir.

Bu tarihlerden hangisi doğru olursa olsun, netice değişmez. Önemli olan, Muaviye'nin bu tasarrufunun Müslümanların tarihinde derin ve aradan asırlar geçmiş olmasına rağmen hâlâ kapanmamış bir yarayı açmış olmasıdır.

Târihçi Mes'ûdî[796] olayı şöyle anlatır:

790 Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvinî, *Asârü'l-Bilâd wa Ahbârü'l-'İbâd*, Beyrut, tarihsiz, s. 606.
791 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 485.
792 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 22; Suyûtî, *Târîh*, s.196.
793 *Târîh*, V, 301.
794 el-*Kâmil*, III, 503.
795 *Murûc*, V, 69.
796 Bk: *Murûc*, V, 69-71.

"Hicrî 59. senede, aralarında Ensâr'ınkinin de bulunduğu birkaç heyet Muaviye'yi görmeye geldi. Muaviye, bu heyetlerin birindeki Dahhâk b. Kays'a şöyle dedi:

Yarın sabah Müslümanları toplayıp onlara bir konuşma yapacağım. Ben sözümü bitirdikten sonra sen söz al ve Yezid hakkında güzel şeyler söyle ki, bu zaten senin yapman gereken bir vecibedir! Daha sonra da orada bulunanları Yezid'e biat etmeye davet et! Bana gelince, ben, Abdurrahman b. Es-Sakafî, Abdullah b. İdât ve Sevr b. Mu'in'e seni hemen tasdik etmeleri ve senin diyeceğin gibi Yezid'e biat etmelerini emrettim.

Ertesi gün Muaviye makamına oturdu ve oğlu Yezid'in meziyetlerini sayarak, bu güzel (!) meziyetlerinden dolayı onu veliaht yapmak istediğini söyledi.

Muaviye'nin konuşmasından sonra Dahhâk b. Kays söz alarak Muaviye'nin haklı olduğunu söyledi ve Müslümanları Yezid'e biat etmeleri için teşvik etti. Ahnef b. Kays, Muaviye'nin bu tasarrufuna karşı çıktıysa da, etkili olamadı ve orada bulunanlar Yezid'e biat ettiler. Böylece Müslümanların tarihinde ilk defa bir halife, kendinden sonra oğlunu veliaht tayin etmiş oldu. Muaviye'nin İslâmî şûrâ prensibine aykırı olan bu tasarrufu Müslümanlar arasında öylesine bir fitnenin başlamasına sebebiyet verdi ki, bu konuda binlerce kitap ve alay edici şiirler yazıldı." [797]

Bazı kaynaklara göre ise Muaviye'ye Yezid'i veliahd tayin etme fikrini veren, Muğire b. Şu'be'dir. Bu rivayet de şu şekildedir:

Muaviye, bazı valilerini değiştirme gereği duyunca, Kûfe valisi Muğire b. Şu'be'yi görevinden alıp yerine Said b. As'ı tayin etti. Siyasette en az Muaviye kadar kurnaz olan Muğire, kendisi hakkındaki bu tasarrufu değiştirmek için Şâm'a gitti. Muğire, kendisi hakkında Muaviye'ye hukuki değil, duygusal yaklaşmak için bir çare düşündü:

797 Bu şiirlerden bazıları için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 71.

Muaviye'nin kafasına, oğlu Yezid'in veliahtlığı fikrini sokmak... Nitekim bu planını gerçekleştirmek üzere hemen Yezid'i buldu ve kafasına veliahtlık fikrini soktu. Muğire, Yezid'e şöyle dedi:

"Resûlullah (s.a.s)'in sahabesinin ileri gelenleri öldü; yerlerine oğulları kaldı. Sen ise bu oğulların en faziletli olanısın. Çünkü sen, görüşü en sağlam, Sünnet konusunda en bilgili ve siyaseti en iyi bilensin. Onun için halife olan babanın seni veliahd olarak tayin etmesine hiç bir mani yoktur!"

Muğire, bu sözlerinin doğru olmadığını biliyor, fakat çıkarı için Yezid'i kandırmaya çalışıyordu. Bu yaptıkları İslâm'a ve dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.s)'in sünnetine de aykırıydı. Ama bir dava yozlaşmaya görsün...

Muğire'nin söylediklerini hayretle karşılayan Yezid, Muğire'ye;

"Peki, bunun olacağına inanıyor musun?" diye sorunca, Muğire:

"Evet!" dedi.

Muğire'den bu telkini alan Yezid, babası Muaviye'nin yanına girerek Muğire'nin dediklerini ona anlattı. Bunun üzerine Muaviye, Muğire'yi çağırtarak ona Yezid'e anlattıklarını sordu. Muğire şöyle dedi:

"Ey Müminlerin Emîri! Osman'dan sonra meydana gelen ihtilaf ve kanlı olayları gördüm. Yezid sana halef (yâni senden sonra halife) olabilir. Sen onu veliaht tayin et ki, senin başına bir şey gelecek olursa, o senin yerine halife olarak fitnenin çıkmasına ve boş yere kan dökülmesine mani olsun!"

Muaviye,

"Peki, bu dediklerini kime kabul ettirebiliriz?" diye sorunca, Muğire şöyle devam etti:

"Kûfe bölgesini ben hallederim; Ziyâd da Basra'yı... Bu iki bölge kabul edince de, hiç kimse muhalefet edemez!"

Muğire'nin bu sözlerine karşılık Muaviye şöyle dedi:

"Hadi sen Kûfe'deki valilik makamına geri dön ve güvendiğin kimselere meseleyi anlat, bakalım netice ne olacak?"

Bu şekilde, Müslümanların başını belâya sokma pahasına, Muaviye'yi kandırıp valiliğini garanti eden Muğire de Kûfe'ye geri döndü. [798]

Muğire, oldukça kurnaz ve siyasi bir adamdı. Kaynaklar onun bu vasfını anlatınca şöyle bir örnek verirler: Şayet bir şehrin sekiz çıkış kapısı olsa ve bu kapıların hiç birinden bir hile yapılmadan çıkılamıyor olunsa, Muğire mutlaka bir hilesini bulur ve o kapıdan çıkar! [799]

Veliahtlık hadisesi kısaca bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Kaynakların [800] zikrettiğine göre, Muaviye başlangıçta bu konudaki kamuoyunu düşünerek tereddüt geçirdiyse de; Kûfe, Basra ve ardından da diğer vilayetlerdeki Müslümanları oğlu Yezid'e biat etmeleri için davet ederek sır olan bu niyetini aleniyete döktü. Böylece Yezid resmen veliaht tayin edildi. Bu olayla birlikte İslâm tarihinde -iki buçuk senelik Ömer b. Abdülaziz dönemi hariç- bir daha tedavi edilemeyecek olan saltanat dönemi hastalığı başlamış oldu.

Müslümanların bu hadiseye karşı tepkileri, Muaviye'nin beklediği kadar sert olmadı. Valilerine bu konuda emirler gönderen Muaviye'ye, Medine'de bulunan sahabeden başka hiç kimseden ciddi bir tepki gelmedi. Fitne ve savaştan bıkmış olan halk, kerhen de olsa biat ediyordu. Bunun böyle neticelenmesini, biraz da Muaviye'nin siyasetiyle yorumlamak gerekir. Çünkü Muaviye, Müslümanlara oğlu Yezid'den sözetmeden önce, fitneden ve Müslümanlar arasında vuku bulacak kan dökülmesinden ileri gelen korkusunu ve böyle bir fitneyi önlemek için de bir veliaht seçmeyi öneriyordu ki, Müslümanlardan buna karşı çıkan pek olmuyordu. Müslümanlara önce veliahtlığı kabul ettirdi, ardından da oğlunu...

798 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 503-504.
799 Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, I
800 Taberî, *Târîh*, V, 301 vd.

Muaviye Müslümanları oğlu Yezid'e biat ettirirken, bazen siyâset bazen de başka yöntemler kullanmış, hatta para bile dağıtmıştır. Çünkü Müslümanlar kan dökülmemesi için bir veliahdın seçilmesini istiyorlar, fakat Yezid'i istemiyorlardı. Çünkü ona varıncaya kadar daha layık yüzlerce sahabi vardı.

Muaviye'nin bazı Müslümanları parayla kandırmaya çalışması da, Müslümanların açıkça Yezid'in veliahdlığına karşı olduklarını gösteriyordu.

İbnu'l-Esir'in[801] rivayet ettiği şu hadise doğru ise, oldukça aydınlatıcıdır: Muaviye, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a yüz bin dirhem göndermiş, Abdullah da bunu kabul etmişti. Fakat Abdullah'ın bu parayı kabul etmesinden sonra Muaviye, oğlu Yezid'e biat etmesini teklif edince, Abdullah bu paranın geliş sebebini anladı ve *"Bu adam, (yâni Muaviye) benim dinimi bu kadar ucuz mu zannediyor?"* deyip parayı geri gönderdi.

Muhtemelen Muaviye, böyle parayla biat satın alınmasını Kûfelilerden öğrenmişti.

Nitekim yukarıda gördüğümüz gibi, valilik makamında kalabilme uğruna, bu saltanat hastalığını Müslümanların başına belâ eden Muğire b. Şu'be, Kûfe'ye döndükten sonra halkı Yezid'e biat etmeye çağırdı. Umeyye oğullarına sempati besleyen kimselerden Yezid için biat alınmasını başaran Muğire, bunu Muaviye'ye göstermek için de, bu biatı yapanlardan on kişiye otuzar bin dirhem vererek onları oğlu Mûsâ b. Muğire başkanlığında Muaviye'ye gönderdi.

Adı geçen heyet Şâm'a gidip Muaviye'nin huzurunda Yezid'e olan biatlarını yeniledikten sonra, Muaviye, heyet başkanı olan Mûsâ b. Muğire'nin kulağına eğilerek *"Baban bunların dinini kaça satın aldı?" diye sordu. Mûsâ da "Otuz bine!"* deyince, Muaviye şöyle dedi:

801 el-*Kâmil*, III, 506.

"Desene dinleri onlara ihanet etti!" [802]

Hadiselerin akışına baktığımızda, veliahdlık fikrini ortaya atan Muğire b. Şu'be'nin de bu görüşünde samimi olmadığı ve Muaviye'ye bu teklifte bulunurken, sırf ona olan kızgınlığından dolayı -çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi Muaviye onu Kûfe valiliğinden almak istemişti- böyle hareket ettiğini görüyoruz. [803]

Nitekim Yezid'in veliahtlığını Muaviye'ye kabul ettirip arkadaşlarına döndüğünde onlara şöyle demişti:

"Muaviye'nin ayağını çukura sokarak Muhammed Ümmeti içerisinde öyle bir ayrılık çıkardım ki, ebediyyen birleşemeyecekler!" [804]

İbnu'l-Esîr'in bu rivâyeti doğruysa, bundan daha büyük bir ihânet olamayacağından, artık bu gibilerin ne sahabiliği kalmış, ne de davaları. Nitekim sahabi, Hz. Peygamber (s.a.s)'in izinde gittiği müddetçe sahabidir. Onun ilkelerine ihânet ederse, artık sahabi değildir!

Târihçi Ya'kûbî ise [805] Muğire'nin bu sözünü *"Muaviye'nin ayağını öyle bir çukura soktum ki, oradan ancak kan dökülerek çıkar!"* şeklinde rivayet eder ki, bu da en az diğer rivayet kadar korkunçtur.

Târihçilerin bu şekilde rivayet ettikleri bu hadisenin gerçekliği varsa ve yine tarihçilerin belirttikleri gibi, Muğire bunu sırf Muaviye'den intikam almak maksadıyla ya da çıkarı için yaptıysa, bu korkunç hatayı büyük çapta Muaviye ile paylaşmış demektir.

802 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 504.

803 İnsanlar nefis sahibidirler. Bu nefislerine dokunulduğunda, bazen inançlarına ters düşse bile, sırf intikam hırsıyla yanlışlık yapabilirler. Yukarıda gördüğümüz Muğire olayında olduğu gibi, İkinci Viyana kuşatmasında, Kara Mustafa Paşa'nın Kırım Hanı Giray Han'a hakaret etmesi, savaşın seyrini değiştirmiştir. Giray Han'ın, Polon ordusunun Tuna üzerinden Viyana'ya geçmesine müsaade etmesi, sırf onun Kara Mustafa Paşa'ya, kendisine yaptığı hakaretten dolayı beslediği kinden kaynaklanıyordu.

804 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 504.

805 *Târîh*, II, 220; Suyûtî, *Târîh*, s.205-206.

Kaldı ki, Muğire bunun mürüvvetini de göremedi. Bu saltanat müessesesini Müslümanların başına belâ olarak musallat etmesinin üzerinden daha bir sene geçmeden öldü gitti. O öldü ama onun eseri olan saltanat kaldı. Bu belalı eser, o günden bu güne Müslümanları sömürdü, durdu. Bu kurum dinle o derecede özdeşleşti ki, bu makamı işgal eden sultanların dine aykırı fiillerini anlatmaya başladınız mı, en dindar âlimler bile *"Ecdat aleyhinde konuşulmaz!"* diyerek size saldırmaya başlarlar.

Ne yazık ki âlimlerimiz, bunu yaparken dini ecdada kurban ettiklerinin farkında bile değillerdir. *"Halife-Sultan içki içiyor veya İslam'a aykırı şeyler yapıyorlarsa bunları dile getirmeyeceksin; çünkü onlar ecdattır"* zihniyeti Müslümanları o derece pasifleştirip dini hassasiyetlerden uzaklaştırmıştır ki, düştükleri kuyudan bir türlü çıkamamaktadırlar. Açık dini hükümlere rağmen yöneticilerin kimi suçlarının örtbas edilmesi büyük bir yanlışlıktır.

Yezid'e Biat Alınması ve Tepkiler

Her ne kadar yukarıda belirttiğimiz gibi, Yezid'in veliahdlığını telkin eden Muğire b. Şu'be ise de, bunu kabul edip etmeme ve nihayet tatbikata koyup koymama salahiyeti, halife olan Muaviye'nin elindeydi. Kaldı ki, o da bu işi seve seve yaptı.[806]

Muaviye, bu yeni müessese hakkında başlangıçta -Müslümanların muhtemel bir tepkisinden çekindiği için- tereddüt geçirdiyse de, Kûfe ve Basra'da oğlu Yezid için biat almaya muvaffak olunca; diğer valilerine de bu biatı almaları için emirler gönderdi.

Bu valilerden birisi de Medine'de bulunan Mervân b. Hakem'di. Muaviye ona şu mektubu yazdı:

"Yaşım ilerledi ve gücüm azaldı. Benden sonra Müslümanlar arasında devlet başkanlığı [hilâfet] konusunda ihtilaf çıkmasından

806 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 65, s. 395.

korktuğum için, benden sonra bu görevi üstlenecek kişiyi seçmek istiyorum. Fakat bu konuda seninle istişare etmeden bir şey yapmak istemedim. Bu düşüncemi Müslümanlara ileterek onların cevabını ve tepkisini bana bildir!" [807]

Mervân Medine'deki Peygamber Camisi'nde Muaviye'nin bu fikrini Müslümanlara açıklayınca onların cevabı şu oldu:

"Doğru düşünmüş. Bizler de muvafakat ediyoruz. Bize en iyisini seçmesini ve bu işte kusur edip gecikmemesini istiyoruz!" [808]

Mervân Müslümanların bu cevabını Muaviye'ye yazınca, Muaviye de bu iş için oğlu Yezid'i seçtiğini bildirdi ve Ziyâd b. Ebihi'yi Medine'ye gönderdi.

Yezid'den daha layık birçok insan bulunmasına rağmen Muaviye'nin bu işe oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesine kızan Medine valisi Mervân b. Hakem, Şâm'a gitti ve Muaviye'ye bu davranışının yanlış olduğunu, kendi dengi insanların bulunduğu bir ortamda, bir çocuğun (Yezid'in) Müslümanların başına getirilmesinin doğru olmadığını söyledi. [809] Fakat kurt siyasetçi Muaviye, Mervân'a şöyle deyip onu kandırdı:

"Emîru'l-Mu'minine denk olan, tehlikeler karşısında, onun tek ümidi ve dayanağı sensin! Onun için Yezid'den sonra ikinci veliaht sensin!" [810]

Muaviye'nin bu sözlerine kanan Mervân bir zafer elde etmiş gibi Medine'ye döndü.

Mervân, tekrar Medine'deki Müslümanları toplayarak Muaviye'nin oğlu Yezid'i veliaht seçtiğini ilân etti. Muaviye adına, onun kendisine kardeş yaptığı ve elçi olarak Medine'ye gönderdiği Ziyâd da Yezid'in veliahtlığı haberini tasdik etti. [811]

807 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 506.
808 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 506.
809 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 72.
810 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 72.
811 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 148.

Bunun üzerine ortalık karıştı. Gerçi yukarıda gördüğümüz gibi Medine'deki Müslümanlar -bir kısmı dahi olsa-, Muaviye'nin veliaht tayin etmesini istemişler fakat seçilecek olanın buna layık birisi olmasını beklemişlerdi. Müslümanlar arasında bu işe daha layık birçok sahabi varken, bazı kötü davranışlarıyla tanınan Yezid'in tayin edilmesi halkta şok tesiri yaptı.

Bu beklenmedik hadise karşısında Mervân'a karşı gelen Hz. Ebûbekir'in oğlu Abdurrahman şöyle dedi:

"Ey Mervân! Vallahi sen de, Muaviye de yalan söylüyorsunuz. Çünkü siz, Muhammed ümmetinin iyiliği için bunu yapmıyor; bu müesseseyi Bizanslaştırmak istiyorsunuz. Zira ne zaman onların kralı ölse, yerine oğlunu getirirler!" [812]

Abdurrahman b. Ebi Bekr'in bu sözlerine kızan Mervân, onu gösterip orada hazır bulunanlara şöyle dedi:

"Bu, Allah'ın, onun hakkında, anne ve babasına 'Öf size!' [813] *ayetini indirdiği kimsedir!"* [814]

Onun bu sözlerine karşı Hz. Aişe, yâni Abdurrahman'ın kız kardeşi şöyle dedi:

"Yalan söylüyorsun; o ayet falanca hakkında inmiştir! Ben şahâdet ederim ki Allah, Peygamberinin dilinden senin babanı lanetlemiştir!" [815]

Medine'de bulunan Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr de aynı şekilde Yezid'e biat etmeyi reddettiler.

Muaviye, kendisi ve oğlu Yezid için onca mücâdele veren Mervân'a verdiği sözü tutmadığı gibi, ortalık biraz yatıştıktan sonra onu Medine valiliğinden azledip yerine Velid b. 'Utbe b. Ebi Sufyân'ı tayin etti. [816]

812 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III,506; Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 148.
813 K.K. Ahkâf Sûresi, 17.
814 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 148.
815 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 148.
816 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 73.

Muaviye Yezid'e Biat Almak İçin Medine'ye Gidiyor

Oğlu Yezid'in veliahtlığı için bu zevattan dolaylı olarak biat alamayınca, Muaviye bin atlıyla[817] Mekke'ye hareket etti.

Muaviye, Mekke'ye varıp tavafını yaptıktan sonra, orada bulunan İbn Ömer'le, yâni Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'la görüşüp ona itaat etmesini ve fesat çıkarmamasını söyledi. Onun bu tehditkâr sözlerine İbn Ömer şu cevabı verdi:

"Senden önce öyle halifeler vardı ki, oğulları senin oğlundan daha iyiydi. Fakat onlar, senin oğlun için istediğini kendi oğulları için istemediler! Bilâkis Müslümanlar için en hayırlı olanlarını seçtiler! Sen beni, Müslümanlar arasında *"bölücülük"* yapmamam hususunda uyarıyorsun. Zaten benim böyle bir şeye niyetim yok! Ben Müslümanlardan bir ferdim sadece... Müslümanlar bir konuda icmâ eder, anlaşırlarsa, ben de onlardan olurum!"[818]

Mervân vasıtasıyla Yezid'e biat etmeyenler, bu iş için Medine'ye gelen Muaviye'yi de iyi karşılamadılar. Bunun üzerine Muaviye hepsini zorla huzuruna getirterek onlardan Yezid için biat istedi.

Biat etmeyenler adına konuşan Abdullah b. Zübeyr, Muaviye'ye şöyle dedi:

"Sana, üç şıktan birini seçmeni teklif ediyoruz:

1. Resûlullah (s.a.s)'in yaptığı gibi bu meseleyi çözmek,
2. Ebûbekir gibi hareket etmek,
3. Yahut Ömer gibi davranmak!"

Bunun üzerine Muaviye:

"Onlar ne yaptılar?" diye sorunca, İbn Zübeyr:

"Resûlullah (s.a.s) vefat etti ve hiç kimseyi seçmedi; Müslümanlar da Ebûbekir'i seçtiler!" dedi. Muaviye şöyle cevap verdi:

"Aranızda Ebûbekir gibi olanı yok ve ben fitneden korkuyorum!"

817 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 508; Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s.148.
818 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 149.

Onlar:

"Doğru söyledin; o hâlde Ebûbekir gibi hareket et! O Kureyş'ten öyle birini seçti ki, hem dengi yoktu hem de bu seçtiği kişi ailesinden biri değildi! İstersen de Ömer gibi yap! O bu işi altı kişilik bir şûrâya havale etti ki, aralarında ne oğlu[819] ne de ailesinden birisi vardı!"

Bu tekliflere karşı Muaviye:

"Başka bir diyeceğiniz var mı?" diye sorup *"hayır!"* cevabını alınca, şöyle devam etti:

"Allah'a yemin ederim ki, bu konuda bana karşı hanginiz bir söz söyleyecek olursa, size verilecek cevaptan önce kılıçlar kellelerinizi uçuracak!"[820]

Daha sonra biat etmeyen bu zevattan her birinin başına, ellerinde kılıçları bulunan ikişer kişi koyarak aykırı bir hareketlerini gördükleri takdirde hemen boyunlarını vurmalarını emretti. Muaviye daha sonra caminin minberine çıkarak şöyle dedi:

"İbn Ömer'in, İbn Ebi Bekr'in ve İbn Zübeyr'in biat etmediklerini söyleyenler var. Biliniz ki, onlar da biat ettiler!"[821]

Hâlbuki Muaviye Şâm'a döndükten sonra, konu hakkında kendilerine soru yöneltilen bu sahabiler, hiç bir zaman biat etmediklerini söylüyorlardı.[822]

Suyûtî'de[823] nakledilen bir rivayet, meselenin boyutlarının nerelere kadar vardığına acı bir delildir. Suyûtî şöyle naklediyor:

819 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 151. Bu Şûrâ'ya yedinci kişi olarak Hz. Ömer'in oğlu Abdullah da dahil olmasına rağmen, onun adaylığı, babası Hz. Ömer tarafından yasaklanmış olup, âdetâ gözlemci pozisyonuna sahipti.

820 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 510.

821 Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 149.

822 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 511; Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 150.

823 *Târîhu'l-Hulefâ*, s.201.

"Ensâr'ın ileri gelenlerinden Ebû Katade, Muaviye'yi karşılamaya gitmemişti. Sonra Medine'de karşılaştıklarında Muaviye ona sordu:

"Ensâr'ın dışında herkes beni karşıladı; siz neden gelmediniz?"

Ebû Katade *"Bineklerimiz yoktu!"* diye cevap verdi. Muaviye tekrar sordu:

"Nerede o güzel develeriniz?"

Muaviye'nin bu sorusuna da Ebû Katade şu cevabı verdi:

"Onları, Bedir günü seni ve babanı (öldürmek için) aradığımızda yitirdik!"

Bu hadiselerden sonra Muaviye, Şâm'a geri döndü.

Muaviye'nin bundan sonraki seneleri Hâricîlerle olan savaşlarla geçti.

Devletin merkezinde bu siyasi olaylar cereyan ediyorken, gerek Batı Türkistan ve Anadolu'da, gerekse Afrika'da cihad devam ediyordu.

Hicrî 60. senede vefat eden Muaviye'nin, Hz. Peygamber (s.a.s)'e vahiy kâtipliği yaptığı rivayet edilmesine rağmen böyle davranmış olması dikkat çekicidir.

Târihçilerin, *"siyasette dehâ"* diye tanımladıkları Muaviye, yirmi sene kadar hilâfet makamında bulundu ki, yine İslâm tarihçileri bu döneme *"saltanat döneminin başlangıcı"* demekte ve bunu da *"Benden sonra hilâfet otuz senedir; ondan sonra saltanat olacak"* meâlindeki hadis-i şerife dayandırmaktadırlar.

Muaviye'nin Günlük Programı ve Bazı Özellikleri

Muaviye, devleti yönetirken yoğun mesai harcar, günde beş defa toplantı yapardı.

Târihçi Mes'ûdî[824], Muaviye'nin günlük faaliyetini şöyle anlatır:

824 Bk: *Murûc*, V, 74.

"Bu toplantıların birincisi sabah namazından sonra olurdu. Önce görevlendirdiği bir âlimi çağırtır, ondan kıssalar dinlerdi. Belki buna tarih sohbeti de denebilir. Sonra kendisine Kur'an getirilir; bundan da bir bölüm okuduktan sonra evine çekilirdi. Evinde bir müddet kaldıktan sonra dört rekât namaz kılar, namazı müteakip kabul salonuna, yâni toplantılarını yaptığı bölüme geçerdi. Önce en yakınları huzura girerlerdi. Muaviye onlara bir şeyler anlatır, sonra da onları dinlerdi. Müteakiben vezirleri huzura kabul edilirdi. Akşama kadar onunla görüşebilen vezirler, o günkü ihtiyaçlarını söyler, bilahare de kahvaltısı getirilirdi. Kahvaltıdan sonra evine, istirahata çekilirdi. Bu istirahattan sonra dışarı çıkıp camiye gider; orada kendisi için hazırlanmış olan kürsüye kurulup sırtını *Maksûra*'ye dayar ve halkın dertlerini dinlerdi. Halkla görüşmesi bittikten sonra da oradan ayrılıp divanı üzerine oturur, devletin ileri gelenleri huzura girer, hâl-hatırını sorarlardı. Muaviye bu yeni gelenlere de, halkı gözetmelerini ve ihtiyaçlarını gidermelerini emrederdi. Bunları da dinledikten sonra yemeği getirilirdi. Muaviye bir taraftan yemeğini yerken, diğer taraftan sekreterinin okuduklarını dinler, gerektiğinde ona bir şeyler dikte ettirirdi. Bu arada oraya gelenlere yediği yemekten ikrâm ederdi. Sonra evine çekilir, öğlen ezanına kadar evinde kalırdı. Ezan okununca camiye gider, orada namazını kılar, tekrar eve dönerdi. Bu sırada kendisine en yakın olan kimseleri kabul eder, onlara da ikramlarda bulunurdu. Burada yapılan ikramlar, yaz ve kış ikramları diye ayrılırdı. Daha sonra vezirler gelip ikindi ezanına kadar devletin işlerini görüşürlerdi. İkindi namazından sonra evine çekilir ve bir müddet için hiç kimseyi kabul etmezdi. Akşam ezanına doğru akşam yemeği getirilirdi. Akşam namazını da camide kıldıktan sonra tekrar evine çekilirdi. Yatsı namazına kadar yanına hiç kimseyi kabul etmezdi. Yatsı namazını da camide kıldıktan sonra gecenin ilk saatlerinde tekrar vezirleriyle bir araya gelir, devletin işlerini görüşürdü. Muaviye, gecenin üçte birini Arapların ve diğer kavimlerin tarihlerini, siyasetlerini,

savaşlarını, devlet şekillerini, kısaca geçmiş tarihe ait ne varsa dinleyip öğrenirdi. Daha sonra hanımları yaptıkları helvaları, hazırladıkları meyveleri getirip takdim ederlerdi. Sonra gidip gecenin 1/3'ünde yatardı. Uyandığında ise değişik milletlere ve devletlere ait oluşturduğu arşivi inceler, onlar hakkında bilgi almaya çalışırdı. Her gece mutlaka birkaç sahife tarih dinler, sonra sabah namazına gidip yeni bir güne başlardı." [825]

Rivayete göre Muaviye ölmek üzereyken şöyle demiştir:

"Keşke ben Kureyş'in Zi Tuvâ'da yaşayan sıradan bir adamı olsaydım da bu saltanatla hiç alakam olmasaydı!" [826]

Muaviye Hilâfetinin Değerlendirilmesi

Yukarıda gördüğümüz gibi, Muaviye ile beraber İslâmî tebliğin halifeler dönemi sona ermiş, saltanat dönemi başlamıştır.

Diğer bazı hususlar yanında Muaviye en çok şu dört konuda sert şekilde eleştirilmiştir:

1- Bu eleştirilerin başında, Muaviye'nin Hz. Ali'ye biat etmeyip hilâfeti kendi uhdesine almak için silahla karşı çıkmasıdır. Böyle bir hareketin ne kadar Müslüman'ın ölümüne sebebiyet verdiğini, *"İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi"* bölümünde ayrıca incelediğimiz için burada tekrar etmiyoruz.

2- İkinci husus, yukarıda anlattığımız gibi Ziyâd b. Ubeyd'i, Hz. Peygamber (s.a.s)'in hadis-i şerifine rağmen kendisine kardeş yapması, yâni istilhak etmesi.

3- Muaviye'ye yapılan üçüncü eleştiri; onun sahabi Hucr b. Adî'yi arkadaşlarıyla birlikte öldürmesidir.

825 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 76-78.
826 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 59, s.223.

Hucr b. Adî, hem takvası hem de İslâm'a tavizsiz hizmetiyle bilinen cesur bir sahabiydi. Onun örnek hayatı, sadece yaşamış olduğu Kûfe'de değil, İslâm dünyasının her tarafında duyulmuştu.

Muaviye iktidara geldikten sonra kötü bir sünnet ihdas etmiş, cuma hutbelerinde Hz. Ali'yi kötülemeleri için valilerine emirnâmeler göndermişti. Bu emirler üzerine valiler cuma hutbelerini okurken Hz. Ali'yi kötüleyici cümleler de sarf ediyorlardı. Muaviye'nin bu tutumu Müslümanların zoruna gitmesine rağmen, devletten çekindikleri için hiç kimse sesini çıkartamıyordu. Devlet o denli bir terör havası estiriyordu ki, Müslümanlar hayatını İslâm'a vermiş olan Hz. Ali'ye karşı yapılan bu hareketin eleştirisini bile yapamıyorlardı.

İşte bu konuda Hucr b. Adî bir istisnâdır.

Muaviye Hz. Ali'ye sebbedilmesini valilerine emrettiği sırada, Muğire b. Şu'be onun Kûfe valisiydi. Aldığı emir üzerine o da cuma hutbelerinde Hz. Ali'yi kötülüyor fakat Hucr ona karşı çıkıyor, Hz. Ali'yi savunuyordu.[827] Hucr bu konuda o kadar ileri gidiyordu ki, Muğire'nin adamları ona bu kadar pervasızca konuşma fırsatı verdiği için Muğire'yi eleştiriyor, onu ikaz ediyorlardı. O ise yaşının ilerlediğini, yakında öleceğini ve kendi yerine gelecek olanın da Hucr'u öldüreceğini söylüyordu.[828] Bunu söylerken de Muaviye'nin dünya saadeti için böyle bir suç işlemek istemediğini de ilave ediyordu.[829] Hatta bir gün Muğire, cuma hutbesini okumak üzere minbere çıktığında Hz. Ali'ye kötü sözler söyleyeceğini anlayan Hucr ona mani olarak minberden indirmişti. Bunun üzerine minberden inen Muğire, vilayet konağına gittikten sonra Hucr'a bir miktar para göndermişti.[830]

Fakat hicri 51. senede Muğire ölüp yerine Ziyâd vali olarak tayin edilince, işler değişti.

827 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 472.
828 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 473.
829 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 473.
830 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s.223.

Kûfe'ye gelen Ziyâd, Muaviye'nin devleti adına o denli terör estirdi ki, Müslümanlar sanki Nemrut'un askerleriyle karşı karşıya gelmişlerdi. Hz. Ali'yi sevenlere işkence yapılıyor, hapsediliyor, öldürülüyorlardı. [831]

Tabii ki bütün bunlar İslâm adına ve fakat devlet için yapılıyordu. Değilse, Hz. Ali'yi sevenlere işkence yapmanın İslâmî tebliğle ne alâkası vardı?

İşte Hucr b. Adî de, Hz. Ali'yi sevdiğinden ve ona küfredilmesine karşı çıktığından işkence gören ve nihayet öldürülen muttaki bir sahabiydi.

Hucr b. Adî, cuma hutbesinde Hz. Ali'ye söven Kûfe valisi Ziyâd'a karşı da aynı tavrı takınınca; Ziyâd onu on üç arkadaşıyla beraber zincirlere vurup Şâm'a, Muaviye'ye gönderdi. [832]

Muaviye, bunlardan altı kişiyi affedip gerisinin Hucr'la beraber kafalarını kestirdi. Oysaki Hz. Hasan savaşmak üzere Muaviye üzerine gittiğinde, Hucr b. Adî, Hz. Hasan'la konuşmuş ve Muaviye ile savaşmaması konusunda onu ikna etmişti. [833]

Hucr, takvasıyla o kadar tanınmıştı ki, Hz. Aişe validemiz bile onun Ziyâd tarafından prangaya vurularak Muaviye'ye gönderildiğini duyunca, ona bir şey yapılmaması hususunda Muaviye'ye bir elçi göndermiş; fakat bu elçi Şâm'a ulaşmadan Muaviye Hucr'u öldürtmüştü. [834] Başka bir rivayete göre de, Muaviye, Hucr ve arkadaşlarını affedecekmiş ama Ziyâd'ın mektubu buna mani olmuş. Çünkü Ziyâd, Muaviye'ye yazdığı mektupta, Hucr ve arkadaşlarının fitne çıkarmaya çalıştıklarını ve bu işin elebaşları olduklarını yazmıştı. [835]

831 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 461 vd.
832 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 223.
833 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 220.
834 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 186.
835 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s.224.

Hucr öldürüldükten sonra Kûfeliler Medine'de Hz. Hüseyin'in yanına gidip olanları anlattılar ve Muaviye'ye karşı çıkmasını imâ ettiler. Fakat Hz. Hüseyin onlara yüz vermedi ve savaşmak istemediğini söyledi. O sırada Medine Valisi bulunan Mervan b. Hakem durumu Muaviye'ye bildirerek ne yapması gerektiğini sordu. Muaviye de, Hüseyin'in kendisine biat ettiğini, ondan zarar gelmeyeceğini, dolayısıyla kendisine iyi muamele yapmasını emretti. [836]

Ziyâd'ın Hucr ve arkadaşlarını bu şekilde prangaya vurdurup Muaviye'ye göndermesinin bir tek izahı vardır: Muaviye'ye daha çok yaranma, ondan daha fazla menfaatler koparmak. Nitekim bunu yapan, kısa bir müddet sonra beklediği ikbale kavuştu; Muaviye tarafından kendisine Horasan ve Kûfe valiliklerine ilaveten Sicistan valiliği de verildi. [837] Artık Ziyâd bir eyalet valisi durumuna gelmişti.

Şu rivayet ne kadar manidardır:

Bir gün Sa'saa, Muaviye'nin yanında otururken Hz. Ali'nin mektubu geldi. İleri gelen birçok kimsenin bulunduğu o mecliste, Muaviye, Hz. Ali'ye karşı haklılığını (!) şöyle savunuyordu:

"Yer Allah'ındır; ben de Allah'ın halifesiyim. Dolayısıyla ben Allah'ın malından ne alırsam, artık o mal benimdir. O maldan ne terk edersem o da bana caizdir!" [838] Artık Muaviye'den sonra gelen sultanlardan bir kaçı müstesna, bütün sultanlar devlete kendi malları gibi bakacak, başkalarının o devletin makamlarına gelmesine müsaade etmeyeceklerdir. Tıpkı günümüz Müslüman devletlerini egemenliklerine almış olan mütegallibenin yaptığı gibi...

Târihçi Ebû'l-Fidâ, Muaviye'nin bu tutumundan dolayı İmâm Şâfi'î'nin, dört sahabenin şahadetlerini, yâni rivayetlerini kabul etmediğini belirtmesine [839] rağmen biz, İmâm Şâfi'î'nin ezanı dinleme

836 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 224-225.
837 İbn Taktaka, *el-Fahrî*, s.111.
838 Mes'ûdî, *Murûc*, III, 52.
839 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 186.

adâbı konusunda Muaviye'den rivâyetler naklettiğini tesbit ettik.[840] Bu dört sahabi, Muaviye, Amr b. As, Muğire ve Ziyâd'dır. Yukarıdaki bölümlerde kaydedildiği gibi, bu dört sahabi de Hz. Ali'ye muhalefet etmiştir.

Peki, Hucr ve arkadaşlarının ölümle cezalandırılmalarına neden olan suçları neydi? Cevap: Hz. Ali'yi sevmek...

Herkesin gözü önünde hatalarını yüzüne bağıran bedevi kadına karşı hatasını kabul eden Hz. Ömer'in İslâm anlayışından, Hz. Ali gibi bir sahabiyi seviyorlar diye 'keyfe mâ yeşâ/canının istediği gibi' kelle uçurmaya cevaz veren bir din anlayışına nasıl gelinmişti? Hz. Ali'yi sevmenin suç olduğu ve ölümle tecziyesi hangi ayetten, hangi hadisten çıkarılmıştı? Hem de işkence yapa yapa... Cevabı çok basitti: İslam devleti şahsi krallığa dönüştürülmüş ve idaredeki şûrâ prensibi tümüyle terk edilmişti.

4- Muaviye'nin en çok tenkid edilen hareketi ise yukarıda açıklamasını yaptığımız şekilde *"veliahtlık"* müessesesini getirmesi ve çok değerli âlim ve müctehid sahabiler dururken, oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesiydi.

Saltanat, iktidarları tehlikeli durumlara getirdiği içindir ki, Muaviye, ilk defa camilerde *"maksura"* denen 'sultan mahalli'ni tesis eden yöneticidir.[841] Hâricîlerden Burek b. Abdillah, Sıffin olayından sonra Muaviye'yi *"kâfir oldu"* gerekçesiyle öldürmek istemiş; fakat suikastında başarılı olamamıştı. Muaviye, bu gibi suikastlardan korunmak için camilerde sadece Sultan'ın namaz kıldığı bir yer yaptırmıştır ki, bu gelenek daha sonraki saltanat dönemlerinde de devam etmiştir.

840 Bk: İmâm Şâfi'î, *el-Umm*, I, 180.

841 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 215; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 186.

Bazı tarihçiler[842] posta teşkilâtının Müslümanlar arasında ilk defa Muaviye tarafından tesis edildiğini yazıyorlarsa da, bu müessese daha önce Hz. Ömer (r.a)'ın hilâfeti zamanında kurulmuştur.

5- Tenkit edilen bu hususiyetlerine rağmen, Muaviye'nin iktidarı eline geçirdikten sonra reayaya iyi davrandığını, Hz. Ali taraftarlarına bile bazen hoşgörü ile yaklaştığını görüyoruz. Diyebiliriz ki Muaviye, saltanatına halel getirmemek şartıyla, kendisine yapılan bütün tenkitlere tahammül ediyor, bazı sultanların yaptıkları gibi tenkit edenleri cezalandırmak yerine onları mükâfatlandırmayı tercih ediyordu.[843] Tek şartı saltanatının tehlike altına girmemesiydi.

Yezid b. Muaviye Dönemi

Hicrî 60. senenin Receb ayında, on dokuz senelik bir hilâfetten sonra Muaviye Şâm'da öldü ve veliaht olan oğlu Yezid'e biat edildi.

Yezid, veliahtlık müessesesi ile İslâm Devleti'nin başına halife unvanıyla getirilen ilk sultandır.[844] Biz kabul etmezsek bile sıfatı *"halife"* idi ve etrafındakiler kendisine *"Emiru'l-mü'minin"* diyorlardı.

Gerek İslâm tarihinin geçmiş dönemlerinde, gerekse bugün Müslümanların düşüncelerini meşgul eden saltanat kavramı üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Bilindiği gibi, Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlara işlerini, idarelerini, siyasetlerini, savaşlarını, ticaretlerini, birbirleriyle istişare ederek yapmalarını emretmektedir.[845] İslâm'da istişare o kadar önemlidir ki, Kur'an-ı Kerim'in sûrelerinden birinin adı *"Şûrâ"*dır.

842 Meselâ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 186.
843 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 79-80.
844 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 65, s. 395.
845 K.K. Şûrâ Sûresi, 38.

Dolayısıyla İslâm devlet idaresinde, yâni Müslümanların hem dinî hem siyasî lideri olan devlet başkanının seçiminde de şûra esas alınmalıdır. Bütün Müslümanları ilgilendiren bir konuda, bir tek şahsın üstelik keyfi olarak -diğer Müslümanların da görüşünü almadan- herhangi bir konuda karar vermesi düşünülemez.

Gerçi Hz. Ebûbekir (r.a), ölmeden önce Hz. Ömer'i halife tayin etmişti. Ancak Hz. Ömer akrabası olmadığı gibi, bu işe de en layık olanı idi. Kaldı ki, Hz. Ebûbekir'in bazı davranışları onun bu konuda istişarelerde bulunduğunu dahi gösteriyor. Şayet o, Hz. Ömer'in yerine kendi oğlu Abdurrahman'ı seçmiş olsaydı, o zaman o da eleştirilebilirdi. Ama o, ailesini değil, İslâm'ın geleceğini düşündü ve gelecek için Hz. Ömer'i seçti.

Hilâfet müessesesine ondan çok daha layık olanları varken, üstelik müctehid sahabiler de yaşıyorken, Yezid'in İslâm Devleti'nin başına cebren getirilmesi, İslâm tarihinde hiçbir zaman kapanmayan bir yaranın açılmasına sebebiyet vermiştir. Yezid'in veliaht tayin edilerek Müslümanlar arasında saltanatın tesis edilmesi, şûrâyı ve şûrâ düşüncesini katletmiştir. Maalesef İslâm'ın bu asli müessesesi devlet idaresinde kullanılamaz oldu. Kullanıldı ise de, sultanın siyasetine kılıf hazırlamak için istismar edilerek kullanıldı.

Hasanu'l-Basrî şöyle der: *"İki kişi Müslümanların içine fesat soktu: Sıffin olayında, Kur'an sahifelerinin kaldırılmasını ve bu işin hakemlerle çözülmesini Muaviye'ye empoze eden Amr b. As ve Yezid'in veliaht yapılmasını Muaviye'ye telkin eden Muğire b. Şu'be!"* [846]

Hz. Hüseyin'in Çıkışı ve Kerbela Olayı (Hicrî 61. Sene)

Medine'de bulunan birkaç sahabiden başka Müslümanlar kerhen de olsa Şâm'ın yeni halifesi olan Sultan Yezid'e biat ettiler.

846 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 205.

Hz. Hüseyin Yezid'e biat etmeyen sahabilerdendi. Onunla beraber biat etmeyenler, Yezid'in bu işe layık olmadığını söylüyorlardı. Ne var ki, onlar biat etmedikleri gibi, bu konuda bir karşı eyleme de girişmediler. Ayrıca Mekke'de bulunan Abdullah b. Zübeyr de Yezid'e biat etmemiş, fakat henüz bir eyleme de girişmemişti.

Hz. Hüseyin'in tavrı ise başka oldu. Yezid'e biat edildiği sırada Medine'de olan Hz. Hüseyin, Yezid'e biat etmeye zorlanmamak için Medine'yi terk edip Mekke'ye gitti.[847] O, diğer sahabi çocukları gibi pasif direnme yerine biat etmeyişini eyleme dönüştürdü ve öteden beri kendisini Kûfe'ye halife olarak davet eden, ona bu yollu *"kışkırtıcı/duygusal"* ve her türlü yardımı yapacaklarına dair vaadler dolu mektuplar[848] gönderen Kûfelilere kanarak Irak'a hareket etti. Kûfeliler bu davetlerini yaparlarken Yezid'i tanımadıklarını, Hz. Hüseyin'e halife olarak biat etmek istediklerini yazıyorlardı.

Maalesef Hz. Hüseyin Kûfelilerin bu mektup ve vaadlerine kanarak onlara cevabî bir mektup yazdı ve davetlerine icabet etmeden önce, amcası oğlu Muslim b. Akîl'i göndererek durumu tahkik ettireceğini ve ondan alacağı cevaba göre hareket edeceğini bildirdi.[849] Muslim b. Akil'e şöyle dedi: Git, o Kûfelilerle görüş bakalım, samimi midirler, değil midirler; samimilerse gidip onlarla buluşacağım![850]

Meselenin bir de psikolojik yönü vardır. Aynı olay karşısında, aynı imanı paylaşan insanların ortaya koydukları reaksiyon değişik olabiliyor. Kimi insan, karşılaştığı bir haksızlığa karşı çıktığı halde, diğer bazı insanlar daha mülayim ve pasif davranabiliyor.

Muhtemelen bu psikolojik hadiseden dolayıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.s), Müslümanların bir *münker* karşısında takınmaları gere-

847 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 127-128.
848 Mektupların içeriği için bk. Taberî, *Târîh*, V, 352.
849 Taberî, *Târîh*, V, 353.
850 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 128.

ken tavrı, üç alternatif şeklinde göstermişti. Resûlullah (s.a.s) şöyle buyuruyor:

"Sizden birisi bir münkeri (yâni Allah'ın istemediği bir şeyi) gördüğünde, onu eliyle değiştirsin (yâni eylem yaparak İslâm dışı hareketlere mani olsun); bunu yapamazsa diliyle (bugün için aynı zamanda yazıyla ve her türlü iletişim vasıtasıyla) mani olsun; bunu da yapamazsa, içinden bu münkere ve onu yapanlara karşı buğzetsin ki, bu da imanın en zayıfıdır!"

Muhtemelen Hz. Hüseyin, dedesi Resûlullah (s.a.s)'in bu emrinin birinci alternatifini seçerek Yezid'in münkerlerine karşı koymak istedi.

Muslim b. Akîl, Kûfe'ye gizli bir şekilde gittiği hâlde, kısa zamanda gelişi duyuldu ve sayıları 12 bin ile 15 bin arasında değişen Kûfeliler ona gelip Hz. Hüseyin için biat ettiler. Etrafında bu kadar adamın toplandığını gören Muslim, hemen Hz. Hüseyin'e haber göndererek Kûfe'ye gelmesini istedi. [851]

Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas gibi sahabiler, Hz. Hüseyin'e Kûfelilerin sözüne kanarak gitmemesini tavsiye ettiler. Özellikle Abdullah b. Abbas onu ikaz ederek şöyle dedi:

"Sevgili yeğenim! Senin Irak'a gitmek istediğini duydum. Oysaki ben, orada ihânet edenlerin bulunduğunu biliyorum. Onlar sadece seni savaşa çağırıyorlar. Bu konuda acele etme! Şayet sen o zalimle (Yezid'le) savaşmak istiyor, Mekke hayatı da sana ağır geliyorsa, o zaman Yemen'e git. Orada hem seni sevenleri hem de sana müttefik olacakları bulursun. Oradan adamlarını Irak'a gönder ve Kûfelilere, Yezid'in valilerini geri göndermelerini söylesinler. Şayet böyle yapar, Yezid'in valilerini geri gönderirlerse, o zaman sen de onlara güvenip gidebilirsin! Ama onların ihaneti beni endişelendiriyor. Şayet böyle davranmazlarsa, Allah senin hakkında bir hüküm verinceye kadar

851 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 128-129.

Yemen'de güvenlik içerisinde hayatını idame ettirmeye bak! En azından orada sığınılacak yerler bulursun!" [852]

Hz. Hüseyin İbn Abbas'a şu cevabı verdi:

"Ey amcaoğlum! Ben senin ne kadar samimi ve benim için endişeler içerisinde olduğunu biliyorum. Fakat Muslim b. Akîl bana onların bağlılığını ve beni savunacaklarını bildirdi." [853]

İbn Abbas ona şöyle dedi:

"Onlar benim çok iyi tanıdığım tiplerdir! Baban ve ağabeyin onları gördüler. Yarın onlar yeni emîrlerini gördüler mi, onun emrine girer, seninle savaşırlar! Sen hareket eder etmez, İbn Ziyâd onları senin aleyhine çevirir ve sana mektup yazmış olan bu insanlar seninle savaşırlar! Fakat sen beni dinlemiyor, tavsiyelerimi dikkate almıyorsan, hiç olmazsa kadınları ve çocukları beraber götürme! Doğrusu ben, senin onların gözleri önünde öldürülmenden korkuyorum; tıpkı Hz. Osman'ın, kadınlarının gözleri önünde öldürüldüğü gibi!" [854]

Hz. Hüseyin şöyle cevap verdi:

"Herhangi bir yerde öldürülmeyi, Mekke'de bu şekilde utanç içinde yaşamaya tercih ederim!"

Hz. Hüseyin'i vazgeçiremeyeceğini anlayıp yanından ayrılan İbn Abbas, Abdullah b. Zübeyr'le karşılaştı ve ona *"Gözün aydın! Hüseyin Irak'a gidiyor ve Hicaz'ı sana bırakıyor!"* dedikten sonra şu mısraı [855] okudu:

"Ey Muammer ilinin karlangıcı!
Artık ufuklar senindir; yumurtla ve cıvılda!
Dilediğin yerde öt ve havanı at!" [856]

852 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 129.
853 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 130.
854 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 130.
855 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 130.
856 يا لك من قنبرة بمعمر خلا لك الجوّ فبيضي واصفري و نقّري ما شئت ان تنقري

Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye gideceğini öğrenip sevinen İbn Zübeyr, hemen onun yanına gidip şöyle dedi:

"Ey Hüseyin! Bu adamların zulmüne karşı cihad edememiş olmaktan korkuyorum. Ama benim de senin gibi adamlarım olsaydı, hiç tereddüt etmez onunla savaşmaya giderdim." (Sonra Hz. Hüseyin'in Irak'a gitmekten vazgeçeceğinden korkarak[857]) şöyle devam etti: *"Eğer gitmez, burada kalırsan, benim sana karşı olan itaatimden emin olabilirsin! Çünkü biliyoruz ki sen, Yezid'ten de, babasından da bu işe daha layıksın!"*[858]

Daha sonra Ebû Bekr b. El-Hâris gelip Hz. Hüseyin'e, Iraklıların babasına ve ağabeyine yaptıklarını, Yezid'in kendisinden askerce ve malca daha güçlü olduğunu, şimdi kendisini destekliyor görünenlerin Yezid tarafından para ile satın alınabileceğini hatırlatarak Irak'a gitmekten vazgeçmesini söyledi. Fakat Hz. Hüseyin, ona da sadece teşekkür edip niyetinden vazgeçmedi.[859]

Böylece Hz. Hüseyin hiç kimseyi dinlemedi ve Irak'a gitmekten vazgeçmedi. Bu sahabiler muhtemelen Hz. Hüseyin'in Yezid'in ordusuna nazaran sayıca çok daha az oluşundan dolayı bir netice alamayacağını düşünüyor ve Hz. Hüseyin için endişeleniyorlardı. Şayet onlar Hz. Hüseyin'in hurucunu din için isabetli ve gerekli görselerdi, onların da onun yanında yer almaları gerekirdi. Nitekim kitaplarımızda, Abdullah b. Ömer'in Hz. Hüseyin'e şöyle söylediği rivayet edilir:

"Allah (c.c) Resûlullah (s.a.s)'e, dünya ile ahiretten birisini tercih etmesini söyledi ve Resûlullah (s.a.s) ahireti seçti. Sen de ondan bir parçasın ve sen bu dünyayı elde edemezsin!"[860]

857 Çünkü Hz. Hüseyin Mekke'de kaldığı müddetçe, kendisinin harhangi bir prestiji kalmayacaktı.

858 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 131.

859 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 133-134.

860 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 206.

İbn Ömer'in bu sözünü anlamaya çalışırsak; sanki o şöyle diyor: Daha önceleri (yâni Hulefây-ı Râşidîn döneminde) hilâfet makamı dinî bir hüviyyete sahipti ve onu deruhte eden de Allah'ın dinine hizmet ettiği için büyük sevap kazanırdı. Bugün ise hilâfet dünya sevgisi ve makamı olmuştur; bundan vazgeç!

Hz. Hüseyin tutumunu değiştirmedi ve çoluk çocuğunu yanına alarak Irak'a hareket etti.

Burada bir noktaya işaret etmek gerekir: Yukarıdaki bölümlerde gördüğümüz gibi, Hz. Hüseyin, saltanatı yirmi sene kadar devam eden Muaviye'ye karşı herhangi bir karşı duruş sergilemedi, bilakis ona olan biatini sürdürdü. Hüseyin'in kabul etmediği husus, ortada onca liyakatli sahabe varken, şarap içmeyi adet edinmiş[861] olan Yezid gibi bir liyakatsizin veliaht tayin edilmesidir. Yoksa zaten Hz. Hasan'ın hilâfeti Muaviye'ye terk etmesiyle fitne kapısı kapanmıştı. Ama Muaviye, oğlu Yezid'i tayin edince, fitne yeniden alevlendi. Hz. Hüseyin, fitneyi kapatmak için Yezid'e karşı çıktı. Değilse onun iktidar sevdası diye bir gailesi yoktu. O bakımdan onun Yezid'e karşı olan hareketini haksız görmemek gerekir! Belki, *"Mademki Hz. Hüseyin Yezid'in halifeliğini kabul etmiyor, neden onu halife olmak üzere veliaht tayin eden Muaviye'ye karşı çıkıp savaşmadı?"* şeklinde bir sual akla gelebilir. Büyük bir ihtimalle Hz. Hüseyin, ağabeyi Hz. Hasan'ın Muaviye'ye biat etmesinden sonra kapanan fitne kapısını bir daha açmamak için bunu yapmadı. Şayet Muaviye, oğlu Yezid yerine, bu işe layık başka birisini veliaht tayin etmiş olsaydı, Hz. Hüseyin ona karşı çıkmayacaktı. Çünkü Hz. Hüseyin Yezid'in şahsına değil, liyakatsizliğine karşıydı.

Bazı Müslümanlar, Hz. Hüseyin'in böyle küçük bir grupla Yezid üzerine gitmesini yadırgadılar ve onu tenkid ettiler. O ise, Kûfelilerin kendisine yardım edeceklerini umuyordu. Ne var ki, Iraklılar İbn

861 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 65, s. 403.

Abbas'ın da söylediği gibi, pek güvenilir insanlar değillerdi. Nitekim Hz. Hüseyin'i Irak'a davet eden Kûfeliler, Hz. Hüseyin'in amcası oğlu olan Muslim b. Akîl'i dahi koruyamamışlardı. Çünkü Kûfeliler Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet ettiklerinde; o, öncü olarak Müslim b. Akîl'i göndermiş ve Müslim, Kûfelilerden Hz. Hüseyin için biat almıştı. Rivayetlerden anlaşıldığına göre, Kûfelilerden yirmi-otuz bin kişi Hz. Hüseyin'e biat etmişti.[862] O sırada Kûfe valisi Nu'mân b. Beşir idi. Nu'mân b. Beşir, hâlim-selim birisi olup Müslümanların kanının akmasını istemeyen bir zattı. Onun için Müslümanları camide toplayarak onlara nasihatlerde bulunup sükûnete davet etti. Onun bu durumunu beğenmeyen Ümeyye ailesi taraftarları, Yezid'e haber göndererek bu yumuşak valiyi değiştirmesini istediler.[863] Bunun üzerine Yezid, Nu'mân b. Beşir'i azlederek yerine Ubeydullah b. Ziyâd'ı, yâni uyduruk amcası Muaviye'nin yeğenini tayin etti ve Ubeydullah Kûfe'ye hareket etti.[864]

Ubeydullah, yüzünü siyah bir örtüyle örtmüş bir vaziyette Kûfe'ye girince, herkes onu *"Hoş geldin ey Resûlullah'ın torunu!" diye selamlıyordu. Çünkü halk Ubeydullah'ı değil, Hz. Hüseyin'i bekliyordu. Şehrin valisi Nu'mân bile onu tanımamış, Hz. Peygamber (s.a.s)'in torunu olarak onu karşılamıştı. Fakat bir müddet sonra Ubeydullah kaleye çekilmiş olan vali Nu'mân'a kendisini tanıtıp Hz. Hüseyin olmadığını söyledi ve yanındakilerle birlikte şehirde terör estirmeye başladı. Ubeydullah'ın gelişini duyan Muslim b. Akîl ise, Hâni diye birinin evine gizlendi. Ubeydullah hemen Hâni'nin evine gidip Muslim'i istedi. Ubeydullah'ı kapısında gören Hâni ona nasihat ederek Şâm'a dönmesini söyleyince, Ubeydullah Hâni'yi dövmeye başladı. Bunun üzerine Hâni'nin adamları "Hâni öldürüldü!" diye bağırmaya başlayınca Ubeydullah korkarak onlara Hâni'nin öldürülmediğini söyledi.*

862 Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, I, 189.
863 Taberî, *Târîh*, V, 355-356.
864 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 65, s.395-396.

Olup biteni gören Muslim b. Akîl, "Yâ Mansûr!" [865] diye bağırıp halkı toplamaya başladı. Bir anda binlerce Kûfeli toplandı ve kaleye sığınmış olan Ubeydullah'a karşı yürüdüler. Fakat bir müddet geçtikten sonra, Muslim yalnız başına kalıp bir köle kadının evine sığındı. Kendisini yakalamaya gelenlere karşı direndiyse de bir şey yapamadı ve yaralı bir şekilde Ubeydullah'ın yanına getirildi. Ubeydullah onu sarayın damına çıkartıp orada öldürttü. [866]

Böylece Ubeydullah b. Ziyâd, Kûfe'ye gelip bu terörü estirince, daha önce Hz. Hüseyin'e Müslim b. Akîl vasıtasıyla biat eden binlerce Kûfeli Ubeydullah b. Ziyâd'ın safına geçti ve Ubeydullah bu şekilde yalnız kalan Müslim b. Akil'i öldürdü. Müslim b. Akîl öldürülmeden önce, İbn Ziyâd ona *"Emîr'e selam ver!"* diye emretmiş, o da onu dinlememiştir. Öldürüleceğini anlayan Müslim, orada bulunan Ömer b. Sa'd b. Ebi Vakkas'a bir vasiyeti olduğunu söyledi. İbn Ziyâd onun bu isteğini kabul edince, Ömer'i kenara çekip gizlice ona şöyle dedi: Hüseyin b. Ali'ye haber gönder, Kûfelilerin oyununa gelmesin!" Fakat Müslim gizli söylemiş olmasına rağmen, Ömer b. Sa'd, gelip bütün söylediklerini İbn Ziyâd'a söyledi. Daha sonra da, yukarıda gördüğümüz gibi, sarayın terasına çıkarılarak kafası vuruldu. [867] Bu şekilde öldürülen Muslim b. Akîl'in gövdesi bir çarmıha çiviletilerek kafası Şâm'da bulunan Yezid'e gönderildi. Müslim, Hâşim oğullarından kafası kesilip gövdesi çarmıha asılan ilk kişi oldu. [868]

Yukarıda gördüğümüz gibi Muslim, Ömer b. Sa'd b. Ebi Vakkâs'a, Hz. Hüseyin'e haber gönderip buralara gelmemesini söylemesine rağmen kader, Hüseyin'in iyiliği için kendisine vasiyet edilen Ömer b. Sa'd'i, Hüseyin'i katleden orduya komutan yaptı.

865 *"Yâ Mansûr"* O'nun ve arkadaşlarının parolasıydı.

866 Ayrıntılar için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 138-141.

867 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 241; Zehebî, *Târîh, Vefâyât*, 41-60, s. 170-171.

868 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 142.

Rivayetlere göre Hz. Hüseyin, Muslim'in öldürüldüğü gün Mekke'den Kûfe'ye hareket etmişti. [869] Keza rivayetlere göre Hz. Hüseyin, Kûfe yolundayken Müslim'in öldürüldüğünü duydu ve bunu yanındakilere anlattı. Bu hadise üzerine, daha önce ona katılanlar yavaş yavaş onu terk etmeye başladılar. [870] Bir başka rivayete göre de, Kûfe'ye doğru yol alan Hz. Hüseyin, Kadisiyye'de Hurr b. Yezid'le karşılaştı. Hurr, Hz. Hüseyin'e nereye gittiğini sorunca, Hz. Hüseyin *"Kûfe'ye"* dedi. Bunun üzerine Hurr, Hüseyin'e *"Gel beni dinle de Kûfe'ye gitmekten vazgeç! Çünkü ben bütün olanları gördüm ve o zalim orduya karşı sana hiçbir şans tanımıyorum. Gözü dönmüş o güruha karşı gitme!"* dedi. Fakat orada bulunan Muslim'in kardeşleri, mutlaka Muslim'in intikamını almak istediklerini söyleyince Hz. Hüseyin, *"siz olmadan benim için hayatın ne tadı var?"* deyip yoluna devam etti. [871]

Hz. Hüseyin'in Irak'a doğru geldiğini haber alan Yezid, Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyâd'a bir mektup göndererek onlarla savaşmasını emretti. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ziyâd, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın oğlu Ömer komutasında 4.000 kişilik bir orduyu Hz. Hüseyin'e karşı gönderdi.

Kimdi bu komutan? Sa'd b. Ebi Vakkas'ın oğlu Ömer... İslâm için ilk defa kan döken, aşere-i mübeşşereden olan Sa'd'ın oğlu... Yezid'in ordusunun başına geçmiş, Resûlullah (s.a.s)'in torununu öldürmeye gidiyor.

Aslında bütün akraba ve dostları Ömer b. Sa'd'a, dünyalık için Hz. Hüseyin'i öldürmeye gitmemesini söylemişlerdi. Fakat o, Rey şehrine vali olmak için İbn Ziyâd'ın teklifini kabul etti ve ordunun başına geçti. [872]

869 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 142.
870 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 43; Ebü'l-Fidâ, *Târîh*, I, 190.
871 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 143.
872 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 52-53.

Ömer b. Sa'd, Hüseyin'e gönderdiği bir elçi vasıtasıyla buralara neden geldiğini sordu. O da Kûfelilerin kendisine mektuplar yazarak imamları olmadığını, kendisine biat ettiklerini, onun için reayasının başına gelmesini istediklerini, kendisinin de bu davete icabet ettiğini söyledikten sonra, geri dönmek istediğini bildirdi.[873]

Ömer b. Sa'd, Hz. Hüseyin'in bu cevabını İbn Ziyâd'a yazdı. İbn Ziyâd ise, Hz. Hüseyin'in kaçıp kurtulmak istediğini sanarak komutanı Ömer'e şu emri gönderdi:

"Yezid'e biat etmeyi teklif et; biat ederse o zaman ne yapacağımızı düşünürüz. Ayrıca Hüseyin ve arkadaşlarına giden suyu kesin, susuz kalsınlar!"

Bunun üzerine su kesilerek Hz. Hüseyin ve arkadaşları susuz kaldılar. O günün gecesi Hz. Hüseyin'in talebi üzerine her iki komutan; yâni Hz. Hüseyin ve Ömer b. Sa'd bir araya gelip görüştüler.

Hz. Hüseyin, Ömer'e, *"askeri olduğu gibi bırakıp ikimiz Yezid'e gidelim!"* dediyse de, Ömer korktu ve bu teklifi kabul etmedi. Böylece üç-dört gün Hz. Hüseyin ve Ömer görüştüler.[874]

Nihayet Ömer b. Sa'd, Ubeydullah b. Ziyâd'a şunları yazdı: *"Allah ateşi söndürdü ve Müslümanları birleştirdi. Hüseyin geldiği yere geri dönmek istiyor!"*

İbn Ziyâd bu teklifi kabul ettiğini söyleyince; yanında bulunan dalkavuklardan *Şemir b. Zilcevşen* adındaki bir fitneci, Hz. Hüseyin buralara kadar gelmişken onu salmamasını, çünkü o Hicaz'a dönecek olursa daha da güçleneceği ve kendilerinin itibarının kalmayacağını empoze etti. O da, komutanı Ömer'e şöyle yazdı:

"Hüseyin biat etsin ve onu bana sâlimen getirin. Biat etmezse onu öldürün ve kafasını kesip bana gönderin! Hüseyin'i parça parça doğra;

873 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 253-254; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 53.

874 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV,54.

çünkü o bunu hak etti. Şayet dediğimi yaparsan, mükâfatını görürsün; yapmazsan, ordunun başından çekil ve komutayı Şemir'e bırak!"

Şemir, Ziyâd'a yazdırdığı bu mektubu Ömer'e getirince, Ömer çok kızdı ve *"Biz fitneyi söndürüyoruz, senin gibi fesatçılar körüklüyor. Vallahi, İbn Ziyâd'ı sen kandırdın!"* dedi ve komutayı Şemir'e bırakmadı.

Muharrem ayının 9'u perşembeydi. Ömer b. Sa'd, aldığı emri Hz. Hüseyin'e bildirdi ve görüşünü istedi.

Hz. Hüseyin de o gecelik mühlet istedi ve her iki tarafın orduları kamplarına çekildiler.

Hz. Hüseyin kardeşlerini ve arkadaşlarını yanına topladı ve onlara bir konuşma yaparak, gece karanlığından istifade ederek gitmelerini söyledi. Fakat onlar bu teklifi reddettiler ve beraber kaldılar.

Ne var ki, Iraklılar onu kardeşleriyle yalnız bıraktılar. Onu davet edip Kerbelâ çöllerine getirdiler; sonra da İbn Ziyâd'ın askerleri oldular.

Hz. Hüseyin'in yanında sadece 32 atlı ve 40 piyade askeri vardı.[875]

Ertesi gün, yâni 10 Muharrem Aşure günü, taraflar arasında savaş başladı ve Kerbelâ toprakları kana bulandı.

Hz. Hüseyin savaşıp şehid olmadan önce şöyle dua etmişti: *"Allah'ım! Bizimle, bizi buralara davet ettikten sonra karşımıza geçip bizimle savaşanlar arasında Sen hüküm ver!"*[876] Hz. Hüseyin böyle dua etti; çünkü onunla savaşmaya gelenlerin tamamı Kûfe'den gelmişti. Aralarında, Suriye'den gelmiş olan bir tek kişi dahi yoktu[877]! Kûfeliler Hz.

875 *Târîh*çi Mes'ûdî ise (*Murûc*, V, 143), Hz. Hüseyin'in 500 kadar asker topladığını söylemektedir ki, muhtemelen bu rakam daha Hüseyin Mekke'de iken topladığı asker sayısıdır. Nitekim Kûfe'ye varıncaya kadar, Hz. Hüseyin'in ordusundaki asker sayısı gittikçe azaldı.

876 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 143.

877 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 144-145.

Hüseyin'e böyle ihanet etmişlerdi. Vücudunda sayılamayacak kadar yara izi olan Hz. Hüseyin şehid olduğunda 55 yaşındaydı.

Yezid'in askerlerinin gözünü dünya menfaati bürümüştü. Resûlullah (s.a.s)'ın çocuklarını öldürerek tağutlarından payeler kazanmak istiyorlardı. İslâm ne çabuk unutulmuş, bir zamanlar cihâd eden Müslümanlar, dünyalık için *Ehl-i Beyt*'in amansız düşmanı olmuşlardı.

Savaş gün boyunca devam etti. Hz. Hüseyin'in yanındaki 72 kişi şehid oldu. Karşı tarafın askerlerinden de 88 kişi öldürülmüştü. [878]

İbn Ziyâd'ın emri gereğince Hz. Hüseyin'in cesedini yere uzatup atlara çiğnettiler. Mes'ûdî'nin rivayetine göre Hz. Hüseyin'in cesedinin atların ayakları altında ezilme emrini Ömer b. Sa'd vermişti. [879] Kerbelâ, İslâm değil, cahili Arap asabiyeti kokuyordu. Yezid'in askerleri, Resûl'ün torununu öldürmeye koşarken Kur'an duymak istemiyor, zalimlere olan kulluklarını ifa ediyorlardı. Yahudi'den, Hıristiyan'dan, Mecûsi'den, hatta aç domuzlardan esirgemedikleri Fırat'ın suyunu, bu izansızlar Resûlullah'ın sevgili torununa ve yakınlarına yasaklamışlardı.

İnsanlık namına her şeylerini yitirmiş olan bu vahşiler, dini kenara bırakıp nefislerinin emrine girdikleri için Kur'an'ın tabiriyle *"bel hum edall"* olmuşlar, hayvandan da aşağılık hâle gelmişlerdi. Küçücük çocukları kesiyor, tağutların keyfi için adeta *"kelle kapmaca"* oynuyorlardı. Kopardıkları bu masum başlara karşılık her biri kendi amirinden bir makam, bir hediye umuyordu. Fakat tarih, bu paralı askerlerden her birinin bir belaya duçar olduğunu kaydetmektedir.

Hz. Hüseyin'in şahadeti üzerine o günden itibaren binlerce şiir ve kaside söylenmiştir. [880]

878 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 147.

879 Bk: Mes'ûdî, *Murûc*, V, 147.

880 Muslim b. Kuteybe'nin bu konudaki mersiyesi için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 146-147.

İbn Ziyâd'ın Sadizmi

Müteğallibe iktidarın askerleri, Hz. Hüseyin'in başını kesip Kûfe'ye götürdüler.

Zulmünde İspanya engizisyonunu hatırlatan İbn Ziyâd, Hz. Hüseyin'in başını yere atıp bir çomakla oynamaya başladı. Kendisi gibi kirli olan sopayı Hz. Hüseyin'in ağzına sokuyor, alay ediyor, kendi dinince eğleniyordu. Kendi dinince diyoruz; çünkü o artık hevâsını ilâh edinmişti. Tıpkı bugün Müslümanlara zulmeden ve fakat Müslüman geçinen mütegallibeler gibi...

İbn Ziyâd'ı bu melanetiyle gören Zeyd b. Erkam, ona şöyle dedi:

"Çek sopanı o dudaklardan! Kendisinden Başka İlah Olmayan'a yemin ederim ki, ben Resûlullah (s.a.s)'in o dudakları öptüğünü gördüm!"

İbn Ziyâd ise ona şöyle dedi:

"Vallahi aklını kaybetmiş bir ihtiyar olmasaydın, senin de kafanı vururdum." [881]

Oradan ayrılan Zeyd, çevresindekilerin duyacağı şekilde şöyle bağırmaya başladı:

"Ey Arap toplumu, bugünden sonra sizler kölesiniz! Siz Fâtıma'nın oğlunu öldürdünüz; fahişenin [882] *oğlunu da kendinize lider yaptınız. O seçkinlerinizi öldürüyor, adilerinizi de köleleştiriyor! Böylece alçaklığa razı oldunuz. Alçaklığa razı olanlar kahrolsun!"* [883]

Daha sonra Hz. Hüseyin'in sağ kalan kız kardeşi Zeyneb ile kafiledeki diğer çocukları İbn Ziyâd'ın yanına götürdüler.

İbn Ziyâd, Hz. Zeyneb'e bir sürü hakaret ettikten sonra, yanında duran Hz. Hüseyin'in oğluna sordu:

881 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 299.
882 İbn Ziyâd'ın ninesini kastediyor.
883 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 81; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 300.

"Adın ne?"

Çocuk cevap verdi:

"Hüseyin'in oğlu Ali!"

İbn Ziyâd yine sordu:

"Allah, Hüseyin'in oğlu Ali'yi öldürmedi mi?"

Çocuk cevap verdi:

"Adı Ali olan bir kardeşim daha vardı; insanlar onu öldürdüler!"

İbn Ziyâd şöyle dedi:

"Onu Allah öldürdü!" Daha sonra susmuş olan çocuğa bağırdı:

"Neden konuşmuyorsun?"

Çocuk şu ayetleri okudu:

"Allah (ölenin) ölümü zamanında ruhunu alır!" [884] *"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimseye ölmek yoktur!"* [885]

Bunun üzerine sinirlenen İbn Ziyâd, onu öldüreceğini ima ederek *"İşte sen o ölülerden olacaksın!"* dedi ve yanındaki birine *"Bakın bakayım, rüştüne erdiyse öldürelim!"* diye emretti. [886]

Sanki kurban edilecek kuzunun yaşının dolup dolmadığına bakıyorlardı.

Çocuğu muayene eden adam *"ermiş!"* deyince *"öldürün!"* emri çıktı. İbn Ziyâd canisinin bu tutumuna karşı Hz. Zeyneb şöyle itiraz etti:

"Kanımıza doymadın mı? Bizden kimi bıraktın ki? Eğer sen Müslüman'san, beni ondan önce öldür!" [887]

Çocuk da İbn Ziyâd'a şöyle dedi:

"Bizi öldürdükten sonra, bu çocukları muttaki birisiyle gönder!"

884 K.K. Zümer Sûresi, 42.
885 K.K. Âl-i İmrân Sûresi, 145.
886 İbn Kesîr, ***el-Bidâye***, VIII, 238.
887 İbn Kesîr, ***el-Bidâye***, VIII, 238.

Bunun üzerine çocuğu öldürmekten vazgeçtiler.

Bu olayları müteakip İbn Ziyâd, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali'nin boynuna pranga vurarak onu yanındakilerle birlikte Yezid'e gönderdi.[888]

Daha sonra İbn Ziyâd, camide devletin emrine verilmiş olan minbere çıkıp şöyle konuştu:

"Emiru'l-mü'minin Yezid'e ve onun hizbine yardım edip yalancı oğlu yalancı Hüseyin b. Ali'yi ve arkadaşlarını öldürerek hakkı gösteren Allah'a hamdolsun!"

Camide bulunan Müslümanlardan Abdullah b. Adî, İbn Ziyâd'ın bu küfürlerine şöyle karşılık verdi:

"Ey fahişenin oğlu, yalancı olan sensin, babandır, seni tayin eden ve onun da babasıdır! Ey fahişenin oğlu, siz peygamber çocuklarını öldürüyor ve iyi insanların sözlerini kullanıyorsunuz!"

Abdullah b. 'Adî bu karşılığı verdi ama canından oldu. İbn Ziyâd'ın emriyle öldürüldü ve devletin terör kararlılığını göstermek üzere camide çarmıha gerildi.[889]

Artık camiler Allah'ın değil, Yezid'in kanunlarının infaz yeriydi. Bu durumun bazı iyileşmelerle günümüze kadar geldiği söylenebilir.

Hz. Hüseyin'in Kafası Yezid'e Gönderiliyor

İbn Ziyâd yapacağını yaptıktan sonra, Hz. Hüseyin ve onunla şehid olanların kafalarını Şâm'a, Yezid'e gönderdi.

Burada, ölmüş insan kellelerinin oradan oraya gönderilirken hangi dine uyulduğu konusu üzerinde durmuyoruz. Çünkü İslâm'a göre ölünün tümünü ya da bir parçasını bu şekilde teşhir etmek haramdır. Ne var ki, oyuncak hâline getirilen bu insan kafaları, kazanılacak olan makamlar için devlete ödenecek birer rüşvet metaı haline gelmişti.

888 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 238.
889 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 82-83.

Kerbelâ trajedisinden sonra Yezid Devleti'nin askerleri âdeta kelle kapma kampanyası başlattılar. Kim çok kelle götürürse, onun makamı o nisbette büyük olacak; ya da verilecek paraların meblağı ona göre artacaktı.

Bu paralı askerlerin topladıkları kelle sayısının ayrıntılarına burada girmiyoruz. Araştırmak isteyenler, İbn Ziyâd'a götürülen toplam yetmiş kellenin menfaatperest devlet askerleri arasındaki dağılımını kaynaklarda [890] bulabilirler.

Bugün bile kelle keserek değil ama Müslümanlara her türlü işkence ve cefayı çektirerek makamlar elde eden; Allah'a değil, hizmet ettikleri dinsiz amirlerine itaat ve kulluk uğruna İslâm'ın emirlerini çiğneyen ve bunu yaparken de Müslüman geçinen nice İbn Ziyâd'lar vardır.

Bazı tarihçiler hiç utanmadan, Yezid'in saraya getirilen Hz. Hüseyin'in başını elindeki sopayla dürtüp çekiştirirken gözlerinin yaşardığı yalanını yazmaktadır. [891]

Yezid elindeki sopayla Hz. Hüseyin'in dudaklarını çekiştirirken şöyle söyleniyordu:

"Biz, bize en sevgili olanların,
Fakat bize isyan edenlerin canını böyle alırız." [892]

Bu durum, yemek için ceylanı öldüren, sonra da ona acıyan avcının halini hatırlatmaktadır.

Bugün bile; dünyanın her tarafında milyonlarca insanı aç bırakan, sömüren, başkaldıranı öldüren Batı emperyalizmi ve onun emrinde olan Müslüman köle idareciler, yaptıkları şenaatin ardından hümanizm edebiyatı yapmakta, sömürülmeye devam edilmesi için bir türlü uyanmayı bilmeyen Müslümanlara açlık ve fakirlik konserleri vere-

890 Bk: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 91 vd.
891 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 65, s. 396; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 84.
892 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 144.

rek, öldürdükleri, aç bıraktıkları, sömürdükleri insanlara güya acıyıp ağıtlar düzmektedirler...

İnsanlar şunu görmek istemiyorlar ki, Batı emperyalistleri, sömürdükleri Afrika'dan defolup çıksalar, dünyada aç kalmayacak... Tabii ki oluşturdukları küçük devletlerin başlarına koydukları kukla devlet başkanlarını da beraberlerinde götürmeleri şartıyla...

İşte Yezid'in Hz. Hüseyin'e ağlaması, ya da İbn Ziyâd'ın -şayet doğru ise- sonradan yaptıklarına pişman olması böyle bir şeydi.

Daha sonra Yezid, Hz. Hüseyin'in sağ kalan çocuklarını yanına getirtti.

Yezid, sanki özür beyan ederek, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali'ye şöyle dedi:

- İşte böyle ey Hüseyin'in oğlu... Baban evimi yıktı, hakkımı görmezlikten geldi, saltanatıma göz dikti, Allah da ona senin gördüğün gibi yaptı!

Bu saltanatın neden kendi hakkı olduğunu, onu nereden satın aldığını düşünmeye bile lüzum görmeyen Yezid'e, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali şu ayeti okuyarak cevap verdi:

"Ne yerde, ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta olmasın. Doğrusu bu, Allah'a kolaydır (Başınıza gelecek olayları, önceden bir kitaba yazdık ki) elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve (Allah'ın) size verdiğiyle sevinip şımarmayasınız. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez." [893]

Bu ayete karşı Yezid de şu ayeti okudu:

"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı (işler) yüzündendir. (Allah, işlediklerinizin) birçoğunu da affeder." [894]

893 K.K. Hadîd Sûresi, 22-23.
894 K.K. Şûrâ Suresi, 30.

Yezid'le Hz. Hüseyin'in kız kardeşi Zeyneb arasında da şu konuşma geçti:

Yezid, Hz. Hüseyin'in çocuklarıyla konuşurken, Şâmlı bir adam Yezid'e dönerek *"Hüseyin'in kızı Fâtıma'yı bana ver!"* deme küstâhlığında bulundu.

Bu ahlâksızlığa karşı Zeyneb, kendisinden küçük olan Fâtıma'nın elinden tutarak o ahlâksızlığı yapana:

"Yalancı! Onu ne sana, ne de Yezid'e veririm!" dedi.

Zeyneb'in bu tutumuna sinirlenen Yezid *"Yalan söyleyen sensin! Fâtıma benimdir ve ona istediğimi yaparım!"* diye bağırmaya başladı. Zeyneb şöyle cevap verdi:

"Asla! Vallahi sen, ancak dinimizden çıktıktan sonra bunu yapabilirsin!"

Zeyneb'in bu sert çıkışına karşı etrafında dönmeye başlayan Yezid, adeta çıldırdı:

"Bana böyle mi karşılık veriyorsun? Dinden çıkan senin baban[895] *ve kardeşin*[896] *dir!"* dedi.

Onun bu hezeyanlarından korkmayan Zeyneb şöyle cevap verdi:

"Sen, baban ve deden, Allah'ın dini olan, kardeşimin, babamın ve dedemin diniyle hidayeti buldunuz!"

Yezid yine bağırdı:

"Yalan söylüyorsun, ey Allah'ın düşmanı kadın!"

Zeyneb şu cevabı verdi:

"Sen iktidarı elinde bulundurduğun için sövüyor, saltanatınla zulmediyorsun!"[897]

895 Yâni Hz. Ali.

896 Yâni Hz. Hüseyin.

897 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 86. (Şöyle bir masal anlatılır: Bir gün dağda aç kalan bir kurt köye gelir. Sokak aralarında yiyecek ararken, damda gezinen bir oğlak, kurta küfreder. Kurt duymazlıktan gelir ve yoluna gider.

Bu konuşmalardan sonra Yezid onları yanından kovdu; birkaç gün sonra da Medine'ye gönderdi.

Yezid Tiran Oluyor

Hz. Hüseyin'in şahadetinden sonra Yezid zulmünü öylesine artırdı ki, artık o bir tiran, bir tağuttu. Kimse onu tenkid edemiyor, münafık tipli şairler onu öve öve bitiremiyordu. Fakat bu şairlerin hemen tamamı onun sadece gücünden, otoritesinden söz ediyordu.[898] Ondan uzak olup tehlikesinden emin olan bazı şairler de onun zulmünü dile getiren şiirler söylemekten geri kalmıyordu.[899]

Zamanla Yezid'in zulmü ülkenin her tarafına yayıldı. Yezid sadece zalim değil, aynı zamanda dine lakayt birisiydi. Öyle ki, Firavun diye adlandırılıyor, Firavun'un yaptıkları onun yaptıkları yanında hiç mesabesinde kalıyordu.[900]

"Vak'atu'l-Harre", Târihin Yüz Karası Bir Olay (Hicrî 63. Sene)

Yezid, Şâm'da bu melanetleri işlemeye devam ettiği için[901] Medineliler Mescit'te toplanarak[902] onu hal' ettiklerini ilan ettiler[903] ve

Fakat oğlak küfretmeye devam eder. Bu sefer kurt durup oğlağa dönerek şöyle der: 'Bana küfreden sen değil, makamındır!).

898 Bu konunun ayrıntıları için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 158 vd.

899 Şair Ebû'l-Esved ed-Deilî'nin bu konudaki şiiri için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 159.

900 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 160.

901 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 209.

902 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 267.

903 İbn Kesîr (*el-Bidâye*, VIII, 268), Abdullah b. Ömer ve Zeynelabidin Muhammed ibnü'l-Hanefiyye'nin Yezid'in halledilmesi işine karışmadıklarını kaydeder.

Medine'deki valisi Osman b. Muhammed'i Medine'den çıkardılar.[904] Medine'den sürülenler arasında Mervân b. Hakem de vardı.[905]

Bunun üzerine Yezid taraftarları ve Umeyye ailesinden bazıları Mervân b. Hakem'in Medine'deki evinde toplanarak durumu bir elçi ile Yezid'e bildirdiler.[906] Yazdıkları mektupta Medine'de Müslümanlar tarafından baskıya maruz bırakıldıklarını, imdatlarına gelinmediği takdirde hayatın kendileri için zorlaşacağını bildirdiler.[907]

Bu haberi alan Yezid, hemen Ğatafân'dan olan yaşlı Muslim b. Ukbe komutasında on bin atlıyı[908] Medine üzerine gönderdi.[909]

Ordu yola çıkmadan önce Yezid, komutanı olan Muslim'e şu emri verdi:

"Medinelileri bana biat etmeye çağır. Kabul edip biat ederlerse, onlardan vazgeç! Kabul etmezlerse Allah'tan yardım dileyerek onlarla savaş![910] Şayet zafer elde edip onları yenersen, üç gün milleti katledin, mallarından ne varsa alın, her şeylerini talan edin ve onların Yezid'in kulları ve köleleri olduklarına dair onlardan biat alın. Medine'nin işini bitirince de Mekke üzerine yürü![911]

Yezid, Medine üzerine gönderdiği bu ordunun her askerine para verdi ve bu iş için büyük miktarda servet harcadı.[912]

Rivayete göre[913] Yezid, ordusunu Şâm'dan uğurlarken şu mısraı söylemiştir:

904 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 267.
905 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 160.
906 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 111.
907 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 268.
908 Ebü'l-Fidâ, *Târîh*, I, 192.
909 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 268.
910 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 269.
911 Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, I, 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 269.
912 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 112.
913 Bk: Mes'ûdî, *Murûc*, V, 161.

"Ebûbekir'e de ki, işler yoluna girdi;
Ordu Vadiyu'l-Kurâ'yı ele geçirdi.
Ve de ki, bu büyük orduyu o sarhoş topladı." [914]

Ordusunu Medine üzerine uğurlayan Yezid'in, aynı zamanda şu mısraları söylediği rivayet edilir:

"Sen gökteki ilâhını imdadına çağır;
Bense Akk ve Eş'ar'dan [915] *olan askerlerimi çağırıyorum."* [916]

Ayrıca Yezid, Ubeydullah b. Ziyâd'a da haber göndererek Mekke'de, Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gitmesini istedi. Fakat İbn Ziyâd onun bu emrini dinlemeyerek şöyle dedi:

"Vallahi böyle yaparak fiskını artırmam! Resûlullah (s.a.s)'in kızının oğlunu öldüreyim, sonra da Beytu'l-Haram [917]'ı muhasara edeyim ha! Asla bunu yapmayacağım! [918]

Yezid'in ordusu Medine'ye yaklaşınca, Ümeyye ailesinden olanlar onları karşıladı [919] ve Abdulmelik b. Mervân, ordu komutanı Muslim'e şöyle dedi:

"Bu işi kolay yapmak istiyorsan, Medine'nin doğusunda bulunan Harre bölgesinden şehre gir ve onları itaat edip biat etmeye çağır! İtaat etmezlerse, İmâm'a/Halife'ye itaat etmeyen bu insanlara karşı oradan saldırıya geç! Çünkü o durumda güneş senin arkanda, onların da yüzünde olacaktır! [920]

914 *"Ebûbekir"*, Yezid'e karşı olan Abdullah b. Zübeyr'in, *"sarhoş"* da Yezid'in künyesiydi. Yezid bu dizeleriyle hem Abdullah b. Zübeyr'i, hem de kendisini dile getiriyor (Mes'ûdî, *Murûc*, V, 161).
915 *"Akk"* ve *"Eş'ar"*, Yezid taraftarı kabilelerin isimleridirler.
916 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 162.
917 Mekke'yi.
918 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 269.
919 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 125-126.
920 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 269.

Muslim de kendisine teşekkür ederek onun dediğini yaptı ve saldırıyı başlattı. Yezid ordusunun komutanı Muslim, Medinelileri Yezid'e kul-köle olmaya ve bu konuda biat etmeye çağırıp bunu üç gün tekrarladı ve son olarak Medinelilere şöyle seslendi:

"Ey Medineliler! Sizi son olarak uyarıyorum! Gelin itaat edip biat edin ve beraberce şu dinsizin [921] üzerine gidelim!" [922]

Fakat Medineliler kabul etmeyince, Muslim savaş emri verdi ve Şâm'dan gelen askerler Müslümanları öldürmeye başladılar.

Medineli Müslümanların komutanı, *"Ğasîlu'l-Melâike [Meleklerin Yıkadığı]"* Uhud şehidi Hanzala'nın oğlu Abdullah'tı. [923]

Aralarında sahabenin de bulunduğu çok sayıda Müslüman katledildi. Yezid adına Ensâr ve Muhacirûn'un ileri gelenlerinden 700 civarında Müslüman öldürüldü. [924] Zuhrî ise Şâm ordusunun yaptığı katliamı binlerle ifade etmektedir. [925]

Çaresiz kalan Medineliler, bu soykırımdan kurtulmak için Yezid'in köleleri olduklarını ilân ettiler; Yezid'in ordusuna direnenlerin ise tamamı kılıçtan geçirildi. [926]

Katliamdan sonra Yezid'in komutanı olan Muslim, Medine'yi yağmalamaları, canlarının istediğini öldürmeleri ve kadınlardan istediklerine sahip olmaları için askerlerine üç gün mühlet verdi. [927]

Medine'nin altı üstüne getirildi. Peygamber'in Medine'si yağmalanıyor, Yezid adına sahabiler öldürülüyor, evleri talan ediliyor, asker-

921 Yezid'e biat etmeyip Mekke'de halifeliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr'i kastediyor.

922 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 270.

923 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 162; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 303.

924 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 162; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 303.

925 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 271. Her iki taraftan ölenlerin kimler oldukları hakkında bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 162-163.

926 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 163.

927 Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, I, 192.

ler mümin kadınlara ve kızlara tecavüz ediyordu. Meşruiyeti olmayan Emevi Saltanat rejimi Müslümanları bu hâle getirmişti.

Ulu'l-emr adına, sahabi kızları devletin askerlerine[928] peşkeş çekildi. Üstelik bu devletin adı İslâm Devleti; başkanının sıfatı da Emiru'l-Mü'minin idi.

Bin Müslüman genç kızın Yezid'in askerleri tarafından kirletildiği[929] kaydedilmiştir.

Bütün bunlar Yezid'in saltanatının devamı için yapılmıştı. Padişah başta kalsın da keyfini sürsün diye... Dini ahkâm çiğnenmiş, Müslüman kızların bekaretlerine tecavüz edilmiş, Peygamber'in Medine'si yağmalanmış; zalimler için önemli değildi.

İşte; Müslümanların İslâm'ı yanlış anlamalarına; Yezid'e ve -çok azı müstesna- halife, sultan, hakan, padişah unvanlı diğer devlet başkanı tiranlara kul-köle olmalarına; her türlü melaneti yapsa bile ulu'l-emr aleyhinde konuşmayıp itaat etmelerine; saltanatın bekası uğruna İslâm Şûrâ anlayışını katletmelerine sebep bu zihniyettir.

Bazı rivâyetlere göre[930], Yezid b. Muaviye, Mekke üzerine ordu göndermezden önce, Abdullah b. Zübeyr'e bir elçi göndererek barışıp biat etmesini, aksi takdirde direnmenin kendisi için kötü sonuçlar doğuracağını bildirdi. Abdullah b. Zübeyr, birkaç gün mühlet isteyerek annesi Esmâ binti Ebûbekir'le istişâre etti.

Esmâ, oğlu Abdullah'ın Şâm taraflarına gidip Ümeyye oğullarının elinde perişan olmasını istemedi. Bunun üzerine Abdullah biat teklifini reddedip gelecek orduyla savaşmaya karar verdi.[931]

928 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 271; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C.5, s. 21.
929 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 271; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 209.
930 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 201.
931 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 202.

Mekke'nin Muhasarası ve Yezid'in Ölümü (Hicrî, 64. Sene)

Yezid'in Muslim b. Ukbe komutasındaki ordusu, Medine'yi talan edip [932] yapmak istediklerini gerçekleştirdikten, yâni Medinelilerden sağ bıraktıklarını Yezid'e kul-köle yaptıktan sonra, Yezid'e karşı ayaklanmış olan Abdullah b. Zübeyr'le savaşmak üzere Mekke'ye hareket etti.

Yezid'in askerleri Mekke'ye ulaşmadan, komutanları Muslim öldü ve komutayı el-Husayn adında birisi aldı.

El-Husayn, ordusuyla Mekke'ye giderek kırk gün Abdullah b. Zübeyr'i muhasara altında tutup savaştı. [933]

Yezid ordusu, mancınıklar kullanıyordu. Bu mancınıkların attıkları ateşlerden Kâbe'nin örtüsü tutuşarak yandı. [934]

Mekke'deki Müslümanlar bu şekilde muhasara altındayken Yezid'in ölüm haberi geldi. [935] Yezid'in ölüm haberi üzerine Şâm ordusu çekip gidince, Abdullah b. Zübeyr, Kâbe'nin savaş sırasında yanan ve yıkılan yerlerini tamir ettirdi. [936] Hatta Kâbe'nin sadece yıkılan yerlerini değil, tamamını yeniden inşa ettirdi. *Haceru'l-Esved*'i yerine koyduktan sonra, Kâbe'ye iki tane kapı yaptırdı. Ziyaretçiler birinden giriyor, diğerinden çıkıyorlardı. [937]

Böylece Yezid, Hilâfet makamını işgal ederek üç buçuk senelik bir saltanat sürmüş oldu.

Yezid'in ölüm haberini duyan el-Husayn, Abdullah b. Zübeyr'e Şâm'a gelip halife olmasını teklif ettiyse de İbn Zübeyr kabul etmedi.

932 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 202.
933 Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, I, 192.
934 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 124; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 209; Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, I, 192.
935 Ayrıntılar için bk. ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 26.
936 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 203.
937 Belâzurî, *Fütûhü'l-Buldân*, s. 59.

Bunun üzerine el-Husayn, ordusunu toplayarak Şâm'a hareket etti. el-Husayn'ın Mekke'den ayrılmasından sonra teklifi kabul etmediğine pişman olan İbn Zübeyr, el- Husayn'a haber göndererek kendisine biat etmesini; fakat Şâm'a gitmeyeceğini bildirdi.

el-Husayn ise ancak Şâm'a gittiği taktirde duruma hakim olabileceğini; çünkü Şâm'da hilâfeti bırakmak istemeyen Emevîler bulunduğunu ve yalnız böyle hareket ederse kendisine biat edebileceğini haber verdi. İbn Zübeyr ise Mekke'de kalıp orada halifeliğini ilan etmeyi tercih etti. [938]

Yezid Döneminin Değerlendirilmesi

1. Yezid b. Muaviye, veliahtlık yoluyla hilâfet makamını işgal eden ilk sultan, yâni ilk kraldır ve onu bu makama babası Muaviye getirmiştir.

İslâm Devlet Başkanlığı'na getiriliş sisteminin bu şekilde veliahtlığa dönüşmesi, saltanatı doğurmuş ve İslâmi siyasetin en önemli müessesesi olan *Şûrâ* katledilmiştir.

2. Yezid'in Hz. Hüseyin'e karşı güttüğü canice siyaset, Müslümanların bölünmesine ve bugüne kadar devam eden bir fitnenin başlamasına sebebiyet vermiştir.
3. Yezid döneminde, Müslümanlar arasında yapılan tüm savaşlar, Yezid'in saltanatının devamını sağlamaya yönelik olduğu için artık *"Din için Devlet"* kavramı kaldırılmış, onun yerine *"Devlet için Din"* kavramı yerleştirilmiştir.
4. Yezid'in İbn Ziyâd gibi zalimleri devletin en üst makamlarına getirmesi, onun her şeyi, hatta dini bile kendi saltanatına feda ettiğini göstermiştir. Bu tasarrufla, *"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla*

938 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 129-130.

size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir" [939] şeklindeki ayet-i kerimenin hükmü rafa kaldırılmış oluyor.

5. Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının kafalarının kesilerek oradan oraya götürülüp teşhir edilmesi gayr-i İslâmî bir harekettir. Dolayısıyla, Yezid'in ve onun uşaklarının bu hareketi yaparlarken hangi dine göre amel ettiklerini bilmiyoruz. Çünkü İslâm'a göre ölünün cesedinin tümünün, ya da bir bölümünün bu şekilde teşhir edilerek eğlence yapılması haramdır, yasaktır.
6. Hz. Hüseyin, Kûfe'ye *"illa da ben iktidar olayım"* düşüncesiyle gitmemiştir. Bilakis o, Müslümanların lideri konumunda olan Yezid'in, İslâm ahkâmını değiştirdiğini ve bunun için onunla mücâdele edilmesi gerektiğini söyleyerek yola çıkmıştır. Nitekim Hz. Hüseyin Yezid için şöyle demektedir:

"Onlar şeytana itaati getirip Rahman'a itaati terk ettiler. Fesadı başlatıp ilahi kanunları kaldırdılar. Devlet gelirlerine el koyup haramı helâl, helâlı haram yaptılar!" [940] Yâni Hüseyin'in Yezid'e karşı çıkışının sebebi, onun iktidara gelme hırsı değil, *nehiy ani'l-münker*'i yerine getirmek, Yezid'in İslâm'a karşı olan tasarruflarının önüne geçmekti.

Bu konuda Said-i Nursi de şunları yazıyor:

"Şeriat-ı ğarra zemine nüzul etti. Tâ ki zeminin yüzünü temiz ve insanın yüzünü ak etsin; şu insaniyetin siyah lekesini izâle etsin. Hem de izâle etti. Fakat ve esefen ki, muhit-i zamanî ve mekânînin tesiriyle Hilâfet saltanata inkılap edip istibdat bir parça hayatlandı. Tâ Yezid zamanında bir derece kuvvet bularak başını kaldırdığından İmâm Hüseyin Hazretleri hürriyet-i Şer'iyye kılıncını çekti. Başına havale eyledi. Fakat ne çare ki, istibdadın kuvveti olan cehl ve

939 K.K. Nisâ Sûresi, 58.
940 Taberî, *Târîh*, V, 403.

vahşet, cevânib-i âlemde zin-ı âb (suyun akışı) gibi Yezid'in istibdadına kuvvet verdi." [941]

7. Kerbelâ öncesinde iki ordu karşılaşınca, Kûfelilerin ihâneti sonucu, Hz. Hüseyin'in savaşmamayı bile düşünmesine [942] rağmen, İbn Ziyâd'ın mutlaka onu öldürerek işkence yapılmasını istemesi, keza İslâm'ın emân müessesesini yıkmıştır. Çünkü eman isteyen gayrimüslim bile olsa, ona silah çekilmez. Hz. Hüseyin gadre uğramış, onu davet eden Kûfeliler, menfaatleri için kılıçlarını çekip Yezid'in askerleri olmuşlardır. İşte muhtemelen onların bu ihanetlerinden dolayı Hz. Hüseyin savaşmak istememişti.
8. Vak'atu'l-Harre olayı, Müslümanların tarihleri açısından yüz karası bir olaydır. [943]

İçinde sahabilerin, tabiinin ve diğer Müslümanların yaşadığı Medine'de üç gün yağmalamayı mubah gören bir zihniyetin ne kadar İslâm'dan uzak olduğu böylece ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla insanın aklına şöyle bir soru gelmektedir: Bu zulüm kim adına ve ne için yapıldı?

Yapılan bütün bu zulümler, Yezid Devleti'nin bekası içindi.

Bu *"Her şey Devlet için"* zihniyeti Müslümanların kafalarına o denli yerleştirildi ki; *"Her şey Din için"* inancı kayboldu ve Müslümanlar saltanat ve diktatorya rejimleri uğruna ulu'l-emr zihniyetinin kulları oldular. *Ulu'l-emr müessesesi*, -şekli nasıl olursa olsun- *la yüs'el* [*sorgulanamayan, sorumlu tutulamayan*] bir statüye sokulup kutsallaştırıldı. Bugün, dünyanın çeşitli yerlerinde Müslümanları ezen ulu'l-emr'ler, Yezid zihniyetinin mirasçıları oldular ve kendileri için

941 *Münâzârât*, Kostantiniyye, 1329, s. 33-34.

942 Taberî, *Târîh*, V, 413; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 54; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I,190.

943 Bu konudaki diğer ayrıntılar için bk. ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s.17-20.

dokunulmazlık kanunları çıkartarak saltanatlarını sürdürdüler, sürdürmeye devam ediyorlar. Ne yazık ki, sarıklı-cübbeli bazı hocalar da cami kürsülerinde bunlara itaatin vacip olduğunu anlatıp duruyorlar.

Ebû Zerr diyor ki:

"Allah ma'rufu emredip onu terk edene ve münker'den nehyedip onu yapanlara lanet etsin!" [944]

İmâm Suyûtî de, yaptıklarından dolayı Yezid'e la'net okuyanlardandır. [945]

Yezid'e lanet okunup okunmamasından daha önemli olan, bütün melanetlerine rağmen *"Yezid'e lanet edilmez"* diyen hocaların ve *"Hz. Hüseyin'e karşı Yezid haklıydı"* diyen fıkıh profesörlerinin olmasıdır. İşte bunlar, Ebû Zerr'in dediği gibi, ma'rufu emredip onu terk edenler ve münkerden sakındırıp ona sarılanlardır. Bütün bu yaptıklarına rağmen, Yezid'i haklı bulanlar bir yana, ona rahmet okuyanlar bile vardır. [946]

Bu tipleri bilmez, analiz etmezsek, ebediyen sömürüye mahkûm olur, dinimizin ne olduğunu da anlayamayız.

Hâricîlerin Durumu

Sıffin hadisesinden sonra ortaya çıkan Hâricîlerden bir grup, selâmeti Mekke'ye kaçmakta bulmuştu. Bunlar Mekke'ye gelmiş ve Abdullah b. Zübeyr'le görüşerek olayları anlatmış ve kendisini doğru yolda bildikleri için Mekke'ye geldiklerini söylemişlerdi. İbn Zübeyr de, olayların iç yüzünü araştırmadan onlarla aynı görüşte olduğunu söylemişti. [947]

944 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 172.
945 *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 207.
946 Bk: Muhammed Ebû'l-Yusr 'Âbidin, *Eğâlîtü'l-Muerrihîn*, Dımeşk, 1972, s. 115.
947 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 165.

Böylece Hâricîler Mekke'de kaldılar ve Mekke'nin Yezid ordusu tarafından muhasara edilmesi sırasında İbn Zübeyr'e yardım ederek Şâm'dan gelen Emevi ordusuyla savaştılar. Fakat Yezid'in ölümü üzerine Şâm'dan gelen ordu çekip gidince, Hâricîler bir araya gelerek kendi durumlarını görüştüler ve dediler ki:

"Biz bu adama [İbn Zübeyr'e] geldik fakat olaylar hakkındaki net tavrını bilmiyoruz. Görüşünü öğrenelim de ona göre davranalım. Ya burada kalır ona yardımcı oluruz ya da çeker gideriz." [948]

Bu karara vardıktan sonra İbn Zübeyr'e gidip onun Hz. Osman olayı hakkındaki görüşünü sordular.

İbn Zübeyr, Hz. Osman'a karşı olan bu grupla aynı görüşte olmadığını ve onun haksız yere öldürüldüğünü söyleyince, Hâricîler toplanıp Basra'ya gittiler [949]

948 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 165.

949 Olayların ayrıntıları için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 166 vd.

Muaviye b. Yezid Dönemi

Yezid ölünce, onun Mekke'yi muhasara etmekte olan ordusu Şâm'a geri döndü. Yezid'in komutanı el-Husayn, İbn Zübeyr'e Hilâfeti teklif ettiği hâlde o kabul etmeyince önce Medine'ye, oradan da Şâm'a geldi.

Ordu Mekke'ye varıncaya kadar Yezid'in veliahd olarak bıraktığı oğlu Muaviye b. Yezid'e Şâm'da biat edilmişti bile.[950]

Daha yirmi bir yaşında olan[951] Muaviye, babası Yezid'e nazaran çok akıllı[952], muttaki, salih bir gençti.[953] Onun için de lakabı, "*er-Râci'u ile'l-hakk* [*hakka dönen*]" idi.[954]

Kendisine biat edildiğinde hasta olan Muaviye, bu makamda ancak kırk gün kalabildi[955]; sonra vefat etti.

Hastalığı ilerleyince, o yaşta küçük fakat akıl ve imânda büyük olan Muaviye, kendisini hilâfetten azletti[956] ve durumunu Müslümanlara açıklamaktan çekinmedi.

Rivâyet edildiğine göre[957] vefat etmeden önce Muaviye b. Yezid, milleti camide toplayarak onlara bir konuşma yapmıştır. O konuşmasında,

950 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 130; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 27-30.
951 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 130.
952 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 301.
953 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 211; Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 193.
954 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 301.
955 Taberî, *Târîh*, V, 503.
956 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 301.
957 Bk: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 130.

dedesi Muaviye b. Ebi Sufyân ile Hz. Ali arasındaki olayları, babası Yezid'in haksızlıklarını anlattıktan sonra şöyle devam etti:

"Ey Müslümanlar! Sizi idare edemeyecek şekilde hastalandım. Ebûbekir'in Ömer b. Hattâb'ı seçtiği gibi, size bir halife seçmek istedim, fakat Ömer b. Hattâb gibisini bulamadım; Ömer b. Hattâb'ın yaptığı gibi size altı kişilik bir şûrâ[958] seçmek istedim, fakat bu altı kişiyi bulamadım. Onun için bu işi size bırakıyorum, kimi isterseniz onu seçiniz!"[959]

İbn Sa'd'ın[960] rivayetine göre ise, kendinden sonraki halifeyi seçmesini isteyen Müslümanlara şöyle demiştir:

"Ben hayattayken ondan bir şey anlamadım ki, öldükten sonra da onun yükünü çekeyim! Ben öldükten sonra toplanın ve kendinize birini halife olarak seçin!"

Bu müddet içerisinde de, ne Müslümanlara namaz kıldırabildi ne de devlet işleriyle ilgilenebildi.

Değerlendirme

Gerçi Muaviye b. Yezid hastaydı, yirmili yaşlarında bir gençti; cihada gidemedi fakat öyle bir inkılâp yaptı ki, Müslümanlar bu inkılâba sahip olmasını bilselerdi, İslâm Devleti'nin durumu eski hâline dönebilirdi. Çünkü Muaviye b. Yezid, dedesi Muaviye b. Ebi Sufyân'ın ihdas ettiği ve babası Yezid'in en şiddetli bir şekilde uygulamaya koyduğu saltanata son vermişti. Öyle ki; ölümü yaklaşınca bir veliaht tayin etmesi için zorlandıysa[961] da, o kimseyi tayin etmedi ve Müslümanları kendi hallerine terk ederek ölüp gitti.[962]

958 Hâlifeyi seçecek Heyet.
959 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I
960 Bk: *Tabakât*, IV, 39.
961 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 130.
962 Suyûtî, ay.es. s. 211.

Hatta yukarıda gördüğümüz gibi[963], ölmeden önce Müslümanları toplayarak onlara *"Bu işi size bırakıyorum, kimi isterseniz onu seçiniz!"* demişti.

Rivayetlere göre[964], Muaviye b. Yezid bu şekilde konuşup hilâfeti akrabalarından hiç kimseye bırakmayınca, Emevi ailesinin adamları, onun hocası olan Ömer el-Maksûs'a giderek şöyle dediler:

"Bu fitneyi ona sen öğrettin ve onu hilâfetten soğutarak Ali'yi sevdirdin! Senin yüzünden o, Emevîlerin zulmünden bile bahseder hale geldi!"

Muaviye'nin hocası Ömer ise, bunları kendisinin öğretmediğini, o fikirlerin kendisine ait olduğunu söylediyse de dinlemediler ve onu diri diri toprağa gömdüler.[965]

Bütün bu zulümler saltanatın bekâsı uğruna yapılıyordu. Emevi siyasetini savunanlar olmasına rağmen hakikat şuydu ki, bu yapılanların hiç birinin İslâm'la alakası yoktu.

Babasının yanına defnedilen bu örnek halifenin mühründe *"Dünya bir gururdan ibârettir"* yazılıydı.[966]

Yezid gibi bir zalimin oğlu Muaviye bu büyüklüğü gösterebilmişti. Fakat ileride göreceğimiz gibi, Müslümanlar bundan yararlanamadılar ve devlet yine müteğallibe tarafından işgal edildi.

İbn Ziyâd'ın Durumu

Yezid'in ölüm haberi Basra'da İbn Ziyâd'a gelince, Müslümanları camide toplayarak onlara bir konuşma yaptı ve onlar için yaptığı hizmetleri (!) anlattı. Konuşmasının sonunda da, Yezid'in öldüğünü, dinleri ve dünyaları için birini seçmelerini söyledi. Muhtemelen

963 Ayrıca bk. Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 193.
964 Bk: Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 301.
965 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 301.
966 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 301.

korkularından, Müslümanlar ellerini onun eline vurarak halife olarak kendisine biat ettiler. Fakat camiden çıkınca, ellerini caminin duvarına silerek, "*Bu herif bizim kendisine gerçekten biat ettiğimizi mi sanıyor?*" demeye başladılar.[967]

Kendisine bu şekilde biat edildiğini gören İbn Ziyâd, elçilerini Kûfe'ye göndererek oradaki Müslümanların da kendisine biat etmelerini istedi. Fakat Kûfeliler bunu kabul etmedi. Kûfelilerin bu tutumunu duyan Basralılar da İbn Ziyâd'a itaat etmemeye başladılar.[968] Bunun üzerine selâmeti uzaklaşmakta bulan İbn Ziyâd yanına birkaç adamını alarak Şâm taraflarına doğru gidip kayboldu.

967 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 132.
968 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 132.

Abdullah b. Zübeyr Dönemi

Abdullah b. Zübeyr, Hz. Hüseyin'le beraber Yezid'e biat etmeyenlerdendi.

Yukarıdaki bölümlerde gördüğümüz gibi, Yezid'in ordusu Medine'yi yağmaladıktan sonra Mekke üzerine yürüdü. Mekke muhasarası devam ederken Yezid'in ölüm haberi geldi. Bunun üzerine Yezid ordusunun komutanı Husayn, Mekke üzerindeki muhasarayı kaldırarak Şâm'a döndü.

Kâbe'nin Tamiri

Yezid'in Mekke'yi muhasara eden ordusu, Abdullah b. Zübeyr'i zorlamak için mancınıklar kullanmış, bu mancınıklar Kâbe'nin bazı bölümlerini yıkmıştı. Yezid ölüp ordusu çekip gidince, Abdullah b. Zübeyr, tamir etmek üzere Kâbe'yi Hz. İbrahim'in koymuş olduğu temele kadar yıktırıp yeniden inşâ etti. Abdullah b. Zübeyr, inşaat sırasında kaybolmaması için Haceru'l-Esved'i evine almıştı.[969] Bu inşaat sırasında Kâbe'ye iki tane kapı açtı. Ziyaretçiler bu kapıların birinden girip diğerinden çıkıyordu. Ayrıca Kâbe'nin etrafına bir duvar çektirerek Hicr denen bölümü de Harem'in içine aldı.[970] Abdullah b. Zübeyr'den sonra da birkaç kez Kâbe tamir edilecektir.[971]

969 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 207.
970 el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 221; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 207.
971 Ayrıntılar için bk. el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 68 vd.

Yezid'in ölümü üzerine Mekke'de Abdullah b. Zübeyr'e biat edildi. Daha sonra kendisine biat edenlerin sayısı çoğaldı. Hicaz, Yemen, Irak ve Horasan bölgeleri yeni halifeye biat etti. [972]

Abdullah b. Zübeyr'in Mekke'deki hilâfeti sürerken, yukarıda gördüğümüz gibi Şâm'daki Müslümanlar Yezid'in oğluna biat ettiler.

Böylece Abdullah b. Zübeyr'in hilâfeti Haccâc'ın Mekke'yi ikinci defa muhasara etmesine kadar devam etti ki, ileride bu konuya tekrar döneceğiz.

972 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 212.

Mervân b. Hakem Dönemi

Şâm dışındaki bütün bölgeler Abdullah b. Zübeyr'e biat edince, Medine'de bulunan Mervân b. Hakem, selameti Şâm'a kaçmakta buldu. Bazı rivayetlere göre de Abdullah b. Zübeyr, kendisine biat edildikten sonra Medine'ye kendi valisini tayin ederek Mervân ve Umeyye ailesinin geri kalanlarını Medine'den çıkardı.[973]

Târihçilerimizin rivayetlerine göre, bu sırada Şâm'da bile birçok Müslüman gizli olarak Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişlerdi.[974]

İbnu'l-Esîr'in rivâyetine göre[975], başlangıçta durumun İbn Zübeyr'in lehine seyrettiğini gören Mervân, kendi selâmeti açısından Mekke'ye gidip ona biat etmeyi daha uygun buldu. Fakat Şâm'a gelmiş olan İbn Ziyâd, bunun doğru olmadığını anlatarak ona doğrudan doğruya kendisi için biat almasını söyledi.[976] Bunun üzerine o da başta Umeyye ailesi olmak üzere, Müslümanları kendisine biat etmeye çağırdı.[977] Hicrî 64. senede vukubulan bu hadiseden sonra Mervân, Emevi Devleti'nin halifesi oldu.[978]

Mervân bu şekilde halkı kendisine biat ettirince, neredeyse tamamen birlik hâline gelmiş olan Müslümanlar tekrar Şâm'da ikiye bölündüler:

973 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 145.
974 Ebu'-Fidâ, *Muhtasar*, I, 193.
975 Bk: *el-Kâmil*, IV, 145.
976 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 285.
977 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 294-95.
978 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 31 vd.

1- Abdullah b. Zübeyr'e biat edenler,

2- Mervân'a biat edenler.

Şâmlıların bir kısmı da Mervân'a değil, Yezid'in oğlu Hâlid'e biat etmek istiyordu. Neticede Hâlid'in yaşça küçüklüğü öne sürülerek Humus valiliği verilmek sûretiyle ikna edilmesi ve Yezid'in Mekke'yi muhasara eden komutanı el-Husayn'ın çaba ve desteğiyle hilâfetin Mervân'a kalması sağlandı. Yapılan antlaşmaya göre, Mervân'dan sonra Halid b. Yezid, ondan sonra da Amr b. Sa'îd b. As halife olacaktı.[979] Fakat ileride görüleceği üzere, Mervân bu sözünde durmayarak kendi oğullarını veliaht tayin etti.

Hicrî 65 senesinde, Şâm yakınlarında Mervân taraftarlarıyla muhalifleri arasında birçok Müslümanın ölümüyle neticelenen bir savaş oldu. Savaşın sonucunda Mervân taraftarları galip gelip duruma hâkim oldular.

Mısır ve civarını da kendisine biat ettirmeye muvaffak olan Mervân, kendisiyle savaşmaya gelen Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi Mus'ab'ı da yenince, durumu iyice sağlama almış oldu.[980] Ama yine de İbn Zübeyr'den çekiniyordu.

Mervân Kimdir?

Mervân, Mekke fethinde Müslüman olan Hakem'in oğludur. Sağlam bir Müslüman olmayan Hakem, Hz. Peygamber (s.a.s)'le alay edip tecessüs eden ahlâksız bir tip olduğundan, Resûlullah (s.a.s) ona lanet ederek Tâif'e sürmüştü.[981]

Hakem, Hz. Osman'ın amcası olduğundan, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in hilâfetlerinde onu Tâif'ten geri getirtmek istemiş; fakat her iki halife de kabul etmemişlerdi. Hz. Osman halife olunca Hakem'i

979 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 148.
980 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 154.
981 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 193; Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 194.

Tâif'ten Medine'ye getirtti. Ancak bu tasarrufu Müslümanlar tarafından çokça eleştirildi. [982] Nitekim daha sonra Hakem ve oğlu Mervân, Hz. Osman'ın başına belâ oldular.

Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından lânetlendiği rivayet edilen [983] Hakem Hz. Osman zamanında Medine'de öldü ve namazını Hz. Osman kıldırdı.

Hakem öldükten sonra oğlu Mervân'ın yıldızı parladı ve özellikle Muaviye zamanında birkaç defa Medine'de valilik yaptı.

Mervân, bu valilikleri sırasında kıldırdığı cuma namazlarında sık sık Hz. Ali'ye kötü sözler söylediği için Müslümanların nefretini kazanmıştı.

İbnu'l-Esir'de [984] geçen enteresan bir rivayete göre, gerek Hz. Hasan, gerekse Hz. Hüseyin, bu zulmün devam ettiği sırada Mervân'ın arkasında namaz kılar, namazlarını da iâde etmezlerdi.

Fakat İbn Hacer, tarihçi İbnu'l-Esir'in bu rivayetini daha farklı olarak anlatmaktadır. İbn Hacer, Umeyr b. İshak'ın şöyle dediğini naklediyor:

"Mervân senelerce bize valilik yaptı. Her cuma minber üzerinde Ali için kötü sözler söylerdi. Sonra azledildi; yerine Said b. Ass getirildi. O da birkaç sene kaldı; fakat Ali hakkında olumsuz şeyler söylemiyordu. Sonra Said azledildi ve Mervân tekrar vali olarak tayin edildi. Mervân, Ali'ye kötü sözler söylemeye devam etti. Bunun üzerine Ali'nin oğlu Hasan'a şöyle sorulmaya başlandı. Mervân'ın neler dediğini duymuyor musun? Ona cevap vermeyecek misin? Hasan, cuma günleri mescide gelir ve Resûlullah (s.a.s)'in hücresine girer, orada otururdu. Hutbe bitince de mescide çıkar, namazını kılar, sonra da evine dönerdi ki, onun bu hareketi Mervân'ın hoşuna gitmezdi." [985]

982 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 193; Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 194.
983 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 193; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-'Âliye*, IV, 329.
984 el-*Kâmil*, IV, 193-194.
985 el-*Metâlibü'l-'Âliye*, IV, 329-330.

Mervân'ın Ehl-i Beyt'e küfrederek *"onlar mel'undurlar"* dediğini de yine rivayetlerden öğrenmekteyiz. [986]

Târihi rivayetlerden öyle anlaşılıyor ki, Mervân, siyasete karıştıklarından dolayı Hz. Hasan ve Hüseyin'e düşmanlık yapmaktadır. Köşelerinde oturup siyasete karışmasalardı, babalarına sövmesine rağmen onlara bir şey demeyecekti. Nitekim daha sonraki yıllarda siyasete pek karışmayan, kendi köşesine çekilen Hz. Hüseyin'in oğlu Ali'ye iyi muamelede bile bulunmuştur. [987]

Böylece görülüyor ki, iktidardakilerin bir tek derdi vardır: Saltanatlarının devam etmesi... Saltanatlarına dokunmayan, siyasete karışmayan ve böylece daima idare edilmeyi, sömürülmeyi, istismar edilmeyi kabullenen kişi veya toplumlara hiç bir sultanın, hiçbir firavunun, hiçbir diktatörün karışması söz konusu olmaz.

Ama ne zaman ki siyasetten söz eder, hele hele rejim ve sistemleri eleştirmeye kalkıştınız mı, işler değişir; saltanatı tehlikeye düşen müteğallibe, -ya firavun veya krallar, ya da sırtlarını bazı ilkelere dayamış diktatörler- tepenize biner, *"dini siyasete alet ediyor"* diye insanları hapse atar, işkence yapar, hatta çam ağaçlarına asarlar. Böyleleri, zalim iktidarlarını muhafaza için her türlü *"konuşma"* ve *"dokunulmazlık"* kanunları çıkararak toplumları sindirmeyi ihmal etmezler.

Mervân'ın zulme dayalı militarizmini iyi anlamak için şu rivayeti de kaydetmemiz gerekir:

Bir Cuma günü Mervân cami kürsüsünde konuşurken, sahabeden Ebû Said el-Hudrî camiye girer ve *"Tahiyyetu'l-mescid"* [988] namazı kılmaya niyetlenir. Bu sırada, caminin içinde görevli olan polisler o sahabiye gelip *"Mervân konuşurken sen nasıl namaza durabiliyor-*

986 el-*Metâlibü'l-'Âliye*, IV, 329-330.

987 Bk: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 119 vd; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 258.

988 Mescidi selamlama namazıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.s), herhangi bir camiye giren Müslüman'ın, bu namazı kılmasını istemiştir.

sun; derhal otur ve dinle!" diye onu kaba bir şekilde uyarırlar. Sahabi ise onları dinlemez ve namazını kılar. [989]

Bu olay gösteriyor ki, artık insanların saltanatları dinlerinin önüne geçmektedir. Bu bakımdan ulema, Mervân b. Hakem'e halife denilemeyeceğini, zira onun Abdullah b. Zübeyr'e isyan eden bir bağî olduğunu kabul ederler. [990]

Aslında Mervân bu işe karışmamış olsaydı; muhtemelen Umeyye ailesi Yezid'in oğlu Hâlid'e biat edecekti. [991] Fakat Mervân erken davranarak Halid'in çocuk ve tecrübesiz olduğunu halka dayatarak kendisine biat ettirdi.

Mervân bununla da kalmadı; Hâlid'in prestijini kırmak ve bu şekilde onun muhtemel tehlikesini bertaraf etmek için Halid'in annesiyle evlendi; böylece iktidarı tamamen eline geçirdi. [992]

Hatta tarihçilerimiz [993] Mervân'ın Hâlid'e ve annesine hakaret ettiği için Hâlid'in annesi tarafından boğulduğunu rivayet ederler. Bu rivayetlere göre Hâlid, Mervan'ın oturduğu bir yerden geçerken Mervan onu başkalarının yanında aşağılamak için laf atıp hakaret eder. O da geri dönüp olanları annesine anlatır. Annesi ona susmasını ve bunları kimseye anlatmamasını söyler. Birkaç gün sonra da Mervan yanında uyuduğu bir sırada yastığı yüzüne kapatarak onu boğar. Bazı rivayetlere göre de zehirlenir. [994]

Mısır'ı da kendisine biat ettirmeye muvaffak olan Mervân b. Hakem, onun adına Mısır'ı kendi idâresi altına alan Amr b. Sa'îd b.

989 Eş-Şâfi'î, *Müsned*, s. 64.
990 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 212.
991 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 255.
992 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 191.
993 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, III, 96; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 191; Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 194.
994 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 285.

Ass'dan çekindiği için[995], Hicrî 65. senede oğulları Abdülmelik ve Abdülaziz'i veliaht tayin etti.[996]

Aynı senenin Ramazan ayında da, yukarıda belirttiğimiz gibi karısı tarafından boğularak öldürüldü.

Netice

Kanaatimizce Hz. Osman'ın katlinde büyük mes'uliyeti bulunan Mervân, Abdullah İbn Zübeyr tarafından kurulan İslâm birliğini yeniden bozmuş, kendi saltanatı uğruna Müslümanları yeniden tefrikaya sokmuştur.

Nitekim her taraf Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişken, muhtemelen henüz kendisine biat etmemiş olan Şâm'daki Umeyye ailesi bile biat edecekken, Mervân ortaya atılmış ve kendisine biat toplamaya başlamıştır. Zorla alınan bu terör biatine rağmen sadece Şâm ve Mısır ona biat etmiştir. Başka bölgelere sözünü geçiremeden ve uğruna binlerce Müslüman'ın ölümüne sebep olan saltanatında bir sene dahi kalamadan, arkasındaki fitneyi oğlu Abdülmelik'e bırakarak ölüp gitmiştir.

İbnu'l-Esîr'in rivayetine göre[997], Mervân zamanına gelinceye kadar bayram namazlarında önce namaz kılınır, sonra hutbe okunurdu. Mervan ise hutbeyi namazdan önceye aldı. Ona *"bu yaptığın sünnete aykırıdır"* denmiş olmasına rağmen o kararından vazgeçmedi ve eski sünneti değiştirerek hutbeyi namazdan önceye aldı.[998] Suyutî'de geçen bir rivayete göre ise bu uygulamayı ilk defa Muaviye yapmıştır.[999]

995 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 189.
996 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 190.
997 el-*Kâmil*, IV, 194.
998 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 314.
999 *Târîhu'l-Hulefâ*, s.200.

Abdulmelik b. Mervân Dönemi

Mervân'ın ölümü üzerine, Şâm'da veliahd olan oğlu Abdulmelik'e biat edildi. [1000] Fakat Amr b. Sa'id b. Ass, bunu kabul etmeyip karşı çıktı. Aralarında çıkan savaştan dolayı her iki taraftan birçok Müslüman öldükten sonra, eşraf araya girip onları barıştırdı. Yapılan antlaşmaya göre hilâfet her ikisinde ortak olacaktı. Halife ismi Abdulmelik'te olacak, fakat devletin diğer bütün işlerinde ortak karar alacaklardı. Abdülmelik, Amr b. Sa'id'ten önce ölürse, yerine Amr halife olacaktı. Böylece anlaşmaya varıp antlaşma metnini bir kâğıda yazdılar. [1001] Fakat Abdulmelik'in adamları, iki başlı bir idarenin olamayacağını, dolayısıyla bir suikastla Amr'ı öldürmesini söylediler. O da onları dinledi ve Amr kandırılarak saraya getirilip öldürüldü. Ertesi gün Amr'ın adamları isyan etmek istedilerse de, Abdülmelik onların bir kısmını para ile geri kalanını da kılıç ile susturdu. [1002]

Ya'kûbî'nin naklettiği rivâyet [1003] doğru ise, Abdülmelik hilâfeti üstlenmeye korkuyordu. Fakat Mervân grubunun onu zorla cami minberine çıkararak konuşması, konuşmazsa kellesini vuracakları şeklinde tehdit etmeleri sonucu, Abdulmelik minbere çıkıp konuştu ve kendisine biat edildi.

Şâm'da Abdülmelik'e biat edildiği sıralarda, Abdullah b. Zübeyr'in halifeliği devam ediyordu. Öylesine ki, Şâm dışında Abdulmelik'e

1000 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 110.
1001 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 286.
1002 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 286.
1003 *Târîh*, II, 258.

biat eden başka bir bölge yoktu. Şâm dışında, bütün Müslüman coğrafyasında Abdullah b. Zübeyr'e biat edilmişti. [1004] Yâni Müslümanlar "*iki halifeli*" bir dönem daha yaşıyorlardı.

Muhtar es-Sakafî'nin, Hz. Hüseyin'in İntikamı İçin Baş Kaldırması

Şâm'da Abdülmelik, Mekke'de de Abdullah b. Zübeyr hilâfetlerini sağlamlaştırmaya çalışırlarken, Muhtar es-Sakafî, Kûfe'de Hz. Hüseyin'in intikamını almak için harekete geçip birçok insanı etrafına topladı. [1005] Öyle ki askerlerinin sayısı otuz bini buldu. Bunlar, Şâm üzerine gidip Ümeyye ailesiyle savaşmak istiyorlardı. Gerçekten de es-Sakafî taraftarları Şâm ordusuyla karşılaşıp onu yendiler ve bu savaşta Ubeydullah b. Ziyad da öldürüldü. [1006] Muhtar es-Sakafî'nin bu savaştaki komutanı İbrahim Eşter, daha sonra Musul'a geçti. Orada iken bugünkü Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ın birçok vilayetlerine valilerini tayin edip bilahare Nusaybin'e gidip orada yerleşti.

Muhtar es-Sakafî ise Kûfe'de Arapları ihmâl edip daha ziyade etrafına Arap olmayanları, özellikle İranlıları topladığı için Arapların nefretini kazandı. Araplar *"bu adamın derdi Hüseyin'in intikamını almak değil, dünyadır"* deyip ona karşı harekete geçtiler. [1007] Fakat ona karşı başarılı olamadılar ve es-Sakafî, yanındaki acem askerleriyle birlikte, Kerbela'da Hz. Hüseyin'i şehid edenlerin çoğunu öldürdü.

Beri taraftan onun samimiyetine inanmayan Mus'ab b. Zübeyr de onunla savaşıyordu. Nihayet Muhtar, Kûfe'de sıkıştırıldı. Öldürülmeden önce kaleden aşağıdakilere seslenerek, gayesinin Hüseyin'in

1004 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 287.
1005 Ayrıntılar için bk. ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 38 vd.
1006 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 288-296.
1007 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 299-300.

katilleri değil, dünyalık olduğunu itiraf etti. Sonra yapılan savaşta öldürülerek kafası İbn Zübeyr'e gönderildi. [1008]

Halife Abdülmelik, bu olayların yanı sıra, Abdullah b. Zübeyr'in Şâm üzerine göndermiş olduğu Mus'ab b. Zübeyr'e karşı da bir ordu gönderdi. Her iki ordu Meskin'de, Duceyl nehri yakınlarında karşı karşıya geldiler ve yapılan savaşta Mus'ab b. Zübeyr öldürüldü. [1009] Mus'ab'ın öldürülmesiyle Abdülmelik b. Mervân'ın iktidarı daha da güçlendi.

Mekke Yerine Şâm'da Hacc

Muhtar'ın öldürülmesinden sonra Abdullah b. Zübeyr'in prestiji daha da yükseldi ve Müslümanlar ona olan teveccühlerini arttırdılar.

Tabii ki bu durum Abdülmelik açısından bir tehlike arz ediyordu. Onun için Abdülmelik, saltanatının sınırlarını genişletmek gayesiyle her türlü çareye başvurdu. Bu işte o kadar ileri gitti ki, Şâmlı Müslümanlara haccı yasakladı. Çünkü Abdullah b. Zübeyr, Şâm'dan hacca gidenlere biat teklif ediyor, onlar da kabul ediyorlardı.

Abdulmelik, Şâmlı Müslümanlara haccı yasaklayınca, ona karşı çıkıp sebebini ve bu işin sorumluluğunu sordular. Bunun üzerine Abdulmelik şu cevabı verdi:

"Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu:

Ancak üç mescid için sefere çıkılır: Mescidu'l-Haram, benim mescidim ve Mescidu'l-Aksâ... Resûlullah (s.a.s) böyle buyurduğuna göre, Mescidu'l-Haram yerine Kudüs'teki Mescidu'l-Aksâ'ya gidebilirsiniz. Hz. Peygamber (s.a.s)'in, üzerine basarak Semâ'ya, yâni miraca çıktığı taş da Kâbe yerine geçsin!"

1008 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 308.
1009 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 116.

Abdulmelik böyle dedikten sonra, Kudüs'teki bu taşın üzerine bir kubbe yaptırdı ve Müslümanları zorlayarak Kâ'be etrafında tavaf ettikleri gibi bu taş etrafında da tavaf ettirdi. [1010]

Ehl-i Beyt Mekke'de Zor Durumda

Abdulmelik Şâm'da böyle bir ictihatta bulunurken; Mekke'de Abdullah b. Zübeyr, Ehl-i Beyt'ten Mekke'de olanlara, özellikle Abdullah b. Abbas ve Muhammed b. el-Hanefiyye'ye haber göndererek ya biat etmelerini ya da Mekke'den çıkıp gitmelerini emretti. [1011] Bir başka rivayete göre de, onlardan yirmi dört kişiyi zemzem odasına hapsederek onlara şu tehditte bulundu:

"Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, ya bana biat edersiniz, ya da sizleri ateşte yakarım!" [1012]

Daha sonra Abdullah b. Zübeyr, Haşim oğullarıyla baş edemeyince, selameti onları Mekke'den sürmekte buldu. [1013] Bu arada büyük muhaddis Abdullah b. Abbas'ı da Tâif'e sürgün etti.

İbn Zübeyr'in bu tehdidi üzerine Ehl-i Beyt'ten Mekke'de olan diğer zevat da Tâif'e gittiler. Bir daha Mekke'ye dönemeyen Abdullah b. Abbas orada vefat etti ve Muhammed b. El-Hanefiyye onun cenaze namazını kıldırdı. Muhammed de Şâm bölgesinde *Eyle* denen yere gitti. Oradan Şâm'a gitmek istediyse de Halife Abdulmelik müsaade etmedi ve orada vefat etti. [1014]

İbn Kesîr'in rivâyetine göre ise [1015], Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas ve Muhammed b. el-Hanefiyye'yi, kendisine biat etme-

1010 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 261.
1011 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 309.
1012 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 261.
1013 Ya'kûbî, *Târîh*, II,262.
1014 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 309.
1015 Bk: *el-Bidâye*, VIII, 370.

leri için çağırttı. Onlar ise *"sana biat etmiyoruz, muhalefet de etmiyoruz!"* dediler. Bunun üzerine, Abdullah b. Abbas ve Muhammed b. el-Hanefiyye, Abdullah b. Zübeyr'in kendilerine kötülük yapacağından korktukları için Irak'a haber göndererek yardım istediler. Iraklılar onların bu çağrılarına icabet ederek 4.000 kişilik bir ordu gönderdiler. Irak ordusunun geldiğini ve hayatının tehlikeye girdiğini gören Abdullah b. Zübeyr, Kâbe'nin örtüsüne sığındı. Böylece onu öldürmekten vazgeçtiler. Abdullah b. Zübeyr'i bu şekilde pasifleştirdikten sonra da, yakılmak üzere evlerinin etrafı odunlarla çevrili olan Abdullah b. Abbas, Muhammed b. el-Hanefiyye ve diğerlerini kurtararak onları Tâif'e götürdüler.

Abdullah b. Abbas Tâif'e gitmeden önce İbn Zübeyr'le aralarında çok sert tartışmalar olmuş, her iki taraf birbirlerini çok ağır bir şekilde suçlamışlardır. Ancak burada bu ayrıntılara girmiyoruz.[1016]

Yukarıda gördüğümüz gibi, Abdullah b. Zübeyr kendisi için tehlikeli bulduğu Irak ve Şâm bölgelerine kardeşi Mus'ab'ı göndermiş; fakat Abdulmelik'in ordusu tarafından öldürülmüştü. Mus'ab öldürülünce, İbn Zübeyr'in ordularının da morali bozuldu ve günden güne onu destekleyenler azalmaya başladı. Mus'ab'ın öldürülmesinden sonra Abdülmelik'in ordusu Kûfe üzerine yürüdü.[1017]

Zâlim Haccâc İbn Zübeyr'in Üzerine Gidiyor

Mus'ab öldürülünce, Tâif'te bulunan Haccâc b. Yusuf, Abdulmelik'e giderek İbn Zübeyr'in üzerine gitmeyi arzuladığını bildirdi.

Zaten böyle bir fırsatı kollayan Abdulmelik, Haccâc'ı yirmi bin kişilik bir ordu ile Mekke üzerine gönderdi.

Haccâc, ordusuyla Hicaz'a varıp önce Tâif'e, oradan da Mekke'ye gidip şehri muhasara etti. Ebû Kubeys tepesine yerleştirilen mancınıklardan

1016 Söz konusu ayrıntılar için bk. İbn A'sem, *Fütûh*, V-VI, 366 vd.
1017 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 313.

çıkan ateşler Mekke'nin âdeta altını üstüne getirdi. [1018] Allah'ın evi Kâbe bile bu mancınık darbelerinden büyük hasar gördü. [1019]

Haccac, Ebû Kubeys tepesinin bu şekilde eline geçtiğini Şâm'da bulunan Abdulmelik'e bildirdi. Abdulmelik de aldığı haberi Şâm halkına duyurdu. Fakat onlar, İbn Zübeyr'in zincirlere vurularak Şâm'a getirilmesini isteyip İbn Zübeyr ve Hz. Ali'ye hakaretlerde bulundular. [1020]

İbn Zübeyr çok zor durumda kaldı. Askerleri bile mancınıklardan korkarak onu yalnız bıraktılar. [1021]

Târihçi Ya'kûbî [1022], bu sırada kendisine teslim olması için emân verildiğini; fakat onun annesi Esmâ binti Ebi Bekr'le istişare ettikten sonra sonuna kadar savaşmaya karar verdiğini yazmaktadır. Abdullah b. Zübeyr, annesine herkesin, hatta en yakınlarının bile kendisini terk ettiklerini söyleyip ne yapması gerektiğini istişare ettiğinde, annesi, "sen kendini haklı buluyorsan, sonuna kadar savaş. Yoksa Ümeyye [1023] oğulları seni yakalar ve seni oyuncak yapıp oynarlar!" demiş, o da annesinin dediğini yapmıştır. [1024] İbn Zübeyr bazen Kâbe'ye girer, sonra da çıkar savaşmaya devam ederdi. Tâ ki, atılan mancınık ateşlerinden birisi üzerine düşüp onu öldürünceye kadar. [1025]

Yetmiş bir yaşında olan Abdullah b. Zübeyr, öldürülünceye kadar savaştı.

Haccâc, İbn Zübeyr'in cesedini *Ten'îm* denen yerde çarmıha gerdi. Cesedi üç gün, bazı rivayetlere göre de yedi gün bu durumda kaldı. [1026]

1018 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 315.
1019 Ayrıntılar için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 28, s. 233.
1020 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 260.
1021 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 187 vd.
1022 *Târîh*, II, 267; ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 315.
1023 Yezid'in aşireti.
1024 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 28, s. 226-227.
1025 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 264.
1026 Ya'kûbî, *Târîh*, II, 267; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 212; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 348 vd.

Sonra da annesi Esmâ, Halife Abdülmelik'ten izin alarak onu yıkayıp kefenledi, sonra da cenaze namazını kılarak defnettirdi. [1027]

Mekke'yi bu hâle getiren Haccac, Kâbe'yi tamir ettirerek Hacc mevsimini bekledi ve Hacc yaptıktan sonra Şâm'a döndü.

Değerlendirme

Bu derecede kanlı saltanat kavgalarına bir şey diyemiyorsak da, *"Müslüman cesetlerinin günlerce çarmıhlara gerilerek kokutulması, teşhir edilmesi, hangi dine göre caiz oluyor?"* diye sormadan da kendimizi alamıyoruz.

Müslümanların başında bulunan sultan, halife ya da emiru'l-mü'minin böyle gayri İslâmî fiillerin işlenmesine göz yumuyorsa, hatta böyle yapılması için bizzat emir veriyorsa, bir Müslüman olarak *"neden böyle yapıyorsunuz; bu yaptıklarınız hangi dine sığar?"* diye sormayalım mı? Hâlâ onları ulülemir diye sorumsuz kabul edip susalım mı?

Bu kadar yüzyıl susuldu da ne oldu? Müslümanlar ne idükleri belli olmayan ulülemre kurban edilip şahsiyetlerinden koparıldılar, köleleştirildiler. Hem öyle bir köleleştiler ki, her taraftan insanlar çıkıp dinlerine küfrediyorlar da sesleri bile çıkmıyor. Çünkü bu küfredenlerin elbiseleri resmi, ayakları çizmeli ve onun da ötesi ulülemir temsilcileri...

İbn Zübeyr Kimdi?

Abdullah b. Zübeyr, Hicret'ten sonra doğan ilk Muhacir çocuğuydu. [1028]

1027 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 265.
1028 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 28, s. 140, 148.

Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra bir süre çocukları olmadı. Yahudiler *"biz Müslümanlara sihir yaptık; artık çocukları olmayacak"* diye dedikodu etmeye başladılar. Abdullah b. Zübeyr doğunca, Yahudilerin sesi kesildi; Müslümanlar da sevindiler. [1029]

Abdullah b. Zübeyr, cennetle müjdelenmiş on kişiden biri olan Zübeyr'in oğludur. Annesi Esmâ ise Hicret esnasında Hz. Peygamber (s.a.s)'e ve Hz. Ebûbekir'e yardım eden Ebûbekir'in kahraman kızıydı; yâni Hz. Aişe validemizin ablası...

Abdullah b. Zübeyr, yukarıda bahsi geçen *"Yermuk Savaşı"*na olduğu gibi, Muaviye döneminde yapılan İstanbul kuşatmasına da katılmış sahabilerdendir. [1030] Abdullah b. Zübeyr'in özellikle ibadeti dillere destan olmuştur. Onun takvası, ibadeti, ondan sonra da anlatıla gelmiştir. [1031]

İbn Zübeyr, Muaviye b. Ebi Sufyân'ın hilâfeti boyunca Medine'de kaldı. [1032] Fakat Muaviye ölüp yerine Yezid halife olunca, ona biat etmeyerek Medine'den ayrılıp Mekke'ye gitti ve orada hayatını sürdürerek Yezid b. Muaviye'nin hilâfeti aleyhinde çalıştı. [1033]

İbn Zübeyr'in öldürülüşü Hicrî 73. senede oldu. [1034]

Suyutî [1035] ve başka ulemâ, meselâ Zehebî, Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfetinin ancak İbn Zübeyr'in katlinden sonra sahih olduğunu; ondan önceki dönemde ise İbn Zübeyr'in hilâfetinin meşru olduğunu yazarlar.

1029 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 256; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 28, s. 155.

1030 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 256; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 28, s. 141.

1031 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 257; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 28, s. 176 vd.

1032 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 260.

1033 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 28, s. 207.

1034 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 315.

1035 *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 212.

Bunu müteakip, Abdurrahman b. Muhammed b. Aş'as adında birisi Haccac'a karşı çıkıp intikam istedi. Fakat Abdulmelik'in gönderdiği ordu sayesinde Abdurrahman yenildi ve kaçarak bir Türk kralına sığındı. Bunu öğrenen Abdulmelik de, Türk Hakanı'na haber göndererek Abdurrahman'ı geri istedi; Türk Hakanı da onu geri gönderdi. Fakat yolda giderlerken konakladıkları bir kalenin duvarından aşağıya atlayarak intihar etti. [1036]

Abdulmelik'in Saltanatı Yerleşiyor

Haccâc, Mekke'de İbn Zübeyr'in hilâfetine son verdikten sonra Medine'ye gitti ve orada da zulmüne devam etti. Sahabeden kalanlara işkence yapıyor; baskı ve hakaretlerle devlet terörünü her tarafa yaymak istiyordu. Abdulmelik b. Mervân adına yaptıkları adeta köleliği geri getiriyordu. Sanki sahabe onun köleleri, ya da koyunlarıymış gibi, ellerini ve boyunlarını dağlıyorlardı. [1037]

Bir sene sonra Haccâc Irak bölgesi valiliğine atandı.

Zulme boyun eğmeyen halkı *"terör"* yapmakla suçlayan Haccâc [1038], Irak'a varır varmaz bizzat kendisi tedhiş ve teröre başladı. Devlet tedhiş ve terörü... Zamanımızda bile, kendi halklarına zulmeden bazı devletler, mazlum konumuna soktukları halkı terör yapmakla suçlayarak kendi zulümlerini gizlemeye çalışmaktadırlar.

Devlet terörü yaparak Irak'ta otorite kuran Haccâc, zulmünde o kadar ileri gitti ki, sahabilere bile işkence yapmaktan çekinmedi. İşkence yaptığı sahabilerden bir tanesi de, on sene boyunca Hz. Peygamber (s.a.s)'in hizmetinde bulunmuş olan Enes b. Mâlik'ti. [1039] Enes (r.a)'ın kendisine işkence yapan Haccâc'a bir sözü vardır ki, işkencenin

1036 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 320.
1037 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 215.
1038 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 378.
1039 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 386-387; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 118-123.

boyutunu ve Haccâc'ın ne kadar dine aykırı hareket ettiğini gösteriyor. Resûlullah (s.a.s)'in gönüllü hizmetçisi Enes b. Mâlik, Haccâc'a şöyle demişti:

"Vallahi küfürde olan Hıristiyanlar, Meryem oğlu İsâ'ya bir gün hizmet etmiş olan bir adamı görseler, senin bana tanımadığın hakkımı onlar ona tanırlardı! Ben Resûlullah (s.a.s)'e on sene boyunca hizmet ettim. Ondan sonra da hayırlı bir şey gördüğümüzde Allah'a hamd u senâda bulunduk; bunun dışında bir şey gördüğümüzde de sabrettik. Gerçek yardımcı sadece Allah'tır!" [1040]

Bir başka rivayete göre Haccac b. Yusuf, Resûlullah (s.a.s)'in sahabisi olan Enes b. Mâlik'e hakaret eder. Enes'in durumu Halife Abdülmelik'e bildirmesi üzerine, Abdulmelik Haccac'a bir mektup yazıp derhal Enes'e gitmesini ve ondan özür dilemesini emreder. Haccac, kerhen de olsa amirinin emrinden korktuğu için Enes'e gidip özür diler. [1041]

Kendi saltanatı için bu kadar zulme göz yuman Abdulmelik, aslında iyi bir Müslümandı; takva sahibi, ilmi seven bir mümindi. Hilâfete gelmeden önce Medine'de ilimle meşgul oluyor, siyasetten uzak duruyordu. Nitekim âbid, fakîh ve muttaki bir zat olan Abdulmelik, Hz. Osman, Ebû Said el-Hudrî ve Ebû Hureyre'den hadis dersi almıştır. [1042] Öyle âlim bir zattı ki, Medine'nin dört fakîhinden birisi olarak addediliyordu. [1043]

Ne var ki, saltanat insanı kör eder. Bu öylesine bir hastalıktır ki, mevki-makam tanımaz; o makama gelen, makamının fedaisi, kölesi haline gelir. *"Her şey Allah'ın ahkâmı yaşansın için!"* şeklindeki ilkenin yerine, *"her şey saltanat için"* ilkesi geçer.

1040 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 387.

1041 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 323-24. Olayın diğer ayrıntıları için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 139 vd.

1042 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 117.

1043 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 120-121.

Oysaki Yaratıcımız bizi ne güzel uyarmış:

"İnsan kendisini zenginleşmiş (bir makama gelmiş, imza yetkisine sahip olmuş, saltanatı eline geçirmiş) görünce sapıtır." [1044]

Bunun en güzel misalini Emevi Sultanı Abdülmelik'te görüyoruz. Nitekim Abdülmelik hilâfete getirilmeden önce muttaki bir Müslüman'dı. Zahid, âbid, örnek bir mü'mindi. [1045] Öyle ki, bu hasletlerinden dolayı kendisine *"Mescidin Güvercini"* adı takılmıştı.

Babası Mervân'ın Medine valiliği sırasında o kadar büyük bir üne sahip oldu ki, Medine fukahası arasında sayılanlar arasına girdi. [1046]

Yezid, Medine üzerine ordu gönderdiğinde, Peygamber Mescidi'nde ilim ve ibâdetle meşgul olan Abdülmelik yanındakilere şöyle demişti: *"Allah'a sığınırım! Allah'ın Haremi (Mekke) üzerine ordu gönderilir mi?"* [1047]

Yahya el-Ğassânî de, o sırada kendisi ile Abdulmelik arasında geçen şu ilginç konuşmaları nakletmektedir:

Muslim b. Ukbe ordusuyla Medine'ye varınca, Peygamber (s.a.s)'in mescidine girip Abdülmelik'in yanına oturdum. Abdulmelik bana, *"sen de bu ordunun askeri misin?"* diye sordu. Ben de *"evet"* dedim. Bunun üzerine bana şunu dedi: *"Annen sensiz kalaydı! Sen kime karşı savaşmaya gittiğini biliyor musun? Hicret'ten sonra Medine'de ilk doğan Müslüman'a* [1048] *karşı gidiyorsun! O, Resûlullah (s.a.s)'ın havarisinin* [1049] *oğludur. Kezâ O' peştamalını yırtarak Hz. Peygamber (s.a.s)'in Hicret'inde O'na çıkın yapan Esmâ'nın oğludur. Ve O, Resûlullah (s.a.s)'ın hurma çiğneyerek ağzına koymak sûretiyle tedavi*

1044 K.K. Alak Sûresi, 6-7.
1045 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 216.
1046 Ay. yer.
1047 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 217.
1048 Yâni Abdullah b. Zübeyr'e.
1049 Hz. Peygamber, (s.a.s) Abdullah b. Zübeyr'in babası Zübeyr b. Avvâm'a, *"Havârim"* diyordu.

ettiği çocuktur. Vallahi O'na gündüz varırsan oruçlu, gece varırsan namazda görürsün. Şayet yeryüzünün insanları onu öldürürlerse, Allah Teâlâ onların hepsini cehenneme atar!" [1050]

Bu olayı nakleden râvi, daha sonra şunları da ilave etmektedir:

"Bunları bana söyleyen Abdulmelik, halife olunca bizzat kendisi o kadar övgüsünü yaptığı İbn Zübeyr üzerine Haccâc'ı gönderdi. İbn Zübeyr'i öldüren bu ordu içerisinde ben de vardım." [1051]

İşte dünyevi makamlar, en muttaki Müslümanları bile bu durumlara getirebiliyor.

Rivâyet edilir ki, babasının öldüğü ve kendisine biat edildiği sırada Abdülmelik Kur'an okumaktaydı. Kur'an'ı kapatıp şöyle dedi:

"Bu, seninle olan son ahdimiz, yâni son görüşmemizdir." [1052]

İslâm Devleti'nde İlk Defa Para Basılıyor

Emevi Sultanı Abdulmelik zamanına gelinceye kadar, İslâm Devleti'nde genellikle Bizans altın Dinar'ı ile İran gümüş Dirhem'i para birimi olarak kullanılıyordu. [1053] Bizans Dinarının üzerindeki yazı Rumca, Dirhemlerin üzerindeki yazı da Farsça idi. [1054]

Hamidullah Hoca, bu paralar hakkında şu bilgileri vermektedir.

"Şüphesiz mahalli bir para birimi yoktu. Bütün ülkelerin, özellikle Bizans ve İran'ın paraları serbest kura sahiptiler. Fakat bütün para birimleri aynı değere sahip değillerdi. Tartılan bu madeni paraların yenileri, kullanılmış ve eskimiş olanlarından daha değerliydi. İran gümüşünden yapılmış olan dirhem, Bizans altınından yapılmış dinarın 1/10'ine tekabül ediyordu. O halde, bilinçsiz olarak bir "ondalık

1050 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 217.
1051 Ay. yer.
1052 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 194; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 217.
1053 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 310.
1054 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 310.

sistem" mevcuttu. Aynı şekilde, bakır vs. gibi değeri olmayan metallerden yapılmış madeni paralardan da söz edilmektedir; fakat ben onların kur değerini bulamadım. Bu şekilde, *"fils"* ve *"karat"*tan da bahsedilmektedir. En küçük para birimi olan *"dânik"*in ise hangi devre ait olduğunu bilemiyorum." [1055]

İlk defa Abdulmelik zamanında para basıldı [1056] ve bu madeni paraların bir yüzüne قل هو الله احد *"Kul huvellahu ahad"*, diğer yüzüne de لا اله الاالله *"Lâ ilâhe illallah"* yazdırıldı. Bu şekilde basılan paranın çerçevesinin içine, *"falan şehirde basıldı"* ve çerçevenin dışına da, *"Muhammedun Resûlullah. Onu hidâyetle ve gerçek dinle gönderdi"* yazıları basıldı. Ez-Zehebî'de geçen bir rivayete göre [1057], Müslümanların parası ilk defa Mısır'da basıldı. O sırada Mısır valisi, Abdülaziz b. Mervân'dı. Mamafih Abdülaziz de Abdulmelik'in Mısır valisiydi. Mümkündür ki, Mısır'da imkânlar daha çok olduğundan, para orada basılmıştır.

Müslümanların bu şekilde para basmalarına, yâni dünya borsasına çıkıp söz sahibi olmalarına tahammül edemeyen o zamanın süper devleti Bizans; yâni bugünkü Batı'nın ataları, menfaatleri kayboluyor diye endişeye düştü. Nasıl olur da başkaları da bizim gibi söz sahibi olabilir? Tıpkı bugünün *Dolar* ve *Euro* emperyalizmi gibi...

Nitekim Bizans Kralı, bu konuda Sultan Abdulmelik'e gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

"Siz paralarınızın üzerine Peygamberinizin adını yazarak yeni şeyler uydurdunuz. Derhal bu âdeti terk edin. Yoksa biz de, dinarlarımızın üzerine, sizin hoşlanmayacağınız şeyler yazarız." [1058]

1055 Muhammed Hamidullah, *Makaleler*, İstanbul, 1986, s. 41-42.
1056 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 196.
1057 Bk: *Târîhu'l-İslâm*, C. 5, s. 40.
1058 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 218.

Bizans Kralı'nın bu mektupta yazdıkları, Abdulmelik'in çok zoruna gitti.

Bu konuda kendisi ile istişare edilen Halid b. Yezid [1059], Abdulmelik'e şöyle dedi:

"Kendi ülkende Bizans paralarını tedavülden kaldır! Üzerinde Allah ve Resûlü'nün isimleri olan sikkeleri bastır. Onların ne söyleyeceklerine, neyi sevip neyi sevmeyeceklerine de aldırma!"

Bunun üzerine, hicri 75. senede ilk İslâm parası basıldı. [1060]

Başka rivayetlere göre ise, Sultan Abdülmelik Mısır'daki valisine haber göndererek kâğıtlar ve elbiseler üzerindeki Hıristiyanlığa ait Rumca ibareleri kaldırıp bunların yerine İslâm'a uygun Arapça sözler yazılmasını emretti. Bunu duyan Bizans Kralı, Sultan Abdülmelik'e haber göndererek bu uygulamadan vazgeçmesini; vazgeçmediği takdirde, paralarının üzerine İslâm peygamberine sövgüler yazdıracağı yollu tehditte bulundu. Bunun üzerine Sultan Abdülmelik, Hz. Hüseyin'in torunu Muhammed b. Ali b. Hüseyin'le istişarede bulundu. Muhammed ona, İslâm ülkesinde tedavülde bulunan bütün Bizans paralarını iptal etmesini ve onun yerine İslâm parasını basmasını söyledi. Abdülmelik de Muhammed b. Ali'nin dediklerini yaptı. Bütün bu gelişmeler üzerine hiçbir şey yapamayan Bizans Kralı ise Müslüman parasını kabul etmek mecburiyetinde kaldı. [1061]

Tabii, Bizans Devleti Müslümanların bu tutumunu görünce, ticari ilişkilerini kesemedi ve İslâm parasını kabul etmek zorunda kaldı.

Ne var ki, bugünkü Müslümanlar, her şeyleriyle oldukları gibi, ekonomileriyle de Bizans'ın çocukları olan ABD ve Avrupa'ya ba-

1059 Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği üzere, Mervân b. Hakem, Halid b. Yezid'in halife olmasını önleyip, kendi halifeliğini ilan etmişti.

1060 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 218.

1061 Bu konudaki ayrıntılar için bk. ed-Demirî, *Hayâtü'l-Hayavân*, I, 92-93.

ğımlı bir hale geldiklerinden, bir varlık gösteremiyor, adı geçen ülkeler nasıl isterlerse, paralarını o şekle koyuyorlar.

1967 de Fransa'ya gittiğimizde bir ABD doları Türk lirasının sadece üç katı bir değere sahipti. 2000'li yıllara gelindiğinde ise bir ABD doları Türk lirasının bin katından fazla bir değere sahip oldu.[1062] Ve bunun sebebi de Batı'ya karşı olan bağımlılığımızdır.

Hilâfet Sultalaşıyor

Kur'an ve Sünnet'in tanımladıkları İslâm, her türlü sulta ve tahakkümü yasaklamıştır. Müslümanlar düşüncelerini açıkça söyleme hürriyetine sahiptirler. Nitekim gerek Hz. Peygamber (s.a.s), gerekse onun örnek halifeleri; huzurlarında konuşanları susturmadıkları gibi, haklı oldukları zamanlarda, onların bu görüşlerini kabul de etmişlerdir.

Suyûtî'nin rivayeti doğru ise Sultan Abdülmelik, ilk defa halifelerin huzurunda konuşmayı yasaklamıştır.[1063] Artık Müslümanlar halifenin/sultanın yanında konuşamayacak, sadece kendilerine verilen emirleri dinleyeceklerdi.

Bu gayri İslami tavrın altında yatan bakış açısı şuydu: Ulu'l-emir doğru konuşur, yanılmazdı. Hele hele haksızlıklara hiç bulaşmazdı.

Ulu'l-emir dilediği gibi köşklerde yaşayacak, her türlü gıda ile beslenecek, özel doktorları olacak, devleti dilediği kimselerle ya da *"baş üstüne efendimci"*lerle idare edecek, birilerinin hakları kaybolsa bile rejime itaatkâr olanlar makamlarında tutulacak, bütün bu tutumların hiçbiri de tenkit edilemeyecekti.

İşte saltanat zihniyeti budur! Ne hazindir ki, klasik saltanat ile saltanatın bugünkü modern şekilleri olan kapitalist sömürü saltanatı, komünist tahakküm saltanatı ve faşist dikta saltanatları arasında hiç bir

1062 Bu değerlendirmeler, eski Türk Lirası üzerinden yapılmıştır.
1063 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 218.

fark yoktur. Hatta bugünün modern saltanatlarının klasik saltanatlardan daha şiddetli ve müsamahasız olduğu bile söylenebilir.

Meselâ günümüz kapitalizmini ayakta tutan sütunlardan biri olan büyük sanayi veya sermaye kuruluşlarından herhangi birinin sahibi, Sultan Abdulhamit'ten çok daha zengindir.

Sosyalizm adına insanları ezen ve 1990'lı yıllarda piyasadan çekilmek zorunda kalan *"emekçi"* sosyalist liderlerin mal varlıkları tespit dahi edilememektedir.

Halife Abdülmelik bir cuma hutbesinde Müslümanlara şöyle seslenmişti:

"... Ben pasif ve güçsüz bir halife değilim. Kendimden önceki halifeler gibi para dağıtmaya da niyetim yok. Asayiş temin edilinceye kadar kılıcı elimden bırakmayacak, silahla karşınızda duracak, bana karşı gelenlerin Amr b. Sa'id gibi kafalarını keseceğim. Size her şeyinizi temin edeceğim, her türlü ibadetinizde serbestsiniz. Sizden istediğim tek şey, saltanatıma göz dikmemenizdir; oraya gelmeyi düşünmemenizdir!" [1064]

Görüldüğü gibi, onun tutumu bugünkülerden hiç de farklı değildir. Müslüman, en azılı baskıcı devletleri dâhil, dünyanın her yerinde istediği ibadeti yapabilir. Yeter ki kendilerini idare edenlerin işlerine karışmasınlar, *"bizleri neden sömürüyorsunuz?"* gibi sorular sormasınlar, protesto yürüyüşleri düzenlemesinler, idareyi tel'in için oturma eylemi yapmasınlar ve nihayet dergi-gazete çıkarıp rejimi eleştirmesinler! Hep kafa sallasınlar, kendilerine emredilenleri yerine getirsinler! Dahası var! Haysiyetini yitirmiş ve asimile olmuş Müslüman bireyleri çok cazip ve nemalı makamlara bile getirirler.

Tahtında oturduğu zaman, yanında nöbetçi bulunduran ilk sultan da Abdülmelik'tir. [1065]

1064 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 218-219.
1065 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 219.

Yanına bir yabancı girdiğinde de onu şöyle uyarıyordu Sultan Abdülmelik:

"Beni yalanlama, sana sormadığımda konuşma, beni bana anlatmaya kalkışma, halkın durumundan da bana söz etme!" [1066]

Bu sözlere artık yorum yapmaya bile gerek yoktur.

Abdülmelik'in Ölümü ve Oğlu Velid'e Vasiyetleri

Emevîlerle başlamış olan bu saltanat döneminde; denilebilir ki İslâm en güzel şekliyle taşrada yaşanıyordu. Tabii ki Haccâc'ın bulunduğu ve Müslümanların orada nefes almaya korktukları taşrada değil!

Bazı zâlim valilerin bulundukları bölgeler dışındaki topraklarda yaşayan Müslümanlar cihadı devam ettiriyor, Batı Asya, Afrika, İspanya gibi yeni yeni topraklarda insanlara İslâm'ı tebliğ etmeye çalışıyorlardı.

Hicrî 86. senede hastalanan Abdülmelik, siyasetteki zulmünü adeta oğlu Velid'e de tavsiye ediyordu. Oysa onun birçok güzel amelleri de vardı. Meselâ halktan hediye aldığını duyduğu valisini hemen Şâm'a istetmiş; yaptıklarının İslâm'a yakışmadığını, dolayısıyla bir hain olduğunu belirterek onu görevden almıştır. [1067] Fakat gönül isterdi ki, Abdülmelik aynı titizliği siyasette de göstermiş olsun; halka -siyaseten de olsa- zulmetmesin, onların da kendisi gibi İslâmî idârede söz sahibi olduklarını kabul etsin ve oğlu Velid'e de bu yollu vasiyette bulunsun!

Gel gör ki, hasta Abdülmelik, veliahtı olan oğlu Velid'e şöyle vasiyet ediyordu:

Haccâc'ı gözet ve ona ikramda bulun! Çünkü minberleri sizin emrinize veren odur! O senin kılıcındır, ey Velid! Onun aleyhinde konuşanları dinleme! Onun sana muhtaç olmasından ziyâde, sen ona

1066 Ay. yer.
1067 Mes'ûdî, *Murûc*, III, 125.

muhtaçsın! Ben ölürsem, sana biat etmeleri için Müslümanları çağır, kim başıyla sana *"hayır!"* derse, sen de kılıcınla o kafayı kes! Ben ölünce, kaplan zırhını giy, kılıcını kuşan! Sana karşı çıkanın boynunu vur, susup ses çıkarmayanlarsa, onlar zaten ölüdürler! [1068]

Abdülmelik'in bütün Müslümanlardan sadece Haccâc'a ikram edilmesini veliahdına vasiyet etmesi bir hayli düşündürücüdür. Çünkü Haccâc, herhangi birisi değil, o günkü rejimin zinde gücüydü. *"Derin devlet"* onunla kaimdi. O, 'milli birlik ve beraberlik'in jandarmasıydı, polisiydi, güven kaynağıydı. Minberleri silahıyla, ordusuyla Abdülmelik ailesinin emrine verip Müslümanları köleleştiren oydu. Abdülmelik ailesi varlığını, saltanatını, sömürüsünü bu zinde güce borçluydu.

Abdülmelik demek istiyordu ki; minberleri, yâni camileri devletin rejimiyle ters düşen bütün hocalara, -bu hocalar istedikleri kadar ayet-hadis okusunlar, ya da takva sahibi olsunlar- yasaklayan Haccâc'dır! Bir başka tabirle, artık camiler Emevi siyasetinin, Emevi saltanatının, Emevi rejiminin emrindedir.

Cami minberleri kimin elindeyse artık iktidar da onundu. Minberleri ise ordu, yâni silah, yâni güç, yâni Haccâc, dilediğinin emrine veriyordu.

Kezâ Abdülmelik'in son cümlelerine bakılacak olursa; aile saltanatlarını benimsemeyenlere hayat hakkı tanımadıkları görülüyor. *"Ya bu ilkeleri kabul edip onları koyanların izinde olduğunuza yemin edeceksiniz (ki, biat budur) ya da rejimimiz size hayat hakkı tanımayacaktır."*

Sultan Abdülmelik bu ve benzeri vasiyetleri ardında bırakarak öldü.

Rivayet olunur ki, Abdülmelik'e ölüm yaklaşınca, sarayının kapısının açılmasını emretti. Uzaktan, elindeki bir sopayla elbiselerin

1068 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, s. 325; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 220.

üzerine vuran bir adamı gördü ve yanındakilere onun kim olduğunu, ne yaptığını sordu. Adamları da gösterdiği kimsenin bir temizlikçi olduğunu söyleyince, Halife Abdülmelik şöyle dedi:

"Keşke ben de onun gibi bir temizlikçi olsaydım! Keşke ben de onun gibi bir temizlikçi olsaydım!" [1069]

Keza ölümü yaklaştığında, Halife Abdülmelik'in şöyle seslendiği rivayet edilir:

"Keşke sadece günlük ihtiyacı için çalışan birisi olsaydım da, vaktimi Allah'a ibadetle geçirseydim!" [1070]

Halife Abdülmelik'in bu durumu üzerine, Ebû Hâzim [1071]'in, sultanların son pişmanlıklarını hatırlatarak şöyle dediği rivayet olunur:

"O Allah'a hamd ederim ki; bu gibileri ölümleri yaklaştığında bizim içerisinde bulunduğumuz hayatı temenni eder hâle getirir; biz ise ölüm geldiğinde onların yaşamış olduğu hayatı temenni etmeyiz!" [1072]

Abdülmelik ölünce, cenaze namazını oğlu Velid b. Abdülmelik kıldırdı. [1073]

1069 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 157.
1070 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 157.
1071 Medine'nin o dönemdeki meşhur ulemasından birisi.
1072 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 158.
1073 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 37, s. 164.

Velid b. Abdülmelik Dönemi (Hicrî 86-96)

Babası Abdülmelik'ten sonra İslâm Devlet Başkanlığını işgal eden Velid'in en bariz vasfı, derin cehaletiydi. Hatta bu özelliğinden dolayı, babası Abdülmelik onu veliaht tayin etmede tereddüt geçirmişti.[1074] Nitekim Velid b. Abdülmelik, hilâfete gelince yapmış olduğu ilk konuşmanın sonunu şöyle bağlamıştı:

"Size itaat etmenizi ve birlikten ayrılmamanızı tavsiye ediyorum. Çünkü şeytan yalnız olanın arkadaşıdır. Ey insanlar! Kim bize karşı gelirse, içinde gözleri olan yerini (kellesini) keseriz!"[1075]

Tabiîdir ki, çoğu cahil devlet başkanları gibi Velid de zalimdi; cehaletini zulmü ile örtmeye çalışıyordu. İslâm Devleti'nin vilayetlerine öyle valiler tayin etti ki, ileride hilâfetini inceleyeceğimiz Ömer b. Abdülaziz, yanındakilere şöyle seslenmişti:

"Vallahi yeryüzü zulümle doldu."[1076]

Bu sultanlar kendilerini o kadar büyük görüyorlardı ki, bir gün Velid, ulemadan olan İbrahim b. Ebi Zer'a'ya şöyle sordu:

"Halifeler de hesaba çekilir mi?"

İbrahim b. Ebi Zer'a şu cevabı verdi:

"Ey mü'minlerin emiri! Allah katında sen mi değerlisin, Dâvûd (a.s) mı? Allah ona hem peygamberliği hem de hilâfeti (devlet başkanlığı) verdi"; sonra da onu şöyle tehdit etti:

1074 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 223.
1075 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 95.
1076 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 223.

"Ey Dâvûd, biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. O halde insanlar arasında hak (ve adâlet)le hükmet. (Hükmünde) hevâ ve hevesine (hissiyatına) tabi olma ki bu, seni Allah yolundan saptırır. Çünkü Allah yolundan sapanlar (yok mu?) hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bir azap vardır." [1077]

Velid'in bu gibi tutumlarına rağmen onun zamanında çok fetihler yapıldı; İslâmiyet Hindistan'a girdi. Endülüs'te de büyük başarılar elde edildi. Zaten işlediği fenalıklar yaptığı güzel şeyleri görmezlikten gelmeyi gerektirmez. Bir de *"her okuyan, her güzel söz söyleyen, her kitap bilgisi iyi olan iyi şeyler yapar"* diye bir kural olamaz. Nitekim ileride görüleceği gibi, Arap grameri bilgisi açısından cahil olan Velid, birçok kendini âlim sayan devlet başkanından daha yararlı şeyler yapmıştır.

Medine'de Su Şebekesi Yapılıyor

Velid b. Abdülmelik zamanına gelinceye kadar, Medine'de çeşme ve su kuyuları ıslah edilmemişti; böyle olduğu için de, ancak oralara yakın olanlar o kuyulardan yararlanabiliyorlardı.

Velid, Medine valisi olan Ömer b. Abdülaziz'e bir mektup göndererek, Medine'de, Yezid b. Abdülmelik'in evine yakın olan çeşmenin üzerine bir depo yaptırarak, onu şehre doğru akıtmasını emretmiş, Ömer b. Abdülaziz de onun bu emrini yerine getirerek insanlara sunulmak üzere bu suyu Medine'nin ortasına kadar getirmişti. Nitekim Halife Velid, Medine'yi ziyaretinde bu su şebekesini görerek memnun olmuş ve devletin diğer bölgelerine de emirler göndererek bu şekilde su yollarının yapılmasını istemiş, bazı kimseleri de özellikle bu işle ilgilenmeleri için görevlendirmiştir. [1078] Bu cümleden olarak Mekke yakınlarında, *Tuvâ* ve *Hacmun*'da da birer kuyu açtırmış, fakat son-

1077 K.K. Sâd Sûresi, 26.
1078 Taberî, *Târîh*, VI, 437.

raları bu kuyular kaybolmuşlardır.[1079] Rivayetlere göre[1080], Velid b. Abdülmelik, Bizans kralına bir mektup yazarak Hz. Peygamber (s.a.s)'in Mescidini onarmak için ustalar istemiş, Bizans Kralı da kırkı Bizanslı, kırkı da *Kıptî* olmak üzere 80 usta göndermiştir. Bu ustalar da Medine'ye gitmiş ve Peygamber mescidini yeni baştan yapmışlardır. Keza Sultan Velid'in emriyle, Medine valisi olan Ömer b. Abdülaziz, Hz. Peygamber (s.a.s)'in hanımlarına ait olan evleri de yıkıp mescide ilave etmiş, böylece Peygamber Mescidi genişletilmiştir.[1081]

Hemen bütün tarihçilerin, Taberî'ye dayandırarak[1082] verdikleri *"Bizanslı ustaların Medine'ye gönderilmesi"* rivayeti, üzerinde düşünülmesi gereken bir rivayettir. Zira Medine-i Münevvere'nin de Harem olarak kabul edilmesi bu nedenle Mekke'ye olduğu gibi, Medine Haremine de gayrimüslimlerin girip giremeyecekleri hususu tartışmalıdır. Bu konuda sarih bir detay olmamakla birlikte, büyük bir ihtimâlle Mekke için olan bu yasak, Medine için yoktur. Nitekim kaynaklarımız[1083], Hz. Ömer zamanında bile Medine'de Yahudilerin yaşadıklarını kaydetmektedirler. Hz. Peygamber (s.a.s)'in Mescidinin ve hanımların evlerinin yıkılarak mescidin genişletilmesi haberini en ayrıntılı bir şekilde nakleden ve Medine'nin tarihini yazmış olan *es-Semhûdî*[1084] de maalesef konunun meşruiyeti, yâni gayrimüslimlerin Medine'ye girip giremeyecekleri, Peygamber Camisinin tamirinde çalışıp çalışamayacaklarına dair herhangi bir bilgi vermemektedir.

1079 Taberî, *Târîh*, VI, 440.

1080 Taberî, *Târîh*, VI, 436; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 532; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 100; el-Kazvinî, *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-'İbâd*, s. 108; Muhammed el-Hudarî Bek, *Târîhu'l-Umemi'l-İslâmiyye* (*ed-Devletü'l-Emeviyye*), Mısır, 1969, II, 167 vd.

1081 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 532; Diğer ayrıntılar için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 100.

1082 Bk: Taberî, *Târîh*, VI, 436.

1083 Ayrıntılar için bk. Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 252-253.

1084 Bk: *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, I, 513 vd.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in hanımlarına ait evler yıkılmaya başlanınca, oralara ait hatıraları olan Medineliler ağlamaya başlamış, hatta bu tarihi mekânların yıktırılmadan muhafaza edilmelerini istemişlerdir. Ama Sultan Velid kararlı olduğu için sadece bu evleri yıktırmakla kalmamış, mescide bitişik ve değişik kimselere ait olan diğer ev ve arsaları da istimlâk ettirip bedellerini ödeyerek mescidi genişletmiştir. [1085]

Babası Abdülmelik'ten tevarüs eden zulüm ve saltanat psikozuna rağmen Velid, Emevi sultanlarının iyilerindendir.

Fakirler için fon koyup onların çocuklarının yetiştirilmeleri, eğitilmeleriyle ilgilendi.

Dillere destan olan cehline rağmen, ulemaya imkânlar tanıdı; onlara saygı gösterdi.

Fakirler konusunda yaptığı müsbet işlerden bir tanesi de, onların ihtiyaçlarını temin ederek dilenmelerini yasaklamasıydı. [1086]

Âmâ ve muhtaçların ihtiyaçlarını görmeleri için ayrıca ücretli görevliler tayin etmesi, ruh hastalarıyla ilgilenmesi, Velid'in güzel faaliyetlerindendir.

Kezâ İbn Ebi Ablete'den gelen bir rivâyete [1087] göre, Velid ona gümüş parçaları verir ve Mescidu'l-Aksâ'daki kurraya [Kur'an hafızlarına] dağıtmasını emrederdi.

Halife Velid, Medine'deki Peygamber Camisini genişlettiği gibi, hicri 87. senede Şâm camisinin inşaatını da başlattı. [1088]

Rivâyetlere göre [1089] Velid'in zamanına gelinceye kadar bu caminin yarısı kilise halindeydi. [1090] Diğer yarısında sahabe döneminden

1085 Taberî, *Târîh*, VI, 436; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 532; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 100.

1086 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 224.

1087 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 224.

1088 Bu cami hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, II, 236 vd.

1089 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 311.

1090 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 95.

kalma bir mihrap vardı. İbn Kesîr, o dönemde Şâm Camisi gibi muhteşem bir binanın olmadığını zikretmektedir.[1091] Tabii, büyük müfessir muhtemelen gördüğü yerler açısından böyle konuşmuştur.

Halife Velid, eski bir kaç kiliseyi tamir ederek Hıristiyanları razı etti ve cami bitişiğinde olan bu kiliseyi yıkarak meşhur Dımeşk camisini yaptırdı. İçinin süslemelerini de devrin en değerli malzemelerini kullanarak tamamladı.[1092] Bazı rivâyetlere göre ise caminin bütün inşaatı ancak Velid'den sonra halife olan kardeşi Süleyman b. Abdülmelik zamanında bitirilebildi.

Taberî'de geçen bir rivayete göre, Ömer b. Abdülaziz'in hilâfeti zamanında Hıristiyanlar kendisine müracaat ederek Velid'in kiliselerini zorla yıktığını, oysa Şâm'ın barış yoluyla fethedilmesi nedeniyle bunu yapmaya hakkı olmadığını söylemişler; Ömer b. Abdülaziz de bu yıkıntıyı *Tumâ*'daki bir kiliseyle değiştirebileceğini söylemiş, bunun üzerine Hıristiyanlar bu isteklerinden vazgeçmişlerdir.[1093]

Târihçi ed-Diyarbekrî'nin rivâyetine göre, ilk defa devletinde hastane (bimaristân) ve aşevi yaptıran halife de Velid'dir.[1094]

Halife Velid'in Hıristiyanların kiliselerini tamir ettirerek onları cami bitişiğindeki kiliseden vazgeçmeye razı ettirmesini Velid'in acizliği şeklinde yorumlamamak gerekir.

Her tarafta fetihlerin yapıldığı bir dönemde, her halde Velid, Şâm'daki birkaç Hıristiyandan korkmazdı.

O halde, bu bir hak-hukuk meselesidir. Müslümanlar, başka din mensuplarının ibadethanelerini yıkmazlar, dinen yıkamazlar. Şayet onların fonksiyonlarına müdahale edilse bile; bu mabedler ancak cami haline getirilir; orada Allah'a ibadet edilirdi.

1091 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 95.
1092 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, II, 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 95.
1093 Ayrıntılar için bk. Taberî, *Târîh*, VI, 499.
1094 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 311.

Hıristiyanların Endülüs ve Kuzey Afrika'daki camileri ahır yapmaları şeklindeki anlayış İslâm'da yoktur.

Mabetler müze bile yapılmaz. Onlar sadece Allah'a ibadet edilmek için inşa edilmişlerdir. Dolayısıyla onları asli görevleri dışında kullanmanın dinde yeri yoktur. Fakat bu, camide namaz kılmaktan başka bir şey yapılmaz demek değildi. Bilakis cami, İslâm devlet siyasetinin gündeme getirildiği yerdir.

Halife devlet idaresini devraldığında, ilk önce şehrin en büyük camisinde yaptığı konuşma ile devletinin siyasetini açıklar, hükümetinin programını okurdu. Başka bir deyişle cami, İslâm Devleti'nin merkezini teşkil ederdi.

Cuma günleri de gerek Halife, gerekse onun valileri, camideki hutbelerinde, hükümetin bir haftalık icraatını ve yapmayı düşündüğü idari, askeri faaliyetleri anlatırlardı.

Fetihler

Kaynaklarımızın naklettiklerine göre, Velid zamanında birçok fetihler yapılmıştır.

Hicrî 87. senede, Halife Velid, komutanlarından Kuteybe b. Muslim'i Türk illerine gönderdi. Türklerle yapılan barış antlaşmasından sonra, o ülkelerde bulunan bütün Müslüman esirlerin serbest bırakılması sağlandı.[1095] Müslüman esirleri serbest bıraktıktan sonra, Kuteybe seferine devam etti. Fakat Türkler yapmış oldukları antlaşmayı bozunca, onlarla tekrar savaşmak durumunda kaldı. Her iki taraftan çok sayıda insan öldükten sonra Türkler mağlup edilerek malları ganimet alındı.[1096]

Irak'taki valiliğini sürdüren Haccâc b. Yusuf, H. 91. senede, İran'ın tamamını egemenlikleri altına almış olan Kürtlere karşı sa-

1095 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 97.

1096 Ayrıntılar için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 97-98.

vaşmak üzere *Rustukbâz*'a hareket etti. Nitekim o, İran'ı işgal etmiş olan Kürtlerle uğraşırken, hapishaneye koyduğu azılı düşmanı Yezid b. Muhelleb firar etti. [1097]

Aynı yıl Haccâc, Kürtlerin üzerine bir ordu gönderdi. [1098] Hicrî 91. senede Mesleme b. Abdülmelik komutasında Türkler üzerine bir ordu gönderilerek Azerbaycan'a kadar olan yerler fethedildi. [1099] Hicrî 92. senede Tarık b. Ziyad Endülüs'e girerek oradaki fetihleri başlattı ve İspanya Kralı Rodrik'i [1100] büyük bir bozguna uğratarak Kurtuba'ya kadar olan yerleri idaresi altına aldı. [1101]

H. 93. senede Kuteybe b. Muslim tarafından Semerkand fethedildi. [1102] Aynı senede Halife Velid, Medine valisi Ömer b. Abdülaziz'i görevden aldı. Bu görevden almanın sebebi, Ömer b. Abdülaziz'in Haccâc'ın Irak'taki zulmünü Halife Velid'e şikâyet etmesiydi. Kendisinin şikâyet edildiğini duyan Haccâc, derhal Halife Velid'e bir mektup gönderdi ve Ömer b. Abdülaziz'i görevden almasını istedi. Halife Velid, Haccâc'a karşı koyamadığı için onun istediğini yaptı ve Ömer b. Abdülaziz'i valilik görevinden azletti. [1103] Bu azil, sultanların kendilerini o makama getirenlerin bir dediklerini iki yapamadıklarını göstermesi bakımından ibretlik bir örnektir.

Bu senede Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in büyük sahabisi ve hizmetçisi Enes b. Mâlik vefat etti. [1104]

Türkistan'da Buhara'dan, Batı'daki Minorka ve Mayorka adalarına kadar; İran'da Necef, Keş, Azerbaycan ve Medâin'de fethedilmemiş

1097 Taberî, *Târîh*, VI, 448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 104-105.
1098 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 105.
1099 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 108.
1100 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 562.
1101 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 556; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 111.
1102 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 571; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 113-115.
1103 Taberî, *Târîh*, VI, 481-82.
1104 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 138, 157.

kalelerin tamamı ile Endülüs'ün kuzey bölgeleri fethedildi. Hicrî 93. senede Havarizm ve Semerkand [1105]; 94. senede Afganistan'da Kâbil bölgesi Müslümanların eline geçti. Keza 94. senede Antakya şehri fethedildi. [1106] Yine bu senede Müslüman orduları Hindistan'a kadar varıp orayı fethettiler. [1107]

Irak'ta yirmi [1108] sene kadar valilik yapan Haccâc b. Yusuf, H. 95. senede hastalanarak öldü. Adı tarihe *"Zâlim Haccâc"* olarak geçen Halife Abdülmelik ve oğullarının valisi Haccâc, öldüğünde 54 yaşındaydı. [1109]

96. senede Tûs ve havalisi İslâm topraklarına katıldı. Böylece Velid, saltanatını korumaktan ziyade, cihadla meşgul olduğu için ona karşı siyasi bir karşı koyma da olmadı.

Yine bu senede Çin'e sefer düzenlendi ve meşhur komutan Kuteybe b. Muslim, Kaşgar'ı fethetti. [1110] Hatta bu sefer sırasında Kuteybe, Çin'in merkezine kadar yaklaşmış ve Çin imparatoruna elçiler göndererek onları Müslüman olmaya davet etmiştir. [1111]

Halife Velid'e yapılabilecek en büyük eleştiri, hilâfete geldikten sonra Haccâc gibi zalim valileri makamlarında tutmasıdır. Belki de onları istediği halde alamadı, bunu bilemiyoruz. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, idareciliğiyle, samimiyetiyle Müslümanlar için babası Abdülmelik ve dedesi Mervân'dan çok daha hayırlı oldu.

Velid, Hicrî 96. senede 51 yaşında iken öldü [1112] ve hilâfet kardeşi Süleyman'a kaldı. Cenaze namazını Ömer b. Abdülaziz kıldırdı. [1113]

1105 Taberî, *Târîh*, VI, 472.
1106 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 127.
1107 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 127.
1108 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 328.
1109 Taberî, *Târîh*, VI, 493.
1110 Taberî, *Târîh*, VI, 500; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 5; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 185.
1111 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 185.
1112 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 8 vd.
1113 Taberî, *Târîh*, VI, 495.

Süleyman b. Abdülmelik Dönemi (Hicrî 96-99)

Kardeşi Velid'e nazaran daha âlim ve bilgili olan Süleyman b. Abdülmelik, Velid'in ölümünden sonra hicri 96. senede İslâm Devleti'nin başkanı oldu. Veliahtlık kendisine babası Abdülmelik tarafından verilmişti. Aslında Halife Velid, Haccâc'ın teşviki ile veliahtlığı kardeşi Süleyman'dan alıp oğlu Abdülaziz'e vermek istemiş fakat bu isteğini yerine getiremeden ölmüştü. Onun için, babası Abdülmelik'in veliaht yaptığı Süleyman b. Abdülmelik halife oldu. [1114]

Kuteybe b. Muslim Meselesi

Kuteybe b. Muslim, Halife Abdülmelik b. Mervân'ın has adamı olan ve *"Zalim"* lakabı ile anılan Haccâc'ın adamlarındandı. Haccâc onu Horasan bölgesine vali olarak tayin etmiş, özellikle Halife Velid b. Abdülmelik zamanında, Orta Asya'da birçok yerler fethetmişti. Ne var ki Kuteybe'nin, yeni halife olan Süleyman b. Abdülmelik'le arası yoktu. Başka bir deyişle, Kuteybe Süleyman b. Abdülmelik'in halife olmasını istemiyordu. [1115]

Süleyman b. Abdülmelik halife olunca, Horasan'da bulunan Kuteybe b. Muslim bunu istemedi ve ona karşı harekete geçerek halifeyi halletmek istedi. Hatta bunun için çok hararetli konuşmalar yaparak başka Müslümanları da Halife'ye karşı isyana çağırdı. Ancak

1114 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 215.
1115 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 12 vd.

hiç kimse ona iltifat etmedi ve bu tavrından dolayı kendisini sevmeyenler tarafından adamlarıyla birlikte öldürüldü. [1116]

***

Süleyman b. Abdülmelik'in kendi döneminde yaptığı işlerden en önemlileri şunlardır:

1- Hilâfete gelir gelmez, kardeşi Velid'in başlattığı Şâm Camisi inşaatını bitirdi.

2- Gaza ve cihadı seven [1117] Süleyman b. Abdülmelik hemen kardeşi Mesleme'yi ordunun başına komutan tayin ederek Bizans üzerine gönderdi. Mesleme, bu askeri seferinde Kostantiniyye'ye, [İstanbul'a] kadar gitti [1118] fakat fetih müyesser olmadı. Mesleme kış mevsimini Erzurum'da geçirdi. [1119] Süleyman b. Abdülmelik'in en kötü ve yersiz icraatlarından birisi, Endülüs ile ilgili siyasetidir. Nitekim bu kötü icraatın neticesinde Endülüs fatihlerinden Mûsâ b. Nusayr'ın oğlu Abdülaziz'i katlettirerek ta İspanya'dan kellesini Şâm'a getirtmiştir. [1120] Kıbrıs'ı fetheden ve orada Magosa kalesini yaptıran babası Mûsâ b. Nusayr'a karşı da maalesef aynı menfi tutum içerisine girilmiş ve Endülüs'ün fethinde büyük yararlıklar göstermiş olan bu aile yok edilmiştir. [1121]

3- Süleyman b. Abdülmelik'in en önemli icraatlarından birisi de, kendinden önceki Emevi sultanlarının vakitlerini geciktirdikleri namazı eski vakitlerine getirmesidir. [1122]

1116 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 12 vd; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 216; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 143.
1117 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 225.
1118 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 219.
1119 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 219.
1120 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 219; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 147.
1121 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 22-23; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 221-224.
1122 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 226.

Sultan Abdülmelik'in tabiriyle, minberler devletin emrinde olunca, namaz kendiliğinden ikinci plana düşmüş oluyordu. İkindi namazını neredeyse akşama yakın bir zamana ertelemişlerdi. Halife Süleyman, namaz vakitlerini tekrar eski haline, yâni olması gereken vakte geri getirmekle Müslümanların sevgisini kazandı.

4- Süleyman b. Abdülmelik'in yaptığı güzel icraatlarından bir tanesi de, Haccâc tarafından hapishanelere doldurulmuş olan Müslümanları salıvermesidir. Rivayetlere [1123] göre Haccâc tarafından hapsedilen erkek ve kadınların sayısı 300.000'e varıyordu.

5- Halife Süleyman'ın bu kadar müsbet hareketlerde bulunması, muhtemelen Ömer b. Abdülaziz'i yanında vezir olarak [1124] görevlendirmiş olmasından kaynaklanıyordu.

6- Süleyman b. Abdülmelik, Devlet ricalini eğlenceye götüren musikiyi de yasakladı. [1125]

7- Halife Süleyman zamanında Taberîstan fethedildi.

Süleyman b. Abdülmelik, Babasının İbn Zübeyr'e Yaptığına Üzülüyor

Süleyman b. Abdülmelik, Hacc'a gitmiş, Kâbe'yi ziyaret etmiş, yanındakilerden Kâbe hakkında bilgi almıştı. Bir ara, Kâbe'nin, İbn Zübeyr'in zamanındaki hâlini sordu. Ona eşlik etmekte olan Ömer b. Abdülaziz de, Kâbe'nin eski hâli ile İbn Zübeyr'in yaptığı inşaatı anlattı. Bunun üzerine Halife Süleyman b. Abdülmelik, *"Keşke Emiru'l-mu'minin –Abdülmelik b. Mervân- İbn Zübeyr'e velayet verseydi, yâni onu veliaht tayin etseydi!"* dedi. Ömer b. Abdülaziz de şöyle dedi: *"Ben Abdülmelik'in, 'keşke İbn Zübeyr'i kendi hâline bıraksaydım!'*

1123 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 314.

1124 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 225; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 314; Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 200.

1125 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 226.

dediğini duydum." Onun bu sözlerine şaşıran Süleyman b. Abdülmelik, *"öyle mi dedi?"* diye hayretini bildirdi. [1126]

Bu da gösteriyor ki, Emevi sultanları, bazı haksızlıklar yaptıklarının farkındaydılar.

İstanbul'u Fethetme Teşebbüsü

Süleyman b. Abdülmelik, büyük paralar sarf ederek Kostantiniyye üzerine gönderilmek üzere bir ordu hazırlattı ve ordunun başına kardeşi Mesleme ile oğlunu komutan olarak tayin etti. [1127] Fakat Kostantiniyye'ye kadar giden ordu, büyük bir açlıkla karşı karşıya kaldı. Aslında Halife Süleyman b. Abdülmelik, ordu hareket etmeden önce, ihtiyaçlarından bile fazla yol erzakı hazırlatmıştı. Fakat komutan Mesleme bu erzakı taşımanın anlamı olmadığını, gittikleri yerlerde ne bulurlarsa onunla yetinmelerini söylemiş, hazırlanan erzakı almamıştı. [1128] İşte bu tedbirsizlikten dolayı başlarına gelen bela öylesine büyük bir felakete yol açtı ki, Müslüman askerleri toprak hariç her şeyi, hatta ölüleri bile yemeye başladılar. [1129] Bu felaketin sebebi, komutan Mesleme'nin ordu içerisinde bulunan bir Hıristiyan'ın oyununa gelmesi idi. Nitekim bu Hıristiyan, Mesleme'nin askeri olmasına rağmen, elçi olarak gittiği Bizanslılarla gizlice anlaşarak Müslümanlara ihanet etti ve Müslümanlar erzaksız kaldı. O arada da Halife Süleyman'ın vefat haberi geldi. Ağabeyi Süleyman'ın vefat haberi gelmesine rağmen Mesleme İstanbul'da bir cami yapmadan oradan ayrılmadı. [1130] Başka bir rivayete göre ise Halife Süleyman b. Abdülmelik Kudüs'e kadar git-

1126 el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 220-221.
1127 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 224-225.
1128 Olayın ayrıntıları için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 27 vd; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 224.
1129 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 315.
1130 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 225.

miş, orada Endülüs Fatihi Mûsâ b. Nusayr'la görüşmüş ve onun tavsiyesi üzerine İstanbul'u fetih için ordu çıkarmıştır.[1131] Ancak Mûsâ, stratejik olarak, önce İstanbul'a kadar olan yerleri fethetmesini, böylece arkasını sağlama bağladıktan sonra İstanbul'a ordu göndermesini tavsiye etmiştir.[1132] Halife Süleyman Şâm'a döndüğünde ordu hazırlanmış bekliyordu. Komutan olarak kardeşi Mesleme'yi tayin etti; yanına da Maraşlı[1133] bir Rum olan İlyûn'u[1134] kılavuz olarak verdi. Rivayetlere göre hem kara hem deniz ordusu hazırlanmıştı ki sayıları 100.000 kadardı.[1135] Ordu bu şekilde İstanbul surlarının dibine kadar geldi. İstanbullu Rumlar, Mesleme'ye cizye mukabilinde kuşatmayı kaldırmayı teklif ettikleri halde, Mesleme şehri fethetmede direndi. Bunun üzerine Rumlar, *"bize elçi olarak İlyûn'u gönder, istişare edelim"* şeklinde haber gönderdiler. İlyûn gidince de Rumlar ona, *"sen Müslümanları kandır, bize geldiğinde seni kral yapalım"* deyip İlyûn'u kandırdılar.[1136] İlyûn da Mesleme'ye dönüp, Rumların teklifi kabul ettiklerini, yâni şehri teslim edeceklerini, fakat şimdilik şehirden uzaklaşıp kuşatmayı kaldırmasını söyledi. Mesleme de boş bulundu ve bilahare gelip şehri teslim almak üzere, ordusuyla birlikte şehirden uzaklaştı. Bunun üzerine İlyûn tacı giyerek sur kapılarını kapattı ve içeriye bol miktarda erzak toplayarak Müslümanları beklemeye koyuldu. Fakat Müslüman ordusu şehre sokulmadığı gibi, bu savaş hilesiyle kandırılmış ve şehirden içeri sokulmamış oldu. Bu şekilde gadre uğrayan/ İlyûn'un oyununa gelen ve erzakları tükenen

1131 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 147.
1132 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 147.
1133 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 225; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 148.
1134 İbnü'l-Esîr, "Elyûn" olarak kaydetmektedir (bk. *el-Kâmil*, V, 27).
1135 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 147.
1136 ez-Zehebî'nin rivayetine göre ise, İstanbul'da Rumlara Kral olma şartını bizzat İlyûn ileri sürmüş, Rumlar da kabul etmişlerdi. Hatta İlyûn kraliyet tacını dahi giymişti (*Târîhu'l-İslâm*, VI, 148).

Mesleme ile ordusu daha fazla dayanamadı ve perişan olup gittiler. [1137] Askerlerin çoğu açlıktan ve soğuktan helâk oldular, evlerinden binlerce km uzakta şehid oldular.

Târihçilerimiz bu korkunç açlık felâketinde askerlerin birbirlerinin pisliklerini bile yemek zorunda kaldıklarını ibretle anlatırlar. [1138]

Târihçi Ebû'l-Fidâ ise [1139] bizzat Halife Süleyman'ın da Kostantiniyye'ye cihada gitmek için ordusunun başında Mercidabık'a kadar gittiğini, oradan öteye ise kardeşi Mesleme'yi gönderdiğini kaydetmektedir. Nitekim Halife Süleyman Kınnesrin bölgesinde Dâbık'ta [1140] iken hastalanmış ve orada ölmüştür. [1141] Günümüzde bile Süleyman b. Abdülmelik'in kabri Dâbık'ta, Kureyş'ten Abdullah b. Mûsâfir'in kabrinin yanında bulunmaktadır. [1142]

Kısa Bir Değerlendirme

Daha önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s) İstanbul'un fethini müjdelediği için buna teşebbüs edilmiş fakat fetih müyesser olmamıştı.

İstanbul'u kuşatan Mesleme b. Abdülmelik de bu gayeyle İstanbul üzerine gönderilmiş; fakat hem İslâm açısından hukuki, hem de askerî açısından strateji hatası yaptığından, İstanbul'u alamamıştır:

1- İslâm açısından olan hatası, Rumlar cizye vermeyi kabul ettikleri halde, Müslüman komutan Mesleme'nin *"illa da şehri fethedeceğim!"* diye kuşatmayı sürdürmesidir.

1137 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 226; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 148.

1138 ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 149; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 315.

1139 *Muhtasar*, I, 200.

1140 *"Dâbık"*, Haleb yakınlarında bir köyün adıdır (Yâkût, *Mu'cem*, II, 475).

1141 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 235; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 226.

1142 Ayrıntılar için bk. Yâkût, *Mu'cem*, II, 475.

2- Askeri açıdan hatası ise her ne kadar kesin söz almış olsa bile, Mesleme'nin, Hıristiyan olan, yâni Müslüman olmayan İlyûn'un söylediklerine kanıp erzakını Rumlara vermesidir.

* * *

Süleyman b. Abdülmelik'in en çok tenkit edilen yönü, Endülüs fatihlerinden olan Mûsâ b. Nusayr ve onun oğlu Abdülaziz b. Mûsâ'ya karşı takındığı menfi tutumdur. [1143]

Târihçilerimizin kayıtlarına göre, Halife Süleyman'ın en iyi hareketlerinden birisi de, kendinden sonra Ömer b. Abdülaziz'i veliaht tayin etmesidir. [1144]

Süleyman b. Abdülmelik, Haleb yakınlarındaki Dâbık'ta hastalanınca, ulemadan Recâ b. Hayve'yi çağırarak gizlice kendinden sonra kimi veliaht yapması gerektiğini sordu. Recâ ona, *"sen benden daha iyi bilirsin"* dedi. Süleyman b. Abdülmelik şöyle dedi:

"Vallahi bu konuda istihare de yaptım ama bir netice alamadım; Dâvûd b. Süleyman -yani Halife'nin İstanbul fethine gitmiş olan oğlu- hakkında ne dersin?" [1145]

Recâ, hasta olan Halife'ye şu cevabı verdi:

"Yâ Emîre'l-mu'minin! Şu anda Dâvûd Kostantiniyye fethinde. Üstelik sağ olup olmadığını bilmiyorsun!" [1146]

O zaman Halife Süleyman b.Abdülmelik:

"Ömer b. Abdülaziz için ne dersin?" diye sordu.

Recâ *"Ömer b. Abdülaziz çok muvafıktır"* dedi.

Süleyman şöyle dedi:

"Korkarım ki kardeşlerim kabul etmez!"

Recâ ona şu çözümü getirdi:

1143 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 22 vd.
1144 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 226.
1145 Taberî, *Târîh*, VI, 550.
1146 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 39.

"Ömer b. Abdülaziz'i veliahd tayin et; sonra da 'Ömer'den sonra Yezid b. Abdülmelik!' ibaresini ilâve et! Böylece onları susturmuş olursun!" [1147]

Bunun üzerine Halife Süleyman bir kâğıt isteyerek şunları yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim. Bu hitap, Allah'ın kulu, Emîru'l-mu'minin Süleyman'dan Ömer b. Abdülaziz'edir. Ben, kendimden sonra hilâfeti sana devrettim. Ondan sonra da Yezid b. Abdülmelik olsun! Onu dinleyin ve ona itaat edin! Allah'a sığının ve ihtilafa düşmeyin!" [1148]

Recâ ile mutabık kalıp bunları yazdıktan sonra kâğıdı mühürleyerek Recâ'ya geri verdi; ona kapalı ve mühürlü olan bu kâğıtla biat alınasını söyledi. [1149]

Recâ, kapalı kâğıdı Müslümanlara göstererek Halife'nin, adı bu kâğıtta yazılı olan kişi için biat istediğini söyledi. Onu dinleyenler, kimin adının yazıldığını sorunca, Recâ kâğıdın kapalı ve mühürlü olduğunu söyledi. Veliahdın kim olduğunu bilmeyen Müslümanlar, *"biat etmeyiz!"* dediler. Recâ da onların bu cevabını hasta Süleyman'a iletti. Bunun üzerine Halife Süleyman şöyle dedi:

"Hemen askerin ve polisin başlarını yanına alıp git ve biat etmeyenin kafasını vur!"

Recâ da öyle yaptı ve bunun üzerine herkes biat etti. [1150]

Bir müddet sonra Halife, Dabık'ta öldü [1151] ve yazdırdığı kâğıt açılarak okundu. Ömer b. Abdülaziz'in adı veliaht olarak okununca Ab-

1147 Taberî, *Târîh*, VI, 550.

1148 Taberî, *Târîh*, VI, 551; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 39. Ahidnâmenin tam metni için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 234-235.

1149 Olayın ayrıntıları için bk. Taberî, *Târîh*, VI, 551 vd.; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 45, s.157.

1150 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 226-227.

1151 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 37.

dülmelik oğullarının suratı değişti. Fakat ardından *"Ömer'den sonra Yezid b. Abdülmelik olsun!"* cümlesini duyunca rahatladılar ve Ömer b. Abdülaziz'e biat ettiler. [1152]

İbn Dâvûd ed-Dineverî'nin rivayetine [1153] göre ise, Halife Süleyman, kardeşleri ve çocukları henüz bu görevi yapacakları çağda olmadıklarından, Ömer b. Abdülaziz'i bizzat kendisi istemiş ve söz konusu kapalı kâğıda adını yazmıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Böylece Süleyman b. Abdülmelik de kısa süren saltanat dönemini doldurarak Rabbinin huzuruna gitti.

Onun için tarihçiler haklı olarak şöyle derler:

"Süleyman b. Abdülmelik, namaz vakitlerini eski hâline getirerek güzel bir başlangıç; Ömer b. Abdülaziz'i veliaht tayin ederek de güzel bir sonuç yaptı." [1154]

1152 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 227.

1153 Bk: *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 329.

1154 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 226; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 314.

Ömer b. Abdülaziz Dönemi (Hicrî 99-101)

Süleyman b. Abdilmelik'in vefatından sonra, halife olarak Ömer b. Abdülaziz'e biat edildi.

Anne tarafından Hz. Ömer'in akrabası olan [1155] Ömer b. Abdülaziz, daha halife olmadan önce de takvasıyla, İslâm'ı tavizsiz yaşamasıyla dikkatleri çekmiş; halife oluşuyla da Müslümanları sevindirmiştir.

Halife Velid zamanında Medine valiliğine tayin edilmiş ve bu görevde yedi sene kalmıştır.

Keza Süleyman b. Abdilmelik'in hilâfetini incelerken, onun Ömer b. Abdülaziz'i kendisine vezir tayin ettiğini belirtmiştik.

Kendisini veliaht tayin eden Halife Süleyman'dan sonra kısa bir müddet hilâfet makamında kalmasına rağmen Emevi saltanatıyla çizgisinden uzaklaşmış olan İslâm devlet idâre sistemini tekrar eski hâline getirebildi.

İlme Olan Bağlılığı

Ömer b. Abdülaziz daha çocukluğundan beri ilmi sever; yaşıtlarından ziyade kendisinden büyük olanlarla vakit geçirmeyi severdi.

Hatta babası Abdülaziz Mısır'a vali olarak tayin edildiğinde, küçük yaştaki Ömer Mısır'a gitmemiş; Medine fukahasından ders okumayı yeğlemiştir. [1156]

1155 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 45, s. 129.
1156 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 193.

Ömer b. Abdülaziz kendisini İslâmî ilimlere o kadar vakfetmişti ki, neredeyse hocaları dahi ona talebe olmaya başladılar. Nitekim o dönem ulemasından Mücâhid şöyle diyor:

Biz ilim öğretmek için Ömer b. Abdülaziz'in yanına gitmiştik; fakat biz ondan ilim öğrendik. Kezâ Meymûn b. Mekrân ve yine ulemâdan Leys, *"âlimler onun yanında talebe nisbetindeydiler"* şeklinde konuşmuşlardır.[1157]

Ömer b. Abdülaziz'in büyüklüğü, âlim oluşundan değil; devleti edindiği ilme göre idare etmesindeydi.

Hatırlanacağı üzere Abdülmelik b. Mervân da Medine'de yetişmiş; âlim, muttaki bir zattı. Fakat halife, yâni sultan olunca, ilmi ve âlimleri kenara atmıştı. Ömer b. Abdülaziz ise her hareketini Kur'an ve Sünnet ışığında yapmayı hilâfetinde de sürdürdü. İstişâreyi elden bırakmadı. Ayrıca istişâre ettiği hocaları asla istiskâl etmedi [küçümsemedi]. Yâni modern çağlarda olduğu gibi, *"ben emîrim, hocalar da emrimdedir, ben ne desem onu yapacaklar!"* şeklinde konuşmadı; bilâkis hocaları nasıl hareket etmesi gerektiğini söyledilerse, öyle hareket etti ve hocaların emrinde, onlara emirlik yaptı.

Devlet Siyasetini Belirleyen Konuşma

Gerek klâsik dönemlerde, gerekse modern çağlarda, devlet başkanlarının yapmış oldukları ilk konuşmalar, bir bakıma onların takip edecekleri siyaseti gösterir.

Kimi devlet başkanları, iktidara geldiklerinde anarşinin kökünü kazıyacaklarını; kimileri piramit ve heykellerine yeterince para ayırmayan, devlete ve ilkelere kullukta kusur eden memurlara göz açtırmayacaklarını; kimileri adaleti her şeyin üstünde tutacaklarını; kimileri enflasyonla mücâdele edeceklerini; kimileri dinî akımları takip edip en sert şekilde cezalandıracaklarını; kimileri masum halkları özellikle de

1157 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 194.

Müslüman halkları öldüren silahlanma yarışında geri kalmayacaklarını söylerler; kimileri de *"sömürümüze karşı çıkan her sesi en güçlü silahlarımızla susturacağız"* şeklinde konuşmalar yaparlar.

Ömer b. Abdülaziz de, Hilâfete gelir gelmez yaptığı kısa konuşmada, takip edeceği siyaseti şöyle dile getirmişti:

"Ey insanlar! Bilmiş olunuz ki, Kur'an'dan sonra bir kitap, Muhammed (s.a.s)'den sonra da bir peygamber yoktur. Ben, hüküm koyan değil -çünkü Allah'ın ahkâmı bellidir-, onu uygulayıcı, bidatler getirici değil, Allah'ın ahkâmına itaat edici olacağım. Ben hiçbirinizden üstün değilim; benim sizden farkım, yükümün daha ağır oluşudur. Zalim devlet başkanından kaçan, ona uymayan, zalim değildir. Allah'a isyân içinde bulunan hiç bir insana itaat yoktur!" [1158]

İki buçuk sene kadar devlet başkanlığı yapan Ömer b. Abdülaziz'in bu siyasi konuşmasını maddeler halinde tahlil edecek olursak;

1- Müslümanlar, dünya hayatlarını, Allah'ın göndermiş olduğu son kitap olan Kur'an'a göre tanzim edecekler; Kur'an'ı bırakıp başka kaynaklar aramayacaklar.

2- Hz. Muhammed (s.a.s)'den sonra hiç bir peygamber gelmeyeceği için, onun sünnetinden başka takip edilecek bir yol, itaat edilecek bir ahkâm yoktur. Çünkü Allah, Müslümanların onu hayatlarının her safhasında; kullukta, siyasette, ticarette ve sosyal hayatın bütün yönlerinde örnek almalarını emretmektedir. [1159]

3- Allah'ın ahkâmını yeni kanunlar (bidatler) koyarak değiştirmeye, kaldırmaya hiç kimse yetkili değildir; velev ki bu kişi Ömer b. Abdülaziz veya başka bir devlet başkanı olsun!

4- Allah huzurunda, devlet başkanı ile herhangi bir vatandaş arasında hukuki bakımdan hiç bir fark yoktur. Dolayısıyla vatandaşlar aç dururken ya da birçok ihtiyaçları varken, devlet başkanına

1158 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 231.
1159 Bk: K.K. Haşr Sûresi, 7.

köşkler yaptırmak, milyarlar harcamak, içki âlemleri hazırlamak, dalkavuklara para ve makam dağıtmak, geçeceği yolları süsleyip püslemek, sırf onlara itaat ediyor diye layık olmayanları iş başına getirmek, devlet başkanını eleştirenlerin işine son verip işkence yaptırmak (çünkü Emevi halifeleri bütün bunları yapıyorlardı) gibi fiiller gayri İslâmî, tağuti fiillerdir.

5- Devlet Başkanı halkı eziyorsa, yâni kendisi her türlü dünya nimetini elinde tutup vatandaşlarını bundan mahrum ediyorsa, ona itaat etmeyen zâlim değildir.

6- Allah'a isyan içinde olan devlet başkanına, -Ömer b. Abdülaziz bile olsa- itaat yoktur.

Yâni Ömer b. Abdülaziz şunu diyor: *"Ben veya başka bir halife; Allah'ın Kur'an'la çizdiği İslâm yolunu takip ettiğimiz müddetçe bize itaat vardır. Şayet Allah'ın kanun ve buyruklarından ayrılırsam, yâni O'nun hükümlerini değil, kendi keyfî kanunlarımı tatbik etmeye kalkışırsam, bana itaat yoktur."* İşte, İslâm'ın *"ulu'l-emre itaat"* kanunu da budur.

Târihçimiz ed-Diyarbekrî[1160], Ömer b. Abdülaziz'in ilk konuşmasına şunları da ilâve ettiğini yazmaktadır:

"... Ey insanlar, ben öyle bir göreve getirildim ki, benim bundan haberim yoktur. Bu konuda ne benim bir arzum oldu; ne de benimle istişâre edildi. Onun için ben bu işten vazgeçiyorum, istediğinizi seçin!"

Onun bu tutumuna karşı Müslümanlar, tek bir ağızdan şöyle seslendiler:

"Yâ emîre'l-mü'minin, biz seni seçtik ve senden razı olduk!" [1161]

Bunun üzerine tekrar söz alan Ömer b. Abdülaziz söyle konuştu:

1160 *Târîhu'l-Hamîs*, II, 316.
1161 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 316.

"Ey İnsanlar, kim Allah'a itaat ederse, ona itaat etmek vacip olur. Kim de Allah'a isyan ederse ona itaat yoktur! Dolayısıyla, ben Allah'a itaat ettiğim müddetçe bana itaat edin! Ona isyân edersem, artık bana itaat etme mecburiyeti yoktur!" [1162]

Makam Arabalarını Red

Ömer b. Abdülaziz'e biat edildikten ve o da devletinin siyâsetini belirten yukarıdaki konuşmasını yaptıktan sonra evine gitmek için camiden dışarı çıkınca, görevliler hilâfet makam arabasını getirdiler. Arabayı çok şatafatlı ve lüks bulan Ömer b. Abdülaziz, o arabaya binmedi ve *"benim bineğimi bana getirin, o bana yeter"* şeklinde konuştu. [1163]

Ömer b. Abdülaziz, Emevi saltanatının ne denli israf içerisinde olduğunu, daha halife olmadan görüyor, bu durumlara kızıyordu. Onun için halife olur olmaz yaptığı ilk icraatlardan bir tanesi de, fuzuli yere masrafa sebep olan makam arabalarını ve atlarını satması oldu. [1164]

Satılan bu atlar saf kan Arap atları, arabalar da o günün imkânlarıyla yapılabilecek en lüks arabalardı. Bunların hepsi satıldı ve elde edilen paralar İslâm Devleti'nin hazinesine kondu.

Makam arabaları bir ayrıcalığın göstergesidir. O arabalarla ulü'l-emirler halktan ayırt edilir. Onun için klâsik saltanatlarda olsun, modern saltanatlarda olsun, sultayı halk gözünde büyütmek için böyle arabalara, süpersonik uçaklara gerek vardır. Sultanlar bir arabayı bir yıldan fazla kullanmazlar. Çünkü yeni modellerinin lüksünden yararlanmaları gerektiğini düşünürler. Bazen de fabrikalara sipariş verilen özel arabalara binerler.

1162 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 316.
1163 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 227; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 316.
1164 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 197.

Son dönem sultanlarından olan Mısır tağutu Cemâl Abdunnâsır [1165] ve İran Şâhı Rızâ Pehlevi [1166] öyle saltanat arabaları yaptırdılar ki, ölümlerinden sonra fiyatlarının yüksek oluşundan dolayı kimse bu arabalara müşteri bile olamadı.

İşte, Ömer b. Abdülaziz, iktidarının ilk gününde bu makam arabaları saltanatına son verdi.

Bugün halkı Müslüman olan nice devletler vardır ki, halk yiyecek ekmek parası bulamazken, devlet başkanları, valileri, paşaları her gün en son model araba, uçak ve helikopterlerle seyahat ederler.

Ömer b. Abdülaziz, sadece makam arabalarını değil; aynı zamanda dalkavuk koruma polislerinin de görevine son verdi. [1167] Kimsenin hakkını yemediği, saltanatı uğruna kimseye işkence yapmadığı için kendini tehdit altında hissedip koruma polisine de ihtiyaç duymadı.

Mesuliyet Duygusu Başka Şeydir

Ömer b. Abdülaziz, Müslümanların halifesi olmuş, ikamet ettiği evine gidiyordu. İnsan devlet başkanı olur da sevinmez mi? Oysa Ömer üzülüyordu; çünkü o bir sultan değildi. Onun derdi, sultanlar gibi ve özellikle çağdaş sultanlar gibi, halkı ezme, çile çektirme pahasına, makamını korumak değildi. Bilâkis o, bu makamı sevmiyordu.

Hilâfet makamına getirildiği o günde neden üzüldüğünü, sevinmediğini soranlara şu cevabı veriyordu:

1165 Seyyid Kutub ve birçok Müslüman âlimi katlettiren Mısır Devlet Başkanı.

1166 1979 yılında İmâm Humeyni tarafından yapılan devrimle İran'dan kaçıp Mısır'a sığındı ve orada öldü.

1167 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX,212.

"Şu anda yeryüzünün şarkından garbına, ne kadar Ümmet-i Muhammed varsa, ben onların haklarını kendilerine vermekle memurum. İster onlar gelip hak ve alacaklarını istesinler, yâ da istemesinler!" [1168]

O günden itibaren, Ömer b. Abdülaziz kendisini Allah davasına vakfetti ve mesuliyetini müdrik olarak Hz. Peygamber (s.a.s)'in makamında, onun halifesi olarak İslâmî tebliği devam ettirdi.

Ömer b. Abdülaziz'in en önemli özelliklerinden birisi de kendisini sürekli denetlemesiydi. İşleri bitince odasına çekilir, kulluğunun muhasebesini yapar ve Allah'a vereceği hesabın zorluğu karşısında ağlardı.

Bir gece onu bu vaziyette gören hanımı Fâtıma ona niçin ağladığını sorunca, cevabı şu olmuştu:

"Ey Fâtıma! Ben bu ümmetin işlerinin sorumlusu oldum, dolayısıyla her yöredeki açları, fakirleri, hastaları, ezilmişleri, çıplak kalanları, kalbi kırık yetimleri, yalnız kalmış dul kadınları, zulme uğramışları, esir ve garipleri, yaşlı kimseleri, kalabalık aileleri, malı az olanları düşünüyorum. Biliyorum ki, Rabbim (c.c) Kıyamet gününde onların durumlarını benden soracak. Onlar adına hasmım Hz. Muhammed (s.a.s)dir. Bundan dolayı, onun husumetine karşı elimde bir delil olamayacağından korkuyorum. Dolayısıyla ben, kendime acıyıp ağlıyorum!" [1169]

Ömer b. Abdülaziz kendini Allah'a ve O'nun davasına adamıştı. Gerçekten de O'nun için yaşadı ve O'nun için öldü.

"Seni en çok hayrete düşüren şey nedir?" diye soran arkadaşına şu cevabı vermişti:

"Beni en çok şaşırtan şey, bir kimsenin Allah'ı bilip Ona isyân etmesi; Şeytanı bilip ona itaat etmesi ve dünyayı bilip ona meyletmesidir." [1170]

1168 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 198.
1169 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 201.
1170 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 196.

Ömer b. Abdülaziz, iki buçuk senelik devlet başkanlığı sırasında ne şahsî menfaatini ne de ailesinin çıkarını düşündü. Hayatını Allah'ın emirlerine göre yönetilen devletinin ikamesine harcadı ve canını o uğurda verdi.

Ömer b. Abdülaziz, Hulefây-ı Râşidîn'den sonra Müslümanların içine düştükleri ve maalesef bugüne kadar uzayıp gelen ihtilâf hastalığını da çok güzel teşhis etmiş olmasından dolayıdır ki icraatında başarılı oldu. O şöyle diyordu:

"Bu ümmet, Allah'ı, Kitabı ve Peygamberi hususunda ihtilâfa düşmedi. Onlar dünya menfaatleri ve nimetleri hususunda ihtilâfa düştüler. Onun için de, devlet ve izzetlerini kaybettiler!"

Ömer b. Abdülaziz devlet başkanlığına [hilâfete] gelir gelmez, devletin haksız olarak el koyduğu bütün malları Müslümanlara geri dağıttı. Zerre kadar İslâm'dan taviz vermiyor, Emevi hanedanının kurmuş olduğu devlet terörünü, baskısını, sömürüsünü, despotizmini ayaklar altına alıyordu.

Onun dostluğu Allah içindi. Arkadaşlarına ya da onunla arkadaş olmak isteyenlere şöyle diyordu:

"Ey insanlar, kim bizimle arkadaşlık yaparsa beş şey için yapsın[1171], bunu yapamazsa, bizden uzaklaşsın:

1. İhtiyaçlarını karşılayamayanları bize bildirsin,
2. Hayır için bize yardımcı olsun,
3. Bilmediğimiz hayır yollarını bize öğretsin,
4. Bizim yanımızda kimsenin gıybetini etmesin,
5. Boş şeylerden bize bahsetmesin.

Bu konuşmasından sonra hiç bir dalkavuk veya şiirleriyle devlet ricalini kandırıp sömüren hiç bir şair ona yaklaşamadı.[1172]

1171 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 63.
1172 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 198.

Ömer b. Abdülaziz, devlet idaresinde Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb'ı taklit ediyor, onun gibi ilâhî davada tavizsiz olmaya gayret ediyordu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi o, hocalarının dediklerini de harfiyyen icrâ ediyordu. Bu hocalardan Sâlim b. Abdullah, şöyle diyordu Ömer b. Abdülaziz'e:

"Şayet sen insanlara, Ömer'in davrandığı gibi davranırsan, Allah indinde Ömer'den daha hayırlı olursun!" [1173]

Ömer b. Abdülaziz, aslî görevini unutmamak, eğlenceye dalarak devlet işlerini terk etmemek, eğlence insanlarıyla dostluk kurup Allah'a isyân etmemek, tiyatroculara ödüller dağıtarak ilim adamlarına sırt çevirmemek, zenginlerle partiler tertipleyip fakirleri unutmamak, dinsizlerle dost olup Müslümanları dışlamamak, münafıkları işbaşına getirip devleti münafık dalkavukların eline bırakmamak için her gece din âlimleriyle toplanıp birlikte ölümü anıyor, kıyametteki hesabı düşünüyor ve hallerine ağlıyorlardı. [1174]

Allah'a verecekleri hesabı her gece düşünen, tefekkür eden ve ağlayan bir devlet başkanı elbette adalet örneği olur. Çünkü vaktini Allah'a isyân etmeyi hüner sayanlarla geçiren devlet başkanlarından hayır gelmez.

Ömer b. Abdülaziz çokça ağlardı. Ağlayanların, derdi olanların, biçarelerin, aç olanların, hastaların derdini anlamak ve onları unutmamak için ağlardı. Hatta gözyaşını artırdığı için en çok mercimek yemeklerini yerdi. Fakat sadece derdi olanlara ağlamakla yetinmez, herkesin ihtiyacını sağlamaya koşardı. Lüks salonlarda *"vatandaşımın yanındayım, onun derdi benim derdimdir, yeter ki beni kendi başından eksik etmesin!"* şeklinde konuşan çağdaş sultanlar gibi vatandaşlarını kandırmazdı.

1173 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 231.
1174 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 238.

Herkesin hakkını öylesine takip edip ulaştırdı ki, İslâm ülkesinde fakir kalmadı. Devletin tellâlları sokaklarda şöyle bağırırdı:

"Fakirler nerede, borçlular nerede, güçsüzler nerede, dullar nerede? Evlenmek isteyenler nerede, yetimler nerede, bize gelsinler, her türlü ihtiyaçlarını temin edelim!" [1175]

Ömer b. Abdülaziz, gerçek mesuliyetin ancak Allah korkusuyla mümkün olabileceğine inanıyordu. Çünkü Resûlullah (s.a.s):

"Hikmetin başı, Allah korkusudur" [1176] buyurmuştu.

Halife Ömer bir hutbesinde [1177] şöyle konuşuyordu:

"Yapılmış çok sayıda bina vardır ki, fazla zaman geçmeden hepsi harap olup gidecektir. Mutlu yaşayan pek çok insan vardır ki, kısa bir zamanda göçüp gidecektir. Bu dünyadan göçmeden önce ahirete hazırlanın! Bu dünyada sahip olduğunuz her şey ahiret âlemine gittiğinizde burada kalacaktır. Dünya insanları üzdüğü kadar sevindirmez. Yâni az sevindirir, çok üzer." [1178]

Zulümle Alınan Mallar Sahiplerine İade Ediliyor

Saltanatın başlamasıyla beraber sulta idâresinin haksız tasarrufları da başlamıştı. [1179]

Bilindiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında ona ait olduğu halde gelirinin Müslüman fakirlere dağıtıldığı Fedek arazisi vardı.

Hz. Peygamber (s.a.s) vefat edince Hz. Ebûbekir, Fedek arazisinin her türlü tasarruf ve gelirini devlet hazinesine vermişti. [1180] Nitekim

1175 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 200.

1176 Hadis-i şerifin ayrıntıları için bk. el-'Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 421.

1177 Diğer hutbelerden bazıları için bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C.45, s. 172 vd.

1178 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 198.

1179 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 64; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 45, s. 180-185.

1180 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 213.

Resûlullah (s.a.s.)'in vefatından sonra kızı Fâtıma Fedek arazisinin babasına ait olduğunu, dolayısıyla kendisine verilmesini söylediği halde, Hz. Ebûbekir *"Peygamberler miras bırakmaz"* hadis-i şerifini hatırlatarak Fedek'i Hz. Fâtıma'ya vermeyi reddetmiş ve daha önceki bölümlerde zikredildiği gibi hazineye vermişti.

Fedek'in hukuki statüsü, Emevî Sultanı Mervân b. Hakem zamanına kadar bu şekilde devam etmişti.

Mervân başa geldiğinde onun tasarrufunu eline almış ve durum Ömer b. Abdülaziz'in hilâfeti zamanına kadar böyle devam etmişti.

Ömer b. Abdülaziz halife olunca, Mervân ailesini toplayarak onlardan Fedek arazisini geri aldı, Resûlullah (s.a.s) zamanındaki statüsüne kavuşturduğunu kendilerine bildirdi. [1181]

Sulta rejimi Ümeyye ailesine haksız bazı maaşlar tayin etmişti. Ömer b. Abdülaziz, şer'î olmayan bu tür ödemelerin tamamına son vererek Ümeyye ailesinin şımarıklığına karşı çıktı. Onlar devleti kendileri için var kabul ediyorlardı. Oysaki devlet Allah'a aitti ve Ömer b. Abdülaziz yürürlükten kaldırılmış olan bu kanunu adeta geri getirdi.

İbn Kesîr [1182] bu olayı şöyle anlatıyor:

Ömer b. Abdülaziz halkın ileri gelenlerini toplayıp onlara şöyle dedi: *"Fedek Resûlullah (s.a.s.)'in elinde bulunuyordu. O da Allah'ın bildirdiği şekilde onu kullanıyordu, sonra Ebûbekir ve Ömer de böyle yaptılar. Sonra Mervân onu alıp kendisi kullandı, böylelikle benim de ondan nasibim oldu, Velid ve Süleyman paylarını bana hibe ettiler. Bundan başka Beytu'l-mâle koyacak daha kıymetli malım olmadığından Resûlullah (s.a.s.) zamanında olduğu gibi bunları tekrar Beytu'l-mâle koydum."* Bundan dolayı halk, zulmen alınan mallarından ümidi kesti. Sonra Emevi oğullarından bazısının mallarının Beytu'l-mâle konmasını emretti ve koydurttu. Bunlara *"Mezâlim malları"* dedi.

1181 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 231-232.
1182 Bk: *el-Bidâye*, IX, 200.

Bunun üzerine Emevi oğulları, mallarını geri almak için halkın ileri gelenlerini öne sürdüler. Mervân'ın kızı olan halası Fâtıma'yı aracı yaptılar, bu da netice vermedi ve Ömer b. Abdülaziz onlara: *"Beni rahat bırakın, bırakmazsanız vazifeyi (Halifeliği) insanların en layığına bırakıp Mekke'ye giderim. Allah'a yemin ederim ki, aranızda elli sene de kalsam adaletten başkasını ikame etmeyeceğim"* dedi.

Ömer b. Abdülaziz bütün hilâfeti boyunca zulmen alınan malların tamamını geri alıp hak sahiplerine aide edilmesi hususunda bu şekilde ictihadda bulunmuştur. [1183]

Bir gün Mervân'ın aile efradı toplanarak Ömer b. Abdülaziz'in oğluna gittiler ve ona şöyle dediler:

"Git babana de ki, ondan önceki halifeler bizim imtiyazımızı biliyor, bize atıyyeler veriyorlardı. Babansa bizi bu haklarımızdan (!) mahrum bıraktı!"

Ömer'in oğlu da gidip olanları babasına anlattı.

Ömer b. Abdülaziz oğluna: *"Git, onlara şöyle söyle!"* dedi ve şu ayeti okudu: *"De ki: Eğer ben Rabbime isyan edersem o büyük günün azabından elbette korkarım."* [1184]

Onun içindir ki, Ömer b. Abdülaziz işe kendi evinden başladı ve gerek kendi evinde, gerekse akrabalarının evlerinde bulunan ve diğer halifelerden intikâl eden malları, zulümle alınmış mallar olarak kabul ederek bunların tamamını devletin hazinesine verdi. [1185]

Bu şekilde menfaatleri kaybolmuş olan Emevî ailesinden Anbese b. Sa'îd, Ömer b. Abdülaziz'e şöyle dedi:

"Yâ Emîre'l-Müminin, senden önceki halifeler bize hediyeler verirlerdi. Sen ise onları bize yasakladın. Oysa ailem buna alışmıştı, şimdi sıkıntı içindeyim. İzin ver de eskisi gibi bize bir şeyler verilsin!"

1183 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 64; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 200.

1184 K.K. En'âm Sûresi, 15. Bu olayın ayrıntıları için bk. Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 238.

1185 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 232.

Ömer b. Abdülaziz ona şöyle dedi:

"Ölümü sıkça an! Geçimde daraldıysan, seni rahatlatır; bolluk içerisindeysen de seni daraltır!" [1186]

Bu şekilde davranan Ömer b. Abdülaziz, kimsenin malının haksız yere bir başkası tarafından gasp edilmesine müsaade etmiyordu.

Ömer b. Abdülaziz, kendi evinde de aynı şekilde davrandığı için kimseye minneti yoktu. Nitekim Halife olur olmaz hanımı Fâtıma'ya şöyle dedi:

"Şu ikisinden birini seç: Ya elindeki mücevherlerin hepsini (Halife olan babasından kendisine hediye olarak verilen çok mücevherâtı vardı) Beytu'l-mâle verirsin ya da senden boşanmam için bana izin ver! Çünkü benim, senin ve onların aynı evde bulunması beni rahatsız ediyor!"

Örnek hanımlardan olan Fâtıma, kocasının bu teklifini kabul etti ve bütün mücevherlerini Beytu'l-mâle verdi. [1187]

Ömer b. Abdülaziz, bu hareketleriyle halkın üzerindeki devlet ve aile terörüne son verdi.

Böylece Ömer b. Abdülaziz, Allah davası uğruna, kendi ailesi olan Mervân oğullarını bile kâle almıyor; zulümle milletten aldıkları malları ellerinden alıp sahiplerine geri veriyordu. [1188]

Haksızlık yapılarak elde edilmiş olmak kaydıyla gerek kendi elindekileri, gerek başkalarının elindekileri, hatta Ben-i Mervân'ın elinde bulunan bütün malları sahiplerine iade etti. Mervân oğulları sözü geçen büyük kişilere müracaat ederek mallarının geri verilmesini istediler. Fakat bu da fayda vermedi. Bunun üzerine halaları Fâtıma binti Mervân'a (Ömer'in halası) gidip Ömer'den gördükleri bu muameleyi şikâyette bulundular. Bu kadın halifelerden çekinmezdi. Halifeler de onun ihtiyaçlarını, isteklerini reddetmezler, ona saygı gösterirlerdi.

1186 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 232.
1187 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 232.
1188 Ahmed b. Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 331.

Ömer de halife olmadan önce ona çok saygı gösterirdi. O kadın kalktı Ömer'in yanına gitti. Ömer halasını büyük bir hürmet ve saygıyla karşılayıp oturması için minder ve yastık verdi. Konuşmaya başladılar. Baktı ki halası diğer zamanlardaki âdetinin tersine kızgındı. Bunun üzerine halasına şöyle dedi:

"Ey halacığım, niçin böylesin?"

Bunun üzerine kadın şöyle cevap verdi:

"Kardeşimin oğulları, Abdülmelik ve evlâtları senin hilâfetin zamanında zelil oluyorlar. Sen onların mallarını alıp başkalarına veriyorsun, senin yanında onlara hakaret ediliyor, sen onları müdafaa etmiyorsun!"

Bunun üzerine Ömer güldü. Çünkü o biliyordu ki, halası tahammüllü ve anlayışlı bir kadındı. Sonra onunla konuşmaya başladı. Fakat halasının kızgınlığı hiç gitmiyordu. Ömer bunu görünce ciddi konuşmaya başladı ve şöyle dedi:

"Ey hala! Bil ki, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) vefat etti. İnsanları akan bir nehir üzerinde bıraktı. Ondan sonra o nehrin idaresini bir adam üstlendi. O adam ölünceye kadar o nehirden hiç bir şey eksilmedi. O adamdan sonra başka bir adam idareyi ele aldı. O da ölünceye kadar o nehirden hiç bir şey eksilmedi. Sonra o adamdan sonra başka bir adam idareyi ele aldı, herkes oradan bir kanal açtı, böylece o nehir kurudu, bir damla suyu bile kalmadı. Allah'a yemin ederim ki, eğer Allah beni sağ bırakırsa, ben onu eski hâline döndüreceğim! Kim razı olursa ona rıza var, kim de kızarsa ona da kızgınlık var." [1189]

Bunun üzerine halası Fâtıma: *"Onlara senin yanında sövmesinler!"* dedi. Ömer de: *"Kim onlara sövmüş? Herkes haksız yere aldığı malını bize getirir. Ben de onu alırım!"* dedi. [1190]

1189 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 64 vd.
1190 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 214.

Baş Sağlam Olursa Vücuda Zarar Gelmez

Halife Ömer b. Abdülaziz, bu adalet üzerine kurulu, dinden tavizsiz, aile hegemonyasından uzak siyasetini devletin her tarafına yaydı. Anlamıştı ki, bütün huzursuzlukların başı icra edilen çifte-standartlı uygulamalardır; birilerinin diğer bazı insanlara zulmetmeleridir, haklarını gasp etmeleridir. Hele ki gasıp, yâni eşkıya bizzat devlet olursa, o zaman işler iyiden iyiye çığırından çıkar, her tarafı anarşi kaplar.

İnsanlık tarihinde bir tek örneği gösterilemez ki, bir devlet ve yöneticileri âdil olmasın, rüşvet yemesin, halkın hak ve hukukunu -bazı ilke ve düşünceleri bahane ederek- çiğnemesin, kendileri köşklerde, millet toprak altında yaşamasın da o ülkede huzursuzluk olsun! Bu muhaldir.

Dünyanın neresinde olursa olsun, devlet adamları ile sıradan vatandaşa aynı hukuk tatbik edilebiliyorsa, bir devlet yetkilisi ile bir çoban aynı mahkemede, aynı tarafsızlıkla yargılanabiliyorsa, o zaman o ülkede adâlet vardır, nizam vardır, huzur vardır. Bütün bunların olduğu hürriyet dolu bir ülkede elbette anarşi yoktur, soygunculuk yoktur, terör yoktur. Böyle bir ülkenin her tarafına Hz. Ömer (r.a)' ın şu sözü yazılabilir:

"Adalet mülkün temelidir!"

Yok, devlet bütün bunlardan hiçbirisini yapmasın: *"İrtica geliyor"* diye milletin dinine el koysun; holding sahiplerine devletin bütün imkân ve kredilerini açarak fakirlere *"kemerlerinizi sıkın!"* desin; köşkün yolları çiçeklerle bezenmişken köylünün kasabaya gidebilecek yolu olmasın; *"şu ilim adamı benim ilkelerime inanmıyor"* diye bazı ilim adamlarının ellerinden imkânları alınsın ve devletin eğitimi, ilmi, ticareti oportünist menfaatperest cahillerin ellerine terk edilsin; ondan sonra da huzurdan, birlikten söz edilsin! Böyle bir ülkede çarklar dönmez, düzen yürümez.

İşte, devletlerin böyle yürüyemeyeceğini bilen Ömer b. Abdülaziz, İslâm'ı tatbik hususunda nasıl hareket ediyorsa, valilerinden ve

idarecilerinden de aynı şekilde hareket etmelerini istiyordu. Valilerine göndermiş olduğu emirnâmelerin birinde şunları okuyoruz:

"Allah'ın emirlerine sımsıkı bağlan, çünkü Allah indinde ondan (takvadan) başka bir şey kabul olunmaz; ancak muttakilere Allah rahmet eder ve sevap verir. Takvayı anlatanlar çoktur, fakat onunla amel edenler azdır. Kimin sözleri, yaptığı işlere mutabık olursa, o az konuşur ve ancak kendisine fayda getirecek yerlerde konuşur. Ölümü çokça anan, dünyada az bir maişete kanaat eder. Kim yaptığı işi söylerse onun hataları çok olur. Kim de Allah'a bilgisizce kulluk ederse, onun zararları faydalarından fazla olur." [1191]

Bazı valileri şehirlerinin harabe haline geldiğini, tamir için para göndermesini Ömer b. Abdülaziz'den istediler. O, valilerine şu cevabı yazdı:

"Mektubumu aldığında şehri adaletle koru, yollarını zulümden temizle, o zaman şehri tamir etmiş olursun." [1192]

Öyle ya, insanlar hepten anlayışsız, canavar değiller ki! Yeter ki siz onlara tağutça değil, insanca yaklaşın. Sizin de onlar gibi bir insan olduğunuzu ihsas ettirin! O zaman size canlarını verirler. Fakat Ramazan günü karşılarına geçer şarap yudumlarsanız, zaten onları dışlamış, dinlerine hakaret etmiş ve hepsini karşınıza almış olursunuz.

Ömer b. Abdülaziz insanlara insanlıklarını hatırlatan bir devlet başkanıydı. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Allah'ın emri olduğu için her işini istişare ile yapardı; onun için de başarılı olurdu. Kendi başına buyruk bir tiran değildi. *"Efendim benim yetkilerim var; dilediğimi yaparım" diye Müslümanların başına "alikaran, baş kesen"* kesilmiyordu.

Ömer b. Abdülaziz halife olunca Muhammed b. Ka'b, Recâ b. Hayve ve Sâlim b. Abdullah'ı yanına çağırarak onlara şöyle dedi:

1191 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 201.
1192 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 232.

"Başıma geleni görüyorsunuz, bana ne tavsiye edersiniz?" Muhammed b. Ka'b şu cevabı verdi:

"Sen ihtiyarları baba, gençleri kardeş ve çocukları evlat ittihaz et! Babana ihsan, kardeşlerine rahmet, evladına da şefkat göster!"

Recâ ise şöyle dedi:

"Kendin için istediğini başkası için de iste, kendin için istemediğin bir şeyi başkasına da isteme!"

Sâlim de şunları söyledi:

"Bütün dünya nimetlerine karşı öyle bir oruç tut ki, iftarın ölüm olsun!"

Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz *"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh"* dedi. [1193]

Gerçekten de Ömer b. Abdülaziz, hayatı boyunca devleti bu güzel hocaların güzel nasihatleriyle idare etti. Allah'ın emrine uydu, Allah da ona yardım etti.

Horasan valisi, Halife Ömer b. Abdülaziz'e şöyle bir mektup yazmıştı:

"Horasanlılar idaresi zor bir millettir. Onları kılıç ve kırbaçtan başkası ıslah etmez. Bu konuda bana izin verir misiniz?"

Valisinden bu mektubu alan Ömer b. Abdülaziz, ona şu cevabı yazdı:

"Horasan halkını idâre etmenin çok zor olduğuna dair mektubunu aldım. Onları kılıç ve kırbaçtan başka bir şeyin ıslah edemeyeceğini yazıyorsun. Muhakkak ki yalan söylüyorsun. Bilâkis onları hak ve adâlet düzeltir. Sen onlara haklarını ver ve adâletle hükmet!" [1194]

O halde insanları idâre etmenin en güzel yolu, onların hak ve hukuklarına riayet etmek, zulmetmemek, *"idareci oldum, şûrânın-buranın başkanı oldum"* diye kibirlenip firavunlaşmamaktır.

1193 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 198.
1194 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 242.

Ömer b. Abdülaziz'in maiyetinde çalışan Meymûn b. Mekrân şöyle diyor: Ömer b. Abdülaziz beni işçiler üzerine âmir tayin etti ve bana şöyle dedi:

"Benden sana hakikat dışı bir mektup gelirse onu yere çal."

Bazı valilerine de; *"Güç ve kuvvetin seni insanlara zulmetmeye sevk etmesin. Allah (c.c)'ın sana verdiği güç ve kudreti onlara karşı kullanma. Onlardan kaynaklanan mesuliyetlerin kalıcı olduğunu hatırla!"* diye haber gönderdi. [1195]

Ömer b. Abdülaziz bir sultan değil, gerçek bir halifeydi. İnsanlara nefsi için tahakküm etmiyordu. İbn Kesîr'in bu konudaki rivâyeti ne kadar manidardır:

Günün birinde bir adam Ömer b. Abdülaziz'i kızdırmak için konuşunca, Ömer b. Abdülaziz onun niyetini anladı ve nefsine hâkim olarak adama şöyle dedi:

"Sen, şeytanın beni sultanlık izzetinden dolayı tahrik etmesini istiyorsun. Tâ ki bana acz dokunsun, yarın da benim aczim sana dokunsun. Allah sana afiyet versin, kalk git, seninle konuşmaya ihtiyacımız yoktur." Yine Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: *"İşlerin Allah'a en sevgili olanı, çalışmada itidal, hükümde af, hâkimiyette yumuşaklıktır. Dünyada insanlara yumuşak davranana, kıyamet gününde de Allah kolaylık gösterir."* [1196]

Valileri İkaz

Bazı valileri için şöyle demiştir: *"Biz bir takım insanları iyi zannederek vali tayin ettik. Sonra baktık ki, günahkârlar gibi amel ediyorlar. Bu gafiller, Allah için hiç kabristanları da mı ziyaret etmiyorlar?"* [1197]

1195 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 201.
1196 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 201.
1197 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 216.

Valilerinin idâreleri üzerinde hassasiyetle duran Ömer b. Abdülaziz, onlardan birine de şunları yazmıştır:

"Sana, Allah'ın emir ve nehiylerine, Allah ve Resûlü'nün sünnetine sarılmanı, O'nun emirlerine sımsıkı bağlanmanı ve Resûl'den sonra, dinden olmayan, sünnetine aykırı bidatleri terk etmeni tavsiye ediyorum. Sonra bil ki; dinden olmayan şeyleri iptal eden deliller, Kur'an ve Sünnet'te mevcuttur. Sünnete sarılman sana vaciptir. Çünkü o sünneti çizen öyle bir kimsedir ki, o yoldan sapmak ahmaklık ve hatadan başka bir şey değildir. Zira o yolu çizen Selef-i Salihin, amellerine daha sıkı bağlanan ve işlerini açıklamada daha güçlü anlayışa sahip kimselerdir. Eğer bu yolun nefislerinize yükleyeceği bir fazilet var ise, onlar sizden önce bu yola koyuldukları için daha layıktırlar. Eğer sen, "Seleften sonra da hayır meydana gelmiştir" dersen, bil ki, o yapılan hayrı mutlaka selef yapmıştır. Selefin yapmadığı ve senin hayır dediğin bir iş mutlaka hayır değildir. Onu yapan kimse de mü'minlerin yolundan ayrılmıştır. Çünkü Selef-i-Salihîn hayır hakkında kâfi derecede konuşmuş ve şifa verecek miktarda da hayrı vasıflandırmışlardır. Kim o miktardan daha aşağıda hareket ederse kusurlu, kim fazla hareket ederse, ihsanın (güzel hareketin) dışına çıkmıştır. Nitekim birçok kimse bu çizgiye riayet etmemiş, azaltma ve çoğaltmadan dolayı dalâlete kapılmıştır." [1198]

Muhafız Alayı Kaldırılıyor

Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda, bu makamı koruyan 300 bekçi ve 300 polis vardı. İcraatından emin olan, kimsenin malını gasp etmediğinden, insanlara zulmetmediğinden, *"ebediyyen bu makam benim olsun"* diye bir gailesi olmadığından ve nihayet Allah'ın vaz'ettiği hukuk karşısında, kendisini bir çobanla aynı haklara sahip gördüğünden, Ömer b. Abdülaziz bu polis ve bekçilere lüzum görmedi. Onların

1198 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 216.

ücretlerini, -bundan böyle eski işlerini yapmayacaklarından- asgariye indirdi ve *"isteyen çekip gidebilir"* dedi. [1199]

O, sadece Allah'a vereceği hesabı düşünüyordu. *"İnsanlar ileri-geri konuşacak"* diye bir derdi yoktu. O, hiç bir beşeri gücü, menfaati uğruna Allah'a tercih edip Müslümanlara sırt çevirmedi.

Ancak zalim idareciler çok sayıda polisle korunma ihtiyacı duyarlar.

Onun Ümeyye ailesi ile olan şu konuşması, ne kadar manidardır [1200]:

Ömer b. Abdülaziz, yanına bir şeyler istemeye gelmiş olan ailesine şöyle dedi:

"Herhalde her birinizi bir yerlere subay tayin etmemi istiyorsunuz?"

Onlardan biri şöyle dedi:

"Yapmadığın şeyi neden söylüyorsun?"

Halife Ömer şu cevabı verdi:

"Üzerine oturduğum şu kilimi görüyor musunuz? Ben onun yokluğa doğru gittiğini çok iyi biliyorum. Ben bunun üzerini dahi ayaklarınızla çiğnemenize razı olmazken, sizi nasıl Müslümanların başına eşraf, müjdeci ve idareci tayin ederim? Sizlere yazıklar olsun!"

Onlar itiraz ettiler:

"Neden? Seninle akraba değil miyiz? Bizim hakkımız yok mu?"

Halife Ömer şu cevabı verdi:

"Bu işte sizinle bana en uzak olan bir Müslüman eşittir!" [1201]

Ömer b. Abdülaziz, çoğu devlet başkanının yaptığı gibi, duygusal hareketlerde de bulunmuyor, kendi keyfi için ya da saltanatı için bağırıp-

1199 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 237; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 316.
1200 Bk: İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 45, s. 199.
1201 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 236.

çağırmıyordu. Herkes dininde hürdü. Hıristiyan rahipleri bile, kendilerine sağlanan hürriyetlere teşekkür için kendisine geliyorlardı. [1202]

Böyle bir devlet başkanına menfaatleri kaybolmuş makam kölelerinden başka kim karşı çıkabilir, kim kötülük düşünebilir ki?

Bir suç işlemiş olanın cezasını da sinirlenip hakkını yememek için üç gün sonra verirdi. [1203]

Devlet Başkanının Ayrıcalığı Yoktur

Ömer b. Abdülaziz kendine bile ayrıcalık tanımazdı.

Bir gün evinin önünde bir gürültü koptu. Halife Ömer merakla dışarı çıktığında, oğlunun başının yarıldığını, birilerinin bir kadına, *"senin oğlun nasıl Emiru'l-Mü'mininin oğlunun başını yarar?"* diye çıkıştıklarını, kadınınsa, *"benim oğlumla oynuyordu, istemeyerek, hataen oldu, ne olursunuz oğlumu affedin, ona bir şey yapmayın!"* şeklinde yalvardığını gördü.

Ömer b. Abdülaziz kadına sordu:

"Sen kimsin, neden ağlıyorsun, ne oldu, anlatsana!"

Kadın şu cevabı verdi:

"Her gün benim oğlumla senin oğlun şu sokakta beraber oynuyorlar. Bugün oğlum senin oğlunun başını hataen kırdı. Ne olursunuz çocuğuma bir şey yapmayın!"

Halife sordu:

"Kocan ne iş yapıyor?"

Kadın cevap verdi:

"Kocam öldü, dulum."

Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz yetkilileri çağırarak derhal bu dul kadına maaş bağlanmasını emretti. [1204]

1202 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 233.
1203 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 236.
1204 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 202.

Herkes şaşırmıştı. Kadın ceza beklerken mükâfatlandırılmıştı.

Fakirler İçin Aş Evi

Ömer b. Abdülaziz, Şâm'da bulunan fakirler ve yolcular için sürekli hazır bir sofra kurmuştu. Burada yemekler pişiyor, fakirler, muhtaçlar ve yolcular o yemekten yiyorlardı. Aynı zamanda Halife Ömer b. Abdülaziz, kendi ailesinin fertlerinin oraya girmelerini, oradan herhangi bir şey almalarını da yasaklamıştı. [1205]

Ömer b. Abdülaziz'in Takvası

Ömer b. Abdülaziz, devleti idare etmekteki bu başarısını takvasına borçluydu. O, Allah'a nasıl kulluk yapılması gerekiyorsa, o şekilde kulluk ediyordu.

"Enes b. Malik defalarca söylemiştir ki: Arkasında namaz kıldığım imamların hiç birisinin namazı, şu gencin, yâni Ömer b. Abdülaziz Medine'de vali iken onun arkasında kıldığım namaz kadar Resûlullah (s.a.s)'in namazına benzemiyordu." [1206]

Malik b. Dinar, onun zühdünü, takvasını şöyle anlatır:

"Herkes 'Malik zahittir' diyor. Hâlbuki bende züht ne gezer, asıl zahit Ömer b. Abdülaziz'dir. Çünkü bütün dünya onun elindeyken hepsini terk etti. Yine denilmiştir ki, onun tek bir gömleği vardı, onu yıkadıkları zaman, kuruyuncaya kadar evde otururdu. Günün birinde bir rahibe rastlayınca ona şöyle dedi: "Lütfen bana nasihat et!" Rahip ona: *"Şairin şu sözünü iyi dinle dedi: "Kendini dünyadan soyutla! Çünkü sen dünyaya geldiğin zaman soyuttun (Hiç bir şeye sahip değildin)."*

1205 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 45. s. 218.
1206 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 194.

Şairin sözü onun çok hoşuna gitmişti, onu sık sık okuyordu. Ölünceye kadar onunla bihakkın amel etti. [1207]»

Ömer b. Abdülaziz, bu takvasını sadece ibadette göstermiyordu. Allah için olan her hareketin ibadet olduğunun şuurunda olarak, mümkün mertebe herkesin hakkına riayet ediyordu.

Bu cümleden olarak, devlet memurlarının rüşvete tevessül etmemeleri, devlet işlerini gerektiği gibi yapmaları için maaşlarını bolca verirdi.

Maaşları az diye, ayrıca devlet işlerini aksatıp geçim derdine düşmemeleri için memurlara fazladan 100-200 dinar verirdi.

Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz'e:

"Devlet memurlarına verdiğin gibi, kendi evlâd u iyâline de maaş versene!" denildiğinde, O: *"Aile fertlerimin gerekli olan haklarını veriyorum. Fakat başkalarının hakkını onlara vermem!"* şeklinde cevap verirdi.

O, devlet başkanı olarak Müslümanlara örnek olmak istiyordu. Bu nedenle vali iken zengin olan ailesi, devlet başkanı olduğunda fakirleşmişti. [1208]

Ömer b. Abdülaziz'in tevazuu takvasından ayrılmazdı. Zaten İslâm da bu değil mi? Kibirlilerin, müstekbirlerin, burunları havada olanların, insanları ezenlerin, ezilmişlerin haklarını yiyenlerin İslâm'da yerleri yoktur.

O, muhataplarına şöyle diyordu:

"Allah'ın nimetlerini hatırlayın, çünkü onların hatırlanması şükürdür! Tekebbür korkusu beni Allah'ın nimetlerini çok hatırlamaktan meneder." [1209]

Ömer b. Abdülaziz, ölümü sık sık anmak, böylece ibret almak isterdi. Bir gün kendisine dostlarından birinin öldüğü bildirildi. Taziye

1207 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 202.
1208 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 203.
1209 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 204.

için bu dostunun evine gitti. Evdekiler halifenin karşısında çekinmeden yüksek sesle bağırmaya başladılar. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz onlara şöyle nasihat etti:

"Sabredin, sizin rızkınızı veren o değil, ölümsüz olan Allah'tır. Sizin kardeşiniz mezarmızı doldurmamış, ancak kendine ait olan mezarı doldurmuştur. Dikkatli olun, her birinizin mezarı vardır. Allah'a yemin olsun ki, siz kesinlikle o mezarları dolduracaksınız. Muhakkak Allah (c.c) dünyayı yarattığında, bir gün son bulacağına ve sakinlerinin de fani olduklarına hükmetmiştir. Hiç bir ev tecrübe ve ilimle doldurulmamıştır, ancak ibretle doldurulmuştur. İnsanlar sonsuza dek var olamazlar, mutlaka bir gün bu dünyadan ayrılırlar ve sonunda yeryüzüne Allah varis olur. Sizden kim ağlarsa kendisine ağlasın! Arkadaşınızın başına gelen yarın sizin de başınıza gelecektir!" [1210]

Meymûn b. Mehran şöyle anlatır [1211]: *"Ömer'le birlikte kabristana gittik. Bana dedi ki: Ya Ebâ Eyyub, bunlar benim ecdadım Beni Ümeyye mezarlarıdır. Bunlar sanki bizler gibi dünyada yaşamamışlar. Görüyor musun kabirlerinde nasıl yatıyorlar? Başlarına gelen azaptan dolayı insanlara ibret olmuşlar"* dedi. Sonra bayılıncaya kadar ağladı, kendine gelince şöyle dedi: *"Benimle beraber geliniz, Allah'a yemin olsun ki, bugün Allah'ın sevabını uman ve O'nun azabından emin olan ehli kabirden daha mesut kimse bilmiyorum!"* [1212]

Bir gün yanındakilerden biri Ömer'e şöyle dedi: *"Bütün gece uyumayıp düşündün; ne düşünüyordun?"* Ömer: *"Kabri ve kabrin içindekini..."* diye cevap verdi. Sonra da şöyle devam etti: *"Ölüyü üç gün sonra kabrinde görsen, daha evvelki dostluğundan ve onunla yakınlığından dolayı bu gününden korkar ve ürkerdin. Şimdi onun evinde [kabrinde] haşarat dolaşıyor. Bir taraftan da irin akıyor. Kurtlar onu delik deşik etmiş, rengi değişmiş, kefeni parçalanmış, ortalığı*

1210 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 204.
1211 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımeşq*, C. 45, s. 232.
1212 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 204.

kerih ve çirkin bir koku almış. Hâlbuki ne güzel bir vücudu, ne güzel bir kokusu ve ne güzel de elbiseleri vardı!" Bunları söyledikten sonra bayılıp düştü. [1213]

Ömer b. Abdülaziz'in takvasını anlatan Mukatil b. Hayyân şöyle diyor:

Ömer b. Abdülaziz'in arkasında çokça namaz kıldım. *"Onları durdurun; çünkü onlar sorumludurlar!"* [1214] ayetini tekrar tekrar okuyor, bir türlü geçemiyordu. [1215]

Hanımı Fâtıma binti Abdülmelik anlatıyor:

"Ben ondan daha çok namaz kılan, oruç tutan ve Allah'tan korkan birini görmedim. Yatsı namazından sonra odasına çekilip ağlaya ağlaya münacatta bulunur ve dua ederdi. Ancak kendisinden geçince biraz uyur, kendine gelince yine uyuyuncaya kadar ağlar, sabaha kadar bu hal devam ederdi. Benimle beraber yatakta yatıyordu, kıyametle ilgili bir şey hatırlayınca ıslanmış kuş gibi titreyip oturarak ağlıyordu. Acıdığımdan üstünü yorgan ile örterdim. Keşke hilâfetle aramızda doğu-batı uzaklığı gibi bir uzaklık olsaydı! Allah'a yemin ederim ki, o halife olalı neşeli günümüz olmadı." [1216]

Halife Ömer, nefsinde tatbik ettiği takvayı bütün Müslümanların da yapmasını isterdi.

İşçilerin başında daima Kur'an ehlinden birinin bulunması için haber gönderirdi. Çünkü Ehl-i Kur'an'dan hayır gelmezse, diğerlerinden hiç gelmez diye düşünürdü. Valilerine namaz vakti geldiği zaman, namaz dışında hiç bir şeyle uğraşmamalarını emrederdi. Çünkü *"namazı zayi eden kimse, diğer şer'i hükümleri daha şiddetli zayi eder"* derdi. [1217]

1213 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 204.
1214 K.K. Saffât Sûresi, 24.
1215 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 204.
1216 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 204.
1217 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 207.

Ömer b. Abdülaziz, devleti o şekilde idare ediyordu ki, valileri de kısa zamanda onun yoluna girdiler. Çünkü valilerine gönderdiği mektuplar birer emirname değil, adeta birer vaaz örneğiydi. Öyle ki, bu mektupları okuyan valilerden bazıları etkilenerek vazifeden ayrılıyordu. Böylece birçok vali, çok şiddetli mev'iza ve nasihatlerden etkilenip vazifeden ayrılarak dervişâne bir hayat yaşamaya başlamıştı. Bunun sebebi, vaazın vaizin kalbinden gelmesi ve dinleyenin kalbine girip onu etkilemesiydi. Onun için, imamlardan birçoğu, Ömer b. Abdülaziz'in tayin ettiği valilerin hepsinin sika, yâni güvenilir olduğunu söylemişlerdir. [1218]

Ömer b. Abdülaziz bir valisine şöyle yazmıştı: *"Öyle bir gece düşünün ki, o gecenin sabahı kıyamet günü olsun. O gece ne şiddetli bir gece, o sabah da ne korkutucu bir sabah olur! O gün kâfirler için ne kadar şiddetlidir!"*

Yine bir başka valiye de şöyle yazmıştı: *"Sana azap ehlinin ateşte azapla beraber ilelebet uykusuz kalacaklarını hatırlatıyorum. Sakın Allah'tan seni çeviren bir şey olmasın! Öyle ki, o şey senin sonuna sebep olmasın, biz de senden ümitsiz kalmayalım!"* Bunun üzerine vali görevinden ayrılıp Ömer b. Abdülaziz'e geldi. Ömer Ona: *"Sana ne oldu"* dedi. Vali şu cevabı verdi: *"Ya Emire'l-Mü'minin, senin mektubunla valilikten ayrıldım, Allah'a yemin ederim ki, hayatım boyunca bir daha valiliğe dönmeyeceğim."* [1219]

Ömer b. Abdülaziz'i züht ve takva yönleriyle Veysel Karani ile mukayese eden Ebû Süleyman ed-Daranî şöyle demiştir:

"Ömer b. Abdülaziz, Veysel Karani'den daha zahit idi. Çünkü Ömer b. Abdülaziz, dünyaya sahip olduğu halde zahit oldu. Fakat biz Veysel'in durumunu bilemeyiz, acaba halife olsaydı durumu ne olurdu? Tecrübe edilen, tecrübe edilmeyen gibi değildir." [1220]

1218 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 208.
1219 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 208.
1220 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 208.

Onun takvasını anlatan Abdullah b. Dinar da şöyle demiştir:

"Hiçbir zaman Ömer, Beytü'l-mâl'den rızıklanmamıştır. Rivayetlere göre, Ömer b. Abdülaziz, cariyesinden uyuyana kadar kendisine yelpaze sallamasını istemişti. Fakat cariye uyuyunca, halife yelpazeyi onun elinden almış ve ona sallayarak şöyle demişti: Sıcak beni etkilediği gibi seni de etkilemiştir." [1221]

Bir devlet başkanı hizmetçisine rahat uyuması için yelpaze sallayacak kadar tevazu gösterebiliyorsa, o devlet başkanının ülkesinde kurtla kuzu da yan yana gezebilir.

Bir adam ona: *"Allah sana İslâm'dan hayır versin!"* demişti. O ise: *"Hayır, Allah benden İslâm'a hayır versin!"* diye cevap verdi.

Elbisesinin altında kıldan yapılmış kalın bir gömlek giyerdi. Gece namaza kalkabilmek için boynuna uyumasını önleyecek bir boyunluk koyardı; sabah olduğu zaman hiç kimsenin hissetmemesi için onu yerine koyar ve bir sandığa kitlerdi. O odaya fazla girip çıktığı için de orada mal ve mücevher olduğu zannedilirdi. Öldüğü zaman sandığı açtıklarında içinde o boyunluğu ve kıldan yapılmış gömleği buldular.

Gözyaşları kan oluncaya kadar ağlardı. Rivâyet edildiğine göre gözlerinden oluk gibi yaş akıncaya kadar ağlardı. Gözyaşlarının çok akması ve kalbinin ince olması için mercimek yerdi. Ölümü hatırladığı zaman eklemleri titrerdi. Yanında bir adam: *"Elleri boyunlarına bağlı olarak cehennemin en dar yerine atıldıkları zaman, (yetişin) helâk (diye) bağırırlar"* [1222] ayetini okuduğu zaman şiddetlice ağlar ve kalkıp evine girer, insanlar ondan ayrılırlardı. *"Allah'ım, bize selamet ver!"* duasını çok yapardı ve *"Ya Rabbi, ıslahı Muhammed Ümmetinin faydasına olacak kişiyi ıslah et! Helâki Muhammed Ümmetinin faydasına olacak kişiyi de helak et!"* derdi. *"İbadetin en efdali farzları eda etmek, haramlardan kaçınmaktır"* buyururdu.

1221 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 209.
1222 K.K. Furkan Sûresi, 13.

Bir konuşmasında da şunları söylemişti:

"Eğer bir kimse nefsine hâkim oluncaya kadar marufu emretmez ve münkere engel olmazsa, bütün insanlar hayrı terk eder; marufu emreden, münkerden nehyeden kalmaz ve Allah için vaaz eden ve nasihate çalışanlar azalır. Dünya, Allah dostlarının düşmanı, Allah düşmanlarının dostudur. Velilere gelince, dünya onları gam ve hüzne boğar, Allah'ın düşmanlarını aldatır ve Allah'tan uzaklaştırır. Tamahkârlıktan, kızgınlıktan ve nizadan kendini koruyan kimse kurtulmuştur."

Bir adama *"Kavminin efendisi kimdir?"* diye sormuştu. O da *"benim"* diye cevap verdi. Ömer *"Öyle isen söyleme!"* dedi. Bazı sözleri de şöyledir: *"Dünyada insanların en zahidi, Ali b. Ebi Tâlib'dir. İster versin, ister vermesin, bir ihtiyacında Allah'tan çokça isteyen kul tebrik edilmiştir. İlmi yazarak kalıcı kılın!"*

Bir adama demiştir ki: *"Oğluna büyük fıkhı, yâni kanaat ve insanlara eziyetten el çekmeyi öğret."* [1223]

Ömer b. Abdülaziz böyle bir insan, böyle bir mümin, böyle bir halifeydi.

Hz. Ali'yi Kötülemeye Son

Ümeyye ailesinin zoruna da gitse, takvası onu çok önemli tasarruflarda bulunmaya zorladı. Bu tasarruflardan bir tanesi ve belki de en önemlisi, cuma hutbelerinde Hz. Ali'yi kötüleme eylemine son vermiş olmasıdır. [1224]

Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği gibi Muaviye, İslâm Devleti'nin başına geçtikten sonra cuma hutbelerinde Hz. Ali'ye kötü söz söylenmeye başlanmış, hatta bu uygulama *Hucr* gibi sahabilerin şehid edilmelerine sebebiyet vermişti.

1223 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 209.
1224 İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtasar*, I, 273.

Ömer b. Abdülaziz, kendi ailesi olan Ümeyye ailesinin bütün hoşnutsuzluk ve baskılarına rağmen bu uygulamaya son vererek cami minberlerinde Hz. Ali'nin kötülenmesini engellemiştir.[1225] O zamana kadar cuma hutbelerinde geçen Hz. Ali'yi kötüleme cümleleri yerine, *"Şüphesiz Allah adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor"*[1226] ayet-i kerimesini koymuştur ki, bu uygulama günümüze kadar devam etmiştir.

Zulümle Alınmış Olan Mallar

Bir gün Ömer b. Abdülaziz cuma hutbesini okudu ve zulümle alınan malları mutlaka yerlerine iade edeceğini söyledi ve evine gitti. Evinde olan ve halife evleri için özel olarak yaptırılan perdeyi yırttı; halifeler için serilen süslü sergiyi sattırıp parasını Beytu'l-mâl'e koydurttu. Bunun üzerine oğlu:

"Ey Mü'minlerin emiri, sen bu hareketinle ne demek istiyorsun?" diye sordu.

"Halkın [Ümeyye ailesinin] zulmen almış oldukları malları geri vereceğim!" dedi.

Oğlu *"Sen böyle diyorsun fakat onları ehline veriyor musun?"* dedi.

Bunun üzerine Ömer, *"dün akşam geç vakte kadar Süleyman'ın*[1227] *malı hakkında düşündüm. Öğle namazını müteakiben malını geri alacağım!"* dedi.

Oğlu *"Peki, öğlene kadar sağ kalacağından emin misin?"* diye sordu:

1225 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 42; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 243.
1226 K.K. Nahl Sûresi, 90.
1227 Yâni kendisinden önceki Halifenin.

Ömer *"Bana yaklaş!"* dedi. Bunun üzerine oğlu yaklaşınca iki gözünün arasından öpüp *"Benim sulbümden, benim dinime yardım edici bir evlat veren Allah'a şükürler olsun!"* diyerek duada bulundu. Sonra dışarı çıkarak tellalına şöyle bağırmasını emretti: *"Her kimin zulümle elinden alınmış malı varsa Emiru'l-Mü'minin'e bildirsin!"* Bunun üzerine Humuslu bir zımmî[1228] kalkarak şöyle dedi: *"Ey Mü'minlerin Emiri, Allah'ın Kitabına uymanı istiyorum."* Ömer: *"Nasıl?"* dedi. Zımmî de *"Abbas b. Velid b. Abdülmelik benim arazimi gasp etti"* dedi. Abbas da orada oturuyordu. Ömer ona *"Ey Abbas, buna ne diyorsun?"* diye sordu. Abbas da *"Evet, o araziyi Emiru'l-Mü'minin Velid bana verdi ve üzerime tapu ettirdi!"* diye cevap verdi. Bunun üzerine Ömer *"Ey zımmî, sen ne diyorsun?"* dedi. Zımmî de şöyle dedi: *"Ey Mü'minlerin emiri, ben senden Allah'ın Kitabına uymanı istiyorum."* Bunun üzerine Ömer *"Evet, Allah'ın kitabı Velid'in kitabından daha fazla tabi olunmaya layıktır! Ey Abbas, kalk onun arazisini iade et!"* diye emretti. Bunun üzerine Abbas onun malını iade etti. Sonra herkes sırayla gelerek zorla alınan mallarını Ömer'e bildirdi ve Ömer de hepsinin geri verilmesini emretti.[1229]

Ömer b. Abdülaziz sadece Müslümanlara değil, herkese adil davranılmasını istiyordu. Nitekim o, bütün valilerine gönderdiği bir emirnâmede şöyle buyurmuştu:

"Hiç kimsenin kilisesini ya da 'ateşgede'sini[1230] *yıkmayınız!"*[1231]

Bu örnek devlet başkanının vatandaşlarına muamelesi böyleydi.

1228 Yâni gayrimüslim.

1229 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 213.

1230 *"Ateşgede"*, Mecûsilerin, yâni ateşe tapanların, içinde ateş yakıp ibâdet ettikleri mabed.

1231 Taberî, *Târîh*, VI, 572.

Muharrem Ayının Başlangıcında Mekke Dağ Yollarında Ateşler Yakılıyor

Ömer b. Abdülaziz, kendi zamanına kadar Mekke'de olmayan bir uygulamayı başlatmıştı. Rivayetlerin belirttiklerine göre Ömer b. Abdülaziz, Muharrem ayının hilâli göründüğünde, yâni Muharrem ayının ilk günlerinin gecelerinde, Mekke'ye gelecek olanların yollarını iyi görebilmeleri ve hırsızlığın önlenmesi için Mekke dağ yollarında ateşler yaktırmıştı. [1232]

Keza Ömer b. Abdülaziz, umreye gelenlerin emniyetini sağlamak ve hırsızlıkları önlemek için Kâbe'nin etrafında da lambalar yaktırmıştı. [1233]

Hz. Peygamber (s.a.s)'in Hadisleri Tesbit Edilip Toplanıyor

Hz. Peygamber (s.a.s), nübüvvetinin ilk yıllarında, Kur'an ayetleriyle karışmamaları için sahabesine hadis yazmayı yasaklamıştı. Fakat bilahare bu yasağı kaldırdığını görüyoruz. Çünkü belli bir zamandan sonra sahabiler ayet ve hadislerin farkını anlar duruma geldiler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s)'in emri üzerine Kur'an ayetlerini yazan *"vahiy kâtipleri"* hadisleri yazmıyor, sadece ayetleri yazıyorlardı. Hadis yazanlar da aynı şekilde davranıyorlardı.

Bu şekilde yazılan ayet ve hadis mecmuaları sahabe tarafından muhafaza ediliyordu. Daha önce Kur'an ayetlerinin nasıl toplanıp *"mushaf"* şeklinde bir araya getirildiklerini görmüştük.

Hadislere gelince; bunların da bir kısmı sahabede bulunuyor, diğer bir kısmı ise sahabe ve Tabiin'in hafızalarında ezber olarak yer alıyordu. Sahabenin ölümü üzerine bu hadislerin kaybolabileceğinden

1232 el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 287; II, 172.
1233 el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 287.

korkan Halife Ömer b. Abdülaziz, Medine Valisi Ebû Bekr b. Hazm ve diğer valilere şu mealde bir emir göndermiştir:

"Âlimlerin ölümü ile ilmin kaybolmasından korkuyorum. Onun için Resûlullah (s.a.s)'in hadislerini toplayın!" [1234]

Rivayetlere göre hadisleri ilk defa derleyip toplayan, Hicrî 124'te vefat eden İbn Şihâb ez-Zuhrî'dir. [1235]

Ömer b. Abdülaziz Zamanında Endülüs

Halife Ömer b. Abdülaziz'in siyâseti, kendinden önceki halifelerden farklı olduğu için, bu farklılık devletin her tarafında kendini göstermeye başlamıştı. Gerçi Ömer b. Abdülaziz'in başlangıçta Endülüs için farklı bir düşüncesi vardı. Fakat sonradan bu düşüncesinden vazgeçti: Endülüs Şâm'a göre çok uzaklarda ve deniz aşırı bir ülke olduğu için Halife Ömer b. Abdülaziz, orada yaşayan Müslümanların hayatlarından endişe duyuyordu. Bu endişesini öyle abarttı ki, Müslümanların Endülüs'ü terk etmelerini bile telaffuz etmeye başladı. [1236] Fakat Ömer b. Abdülaziz tedbirli bir insan olduğu için bu konuda herhangi bir emir çıkarmadan önce, Endülüs valisi es-Semh'e bir mektup göndererek, Endülüs'ün iklimi, ziraatı, akarsuları, havası ve diğer özellikleri hakkında bilgi istedi. Vali es-Semh'in, Endülüs'te Müslümanların durumlarının çok iyi olduğunu, oldukça güçlü bir durumda olduklarını, Endülüs'ün havasının, akarsularının, arazisinin de çok elverişli ve verimli olduğunu bildirmesi üzerine bu fikrinden vazgeçti. [1237]

1234 M. Tayyib Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nûn Yay. İstanbul, 1995, s.186-187.

1235 Ay. es. s.187.

1236 el-Hajji, *et-Târîhu'l-Endelus*, s. 140.

1237 el-Hajji, *et-Târîhu'l-Endelus*, s. 140.

Halife Ömer b. Abdülaziz, bu kabil endişelerinden dolayı, Endülüs'le o kadar çok ilgileniyordu ki, onun bu durumunu öğrenmiş olan valisi, en ufak bir işte bile ona mektup yazıp görüşünü alıyordu.

Kurtuba şehrinin ortasından Vadiyu'l-Kebir, bugünkü adıyla *Quadalquivir Nehri* akar. Romalılar zamanında bu nehir üzerinde bir köprü yapılmış, fakat zamanla yıkılıp harabeye dönmüştü. Vali es-Semh, Ömer b. Abdülaziz'e bir mektup yazarak şehrin durumunu, şehri çevreleyen surların yıkık olduğunu, Halife emrederse suru onarabileceğini, fakat Vadiyu'l-Kebir üzerinde eskiden yapılmış olan köprünün yıkıldığını, onun inşaatının daha elzem olduğunu, Kurtuba'da taş olmadığı için Halife emrederse bu eski köprüyü tamamen yıkıp surlardaki taşları kullanarak yeniden yapabileceğini belirtti ve Halife'nin bu konudaki emirlerini sordu. [1238]

Halife Ömer b. Abdülaziz, Endülüs Valisi'ne yazdığı cevabî yazıda, yıkık surların taşlarıyla köprüyü, kil toprağından yapılacak tuğlalarla da surları yapmasını emretti. [1239]

Vali hemen işe koyuldu ve H. 101. senede köprünün yapıldığını Halife'ye bildirdi. Bugün bile bütün ihtişamıyla varlığını sürdüren bu köprünün 17 tane kemeri vardır ve sellerin en yoğun olduğu mevsimlerde bile üstüne ulaşamayacağı kadar yüksektir. [1240]

Ömer b. Abdülaziz'in Ölümü

Bazı tarihçiler [1241] Ömer b. Abdülaziz'in akciğerlerinden hastalanarak öldüğü rivayetini naklediyorlarsa da, tarihçilerin çoğuna göre o,

1238 el-Hajji, *et-Târîhu'l-Endelus*, s. 142.

1239 el-Hajji, *et-Târîhu'l-Endelus*, s. 142.

1240 *Târîh*çi İdrisî, eserinde, (*Sifatü'l-Endelus*, s. 212) bu köprünün eski durumunun nefis bir tasvirini yapmaktadır (el-Hajji'den naklen, *et-Târîhu'l-Endelus*, s. 143).

1241 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 213.

Ümeyye ailesi tarafından zehirletilerek öldürülmüştür. Hatta tarihçi ed-Demirî'de [1242] şöyle bir rivayet nakledilir: Ömer b. Abdülaziz kendisine verilen zehirden hastalanınca, bu işe alet edilen hizmetçisini çağırıp ona şöyle dedi:

"Seni bu işi yapmaya sevk eden âmil neydi?"

Hizmetçi şu cevabı verdi:

"Bana verilen 1000 Dinar!"

Ömer b. Abdülaziz, hizmetçisine;

"Git o parayı getir ve Beytü'l-mâl'e koy!" dedi.

Hizmetçi parayı getirip Beytü'l-mâl'in kasasına koyunca, Ömer b. Abdülaziz ona şöyle dedi:

"Çabuk, kimse seni görmeden buralardan uzaklaş!"

Ömer b. Abdülaziz, Şâm yakınlarında Deyr Sem'ân denen köyde medfundur. [1243] İbnu'l-Esîr'in rivayetine [1244] göre hastalığı 20 gün sürmüştür.

* * *

Hicrî 101. senede zehirletildiği rivayet edilen Ömer b. Abdülaziz, son hutbesinde Müslümanlara şöyle seslenmişti:

"Ey insanlar, boşuna yaratılmadınız ve başıboş bırakılmadınız. Allah Teâlâ'nın hakkınızda hüküm vereceği bir kıyamet günü vardır. Allah'ın rahmetinden uzak kalan, o günde kaybeden ve hüsrana uğrayanlardan olacaktır. Ve yine Allah, gök ve yer genişliğindeki cenneti ona haram kılacaktır. Yarının azabından, ancak bugün sakınıp korkan, dünyanın geçici, ahiretin ebedi olduğunu bilen kimselerin emin olacağını bilmiyor musunuz?"

1242 *Kitâbü'l-Hayavân*, I, 100.

1243 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 58; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtasar*, I, 274.

1244 Bk: *el-Kâmil*, V, 58.

"Ölmüş olanların mallarına varis olduğunuzu ve sizinkine de geridekilerin varis olacağını ve böylece varislerin en hayırlısına [Allah'a] döneceğinizi görmüyor musunuz?"

"Siz her gün, sabah akşam Allah'a gidip geri dönmeyenlere [ölenlere] üzülüyorsunuz. Onları sergisiz ve yastıksız bir çukura gömüyorsunuz ki, o zaman onlar, dostlarından ayrılmış, toprağa dönmüş, hesaba yönelmiş, kendi amelleriyle baş başa kalmışlardır. Artık geride bırakmış oldukları mallara değil, ahiret için yaptıkları şeylere muhtaçtırlar. Onun için o gün gelmeden Allah'tan korkun; ölümden önce ona hazırlanın!" [1245]

Ölüm Döşeğinde

Rivayetlere göre Ömer b. Abdülaziz, Humus'un Deyr Sem'an isimli köyünde hastalandı. [1246] Hastalığı yirmi gün devam etti. Ölümü yaklaşınca şöyle dedi: *"Beni yatakta doğrultunuz!."* Sonra şöyle devam etti: *"Ey Rabbim, emirlerinde kusur, nehiylerinde isyanda bulundum."* Bu sözleri üç defa tekrar ettikten sonra, kelime-i tevhid getirdi. Sonra başını kaldırarak keskin bir bakışla baktı. Yanındakiler ona *"Ey Mü'minlerin Emiri, çok şiddetli bakışların var"* dediler. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz şöyle dedi: *"Ne insanlardan ne de cinlerden olan bir heyet görüyorum."* Bu sözleri sarf ettikten sonra ruhunu teslim etti. Başka bir rivayette ise, Ömer b. Abdülaziz, ölüm anında aile efradına *"Yanımdan çıkınız!"* dedi. Aile fertleri yanından çıktılar. Fakat kayınbiraderi, Mesleme b. Abdülmelik ve kız kardeşi Fâtıma binti Abdülmelik kapıda beklerken Ömer'in şöyle dediğini duydular: *"Merhaba cinlerden ve insanlardan olmayan büyük zatlar!"* Sonra *"İşte Ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük ve fe-*

1245 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 208.
1246 İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtasar*, I, 274.

sat çıkarmak istemeyenlere veririz. Mutlu gelecek muttakilerindir." [1247] ayetini okudu, sonra, sesi kısıldı; yanına gittiklerinde gözlerinin kapalı olduğunu gördüler; yüzünü kıbleye çevirdiler ve böylece Ömer b. Abdülaziz Hakk'ın rahmetine kavuştu. [1248]

Ömer b. Abdülaziz'in Hazinesi

Emiru'l-Mü'minin Ömer b. Abdülaziz vefat edince, ondan sonra hilâfete Yezid b. Abdülmelik geçti. Ömer b. Velid b. Abdülmelik ona geldi ve şöyle dedi: *"Ey Mü'minlerin Emiri Yezid! Şu mürai adam [Ömer b. Abdülaziz] Müslümanlara hıyanet etti. Gücünün yettiği kadar cevheri ve inciyi evinin iki odasına doldurup üzerini kilitledi"* dedi. Bunun üzerine Yezid, Ömer'in hanımı olan kız kardeşi Fâtıma binti Abdülmelik'e şu haberi gönderdi: *"Bana, Ömer'in kilitli iki odaya cevherler ve inciler doldurup bıraktığına dair bir bilgi geldi!"* Bunun üzerine Fâtıma ona haber gönderdi: *"Kardeşim, Ömer şu bohçanın içindekinden başka ne bir tüy ne de bir yele bıraktı!"* dedi ve o bohçayı Yezid'e gönderdi. Yezid bohçayı açtı; içinde yamalı ve kalın bir entari, kirli bir aba ve zayıf astarlı kalın bir cübbe buldu. Bunun üzerine elçiye *"Ona de ki, ben bunu istemedim. İki odadaki şeyleri istiyorum"* dedi. O da şöyle cevap vererek elçiyi geri gönderdi: *"Mü'minlerin Emiri'nin ölümüyle bana musibet veren Allah'a yemin ederim ki, o halife olalı beri, onun istemediğini bildiğim için o iki odaya hiç girmedim. Şunlar onun anahtarlarıdır. Gel aç ve içindekileri Beytu'l-mâl'e naklet!"* Yezid, beraberinde Ömer b. Velid olduğu halde gidip eve girdiler; odalardan birini açtılar, baktılar ki deriden bir sandalye, yanına konmuş dört tane çömlek ve bir de büyük bir testi var. Bunun üzerine Ömer, *"estağfirullah"* dedi. Sonra ikinci odayı açtılar. Baktılar ki zeminine çakıl serili bir mescit ve tavanında

1247 K.K. Kasas Sûresi, 83.
1248 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 210.

da asılmış bir zincir var. O zincirde de namazdan yorulduğu, uyukladığı ya da günahlarını hatırladığı zaman boynuna geçireceği genişlikte bir halka var. Orada kilitli bir sandık buldular, açtılar. Onda da bir sepet, sepette de bir cübbe ile kalın yünden dokunmuş bir elbise buldular.

Yezid ve yanındaki ağlayarak şöyle dedi: *"Ey kardeşim, Allah sana rahmet eylesin! Muhakkak senin hem gizlin ve hem de aşikârın temizmiş."* Ömer b. Velid utanarak çıktı ve şöyle dedi: *"Estağfirullah, ben ancak bana söylenen şeyi söyledim."* [1249]

Ölüm, gerçek hayatın ilk kapısıdır. O kapıyı güzel açanlar; güzel mihmandarlarla karşılaşır, en âlâ bir şekilde ağırlanırlar. Ne var ki, oraya güzel hazırlanmak gerekir. Onun için Sâlim b. Abdullah adındaki âlim, Ömer b. Abdülaziz'e şöyle yazmıştı:

"Ey Ömer, senden önce birçok kimse halife oldu, gördüğün gibi, hepsi de ölüp gittiler. Dünyada iken cemaatleri, yardımcıları ve askerleri olduğu halde, (ölünce) Allah'a tek tek mülaki oldular. Kendisinden kaçtıkları ölümün sıkıntısıyla uğraştılar. Bakmaktan vazgeçemedikleri gözleri dışarı çıktı. Dünyada yumuşak yastık, döşek ve sedirde yattıkları halde, ölünce boyunları döşeksiz, sedirsiz ve yastıksız olarak toprağa defnedildiler. Çeşitli mal ve yiyeceklerden doymamış olan karınları (kabirde) yarıldı. Güzel koktukları halde hakir gördükleri fakirlerin bile tiksinecekleri leşlere dönüştüler. Onlar mallarını güzel elbiseler, kokular ve heva ve hevesleri uğrunda israf ediyorlardı. Allah'ın emri ve hukukuna önem vermiyorlardı. Eğer kıyamet gününde onlara ulaşmaya gücün yeterse, ulaş ve Allah'tan yardım dile! Çünkü insana taat üzere kudret veren ancak O'dur. O'nu ortaktan tenzih ediyorum."

Sâlim b. Abdullah mektubunun sonuna şu şiiri de yazdı:

1249 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 215.

"Dünyada her ne kadar muhafız ve cemaatleri çok olsa da, hiç bir melik sağ kalmaz.

"Kimin kuvvetli kapısı ve kapıcısı varsa, o kapıcı yakında kapıyı terk edecektir.

"Ölümü hiç hatırına getirmeyen melik ölünce, dost ve yardımcıları ayrılarak başkalarına gittiler.

"Sonunda, çekemeyenler sevindiler; dost ve arkadaşları da onu toprağa gömdüler." [1250]

Bazı tarihçilerimiz, Ömer b. Abdülaziz'in öldürülme sebebini, Ümeyye oğullarının hilâfeti ebediyyen kaybetme korkularına bağlamaktadırlar.

Nitekim Ebû'l-Fidâ şöyle demektedir:

"Ümeyye oğulları, Ömer b. Abdülaziz daha fazla iktidarda kaldığı takdirde, hilâfetin kendi ellerinden çıkacağını ve onun bu işi ancak layık olana bırakacağını anladılar ve ona bu imkânı tanımadılar." [1251]

Hâricîler'le Temas

Târihçimiz Taberî de [1252], Ömer b. Abdülaziz'in veliahtlık sistemini kaldırarak onun yerine şûra müessesesini yeniden ihdas etmeyi düşündüğünü; hatta bu konuda görüşmelerde bulunmak için Hâricî liderlerinin bile kendisine geldiğini; fakat Ümeyye ailesinin buna fırsat vermeyerek onu zehirlediğini kaydetmektedir. Konu ile ilgili rivayet şu şekildedir:

Sıffin olayında cereyan eden hadiselerden dolayı huruç etmiş olan Hâricîler, Ömer b. Abdülaziz zamanında da isyanlarına devam ediyorlardı. Halife Ömer b. Abdülaziz, isyancıların başına bir mektup göndererek, kendileriyle görüşmek istediğini söyledi. Hayretler

1250 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 215-216.
1251 *Muhtasar*, I, 201.
1252 *Târîh*, VI, 556.

içerisinde [1253] bu teklifi kabul eden Hâricîler, ona bir heyet gönderdiler. Gelen Hâricîler, Ömer b. Abdülaziz'den, neden kendisinden sonra Yezid b. Abdülmelik'i veliaht tayin ettiğini sordular. Ömer b. Abdülaziz, kendisinin değil, kendinden önceki halifenin onu seçtiğini söyleyince, Hâricîler, *"kendin seçmediğin bir kimsenin sorumluluğunu nasıl alırsın?"* diye sorunca, Ömer b. Abdülaziz onları haklı bularak bu konuda kendisine üç gün mühlet verilmesini istedi. Onlar da memnun kalarak kabul ettiler ve ayrıldılar. Fakat bu üç gün içerisinde Mervân ailesi, yâni Emevîler *"halifelik bizden gidiyor"* korkusuna kapılıp Ömer b. Abdülaziz'i zehirlediler." [1254]

Rivayetler ne olursa olsun, onun bu şekilde öldürülüşünün bir tek sebebi vardır: Emevi ailesinin istibdadına, yolsuzluklarına, devlet idaresini İslâm kanunlarından uzaklaştırmalarına; zulme, işkenceye son vermesi...

Konforlu ve sefih bir hayat tarzına alışmış olan Emevi ailesi -ki kendi ailesiydi- ellerinden Müslümanların malları geri alınınca, lüks hayatlarını yitirdiler ve onlar da diğer Müslümanlar gibi bir hayat tarzına mahkûm edildiler. Ama onlar böylesi bir hayata alışık değillerdi. Onlar Müslümanların sırtında saraylar yükseltmeye, şarap havuzlarında eğlenmeye alışmışlardı. Onun içindir ki, Ömer b. Abdülaziz'in inkılâbı, yâni İslâm kanunlarını tekrar yürürlüğe koyarak bu sömürü düzenini yıkması Emevi ailesinin zoruna gitmişti. Onlarca herkes

1253 Çünkü Ömer b. Abdulaziz'den önce, hiç kimse Hâricîler'i, "dinden çıktılar" deyip, muhatap kabul etmiyorlardı. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 45.

1254 Taberî, *Târîh*, VI, 556. Târîhçi Mes'ûdî'nin rivayetine göre (Paris tercümeli baskısı, V, 435 vd.), Ömer b. Abdulaziz'in müsbet icraatlarını duyan Hâricîler, birkaç defa ona heyetler göndererek, güttüğü siyaseti yakından görmek istediler. Hatta bazı Hâricîler, Halife Ömer'in gerçekten İslâm'ı uyguladığını kabul etmiş ve bir daha kendi Hâricî gruplarına geri dönmemişlerdir. Çünkü Halife Ömer, hiçbir şeyi gizlemeden, İslâmî hakikatleri ve kendi siyasetini onlara açıkça anlatmıştır.

çalışacak, devlet ricali ise yiyecek, semirecek, kendilerine yazlıklar ve kışlıklar inşa edecek, âlemlerinde dalkavuklara, şarkıcı kadınlara, devlet bütçelerinden keselerle altın ihsan (!) edecekti. Düzenleri, rejimleri yıkılsın istememişlerdi. Ne var ki İslâm, tam da böylesi düzenleri, böylesi rejimleri yıkmak için gelmişti.

Allah'ın son Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s), görüş ve ilkeleri putlaşmış Mekke ulularının sömürü düzenlerini yıkıp yerine İslâm'ın adalete dayalı evrensel prensiplerini koymuştu. Onun halifesi Hz. Ömer, aynı inanç ve prensiplerle İran emperyalizmini yıkmıştı. Daha sonra Bizans sömürü devleti de aynı şekilde tarih sahnesinden silinmişti.

İşte Ömer b. Abdülaziz, Yezid'le başlayıp kendi zamanına kadar gelen ve İslâm Devleti'ni kendi sömürü aletleri durumuna getiren Ümeyye ailesinin icraatlarına son verdiği içindir ki; menfaatleri kaybolan bu aile onu zehirleterek öldürdü.

Zaten Emevi hanedanının veya başka hanedanların, hatta gayrimüslimlerin İslâm'a düşmanlıklarının, yâni katıksız ve tavizsiz bir İslâm'ın uygulanmasına karşı çıkmalarının nedeni, menfaatlerinin, çıkarlarının kayboluşudur. Başka bir deyişle; Müslümanlar diledikleri kadar namaz kılsınlar, isterlerse bütün sene boyunca oruç tutsunlar, her sene hacca gitsinler, zekât versinler, Müslüman görünenler veya gayrimüslimler buna mani olmazlar. Yeter ki siyasetten, İslâm'ın devlet görüşünden, kapitalizmin kötülüğünden, komünizmin zulmünden, tağutlardan, sömürüden, ezilmişlikten, hakkı haykırmadan söz etmesin! Bir Müslüman bunları söylemeye başladığı an, çıkar çevreleri telaşa kapılır ve onu saf dışı etmeye çalışırlar. Konuşmasınlar, bu gerçekleri Müslümanlara anlatmasınlar diye özel kanunlar çıkartılır ve İmâm A'zam'lar, İmâm Şâfii'ler, Ahmed b. Hanbel'ler ve günümüze gelinceye dek şu veya bu Müslüman âlimler işkence altına alınıp asimile edilmek istenir. İşte Ömer b. Abdülaziz de böyle bir yönetimi yıktığı için ona düşman oldular ve onu öldürdüler.

O bu tehlikeleri bile bile Allah'ın kanunlarını Ümeyye ailesinin menfaatlerinden üstün tuttu. Çünkü o, dünyadan ziyade ahireti düşünüyordu.

O bu yolda öldürüldü ama ölüsü bütün dünyaya İslâm'ın her zaman yaşanabileceğini haykırdı. Yeter ki, Ömer b. Abdülaziz gibi, onu yaşatmasını isteyenler çıksın!

O, İslâm Devleti'ni ailelerin, zümrelerin, kişilerin tasallutundan kurtararak o dereceye çıkarttı ki, tellalları İslâm Devleti'nin her köşesinde şöyle bağırıyordu:

"Borçlular nerede, evlenmek isteyen fakirler nerede? Yoksullar nerede, yetimler nerede, gelsinler; hepsinin ihtiyacını göreyim!"

Resûlullah'ı ve Hz. Ömer'i rehber edinen bu asil halife, adil devlet başkanı, şimdi Suriye'nin Humus şehrine yakın bir köyde, kendi adıyla anılan caminin bitişiğinde, mütevazı mezarında yatmaktadır.

Kısa Değerlendirme

Ömer b. Abdülaziz dönemini kısaca değerlendirecek olursak:

1- Ömer b. Abdülaziz, takvaya dayalı, Allah'a verilecek hesapla murakabeli olan siyaseti sayesinde, Emevi saltanatıyla çizgisinden uzaklaşmış olan İslâm Devlet idaresi mekanizmasını eski haline getirebilmiştir.

2- Halife Ömer'in siyasetinin başarılı olabilme etkenlerinden birisi de, onun tıpkı Hz. Peygamber (s.a.s) ve onun örnek halifeleri gibi bütün fedakârlıklara kendi ailesinden başlamış olmasıdır. Kendi ailesi olan Mervân oğullarının -ki bunlar da Emevidirler- bütün olumsuzluklarına, küsmelerine, tehditlerine aldırmadan davasının tahakkukuna çalışmıştır. Böylece bize, idarecilerin devlet siyasetinde hakkı değil aile çıkarlarını düşündüğünde başarılı olamayacağını ve devleti çökerteceğini göstermiştir.

3- Hakkaniyete dayanan bir devlet siyasetini yürütmek oldukça zordur. Çünkü adil bir devlet, bir sürü dalkavuk ve menfaatperestle mücâdele etmek zorunda kalır, onlara sömürü imkânı tanımaz; insanları ezerek oluşturdukları holdinglerini yerle-bir eder. Çünkü adil bir devlette sömürücü holdingler oluşamaz.

4- İslâm devlet başkanları ancak Allah'ın emri olan şûraya dayalı bir siyaset güderlerse başarılı olurlar. Onun için böyle olmayan devlet başkanları, âlimleri değil ehliyetli olmayıp onların hevâlarına uygun sözler söyleyenleri ön planda tutarlar. Âlimler, devlet başkanlarını irşad eder, onlara hakkı öğretirler; diğerleri ise nefislerine hoş gelen şeyleri...

Etrafında Allah düşmanlarını besleyen bir devlet başkanı istediği kadar namaz kılsın, oruç tutsun, mutlaka Allah'ın gazabına uğrar.

5- Bir Devlette, herkesin hakkına riayet edilir; zorbalara, kapitalistlere, resmi elbiseli eşkıyalara, cahil din adamlarına, dalkavuk devlet ricaline değer verilmezse, o devlette ne anarşi kalır, ne de huzursuzluk...

6- Menfaat grupları adil devlet başkanlarını sevmezler; akrabaları bile olsa, onları menfaatlerine kurban ederler.

Ümeyye ailesi de böyle yaptı ve dünyayı adaletle dolduran, fakirin yüzünü güldüren, sefih zenginlerin burunlarını kıran, adaletiyle eşkıyaları ıslah eden, valilerini gerçek valiler haline getiren Halife Ömer b. Abdülaziz'e tahammül edemedi ve onu öldürdü.

Yezid b. Abdülmelik Dönemi

Yukarıdaki bölümlerde belirttiğimiz gibi Halife Süleyman b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülaziz'i veliaht tayin ederken, ulemadan Recâ'nın teklifiyle Ümeyye ailesini susturmak ve Ömer b. Abdülaziz'in veliahtlığına karşı çıkmaması için ondan sonra Yezid b. Abdülmelik'i veliaht tayin etmişti.

Ömer b. Abdülaziz'in vefatından sonra Şâm'da Yezid b. Abdülmelik'e halife olarak biat edildi.

Hilâfetinin ilk günlerinde, bazı rivayetlere [1255] göre kırk gün Yezid b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülaziz'in siyasetini devam ettirdi, daha sonra da terk etti. Çünkü daha önceleri alışık olduğu eğlenceden [1256] ayrılmak ona zor geldi. Onun için kırkıncı gününde Yezid eski hayatına geri döndü.

Muhtemelen onun bu şekilde dünyaya dalmasının sebebi, âşık olduğu Sellâmetu'l-Kass adındaki cariyeye her şeyini teslim edişindendi. Yezid b. Abdülmelik kendisini bu cariyeye o derecede kaptırmıştı ki, neredeyse onun emrinden çıkmıyordu. [1257]

Yezid'in bu durumunu gören Mesleme b. Abdülmelik, ona gelip nasihat etti ve Ömer b. Abdülaziz gibi davranmasını, lehviyata, eğlenceye dalmamasını ve bütün vaktini kadınlarla geçirmemesini öğütledi. Mesleme'nin bu nasihatleri tesirini göstermiş olmalı ki, Halife Yezid

1255 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 246; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 318.
1256 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 318.
1257 Mes'ûdî, *Murûc*, (Paris tercümeli baskısı, V, 446).

bir müddet eğlenceye yüz çevirip devlet işleriyle ilgilendi. Fakat ne çare ki, bu sefer onun yeni cariyesi Hababe, söylediği şarkılarla tekrar onu yoldan çıkardı. [1258]

Artık Halife Yezid, kendisini tamamen eğlenceye, müziğe, cariyelere terk etmişti. Bir gün, aynı zamanda müzisyen olan cariyesi Hababe'ye bir güfte okuyarak onu söylemesini istedi. Cariye ise bu şarkıyı ancak Ebû Leheb'in Mekke'de yaşayan müzisyen oğlunun okuyabileceğini söyledi. Yezid, cariyenin söylediklerini tasdik ettikten sonra derhal Mekke Valisi'ne haber göndererek Ebû Leheb'in hasta olan bu oğlunu, büyük miktarda paralar harcayarak iyileştirmesini ve kendisine göndermesini emretti. Şaşkın ve çaresiz vali, hemen onun isteğini yerine getirerek Ebû Leheb'in şarkıcı oğlunu Şâm'a, Halife Yezid b. Abdülmelik'e gönderdi. Ebû Leheb'in oğlu Şâm'a varınca, hayli sevinmiş olan Yezid, hemen onu yanına alıp paralara boğdu ve şarkılarını dinlemeye başladı. Şarkıcıyı dinleyip mest olan Halife Yezid, şarkıcıya bu parçayı kimden öğrendiğini sordu. O da babası Ebû Leheb'ten öğrendiğini söyleyince, Yezid şöyle dedi: Size babanızdan kalan ve bundan daha büyük olan bir miras olamazdı! Şarkıcı devam etti: *"Ey Halife! Babam ölünceye kadar kâfirdi ve Resûlullah (s.a.s)'e işkence yapıyordu!"* Halife Yezid şu cevabı verdi: *"Bunu biliyorum. Fakat o öyle bir müzisyendi ki, ben içimde ona karşı özel bir sempati besliyorum!"* [1259]

Yezid b. Abdülmelik halife olunca, Ömer b. Abdülaziz'in hanımı Fâtıma'yı çağırtarak -bilindiği gibi Fâtıma da Abdülmelik'in kızı, yâni Yezid'in kız kardeşiydi- dilerse, kocası Ömer b. Abdülaziz'in kendisinden alıp Beytu'l-mâl'e koyduğu gerdanlığı geri verebileceğini söyledi. Fakat halife kardeşinden daha hassas ve daha muttaki olan Fâtıma, kardeşi Yezid'in bu teklifini kabul etmedi. [1260]

1258 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 448.
1259 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 450-451.
1260 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 232.

Suyûtî'nin Târihu'l-Hulefâ'sında [1261] geçen bir rivayet oldukça dikkat çekicidir. Şöyle rivayet ediliyor:

"Yezid b. Abdülmelik halife olunca, kırk âlim çağırdı ve gelen bu âlimler, halifeler için ne hesap ne de azap olmadığını söylediler."

Şayet bu rivayet doğru ise, ilim ve âlimler açısından fevkalade acı ve düşündürücüdür.

Âlimler, kendi ulü'l-emir'lerini böyle yanıltırlarsa, artık o yöneticiler günlerini devlet meselelerinin konuşulduğu mekânlarda değil, Yezid b. Abdülmelik gibi eğlencelerde, konser salonlarında, alem meclislerinde geçirirler. [1262]

Ne zaman ki ortalığı ilim adına cahil ulema kaplar veya bu cahil ulema devletin ilmî ve dinî müesseselerinin başına geçer; ortada ne din kalır ne de devlet! Böyle durumlarda devlet başkanları, yaptıkları her kötü icraatın fetvasını böylesi âlimlerden alırlar. Konuşmalarında da Müslümanları kandırmak için ayet-hadis okurlar.

Yezid b. Abdülmelik böyle bir devlet başkanıydı. Müslümanları cahil ve kiralık âlimlerin fetvalarıyla istismar ediyordu.

Müslümanların tarihi açısından Yezid b. Abdülmelik'in en büyük hatası, Ömer b. Abdülaziz'in Müslümanlar arasında büyük sorunlara sebebiyet veren *"Hâricî gruplar"*la başlattığı diyalogu sürdürmemesi, bilâkis tekrar onlara savaş açmasıydı. Nitekim Yezid b. Abdülmelik, Hâricîler'e karşı olan katı tutumunu sürdürdü ve yeniden Müslümanlar arasında seneler sürecek olan savaşlar başlamış oldu. Bu savaşların neticesinde, her iki taraftan binlerce Müslüman'la birlikte, Hâricîlerin lideri olan Şevzeb de öldürüldü. Nitekim Emevîlerin Hâricîler'e tekrar savaş açmasına anlam veremeyen ve böyle bir hareketin ancak kendi tabirleriyle *"Salih Adam"*ın ölümüyle vaki olabileceğini düşünen

1261 S. 246.
1262 Bk: İbn Taktaka, *el-Fahrî*, s. 131.

Hâricîler, kısa zamanda, gerçeği yâni *"Sâlih Adam"* diye adlandırdıkları Ömer b. Abdülaziz'in vefat ettiğini haber aldılar. [1263]

Yezid b. Abdülmelik'in bu yanlış siyasetine valileri de ayak uydurdu ve reayaya zulmedildi. Hatta bu valilerden Yezid b. Ebû Muslim, Afrika'daki zencilere Zalim Haccâc gibi davranıp onları yok etmek istedi. Bunun üzerine kaçan zenciler, başka sultanlıklara sığınarak irtidat ettiler. [1264]

Bu olaylara paralel olarak Hz. Peygamber (s.a.s)'in amcaları Hz. Abbas ve Ebû Tâlib'in torunları, Emevîler'e karşı yer yer *"duât"*, yâni *"dâîler"* hareketini başlattılar. [1265] Söz konusu hareket, daha başlangıçta *"Abbas oğulları"* ve *"Ebû Tâlib oğulları"* diye ikiye ayrılmıştı. [1266]

Yezid b. Abdülmelik'e karşı Yezid b. Muhelleb adında biri ayaklanıp isyan etti ve Basra'yı işgal ederek oranın valisini azlettiğini, Yezid b. Abdülmelik'i de hal'ettiğini ilân etti. [1267] Fakat İbn Muhalleb bu teşebbüsünde başarılı olamadı [1268] ve Yezid b. Abdülmelik'in saltanatı hicri 105. seneye kadar devam etti.

Bu sıkıcı saltanata rağmen Hasanü'l-Basrî gibi âlimlerin düşünce ve davranışları müsbetti. Ne var ki, müsbet olan düşüncelerini tatbik alanına koymuyor ya da koyamıyorlardı. Nitekim Yezid b. Abdülmelik'in Irak'a tayin etmiş olduğu İbn Hubeyre adındaki vali, gizlice âlimlere mektuplar göndererek nasıl davranması gerektiğini soruyordu.

Onun mektuplarına cevap veren İbn Sirîn ve eş'Şa'bî, muhtemelen korktukları için takiyye kokan cevaplar vermişlerdir. [1269]

1263 Taberî, *Târîh*, VI, 576.
1264 Taberî, *Târîh*, VI, 617.
1265 Ahmed b. Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 332.
1266 Taberî, *Târîh*, VII, 50.
1267 Taberî, *Târîh*, VI, 578.
1268 Ayrıntılar için bk. Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 201; Suyûtî, *Târîh*, s. 247.
1269 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 458.

Hasanü'l-Basrî ise korkmadan İbn Hubeyre'ye şu cevabı vermiştir:

"... Allah'a isyan içinde olan hiç bir yaratığa itaat yoktur!" [1270]

Fakat tarih göstermiştir ki, genellikle böylesi samimi ve cesur âlimler dışlanmış, ortalığı da cahil ve dalkavuk, paraperest ve *"evet efendimci hocalar"* sarmıştır.

Halife Yezid'in kardeşi Hişâm, onun hareketlerinden ve hilâfetteki siyasetinden memnun değildi. Hatta zaman zaman kardeşini bu konuda eleştiriyor, ölümünü istiyordu. [1271] Rivayetlere göre, Hişâm'ın bu konudaki konuşmaları Yezid'in kulağına geldi. Yezid kardeşi Hişâm'a şöyle yazdı: *"Duyduğuma göre benim davranışlarımı beğenmiyor, ölümümü temenni ediyormuşsun. Bil ki, ben öldükten sonra eliniz çok zayıf ve güçsüz olacak. Sana karşı ne yaptım ki?"* Hişâm ona şu cevabı yazdı: *"Şayet Emîru'l-Mu'minin, kendi hazinelerini kaskanan menfaat gruplarına kulak verirse, yakında ailesi paramparça olur; aile bağı diye ortada hiçbir şey kalmaz."* Yezid kardeşi Hişâm'a şu mealde bir cevap yazdı: *"Ben başkalarının değil, senin söylediklerine inanıyorum. Hakkındaki endişelerime rağmen seni bağışlıyorum."* Bunun üzerine Hişâm, hemen kardeşinin yanına gitti ve kendisine karşı bir isyan yapılmasından korktuğu için ölümüne kadar yanında kaldı. [1272]

Halife Yezid'in hiç beklemediği bir sırada cariyesi Hababe hastalandı ve birkaç gün sonra da öldü. Hababe hasta iken Halife hiç kimseyi kabul etmiyor, kimseyle görüşmüyordu. Hatta Yezid, Hababe öldüğünde günlerce defnedilmesine müsaade etmemiş, ancak cenaze koktuktan sonradır ki defnedilmesine müsaade etmiştir. [1273]

1270 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 459.
1271 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 459.
1272 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 460-461.
1273 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 452-453.

Yezid'in bu işret dolu hayatı Hâricîler için daha çok delil olmuş ve Müslümanlarla uğraşmalarına sebebiyet vermiştir.[1274]

İşte böylesi insanlarla gününü gün eden Yezid b. Abdülmelik, hicri 105. senede öldü ve yerini kardeşi Hişâm b. Abdülmelik'e bıraktı. Yezid öldüğünde, 38, bir rivayete göre de 40 yaşındaydı.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Abbasoğullarının imamet davasına kalkışıp Emevîleri yıkma teşebbüsünde bulunmaya başlamaları, Yezid b. Abdülmelik zamanında olmuş, daha sonra hızlanarak devam etmiştir[1275] ki bu konunun ayrıntılarına, Abbâsîler dönemini incelediğimizde daha fazla yer ayıracağız.

1274 Bk: Mes'ûdî, *Murûc*, V, 453.

1275 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 332.

Hişâm b. Abdülmelik Dönemi (Hicrî 105-125)

Yezid b. Abdülmelik'in ölümünden sonra, yerine kardeşi veliaht Hişâm geçti. Hişâm halife olduğunda 34 yaşındaydı. [1276]

Kardeşi Yezid'e nazaran daha olumlu olan Hişâm b. Abdülmelik, kan dökmeyi sevmezdi. [1277]

Hicrî 106. senede, Halife Hişâm hacca gitti. Medine'de bulunduğu sırada Hz. Osman'ın ailesinden Said b. Abdullah adında birisi kendisine gelerek mukaddes topraklara hoş geldiğini ve burada Ebû Turâb'a yâni Hz. Ali'ye lânet etmesini söyledi. Halife Hişâm ise bu manasız teklife şu tarihî cevabı verdi:

"Biz buralara birilerini lânetlemek için değil, hacc için geldik!" [1278]

Halife Hişâm zamanında İslâmî tebliğe, yâni cihada devam edildi ve Hicrî 107. senede fethedilen Kayseri [1279]'den sonra; meşhur Battal Gazi komutasındaki bir ordusu da 108. senede Hancere'yi fethetti. Malatya civarının fethi de Hişâm zamanında oldu. [1280]

Fetihler dışında devletin imar işlerini de ihmal etmeyen Hişâm, Mekke yoluna hacıların su ihtiyaçlarını giderici havuzlar ve kuyular

1276 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 335
1277 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 247-248.
1278 Taberî, *Târîh*, VII, 35-36.
1279 Taberî, *Târîh*, VII, 43.
1280 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 248.

yaptırdı. Ziraatı geliştirdi; devletin ahırlarında Cahiliye ve kendisinden önceki İslâm döneminde görülmemiş derecede atlar besledi. Dokuma sanayiini ve halı sanatını geliştirdiği gibi, döneminin en mükemmel silahlarını yaptırdı. Kaleler, surlar inşa ettirerek devleti güçlü bir hâle getirdi. [1281] Tıpkı bunun gibi ülkesinin tüccarları da sermayelerini geliştirip güçlendiler. Fakir kimselere yapılan yardımlar azaldı. [1282]

Hicrî 118. Senede Türkistan'da Türklerle savaşıldı. Türklere karşı cihada giden bu ordunun komutanı Esed b. Abdullah'tı. [1283]

Keza 121. senede Ermenistan'a ve el-Cezire taraflarına cihad orduları gönderildi. Aynı sene, birçok bölgede kaleler fethedilerek cizyeye bağlandılar ve Maveraunnehir'de Türk hakanı öldürülerek İslâm orduları Feğane'ye kadar ilerledi. [1284]

Aynı senede, yâni hicri 121. senede, Hz. Ali'nin torunlarından Zeyd b. Ali Kûfe'de ayaklanarak kendisine biat etmeleri için halkı davet etti. [1285] Zeyd'in kardeşi Ebu Cafer Muhammed, bu ayaklanmadan vazgeçmesini, Kûfelilere güvenmemesini; çünkü Kûfelilerin Hz. Ali'nin ve çocuklarının başlarına belalar açtığını söylediyse de, Zeyd hareketinden vazgeçmedi. [1286]

Zeyd b. Ali, bu hurucundan önce, Şâm'da Halife Hişâm'ın yanına gitmiş; fakat Hişâm ona iltifat etmediği gibi hakaret de etmişti. [1287]

Kûfe'ye giden Zeyd, Halife Hişâm'ın komutanlarından Yusuf b. Ömer es-Sekafî ile karşılaştı. Tıpkı Hz. Hüseyin gibi, o da arkadaşları

1281 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 466.
1282 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 467.
1283 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 204.
1284 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 204; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 319.
1285 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 204; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 319.
1286 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 467.
1287 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 468-469. Zeyd b. Ali ile Hişâm'ın bu karşılaşması, hayli incitici olmuş; Hişâm, Zeyd b. Ali'ye hakaretler etmiştir. Buna sessiz kalmayan Zeyd, onun hakaretlerine ilmî cevaplar vermiş, sonra da yanından ayrılmıştır (bk. *Murûc*, 468-469).

tarafından terk edildi ve giriştiği savaşta öldürüldü. Zeyd'in arkadaşları gizlice onu bir köyde defnettilerse de, mezarın yerini tespit eden Yusuf b. Ömer, cesedi çıkartıp Zeyd'in kellesini Hişâm'a gönderdi. Hişâm da Yusuf'a haber göndererek Zeyd'in çıplak cesedini bir çarmıha germesini emretti. Yusuf da kendisine verilen emri yerine getirerek Zeyd'i üryan bir vaziyette çarmıha gerdi. [1288] Bundan dolayıdır ki Ümeyye ailesinin şairleri şöyle demişlerdir:

"Hurma dallarına astık Zeyd'inizi;

Oysaki hiçbir Mehdî'nin hurma dallarına asıldığını görmedim!" [1289]

Bunu müteakip Hişâm, Yusuf'a haber göndererek Zeyd'in cesedini yakmasını ve küllerini havaya savurmasını emretmiştir. [1290]

Fakat tarih göstermiştir ki, Abbâsîler iktidara geldiklerinde Emevîlere aynı muameleyi yapmış, Hişâm'ı ve diğer Emevi halifelerinin cesetlerini mezarlarından çıkararak yakmışlardır. [1291]

Bu hareketin bir kolu da Horasan'da faaliyet gösteriyordu. [1292] Hatta Horasan valisi, Duat'tan olduğu söylenen Hasan b. Şeyh'i çağırıp, ona, *"ülkemi terk et!"* emrini verdi. Valinin kullandığı üslup çok manidardı! Zira Hasan b. Şeyh'e, *"Horasan'ı terk et!"* demiyor, *"ülkemi terk et!"* emrini veriyordu. Başka bir deyişle vali, Horasan'ı kendi mülkü gibi telakki ediyordu.

Hasan b. Şeyh ise onun bu emrine Kur'an-ı Kerim [1293]'den bir ayetle cevap veriyor ki, bu cevap Hz. Mûsâ'ya inanan ve inandıkları için de cezalandırılan sihirbazların Firavun'a verdikleri cevaptır. Yâni

1288 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 470.
1289 Şiirin Arapça olan aslı için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, V, 471.
1290 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 471.
1291 Ay. yer.
1292 Taberî, *Târîh*, VII, 49.
1293 Tâ Hâ Sûresi, 72.

Hasan b. Şeyh, bu cevabıyla valiyi Firavun'a benzetip ona hakaret etmiştir. Tabii ki, bu hareketinin sonunda da öldürülmüştür. [1294]

Yukarıda gördüğümüz gibi, Kûfe'de birçok kimse Zeyd b. Ali'ye biat edince, Hişâm'ın Kûfe valisi olan Yusuf b. Ömer asker toplayarak Zeyd'le savaştı; savaş neticesinde öldürülen Zeyd'in kafasını keserek Hişam'a gönderdi. [1295]

Hişâm b. Abdülmelik, kendisine gönderilen Zeyd'in kafasını bir direğe çiviletti [1296] ve Hişâm'ın ölümüne kadar böylece durdu. Hişâm'ın vefatından sonra iktidara gelen Velid ise bu kafayı indirterek yaktırdı. [1297]

Emevi Devleti'nin siyasette deha olan sultanlarından olan Hişâm b. Abdülmelik, hicri 125 senesinde, Şâm yakınlarında mesken edindiği Rusâfe'de öldü. Hişâm öldüğünde 53 yaşındaydı. [1298]

Hişâm b. Abdülmelik, siyasi yönüyle olduğu gibi, cimriliğiyle de meşhurdu. Durmadan hazinesini büyütmek istiyordu. [1299] O kadar cimriydi ki, bir gün onun meyve bahçesinden yiyen insanlar kendisine dua edip, Allah'ın onu kutsamasını ve kendisine daha çok vermesini dilediler. Bunun üzerine Hişâm; *"Allah nasıl beni kutsasın ki, bana verdiği her şeyi yiyorsunuz ve bahçede bir şey kalmıyor!"* Bunları söyledikten sonra da halkın gelip yememesi için bütün meyve ağaçlarını kestirip yerine zeytin ağaçları diktirdi. [1300] Öylesine cimriydi ki, binlerce atından bir tanesini bile oğluna vermeyi istemiyordu. [1301]

1294 Taberî, *Târîh*, VII,50.
1295 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 204; *el-Fahrî*, s. 133; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 319.
1296 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 344.
1297 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 204.
1298 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 466.
1299 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 466.
1300 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 478.
1301 Ay. yer.

Oysaki İslâm fıkıhçıları imametin şartlarını sayarlarken sahaveti, yâni cömertliği de ilâve ederler. Bu olumsuz davranışlarına ve cimriliğine rağmen, tarihçiler onu Muaviye ve Abdülmelik'ten sonra, Emevîlerin en iyi idarecilerinden sayarlar. [1302]

Hişâm b. Abdülmelik'in zamanında gizli de olsa, Abbâsî davetçileri Maveraunnehir bölgesinde faaliyetlere başladılar ve Şi'a da harekete geçti. [1303]

Halife Hişâm, 19 yıl 7 ay kadar süren [1304] saltanatından sonra hastalanıp durumu ağırlaşınca, kardeşi Yezid b. Abdülmelik'in oğlu Velid'i kendisine veliaht tayin etti. [1305] Ölünce de yeğeni Velid, Emevi Devleti'nin yeni sultanı oldu.

1302 Mes'ûdî, *Murûc*, V, 479.
1303 *el-Fahrî*, s. 133.
1304 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 346.
1305 İbn Dâvûd ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 346.

Fâsık Velid'in Saltanatı Dönemi (Hicrî 125-126)

Velîd, Emevi Sultanı Yezid b. Abdülmelik'in oğludur. Yezid öldüğünde, oğlu Velid çok küçük olduğu için kardeşi Hişâm'ı veliahd tayin etmiş; aynı emirnâmede, Hişâm'dan sonra veliahtlığı oğlu Velid'e vermişti. [1306]

Onun için Hişâm b. Abdülmelik'in öldüğü gün, Velid b. Yezid'e biat edildi. Velid hilâfet makamına getirildiğinde 40 yaşındaydı. [1307]

İslâm Devleti'nin başına ulü'l-emir olarak gelen Sultan Velid, Müslümanların tarihinde *"Fâsık Velid"* olarak şöhret bulmuş biridir. Hatta bizzat yakınları onun Müslümanlığı konusunda tereddüt etmişlerdir. [1308] Fâsık Velid ancak bir sene iki ay kadar iktidarda kalabildi ve ileride geleceği gibi, İslâm'a karşı takındığı menfi tutumundan dolayı makamından uzaklaştırıldı, Dımeşk yakınlarında bulunan *Bahrâ* denen köyde öldürüldü.

Ehl-i Beyt'ten Yahya b.Zeyd'in Ayaklanması

Emevi Devleti'nin bütün baskılarına rağmen, İslâm dünyasının birçok yerinde ve özellikle Horasan'da *Ehl-i Beyt* ayaklanmaları devam ediyordu. Kendilerine yapılan zulümlere karşı koyma niteliğindeki bu

1306 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 13.
1307 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 1.
1308 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 264-265.

ayaklanmaların birisi de, Yahya b. Zeyd tarafından Horasan'da yapılan ayaklanmadır. Fakat bu ayaklanma da çok kanlı bir şekilde bastırıldı ve Yahya b. Zeyd öldürüldükten sonra çarmıha gerilerek Abbâsîler döneminde Ebû Muslim Horasanî'nin hurucuna kadar o şekilde kaldı. [1309] Ebû Muslim, Emevîlere karşı olan ayaklanmasında başarılı olunca, Yahya'nın çarmıhta olan kemiklerini indirerek defnetti. Bu mezar Horasan Müslümanları için bir ziyaretgâh oldu.

Eğlence ve Lehviyât Düşkünü Velid

Allah'ın yasakladığı her münkeri yapan; İslâmî ahkâmla alay eden, gece gündüz şarap içen böyle birini İslâm Devleti'nin başına koyan amcası Halife Hişâm hiç mi mesuliyet duymadı? Yoksa Velid'i tanımıyor muydu? Tanımadığı kimseyi nasıl veliaht olarak tayin eder? (Velid'i asıl veliaht tayin eden babası Yezîd b. Abdülmelik, muhtemelen küçük yaştaki oğlunun böyle olacağını bilmiyordu). Dolayısıyla bunun vebali, kendisinden önce halifeliği deruhte eden Hişâm b. Abdülmelik'e aittir.

Ulemadan olan ez-Zuhrî, defalarca Velid'in bu işe layık olmadığını ve onu veliahtlıktan halletmesi gerektiğini Hişâm b. Abdülmelik'e söylemiş, fakat Hişam korkusundan bunu yapmamıştır. [1310]

Şarap ve müzik düşkünü olan Sultan Velid, bu tutkusunda öyle ileri gitti ki, Müslümanların tarihinde ilk defa değişik ülkelerden ses sanatkârlarını [1311] getirterek hilâfet sarayını eğlence yeri ve meyhaneye çevirdi. Devlet başkanı böyle olunca, yavaş yavaş şahsiyetleri zayıflayan reaya da yöneticilerinin yaşantısını örnek alarak onun gibi yaşamaya başladılar. Eğlence ve müzik devlet merkezinin ve Halife'nin en

1309 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 2-3.
1310 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 251.
1311 Bu sanatkârların adları için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 4.

önemli uğraşı hâline geldi. Rivayet edilir ki, kendisine hilâfet mührü getirildiğinde de sarhoştu ve bu konumu için şiirler söylüyordu.[1312]

Müslümanların tarihinde, İslâm adına, İslâm'la bu kadar pervasızca alay eden bir başka sultan çıkmamıştır. Buna rağmen tarihçilerimizden bir kısmının ona açıkça kâfir demeyip *"fâsık"* diye geçiştirmeleri düşündürücüdür.

Bir adam, -üstelik bu adam İslâm Devleti'nin başkanıdır- çıkıp *"ben Ka'be'nin duvarlarında şarap içmeye gidiyorum"* diyecek[1313] ve biz hâlâ, Allah'la, onun ahkâmıyla, onun Kâbe'siyle alay eden bu kişiye ya da kişilere kâfir diyemeyeceğiz, öyle mi?

İşte Müslümanların şuurlarını katleden, onları birer uydu insan hâline getirip şahsiyetsizleştiren ve tağutlara köle eden zihniyet budur!

Hafız Zehebi gibi allâme bir tarihçinin bile *"Velid'e kâfir ya da zındık demek doğru değil; o ancak şarap içmekle ve eşcinsellikle meşhurdur"*[1314] şeklinde konuşması, ya da konuşabilmesi, bazı ulemanın bu konulardaki gafletlerini gösterir.

Muhtemelen bazı zevat, böyle yazıyorum ve Zehebî'yi bu görüşünden dolayı eleştiriyorum diye bizi kınayacaklardır. Allah'ın kitabı olan Kur'an'ı poligonlarda ok hedefi yapan[1315] Velid'e biz Müslüman diyemeyiz. Velid, istediği kadar halife olsun, devlet başkanı olsun, ulü'l-emir olsun.

1312 Bu şiirinde şöyle diyordu:
"Uzun gecelerde meyime dalmış içerken,
Müjdecim bana Rasafe'de ulaştı.
Müjdeci bana, bir baston ve bir hırka getirdi ki,
Onlarla beraber Hilâfet mührü de vardı."
Şiirin Arapça metni için bk. Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 5.

1313 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 250.

1314 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 251.

1315 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 252.

Muhtemelen birileri kalkıp haklı olarak *"bu kadar da olur mu, Kur'an nasıl okların hedefi yapılır?"* diyeceklerdir. Zaten biz de bunu diyoruz.

Târihçimiz Mes'ûdî [1316] bu korkunç hadiseyi şöyle anlatıyor:

"Bir gün Velid ' *(Peygamberler) fetih istediler (Allah da verdi). Her inatçı zorba da hüsrana uğradı. Ardından da (o inatçı zorbaya) cehennem vardır, kendisine irinli su içirilecektir.*' [1317] ayetini okuyunca kızdı ve bir Mushaf istetip onu karşısında bir yere çaktı ve ok yağmuruna tutarak şöyle söylemeye başladı:

"İnatçı zâlimleri mi tehdid ediyorsun?
İşte ben o inatçı zâlimim!
Kıyamet'te Rabbin'e kavuşunca
Ona dersin ki beni yırtan Velid'dir." [1318]

Müslüman toplumlar tarihin bazı dönemlerinde bu tür yöneticilere itaat ede ede zelil durumlara geldiler. *"Ne yaparlarsa yapsınlar, onlara itaat edelim"* mantığı İslam toplumlarına uzun vadede büyük zararlar vermiştir.

Kur'an'ın deyişiyle *"İnatçı zâlim"*lere itaat, onların zulmüne, dinin ruhuna uygun olmayan davranışlarına tepki göstermeyip tabi olmaktır.

Ses Sanatkârları ve Sarhoşlar Sarayın En Gözdeleri

Zevkusefaya bu derece düşkün olan Velid, yukarıda belirttiğimiz gibi, Şâm'daki müzisyenlerle, şarap ehliyle yetinmeyip büyük paralar sarf ederek dışarıdan ses sanatkârları, şarap ustaları ve âlemlerine ortak olacak şairler getirtiyordu. [1319] Velid'in kadeh arkadaşları ona Şûrâ'a

1316 *Murûc*, III, VI, 10.
1317 K.K. İbrahim Sûresi, 15,16.
1318 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 10-11; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 290.
1319 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 5.

b. Zeyd adlı bir şahsın şarap meclislerindeki güzel (!) sohbetlerinden de söz ettiler.

Velid, hemen Şûrâ'a'yı getirterek[1320] ona şu korkunç ve kâfirce sözleri söyledi:

"Bana bak, ben seni, bana Kur'an'dan ya da Peygamber'in Sünneti'nden söz etmen için getirtmedim! Bana şaraptan, şarabın özelliklerinden, çeşitlerinden ve en lezzetli olanlarından söz et!"[1321]

Târihçi Mes'ûdî şöyle bir rivayet nakleder:

Bir gün Velid, işret arkadaşlarıyla içiyordu. Yanına getirttiği ve o zamanın en popüler şair-şarkıcısı olan İbn Aişe de onu mest eden şiirler okuyordu. Bir ara Velid öyle kendinden geçti ki, İbn Aişe'nin her tarafını öpeceğine yemin etti ve dediğini yaptı.[1322]

Müslümanların temsilcisi, lideri, halifesi, müptezel bir şarkıcının her yerini, sırf kendisine güzel şiirler, şarkılar okudu diye öpüyorsa, öpebiliyorsa, artık o Müslüman toplumu yoktur demektir.

Kur'an ve Sünnet'e karşı bu kadar lakayt olan birisi, İslâm'ın bu iki kaynağını nasıl tatbik etsin? Bunları tatbik etmeyecekse nasıl *"Emîru'l-mu'minin"* olsun, nasıl gayrimüslimlere karşı Müslümanları temsil etsin?

Şayet bir İslâm devlet başkanı, tıpkı kâfirler gibi, şarap kadehini tutup kaldırıyor; onlar gibi Kur'an ve Sünnet'ten nefret ediyorsa, artık o devlet başkanının Müslümanlıkla alakası yoktur.

Nitekim Velid'in İslâm'ı hiçe sayan bu hareketleri üzerine, yâni Allah'ın kanunlarına karşı lakayt ve itaatsiz oluşu ve en nihayet Allah'ın Resûlullah (s.a.s)'e vahiy gönderdiğini inkâr edişi üzerine[1323], Müslümanlar isyan edip ayaklandılar.[1324]

1320 Bu konuda yapılan masrafların ayrıntılarına girmiyoruz.
1321 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 6.
1322 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 8-9.
1323 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 11.
1324 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 280.

Selâmeti kaçmakta bulan Velid, muhasara edildiği evin penceresinden Müslümanlara şöyle sesleniyordu:

"Size verdiğim ikramları arttırmadım mı? Açlarınızı doyurmadım mı? Anarşiyi kaldırıp güvence getirmedim mi?"

Onu muhasara eden Müslümanlar şu cevabı verdiler:

"Biz nefsimiz için sana isyan etmedik! Sana isyan edişimizin sebebi, Allah'ın haram kıldıklarını helâlleştirmen, şarap içmen ve Allah'ın emirlerini hafife alıp küçümsemendir!" [1325]

Kendisine çağının Firavunu denen [1326] Velid, Ehl-i Beyt'in kendi ailesinden üstün olduğuna bile tahammül edemiyordu. [1327]

Nihayet Müslümanlar, Allah'ın kanunlarını tatbik etmeyen, kendi rejiminin beşerî kanunlarıyla Müslümanları ezmeye çalışan ve en önemlisi, Müslümanların lideri olduğu hâlde kâfir gibi yaşayan bu inatçı zalimi saklandığı evden çıkarıp kafasını kestiler. Bu isyanlarıyla da kendilerinden sonrakilere örnek oldular: *"Allah'a isyan içinde olan idarecilere itaat yoktur!"*

1325 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 250.
1326 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 252.
1327 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 252.

"Noksan Yezid"in Saltanat Dönemi (Hicrî 126. Sene)

Kâfir Velid'in saltanatına karşı çıkanların başında, amcasının oğlu Yezid b. Velid b. Abdülmelik geliyordu. Onun için Velid öldürüldükten sonra, saltanata onu öldürten Yezid b. Velid geçti. Yezid'in saltanatı ancak 5 ay kadar sürdü. Yezid'in halife olmasıyla, ilk defa annesi cariye olan birisi halife olmuş oluyordu. Çünkü onun annesi, Kisrâ'nın [İran Şâhı'nın] torunu Şâfirend'di. Fakat Yezid, soyu hakkında söylediği şiirde, ataları arasında Kayser'i [Bizans Kralını] ve Türk Hakanını da saymaktadır.[1328]

Ona *"Nâkıs"* yâni *"Noksan Yezid"* denmesinin sebebi, iktidara gelince asker maaşlarını azaltmasındandır.[1329] Kendisine III. Yezid de denen bu halife, Mu'tezile[1330] mezhebi itikadına göre amel ederdi. Nitekim Fasık Velid'e karşı olan isyanını Mu'tezililerle birlikte yaptı.[1331] Mes'ûdî'ye göre Yezid, *"Tevhîd"*, *"'adl"*, *"va'îd"*, *"el-Esmâ"* ve *"el-Ahkâm"* konularında Mu'tezilî idi.

Noksan Yezid, saltanata geldiğinde yaptığı ilk konuşmasında siyasetini şöyle açıklamıştı:

"Ey insanlar! Benim Velid'e karşı isyan etmem, vallahi dünya için olan bir hırstan, saltanata olan istekten, nefsime olan düşkünlükten

1328 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 32.
1329 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 20; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 252.
1330 Mu'tezile mezhebi hakkında bk. İA, Mu'tezile mad.
1331 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 31.

değildir! Ben; Rabbim bana merhamet etmeyecek olursa, ne hallere düşeceğimin bilincindeyim. Ben sadece Allah için ve onun dini için ayaklandım! Hidayet yollarının kapandığını, takva ehlinin mumlarının söndüğünü, haramı helâl sayıp bidatleri getiren inatçı zalimi görünce, insanların onun hevasına kapılarak günahkâr olmalarından korktum. Bunun üzerine isyan edip etmeme konusunda Rabbime yalvararak istihareye yattım. Daha sonra ailemi ve bana bağlı olanları, bu ayaklanmaya davet ettim. Allah Teâlâ da hem kullarını, hem bu kullarının ülkelerini o zalimden kurtardı. Bu Allah'ın bir lütfudur ve O'ndan başka güç-kuvvet sahibi kimse yoktur! Ey insanlar, şayet yöneticiniz ben olursam, biliniz ki, haklıdan başkasına bir mal vermeyecek, herkese layık olduğunu vereceğim. Bu konuda, hepinizin gelirleri aynı oluncaya kadar gayret edeceğim! Şayet bu dediklerimle bana biat ederseniz, işte ben emrinizdeyim. Bu dediklerimden de sapacak olursam, bana biat ve itaat yoktur. Şayet hilâfete benden daha güçlü birini biliyor ve ona biat etmek istiyorsanız; kendisine ilk biat edip itaat edecek ben olacağım. Kendimin ve sizin bağışlanmanız için Allah'tan merhamet diliyorum!" [1332]

Noksan Yezid, konuşmasını şu cümle ile tamamlamıştır:

"Ey insanlar! Allah'a isyan içerisinde olan birisine itaat yoktur!" [1333]

Târihçi İbn Taktaka, Yezid'in şunları da hutbesinde söylediğini rivayet etmektedir:

"Bana geldiğinizde kapım size açık olacak, benimle görüşmenize mani olunmayacak! Ücret ve rızklarınızı zamanında vereceğim! Şayet dediklerimi yaparsam, bana yardımcı olun! Yapmazsam, beni iktidardan uzaklaştırın! Meğer ki ben tövbe edeyim. Biliniz ki, Allah'ın kanunlarına karşı isyan içerisinde olan hiçbir yaratığa itaat yoktur!" [1334]

1332 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 252-253.
1333 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 292.
1334 el-*Fahrî*, s.136.

Halife Yezid b. Velid, bu genel konuşmasından sonra, ailesi olan Ümeyye oğullarını toplayarak onlara şöyle konuştu:

"Ey Ümeyye oğulları, müzikten kaçının; çünkü müzik hayâyı azaltır, şehveti çoğaltır, mürüvveti öldürür, şaraba meylettirir ve şarabın yaptığını yapar. Ama mutlaka müzik dinleyecekseniz, onu kadınlardan uzak tutun. Çünkü şarkı-türkü zinanın davetçisidir!" [1335]

Velid gibi fâsık bir halifeden sonra böylesi müsbet görüşlü bir halife gelmesine rağmen hilâfeti uzun sürmedi ve altı ay sonra vefat etti. [1336] Mes'ûdî ise, yukarıda belirttiğimiz gibi [1337], noksan Yezid'in hilâfetinin beş ay sürdüğünü yazmaktadır. Yezid'in annesi, İran Şâhı Şehriyar [1338] b. Kisrâ'nın kızıdır. [1339]

1335 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 253.
1336 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 18-19; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 253.
1337 *Murûc*, VI, 18-19.
1338 Mes'ûdî, bu ismi Feyruz olarak vermektedir (*Murûc*, VI, 32).
1339 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 310.

İbrahim b. Velid'in Saltanatı (Hicrî 126. Sene)

İbrahim b. Velid, Nâkıs Yezid'in kardeşidir ve onun annesi de cariye idi.[1340] Halife Yezid ölünce İbrahim'e biat edildi. Fakat Nâkıs Yezid'in, kardeşi İbrahim'i veliaht tayin edip etmediği ihtilaflıdır.[1341] Mamafih, rivayetler daha çok onun veliaht tayin edilmediği şeklindedir.[1342] Bu yüzdendir ki, kendisine bazen *"Halife"*, bazen de *"Emîr"* olarak hitap edilirdi. Hatta bu iki sıfatın bile kendisine fazla görüldüğü rivayet edilmektedir.[1343]

İbrahim b. Velid'in saltanatı ancak yetmiş gün sürdü. Son Emevi Sultanı Mervân b. Muhammed kendisine karşı isyan edince, kendisini hilâfetten hal' edip Mervân'a biat etti.

Zayıf bir devlet adamı olan İbrahim'e bütün Müslümanlar biat etmedikleri gibi, çoğu ona halife dahi demiyordu.[1344]

1340 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 32.
1341 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 253.
1342 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 311.
1343 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 311
1344 Ebû'l-Fidâ, *Muhtasar*, I, 207; *el-Fahrî*, 137.

Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem Dönemi (Hicrî 127-132)

Kendisine el-Hımâr [merkep] da denen Mervân b. Muhammed, Emevi Devleti'nin 14. ve son sultanıdır.

İbrahim b. Velid sultan olduğunda Mervân, el-Cezire'de emir bulunuyordu. Yumuşak ve tembel olduğu, kendisine isyan edenlere bile karşı koyacak bir gücü olmadığı için, uyuşuk anlamında kendisine merkep (Hımâr) denilmiştir. [1345]

Halife olmadan önce çeşitli valiliklerde bulunan Mervân, Hicrî 105. senede Konya'yı fethetti. [1346]

Sultan Velid, Nâkıs Yezid tarafından öldürüldüğünde, Mervân Ermenistan'da bulunuyordu. Kendisine Velid'in öldürüldüğü haberi gelince, halife olmak için yanında bulunan Müslümanları biate davet etti, onlar da biat ettiler. [1347]

Zaten başka bir şey de yapamazlardı. Onun emrinde olan askerler *"hayır sana biat etmiyoruz!"* diyecek konumda değillerdi. Çünkü onlar zaten Şâm'da olup bitenden habersizdiler. Onların görevi cihad etmek ve elde edilen ganimetin *"humus"*unu devlet merkezine göndermekti. Halife sarhoş mu, muttaki mi, onları ilgilendirmiyordu. Çünkü saltanat zihniyetiyle o hâle getirilmişlerdi.

1345 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 254-255.
1346 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 255.
1347 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s, 255.

Bu şekilde Nâkıs Yezid'e karşı biat toplayan Mervân'a Yezid'in ölüm haberi gelince, desteklerini almak için halka bol ihsanda bulunup Yezid'in yerine geçmiş olan İbrahim'le savaşmaya gitti.

Yukarıda gördüğümüz gibi İbrahim bir varlık gösteremedi ve Mervân'a biat etti. [1348] Fakat Mervan, Şâm'ı alır almaz İbrahim'i yakalatıp öldürttü ve cesedini bir direğe astı. [1349]

Mervân saltanat tahtına oturur oturmaz, dinsizliği yüzünden Velid'i öldüren Nâkıs Yezid'i mezarından çıkarttı ve bir çarmıha çiviletti. Mervân bu hareketiyle Velid'in fıskını yâni dinsizliğini benimsediğini gösteriyordu. Kendisine karşı hiçbir mukavemet gösterilmeyen Mervân, Şâm'da kendisine biat edildikten sonra, hilâfetini sürdürmek için, vatan edindiği Harran'a gitti. [1350]

Fakat dünya, Himâr Mervân'a da kalmadı. Her taraftan o kadar çok ayaklanma oldu ki, saltanatından bir şey anlayamadı.

Bu sıralarda, öteden beri gizliden Emevîler'e karşı siyasi kombinezonlar içerisine girmiş olan Abbas oğulları, Mervân'ın zaaflarından yararlanarak bu faaliyetlerini açığa vurmaya başladılar.

Mervân'a karşı ayaklananlar, sadece Abbas oğulları değildi. Emevi Devleti o denli zayıflamıştı ki, hemen bütün bölgelerde isyanlar ve hoşnutsuzluklar hâkimdi. Hâricîler'den İmâmîler'e kadar herkes ayaklanmıştı. Bunun içindir ki, Mervân'ın Horasan valisi Nasr b. Seyyar, mânalı ve acıklı şiirlerle donattığı mektubunu Mervân'a gönderip, Abbas oğullarının Horasan'daki faaliyetlerini ve yakında çıkması kuvvetle muhtemel savaşı engellemesi için isyancılara karşı tedbirler almasını bildirdiğinde, Hâricîler'le savaşmakta olan Mervân, valisinin uyarılarını tatbikat alanına koymaya fırsat bulamadı ve ona şu cevabı yazdı:

1348 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 323.
1349 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 32.
1350 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 324.

"Hazır bulunan, gaiptekinden çok daha iyi görür! Onun için, seni rahatsız eden şeyin kökünü kurut!" [1351]

Sultanından bu cevabı alan Vali Nasr, yanındakilere şöyle mırıldandı:

"Doğrusu, Sultan'ınız bu cevapla zaferden uzak olduğunu bildiriyor!" [1352]

Mervân da, valisi Nasr da gerçeği söylüyordu; ikisi de Emevi Devleti'nin tükendiğini haber veriyordu.

Ehl-i Beyt adına ortaya çıkmış olan Ebû Muslim'in, -Mervân ona Ebû Mucrim (cürüm/suç babası) [1353] diyordu-, saldırılarına karşı Irak valisinden yardım isteyen Horasan valisi Nasr, ondan da bir müsbet cevap alamadı. [1354] Ebû Müslim'in, Emevîlere karşı savaşan askerleri siyah elbiseler giyiyor, bayraklarında *"kendileriyle savaşılanlara, zulme uğramış olmaları sebebiyle, savaşmaları konusunda izin verildi. Ve muhakkak ki Allah, onlara yardıma mutlak sûrette kadirdir"* [1355] ayet-i kerimesini taşıyorlardı:

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Yemen'den hareket eden Hâricîler de Mekke'yi işgal ettiler. Fakat Mervân'ın işgalci Hâricîler üzerine gönderdiği Abdülmelik, onları Mekke'den çıkararak Yemen'e kadar takip etti ve büyük bir kısmını öldürdü. Târihçi Mes'udî, kendi zamanında bile Hadramevt civarında bu Hâricîlerin kalıntılarının olduğunu kaydetmektedir. [1356]

1351 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 61-62.
1352 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 63.
1353 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 64.
1354 Ebû Müslim hareketinin ayrıntıları için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 356 vd.
1355 K.K. Hacc Sûresi, 39. Söz konusu ayet-i kerime, Müslümanların müşriklerle savaşmalarına izin veren ayettir. Ama burada görüldüğü gibi, Müslümanlara karşı kullanılmaktadır!
1356 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 67.

Hâricîler sadece Yemen'de değil, her tarafta isyan etmeye devam ediyorlardı. Nitekim bunlardan ed-Dehhâk, Humus'u işgal etmiş, Mardin taraflarına kadar gelmişti. Hâricîlerin bu yükselişini saltanatı için tehlikeli gören Mervân, önce oğlunu gönderdi; ardından da bizzat kendisi ed-Dehhâk'ın üzerine yürüdü. Neticede, Hicrî 128 yılında, Mardin bölgesindeki Keferzu'da yapılan savaşta bu Hâricî öldürülerek kafası kesildi. [1357]

Güneyde bu olaylar cereyan ederken, kuzeyde İmâm İbrahim'in Horasan üzerine gönderdiği Ebû Muslim, [1358] Horasan'ın birçok bölgesini işgal etti. [1359]

Mervân'ın valisi Nasr ise, kendisine yardım gelmediği için Horasan'ı terk edip Horasan-Rey yolu üzerinde bulunan bir köye yerleşti ve Horasan'ın düşüşünü bir mektupla Mervân'a bildirdi.

Tam da bu sıralarda, Mervân gibi bir Emevi olan Süleyman b. Hişâm, kendisine biat toplamak üzere harekete geçti ve binlerce insanı etrafında toplayarak Mervân'ın üzerine yürüdü. Fakat Mervân'a karşı herhangi bir varlık gösteremedi ve boşu boşuna binlerce Müslüman'ın ölümüne sebebiyet verdi. [1360]

Emevîler'e karşı bu huruç hareketini yürüten Abbas oğullarının başında Abdullah b. Ali ve amcaoğlu Abdullah b. Muhammed es-Seffâh vardı. Hurûc hareketini her iki Abdullah sürdürüyorsa da, esas lider Abdullah b. Muhammed es-Seffâh'tı. Abdullah b. Ali, Mervân'ı kovalıyor, gelişmeleri es-Seffâh'a bildiriyordu. Es-Seffâh, nereye giderse gitsin, mutlaka Mervân'ın takip edilerek yakalanmasını Abdullah b. Ali'ye emretmişti. [1361]

1357 Hâricîlerin bu hareketleri konusundaki ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 348 vd.

1358 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 347.

1359 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 68.

1360 Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 331-334.

1361 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 425.

Mervânu'l-Himar, Abdullah b. Ali'nin bu faaliyetlerini durdurmak için ordusuyla Şâm'dan hareket etti.

Her iki ordu Musul yakınlarında, Zap Suyu kenarında karşı karşıya geldiler. Yapılan kanlı savaşta her iki taraftan yüzlerce insan öldü ya da boğuldu. Bunlardan çoğu Mervân taraftarıydı. Neticede Mervân yenik düştü ve Şâm'a doğru yöneldi.[1362] Önce Musul'a gitti; fakat Musul halkı kendisini kabul etmeyince, içinde 10.000.000 dirheme mal olmuş[1363] olan sarayının bulunduğu Harran'a geçti.[1364] Fakat orada da barınamadı. Ailesiyle birlikte Harran'ı terk ettiği gün, Abdullah b. Ali şehrin surlarının önünde göründü. Abdullah, Harran'ı işgal etti ve Mervân'ın bütün hazinelerine el koyarak meşhur sarayını ateşe verdi.[1365] Mervân, Filistin'e doğru kaçarken, onu takip eden Abdullah b. Ali Şâm'a kadar varıp şehri işgal etti ve şehri bir kan gölüne çevirdi.[1366]

Abdullah b. Ali'nin Şâm muhasarası beş ay kadar sürdü. Bu muhasara sırasında Şâm Müslümanları iki fırkaya ayrılmış, hatta camilerdeki minberlerini ve mihraplarını bile ayırmışlardı. Şehrin bu durumda olması, Abdullah b. Ali'nin işini kolaylaştırıyordu.[1367] Abbas oğulları orduları bu şekilde şehri aldıktan sonra, Emevîlere karşı büyük bir katliama giriştiler.

Bu muhasarayı anlatan tarihçi İbn Kesîr öyle bir rivayet naklediyor ki, insanın *"bunu yapanlar Müslüman mı?"* diye sorası geliyor. Bu rivayete göre Abdullah Şâm'ı alınca, camileri deve ve atları için ahır hâline getirdi.[1368] Tıpkı asırlar sonra, Kuzey Afrika'yı işgal eden

1362 Suyûtî, *Târîh*, s. 255.
1363 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 75.
1364 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 425.
1365 Mes'udî, *Murûc*, VI, 75.
1366 Mes'udî, *Murûc*, VI, 75.
1367 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 60.
1368 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 60.

İspanyolların camileri ahıra çevirdikleri gibi... Ne yazık ki, yakın tarihimizde, CHP saltanatı döneminde de, Anadolu'da birçok cami ahıra çevrildi; ya da ambar yapıldı.

Abdullah bunları yaptıktan sonra, Muaviye b. Ebû Sufyân'dan başlayarak bütün Emevi mezarlarını açtırdı, sonra da cesetlerden geriye kalmış olan kemikleri yaktırdı. [1369]

Abdullah b. Ali Şâm'da 15 gün kaldıktan sonra, Filistin ve Ürdün'e yöneldi. Buradayken, Abdullah es-Seffâh kendisine bir mektup yollayarak Mervân'ı takip için kardeşi Salih'i göndermesini emretti. [1370]

Târihçimiz Mes'ûdî'de geçen bir rivayete göre [1371] Abdullah b. Ali'den kaçan Mervân, canını kurtarmak için Bizans Devleti'ne bile sığınmak istemiştir.

Olayı anlatan Abdullah el-Kuşeyrî, Mervân'ın kendisini çağırtarak Bizans Devleti'ne iltica etmek istediğini, kendisinden önce de İran krallarının böyle hareketler yaptıklarını, bunun ayıp da sayılamayacağını belirttikten sonra, Mervân'ın şöyle dediğini naklediyor:

"Bizanslı yetkililerden emân isterim. Onlar da bana güvence verdikten sonra, bana tabi olanlarla gösterilen yere yerleşirim. Taraftarlarımdan kaçıp bana iltihak edenlerle tekrar güçlenir, düşmanımın üzerine giderim!"

Mervân'ın bu sözlerine karşı el-Kuşeyrî şöyle dedi:

"Allah'a sığın, yâ Emire'l-mu'minin! Karılarını, kızlarını nasıl ehli küfür içerisine götürürsün? Rumlarda hiç vefa olur mu? Sen Fırat'ı geçerek Suriye'de seni destekleyenleri de yanına alarak Mısır'a ulaşmaya bak! Orada sığınabileceğin koskoca Afrika var!" [1372]

Bunun üzerine Mervân Mısır'a kaçtı. Abdullah, es-Seffâh'ın emri üzerine, Mısır'a kaçan Mervân'ı yakalaması için oğlu Salih'i

1369 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 60.
1370 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 426.
1371 Mes'ûdî, *Murûc*, VI,83.
1372 Mes'ûdî, *Murûc*, VI,84.

gönderdi.[1373] İkisinin orduları Busîr denen yerde karşılaştılar ve Mervân orada öldürüldü. Mervân'ın çoluk çocuğu bir kiliseye sığınmışlardı. Salih onları oradan çıkardı ve kadınların bütün yalvarmalarına rağmen Ümeyye ailesinin Ehl-i Beyt'e yaptığı zulmü tek tek anlatarak Ümeyye ailesinden ne erkek, ne de kadın, hiç kimseyi sağ bırakmayacağını tekrarladı. Mervân'ın kızı tekrar yalvarıp affetmenin ne kadar büyük bir meziyet olduğunu hatırlatınca da, Salih merhamete gelip onu ve diğer kadınları Harran'a gönderdi.[1374] Mervân, bu kaçış sırasında geride hiçbir şey bırakmamış, her şeyi yakmıştı.[1375]

Uzun süren bir kaçışın sonunda Abbas oğullarının kılıçlarıyla öldürülen Mervân, rivayetlere göre Kürt bir cariyenin oğluydu ve öldürüldüğünde 62 yaşındaydı.[1376]

Bu hadise olduğunda takvimler hicrî 132. seneyi gösteriyordu. Bu yıl, Müslümanların tarihinde bir dönemin sonuna işaret ediyordu. Yâni Emevi saltanatı dönemi kapanıyor, yerine Abbâsîler dönemi saltanatı başlıyordu.

Mervân'ın kafası kesildi ve Abbâsî lideri Abdullah es-Seffâh'a gönderildi.[1377] Mervân'ın kafası gönderilmeden önce dili kesilip yere atıldı; orada bulunan bir kedi de Mervan'ın dilini kaparak uzaklaştı. Bunun üzerine Abdullah b. Ali'nin oğlu Salih şöyle dedi:

"Dünyanın ne acayip hâlleri vardır?

Hiçbir şey olmazsa bile, kedinin ağzındaki Mervan'ın dili yeter!"[1378]

1373 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 61.
1374 Mes'udî, *Murûc*, VI, 80.
1375 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 426.
1376 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 428.
1377 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 427.
1378 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 427; Suyûtî ise, bu sözü Abdullah b. Ali'nin söylediğini nakleder (*Târîhu'l-Hulefâ*, s.255).

Bundan sonra kesilecek olan kafalar Emevi saltanatı için değil, Abbâsî saltanatının bekası için olacaktı.

Böylece, Muaviye'yle beraber Emevi Devleti'nin iktidarını on dört sultan elinde bulundurdu. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu sultanların sonuncusu Himâr olarak lakaplandırılan Mervân olmuştur.

Emevi hanedanının saltanat dönemi toplam 91 sene sürdü.

Târihçi Mes'udî[1379], Emevi saltanatı döneminin süresi konusunda, *"bin ay"* gibi ilginç bir ifade kullanıp bu hesabının ilginç felsefesini yaptıktan sonra, halifelerin hüküm sürelerini şu şekilde sıralıyor:

Muaviye b. Ebi Sufyân: 20 yıl.
Yezid b. Muaviye: 3 yıl 8 ay, 14 gün.
Muaviye b. Yezid: 1 ay, 11 gün.
Mervân b. Hakem: 8 ay, 5 gün.
Abdülmelik b. Mervân: 21 yıl, 1 ay, 20 gün.
Velid b. Abdülmelik: 9 yıl, 8 ay, 2 gün.
Süleyman b. Abdülmelik: 2 yıl, 6 ay, 15 gün.
Ömer b. Abdülaziz: 2 yıl, 5 ay, 5 gün.
Yezid b. Abdülmelik: 4 yıl, 13 gün.
Hişam b. Abdülmelik: 19 yıl, 9 ay, 9 gün.
Velid b. Yezid (Fasık Velid): 1 yıl, 3 ay.
Noksan Yezid (Yezid b. Velid b. Abdülmelik): 2 ay, 10 gün.
İbrahim b. Velid: 2 ay, 10 gün. [1380]
Mervân b. Muhammed: 5 yıl, 2 ay, 10 gün.

1379 Mes'ûdî, *Murûc*, VI, 49.

1380 Mes'udî, bu sıralamasında, İbrahim b Velid'i halifeler arasında saymamasına rağmen, bir kopukluk olmaması için, onu da listeye aldık.

Sonuç ve Değerlendirme

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

"Sizden öncekiler bağlardan, pınarlardan, ekinlerden, büyük makamlardan, içinde naz ve nimet ile yaşadıkları ihtişamlardan neler, (nice şeyler) terk edip gittiler. İşte (emir) böyledir. Biz bütün bunları başka başka kavim (ler)e miras verdik." [1381]

Bu ayette denildiği gibi, Emevîler bütün ihtişamlarını geride bırakıp çöküp gittiler. Yerlerine başka mirasçılar geldi; onlar da ölüp gittiler.

Dünyanın düzeni böyledir. Önemli olan, ölüp gittikten sonra geride Allah'ın isteğine uygun bir hayat ve eserler bırakmaktır. Çünkü insanoğlu, Allah'a doğru olan bu yolculuğun sonunda, yaptıklarının hesabını vermek üzere muhakkak Allah ile mülaki olacaktır.

Emevi Devleti, hatasıyla-sevabıyla tarih sahnesinde böyle yer aldı. Çok karmaşık bir dönem olan bu tarih dilimini anlatmaya çalışırken hakkı ölçü alarak bazı gerçekleri söylemekten çekinmedik.

Şunu unutmamamız gerekir ki, bizler o tarihin mirasçılarıyız. Ne kadar kötü olursa olsun, bir kalemde bu tarihi dışlamakla bir şey kazanmayacağımız gibi, sakat taraflarını eleştirmekle de bir şey kaybetmeyiz! Yeter ki insaf sahibi olalım ve duygusallığa kapılarak hakkaniyetten ayrılmayalım.

Bu düşünceyle birkaç değerlendirmede daha bulunmak istiyoruz:

1381 K.K. Duhân Sûresi, 25-28.

1. Muaviye'nin, kendi oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesiyle İslâm tarihinde saltanat dönemi başlamış oldu.
2. Saltanat döneminin başlamasıyla, İslâmî şûrâ anlayışı terk edilerek bunun yerine sultanın iradesi belirleyici oldu.
3. Saltanat öyle ihtirasların gelişmesine zemin hazırladı ki, bu ihtiraslar uğruna Hucr b. Adî gibi sahabiler bile kurban edilebildi.
4. Hz. Ali'ye cami minberlerinde sebbedilme olgusu da, keza saltanatı ayakta tutma gayretinden ileri geliyordu. Çünkü saltanata karşı çıkabilecek tek ailenin Ali b. Ebi Tâlib ailesi olduğu düşünülüyordu. Fakat bunda da yanıldılar. Çünkü sadece Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin değil, Zübeyr b. Avvâm'ın oğlu Abdullah b. Zübeyr de Emevi saltanatına karşı huruç etti ve her ikisi de şehid oldular.
5. Yezid'in gerek Hz. Hüseyin'e karşı takındığı tavır, gerekse *"Vak'atu'l-Harre"*de Müslümanlara Medine'de reva görülen zulüm, Müslümanların bölünmesine, her şeyin saltanata feda edilme zihniyetinin doğuşuna sebebiyet vermiştir. Böyle bir siyasetin tabii sonucu olarak da, *"her şey İslâm için"* inancı yerine *"her şey devlet için, vatan için, sultan için"* inancı kaim oldu.
6. İslâmî kavramlar sulandırıldı. Özellikle, devleti ve saltanatı, günümüzde ise diktatoryaları ilgilendirdiğinden ulü'l-emir müessesesi, Yezid'in ve günümüze kadar onun izini takip eden tüm zalim devlet başkanlarının oyuncağı haline getirildi. Ulu'l-emir müessesesi, devlet başkanlarının o derecede emrine sokuldu ki, artık o makama gelenler/getirilenler sorumsuz ve sorgulanamaz telakki edilerek kutsallaştırıldılar. Cami minberlerinde onları tenkit etmenin günah olduğu; zalim ve din düşmanı olmalarına rağmen onlara karşı çıkmanın anarşi doğuracağı anlatıldı.
7. Yezid'in oğlu Muaviye; daha sonra da Ömer b. Abdülaziz ve Nakıs Yezid, saltanatı kaldırıp yerine şûrâ prensibini tekrar ikame etmek istedilerse de başarılı olamadılar.

8. Önce Hz. Hüseyin'in daha sonra sahabeden Abdullah b. Zübeyr'in hurûcu, zalim ve dine bigâne olan Yezid gibi devlet başkanlarının siyasetlerine karşı çıkılabileceğini göstermiştir. Çünkü genel hüküm şu şekildedir:

"Allah'ın kanunlarına karşı isyanda olan devlet başkanına itaat yoktur!"

9. Yezid'in ölümünden sonra Müslümanlar Abdullah b. Zübeyr'e biat edip birleşecekken, Mervân b. Hakem ortaya çıkarak halifeliğini ilan etti ve tekrar Müslümanların bölünmelerine sebep oldu.

Mervân b. Hakem'in hilâfeti âlimlerce sahih kabul edilmemesine rağmen, kendisine Şâm'da biat edilmesinden sonra, saltanat da Muaviye ailesinden çıkarak Mervân ailesine geçti. Böylece bu makamdan saltanatın kurucusu Muaviye'nin sadece oğlu Yezid ve torunu Muaviye b. Yezid yararlanabildi. Bunlardan sonra, Emevîler yıkılıncaya kadar devlet Mervân'ın çocukları ve torunlarının elinde kaldı.

10. Dindar Abdülmelik'in sultan olunca tamamen değişmesi, bize saltanatın ve makamların ne kadar tehlikeli olduğunu gösteriyor. Nice insanlar vardır ki, sofuluklarından geçilmez; fakat küçücük bir makama geliverdiler mi, ne sofulukları ne de dindarlıkları kalır. Sırf o makamlar ellerinden gitmesin diye tağutların kanunlarına boyun eğer, köle olurlar.
11. Haccâc'ın Mekke'yi ve bu arada Kâbe'yi topa tutabilmesi (ki, mancınıklar o dönemin toplarıydı), saltanat uğruna dinî müesseselerin nasıl kurban edilebildiğini gösteriyor.
12. Ömer b. Abdülaziz'in iki buçuk yıllık hilâfeti göstermiştir ki; samimi, kararlı ve cesur muttakiler olduğu zaman, can pahasına da olsa, İslâm tekrar saltanattan kurtarılıp asli hüviyetine kavuşturulabiliyor. Keza Ömer b. Abdülaziz döneminde görüldü ki, sulta idarelerinin bir tek gayesi vardı: İktidarı elinde bulunduranların maddi çıkarları... Halife Ömer b. Abdülaziz,

bu gayri İslâmî anlayışa karşı çıktığı için canından oldu. Ama İslâm, kısa bir süre için bile olsa, Halife Ömer'in kararlılığı, takvası, samimiyeti ve cesaretiyle geri geldi, din asli hüviyetine büründü.

13. Saltanat rejimlerinin -klasik olsun, modern olsun- dinsizlikte ne kadar ileri gidebileceklerini, Fâsık Velid dönemi bize göstermiştir.

Klasik saltanat rejimlerinde Kur'an ok yağmuruna tutulurken, modern saltanatlarda Kur'an'a *"çöl kanunu"* denmeye başlandı.

Dolayısıyla saltanatın, yâni sulta ve dikta rejimlerinin tümü salt Müslümanlar için değil, bütün insanlar için birer felaket rejimidirler.

Saltanatların tek gayesi, mutlu bir azınlığa, toplumun ekseriyetini eze eze cennet hayatı yaşatmaktır. Rejimleri yaşasın diye milyonlarca insanı kurşuna dizmekten, yüz binlerce insanı darağaçlarında sallandırmaktan ve keza yüz binlerce insanı kimyasal bombalarla yok etmekten çekinmezler.

14. Emevi Devleti'nin kuruluşuyla beraber ortaya çıkan bu saltanat hastalığına, bu rejimin zulüm ve bidatlerine rağmen, 91 senelik bu dönemin tamamını mahkûm edemeyiz. Özellikle Ömer b. Abdülaziz, her Müslüman'ın benimseyeceği, seve seve biat edebileceği bir İslâmî yönetim dönemini getirmiştir. Ayrıca ilk gününden itibaren devlet içerisindeki siyasi çekişmeleri, iktidar uğruna işlenen cinayetleri bir tarafa bırakacak olursak; diyebiliriz ki, Emevîler zamanında İslâmî fetih zirveye ulaşmıştır: Doğuda Çin hududuna kadar olan yerler fethedilirken, İslâm mücahitleri, batıda Endülüs/İspanya üzerinden Fransa içlerine kadar vardılar. Merkezde iktidar kavgaları, cephede ise cihad devam ediyordu. Öylesine ki, Emevi sultanlarının, özellikle de Fasık Velid'in rezaletlerine rağmen İslâmî cihad durmadı. Belki yavaşladı fakat yine de devam etti.

Bazı ırkî ya da mezhebî taassuplar, gerçekleri görüp kabul etmemize mani olmamalıdır. Emevîlerin İslâm için yapmış oldukları güzel hizmetleri inkâr etmek insafsızlık olur. Ancak bu, Emevi sultanlarının İslâm'a aykırı düşen hareketlerinin kabul edilmesi gerektiği anlamına gelmemelidir.

Meselelere bize anlatılagelen geleneksel bir gözle değil, Kur'an ve Sünnet perspektifiyle bakmalıyız. Bu gözle bakmaya özen gösterdiğimiz takdirde, ne bu gibi taassuplara düşeriz, ne de İslâm *"anlaşılmaz"*, *"tatbik edilemez"* bir muamma olarak kalır.

İslâm, saltanat piramitlerinin altında durduğu müddetçe, Müslümanlar saltanatın zavallı, pasif reayası olarak yaşamaya mahkûmdur.

Toplum piramidini idare eden tepe Müslüman olmalı ki, Müslümanlar Müslümanca yaşayabilsinler. Yoksa tepe, sultanlığını sürdürdüğü müddetçe alttaki Müslümanlar, sultanın kendilerine tayin ettiği kadar bir Müslümanlıkla yetinmek zorunda kalırlar.

15. Bu dönem, Müslümanların ulü'l-emir üzerinde daha çok düşünmelerine, kimlere ulü'l-emir denilebileceğine, hangi ulü'l-emir'lere itaat edileceğine dikkat etmeleri konusunda önemli dersler çıkarılabilecek bir dönem olarak tarih sahnesinde yer almıştır.

Biz sadece bu konu ile ilgili ayeti kerimeyi hatırlatarak *"ulü'l-emri minkum"* ifadesiyle ne kastedildiğinin iyice anlaşılmasından sonra ayetin okunmasını diliyoruz.

"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin! Eğer bir şey hakkında anlaşmazlığa düşer çekişirseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün! Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, bu hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir." [1382]

1382 K.K. Nisâ Sûresi, 59.

İndeks

A

Abân 178
Abbas 35, 56, 97, 115, 142, 220, 221, 234, 235, 286, 287, 297, 320, 321, 324, 362, 363, 425, 441, 460, 462, 463, 465
Abbas b. Abdulmuttalib 56
Abbâsî 134, 443, 448, 465, 466
Abbâsîler 443, 446, 450, 465
ABD 372, 373
Abdullah 59, 61, 133, 142, 143, 160, 161, 170, 172, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 199, 201, 202, 222, 225, 226, 228, 230, 231, 234, 235, 238, 242, 249, 250, 285, 286, 300, 303, 307, 308, 309, 319, 320, 321, 322, 332, 336, 338, 339, 340, 341, 345, 351, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 369, 392, 404, 411, 422, 432, 444, 445, 462, 463, 464, 465, 468, 469
Abdullah b. Abbas 142, 235, 286, 320, 362, 363
Abdullah b. Âmir 170
Abdullah b. Dinar 422
Abdullah b. İdât 300
Abdullah b. Mâlik es-Sayyadî 249
Abdullah b. Mes'ud 170
Abdullah b. Muhammed 462
Abdullah b. Muhammed es-Seffâh 462
Abdullah b. Mûsâfir 392
Abdullah b. Ömer 133, 160, 161, 184, 222, 307, 320, 322, 336
Abdullah b. Sa'd 172, 180, 181, 184
Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh 172, 180
Abdullah b. Sebe 182, 201
Abdullah b. Sevde 184
Abdullah b. Zeyd 59
Abdullah b. Zübeyr 199, 225, 307, 308, 319, 321, 338, 339, 340, 341, 345, 351, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361,

362, 363, 364, 365, 366, 369, 468, 469
Abdullah el-Kuşeyrî 464
Abdullah es-Seffâh 464, 465
Abdulmuttalib 56
Abdurrahman b. Avf 61, 73, 74, 144, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 245
Abdurrahman b. Es-Sakafî 300
Abdurrahman b. Halid b. Velid 296
Abdurrahman b. Mülcem 249
Abdurrahman b. Mülcem el-Muradî 249
Abdurrahman b. Ömer 142
Abdurrahman b. Rebia 99
Abdurrahman Ebû Şahmete 141
Abdurrahman en-Nâsır 143
Abdülaziz b. Musa 393
Âdem 16, 22, 53, 102, 118
Afganistan 214, 386
aforoz 214
Afrika 15, 169, 172, 310, 334, 375, 384, 441, 463, 464
Ahbâru Mekke 340, 341, 351, 390, 426
Ahiret 24, 74, 165, 243, 430
Ahmed 87, 88, 93, 122, 213, 408, 435, 441
Ahmed b. Hanbel 435
Ahnef b. Kays 300
Ahvâz 121, 138
Aişe 33, 38, 68, 140, 161, 187, 192, 193, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 238, 244, 261, 264, 268, 291, 307, 314, 366, 453
Ai Şeriatî 241, 263, 266
Akk 338
aksiyon 205
Ali b. Ebi Tâlib 225, 236, 282, 423, 468
Allah'ın Kılıcı 60, 63
Alvarlı Mehmed Efendi 41
Amerika 15, 214, 215
Âmid 140
Ammâr 170, 184, 195, 233, 240
Ammâr b. Yâsir 170, 184, 233, 240
Amr b. Alkame 133
Amr b. As 130, 131, 133, 134, 171, 172, 180, 181, 185, 186, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 247, 248, 249, 250, 255, 257, 286, 287, 288, 289, 316, 318
Amr b. Bekr 249, 250
Anadolu 135, 140, 281, 310, 360
Anbese b. Sa'îd 407
Ankara 263
Antakya 62, 113, 386
A'râf 58, 237
Ashab-ı uhdûd 18
astronomi 58

Asya 172, 375, 387
ateşgede 425
Atike 147
Attâb b. Esîd 69, 143
Avrupa 174, 281, 372
Azerbaycan 135, 235, 385
Azermideht 95, 100

B

bağî 240, 241, 276, 357
Bahreyn 56, 147, 293
Basra 60, 96, 110, 111, 170, 182, 184, 185, 222, 224, 225, 226, 229, 243, 292, 293, 301, 302, 305, 346, 349, 441
Batı Asya 375
Batman 140
Battal Gazi 444
Bedir 41, 63, 98, 153, 195, 216, 217, 310
Bedir Savaşı 153
Bedrî 63
Bel'âm 278
Beni Teym 195
Beni Umeyye 192, 283
Benu Haşim 197, 198, 292
Benu Sa'ide Sakîfesi 262, 263
Beşir b. Sa'd 26, 27, 29
Beşiri 140, 141
Beyaz Saray 120, 121
Beyhak 172
Beyrut 87, 91, 99, 134, 138, 140, 168, 227, 240, 284, 285, 286, 299
Beyt 329, 356, 362, 449, 454, 461, 465
Beytu'l-Haram 338
Beytü'l-mâl 422, 429
Bezebdi 141
biat 27, 29, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 66, 76, 77, 78, 79, 97, 149, 156, 162, 164, 165, 209, 210, 211, 215, 221, 222, 223, 229, 230, 239, 240, 243, 244, 245, 246, 247, 255, 256, 261, 262, 263, 264, 265, 282, 285, 289, 290, 291, 292, 299, 300, 302, 303, 305, 307, 308, 309, 312, 315, 317, 318, 319, 320, 323, 324, 325, 327, 337, 338, 339, 340, 342, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 366, 370, 376, 394, 395, 396, 400, 438, 445, 447, 449, 456, 458, 459, 460, 462, 469, 470
Biat 230, 255, 263, 305, 308, 327
Bilâdu'ş-Şam 111
Bilâl 135, 167
Bitlis 141

Bizans 17, 20, 32, 48, 50, 51, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 86, 92, 93, 94, 95, 100, 111, 112, 113, 124, 128, 132, 166, 232, 285, 296, 298, 299, 370, 371, 372, 381, 388, 435, 455, 464
Bizanslılar 92, 112, 117
Buhara 385
Buhârî 31, 32, 33, 38, 39, 48, 51, 54, 55, 67, 69, 121, 123, 149, 162, 168, 171, 233, 257, 267, 268, 269, 275, 293
Burek 249, 316
Burek b. Abdullah 249
Busîr 465
Büyük Dost 20, 42
büyük fitne 180, 201, 243

C-Ç

Câbân 95
Ca'de 260
Ca'fer 139, 260
Câhız 58
cahiliye 199
Cahiliye 55, 216, 445
Cebrail 22, 24, 30, 68, 83, 276
Celulâ 120
Cennetu'l-Bakî 29
Cerce 61, 64, 65, 66, 67
Cerir 230, 285
Cerir b. Abdullah 230, 285
Cezire 121, 140, 237, 445, 459
cizye 65, 93, 105, 106, 110, 112, 113, 114, 117, 130, 131, 132, 173, 391, 392
Cizye 65
Cubeyr b. Mut'im 199, 200
Cuma 167, 168, 213, 265, 356, 384
Cuma Ezanı 167
Cunûd 18
Cuveyriye 293
Çin 174, 175, 214, 386, 470

D

Dâbık 392, 393
Dahhâk b. Kays 300
Dârâ 141
Dâru'l-Bekâ 70
Dâru'n-Nedve 146
Dâvûd 96, 100, 115, 119, 170, 171, 221, 222, 223, 230, 235, 249, 259, 261, 262, 271, 277, 289, 292, 293, 313, 314, 315, 316, 325, 327, 353, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 376, 379, 380, 386, 393, 395, 408, 441, 443, 444, 447, 448
demokrasi 263, 281

Deyr Sem'ân 429
Dımeşk 92, 93, 94, 114, 345, 383, 449
Dicle 118, 119
Dinar 38, 370, 417, 422, 429
din savaşı 281
Dirhem 370
divân 141
Divân 95, 145
Diyarbekir 112, 140
Diyarbekrî 24, 29, 59, 62, 74, 78, 79, 142, 229, 233, 238, 240, 253, 254, 259, 260, 330, 339, 347, 349, 370, 381, 382, 383, 389, 390, 392, 395, 399, 400, 415, 438, 445, 447
Dolar 371
dönmeler 208
Duceyl 361
Dumetu'l-Cendel 287

E

Ebûbekir 11, 21, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 92, 94, 109, 112, 143, 151, 160, 161, 164, 167, 169, 173, 175, 176, 177, 181, 184, 187, 189, 208, 213, 237, 242, 243, 244, 246, 261, 262, 263, 265, 284, 307, 308, 309, 318, 338, 340, 348, 354, 366, 405, 406
Ebû Cehil 283
Ebû'd-Derdâ 133, 171
Ebû Eyyub 248, 297, 298, 299
Ebû Eyyub el-Ensârî 298
Ebû Eyyub el-Ensârî 248, 297
Ebû Hanife 267
Ebû Hâzim 377
Ebû Hureyre 168, 187, 261, 368
Ebû Huzeyfe 157, 158, 159
Ebû Katade 310
Ebû Kubeys 363, 364
Ebû Kuhafe 74, 75
Ebû Leheb 283, 439
Ebû'l-Fidâ 95, 96, 227, 228, 232, 234, 236, 237, 240, 260, 293, 314, 315, 316, 317, 324, 337, 339, 341, 344, 347, 349, 354, 355, 357, 370, 389, 392, 433, 441, 445, 447, 458
Ebû Lu'lue 137, 143, 144, 156, 161
Ebû Meryem 292
Ebû Mihcân 108
Ebû Musa el-Eş'arî 122, 170, 235, 236, 286, 287
Ebû Muslim 441, 450, 461, 462

Ebû Muveyhibe 24
Ebû Osman en-Nehdi 129
Ebû Sa'd 210
Ebû Said el-Hudrî 356, 368
Ebû Sufyân 25, 39, 61, 62, 146, 241, 283, 284, 292, 293, 464
Ebû Süleyman ed-Daranî 421
Ebû Talha 159, 162, 163
Ebû Tâlib 441
Ebû Turâb 444
Ebû 'Ubeyde 27, 29, 36, 61, 62, 64, 86, 87, 89, 92, 93, 112, 113, 114, 115, 124, 158
Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh 27, 29, 36, 61, 62, 64, 86, 87, 89, 92, 112, 114, 124, 158
Ebû Zerr 171, 345
Ecnâdin 63
ed-Dabbî 122
ed-Dineverî 96, 100, 119, 170, 171, 221, 222, 223, 230, 235, 249, 254, 259, 261, 262, 289, 292, 293, 313, 314, 315, 316, 325, 327, 353, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 376, 386, 395, 408, 441, 443, 444, 447, 448
Ehl-i Beyt 329, 356, 362, 449, 454, 461, 465
ehl-i imân 18
Ehl-i Kitâb 140
ehl-i küfr 18
el-Berâ 60
el-Cezire 140, 237, 445, 459
El-Curf 48
el-Eşter 223, 237
el-Fârûk 140
el-fitnetu'l-kubrâ 180, 243
el-Hemedânî 134, 140
el-Kâfiyecî 123
el-Kuşeyrî 464
el-Mirbed 226
el-Mu'ni b. Hârise 98
el-Musennâ b. Hârise 98
el-Musevver 164
emân 117, 248, 344, 364, 464
Emevîler 11, 174, 271, 342, 434, 441, 460, 462, 467, 469, 470
Emiru'l-mu'minin 82, 86, 138, 389
Endülüs 143, 172, 380, 384, 385, 386, 388, 391, 393, 427, 428, 470
Enes b. Mâlik 367, 368, 385
en-Nâsır 143
Ensâr 25, 26, 27, 28, 29, 31, 36, 37, 49, 53, 61, 73, 85, 159, 161, 178, 189, 190, 197, 198, 223, 230, 269, 300, 310, 339
Ermeni 100
Ermenistan 176, 177, 445, 459
Erzen 141
Erzurum 388
Esed b. Abdullah 445

Esed oğulları 55, 267
Eslem 147, 148
Esma binti Umeys 70
Esmâ binti Umeys 56
Esma binti Zeyd b. Hattâb 140
es-Seffâh 462, 464, 465
es-Semh 427, 428
es-Semhûdî 381
Esved el-İnsî 56
Eş'ar 338
Eş'arî 122, 170, 235, 236, 286, 287
Eş'as 231, 235, 287
Eş'as b. Kays 235, 287
eş'Şa'bî 441
Eşter 217, 223, 232, 233, 237, 360
Euro 371
Eyle 362
Eyyub 248, 297, 298, 299, 419
Ezan 54, 168, 311
Ezrakî 340, 341, 351, 390, 426
Ezruh 247, 287
ez-Zehebî 67, 96, 99, 123, 127, 159, 199, 200, 340, 341, 344, 347, 353, 360, 364, 365, 366, 371, 385, 388, 391, 392
Ez-Zehebî 371
ez-Zuhrî 427, 450
Ez-Zuhrî 140

F

Fadala b. Ubeyd 133, 210
Fadl b. Abbas 56
Fars 96, 135
Farsça 370
Faruk 140
faşist 277, 279, 280, 373
Fâtıma 38, 56, 68, 260, 261, 268, 330, 335, 402, 406, 407, 408, 409, 420, 430, 431, 439
Fâtıma binti Mervân 408
Fatih 298, 299
Fedek 38, 405, 406
Fırat 95, 96, 149, 231, 232, 329, 464
Fırat Suyu 232
Ficâr 121
Fihl 63, 86, 92, 93
Filipinler 214
Filistin 92, 94, 125, 214, 281, 297, 463, 464
fils 371
Firavun 16, 17, 134, 277, 278, 279, 336, 446, 447
Fransa 214, 373, 470
Furkan 422

G

Güney Amerika 15

Güney Doğu Anadolu 140, 360
Güvenlik Konseyi 214
Ğâfikî b. Harb 188
Ğafikî' 209
Ğanemoğulları 227
Ğasîlu'l-Melâike 339
Ğatafân 55, 337

H

Habeşistan 81, 152, 153, 155, 202
Habib 59, 141
Habib b. Mesleme 141
Habib b. Zeyd 59
Hâbil 16
Hacc 361, 365, 389, 461
Haccâc 352, 363, 364, 367, 368, 370, 375, 376, 384, 385, 386, 387, 389, 441, 469
Haccac b. Yusuf 368
Hac Emîri 29, 69, 143
Haceru'l-Esved 341, 351
Hacmun 380
Haçlılar 281
Haçlı Seferleri 281
hadd 170, 244, 245
Hafsa 68, 176, 177, 178
Hafsa'nın Mushafı 178
Hakem b. Ebi'l-Ass 179
Hakem Olayı 230, 282, 286, 290
Haleb 113, 392, 393
Halid b. Mulcem 184
Halid b. Urfe 107
Halid b. Velid 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 112, 114, 115, 135, 296
Halid b. Zeyd 297
halife 25, 30, 38, 39, 40, 57, 58, 75, 77, 78, 82, 91, 106, 147, 156, 157, 158, 159, 163, 165, 168, 169, 173, 176, 209, 210, 223, 230, 235, 239, 240, 243, 245, 247, 248, 255, 259, 261, 262, 264, 265, 271, 277, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 291, 296, 299, 300, 301, 305, 317, 318, 319, 323, 340, 341, 348, 350, 354, 357, 359, 365, 366, 370, 372, 374, 380, 383, 387, 396, 397, 399, 400, 406, 409, 411, 414, 420, 421, 422, 424, 431, 432, 436, 438, 439, 440, 444, 451, 455, 457, 458, 459
Halife 11, 19, 29, 36, 42, 45, 51, 56, 61, 62, 70, 75, 77, 79, 80, 82, 97, 100, 114, 124, 127, 128, 129, 141, 142, 149, 156, 157, 161, 165, 167, 169, 170, 173, 176, 177, 181, 183, 185, 186, 187, 189, 211, 221, 222,

239, 243, 247, 248, 255, 282, 285, 290, 305, 338, 359, 361, 362, 365, 368, 374, 377, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 405, 408, 410, 412, 415, 416, 417, 420, 427, 428, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 442, 444, 445, 448, 450, 457, 458, 459, 469, 470
Hama 94
Hâmân 278, 279
Hamidullah 30, 40, 75, 76, 77, 82, 156, 161, 173, 175, 178, 181, 185, 186, 187, 202, 228, 229, 235, 246, 370, 371
Hamidullah Hoca 173, 202, 229, 235, 370
Hamza 240, 260, 283
Hancere 444
Hâni 217, 288, 324
Hanîflik 152
Hanzala 339
haraç 173, 174, 237, 296
Harem 351, 381
Haremeyn 245
Hâricî 289, 440
Hâricîler 247, 248, 249, 288, 289, 290, 346, 433, 434, 440, 441, 443, 460, 461, 462
Harran 140, 460, 463, 465
Hasan 36, 37, 197, 198, 199, 211, 250, 251, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 282, 289, 290, 291, 314, 323, 355, 356, 446, 447
Hassan b. Sabit 210
Hatice 260
Havarizm 386
Hav'eb 224, 225
Hav'eb Köpekleri 224
Hayber 38
hayvan zekâtı 173
Hemedân 135
Heraklius 62, 93, 111, 112, 113
Hesap Günü 211
Hıristiyan 93, 117, 152, 296, 297, 298, 329, 390, 393, 416
Hıristiyan rahipleri 416
Hicaz 62, 182, 321, 327, 352, 363
Hicr 351
Hicret 26, 81, 123, 152, 216, 365, 366, 369
hilâfet 11, 21, 31, 37, 73, 74, 76, 79, 147, 186, 191, 242, 245, 247, 256, 258, 305, 310, 323, 342, 359, 386, 396, 400, 449, 450, 451
Hilvan 118, 121
Hind 283
Hindistan 214, 380, 386
Hirâş b. Umeyye 154

Horasan 172, 293, 315, 352, 387, 412, 446, 449, 450, 460, 461, 462
Hucr b. Adî 259, 294, 312, 313, 314, 468
Hûd 69
Hudeybiye 125, 154, 156, 283, 284
Hulefâ-yı Râşidîn 11, 282, 323, 403
Humus 38, 93, 94, 111, 112, 135, 296, 354, 430, 436, 462
Huneyn 284
Huzeyfe 129, 157, 158, 159, 176, 177
Huzeyfe b. Yemân 176, 177
Huzeyma 178
Huzeyme b. Sâbit 26
Hüseyin 197, 198, 199, 208, 211, 250, 253, 257, 260, 261, 262, 290, 291, 307, 315, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 342, 343, 344, 345, 351, 355, 356, 360, 372, 445, 468, 469
Hz. Abân b. Said b. As 178
Hz. Abbas 35, 56, 97, 115, 441
Hz. Aişe 33, 38, 68, 140, 187, 192, 193, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 238, 261, 264, 268, 307, 314, 366
Hz. Ali 11, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 56, 61, 71, 97, 114, 115, 125, 149, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 170, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 201, 202, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 263, 264, 265, 276, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 294, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 335, 348, 355, 364, 423, 424, 444, 445, 468
Hz. Ebûbekir 11, 21, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 92, 94, 143, 151, 160, 167, 169, 173, 175, 176, 177, 181, 187, 208, 237, 242, 243, 244, 246, 262, 263, 265, 284, 307, 318, 354, 366, 405, 406
Hz. Ebû Bekir 13

Hz. Fâtıma 38, 56, 406
Hz. Hafsa 177, 178
Hz. İbrahim 29, 351
Hz. İsâ 47, 117
Hz. Mûsâ 16, 278, 446
Hz. Osman'ın Mührü 200
Hz. Ömer 11, 21, 24, 25, 27, 29, 48, 49, 50, 54, 55, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 167, 169, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 246, 263, 285, 303, 308, 309, 316, 317, 318, 354, 381, 396, 404, 410, 435, 436
Hz. Yakub 138
Hz. Yûnus 253
Hz. Yusuf 138, 244
Hz. Zeynep 60

I-İ

Irak 60, 62, 82, 86, 94, 98, 140, 176, 214, 222, 223, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 352, 360, 363, 367, 384, 385, 386, 441, 461
İblis 53
İbn Abbas 220, 221, 234, 287, 297, 321, 323
İbn Abdi'l-Berr 261
İbn 'Asâkir 63, 69, 74, 75, 76, 80, 82, 84, 85, 125, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 148, 156, 162, 164, 165, 166, 176, 179, 200, 202, 283, 284, 285, 286, 287, 291, 296, 305, 312, 317, 323, 324, 333, 338, 359, 361, 364, 365, 366, 368, 377, 382, 383, 394, 396, 405, 415, 417, 419
İbn Asâl 296
İbn Ca'fer 139
İbn Dâvûd ed-Dineverî 96, 100, 119, 170, 171, 221, 222, 223, 230, 235, 249, 259, 261, 262, 289, 292, 293, 313, 314, 315, 316, 325, 327, 353, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 376, 386, 395, 443, 444, 447, 448
İbn Ebi Ablete 382

İbn Hişâm 24, 30, 34, 35, 57, 97, 283
İbn Hubeyre 441, 442
İbn İyâs 130, 131, 132
İbn Kesîr 29, 30, 38, 42, 43, 49, 77, 86, 89, 90, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 103, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 120, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 144, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 165, 167, 169, 170, 172, 181, 183, 186, 187, 188, 193, 194, 209, 210, 212, 216, 227, 229, 230, 232, 253, 254, 265, 267, 283, 284, 296, 298, 331, 332, 336, 337, 338, 339, 340, 353, 356, 358, 362, 367, 379, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 409, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 428, 430, 431, 432, 433, 463, 464, 465
İbn Mes'ud 177
İbn Mulcem 289
İbn Mülcem 249, 250, 254, 289
İbn Sa'd 29, 33, 34, 38, 46, 78, 109, 110, 120, 125, 145, 147, 157, 158, 159, 179, 193, 197, 229, 230, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 284, 297, 298, 299, 348
İbn Samit 171
İbn Sirîn 441
İbn Şihâb ez-Zuhrî 427
İbnu'l-Esîr 39, 98, 124, 304, 353, 358, 429
İbnu'l-İmâd 240
İbnu'l-Kevva 243
İbn Ziyâd 321, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 338, 342, 344, 349, 350, 353
İbn Zübeyr 139, 308, 309, 322, 341, 342, 345, 346, 347, 353, 354, 358, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 389
İbrahim 27, 29, 34, 273, 351, 360, 379, 452, 458, 459, 460, 462, 466
İbrahim b. Ebi Zer'a 379
İkrime 146
ilm-i nücûm 95
İlyâ 114, 117
İlyûn 391, 393
İmâm A'zam 435
İmâm İbrahim 462
İmâm Kurtubî 167
İmâm Şâfi'î 168, 315, 316
İncil 47
infâk fisebilillah 173
İngiltere 214

İran 17, 20, 51, 60, 63, 86, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 115, 118, 119, 122, 127, 128, 129, 135, 141, 146, 158, 214, 291, 370, 384, 385, 401, 435, 455, 457, 464
İranlılar 92, 97, 108, 115, 120
İran Şâhı 99, 104, 105, 106, 118, 119, 127, 128, 401, 455, 457
irtidat hareketleri 48
İsâ 47, 117, 182, 368
İslâm Devleti 19, 29, 39, 40, 42, 45, 48, 51, 55, 63, 65, 69, 70, 86, 88, 92, 93, 105, 108, 111, 113, 114, 120, 121, 126, 140, 144, 153, 154, 155, 156, 157, 166, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 181, 185, 202, 207, 211, 216, 248, 288, 290, 317, 318, 340, 348, 370, 379, 384, 387, 400, 423, 435, 436, 449, 450, 451
İspanya 169, 172, 174, 175, 330, 375, 385, 388, 470
İstahr 135, 158, 172
İstanbul 32, 39, 54, 75, 112, 113, 167, 172, 178, 179, 241, 281, 297, 298, 299, 366, 371, 388, 390, 391, 392, 393, 427
İyâd b. Ğanem 140
İyâs b. Abdullah 60

K

Ka'b b. Malik 210
Kâbe 81, 155, 341, 351, 361, 363, 364, 365, 389, 426, 451, 469
Kâbil 16, 386
Ka'bu'l-Ahbâr 116
Kadisiyye 98, 99, 100, 101, 107, 108, 109, 111, 118, 326
Kadre 141
kâmet 167, 168
Kanber 198
kan dökücü 216
kapitalist 15, 277, 279, 280, 373
Kara Mustafa Paşa 304
Karkisya 140
Kârûn 278, 279
Kasım 251, 260
kaside 329
Kasru'l-ebyad 120
Kaşgar 386
Kays 27, 28, 138, 139, 222, 235, 243, 287, 295, 300
Kays b. Sa'd 222
Kayser 278, 455
Kayseri 444
Kefertusa 140
Kelime-i Şehâdet 54
Kelime-i Tevhid 205
Keş 385
Kıbrıs 171, 388
Kıbrıs Seferi 171

Kınâne b. Bişr 184
Kınnesrin 111, 112, 113, 392
Kıptî 132, 133, 381
Kıptîler 130, 131, 133
Kırım 304
Kıyamet 14, 166, 402, 452
Kıyamet günü 14
Kirmân 138
Kisra 100, 104, 105, 108, 111, 146
Kitab-ı Mukaddes 47
Kitabullah 234
komünist 277, 280, 373
Konya 459
Kore 214
Kostantiniyye 111, 113, 172, 297, 299, 344, 388, 390, 392, 393
Köprü Olayı 96
Kubâ 27
Kudüs 112, 114, 115, 116, 117, 118, 130, 259, 282, 290, 361, 362, 390
Kûfe 170, 182, 184, 185, 187, 209, 230, 231, 248, 249, 250, 253, 255, 262, 288, 289, 293, 294, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 313, 314, 315, 319, 320, 322, 324, 325, 326, 328, 330, 343, 350, 360, 363, 445, 447
Kûfeliler 170, 187, 188, 261, 289, 315, 319, 320, 324, 328, 344, 350
Kumâme 117
Kunut Duası 238
Kur'an 15, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 34, 35, 37, 40, 43, 44, 45, 47, 52, 57, 67, 68, 116, 137, 138, 142, 167, 173, 176, 177, 178, 179, 182, 197, 207, 212, 215, 234, 240, 242, 251, 253, 271, 279, 311, 317, 318, 329, 370, 373, 382, 397, 398, 399, 414, 420, 426, 446, 451, 452, 453, 470, 471
Kur'an'ın Tedvini 176
Kurban 168
Kureyş 25, 26, 27, 28, 57, 154, 155, 158, 210, 268, 309, 312, 392
Kurtalan 141
Kurtuba 385, 428
Kusay 121
Kusay b. Kilâb 121
Kuteybe b. Muslim 384, 385, 386, 387
Kutsal Kaya 116
Kuveyt 189, 227
Kuzey Afrika 169, 172, 384, 463
Kürt 465
Kürtler 138
Kütübü Sitte 168

L

Libya 214
liyakat 31

M

Maden Zekâtı 173
Magosa 388
Mahmûd Şit Hattâb 32
Ma'kil 128, 129
Maksûra 250, 311
Malatya 141, 444
Malik b. Et-Teyhan 25
Maliku'l-Eşter 217
Maraş 114
Mardin 141, 462
Mayorka 385
mazlum 367
Medâin 60, 95, 101, 118, 119, 120, 121, 127, 385
Medine 19, 21, 24, 25, 28, 38, 48, 49, 57, 59, 61, 71, 81, 82, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 97, 110, 115, 118, 121, 122, 123, 125, 128, 137, 138, 140, 142, 145, 146, 147, 149, 153, 156, 163, 164, 166, 167, 170, 177, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 202, 207, 209, 216, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 233, 245, 247, 248, 253, 256, 259, 260, 261, 264, 282, 286, 288, 290, 291, 302, 305, 306, 307, 308, 310, 315, 318, 319, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 344, 347, 351, 353, 355, 366, 367, 368, 369, 377, 380, 381, 382, 385, 396, 397, 417, 427, 444, 468
Medine Mescidi 166
Mekke 19, 20, 25, 27, 40, 81, 86, 94, 121, 123, 125, 126, 143, 146, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 192, 193, 206, 223, 224, 226, 237, 239, 245, 283, 284, 308, 319, 320, 321, 322, 326, 328, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 345, 346, 347, 351, 352, 353, 354, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 380, 381, 390, 407, 426, 435, 43[illegible] 444, 461, 469
Mekke Şehir Devleti 81, 1[illegible] 151
Me'mûn 134
Mercidabık 392
Merdânşâh 95
Merv 172
Mervân 171, 179, 180, 181, 186, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 202, 224, 225, 228, 229, 261, 264, 305, 306, 307, 308,

337, 338, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 366, 367, 369, 371, 372, 386, 387, 389, 397, 406, 407, 408, 434, 436, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 469
Mervan b. Hakem 210, 315
Mervân b. Hakem 171, 180, 181, 186, 202, 224, 228, 261, 264, 305, 306, 337, 353, 357, 372, 406, 459, 466, 469
Meryem 292, 368
Meryem oğlu İsâ 368
Mescid 30, 31, 34, 78, 109, 128, 142, 146, 164, 166, 193, 208, 210, 233
Mescidu'l-Aksâ 361, 382
Meskin 361
Mesleme 133, 141, 184, 192, 210, 222, 223, 385, 388, 390, 391, 392, 393, 430, 438
Mesleme b. Abdülmelik 385, 392, 430, 438
Mesleme b. Muhled 210
Mes'ûdî 26, 37, 120, 121, 128, 144, 161, 162, 220, 221, 224, 225, 226, 231, 232, 233, 290, 292, 293, 294, 295, 299, 300, 306, 307, 310, 312, 315, 317, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 328, 329, 333, 336, 337, 338, 339, 357, 364, 375, 434, 438, 439, 441, 442, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 455, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 466
Mevlânâ Celâleddin 267
Meyâfarkîn 140
Mısır 50, 94, 98, 128, 130, 131, 133, 134, 138, 142, 147, 172, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 196, 201, 209, 217, 222, 234, 237, 238, 249, 250, 289, 354, 357, 358, 371, 372, 381, 396, 401, 464
Mısır Valisi 185, 187
Mikdâd 133, 162
Mikdâd b. Esved 133, 162
milliyetçi 272
Minorka 385
Muaviye 124, 171, 184, 192, 220, 221, 222, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 276, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 323, 324, 340, 342, 347, 348, 349, 355,

358, 366, 423, 448, 464, 466, 468, 469
Muaviye b. Ebi Sufyân 221, 236, 282, 283, 285, 348, 366, 466
Mu'az 124
Muğire 101, 102, 105, 106, 128, 143, 145, 161, 170, 220, 221, 293, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 313, 316, 318
Muğire b. Şu'be 101, 128, 143, 145, 161, 170, 220, 293, 300, 303, 304, 305, 313, 318
Muhacirûn 25, 26, 27, 31, 53, 61, 85, 161, 230, 339
muhaddes 84
Muhafız Alayı 414
Muhammed 11, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 36, 50, 52, 57, 58, 59, 65, 75, 76, 82, 87, 95, 101, 123, 125, 133, 137, 149, 152, 153, 155, 156, 161, 173, 175, 178, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 195, 198, 199, 202, 205, 207, 208, 210, 213, 222, 223, 226, 237, 238, 243, 250, 258, 268, 275, 277, 299, 304, 307, 336, 337, 345, 362, 363, 367, 371, 372, 381, 398, 402, 411, 412, 422, 435, 445, 458, 459, 462, 466
Muhammed b. Ebi Bekr 189, 190, 202, 238
Muhammed b. El-Hanefiyye 362
Muhammed b. Ka'b 411, 412
Muhammed b. Mesleme 133, 184, 192, 210, 222, 223
Muhammed b. Talha 198, 199
Muhammed Hamidullah 75, 76, 82, 156, 161, 173, 175, 178, 181, 185, 186, 187, 371
Muharrem 123, 162, 232, 233, 328, 426
Muhtar es-Sakafî 360
Mu'in b. 'Adi 27
Mukavkıs 130, 131, 132
Mukrân 138
Munye 224
Mûsâ 16, 235, 236, 237, 278, 279, 446
Musa b. Nusayr 388, 391, 393
Mushaf 179, 452
Muslim b. Akîl 319, 320, 321, 324, 325
Muslim b. Ukbe 337, 341, 369
Mustafa Paşa 304
Musul 120, 121, 360, 463
Mute Savaşı 50
Mu'tezile 455
mücahid 116
Müellefe-i kulûb 284
müfteri 160
mürtetler 49, 61
Müseyleme 57, 58, 59

Müseylemetu'l-Kezzâb 58
müteğallibe 14, 349, 356

N

Nâile 194, 198
Nâkıs Yezid 458, 459, 460
Necef 385
Necrân 56
Nedve 146
Nehreşîr 118
Nehrevân 247
Nemrut 277, 278, 314
Nesike 141
Nezzâl b. Amir 249
Nihâvend 127, 128, 129
Nil 133, 134
Nil Nehri 133, 134
Nişâbur 172
Nu'mân b. Beşir 210, 324
Numan b. Mukarrin 128
Nu'mân b. Mukrin 104
Nusaybin 140, 141, 360

O

Orta Asya 387
Ortaçağ 281
Orta Doğu 15, 17
Osmanlı 123, 299
Osmanlı Devleti 123

Ö

Ömer b. Abdülaziz 302, 379, 380, 381, 383, 385, 386, 389, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 466, 468, 469, 470
Ömer b. Hattâb 29, 134, 158, 164, 222, 348
Ömer b. Sa'd 325, 326, 327, 328, 329
Ömer Camii 116
Örnek Halifeler 11, 288, 290, 312

P

Pakistan 30, 40, 181, 214
Paris 46, 434, 438
parlamento 278
Peygamber Camisi 128, 306

Q

Quadalquivir 428

Quadalquivir Nehri 428

R

Rab 20
Rafi' b. Hadîc 210
Ramazan 68, 109, 123, 153, 167, 168, 249, 289, 358, 411
Reb'î 102, 103
Reb'î b. Amir 102
Recâ b. Hayve 393, 411
Receb 93, 317
recm 46
Refiku'l-âlâ 42
Resûlullah'ın Halifesi 74, 82
Rey 326, 462
Rikka 140
Rodrik 385
Roma 17, 277
Rukiyye 152, 153
Rum 50, 122, 132, 391
Rûme 166
Rumlar 113, 391, 392
Rusya 214
Rüstem 95, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 108
Rüstem b. Ferahzad 100

S

Sâbikûn 25
Sabit b. Kays 27, 28
Sabit oğlu Huzeyma 178
Sadaka 173
Sa'd b. Ebi Vakkas 61, 97, 98, 107, 109, 111, 115, 118, 119, 120, 157, 159, 162, 170, 209, 236, 267, 325, 326
Sa'd b. Malik 157
Sa'd b. Ubade 26, 29
Said b. As 170, 178, 300
Saîd b. Zeyd 157
Saide Oğulları 21
Sa'ide Oğulları Sakîfesi 26
Said-i Nursi 343
sa'iyy 168
Sakîfesi 21, 26, 29, 262, 263
Salih 440, 464, 465
Sâlim 157, 158, 159, 404, 411, 412, 432
Sâlim b. Abdullah 404, 411, 432
Saltanat Sistemi 275
Sâriye 135, 136, 137
Sebe 182, 185, 187, 188, 201, 202
Sehl 221, 286
Sehl b Huneyf 221
Sehl b. Huneyf 286
Selâtin 250
Selef-i-Salihîn 414
Seleme 138, 139, 140
Seleme b. Kays 138, 139
Selmân 99, 119, 120, 147, 207

Selmân-ı Fârisî 99, 119, 120, 147
Semerkand 385, 386
Senetu'l-cema'ati 256
Serahs 172
Sevr 300
Sevr b. Mu'in 300
Seyfullah 63, 64, 65
Seyyid 257, 401
Sıffin 181, 230, 231, 232, 240, 241, 242, 247, 264, 282, 285, 286, 287, 292, 295, 316, 318, 345, 433
Sicistân 138
Silvan 140
Sincâr 140
Sûdan b. Humrân 184
Suheyb 159, 162
Suhûf 276
Surayh b. Hâni 217
Suriye 61, 62, 91, 94, 112, 113, 125, 214, 224, 231, 233, 285, 328, 436, 464
Sus 121
Suyûtî 41, 48, 54, 55, 70, 73, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 133, 134, 145, 147, 149, 170, 173, 185, 187, 189, 195, 245, 251, 253, 254, 258, 259, 260, 261, 289, 290, 299, 304, 309, 318, 322, 336, 340, 341, 345, 347, 348, 352, 357, 364, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 379, 382, 388, 389, 392, 394, 395, 398, 400, 404, 406, 407, 408, 411, 412, 415, 416, 424, 438, 439, 440, 441, 444, 450, 451, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 463, 465
Süleyman 116, 208, 383, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 406, 421, 424, 438, 462, 466
Süleyman b. Abdülmelik 383, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 395, 438, 466
Sümeyye 291, 292, 293
Sünnet 23, 28, 37, 38, 40, 43, 68, 138, 239, 240, 265, 301, 373, 397, 414, 453, 471

Ş

Şâfii 435
Şah 120, 128, 278
Şâm 60, 61, 62, 63, 86, 92, 93, 94, 98, 111, 115, 118, 124, 125, 127, 128, 135, 171, 182, 184, 192, 217, 221, 230, 231, 237, 238, 239, 247, 248, 249, 255, 285, 286, 288, 289, 290, 292, 294, 299, 300, 303, 306, 309, 310, 314, 317, 318, 324, 325,

332, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 346, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 375, 382, 383, 388, 391, 417, 427, 429, 438, 439, 445, 447, 452, 459, 460, 463, 464, 469
Şehriyar 457
Şemir b. Zilcevşen 327
Şeriat 293, 343
Şevzeb 440
Şeytan 85
Şi'a 448
Şii 263
şûrâ 160, 161, 162, 163, 180, 247, 263, 282, 300, 316, 318, 348, 468
Şûrâ 144, 159, 160, 162, 165, 209, 236, 245, 261, 263, 309, 317, 334, 340, 342, 452, 453
Şurahbil b. Hasene 61
Şûrâ üyeleri 160
Şureyh b. Hâni 288

T

Taberî 54, 56, 63, 64, 66, 70, 74, 76, 89, 90, 92, 93, 114, 118, 121, 122, 123, 135, 136, 138, 140, 158, 159, 160, 174, 182, 184, 188, 192, 234, 249, 253, 256, 264, 286, 287, 288, 289, 290, 296, 297, 299, 302, 319, 324, 343, 344, 347, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 393, 394, 425, 433, 434, 441, 444, 446, 447
Taberîstan 389
Tağriberdî 131, 132, 133, 134, 135, 302
tağut 15, 16, 279
Taha Huseyn 160
Tahir 260
Tahiyyetu'l-mescid 356
Tâif 56, 171, 180, 186, 284, 291, 292, 354, 355, 362, 363
Talha 61, 139, 157, 159, 162, 163, 183, 184, 187, 188, 195, 197, 198, 199, 209, 210, 215, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 264
Talha b. Ubeydullah 157, 159
Tarık b. Zıyâd 174
Tarık b. Ziyâd 174
Târihu'l-Hulefâ 440
tavaf 81, 155, 362
Tayyib 427
Tebuk 40, 86, 166, 216, 286
Tebuk Seferi 166, 216
Templier 281
teravih 109, 110
Terit 120
Tevrat 46, 107, 116

Topkapı 179
Topkapı Sarayı 179
Tuleyha 57
Tuleyhatu'l-Esedî 57
Tumâ 383
Tuna 304
Tûs 386
Tuvâ 312, 380
Türkistan 169, 310, 385, 445
Türkiye 123, 135, 265
Türkler 124, 384, 385

U

Ubeyd er- Rumî 293
Ubeydullah 157, 159, 324, 325, 326, 327, 338, 360
Ubeydullah b. Ziyâd 324, 325, 326, 327, 338
Uhud 30, 149, 223, 267, 283, 339
Uhud Savaşı 149
ulu'l-emr 15, 17, 18, 127, 181, 340, 344
Ulu'l-emr 47, 286, 340, 344
Ulu'l-Emr 48
Umân 59, 293
Umretu'l-Kadâ 283
Urfa 111
Usâme 20, 32, 48, 49, 50, 51, 58, 60, 94, 184, 223, 268, 294
Usâme b. Zeyd 60, 184, 223, 268, 294
Useyd b. Hudayr 26
Utbe 96, 110, 111, 283, 307
Uveym b. Saide 27

Ü

Üçüncü Dünya 16
Ümeyye 324, 338, 340, 360, 364, 406, 415, 419, 423, 424, 429, 433, 435, 436, 437, 438, 446, 457, 465
Ümmü Ammare 59
Ümmü Gülsüm 139, 149, 154, 246, 249
Ümmü Harâm 171
Ümmü Salît 149
Ürdün 63, 86, 464

V

Vâdi'l-Kurâ 192
Vadiyu'l-Kebir 428
Vâhidu'l-Kahhâr 134
vahiy kâtibi 176, 177, 284
vahiy kâtipleri 284, 426
Vahşi 59
Vak'atu'l-Harre 336, 344, 468
Vakidî 26, 36, 254

Velid 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 112, 114, 115, 135, 140, 170, 210, 296, 307, 375, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 396, 406, 425, 431, 432, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 457, 458, 459, 460, 466, 470
Velid b. Ukbe 170, 210
Veto Konseyi 214
Veysel Karani 233, 421
Viyana 304

Y

Yahudi 25, 152, 181, 182, 201, 202, 208, 235, 329
Yahudi dönmesi 208
Yahudiler 69, 116, 117, 366
Yahya 122, 369, 449, 450
Yahya b.Zeyd 449
Ya'kûbî 21, 51, 56, 61, 121, 136, 180, 186, 210, 237, 296, 297, 304, 345, 357, 359, 362, 364
Ya'lâ 224
Yâsir 170, 184, 233, 240
Yemâme 57, 59, 60, 62, 67, 176
Yemen 56, 122, 124, 135, 224, 320, 321, 352, 461, 462
Yerfâ 139
Yermuk 63, 67, 92, 366
Yezdicerd 97, 100, 104
Yezid 61, 62, 115, 124, 250, 260, 262, 282, 285, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 354, 357, 364, 366, 369, 372, 380, 385, 394, 395, 431, 432, 434, 435, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 448, 449, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 466, 468, 469
Yezid b. Ebi Sufyân 115, 124, 285
Yezid b. Ebû Sufyân 61, 62
Yezid b. Muaviye 297, 317, 340, 342, 366, 466
Yezid b. Muhelleb 385, 441
Yûnus 253
Yûsuf 70, 138, 233
Yusuf b. Ömer 445, 446, 447

Z

Zâlim Haccâc 363, 386
Zap Suyu 463

Zebûr 107
zekât 54, 55, 57, 58, 60, 61, 80, 173, 174, 175, 186, 435
Zekât 51, 54, 67, 173, 175
Zekât Toplama 173
Zekâtu'l-Ard 173
Zekeriyya 299
Zevrâ 167
Zeyd 32, 50, 59, 60, 67, 68, 71, 140, 146, 157, 161, 176, 177, 178, 184, 192, 197, 210, 223, 246, 268, 294, 297, 330, 445, 446, 447, 449, 450, 453
Zeyd b. Erkam 330
Zeyd b. Hârise 32
Zeyd b. Sabit 67, 68, 71, 176, 177, 192, 197, 210
Zeyneb 330, 331, 335
Zımmî 425
Zilhicce 232
Zinnûreyn 154
Zi Tuvâ 312
Ziyâd 174, 291, 292, 293, 294, 301, 306, 312, 313, 314, 315, 316, 321, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 338, 342, 344, 349, 350, 353
Ziyâd b. Ebihi 293, 294, 306
Ziya Paşa 143
Zübeyr 38, 61, 130, 133, 139, 157, 159, 162, 183, 184, 187, 188, 195, 197, 199, 209, 210, 215, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 264, 297, 307, 308, 309, 319, 321, 322, 338, 339, 340, 341, 342, 345, 346, 347, 351, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 389, 468, 469
Zübeyr b. Avvâm 130, 133, 159, 369, 468
Zülkarneyn 122

Prof. Dr.
İhsan Süreyya
Sırma

Müslümanların
Tarihi

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların ilk yöneticisi Hz. Ebûbekir olmuştur. Hz. Ebûbekir, hiçbir taviz vermeden İslâm Devleti'ni idare etmiş; onu yıkmaya çalışanlarla mücadele etmiştir.
Hz. Ebubekir'den sonra Hz. Ömer'e biat edildi. Hz. Ömer deyince hemen "adalet"i akla getiren bu büyük devlet adamı, gerçekten hilafeti döneminde örnek bir idare sergilemiş, kendi zararına bile olsa, asla adaleti uygulamaktan geri durmamıştır. Hz. Ömer'den sonra gelen Hz. Osman, "Şûrâ" ile halife seçildi.
Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra, Hz. Ali bir anarşi ortamı içerisinde hilâfete getirildi ve bu hem onun hem de bütün Müslümanlar için fevkalâde şanssız bir dönem oldu.
"Örnek Halifeler" dediğimiz bu ilk dört halifeden sonra Emevilerle birlikte maalesef "saltanat sistemi" kurulmuş ve "Şûrâ sistemi" kaldırılmıştır.

3

THG
074383I
HPB

9 789754 737684
www.beyanyayinlari.com